

LARSSON ELINA

Kotikuvauksen ideaalisuus
Carl Larssonin teoksessa *Ett hem* (1899)



AKATEEMINEN VÄITÖSTILAISSUUS

Väitöskirja esitetään julkisesti tarkastettavaksi
Turun yliopiston humanistisen tiedekunnan
suostumuksella Sirkkalan Janus-auditoriossa
lauantaina, 2. huhtikuuta 2011 klo 12.

Turun yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Kulttuurihistorian laitos

Tutkimuksen ohjaaja
Professori Hannu Salmi

Esitarkastajat
Professori Susann Vihma
FT, tutkimuspäällikkö Minna Sarantola-Weiss

Vastaväittäjä
Professori Susann Vihma

Taitto: Larsson Elina

ISBN 978-951-29-4548-1

LARSSON ELINA: Kotikuvauksen ideaalisuus
Carl Larssonin teoksessa *Ett hem* (1899)

Väitöstutkimus, 461s., 6 liitettä.

Kulttuurihistoria

Maaliskuu 2011

1800-luvun historiassa kodin ja perheen teema on keskeinen. 1800-luvun lopulla ei ollut yhtä käsitystä kodista vaan useita ristiriitaisia, muuttuvia käsityksiä, joiden tutkimukseen Carl Larssonin *Ett hem* -teos tarjoaa kiinnostavan näkökulman. Larssonin kotikuvausten vaikutus ruotsalaisen ja länsimaisen kulttuurin yhteen peruselementtiin, kotiin, näkyy vielä tänä päivänäkin. Tutkimus ei käsittele näitä vaikutuksia tai niiden merkitystä, vaan kartoittaa kodin ideaalin perusosia ja niiden merkitystä. Lähtökohtani on Larssonin teos *Ett hem*, sillä se esittää selkeälinjaisesti kodin ideaalin rakenneosat – se on myös sisällöltään monisävyinen. *Ett hem* kuvaa sekä sanallisessa että kuvallisessa muodossa Larssonien kotia, *Lilla Hyttmä* Taalainmaan *Sundbornissa*.

Tarkastelen kodin ideaalia kulttuurihistoriallisen lähiluvun ja kontekstualisoinnin kautta. Tärkeää on myös muistaa *Ett hem* -teoksen luonne kuvallisena esityksenä: pyrin tutkimuksessani analysoimaan teoksen akvarelleja ja niveltämään niiden ikonografisen tulkinnan historialliseen analyysiin. Tutkimukseni kartoittaa ihanteellisen kodin rakenneosia. Koti-ideaalin toteutumisen ehdot ovat puolestaan ne edellytykset, joille 1800-luvun lopussa yleisesti käsitetty terveellinen ja hyvä perhe-elämä rakentui. Larssonien tapauksessa niiden osa-alueiksi muodostuvat kodin ympäristö ja materiaaliset edellytykset, hyvinvoinnin takaamat käytännöt, tasa-painoinen perhesuhde sekä taiteilijakodin elinehdon eli luovuuden mahdollistaneet erityispiirteet. Kodin, kotiympäristön, työn, perheen, kasvatuksen ja kulttuurin ihanteiden kartoittamiseksi olen käyttänyt runsaasti aikalaislähteitä ja niiden tulkinnassa käsittelyalueisiin liittyntä tutkimusta. Primääriaineisto on ollut Larssonin kirjojen ja akvarellien lisäksi korvaamaton osa kotikuvausten taustojen ja kotielämän todentamista.

1700-luvun lopulla alkanut kaupungistuminen ja teollistuminen sekä monitasoinen teknologian kehitys aikaansivat 1800-luvulla sekä yhteiskuntaa että yksilöä koskeneen mittavan muutosprosessin. Aatteelliset ideaalit saivat monilla osa-alueilla konkreettisen muodon 1900-lukua lähestyttäessä. *Ett hem* asettui arjenkuvauksena aikaan, jolloin länsimaissa alettiin arvostaa omintakeista sisustusta, lämmينhenkistä koti-ideaalia ja yksilölähtöistä kasvatusta. Lähes universaalin koti-ideaalin julkinen esittäminen oli myös kansallista kulttuuria yhdistävä tekijä, sillä ihanteen rakenneosat olivat yhteisesti tunnistettavia ja arkielämälle keskeisiä tekijöitä. Larssonien kotielämän kuvaus on arkittytyväisyyden ja onnellisuuden kautta valovoimainen. Larssonin informatiivinen ja selkeälinjainen tyyli tekee teoksista ja niiden kautta esitetystä koti-ideaalista helposti ymmärrettävän ja -lähestyttävän. Kotikuvausten arkisuus luo turvallisuutta. Näin ollen teos mahdollistaa prosessin, jossa lukijan henkilökohtainen kotikäsite kohtaa Larssonin esittämän. Kodin kuvauksesta muodostuu siten eräänlainen uutta koti-ideaalia luova riitti, joka voi henkilökohtaisella ja yhteisöllisellä tasolla ”aloittaa uuden aikakauden”, samankaltaisesti kuin teos konkreettisesti aloitti uuden vuosisadan.

ASIASANAT: Vuosisadanvaihte 1800–1900, Koti-ideaali, Ihannekoti, Perheideaali, Kasvatusideaali, the Arts and Crafts, Taiteilijakoti.

Sisällysluettelo

Prologi

1. Johdanto	1
1.1. Tutkimuskysymykset ja tarkastelutavat	1
1.2. Lähdeaineisto	13
1.3. Tutkimustilanne	23
2. Kotia kohti	27
2.1. Industrialismin ja Sundbornin maisemat	27
2.2. Keksintöjen ja tekniikan virta	64
2.3. Taiteilijakodin sisustettu maisema	81
3. Kodin sydän	112
3.1. Kansallisromantiikka ja naturalistinen puhtaus	113
3.2. Keittiön antimet	140
3.3. Työ ja vapaa-aika	164
4. Kodin lämmössä	201
4.1. Avioliitto	202
4.2. Lapset	232
4.3. Elämä ja kuolema	271
5. Taiteilijakodin erityispiirteet	292
5.1. Taiteilijakoti kiintopisteenä	293
5.2. Taiteilijan kädenjälki	319
5.3. Taiteilijakoti julkisena kertomuksena	354
6. Summa Summarum	389

Epilogi

Lähdeluettelo 408

Kuvaluettelo 458

Liitteet 462



Kuva 76. Larsson Suzanne: piirros Carlista ja Karinista kotimatalla. *Ett hem* 1899, 8.

Prologi

Matkalla

Matka alkoi kymmenen vuotta sitten Kallhällista,
suuren rosкасammion uumenista.
Larssonin Ett hem, vuodelta 1899, osui kuluneena käteeni.
Avasi silmäni, herätti tutkijan minussa.
Vieraassa maassa, vanhan siirtolaisasukseksen keskellä,
Astuvat tajuntaani
Haalenneiden sivujen kurvaemat, kodin valoisat maisemat.
Veti voimallaan syrjään –
Katkeruutta, pettymyksiä ja muukalaisuutta
ympäriällä mököttävän, huutavan betonin.

Matka alkoi ja opinnot karttuivat
Elämän, arjen, perheen edellytyksiä pohtiessa.

Kuten Taiteilija Larssonin, on tämän tutkija-Larssonin
Matka maailmalle pitkä.
Kiitän saamastani matka-apurahasta
Berit Wallenbergin säätiötä ja Suomalaista Konkordia-liittoa,
Muuten, kiitos kyllä, olen pärjännyt sisulla ja soveltamisella.
Kiitän myös Professori Hannu Salmea ja kollegoita saamistani kommentteista ja ohjauksesta.

Kiitän arvokkaasta matkaseurasta,
Aviopuolisoa ja lapsia – Jan, Anna, Erik ja Elin:
Olette pitäneet jalkani tiukasti maassa,
Antaneet arjelle elämän.
Isää: muistan kannustustasi lämmöllä, kuin auringonpilkahduksia pilviverhon takaa,
Vaikkeet ehtinyt nähdä työtäni valmiina, uskon, että olisit ollut tyytyväinen.
Äitiä: olet kantanut monenmoista taakkaa kanssani
– Ylämäkeä on kuljettu pitkään,
mutta ilolla on jo huipun näkymiä ja alamäen vauhtia odoteltu!
Kiitos Satu: ilman pallottelua en olisi tässä,
Kiitos Mervi: ilman uskoa ajatuksiini, en olisi rakentanut.

Lähimmäisenrakkaus on läsnäolossa,
Arjen vaatimattomissa, mutta kaiken rakentavissa teoissa.
Kiitos kaikille läheisilleni siitä, että on rakennettu yhdessä.

1. Johdanto

1.1. Tutkimuskysymykset ja tarkastelutavat

Väitöstutkimuksessani *Kotikuvauksen ideaalisuus Carl Larssonin teoksessa Ett hem (1899)* kartoitan ja analysoin Larssonin kuvaaman ihanteellisen kodin olemusta ja rakennetta. Tutkimuksen päälähde on Larssonin teos *Ett hem*, mutta taiteilijan ajattelutavan sekä hänen esittämänsä koti-ideaalin kokonaisvaltaisemmaksi tulkitsemiseksi käytän lähteinä myös hänen muita teoksiaan sekä perheen kirjeenvaihtoa.

1800-luvun historiassa kodin ja perheen teema on keskeinen. 1800-luvun lopulla ei ollut yhtä käsitystä kodista vaan useita ristiriitaisia, muuttuvia käsityksiä, joiden tutkimukseen Carl Larssonin *Ett hem* -teos tarjoaa kiinnostavan näkökulman. Perheyhteisö oli yhteiskunnan kulmakivi, joka aikalaisperspektiivissä nähtiin huojuvana teollistumisen ja kaupungistumisen aikaansaamien muutosten aallokossa. Teollistumisen hajottama perheyhteisö haluttiin yhdistää uudelleen niin moraalin kuin idealistisen ideologian kautta.¹ *Ett hem* -teoksen aikaan teollistumisen hajottama perheyhteisö haluttiin yhdistää uudelleen, mikä vaikutti sekä perheen moraaliseen että aatteelliseen tulkintaan. Perhettä käsiteltiin niin yksilöllisenä, kuin yhteiskunnallisena kysymyksenä, niin politiikassa kuin taiteessa. Pohjoismaissa käytiin erityisesti keskustelua avioliittoon liittyneestä moraalista, jonka alkuun saattaneina kysymyksinä olivat niin naisasialiike kuin huoli seksuaalimoraalista.² Larssonin *Ett hem* -teoksen kautta avautuu kiinnostava näkökulma kodin ja perheen historiaan Ruotsissa ja pohjoismaissa siksi, että se on nimenomaan taiteilijakodin kuvaus.

Kirjan nimi *Ett hem* tarkoittaa *Svenska Akademiens ordbok över svenska språket* -teoksen mukaan sekä kotia fyysisenä talona että perheen tunteisiin vetoavana elinpaikkana. Teoksen mukaan sanalla ”koti” tarkoitetaan asumusta tavaroineen, huonekaluineen. Laajennetusti koti-käsitteeseen luetaan kuuluviksi siellä asuvan perheen jäsenet sekä siellä työskentelevät (1800-luvulla palvelijat ja apulaiset asuivat usein samassa taloudessa). *Hem*-sanaa luonnehditaan sosiaalisena paikkana, jossa voi nauttia intiimistä yhteiselosta; tilana, jossa voi lohtua saadakseen avata rauhallisessa ja turvallisessa ilmapiirissä sydämensä. Ruotsissa koti-sanana tunteisiin vetoava merkitys korostui 1700-luvulla englantilaisen kirjallisuuden tuomasta vaikutuksesta. Toisaalta *hem*-sanaan liitetään myös kotiin palaamisen aspekti. Tällöin koti tulkitaan joko

¹ Edgren 1994, 14-15; 66-67.

² Räisänen 1995, 48-60.

fyysisenä maanpäällisenä paikkana tai taivaallisena, kuolemanjälkeisenä ja symbolisena asuinsijana.³ Koti on myös mahdollista tulkita kokemuksellisenä tilana, jolloin paikalla ei ole varsinaista merkitystä, kuten Selma Lagerlöfin kuvaama viulunsoittaja (*Hemmet*, teoksessa *Liljecronas hem*), joka kokee olevansa kotonaan soittaessaan.⁴

Larssonin teoksen *Ett hem* voidaan tulkita tarkoittavan yksittäistä kotia, mutta samalla se viittaa abstraktisti kotiin yleisesti. Larsson ei esitä teoksessaan mitään tahansa taloa tai perheen asumusta, hänelle *Ett hem* -teoksen tehtävä oli osallistua aikalaieskusteluun kodista ja sen merkityksestä: ”Det är resultatet af detta pysslande med stugan, jag nu i bild vill visa för er andra, af hvilka somliga ha större stugor än jag har, och somliga endast luftslott.” Toisaalta hän halusi esittää näkökulmansa ilman turhamaisuutta (”Det är icke med den fåfänga afsikten att visa bara huru jag har det”) tai ajatusta pelkästä kerskailunhalusta. *Ett hem* -teoksella Larsson esitti tietoisesti esimerkin, esikuvan kodista. Larsson toteaa: ”Utan det är därför, att jag inbillar mig härvidlag ha gått så föståndigt tillväga, så jag tror det rentaf kan tjäna till – uff, ska jag våga stå att säga ut det – till *föredöme* – nu är det sagdt! – för många hvilka känna behof af att på ett trefligt sätt ordna ditt hem.”⁵ Näissä sanoissa näkyy halu kertoa kansalle, ruotsalaiselle yleisölle, oman kodin onnistuneesta ja viihtyisästä kokonaisuudesta. Samalla *Ett hem* -teoksen nimi viittaa kodin ja ideaalin yleisyyteen, koti-ihanteeseen representaationa, jolla on annettavaa myös muille ja juuri kirjaksi tekeminen korostaa ihanteen rakentamisen pyrkimystä (nimi *Ett hem* – Koti). Millainen oli Larssonin esittämä koti-ideaali, ihanteellinen koti? Millaiset ovat hänen esittämänsä taiteilijakodin materiaaliset, sosiaaliset rakenteet, kodin käytännöt ja erityispiirteet? Tutkimuskysymys on tärkeä, sillä Larssonin *Ett hem* oli suosittu teos, joka antoi inspiraatiota myöhemmille kotikäsitteille, jota kommentoitiin ja jonka vaikutus ulottuu tähän päivään asti. Larsson kuvasi akvarelleissaan tarkkanäköisesti kotiinsa liittyviä osa-alueita sekä kodin ulkopuolelta että sisältä, arjen käytäntöjä, perheen yksilöllisyyttä sekä kotiin liittyviä ajatuksia ja tunteita. Kotikuvausten vaikutus ruotsalaisen ja länsimaisen kulttuurin yhteen peruselementtiin, kotiin, näkyy vielä tänä päivänäkin. Tutkimuksen tarkoituksena ei ole käsitellä näitä vaikutuksia tai niiden merkitystä, vaan kartoittaa kodin ideaalin perusosia ja niiden

³ Svenska Akademiens ordbok över svenska språket, 2006.

”Hans batteri var hans härd, hans hem, / Han skötte dess eld, han tjente för fem.”

Runeberg, Johan Ludvig. *Samlade skrifter. 1-6*. Örebro o. Sthm 1851–69. 5: 88 (1860).

”Samhället bör icke blott vara en stat utan också ett hem.”

Grimberg, Carl. *Sveriges historia i sammanhang med Danmarks och Norges för realskolan. 1-5*. Sthm 1905–10, 544 (1909); jfr 4.

⁴ Lagerlöf 1953, 196.

⁵ Larsson 1899, alkuteksti.

merkitystä. Lähtökohtani on Larssonin teos *Ett hem*, sillä se esittää taiteilijan kirjoista selkeälinjaisimmin kodin ideaalin rakenneosat – se on myös sisällöltään monisävyisin.

Mitä sitten tarkoittaa, että tutkin ”Larssonin esittämää koti-ideaalia”? Tutkimuskysymyksenä oleva kodin ihanteellisuus ja ideaalisuus tarkoittavat käsitteinä tässä tutkimuksessa *Ett hem* -teoksen luomaa kuvaa ja rakentamaa käsitystä ihanteellisesta kodista. Tällöin tutkimuskohteena eivät ole ne ihanteet, jotka vallitsivat 1800- ja 1900-lukujen Ruotsissa (tai välttämättä edes Larssonien konkreettisisä kodissa) vaan ne ihanteet, joita Larssonin teos sekä muut kotikuvaukset rakentavat. Se, mitä tiedämme aikakauden ihanteista laajemmin, auttaa ymmärtämään ja tulkitsemaan niitä tapoja, joilla Larssonin teos ihanteellisuutta rakentaa, mutta se ei suoraan palaudu ajan kotikäsitteisiin. Tärkeää on myös huomata, etteivät kaikki kotiin liittyvät ja mahdollisesti ristiriitaiset käsitteet välttämättä ole ihanteita tai toimineet sellaisina. Samalla on hyvä selvittää, että tutkimuksessa ideaalisuus (ruots. *idealisk*) eli ihanteellisuus liukuu käsittämään myös idealistisuutta (ruots. *idealistisk*) eli esikuvallista, mallikelpoista. Tällä on ennen muuta tutkimuksellinen aikalaisyhteys *Ett hem* -teoksen kanssa, sillä 1800-luvun lopussa ihanteet nähtiin aatteellisina päämäärinä. Tällöin molemmat käsitteet palvelevat tutkimuskysymyksen tarkastelua.

Ne edellytykset, joiden kautta voidaan ajatella Larssonin kuvaaman kodin olevan ideaalinen tai ihanteellinen, jakautuvat tutkimuksessani kodin perusrakenteiden eri tasoille. Nämä nousevat esiin Larssonin omien sanojen kautta, joita käsitteelen jokaisen teeman yhteydessä. Pyrin kokonaisvaltaiseen kartoitukseen tarkastelemalla kotikuvausten keskeisiä rakenneosia. Pyrin näkemään ne aikalaisyhteyksissään ja mahdollisimman kattavan aikalaislähdemateriaalin kautta. Kuten Jaakko Paavolainen toteaa elämäkertatutkimusta käsittelevässä artikkelissaan, on tieteen tekemisen keskeinen periaate ja samalla haaste huomioida kaikki tutkimusaiheeseen liittyvät ja vaikuttavat tekijät sekä selittää niitä.⁶ Ennen kaikkea nk. suurmiesten eli tunnettujen julkisuudessa vaikuttaneiden ja valtaa omanneiden henkilöiden mielipiteitä ja asenteita tulkittaessa tutkija saattaa päätyä arvottavaan asemaan. On oletettavissa, että merkittävät henkilöt omaavat tietyn arvovaltatatuksen, joka puolestaan johtaa helposti lähdemateriaalin arvottamiseen. Samalla on vaarana, että tutkijan asenne värittyy ja tutkimus keskittyy vain tiettyjen osa-alueiden korostamiseen ja tutkimuskokonaisuuden kannalta merkityksellisinä näkemiseen.⁷ Tämän välttääkseni en takerru arvottamaan Larssonin

⁶ Paavolainen 1989, 152.

⁷ Vrt. Paavolainen 1989, 152–53.

taidepoliittisia tai moralistisia mielipiteitä, vaan tulkiten niitä aikalaislähdemateriaalin ja ennen kaikkea henkilökohtaisten alkuperäislähteiden kautta, antaen myös psykologisten aspektien näkyä.

Ett hem -teoksen kodin ihannetta tarkastellessa ovat ideaalin toteutumisen ehdot ne edellytykset, joiden kautta 1800-luvun lopussa yleisesti käsitetty terveellinen ja hyvä perhe-elämä rakentui. Osa-alueiksi muodostuvat myöhemmin tutkimuskysymysten yhteydessä tarkemmin käsiteltävät ympäristö ja materiaaliset edellytykset, kodin hyvinvoinnin takaamat käytännöt, tasa-painoinen perhesuhde ja taiteilijakodin elinehdon eli luovuuden mahdollistavat erityispiirteet. Niin *Ett hem* -teos kuin muut Larssonin kotiaiheiset teokset esittävät selkeitä mielipiteitä, eivätkä jätä epäselväksi mitä näkökulmia, painotuksia tai teemoja Larsson on akvarelleihinsa ja kuvauksiinsa valinnut. Se, miten taiteilijan valinta korostaa ihanteellisuutta, on pääsääntöisesti purettavissa perheen arjen käytäntöjen kautta. On kuitenkin muistettava, että teos ei taiteilijan mukaan ole fiktiivinen, vaan lähtökohta on, että se kuvaa perheen tavallista arkea.⁸ Tämä tulee esille myös siinä, kuinka taiteilija selittää jokaisen akvarellin taustan ja merkityksen teoksessa. Tällöin primääriaineisto valaisee arjen tasoa ja tuo Carl ja Karin Larssonin kodin tapahtumat osaksi teoksen luoman ihanteellisen kuvan tulkintaa. Näin ollen tarkoituksena on myös tarkastella, kuinka nämä tiedot vaikuttavat *Ett hem* -teoksen luoman koti-ihanteen rakenteen tulkintaan. Väitöstutkimukseni pyrkii siten Larssonin koti-ideaalin analysointiin ja kontekstualisointiin: lähtökohtanani on purkaa *Ett hem* -teoksen kuvaa kodista, ennen kaikkea taiteilijakodista, ja tulkita sitä aikalaisyhteyksissään. Tutkimuksessani olen valinnut lähestymistavan, jossa annan lukijalle runsaasti detaljoidun kokonaiskuvan tutkimusaiheesta. Toteutustapani on tuoda kaikki *Ett hem* -teoksen tekstit ja osa kotikuvauksien tarkasteluun liittyvästä aikalaismateriaalista osaksi tutkimusta. Tällä toivon innostavani lukijaa pohtimaan 1800-luvun lopun oloja ja mahdollistaa lähteistä sekä tulkinnoistani nousevat uudet kysymykset. Nämä yksityiskohdat konkretisoivat, problematisoivat tai elävöittävät taiteilijakodin kuvausten esittämiä piirteitä. Aikalaismateriaalin kautta nousevat esiin myös tuolloisten ja tämän hetkisten olojen erot sekä samankaltaisuudet.

Larssonin tuotanto oli laaja ja usein teosten symbolinen rikkaus tekee niistä tulkinnallisesti haasteellisia. Larssonin taidetta tutkiva Mats Naxe kuvaa taiteilijaa monipuolisena tuottajana ja keksijänä, joka oli tyyliltään vahvan symbolistinen. Hän

⁸ Larsson 1899.

käyttää käsitettä *bricoleur*, joka on peräisin Claude Lévi-Straussilta (1909–2009). Lévi-Strauss yhdisti ranskankielisen *bricoler*-sanana, joka viittaa askarteluun ja käsin tehtyyn luovaan työskentelyyn, sanaan *engineer*, joka tarkoittaa insinööriä, toteuttajaa, järjestäjää, suunnittelijaa ja valmistajaa. Naxe esittää, että Carlilla oli juuri tällainen kyky yhdistää kaikkea käsillä olevaa ja luoda niistä uusia kokonaisuuksia. Hän myös haki ja sai vaikutteita Euroopan matkoiltaan, vierailuistaan eri museoissa ja näyttelyissä, mikä näkyy ”lainatuissa” muodoissa, yksityiskohdissa ja ideoissa.⁹ *Ett hem* -teoksen kotikuvaus on monipuolisuudestaan huolimatta mielenkiintoinen tutkittavaksi, sillä Larsson esittää kodin eri rakenneosat yksinkertaistettusti ja selkeästi, jolloin tutkija saa käsityksen, että akvarellit ja kotikuvaukset representoivat yleisesti tunnettuja merkityksiä ja käytäntöjä.¹⁰ Yleisten käsitysten näkeminen kotikuvauksissa on jo sinällään eräänlainen tutkimustulos, mutta samalla on olennaista ymmärtää, että pelkkien yleiskäsitysten tulkinta ei riitä, vaan on tulkittava Larssonin kodin erityispiirteitä sekä suhteessa aikalaisihanteisiin että käytäntöihin. Keskeistä on tutkia, miten Larssonin teos representoi kotia sekä miten perheen käytännöt ja olosuhteet tukivat tätä kuvausta.

Toisaalta on huomioitava, että *Ett hem* -teoksen kotikuvausten muodostaman ideaalin analysointi perustuu osittain akvarelleista muodostuviin konnotaatioihin, jotka ovat sidoksissa tulkitsijan kulttuurillisiin valmiuksiin.¹¹ Tämä tuli esille taidehistorian lisensiaatin työni yhteydessä naiskuvien aikalaisnäkökulman hahmottamisen tärkeydessä: historiallinen aikalaisfakta auttaa näkemään *Ett hem* -teoksen samanaikaisesti sekä akvarelleista että tekstiosuuksista muodostuvana kokonaisuutena. Samalla tämä vähentää pelkkien akvarellien tulkitsemisen kautta syntyvien mielleyhtymien mahdollisesti luomia väärinkäsityksiä.¹² Tällöin tutkimuksessani on keskeistä *Ett hem* -julkaisun näkeminen yhtenäisenä teoksena, kokonaisuutena, jossa eri osa-alueet täydentävät toisiaan. Kalle Pihlainen käsitteli artikkelissaan ”Kaunokirjallisuus ja totuudellisuuskysymysten ylittäminen historiantutkimuksessa” teosten tulkinnan ympäristö- ja aikalaislähtöisyyttä. Hänen

⁹ Lévi-Strauss 1962, 11–12. Mats Naxen haastattelu, 20.4.2010. Haastattelija Elina Larsson.

¹⁰ Vrt. Derrida 1967; Palin 1998; Eaton 1994.

¹¹ Barthes 1997, 237; 1968.

Larsson 2008, 6. ”Roland Barthes tarkoitti termillä konnotaatio vuorovaikutusta merkin sekä sen käyttäjän tuntemuksien että kulttuuristen valmiuksien välillä. Hän käsittelee taideteoksen esittävyden ymmärtämisen moninaisuutta esim. tutkimuksessaan *The Responsibility of Forms*, jossa tämä ymmärtäminen eroaa ennen muuta näkökyvyn ja lukemisen kautta tapahtuvan käsityskyvyn peruselementtien erilaisuuden vuoksi. Hän perustaa eron sille, että luettaessa merkitykset ovat merkisidonnaisia (*signs*), kun taas taideteosta katsellessa ymmärrys perustuu merkityksen tapahtumiselle (*significance*).”

¹² Larsson 2008, esim. 156–182.

mielestään kontekstualisointi tulee tapahtua teoslähtöisesti.¹³ Kodin ideaalisuuden tarkastelussa tällainen ajattelumalli on toimiva, sillä teoksen sisällöllinen totuusarvo ei ole tulkinnan kannalta tutkimuksen päämäärä, keskeistä on kartoittaa ja analysoida sisältöä. Tällöin päästään Larssonin esittämän kotikäsitteen keskiöön ja näin sen kytkeminen aikalaisaatteisiin sekä tapahtumiin helpottuu. Marcel Proustin (1871–1922) ajatuksia tulkiten:

Tämä hetki häviää menneisyyteen
kuin laivan taakseen jättämät aallot
tasoittuvat ympäröivään mereen.¹⁴

Ett hem -teoksen esittämän kotikuvauksen sisällön kartoittaminen vaatii tutkimusmateriaalin monitasoisen kerronnan sijoittamista aikalaissyhteyksiinsä, jotka Proustin sanoin ovat jo tasoittuneet osaksi historian virtaa. Toisaalta tutkijan ja tulkitsijan kulttuurisidonnaisen ja yksilöllisen näkökulman merkitys kasvaa taideteosten tulkinnassa. Tekstianalyysissä viitataan usein intertekstuaaliseen tarkastelutapaan, jossa tekstien tulkinta on täysin lukijasidonnainen ja individuaalinen prosessi.¹⁵ Myös kulttuurintutkijat viittaavat usein tekstin tulkinnan lukija- ja kontekstisidonnaisuuteen. Kuten John Fiske toteaa: ”Merkitykset eivät ole, vaan ne pikemminkin tulevat. Tekstit eivät ole pysähtyneitä objekteja, vaan pikemminkin aktiivisia toimijoita, jotka asettuvat suhteisiin toisten toimijoiden kanssa.”¹⁶ Tämä näkökulma toimii myös Larssonin akvarellien ja kotikuvausten tulkinnassa. Samalla tavoin kuin mediakuvat ja taideteokset ovat tänä päivänä aikalaissidonnaisia, ovat ne olleet sitä myös edellisen vuosisadan vaihteessa.¹⁷ Ideaalin tutkimuksessa tämä näkyy siinä, ettei Larssonin tekstien ja kuvien kautta ole tarkoitus arvottaa tai todistaa taiteilijan alkuperäisiä ajattelumalleja tai arvostuksia.¹⁸

Ett hem sisälsi muiden Larssonien kodista kertovien teosten kaltaisesti lukuisia, itsenäisestikin tulkittavia taideteoksia. Taidehistorian näkökulmasta kokoelmateoksen tekee erityiseksi sen kokonaisvaltainen keskittyminen yhden realistisen aihepiirin ympärille: kotiin. Kulttuurihistoriallisesti teos kertoo monitasoisesti 1800-luvun lopun aikakaudesta; poikkeukselliseksi sen tekee suorasukainen ja avoin tapa yhdistää henkilökohtaisesta elämästä ja sen olosuhteista kertominen. Samalla teos on

¹³ Pihlainen 2001, 306–313.

¹⁴ Teoksessa: *A la recherche du temps perdu* (1919).

¹⁵ Derrida 1974.

¹⁶ Cit. Lehtonen 1996, 26.

¹⁷ Vrt. Fiske 1992, 67.

¹⁸ Vrt. Pihlainen 2001, 306–313.

eräänlainen taiteilijakodin kuvaus, jossa kerrotaan Larssonin taiteilijuudesta, siihen liittyvästä työskentelystä ja sen puitteista. Näin ollen *Ett hem* -teoksen tulkinnassa on kulttuurihistoriallisen lähiluvun ja kontekstualisoinnin ohella tärkeää muistaa sen luonne kuvallisena esityksenä: pyrin tutkimuksessani analysoimaan teoksen akvarelleja ja niveltämään niiden ikonografisen tulkinnan historialliseen analyysiin. Akvarellien tulkintatapaani voi selventää esim. Erwin Panofskyn (1892–1968) tekemän kuvien ja taideteosten tulkintaa helpottavan kolmiosaisen mallin pohjalta. Tämän teorian tausta-ajatus on suhteuttavissa *Ett hem* -teoksen akvarellien ikonografisen tulkinnan soveltamiseen historiallisen materiaalin analysoinnissa. Panofskyn esittämän tulkintatavan kolme tasoa ovat:

1. Esi-ikonografinen eli yleisen kuvailun taso: teoksessa olevien kohteiden, tapahtumien ja tunnelmien kuvailu arkiajattelun tasolla.
2. Ikonografinen eli analyysin taso: teoksessa olevien kohteiden, tapahtumien ja tunnelmien kuvailu kulttuurihistoriallisessa kontekstissa.
3. Ikonologinen eli tulkinnan taso: teoksen sisällön ja merkityksen syvällisempi tulkinta, johon tarvitaan tietoa kuvan syntykontekstista ja tekijästä.¹⁹

Käytän tutkimuksessa esi-ikonografista eli yleistä kuvailua kontekstualisoimaan akvarellien sisällöt yhdessä Larssonin kirjoittamien tekstien kanssa; tällainen kuvatulkitseminen tuo akvarellien esittämät kodin arkiset kohteet, tapahtumat ja tunnelmat osaksi aikalaiskulttuurin kuvaa. Ikonografinen eli analyttinen taso nostaa akvarelleissa olevien kohteiden, tapahtumien ja tunnelmien tulkinnan kulttuurihistoriallisen kontekstin osaksi. Tällöin vertaan Larssonin tuottamaa materiaalia muuhun aikalaisaineistoon ja selitän niiden yhteyksiä: millaisia ovat kotikuvausten sisältömerkitykset kulttuurihistoriallisen, kirjallisen ja kuvallisen tutkimuksen kautta.²⁰ Ikonologinen eli tulkinnan taso tuo Larssonin kotikuvausten sisällön ja merkityksen syvällisemmän analysoinnin kohteiksi; tällöin tuon tarkasteluun elementtejä kuvan syntykontekstista ja Larssonin mahdollisista tausta-ajatuksista sekä motivaatioista *Ett hem* -teoksen taustalla. Tutkimuksessa ikonografisen tulkinnan eri tasojen käyttö nivoutuu toisiinsa samankaltaisesti kuin *Ett hem* -teoksessa tekstin ja akvarellien kombinaatio muodostaa toisiaan tukevan sekä selventävän kokonaisuuden.²¹

¹⁹ Panofsky 1972, 5-9. Vrt. myös Lavin 1995, 6. Van Straten 1986, 166.

²⁰ Vrt. Palin 1998. Lisää aiheesta: Eaton, Marcia Mueller: Estetiikan ydinkysymyksiä. Helsingin yliopisto, Helsinki 1994.

²¹ Vrt. Mats Naxen haastattelu, 20.4.2010. Haastattelija Elina Larsson. ”Den tyske konst och kulturhistorikern Aby Warburg (1866 - 1929) och hans idéer passar väl in här; man använder vad som krävs, oavsett disciplin, för att finna ut innebörd och syfte i ett verk. Ikonologin är den mest uttömmande metoden som står till konstvetenskapens förfogande och den kräver ett brett informationsfält och ett encyklopediskt vetande.”

Ett hem -teoksen sisältämällä ja Larssonin muilla kotiaiheisilla akvarelleilla on keskeinen merkitys kotikäsityksen tulkinnassa, niin arjen kuvaajina kuin Larssonin esittämän koti-ihanteen mallintajina. Panofskyn karrikoidusti esittämä tulkintajako muistuttaa tapaani analysoida *Ett hem* -teoksen akvarellien luomaa kokonaisuutta aikalaismateriaalissaan, vaikkei selvennäkään sitä kokonaisvaltaisesti: kotikäsityksen kontekstualisointi on aikalaismateriaalin pohjalta monitasoista ja liikkuu mm. kodin ulkopuolisen ja sisäisen materiaalin tulkinnassa, arjen käytäntöjen, perheen yksilöllisyyden sekä kotiin liittyvien ajatuksien ja tunteiden tarkastelussa. Samalla on huomioitava, etteivät kulttuurihistoriallisessa tutkimuksessa ”esi-ikonografinen” tai ”ikonografinen” taso ole sinällään riittäviä. Tutkimuksen metodologia on kauttaaltaan kulttuurihistoriallista tulkintaa, jossa luetaan ristiin *Ett hem* -teoksen tekstuaalisia ja visuaalisia osuuksia. Tämän jälkeen metodinani on suhteuttaa niitä aikakauden muihin teksteihin ja kuviin sekä pohtia, millaisten merkitysverkostojen osia ne ovat ja millaisia uusia merkityksiä ne samalla rakentavat. Koska työssä käytetään myös muuta primääriaineistoa kuin Larssonin teokset, muodostavat ristiin tulkinta ja kontekstualisointi sekä merkitysverkostojen hahmottaminen työn metodologisen perustan. *Ett hem* -teosta ristivalaistaan toisaalta suhteessa aikalaismateriaaliin, toisaalta suhteessa Carl ja Karin Larssonin kotiin, heidän elettyyn ja koettuun kotiinsa, joka on osittain eri asia (historiallisessa mielessä eri koti) kuin *Ett hem* -teoksen kuvaama ihanteellinen koti.

Ett hem -teos ja Larssonin kotikuvausten ilmaisutapa edellyttävät siten monitasoista lukutaitoa. Kuten Ralph Waldo Emerson (1803–1882) totesi: ”Lukeakseen hyvin on oltava keksijä.”²² Larssonin esittämä kotikäsitys on tekstin ja kuvien kombinaatio, jonka sisäistäminen vaatii ennen muuta lukutaitoa ja mielikuvitusta. Ville Lukkarinen tulkitse tutkimuksessaan *Albert Edelfelt ja Runebergin Vänrikki Stoolin tarinat. Pois mielist ei se päivä jää* tekstin ja kuvan kombinaatiota ja päätyi näkemään ne uutena kokonaisuutena, jolla on oma luonteensa ja sisältönsä.²³ Kuvat eivät Larssonin kotikuvauksissa ole täysin identtisiä tekstien kanssa vaan valottavat myös muita аспектеja arjesta ja taiteilijan ajatuksista.²⁴ Toisin sanoen kuvat ovat teoksen uusi kertomus: yhdessä tekstin kanssa niistä tulee oma kokonaisuutensa, jossa ”realistinen maailma

²² Emerson 1837, *The American Scholar*. ”One must be an inventor to read well.” Viitattu 20.3.2010.

²³ Lukkarinen 1996, 157.

²⁴ Vrt. Bal 1991, 19-36.

tekstualisoituu”.²⁵ *Ett hem* -teoksen yhteydessä tämä merkityksellistymisen tarkoittaa sisällön selventämistä – taiteilijan tarkoituksenmukaisesti tekemää merkityksellistämistä. Samalla tämä kertoo *Ett hem* -teoksen luonteesta mediavälineenä: lukija tulkitsee tarkastelemaansa aina omasta näkökulmastaan. Tällöin tekijän on jätettävä teos vapaasti lukijoiden tulkittavaksi ja oltava tarkka sanomansa selkeyden suhteen – sen mitä haluaa välittää, on tultava kirkkaasti esille teoksen sisällöstä.²⁶ Roland Barthesin mukaan kirjoittaminen onkin aina opettamista, selittämistä.²⁷ Tämä konstruoi erinomaisesti Larssonin tyylin soveltuvuutta akvarellikirjan avulla viestittämiseen. Samalla se kertoo kirjasta individualistisena mediavälineenä, myös mielipiteitä muuttavana vallanvälineenä.²⁸ Toisaalta *Ett hem* -teoksessa ei näy perinteistä tulkintaa kuvan ja tekstin kamppailusta, pikemminkin molemmat elementit täydentävät toisiaan, muodostaen tasapainoisen kokonaisuuden.²⁹

Toisaalta olen huomioinut näkökulman, jonka Gunther Kress ja Theo van Leeuwen esittävät kirjassaan *Reading Images. The Grammar of Visual Design*.³⁰ Heidän ajatuksiaan kiteyttäen on kuvallisissa teoksissa esitetyillä esineillä, paikoilla ja henkilöillä erityinen yhteys toisiinsa. Tutkimuksessa on tärkeää nostaa niiden yhdistämisen ja sommittelun tuottamat merkitykset esille. Samalla tavoin akvarellien luomat konnotaatiot voidaan nähdä tulkinnallisesti merkkeinä ja merkityksinä, jolloin merkin denotatiivinen sisältö on oltava läsnä merkin laajennetuissa käytössä – siis ympäröivässä kulttuurissa.³¹ Tämä tarkoittaa akvarellien symboliikan suhdetta aikalaisyhteyksiinsä: Larssonin ajatuksiin niiden tekijänä ja kulttuuri- sekä yhteiskuntakontekstiin. Näin ollen teoksen symboliikan tarkastelu on usein suhteessa sekä symboliikan että merkitystason tulkintaan, kuin myös kulttuurikontekstin hahmottamiseen ja tuntemiseen. Taideteoksen voi katsoa olevan eräänlainen ”symbolinen hahmo” tai ”symbolinen ikoni”. Siksi sen merkitystä ei pidä verrata vaikkapa kielellisen lauseen merkitykseen, vaan taideteos on aina moniulotteinen, komplisoitunut ja avoin, - pikemminkin kokonainen kirja kuin lause.³² Larssonin kuvaaman kotikäsityksen ja kodin ideaalin tulkinnassa voimme palata soveltaen Pihlaisen pohdintojen äärelle: *Ett hem* -teoksen sisältämät ajatukset ja kuvien

²⁵ Lukkarinen 1998, 105.

²⁶ Vrt. Derrida 1967.

²⁷ Barthes 1986.

²⁸ Jacobsson 1958, 61.

²⁹ Flusser 1988, 13-16.

³⁰ Kress, van Leeuwen 1996.

³¹ Danesi 1994, 8-12.

³² Routila 1986, 84-104.

kompositio ohjaavat tutkijan teoksen aikalaismailmaan, jonka hahmottaminen tapahtuu kulttuurihistoriallisen analysoinnin kautta.

Edellisen näkökulman johdannaisena on *Ett hem* -teosta tulkittava myös 1800-luvun lopun mediateoksena, kirjana. Kuten Mikko Lehtonen toteaa teoksessaan *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*, ei mikään kirjallinen teos ole ulkoasultaan täysin viaton, vaan myös sen materiaaliset ominaisuudet muodostavat merkityksiä.³³ Larssonin kotikuvausten kansanomaisella ulkoasulla ja selkeälinjaisella sisällöllä on keskeinen merkitys teoksen kulttuurihistorialliselle vaikutukselle. *Ett hem* -teoksen mediavaikutus koti-ideaalin esittäjänä ja rakentajana perustuu myös monitasoisesti Larssonin persoonallisuudelle, taiteilijaimagolle ja taiteilijaidentiteetille. Larssonin akvarellien ja tekstien lukeminen ristiin sekä suhteuttaminen aikalaismateriaaleihin mahdollistavat tutkimusmetodina *Ett hem* -teoksen kotikuvausten tarkastelun tuolloisten katsomusjärjestelmien ja aatteellisten virtausten hteydessä. Tämä puolestaan mahdollistaa kotikuvausten esittämän ideaalin rakenteiden tarkastelun ja kokonaiskuvan muodostamisen. Metodiyhdistelmän käyttö edellyttää kuitenkin eri kulttuurihistoriallisten osa-alueiden mukaan ottamista, kuten filosofian, uskonnon, kirjallisuuden ja politiikan aikalaishäkökulmien huomioimista.³⁴ Monipuolinen aikalaishäköteiden käyttö mahdollistaa kriittisen kontekstualisoinnin kautta mahdollisimman monipuolisen tulkinnan.³⁵ Samalla tämän laajan kulttuurihistoriallisen kontekstin hahmottamisen kautta saa *Ett hem* -teos eräänlaisen aikakauden kotikuvauksen symbolin merkityksen.

Keskeisenä tutkimuskysymyksenä on ollut: millaisen kodin Carl Larssonin *Ett hem* -teos näyttää lukijalle ja millaisia elementtejä se painottaa? Tutkimusmateriaalista nousseet *Ett hem* -teoksen koti- ja perhekäsityksen osa-alueet liikkuvat samankaltaisesti J P (Jeja-Pekka) Roosin (1945-) elämäkertoja tarkastelleen tutkimuksen jaottelun kanssa. Hänen lähdeaineistostaan nousivat merkityksellisiksi elämänvaiheet, elinolosuhteet, elämäntoiminta, interaktio (sosiaalisuus), arkielämä ja subjektiviteetti (elämän kokemukset, merkitykset).³⁶ Larssonin koti oli kuitenkin monella tavoin erityinen muihin aikalaishäköteihin verrattuna. Tämä tekee kontekstualisoinnista monisyisemmän, eikä vähiten siksi, että tulkintaan yhdistyvät *Ett hem* -teoksen akvarellit.

³³ Lehtonen 1996, 102.

³⁴ Palin 1998, 115. Myös Tutta Palin pitää esim. filosofisten ja poliittisten aikalaishäköteiden huomioimista tärkeänä taideteoksen kriittisessä kontekstualisoinnissa.

³⁵ Vrt. Bal & Bryson 1991, 174-175; Bryson 1994, 67.

³⁶ Roos 1987, 46.

Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella Larssonin kodin erityispiirteitä sekä suhteessa aikalaisihanteisiin että käytäntöihin. Keskeistä on tutkia, miten Larssonin teos representoi kotia. Toisessa luvussa käsittelen kodin ulko- ja sisäpuolta, kodin infrastruktuurin ihanteellisia edellytyksiä. Kolmas luku käsittelee ikään kuin kodin sisäpuolta, käytäntöjen kautta kodin arkista elämää. Neljännessä luvussa siirrytään kotiin sosiaalisena tunneyhteisönä ja viidennessä luvussa ed. lukujen tulkinnan ja taiteilijuuden eri aspektien kautta kodin erityisyyteen sekä erityispiirteisiin julkisena taiteilijakotina.

Jokainen luku käsittelee omalta tasoltaan *Ett hem* -teoksen rakentamaa ihanteellista kotikäsitystä. *Kotia kohti* on käsittelyluku, jossa kontekstualisoidaan kolmesta suunnasta Larssonin *Ett hem* -teoksen kautta välittyvää koti-ihannetta. Vertaan sitä aikalaisideaaleihin ja todellisen Lilla Hyttinäsin ympäristöön sekä kodin materiaaliin lähtökohtiin. Aloitan *Ett hem* -teoksen kuvaamasta ulkoisesta maisemasta eli materian tasolta. Ensimmäisessä alaluvussa *Industrialismin ja Sundbornin maisemat* tarkastelen teollisuuden muuttamaa kulttuurimaisemaa, jossa teoksen esittämä ulkoinen infrastruktuuri muodostaa vastaparin teollistuneen kaupunkimaiseman kanssa. Larssonin sanojen tukemana valottuvat kaksijakoisesti Sundbornin idylli ja ympäröivän yhteiskunnan suuret ongelmat, kuten työläiskysymykset, köyhyys ja luokkaerot. Toisessa alaluvussa *Keksintöjen ja tekniikan virta* käsittelen uuden teknologian vaikutusta Larssonin kodin ympäristössä – teknologian muuttamaa kulttuurimaisemaa. Kokonaisuuden kannalta on myös tärkeää tulkita ajan teknisen moderniuden ja Larssonien kodin välistä yhteyttä – ajan muutosta sekä matkustuksen että tiedonsiirron kautta. Kolmannessa alaluvussa *Taiteilijakodin sisustettu maisema* perehdytään taiteilijaparin muuttamaan kulttuurimaisemaan – kodin sisustukseen. Näin ollen ensimmäinen luku tutkii paikan identiteettiä, kodin infrastruktuuria, eri muutosvoimien vaikutuksen alaisena. Tarkastelen paikan identiteetin osa-alueita materiaalista näkökulmaa valottavien kysymyksien kautta: Millainen oli *Ett hem* -teoksen kuvaama kodin ympäristöideaali industrialismin muuttamaan maisemaan verrattuna? – Entä sisustussuunnittelun kannalta? Miten taiteen tekeminen tulee esille huonekalu- ja tekstiilisuunnittelussa? Miten nämä ovat verrattavissa aikakauden aatevirtauksiin ja muihin ideaaleihin?

Toisessa käsittelyluvussa *Kodin sydän* siirrytään tarkastelemaan kotikäsitystä siihen liittyneiden käytäntöjen kautta. Samalla aikalaiskulttuurin suhde Larssonin esittämään kotikuvaukseen auttaa näkemään kodin ihanteellisuuden aatehistoriallisen kontekstin. Tässä luvussa tarkastelen, kuinka Larssonin rakentama koti-

ideaali vastaa käytännön tasolla aikalaisihannetta ja mitkä ovat sen arkisen toimivuuden aikalais ehdot. Naturalismin ja kansallisromantiikan yhteisölliset visiot sekä luonnollinen puhtauskäsite olivat osa kodin ihannetta. Kotitalouden ylläpito ja herkulliset keittiön antimet olivat keskeinen osa kotia. Viimeisessä alaluvussa tarkastelen ideaalisen kodin representaation mahdollistanutta tekijää: kodin sisäistä työnjakoa – työn tekemistä, sen näkymistä.

Kodin lämmössä on luku, jossa käsittelen Larssonien *Ett hem* -teoksessa kuvaaman kodin ihanteen sosiaalisen tason edellytyksiä. Luvun otsikko viittaa kotikäsitteen yhteydessä esille tulleeeseen kodin sosiaaliseen turvallisuuteen, sen lämpöiseen ilmapiiriin. Tarkoituksena on tunnepohjaisen yhteisöllisyyden rakenteiden ja toimivuuden tarkastelu; tällöin primääriaineistolla on suuri merkitys todellisen kodin ja *Ett hem* -teoksen rakentaman kuvan totuudellisuuden tarkastelijana. Tutkimuskysymyksenä on siten osittain myös se, tukevatko alkuperäislähteet Larssonin antamaa kuvaa? Toisaalta tarkastelen perheyhteisöä sosiaalisena yksikkönä ja tunnetasolla sekä vertaan Larssonien perhekäytäntöjä tuolloisiin ihanteisiin ja tapoihin. *Avioliitto*-alaluku valottaa avioparin keskinäisen suhteen merkitystä aikalaisperspektiivissä ja *Lapset*-alaluku selventää 1800-luvun käsitystä lastenkasvatuksesta sekä lasten merkityksestä kodille yhteisönä. *Elämä ja kuolema* -alaluku ohjaa näkemään itse elämän vastakkaisjännitteisiin liittyvät näkemykset ja sosiaaliset käytännöt. Kodin ihanteen kannalta liikutaan olemassaoloon kuuluvien käytäntöjen alueella: sosiaalisen yksikön itseilmaisun, sääntöjen, kasvun ja kuoleman osa-alueilla. Käsittelyluvun lähtökohtana on aikalainen perhekäsitys, joka ankkuroi kaikki alaluvut selventämään *Ett hem* -teoksen kuvaaman sosiaalisen yksikön eri puolia.

Taiteilijakodin erityispiirteet on luku, jossa tarkastelen Larssonien taiteilijakodin esittämän ideaalin specialiteetteja, toisista utooppisista kuvauksista poikkeavia ominaispiirteitä. Näillä tarkoitan asiakokonaisuuksia, jotka tekevät *Ett hem* -teoksen ja muiden Larssonin kotikuvausten ideaalin representaatiosta sekä aikalaismittakaavassa että tällä hetkellä poikkeuksellisen: olennaista on, että ne mahdollistavat ja takaavat taiteilijakodin elinehdon eli luovuuden. Tässä luvussa tarkastellaan sellaisia kodin ulottuvuuksia, jotka eivät sisälly pelkästään ulkoiseen, fyysiseen, tai kodin sisäiseen sosiaaliseen näkökulmaan, niiden tulkinnassa yhdistyvät edellisten lukujen käsittelemät aiheet taiteilijuuden eri osa-alueiden kanssa. – Koti oli myös metafora, elämän kiinto- ja kiinnepiste. Toisaalta viimeinen luku nostaa esiin tärkeän kysymyksen siitä, mikä teki Carl Larssonin kodista erityisen suhteessa muihin

koteihin: se oli taiteilijakoti. Alaluku *Taiteilijan kädenjälki* hahmottaa Larssonin taiteilijamentaliteetin tuomaa perussävyä kodin esittämiseen ja ideaalisuuden kuvaamiseen: millaisen vaikutuksen kansainvälisesti tunnetun taiteilijan olemus toi kodin ideaalin kuvaukseen?

1.2. Lähdeaineisto

Ett Hem oli Carl Larssonin (1853–1919) kuvittama ja kirjoittama teos. Tutkimuksessa taiteilijan elämä saa suuren merkityksen ja näin aluksi esittelen lyhyesti hänet ja kotikuvauksien esittämän perheen. Larsson oli tunnettu kulttuurihenkilö niin kotimaassaan Ruotsissa kuin muuallakin länsimaissa. Hänen persoonallinen tyylinsä on helposti tunnistettavissa. *Ett hem* -teoksen taustalla oli rikas ja työntäyteinen elämä. Larsson syntyi vuonna 28.5.1853 Tukholmassa, Prästgatan 78:ssa, Vanhassa kaupungissa. Perhe oli köyhä ja taiteilija osallistui jo varhain arjen töihin. Hänen isänsä oli usein kadoksissa ja pesijättärenä toiminut äiti elätti perheen.³⁷ Taiteellinen lahjakkuus tuli kuitenkin esille jo varhain ja Larsson pääsi opiskelemaan Taideakatemiaan (Konstakademi). Opiskeluvuosina 1866–77 hän elätti perhettä kuvittamalla sanomalehtiä ja muita kirjallisia julkaisuja. Tällaisia olivat muun muassa *Ny Illustrerad Tidning* ja pilailulehti *Kasper*.³⁸ Opiskelua Larsson jatkoi aikakaudelle tyypillisesti Pariisissa



Kuva 1. Carl Larsson, valokuva.
Carl Larsson-Gården.

(1876–82), jossa hän siirtyi harjoittelemaan niin muotokuvia kuin muita taidelajeja, kuten historiamaalausta kulttuurikaupungin inspiroivassa miljöössä. Hän ei kuitenkaan saavuttanut töillään tarvitsemaansa arvostusta ja jatkoi edelleen pääsääntöiseksi tulonlähteeksi jäänyttä kirjojen kuvittamista: tältä aikakaudelta ovat mm. Wallinin *Dödens Ängel* ja Tegnérin *Nattvardsbarnen* teosten kuvitus.³⁹

Ranskan kausilla oli suuri merkitys niin Larssonin elämälle kuin taidetuotannolle. Hän oli

³⁷ Nordensvan 1928, 227. ””Lasse” var en fattig rännstensunge från Ladugårdslandet. Hans moder hade varit tjänsteflicka, fadern kusk, blev sedan spannmålsbärare. Från sitt trettonde år måste gossen försörja sig själv.”

³⁸ Laurin 1903, 243; Strindberg 1913, 224.

³⁹ Laurin 1903, 244; Hasselberg 1884, 18; Neergaard 1999a, 11–45. Myös Wåhlin 1913, 242.

Pariisissa useaan otteeseen, muttei saavuttanut töillään menestystä. 1880-luvun alussa Larsson suuntasi muiden pohjoismaalaisten ulkoilmamaalareiden tapaan Ranskan maaseudulle, Grez-sur-Loingin maalaiskylään. Tätä taiteilijasiirtokunta periodia seuranneina vuosina (1882–1885) tapahtui hänen tuotannossaan merkittäviä muutoksia kohti naturalistista ja yksinkertaistettua kuvaustapaa. Larsson etääntyi taideakatemian suosimasta historiamaalauksesta ja siihen keskeisenä työtapana kuuluneesta konstruktiiivisesta ateljeetyöskentelystä. Tämä tyyli- ja asennemuutos johtivat myöhemmin mm. *Ett hem* -teoksen akvarellien toteutustapaan.

Ranskalainen pikkukylä oli taiteilijan elämän kannalta merkittävä myös siten, että siellä hän tapasi elämänsä rakkauden Karin Bergöön (3.10.1859–18.2.1928).⁴⁰ Karin oli lähtöisin Hallsbergista ja hänen lapsuutensa oli Carlin kokemaan verrattuna hyvin varakas, sillä Karinin isä Adolf Bergöö oli menestynyt kauppamies. Karin opiskeli alkuun Tukholman Ranskalaisessa koulussa (*Franska Skolan*) ja nk. Käsityökoulussa (*Slöjdskolan*). Tämän jälkeen hän kartutti taitojaan Tukholman Taideakatemiassa (1877–1882). Vuonna 1882 hän oli aikalaistaiteilijoiden tavoin Ranskassa ja tapasi Larssonin. Nuori pari avioitui seuraavana vuonna Tukholmassa. He palasivat kuitenkin takaisin Grez-sur-Loingiin ja Ranskan kautta jatkui aina ensimmäisen lapsen *Suzannen* (synt. 11.8.1884) ”ensiaskeliin” saakka. Tämän jälkeen perhe palasi 1.5.1885 Ruotsiin, jossa he ensi alkuun majoittuvat Karinin äidin omistamaan pääkaupunkiasuntoon. Samana kesänä Carl vieraili appensa Adolf Bergöön kanssa ensimmäistä kertaa



Kuva 2. Karin Larsson, valokuva.
Carl Larsson-Gården.

Sundbornissa ja tutustui Lilla Hyttnäsiin. Paikkakunta oli Karinin isän lapsuuden maisemaa ja tuolloin tupaa asuttivat hänen kaksi vanhaa sisarustaan.⁴¹ *Ett hem* -teoksen kotipaikka on tämä Bergöön lahjoittama *Lilla Hyttnäs* -niminen paritupa, joka oli alun perin vuodelta 1837.⁴² Teoksessa *Carl Larsson Signerad med Pensel och Penna* tulee esille, että tupa annettiin itse asiassa lahjaksi lapsenlapsille Suzannelle ja Ulfille, Karinin ja Carlin ollessa Pariisissa. Tuolloin Carl työskenteli kolmiosaisen monumentaaliteoksen kanssa, jonka *Pontus Früstenberg* oli galleriaansa (*Fürstenberska Galleriet*) tilannut.

⁴⁰ Carl och Karin Larssons släktförening 2003, internetsivusto. Viitattu 12.10.2009.

⁴¹ Neergaard 1999a, 75.

⁴² Neergaard 1999a, 118.

Carl ja Karin ottivat tyhjilleen jääneen tuvan käyttöön vuonna 1888, jonka kuvaaminen *Ett hem* -teoksen akvarelleiksi alkoi vuonna 1894.⁴³ Georg Nordensvanin kirjoittamassa elämänkerrassa (1921) väitetään kaikkien akvarellien olevan samalta vuodelta, mutta Neergaard esittää, ettei näin ole voinut olla. Kodin jatkuva rakentaminen ja muuttuminen sekä lasten kasvaminen näkyvät maalauksissa ja toisaalta akvarellit ovat eri tavoin signeeratut. Todennäköistä siis on, että akvarellit ovat syntyneet 1884–98 välisenä aikana. *Ett hem* -teoksen kuvaamaan perheeseen syntyi kahdeksan lasta: Suzanne (1884), Ulf (1887, joka kuoli 18-vuotiaana), Pontus (1888), Lisbeth (1891), Brita (1893), Mats (1894, kuoli 2 kk ikäisenä), Kersti (1896) ja Esbjörn (1900).

Ett hem -teos oli monipuolisen taiteilijan toteutus. Larsson tunnetaan moninaisesta tuotannostaan: hän oli mm. ulkoilmamaalari, muotokuva- ja monumentaalimaalari, graafikko, kuvittaja ja piirtäjä. *Ett hem* -teoksessa keskeisenä vaikuttajana on myös taiteilijan persoona: Larsson oli ulospäin suuntautuneisuuden vastaparinä myös hyvin herkkä ja tarvitsi taiteellisen vaimonsa tukea. Myös Larssonien kotia ja perhe-elämää käsittelevän *Ett hem* -teoksen taustalla oli Karin ehdotus: ”Nå, uppriktigt sagdt, var det egentligen Karins idé, och med uträkning att få mig till något en sommar, då det regnade sex veckor, utan uppehåll, och jag gick omkring och var odräglig.”⁴⁴

Larssonin *Ett hem* on kaksijakoisesti sekä aikakauttaan kuvaava että sitä muuttava ja uudistava teos. Ennen kaikkea on huomattava, että se ei ole pelkästään kaunokirjallinen tuotos tai taidehistoriallinen akvarellikokoelma. *Ett hem* on biografinen ja historiallinen perhekuvaus, jossa kodin ihanteelliset ominaisuudet tulevat hyvin selkeästi esille. Teos on tutkimuksellisesti mielenkiintoinen ja antoisa myös siksi, että se valottaa useita yhteiskunnallisia muutostekijöitä, kodin paikkaa 1800- ja 1900-lukujen murroksessa. Kuten metodiikan osuudessa on jo tullut esille, *Ett hem* on haasteellinen tutkimuskohde sen monimuotoisuuden vuoksi. Myös se, että se kuvaa taiteilijaperheen elämää ja on taiteilijan toteuttama, asettaa haasteita primääriaineiston ja aikalaislähteiden vertailevalle ja tulkitsevalle käytölle. Lähtökohtanani on kuitenkin ollut Larssonin itsensä *Ett hem* -teoksessa kertoma tausta, jonka mukaan akvarellit kertovat arkisesta perhe-elämästä. Akvarellit ja tekstit muodostavat hänen kuvaamansa koti-ihanteen, ideaalisen kodin lähtökohdan. Larssonin sanoilla on siten yhtä suuri merkitys kuin hänen

⁴³ Neergaard 1999a, 249.

⁴⁴ Larsson 1899.

maalaamallaan akvarelleilla. Tämän vuoksi olen ottanut tulkinnan kohteeksi myös *Ett hem* -teoksen tekstiosuudet suorina alkuperäislainauksina.

Kokonaiskuvan luomiseksi on hyvä kertoa hieman *Ett hem* -teoksesta. Se julkaistiin vuonna 1899 tukholmalaisen Albert Bonnierin kustantamon toimesta ja kansallisdemokraattisen hengen mukaisesti yksinkertaisessa muodossa; edullisesti, mutta ruotsalaista tyylikkyyttä noudattaen.⁴⁵ Ensimmäinen versio oli kooltaan suhteellisen suuri: 300 X 470 mm. Tutkimuksen kannalta on hyvä saada käsitys alkuperäisen teoksen fyysisestä olemuksesta. *Ett hem* -teos on kauniin yksinkertainen: suorakaiteen mallisen kirjan päällysmateriaali oli muodostettu kahdesta erivärisestä ohuesta kankaasta. Väriyhdistelmäksi oli valittu vaalea Preussin sininen ja kullan- tai oljenkeltainen.⁴⁶ Teoksen nimi 'ETT HEM' on kirjoitettu mustin painetuin kirjaimin keltaiseen kankaaseen kirjan vasempaan yläreunaan.⁴⁷ Kirjan oikeassa alareunassa on Larssonin signeeraus, jossa ympyrän sisälle on sijoitettu kirjaimet C.L. L-kirjaimen jalka ulottuu tunnettuun ja runsaskätiseen tapaan ympyrän alueen ulkopuolelle.⁴⁸

Kirjan ensimmäinen aukeama tuo eteemme tyylieläyksen voikukkakeden, jossa kukat ovat edenneet kukinnassaan siitepölypallon asteelle.⁴⁹ Kirjan toisella aukeamalla on graafinen piirros Larssonin tyttärestä Kerstinistä, vuodelta 1899.⁵⁰ Oikean puoleinen sivu on kirjan varsinainen alkulehti. Siinä on valkoiselle, kiiltävälle paperille

⁴⁵ Neergaard 1999a, 259. Saksankielisen *Ett Hem* -teoksen julkaisemisesta kirjoittaa Carl Karl Otto Bonnierille seuraavaa: ”...På den tyska upplaga kan det se ut på detta vis: Som synes är den helt enkel att reproducera, autotypi eller hur heter det allra enklaste sättet?) i tre färger. Permen? Här en skiss till den sådan jag ville ha den. Enkelt och billigt – men distingeradt. Emellertid göra Ni i den saken som Ni vilja. Bilderna få Ni för mig lämna när katten Ni vill – bara jag får pengar när jag är pank...”

⁴⁶ Kankaan materiaali vaikuttaa edelleen ryhdikkäältä, mutta silkkimäiseltä ja kiiltää heikosti valon siihen osuessa. Kirjan vasen reuna on kantattu selustastaan n. 110 mm kaitaleella keltaista kangasta. Kanttausreunaa koristaa kultainen nauhamainen painojälki sinisen kankaan liitoskohdan vieressä.

⁴⁷ Kirjainkokona on käytetty suuruutta 25 X 25mm ja jokainen kirjain on suurissa fonteissa; vastannevat tyyllillisesti Times New Roman kirjaimia. Teoksen oikea reuna on kantattu kulmistaan oljenkeltaisella kankaalla ja kantaukset ovat koristellut kultaisin painoviivoin samoin kuin vasemman reunan liitoskohta sinisen kankaan saumakohdassa. ”Kullatut” kantaukset peittävät kulmista lähtien n. 55mm suuruisen kolmikulmaisen alueen.

⁴⁸ Signeeraus sijoittuu oikean alanurkan vasemmalle puolelle, hieman kantatun kulmauksen alkukohdan yläpuolelle. Kirjan takaosa on peilikuva etupuolesta. Värien ja kanttausten käyttö on tapahtunut samalla tavoin. Teoksen ulkoasu antaa juhlanan, mutta iloisen kuvan kirjan sisällöstä. Sininen sävy ei ole aristokraattisen tai kuninkaallisen tumma ja vakava, vaan muistuttaa enemmänkin taivaan sinen pehmeää sävyä. Keltainen sävy kultaa reunat, muttei liioitellusti ja kuvastaa iloisuutta sekä peruspositiivista elämänasennetta. Väriävalinta on mielestäni erittäin onnistunut myös symbolisessa mielessä Carl Larssonin persoonallisuutta ja kirjan aihepiiriä ajatellen. Vapaasti liikkuvat ajatukset ja luovuus liitelevät rauhassa taivaan sinessä ja arjen kiireisiäkkin askareita koristavat kultareunukset. Mikään ei ole yliampuvaa, vaan rauhallista, käytännöllistä ja maanläheistä. Tauluna väriävalinnat kuvastaisivat kenties tuulella heiluvaa tuleentunutta viljapeltoa ja sen ylle levittyvää loppukesän helteistä taivasta.

⁴⁹ Paperimateriaalin valinta on mielestäni erinomainen, sillä se elävöittää piirrettyjen, säännöllisesti riveissä seisovien kukkien antamaa vaikutelmaa. Paperi on kohokuvioiltaan pystyraidallista ja sisältää lätäkkömäisiä painokuvioita, poikkijuoksutuksia kautta aukeaman. Se aikaansaa vaikutelman ruohikossa kulkevasta tuulesta, joka voi helposti hajottaa siitepölypallot.

⁵⁰ Se on sijoitettu vasemman sivun keskelle. Vasen sivu on luonnollisestikin samaa paperia edellisen aukeaman ”voikukkaniityn” kanssa.

painettu kirjan nimi: ETT HEM, 24 MÅLNINGAR MED TEXT AF CARL LARSSON. Seuraavalla aukeamalla on keskelle vasemmanpuoleista sivua sijoitettu teksti: Stockholm. Alb. Bonniers boktryckeri 1899. Oikeanpuolimaisella sivulla on punaisella ja vihreällä elävöitetty graafinen piirros Lilla Hyttnäsistä. Kuvan etualalla on pikku Kerstin punaisessa takissaan lapaset nauhoistaan riippuen ja karvalapikkaat jalassaan. Kerstinin pään asento on samankaltainen edellisen aukeaman piirroksen kanssa. Hän katsoo kulmiensa alta tutkivasti kohti, pää etukumarassa. Kodin savupiipusta nousee savu ja idylli henkii talven kylmyydestä huolimatta tervetulon toivotusta.⁵¹

Kolmannelta aukeamalta alkaa 15-sivuinen Larssonin kirjoittama tekstiosuus. Tämä muodostaa tulkinnan kannalta akvarelleille hyvän vastapainon. Teksti alkaa graafisella piirroksella joulukuusen latvaosasta ja taiteilijaa itseään kuvaavasta puuveistoksesta. Puuveistos on karikatyyrimaisesti toteutettu ja kuvaa sekä pylvään nokkaan että keppiinsä nojaavaa hymysuista taiteilijaa.⁵² Myös tekstiosuutta on kevennetty piirroksin. Kolmannen tekstisivun koristuksena on piirros Lilla Hyttnäsistä alkuperäisversionaan: pienehkö torppa maalaismaiseman keskellä. Kuudennella aukeamalla on piirustus katossa riippuvasta koristuksesta ja seitsemättä aukeamaa koristavat kaksi kodin interiööristä poimittua kuvaa. Seuraavan tekstisivun kuva on eteisestä, *förstuga*, jonka seinää koristavat lasten muotokuvat neliapilan muotoon sijoitettuna. Muotokuva on vuodelta 1891. Siinä ovat mukana Suzanne, Ulf, Pontus ja Lisbeth. Piirroksessa on myös kaappi, jonka ovi on avattu, niin että sisällä oleva saavi tavaroineen näkyy. Kaapin päällä on ajalle tyypilliset, kenkien päälle laitettavat luistimet, ja seinällä olevassa koukussa roikkuu avaimia sekä vellikello. Aukeamalla on myös interiööri talon ruokailuhuoneesta, jossa Karin on ilta-askareissaan, korjaamassa lastenvaatteita.

Kahdeksannella aukeamalla on Larssonin piirros ”ensimmäisestä koiran laiskimuksesta” ja sen alapuolella on Suzannen tekemä piirros Carlista ja Karinista kotimatalla. Seuraavan sivun vasemmassa alareunassa on sisäkuva vanhasta ateljeesta, jota myöhemmin käytettiin yhteisenä askartelu- ja puuhailuhuoneena. Kuvassa on todennäköisesti Suzanne kutomassa kangaspuilla ja Ulf höyläämässä. Takassa roihuaa kodikkaasti tuli ja rukki on käyttövalmiina keskellä lattiaa. Samalla sivulla on oikeassa

⁵¹ Eräänlainen tussiversio yhdeksänneistöistä akvarelleista. Vaakasuojaan piirroksen kuin maisemaan maadoittaen, lukee suurin vihrein kirjaimin: ETT HEM, ja oikeassa alanurkassa on Carl Larssonin käsialalla tekstattu: 24 målningar af Carl Larsson.

⁵² Veistoksessa on humoristinen ja hieman irvileukamainen ote. Joulukuusi on toteutettu luonnolliseksi ja saanut latvukseensa monta Ruotsinlippua, sekä runsaasti ajalle tavanomaista koristelua. Pylväs esiintyy akvarellissa *Ateljeen toinen pääty*.

ylänurkassa pieni piirros kepein suojatusta männyntaimesta, jonka vierestä jäniksen jäljet kulkevat. Kymmenennellä aukeamalla on kaksi piirrosta. Vasemmassa alareunassa on kesäinen maisema järven rannasta: siinä Karin on kahden tytön kanssa päiväkahvilla, arvatenkin Kerstinin ja Lisbethin. Kuvassa on rauhaisan miellyttävä kesätunnelma. Samalla sivulla on pilakuvatyylinen piirros Karinista leikkaamassa Carlin hiuksia, ympärillä ihmettelee neljä lasta. Samalla aukeamalla on oikealla puolella yläreunassa piirros, jonka nimeksi on merkitty: *Ferieläsning*. Kuvassa on kaksi lasta selkää katsojaan päin pitkän ikkunarivin edessä. Molemmat lukevat keskittyneesti. Kuva-aihe on interiööri salista. Yhdennentoista ja viimeisen tekstiaukeaman vasemmalla sivulla on piirros luonnon helmasta. Kun tarkemmin katsoo, erottaa pikkuisen tytön tulossa kohti katsojaa pensaiden keskeltä. Tekstiosuuden päätteeksi, ennen varsinaisen akvarellisarjan alkua on pienennetty mustavalkoinen piirroskuva ongella olevasta Lisbethistä – akvarellista, joka jäi julkaisematta *Ett hem* -teoksen yhteydessä.

Ett hem -teos oli aikalaismittakaavassa mediailmiö, jonka vaikutus ideaalisen kodin kuvaajana tuntuu edelleen. *Ett hem* ja Larssonin muut kotiaihteiset teokset olivat kohderyhmältään poikkeuksellisen laaja-alaisia. *Ett hem* oli teoksena kansainvälisesti laajalle levinnyt mediaväline, josta otettiin useita erityyppisiä painoksia.⁵³ Tällä tavoin se oli urauurtava aikaisempiin 1800-luvun kulttuuri- ja taidejulkaisuihin verrattuna. Saksalainen Karl Robert Langewiesche (1874–1931) julkaisi *Das Hause in der Sonne* -teoksen vuonna 1909 ja tässä halpajulkaisussa yhdistyivät *Ett hem* ja Larssonin teokset. Cecilia Lengefeldin tutkimuksessa *Der Maler des glücklichen Heims* käy ilmi, että *Das Hause in der Sonne* -teoksen luoma kuva taiteilijasta ja kodista ei suoranaisesti vastannut Larssonin itsensä antamaa, vaan kokonaisuus muokattiin sekä vilhelmiinisen Saksan kulttuuriin sopivaksi että helposti eri kansan kerrostumille myytäväksi. *Ett hem* -teoksen vuoden 1912 versiosta tehtiin kansandemokraattinen versio eli edullisesti kaikille kansan kerrostumille tuotettu painos, joka teoksesta levisi Euroopan lisäksi myös Amerikkaan. Teoksen kansainvälinen vaikutus perustui levinneisyyden ja vahvan mediaimagon lisäksi ennen kaikkea sen monipuoliseen ja ideaaliseen sisältöön: Larsson ei teoksessaan ainoastaan heijasta kotikäsityksiä, vaan rakentaa ja luo niitä.⁵⁴

Tutkimuksessa käyttämäni lähdeaineisto ei ole satunnainen valikoima aikalaislähteitä, vaan perustuu sekä *Ett hem* -teoksen käsittelemiin kodin eri osa-alueisiin

⁵³ Perup Ingemar, Bonniersin arkisto.

⁵⁴ Lengefeld 1999, 205.

että niihin liittyneeseen aikalaiskeskusteluun. Tulkinnan syventämiseksi valittu tämän hetken tutkimus auttaa näkemään teoksen välittämän maailman kokonaisvaltaisemmin ja selvittämään sen rakentaman ideaalisen kodin rakenneosat sekä niiden aikalaismerkitykset. Voidakseen ymmärtää Larssonin kotielämää ja *Ett hem* -teosta, on tunnettava Larssonin muita teoksia ja kuvia. Näin ollen Larssonin kotiaihteiset kirjat *De mina. Gammalt krafs av C.L.* (1895), *Larssons* (1902), *Spadarfvet* (1906), *Svenska Kvinnan genom Seklen* (1907), *Åt solsidan* (1910) ja *Andras Barn* (1913) ovat olleet keskeisiä, muodostaessani kokonaiskuvaa Larssonin kotikuvauksista ja hänen tavastaan kertoa perheestään sekä elinympäristöstään. Larssonin omaelämäkerta *Jag* (1931) on ollut hyvä lähde Larssonin ajatusmaailman tulkitsemiseen ja kodin ideaalin ideologisen taustan ymmärtämiseen. Taiteilijan kuvitettu matkakuvauus ”Från Stockholm till Messina” vuoden 1884 *Svea*-kalenterissa mahdollisti kodin tulkinnan kiintopisteenä. Larssonin kuvittamien teosten, kuten J.O. Wallinin *Dödens Ängel*, Esaias Tegnérin *Nattvardsbarnen* ja Zacharias Topeliuksen *Fältskärns berättelser* tarkastelu on luonut kattavamman kuvan taiteilijan tavasta kuvittaa ja maalata. Näiden ja Larssonin muun tuotannon vertailu on mahdollistanut *Ett hem* -teoksen akvarellin tyyllillisen tulkinnan sekä kontekstualisoinnin.

Ett hem -teoksen kotikuvauksen ymmärtämiseksi, täytyy sitä tulkita ristiin Larssonien perhe-elämään liittyvän aikalaisaineiston avulla. Taiteilijaperheen kotiin liittyviä alkuperäislähteitä on runsaasti, sillä perheessä käytiin vilkasta kirjeenvaihtoa – niin Karin ja Carlin, kuin Karin ja hänen äitinsä välillä. Yhteyttä pidettiin kirjeiden välityksellä myös läheisiin ystäviin ja työkollegoihin. Näin ollen Uppsalan yliopiston käsikirjoitusosasto (Uppsala Universitetsbibliotek, Handskriftsarkivet) on ollut aarreaitta tutkimuksen kannalta. On tärkeä käyttää *Ett hem* -teoksen rinnalla muuta aikalaisaineistoa, jonka avulla sen antamaa kuvaa voi ristivalaista. Tarkoitukseni on, että *Ett hem* -teoksesta ei tule yhteiskunnallisen ja historiallisen peilin kaltainen, vaan että kodin ideaalin konteksti tulee esille eletyn elämän ja sen tapahtumapaikan, kodin, kautta.

Aivan alkuun täytyy todeta, että Karin ja Carl Larssonin lapsenlapsen Ulwa Neergaardin kokoama mittava teos *Carl Larsson signerad med pensel och penna* on toiminut erinomaisena tutkimusmateriaalien ja teosten päivittäjänä, eräänlaisena ohjenuorana. Tämän teoksen kanssa olen käynyt Uppsalan käsikirja-arkistossa hakemassa taitelijaperheen elämän eri vaiheisiin liittyneitä kirjeitä ja järjestänyt eri tilanteet oikeisiin ajanjaksoihin perheen elämässä. Korvaamattomia ovat olleet myös Carl Larsson-Gårdenin entisen intendentin Marianne Nilssonin kanssa käymäni lukuisat keskustelut ja

haastattelut viimeisen seitsemän vuoden ajalta. Hänen osaamisensa ja kodissa paikanpäällä olemisen luoma kontakti alkuperäismateriaaliin ovat helpottaneet alkuperäislähteiden tietojen oikeudenmukaista tulkintaa sekä tuonut uusia näkökulmia. Tällä hetkellä Mats Naxe tutkii Carl Larssonin taidetta taidehistorian näkökulmasta; hänen tutkimuksensa käsittelee Larssonia symbolistisen taiteen tulkitsijana ja tuottajana. Hänen kanssani käymät keskustelut ovat olleet antoisia, eikä vähiten siksi, että Naxen työpaikkana on Carl Larsson-Gården.

Tulkitsen Larssonin akvarelleja aikalaisajattelijoiden, taiteilijoiden, runoilijoiden ja kirjailijoiden näkemysten valossa. Tämä on perusteltua ennen muuta siksi, että Larsson itse oli kiinnostunut samojen henkilöiden ajatuksista ja teki näistä omia tulkintojaan. Jokaisen käsittelyluvun kohdalla yritän paikantaa relevantteja aikalaiskeskusteluja, jotka auttavat ymmärtämään, mitä Larsson teoksissaan ja mielipiteissään käsittelee, esim. ensimmäisessä alaluvussa käsittelen Larssonin ihanteellisen ympäristökäsitystä yhdessä John Ruskinin ja William Morrisin teosten kanssa. Viittaan heihin, sillä he olivat erittäin vaikutusvaltaisia kaikkialla Euroopassa ja myös Ruotsissa tunnettiin heidän ajatuksiaan. Lähdemateriaalin valintaan on vaikuttanut myös se, että Larssonien kirjahyllystä löytyi tunnettuja filosofi- ja aikalaisaatteita käsitelleitä teoksia ja heille olivat tuttuja Morrisin sekä Ruskinin teokset, esim. *Huru vi skola förstå konsten, Tankar om konstens betydelse* (Ruskin). Ideaalipohjaltaan erinomaisia verrattaviksi ovat olleet myös Ruskinin ruotsinnos *Hvad vi skola älska och vårda – tankar om naturen och uppfostran* ja Morrisin *Konst & Politik* sekä *News from Nowherw, or An Epok of Rest; being Some Chapters from a Utopian Romance* - samoin kuin August Strindbergin useat aikalaiskuvaukset. Kasvatusihanteen lähtökohtana ovat olleet aikalaiskeskustelussa runsaasti esillä olleet Jean Jaques Rousseau'n teokset *Emil eller Om uppfostran I-II*. Teosten ruotsinnokset ovat olleet hyvä vertailupohja Larssonien perheen kasvatusmetodeille ja lapsen sosiaalisen aseman tarkastelulle.

Koti-ideaalin esille tuomaa sisustusta ja taiteilijuutta tarkastellessa olen ottanut huomioon Larssonien omat inspiraatiolähteet. Perheen kirjasto oli aikalaismittakaavassa hyvin laaja, ja kattoi suuren määrän taide- ja historiakirjallisuutta sekä lehtiä ja kuukausijulkaisuja. Larsson totesi artikkelissaan ”Carl Larssons hem i Sundborn. Skildrad af honom själv”(1916), että perheen kirjasto käsitti yli kaksi tuhatta teosta.⁵⁵ Selvää on, että taiteilijaparin kirjasto kuvaa heitä alan ammattilaisina, jotka

⁵⁵ Larsson Carl: ”Carl Larssons hem i Sundborn. Skildrad af honom själv.” *Svenska hem i ord och bilder*, augusti 1916, 157-65.

seurasivat aikaansa monipuolisesti. Taiteilijaparia kiinnostivat taiteen uudet tyyllisuuntaukset ja eri maiden taiteilijat: hyllystä löytyy esim. kirjaharvinaisuus, Kandinskyn *Om konstnären* (1916). Heillä oli monipuolinen kokoelma taiteilijoiden henkilökuvauksia kansallisista kansainvälisiin: esim. Zornista, Ergon Lundgrenista Rembrandiin, Giottoon ja Leonardo da Vinciin. Kokonaisvaltaisen aikalaiskuvan taidesuuntien kehityksestä loivat kirjasarjat *Die Kunst für Alle*, *Konst för alla*, jotka löytyivät sekä saksan- että ruotsinkielisenä. Taiteilijapari tilasi myös lukuisia taidetta ja kulttuuria käsitelleitä kotimaisia ja kansainvälisiä aikakausjulkaisuja, kuten *Konst*, *The Studio*, *The Burr Mc Intosh Monthly*, *L'Art*, *Et les Artistes* ja *L'Art Public*. Toisaalta perheen kirjastosta löytyy kaunokirjallisia teoksia mm. Leo Tolstoilta, Jules Verneltä, Charles Dickensiltä, Mark Twainilta ja Selma Lagerlöfiltä.⁵⁶

1800-luvun lopun aikalaismateriaalia löytyy runsaasti sekä historialliselta, yhteiskuntapoliittiselta että erilaisia ideaaleja tulkitsevalta osa-alueilta. Myös julkaistujen painettujen lähteiden määrä on kattava. Kautta tutkimuksen olen käyttänyt joitain juuri kodin ideaalin yhteyteen sopineita julkaisuja. *Idun - Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet* -lehti on ollut kullannarvoinen monipuolisuudessaan ja kulttuurihistoriallisesti aikaansa kuvanneena. Lehden levikki tekee siitä hyvän yhteiskuntakuvauksen antajan juuri koteja koskeneelta osa-alueelta. Emil Hammarlundin toimittama *Svensk Läraretidning* on antanut hyvän kuvan ajan kulttuuridemokraattisen hengen käytännön toimista ja tapahtumista, kuten opetussuunnitelmista ja koulutuspolitiikasta.⁵⁷ Molempien lehtien faktataso vaikuttaa paikkansapitävältä toisiin aikalaisjulkaisuihin verratessa. Carl Wåhlinin toimittama *Ord och Bild* sekä Thorvald Nyströmin *Varia* ovat monipuolisia ennen muuta kulttuurin, kirjallisuuden, politiikan ja taiteen sekä tieteen kuvausten osa-alueilla. Näiden julkaisujen vahvuus on artikkelien laajuudessa ja seikkaperäisyydessä. Toisaalta aikalaisjulkaisuja on ollut hyvä taustoittaa *Nordisk Familjebok*, *Konversationslexikon* och *Realencyklopedi* -teossarjan asialinjaisilla tiedolla, samoin Herman Hofbergin *Svenskt Biografiskt Handlexikon* on ollut hyödyllinen 1800-luvun henkilötaustoja selvittäessä.

Muutamit aikalaisjulkaisut olivat koti-ideaalin purkamisen kannalta erityisen hedelmällisiä ja herättivät ajatuksia. Samana vuonna *Ett hem* -teoksen kanssa

⁵⁶ Mats Naxen haastattelu, 20.4.2010. Haastattelija Elina Larsson. Tarkistin Larssonien kirjaston teosten faktat oikeiksi paikanpäällä olleelta Naxelta.

⁵⁷ 1800-luvun lopussa kansansivistys nousi kulttuurin keskiöön myös Ruotsissa ja tutkimukset käyttävät aikakauden toimintamalleista ja mediakäytännöistä käsitettä kulttuuridemokraattinen. Tällä tarkoitetaan kulttuurin eri osa-alueiden kuulumista kaikelle kansalle.

Idun-lehdessä julkaistu A. Rothin artikkeli ”Om böcker och läsning” ja Karl Waldenin artikkeli ”Carl Larsson ’Ett hem i Dalarna’” *Ord och Bild* -julkaisussa tammikuussa 1900 auttoivat tulkitsemaan kotikuvauksia mediateoksena. Taalainmaan kulttuurikodin vertailussa ovat Larssonin ikätovereiden Karl-Erik Forsslundin teokset *Storgården. Mitt hem är min kyrka* (1900) ja *Storgårdsblomster* (1901) muodostaneet hyvän vertailukohdan Larssonien kodin esitykselle ja käytännön toteutukselle.

1800-luvun lopun aikalaisyhteiskuntaa valottava teos on mm. Anton Nyströmin *Samhälliga tidsfrågor*, joka ilmestyi vuonna 1879. Toinen yhteiskunnallista koti- ja maataloustalouspolitiikkaa sekä arkkitehtuuria seikkaperäisesti käsittelevä teos on Gustaf Carlssonin tekemä *Svenska Allmogehem* (1909). Toisaalta Gustav Bangin *Vår tid. Det moderna samhälls- och kulturlivet skildradt för folket I-II* ovat omalla tavallaan olleet hyvä vertailulähde, tosin Bangin mielipiteet ja yhteiskuntakuvaus muuttuvat poliittisemmiksi teossarjan toiseen osaan tultaessa. Ajan aatehistoriallisia tuulia ovat useista näkökulmista kuvanneet Albert Bonnierin julkaisemat *Studentföreningen Verdandin* kirjoitukset, jotka ovat luonteeltaan pamfletin kaltaisia. Kodin ihanteellisista ominaisuuksista kertovat mm. Hjalmar Öhrvallin *Renlighet och frisk luft* sekä Alf Wallanderin artikkeli *Om smaken i våra Svenska hem* *Varia*-julkaisussa. Mm. näiden käyttö on mahdollistanut kodin materiaalsen ympäristön ihanteellisuuden tulkitsemisen aikalaisyhteisössään.

Elämän ja perheen perusarvojen aikalaisvertailun kannalta on *L.G. Berglundin* kirja *Ett Lyckligt Hem och dess grundläggning* ollut hedelmällinen, kuten myös Orison Swett Mardenin *Kvinnan och hemmet*, C.G.Rodhen *Om villkoren för Ett Lyckligt Äktenskap* ja Adrian Molinin *Man och kvinna*. Teokset liikkuvat samalla aihealueella ja ovat lähteinä samanarvoisia: ne esittävät kansaa valistavia ohjeita. Kodin ideaaliin aatehistoriallisesti liittyviä aikalaisteoksia ovat ennen kaikkea Ellen Keyn lukuisat artikkelit ja teokset *Skönhet för alla I-II* (1913), *Kvinnorörelsen* (1909), *Missbrukad Kvinnokraft och Kvinnopsykologi* (1914) sekä *Barnets århundrade* (1911). Keyn tuottamalle materiaalille on luonteenomaista poliittinen uudistushenki ja osittainen palopuheen kaltaisuus. Nämä lähteet kertovat ajan kiivaasta mentaliteetista muokata yhteiskuntarakenteita. Lasten kasvatukseen, hoitoon ja kuriin liittyviä teoksia ovat puolestaan Henrik Bergin *Barnavård* (1910), F.W. von Ammonin *De första modersplikterna och den första barnavården* (1884), Rikard A. von Postin *Om vården av späda barn* (1901) ja M. Blumenthalin *Om våra barns fostran och vård* (1912). Nämä teokset ovat asiallisesti opastavia, kuin ohjekirjoja. Hanna Kamken teos *Barnet och dess*

vård och uppfostran ja vuoden 1893 *Idun*-lehdessä julkaistut artikkelit ”Tidigt i säng”, ”Släkten är värst” ja ”Det bästa åt våra barn” muodostavat puolestaan kaunokirjallisen lähdeaineiston.

Larssonin taiteilijuutta ja perheen taiteilijakontakteja sekä elämäntapaa ovat valottaneet primääriaineiston lisäksi kaunokirjalliset ja luonteeltaan keveämmät Ville Vallgrenin *ABC-Bok* (1916) ja Georg Nordensvanin kirjoittamat pakinat Larssonin ammattielämän alkuvaiheista, jotka julkaistiin ensimmäistä kertaa kokoelmana *Figge* vuonna 1909.

1.3. Tutkimustilanne

Larssonin kotia käsittelevää akateemista tutkimusmateriaalia on niukasti: Cecilia Lengefeld on käsitellyt ansiokkaasti Larssonin tuotantoa saksalaisesta näkökulmasta teoksessaan *Der Maler des Glücklichen Heims. Zur Rezeption Carl Larssons im wilhelmischen Deutschland* (1993) - (”Onnellisen kodin maalari”). Teos on tutkimukseni kannalta hieman ylimalkaisen luettelomainen, käsitellessään lukuisia osalueita suhteellisen suppean sivumäärän puitteissa, mutta antaa hyvän kuvan Larssonin ajatusten ja teosten vaikutuksesta Saksassa. Hanna Lindberg on tehnyt Jyväskylän yliopistossa vuonna 2009 väitöksen 1800-luvun lopun ja vuosisadan vaihteeseenkin liittyneestä sisustusmentaliteetistä: *Vastakohtien Ikea. Ikean arvot ja mentaliteetti muuttuvassa ajassa ja ympäristössä*. Tästä tutkimuksesta ei kuitenkaan ole ollut varsinaisesti hyötyä oman tutkimusalueeni kartoittamisessa, vaikka Lindberg käsitteleeekin Larssonia ruotsalaisuuden rakentajana: Larsson-tutkimuksen kannalta teos antaa kevyen vaikutelman, Lindberg ei viittaa suoraan alkuperäislähteisiin tai Larssonin omiin kannanottoihin.⁵⁸

Ett hem -teoksen kuvaamaa perhe-elämää kontekstualisoidessa ovat tärkeitä olleet Carl ja Karin Larssonin elämäkerrat. Georg Nordensvan kirjoitti useaan otteeseen Carl Larssonin elämänvaiheista ja taiteilijuudesta: esim. *Carl Larsson*, teoksessa *Nornan* (1884), *Carl Larsson. En studie*. (1901), *Carl Larsson* (1906), *Svensk*

⁵⁸ Lindberg 2006, 304. Stattin Jochum: Hobbyentusiaster och folkhemsbyggare. Om samlandets och hobbybyggandets kreativitet och estetik. Teoksessa Tycke och smak. Sju etnologer om estetik. Red. Valeri Renée, Nordström Ingrid. Carlssons, Stockholm 1996. Hanna Lindberg tulkitsee artikkelissaan Carl Larssonin paheksuneen muistomerkkien ja monumenttien ympärille rakennettua ulkoistettua nationalismia. Tosin hänen lähteensä on jo taidehistorian tutkimuksen kannalta heikko, sillä pelkän Jochum Stattinin ”askarteluun” liittyvän artikkelin pohjalle on vaikea perustaa koko tuotantoa kattavaa väitettä. Lindberg ei sido tulkintojaan Larssonin omiin sanoihin tai mielipiteisiin, aikalaisvaikuttajista tai -julkaisuista puhumattakaan.

konst och Svenska konstnärer i nittonde århundradet II. Från Karl XV till sekelslutet. (1928). Carl G Laurin kirjoitti taiteilijakuvauksen ”Carl Larsson” *Ord och Bild* -julkaisuun 1903. Nämä lähteet ovat aikalaisvärittyneitä, kuvaavat ruotsalaista taiteilijakuuluisuutta tämän elinaikanaan, eivätkä juurikaan esitä kritiikkiä. Karinin persoonallisuutta niin vaimona, äitinä kuin taiteilijanakin kuvaavat tuoreemmat kirjat: Lena Rydinin teos *Karin Larsson i närbild* sekä Larssonien jälkipolvea Sundbornissa edustavan Axel Friebergin kirja *Karin, en bok om Carl Larssons hustru*. Näidenkin teosten henki on positiivinen ja Karin esitetään historiallisesti todistettaviin taustatietoihin liittäen. Anders Zornin ja hänen vaimonsa Emman välinen kirjeenvaihto Larssonin perheen välillä on säilynyt dokumentoituna ja sen pohjalta on tehty tutkimuksellinen teos nimeltä *Breven mellan Anders Zorn och Carl Larsson och deras familjer*. Teos antaa kattavan kuvauksen perheiden välisestä sosiaalisesta kanssakäymisestä ja on huolellisesti toteutettu, mikä tekee siitä monipuolisen ja luotettavan tutkimuslähteen työni kannalta.

Monet tämän hetken tutkimuksista korostavat 1800- ja 1900-lukujen taitteen koti- ja perhehistoria tutkimuksen merkitystä (Kai Häggman) ja erityyppisten kotien historiaa, esimerkiksi työläiskodin syntyä (Pirjo Markkola). Maatalouden perheolosuhteita käsittelee esim. Britt Liljewallin *Bondevardag och samhällsförändring*. Ruotsissa perhehistorian kysymyksiä on käsitelty myös sosiaalishistorian parissa.⁵⁹ Suoraan Larssonien kotia ja heidän arkielämänsä kuvaava teos on Lena Rydinin *Den lustfyllda vardagen, hos Larssons i Sundborn*. Tämä on lähteenä yhtä aurinkoinen kuin *Ett hem*, muttei vastaa akateemisen tutkimuksen vaatimuksia. Se antaa kuitenkin rikkaan kokonaiskuvan taiteilijaperheen elämästä. Yleisellä tasolla koti-ideaalia ja länsimaista kotitaloutta koskevaa muutosta kuvaava teos on Anna-Maria Blennowin ja Olle Svedbergin *Vardagens Paradis*. Ronny Ann-Katrin Hatje on puolestaan koonnut useita artikkeleita aiheesta *Sekelskiftets utmaningar – essäer om välfärd, utbildning och nationell identitet vid sekelskiftet 1900*. Samassa aihepiirissä liikkuu myös Nils Edlingin *Det Fosterländska Hemmet – Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900*. Kodin ideaalia käsittelee myös Kerstin Thörn väitöksessään *En bostad för hemmet – Idehistoriska studier i bostadsfrågan 1889–1929* ja kodin käytäntöjä valotetaan kokoelmateoksessa *Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren*. Näiden kautta valottuu tutkimuksen

⁵⁹ Lindgren 1994, 325.

kannalta tärkeä kokonaiskuva kodin ja perheen ideaalisen rakenteen eri osista aikalaisperspektiivissä. Teokset ovat ansiokkaasti koottuja ja tutkimusalueiden seikkaperäinen asiantuntemus mahdollistaa niiden käytön akateemisen tutkimuksen lähteinä.

Ett hem -teoksen kuvaamaa puhtauden ihannetta käsitellään eri näkökulmasta useissa teoksissa. Alain Corbinin *The Foul and the Fragment. Odor and the French Social Imagination* ja Mary Douglasin teoksen ruotsinnos *Renhet och fara. En analys av begreppen orenande och tabu* toivat mielenkiintoisia näkökulmia kodin ideaalisen puhtauskäsityksen tulkintaan. Tutkimusten kulttuurihistoriallinen luonne sopi hyvin oman aiheeni käsittelyyn. Henrik Mobergin toimittamassa *Svenska folkets hälsa i historiskt perspektiv* sekä Hans Normanin *Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren* on löytynyt hyviä näkökulmia ajankuvan selventämiseksi, samoin kuin Eurooppa-perspektiivissä Gordon Marsdenin toimittamasta teoksesta *Victorian Values: Personalities and Perspectives in Nineteenth Century Society*. Näiden tutkimusten perehtyneisyys toi kotikuvausten ideaalisuuden tulkinnan vastapainoksi statistiikkaa ja esim. aikalaisilmiöiden sijoittamista pienyhteisöjen arkeen. Ludvig Nordström kartoitti 1940-luvulla Ruotsin elinolosuhteita tunnetussa teoksessaan *Lort-Sverige*. Tämän teoksen aineisto on mahdollistanut 1800-luvun lopun asumistilanteen ja elinolojen vertaamisen myöhempään ajankohtaan, muutosten vaatineen ajan ymmärtämiseksi. Nordströmin kirja on kuitenkin kaunokirjallinen tuotos ja siten ajankuvauksena Strindbergin teosten kaltainen.

Larssonin kotikuvausten kontekstualisoinnin kannalta ovat naisten aikalaishistoriaa valottaneet teokset olleet kokonaisuutta syventäviä. Tällaisia tutkimuslähteitä ovat olleet mm. Ida Blomin ja Solvi Sogner sekä Bente Rosenbeckin toimittama teos *Kvinnor i västervärlden från renässans till nutid – renässans, reformation och revolution* ja Karin Johannissonin *Den mörka kontinenten – Kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*. Sukupuolihistoriaa ja aikakauden avioliittokäsityksiä tarkastelee suomalaisesta ja osittain myös ruotsalaisesta näkökulmasta Arja-Liisa Räisäsen tutkimus *Onnellisen avioliiton ehdot*. Teos välittää kattavan aikalaiskuvan tilanteesta, jolloin avioliittokäsitysten ja sukupuolimoraalin kohdalla pohjoismainen keskustelu oli oma kokonaisuutensa, jossa oltiin hyvin tietoisia siitä, mitä muualla tapahtui. Puutteena koen, että Skandinaavisten taiteilijakotien historiaa on kartoitettu ja niistä yksittäin kerrottu, muttei niistä tietääkseni ole tehty yhteen vetävää tutkimusta.

1800- ja 1900-lukujen taitteessa koti oli osittain taideteollisuuden ja kansallisen kulttuurin rakennusprojekti. *Ett hem* kuvasi myös taiteilijakodin erikoista sisustusta. Elisabet Stavenow-Hidemarkin artikkelit, *Svensk Jugend* ja *Sub Rosa, När skönheten kom från England* -teokset ovat olleet asiantuntevia ja seikkaperäisiä lähteitä. Nämä ja mm. Gillian Naylorin tutkimus *British Design after Morris* teoksessa *The Beauty of Life. William Morris & The Art of Design* ovat toimineet sekä tuon aikaista että Larssonin kodin sisustusta valottavina tutkimuksina. 1800-luvun aatehistoriaa kartoittavia teoksia on monia, tutkimuksen kannalta antoisa on ollut esim. kansallisromantiikan aatteen vaikutusta Pohjoismaissa kuvaava Jörgen Weibullin ja Per Jonas Nordhagenin kokoelmateos *Natur och Nationalitet. Nordisk bildkonst 1850–1850 och dess europeiska bakgrund*. Kansallisuuden historiaa käsittelevä Derek Fewsterin kokoama teos *Folket. Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk* antoi selkeän kokonaiskuvan kansallisuuden käsitteen eri puolista.

Staffan Källströmin teos *Framtidens katedral – Medeltidsdröm och utopisk modernism* ohjaa aikakauden aatehistorialliseen keskiöön. Aikalaisilmiöitä akateemisessa mielessä hieman kevyemmin ovat kuvanneet Erling Bjöl teoksessa *Den tid som Flytt* ja Euroopan poliittista muutoskehityksestä ennen ensimmäistä maailmansotaa Barbara W. Tuchman teoksessa *Det Stolta Tornet*. Näiden kautta avautuu kuitenkin *Ett hem* -teoksen kuvaaman aikakauden teknisen kehityksen vaikutus aikakäsitykseen, jonka tulkinnassa auttoi selkeärakenteisesti toteutettu Stephen Kernin *The Culture of time and space 1880–1918*. Larssonin esittämän kodin ympäristön ja tematiikan suhdetta pastoraali-ideaaliin tulkitsin aihetta käsittelevien tutkimuksien kautta. Niistä ansiokkaita ja tutkimuksen sisältöä syventäviä olivat mm. Leo Marxin *The Machine in the Garden. Technology and the Pastoral Ideal in America* ja David M. Halperinin *Before Pastoral. Theocritus and the Ancient Tradition of Bucolic Poetry* sekä Terry Giffortin *Pastoral. The new critical idiom* ja Andrew V. Ettinin *Literature and Pastoral*.



Kuva 3. Larsson Carl: *Aftonstämning*, Akvarelli ja guassi, 1887.
Göteborgs Universitet, Göteborg.

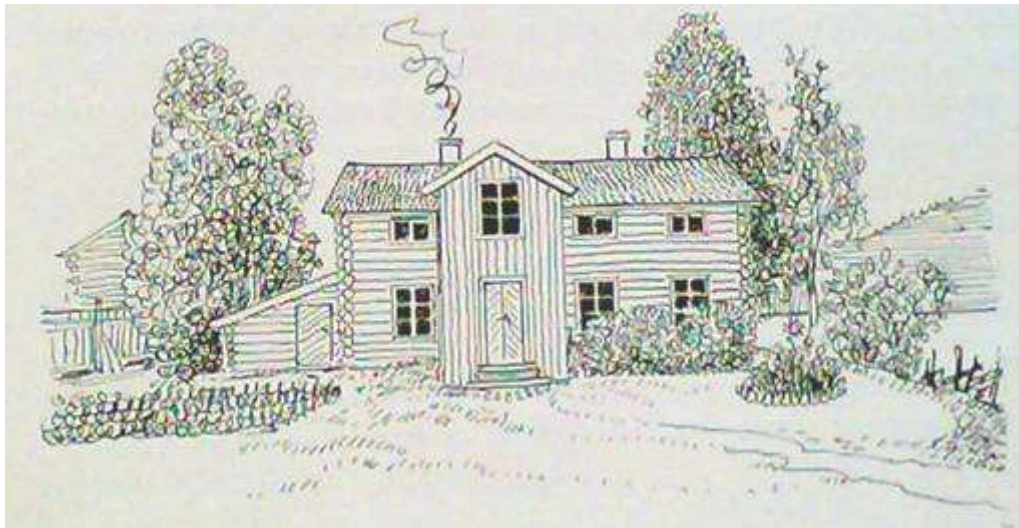
2. Kotia kohti

Kotia kohti on käsittelyluku, jossa tarkastellaan kolmesta suunnasta *Ett hem* -teoksen antamaa kuvaa kodin ympäristöstä ja materiaalisesta olemuksesta. Ensimmäinen alaluvussa *Industrialismin ja Sundbornin maisemat* tarkastellaan teollisuuden muuttamaa kulttuurimaisemaa. Alaluku johtaa meidät Sundbornin kylän maalaismaisemaan, jonka kautta tarkastelen *Ett hem* -teoksen esittämää ideaalisen kodin ulkoista infrastruktuuria yhdessä ja vastaparina aikalaisen kaupunkimaiseman kanssa. Infrastruktuuri tarkoittaa tässä tutkimuksessa kodin ympäristön perusrakennetta, kodin ulkoisia ja sisäisiä materiaalisia perusedellytyksiä. Toisessa alaluvussa *Keksintöjen ja tekniikan virta* tarkastellaan uuden teknologian vaikutusta Larssonin kodin ympäristössä – teknologian muuttamaa kulttuurimaisemaa. Kolmas alaluku *Taiteilijakodin sisustettu maisema* käsittelee taiteilijaparin muuttamaa kulttuurimaisemaa – kodin sisustusihannetta. Ensimmäinen käsittelyluku tarkastelee *Ett hem* -teoksen kuvaamaa kodin infrastruktuuria aikalaissyhteiksissään, ympäristön elementtien muodostamaa paikan identiteettiä muutosvoimien vaikutuksen alaisena. Keskeisiä tutkimuskysymyksiä ovat, miten *Ett hem* -teos luo ihanteellista kotia ympäristön ja paikan kautta, mitä koti-ideaalin materiaalisia edellytyksiä teos kuvaa ja miten teoksen kuvaus vastaa Larssonien kodin todellisuutta?

2.1. Industrialismin ja Sundbornin maisemat – Maalla – kuin lintukodossa

Carl Larssonin kuvaa *Ett hem* -teoksessa ensimmäistä matkaansa Sundbornin Lilla Hyttinäsiin ja kertoo samalla ideaalisen asumisen lähtökohdista. Hän oli 1880-luvun alussa Adolf Bergöön eli appensa kanssa tuon ajan turistimatalla

Taalainmaalla, Siljan-järven ympäristössä. Appi halusi esitellä myös perinteiseltä lomareitiltä hieman syrjässä olleen syntymäpaikkansa. Kotiseudulla asuivat edelleen hänen iäkkäät sisaret Bergöön omistamassa pienessä parituvassa, joka oli rakennettu 1830-luvulla. Se sijaitsi hieman Sundbornin kylän ulkopuolella ja suuremman tilan, Stora Hyttnäsin vieressä. Larssonin *Ett hem* -teoksessa esittämä muistelu on monella tavoin oivallinen lähtökohta aloittaa kotikuvausten infrastruktuurin ihanteellisuuden tarkastelu.



Kuva 4. ”Så här såg kåken ut i hela sin landtliga enfald...”
Larsson Carl: Lyijykäpiirros ja teksti teoksessa *Ett hem*, 1899.

”Det var en liten oansenlig, ful och intetsägande byggnad, liggande på ett slaggvarp. Den hette också Hyttnäs – Lilla, till skillnad från grannens Stora dito.

– Den jordsmula de hade sin potatis på var ditkörd annarstädes ifrån, och den nypa dikeslera, som var lagt här och där, tjänade några syrenbuskar att breda Persiens doft och prakt öfver det hela. Men den här stugan låg alldeles intill en krökning af Sundbornsån, just där denna vidgar sig en smula; en liten backe bar rakt ut i vattnet, där en åldrig ökstock låg för att antyda, att här var hamn; nio björkar hade alldeles självmant slagit sig ner i slaggen, och de sågo då sannerligen ej ut att ha drygt.

Och gummorna gick det ingen nöd på heller. De voro ett par ordningsmönster, och hade nått upp hvad de nödtorftigen behövde. Allt inomhus var rent och fint, möblerna voro af enklaste slag, men gammaldags och hållbara, arf efter föräldrarna, hvilka bott på en egendom i närheten.”⁶⁰

Larsson kuvaa tuvan ympäröivää aluetta maanläheisen kaksijakoisesti, polariteettiparien jännitteitä hyödyntäen: tuvan ympäristö vaati työstämistä, mutta paikka oli luonnonkaunis. Paritupa oli rakennettu rautakautisten malminjalostusjäänteiden päälle, eikä se maanviljelyllisesti tarkasteltuna ollut hedelmällisellä maaperällä.⁶¹

⁶⁰ Larsson 1899, 2

⁶¹ Termi *Slaggvarp* viittaa siihen, että alueella on ollut alkeellista raudanjalostusta, josta jäi ympäristöön kivimuskaa ja muuta jätettä. Samaan viittaavat alueelta tehdyt kartat ja niiden paikannimet. Sundbornin pitäjän geografisten mittausten jälkeen piirretty kartta vuodelta 1702 kertoo, että Lilla Hyttnäsin aluetta ja pientä niemeä kutsuttiin nimillä *Slagg* ja *Slaggudden*. Slagg = jäte, jäännös, kuona. (Kartta: Sundborns socken Sundborn nr 1-39, Geometrisk avmätning 1702. Lantmäteristytrelsens arkiv, Historiska Kartor.)

Viereisen Stora Hyttnäsin maat olivat puolestaan suuret ja tuottoisat.⁶² 1600-luvun lopun ja 1700-luvun alun karttojen perusteella voi tulkita, että juuri Lilla Hyttnäsin tila oli kivikkoisella maaperällä, kun taas Stora Hyttnäs levittäytyi alueelle, joka oli ollut maatalouden käytössä jo vuosisatoja.⁶³ Tuvan ympäristön kasvillisuus oli yksipuolista. Muualta tuodussa mullassa viljeltiin perunoita ja ”ojanpohjan” savessa kasvoivat syreenit. Vaatimattomuuden vastakohtaksi avautuivat ympäristön suomat mahdollisuudet. Sundbornin joki kaartui ja leveni kauniisti juuri pihapiirin kohdalla. Talo oli korkeammalla kuin joen virta ja ranta oli pienellä töyräällä. Kertoessaan rantaan ajautuneesta vanhasta tukista, kuvasi Larsson ideaalisen kodin ympäristön löytämistä niin materiaalisessa kuin mentaalisessa mielessä. Hän näki sen taiteilijan silmin symbolina, kotisatamaan saapumisen merkinä. Joutomaahan kasvaneet koivut näkyvät monissa Larssonin maalauksissa. Näiden Lilla Hyttnäsin valoisien kuvauksien katsotaan usein myös edustavan perinteistä ruotsalaista maisemaihannetta.⁶⁴

Ett hem -teoksessa Larsson muistelee Karinien tädien kotia. Tämä muodostui Larssonien koti-ideaalin lähtökohdaksi sekä tyyliltään että fyysiseltä muodoltaan. Tutkimuksessani tulen käsittelemään ideaalin eri puolia, joista Larsson ottaa muistelmassaan esille taloudellisen elämäntavan, perinteisen maalaissisustuksen ja elämisen elementtien yksinkertaisuuden. Tädien esimerkillisyys, järjestelmällinen tuvan ja arjen hoitaminen tekivät positiivisen vaikutuksen taiteilijaan. Talo oli puhdas ja siisti, sisustuselementit vanhemmilta perittyjä, asiallisia ja toimivia huonekaluja.

Iltatunnelma -maalaus kuvastaa ihanteellista kodin ympäristöä, mutta millainen oli Lilla Hyttnäsin alueen historia sekä aikalainen infrastruktuuri todellisuudessa ja suuremmassa mittakaavassa? Taalainmaa sijoittuu maantieteellisesti mitattuna Ruotsin keskelle, Gävlestä länteen, kohti Norjan rajaa. Maisemaa halkovat tuntureilta laskeutuvat Västerdal- ja Österdalälven-joet, jotka yhdistyvät Dalaälven-joeksi. Alueella on runsaasti pieniä järviä, jokia ja vesistöjä. Taalainmaan keskiössä on Siljan- ja Runn-järvet, joiden ympärille osa asutuksesta keskittyy. Sundbornin kylä

⁶² Vanhojen karttojen perusteella näkee, että Stora Hyttnäsin tila oli suuri ja vauras; tilaan kuului runsaasti erilaista käyttö- ja viljelymaata, sekä metsää. Tilan viljelypinta-ala ylettyi 1699 Sundbornin joen molemmille puolille. (Kartta: Sundborns socken Sundborn nr 1-39, Avmätning på inägor Stora Hyttnäs, 1699. Lantmäteristyrelsens arkiv, Historiska Kartor.) Vielä 1960-luvulle tultaessa Stora Hyttnäsin tila oli suuri. (Kartta: Sundborn J133-13F5j67, Ekonomiska kartan, 1965. Rikets allmänna kartverks arkiv, Historiska Kartor.)

Katso viite I: Kartat ja Pohjapiirroksat, Kartat 1,2.

⁶³ Heräsi myös kysymys 1600-luvun infrastruktuurista: vaikuttaa siltä, että Hyttnäsin tila olisi vuonna 1699 ollut juuri Carl Larssonin Hyttnäsin paikalla. Carl Larsson-Gårdenin intendentti Marianne Nilsson ei osannut vastata kysymykseen. Stora Hyttnäsin omistamien maiden sijainnista voi päätellä, että tilan päärakennus olisi rakennettu uudelleen tilan alueiden keskelle.

⁶⁴ Larsson 2008, 26-30.

sijaitsee itäisellä Taalainmaalla, noin 12 kilometriä Falunista koilliseen. Kylän halkaisee järvien Hobbornsjön ja Toftan yhdistävä Sunbornin joki.

Aikalaisteoksessa *Genom Sverige bygder* vuodelta 1896 kerrotaan alueesta maantieteellisesti. Taalainmaan aluetta pidettiin pääasiassa metsätalouteen ja laiduntamiseen soveltuvana: vuosisadan vaihteessa pinta-alasta oli vain 4 % viljelysmaata. Metsien arvo nousi 1800-luvun lopussa rautatieverkoston leviämisen seurauksena. Tuolloin 40 % alueen pinta-alasta oli metsän peitossa ja osa metsistä pidettiin yleisessä käytössä,



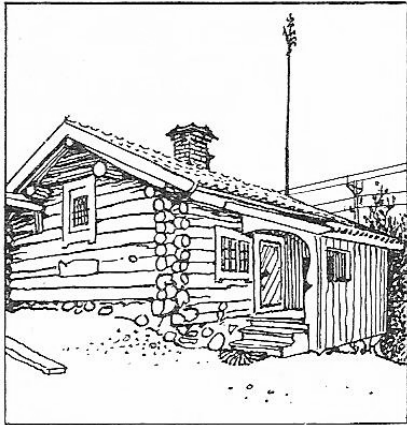
Kuva 5. Muunneltu Taalainmaan kartta. 2009.

kokonaisvaltaisten hakkuiden estämiseksi. Vesistön monipuolisuus mahdollisti tukkien uiton ja vesivoiman käyttö sahatoiminnan. Ilmaston karuuden kerrotaan teoksen mukaan johtuvan maaston korkeudesta ja siitä, että ympäröivät tunturit estävät lämpimien merituulten vaikutuksen. Taalainmaan järvilaakson itäpuolen ilmastoa pidettiin huomattavasti lempeämpänä, jopa kasvillisuus oli monipuolisempaa: esim. Rättvikissä yöhallat olivat kasvu-aikaan harvinaisia ja saarni, vaahtera ja lehmus kuuluivat luonnolliseen kasvustoon.⁶⁵ Ohessa olevasta kartasta on helppo nähdä, että Norjan rajalle ulottuva läntinen osa on huomattavasti korkeammalla tunturissa, kuin esim. Sundbornin ja Hedemoran alue. Taalainmaan maisemille ominaista ovat vastakohtaisuudet. Vesireitit koostuvat joista ja järvistä, joissa kosket ja suvannot vaihtelevat. Rannat ovat sekä kivisen jyrkkiä että pehmeitä ja matalia hiekkarantoja. Tunturit ja laaksot, metsäiset harjut ja vaarat sekä aukeat laidun- ja viljelysmaat tekevät ympäristöstä vahvakontrastisen.⁶⁶

Ett hem -teoksen esittämän ulkoisen kotikuvauksen tutkimuksen kannalta on hyvä tietää, että Taalainmaa oli pääasiassa harvaan asuttua maaseutua, muutamaa

⁶⁵ Hofberg 1896, 154; Svenska Familj-Journalen 1877, 16–17.

⁶⁶ Fries 1926, 132–48.



Kuva 6. Larsson Carl:
Fäbodstugan, vinjetti
teoksessa *Åt sidsidan*, 1910.

hieman isompaa kylää ja kaupunkia lukuun ottamatta. Maatalouden infrastruktuuri poikkesi Ruotsissa alueittain. Taalainmaan maatalousrakenne ja tilojen maanomistus sekä maankäyttö vaikuttivat niin yleismaisemaan kuin yhteisöjen toimintaan. Kodin ideaalin tutkimuksen kannalta on näillä molemmilla osa-alueilla suuri merkitys. Taalainmaan alueella oli runsaasti kyliä, joiden maanomistus oli keskitetty ryhmittäin kyläalueen ympäristöön, *klungbyar*. Tällaisella alueella on ulkopuolisen vaikea hahmottaa, onko kyseessä pienten kylien ryhmittymä vai yksittäinen ”rypäskylä”.⁶⁷

Taalainmaalla olivat myös kesäpirtit ja -navetat lähempänä ympärivuotista asutusta, todennäköisesti tilojen suhteellisen pienten maamäärien ja alueen vaikeakulkuisuuden vuoksi.⁶⁸ Pääasutuksen lähellä olevat ”kesäpirtit” vaikuttivat kodin infrastruktuuria rikastuttavasti. Erilaisten asumusten liittyminen kylämaisemaan mahdollisti rakennusten ja tilojen monentyyppisen, soveltavan käytön. Esim. Larsson osti 1900-luvun alussa kahden vanhanpiian kuolinpesältä ”kesäpirtin”, jonka hän kunnostutti etsausverstaaksi.⁶⁹ Tällainen kesäpirtin hyödyntäminen lisäateljeeksi ei olisi onnistunut, jos mökki olisi tavanomaisen käytännön mukaan sijainnut useiden, jopa kymmenien kilometrien päässä pääasumuksesta. 1800-luvulla ruotsalaisen maanviljelyksen ympäristönkäyttö muuttui tilajakojen seurauksena, jolloin tilojen maaomistus yksinkertaistettiin. Tämä ei tosin koskenut Taalainmaata samalla tavoin kuin esim. Skoonea. Toisaalta myöskään Taalainmaan maanviljelijöiden toimeentulo ei ollut pelkästään kiinni maataloudesta, eivätkä peltojakouudistukset siten saaneet käytännön maatalanhoidon kannalta samaa merkitystä.⁷⁰

Ett hem -teoksessa Larsson valottaa Sundbornin historiaa ja kertoo, että

⁶⁷ Hellspång 1977, 56. Tällaisesta kylästrukturista poikkeavat es. Gotlannille ominaiset rivikylät – *radbyarna* ja Skoonessa tavanomaiset ”ympyräkylät” – *rundbyarna*, kylät, jotka keskittyvät jonkun tietyn maantieteellisen elementin ympärille.

⁶⁸ Hellspång 1977, 57. Sollerössä oli tavanomaista, että tilaan kuului kolme etätupaa: *åkerfäbo* oli mantereella oleva tupa, jonne muutettiin keväällä, ohrapeltojen kynnön ja kylvön ajaksi. Hieman kauempana olivat *hemfäbo* tai *mellanfäbo*, jonne muutettiin peltojen ja laidunmaiden hoitamisen aikaan. *Långfäbo* tai *täktfäbo* oli tilasta kauimmaisena ja siellä asuivat kesäaikaan karjasta huolehtivat – joko talonväki tai työhön palkatut paimenet.

⁶⁹ Larsson 1915, 28-9. Etsausverstaas oli Falunin koulutalouteen kuuluva torppa.

⁷⁰ Hellspång 1977, 56-7.

aiemmin Sundborn kuului Svärdsjön seurakuntaan.⁷¹ Kuningatar Kristiinan aikana (1636) Sundbornista tehtiin oma seurakunta ja Larsson arvioi nykykäsityksen mukaisesti, että pitäjän kirkko rakennettiin silloin – tosin aiemman kirkon paikalle.⁷² Sekä Kustaa Vaasa että Linné olivat kiertäneet alueella, samoin kuin lukuisat kulttuurihenkilöt seuraavien vuosisatojen aikana.⁷³ Taalainmaa mainitaan useissa vanhoissa kulttuurihistoriallisissa teoksissa ja alueen kulttuuria oli pidetty tärkeänä jo vuosisatojen ajan.⁷⁴ Kansan suusta tunnettu sanonta oli: ”Gud skydde de männen, som bygga och bo vid elfvom, på berg och i dalom.”⁷⁵

Taalainmaa oli näin ollen kansan kiinnostuksen kohde jo paljon ennen kun Larsson ja muut kulttuurihenkilöt saapuivat paikkakunnalle. Mikä sitten teki sijainniltaan syrjäisestä ja karusta sekä vaikeakulkuisesta maisemasta mielenkiintoisen kulttuurialueen? Ensinnäkin Taalainmaan asutushistoria on pitkä, ulottuen kivikaudelle saakka. Siljan-järven saaresta, Solleröstä on löydetty varhaiskivikautisia työkaluja ja muita jäänteitä pitkälle kehittyneestä kulttuurista.⁷⁶ Asutuksen varhaisuus perustui siihen, että Taalainmaa oli jääkauden jälkeisessä vaiheessa suhteellisen nopeasti asutettavissa: suuri osa Keski-Ruotsista oli vesimassojen alla ja eteläisestä Ruotsista asumiskelpoisia

⁷¹ Sjögren 1896, 37. Ruotsi oli Kalmarin Unionin vuoksi tanskalaisen kuninkaan Kristian II:n hallinnassa. Kustaa Vaasa oli karannut tanskalaisesta vankilasta ja hänen päästään oli luvattu palkkio. Kustaa Vaasan kiertäessä valtakuntaa, oli hän Sundbornissa, sillä Svärdsjön seurakunnan pappi herr Jon asui kylällä. Kustaa Vaasa oli myös Sven Elfssonin luona, Isalassa. Larsson oli ehkä lukenut vuonna 1896 julkaistua O. Sjögrenin teosta Kustaa Vaasan 400-vuotuisen muiston kunniaksi, sillä kirjassa mainitaan kuninkaan piileskely Sundbornissa ja Isalassa Sven Elfssonin luona. Teoksessa on myös hauska kuva Sven Elfssonin vaimon ja Kustaa Vaasan välisestä ”kanssakäymisestä”. Kustaa Vaasaa ajettiin takaa ja hän haki turvapaikkaa Sven Elfssonin luota. Vaimo oli talon naisväen kanssa leipomassa, kun hakijat tulivat tupaan. Kustaa Vaasa esitti tilalle tullutta uutta renkiä, johon hakijoiden mielenkiinto keskittyi. Tilanteen pelastamiseksi vaimo otti leipälapion käteensä, huitaisi sillä äkäisesti Kustaata selkään ja karjaisi kuin oikealle rengille:

”Hvi står du här och gapar på främmande? Har du aldrig sett folk förr? Packa dig genast ut i ladan och tröska!”

⁷² Larsson 1899, 15. ”Kanske dock den är mycket äldre; men, enligt en plåt utanpå den ena porten, reparerades den 1750, då, bland annat, nya dörrar och fönster insattes. Den har invändigt varit målad med heliga scener, men den nyare tidens pietetslösa vandaler har strukit öfver alltsamman.”

⁷³ Sjögren 1896, 37. Kustaa Vaasa piti ruotsalaisen vastarintaliikkeen kannalta vaikuttavan puheen Morassa ”...Vårt land flyter snart uti dess invånarens blod. Flera hundrade svenska män hafva måst undergå en smädlig och oskyldig död. Rikets biskopar och rådsherrar äro ömkligen mördade. Själfr har jag» - därvid brusto tårarna ur hans ögon - »därför förlorat min fader och min sväger. Alla dessas blod ropar efter hämnd. Svea rikets innebyggare, som blifvit vana att anse eder som sin frihets beskyddare, hafva sina ögon riktade hit. Jag vill följa eder samt hafva egendom, lif och blod osparda, på det förmimmas må, att svenske män äro lika behjärtade som trogne, samt att de kunna styras med lag, men ej med ok.”

Tibell 2007, internetsivut. Linné kiersi Taalainmaata kesällä vuonna 1734 kasvillisuutta tutkien ja löysi myös vaimonsa Taalainmaalta: hän meni naimisiin Sara Elisabeth Morean kanssa kesäkuussa 1739. Häät pidettiin morsiamen kotituvassa, Svedens Gården aluella Hosjön lähellä.

Merkittävänä on pidetty esim. Johan Isac Adelswärdin, Johan Gottliebin ja Henric sekä Hans Jacob Gahnin vuonna 1765 tekemää kulttuurimatkaa, jonka dokumentointi on säilynyt matkapäiväkirjojen muodossa. Katso Selling 1970.

⁷⁴ Hofberg 1896, 154.

⁷⁵ Svenska Familj-Journalen 1877, 16.

⁷⁶ Lundberg 1918, 26–29.

osia olivat vain osa Smoolantia ja Skoonea.⁷⁷ Taalainmaan ja Etelä-Ruotsin erottivat toisistaan eräänlainen salmi. Tuolloin Taalainmaa sijaitsi keskeisellä alueella, yhdistäen pohjoisen tunturiseudut ja eteläisen metsäalueen. Toisaalta Taalainmaa on maaperältään rikas. Alueella huomattavia malmi- ja mineraaliesiintymiä, joita on hyödynnetty vuosisatojen ajan. Esim. Falunin kuparikaivos oli pitkään Euroopan merkittävin ja sen arvellaan olleen käytössä jo 700-luvulla.⁷⁸ Mineraali- ja malmiesiintymät tekivät alueesta kaupallisessa mielessä mielenkiintoisen ja kaivostoiminta toi alueelle lisäasutusta; 1800-luvun alussa kyläasutus keskittyi pitkälti pienempien kaivausten ympärille. Ympäristön rikkaus veti puoleensa myös kauempaa ja mahdollisti monipuolisen sekä rikkaan kulttuuriperinteen syntymisen. Tämä puolestaan selittää omalla tavallaan *Ett hem* -teoksen esittämän kulttuurillisten elementtien rikkauden.

Larssonin kodin ympäristöhistorian kannalta on tärkeää ymmärtää, että Taalainmaan infrastruktuurissa tapahtui suuri muutos 1800-luvun jälkipuoliskolla. Tekniikan kehityksen myötä kaivostoiminta ja metallinjalostus koneellistuivat. Tämän seurauksena pienet kaivaukset ja ruukkialueet lopetettiin, kun tehostettu toiminta keskitettiin rikkaiden esiintymien ja suurimpien jalostamojen äärelle.⁷⁹ Teknologisoituminen moninkertaisti kaivosten tehokkuutta ja tuottoisuutta.⁸⁰ Malmintuotannon koneellistuminen johti myös suuriin yhteisöllisiin muutoksiin. Esim. Västerbergslagetin ja Falu Norran/Södra Tingslagin alueella oli vuonna 1861 yhteensä 36 rautapajaa ja -sulattoja, joista 1911 oli jäljellä vain 11. Samalla alueella oli 1861 ruukkeja yhteensä 26, joista vuonna 1911 käytössä oli enää 4 kappaletta.⁸¹ Tämä johti professori Ulf Jonssonin mukaan kolmen tyyppisiin yhteisöjä kohdanneisiin ekonomisiin seurauksiin: poismuuttoon, köyhtymiseen ja taantumiseen.⁸² Kaivaustyö oli tuonut etuja paikallisille maanviljelijöille sekä työllistänyt 1700–1800-lukujen ajan runsaasti erilaisia alihankkijoita. Ne, joille malminjalostus ja kaivostoiminta olivat tuoneet pelkästään lisätuloja, saattoivat jäädä alueelle, yrittäen saada toimeentuloa agraaristen tuotteiden kautta ja alentamalla kulutustasoaan. Työn ja tulojen vähentyessä putosi kuitenkin osa maalle jääneestä väestöstä köyhyysrajan alapuolelle. Kaivoksissa ja metallin jatkojalostuksen parissa aiemmin työskennelleille sekä kaivostoiminnan alihankkijoille

⁷⁷ Högbom, Sveriges Rike 1900, 77–8.

⁷⁸ Svenska Familj-Journalen 1877, 178. Ensimmäiset kirjalliset dokumentit ovat Magnus Smekin hallituskaudelta, 1347. Nordisk Familjebok 1881, 1001–4.

⁷⁹ Bang 1911 Del I, 43–9. Tekninen kehitysprosessi oli monivaiheinen, mutta eteni nopeasti.

⁸⁰ Högbom, Sveriges Rike 1900, 121. Vuonna 1850 oli Ruotsin rautamalmin tuotanto kokonaisuudessaan 280 000 tonnia ja puoli vuosisataa myöhemmin 1897 se oli seitsenkertainen, n. 2 086 000 tonnia.

⁸¹ Jonsson 1983, 12.

⁸² Jonsson 1983, 14.

oli vaikea löytää uusia työpaikkoja, eivätkä kaikki voineet siirtyä maatalouden piiriin. Tämä lisäsi muuttoliikettä kaupunkeihin.⁸³ Samalla tämä kehitys ylläpiti Taalainmaan maalaiskylien rakennetun maiseman luonnetta. Kaupungit ja suurten kaivosesiintymien ympärillä olevat asutusalueet kasvoivat, mutta maataloudesta elantonsa saaneiden määrä ei lisääntynyt eikä maaseutua rakennettu samassa mittakaavassa kaupunkien kanssa. Näin ollen *Ett hem* -teoksen kuvaama kotimaisema edustaa historiallisessa mielessä perinteistä Taalainmaalaista maalaismaisemaa. *Svenska Familj-Journalen* -lehden mukaan näkee, että Siljan järven ympäröimä alue nähtiin valtiontaloudellisesti ja kulttuurihistoriallisesti merkittävänä: muutoin harvaan kuvitetussa julkaisussa on esim. vuoden 1877 julkaisussa useita suuria kuparipiirroksia Falunin kaivoksesta, Moran kirkosta ja taalainmaan väestöstä.⁸⁴

Kodin ihanteellisen ympäristön kokonaisvaltaiseksi käsittämiseksi on nähtävä *Ett hem* -teoksen kuvaama maisema eurooppalaisessa aikalaisyhteydessä. Koko Euroopan tasolla oli 1700-luku kokonaisvaltaisen sekä nopeatuvan teollistumisen ja koneistumisen alkukautta. Industrialismin muutosvoima näytti voimansa ensimmäisenä tekstiiliteollisuudessa. James Hargreaves kehitti 1768 *Spinning Jenny*ksi kutsutun kehruukoneen, joka vähensi työntekijöiden tarpeen kymmenesosaan aiemmasta. James Wattin parantelema höyrykone ratkaisi tehokkaasti energiatuotannon ongelman: kivihiilen käyttö puun asemasta tehosti energiatuotannon ja mahdollisti suurempien koneiden rakentamisen ja käytön. Tämä puolestaan tehosti ja lisäsi tuotantokapasiteettia. Aikakausi on taloudellisessa mielessä suotuista teollisten keksintöjen yhteiskäytön aloittamiselle, joka johti omalta osaltaan nopeaan tekniseen kehitysprosessiin useiden keksintöjen kohdalla.⁸⁵ – Insinööritaidon kultakausi oli alkanut.

Käytännössä teollistuminen mahdollisti uusien työpaikkojen syntymisen.⁸⁶ Taalainmaan kaivostoiminta oli hieman poikkeuksellinen esimerkki työpaikkojen häviämisestä ja uudelleenorganisoinnista. Muualla Euroopassa teollistuminen oli pääasiassa työllistävä tekijä, sillä uuden teknologian mukanaan tuoneet teollisuuden alueet tarvitsivat runsaasti uutta työvoimaa: näitä olivat mm. hiili-, kemian ja sähköteollisuus. Teollisuusyritykset laajensivat tuotantoyksiköitensä ja toimintaansa nopeassa tahdissa. Esim. saksalaisen *Krupp* -yhtiön palveluksessa oli 1880-luvulla 20 000 työntekijää ja vuonna 1914 nelinkertaisesti 80 000. Sama kehitys näkyi myös

⁸³ Jonsson 1983, 14–15.

⁸⁴ *Svenska Familj-Journalen* 1877, 16, 17, 82, 83, 176, 178, 180.

⁸⁵ Bang 1911a, 7–20; Hult 1991, 65–79; Salmi 2002, 23–24.

⁸⁶ Rosenbeck 2006, 228–30.

pienemmillä ruotsalaisilla ruukkialueilla.⁸⁷ Ruotsissa teollisuuden kehitykseen vaikutti Wallenbergin perheen perustama *Stockholms Enskilda Bank*, jonka toiminta edesauttoi maan teollisuuden modernisoitumista. Vuonna 1896 perustettiin useita merkityksellisiä teollisuusyrityksiä: malmikonserni *Grängesberg-Oxelösund*, *Telefonaktiebolaget L.M. Ericsson* ja *ASEA (Allmänna Svenska Elektriska AB)*. 1800-luvun lopulla nähtiin ensimmäiset piirteet maailmankaupasta: tavaroiden kuljetuksen ja myynnin lisääntyminen merialueiden taakse loi pohjan laivanvarustustoiminnalle. Tuohon aikaan Tanska ja Norja keskittyivät juuri laivanvarustamatoimintaan, joista esim. tanskalainen vuonna 1897 *Østasiatiske Kompagni* muodostui Pohjoismaiden suurimmaksi monikansalliseksi konserniksi.⁸⁸

Taalainmaan kaupungistumiseen johtanut tilanne oli osa yleiseurooppalaista kehitystä – maaltamuutto oli yleinen industrialismin mukanaan tuoma ilmiö. Kaupunkien määrä lisääntyi 1850-luvun jälkeen nopeasti: kun vuonna 1850 yli 100 000 asukkaan keskuksia oli Euroopassa 45, oli niitä 1914 jo kolminkertainen määrä, eli 143 kappaletta.⁸⁹ Pääkaupungit laajenivat ja Tukholman väkiluku kasvoi muiden maiden suurkaupunkien kehityksen kaltaisesti. Kehitystahti oli nopea ja jo kahdenkymmenen vuoden aikana nähtiin moninkertaisia muutoksia. Tukholman asukasmäärä nousi vuoden 1880 noin 93 000 asukkaasta kolminkertaiseksi vuoteen 1900 mennessä, eli 301 000. Myös kaupungissa ja maaseudulla asuneiden määrissä näkyvät selkeät muutokset. Vuonna 1880 asui kaupungeissa 690 431 henkilöä ja kahdessakymmenessä vuodessa määrä liki kaksinkertaistui (1 103 951).⁹⁰ Kaupungeiksi luettiin hallinnollisesti kaupunkioikeudet saaneet asutuskeskukset, joiden asukasmäärä oli pääsääntöisesti yli 2000 henkeä.⁹¹

⁸⁷ Dahlström 1998, 221. Esim. Åtvidabergin elinkeinoelämä muuttui vuosisadanvaihteessa radikaalisti: vuonna 1896 kuparikaivoksen ja muun pienteollisuuden parissa työskenteli 49 kyläläistä ja 1915 alue työllisti jo 653 henkilöä.

⁸⁸ Bjöl 1979, 46–47. Vrt. Vestlund 1996, 50–56.

⁸⁹ Ramklint 1998, 115. Vuosisadan vaihteessa oli miljoonakaupunkejakin useita, esim. Berliinissä asui 1,9 miljoonaa asukasta, Pariisissa 2,7 ja Lontoossa 4,5.

Vår tid 1911, 158 kertoo samansuuntaisia tilastollisia faktoja. Vuonna 1850 kaupungeissa asui 10 % ja 1905 jo 23 %.

⁹⁰ Strömberg 1992, 13. Tämä oli kansan kokonaisväkilukuun verrattuna iso muutos, sillä vuonna 1880 se kattoi 15.1 % kansasta ja vuonna 1900 21.5 % ja 1920 peräti 29.5 %.

⁹¹ Sundbärg 1910, 97. Katso Liite II, tilastot 1 ja 2, kartat 1 ja 2. ”Af dessa våra 93 städer äro 28, med sammanlagdt 36,687 inb. År 1899, hvilka hvar för sig äga mindre folkmängd än 2,000 personer och alltså enligt allmänt statistiskt språkbruk icke skulle räknas såsom städer. Såsom synes, är emellertid hela folkmängden i dessa våra undermåliga stadssamhällen så obetydlig, att 4en icke nämnvärdt inverkar på stadsbefolkningen i det hela, hvarför en jämförelse med andra länder i alla fall kan ske utan större olägenhet. Af orter, som icke äro i lag erkända såsom städer, finnas några få, som äga en agglomererad befolkning af mer än 2,000 personer. Dessa äro dels förstadsbildningar i närheten af städerna Stockholm, Göteborg, Norrköping, Sundsvall, Eskilstuna och Motala, dels några af de orter, som kallas köpingar och som enligt lagen stå på gränsen mellan land och stad,

Kaupungistumisen taustalla ei ollut pelkästään teollistuminen. 1800-luvun erityisen nopea yhteiskunnallinen muutos saa juonteensa osittain 1700-luvun muuttuneesta suurvaltapolitiikasta. Satojen vuosien taakse ulottuva yhteiskunta ja väestöä kuvaava statistiikka kertoo selkeästi esim. sotien vaikutuksesta väkilukuun ja kaupunkien kokoon. 1755 oli Ruotsin väkiluku 1 878 000. 1600- ja 1700-luvun sota-ajan aikana oli väkiluvun kasvuprosentti ollut 3,86 %, kun se 1800-luvun lopussa oli jo lähes kaksinkertaistunut 6,48 prosenttiin, kehitys, jossa on huomioitu Suomen menettäminen Venäjälle vuonna 1809 ja maastamuutto esim. Amerikkaan.⁹² 1800-luvun lopussa Ruotsin väkiluku oli kohonnut yli 5,1 miljoonaan.⁹³ Näin ollen myös pitkä rauhanaika vaikutti väestön kasvun nopeutumiseen.⁹⁴ Väkiluvun kasvu jatkui nopeana myös koko 1900-luvun alkuvuosikymmenten. Keskiajalta 1900-luvun alkuun väestö kasvoi kuusinkertaiseksi ja 1900-luvun alun ensimmäisten 25 vuoden aikana se kasvoi maan keskiaikaisen asujamäärän verran.⁹⁵

Ymmärtääksemme ihanteellisen kotimaisen elementit, *Iltatunnelman* esittämän ympäristön erityisyyden ja merkityksen, on hahmotettava rakennettu kaupunkimaisema teollisen ekspansion aikana. Arkkitehtuuriprofessori Elias Cornell kuvaa 1800-luvun lopun suurkaupunkimaisemaa kaoottisena. Rautatieverkoston pääteasemia ei suunniteltu entiseen asemakaavaan sopiviksi, vaan ne sijoitettiin usein rakennuttajien mielijohteista tehtaiden ja liikenneyhteyksien kannalta yhteneviksi. Pääteasemien ympärille kasvoi nopeasti hökkelikyliä ja tehtaiden rakennuttamia kehnotasoisia asuintaloja. Nämä olivat usein nopeasti ja tiheään rakennettuja kasarmeja, joiden pääasiallinen tarkoitus oli antaa yösiija mahdollisimman monelle tehdastyöläiselle. Nopean väestönkasvun ja kaupungistumisen myötä kaupunkirakentamista koskevat ongelmat lisääntyivät,

dels slutligen äfven några andra industri- och handelsplatser, af hvilka Malmberget vid Gellivare samt Trollhättan, hvardera med 7,000 inb., Borlänge-Domnarfvet med 5,000 och Mölndal med 4,000 äro de största.”

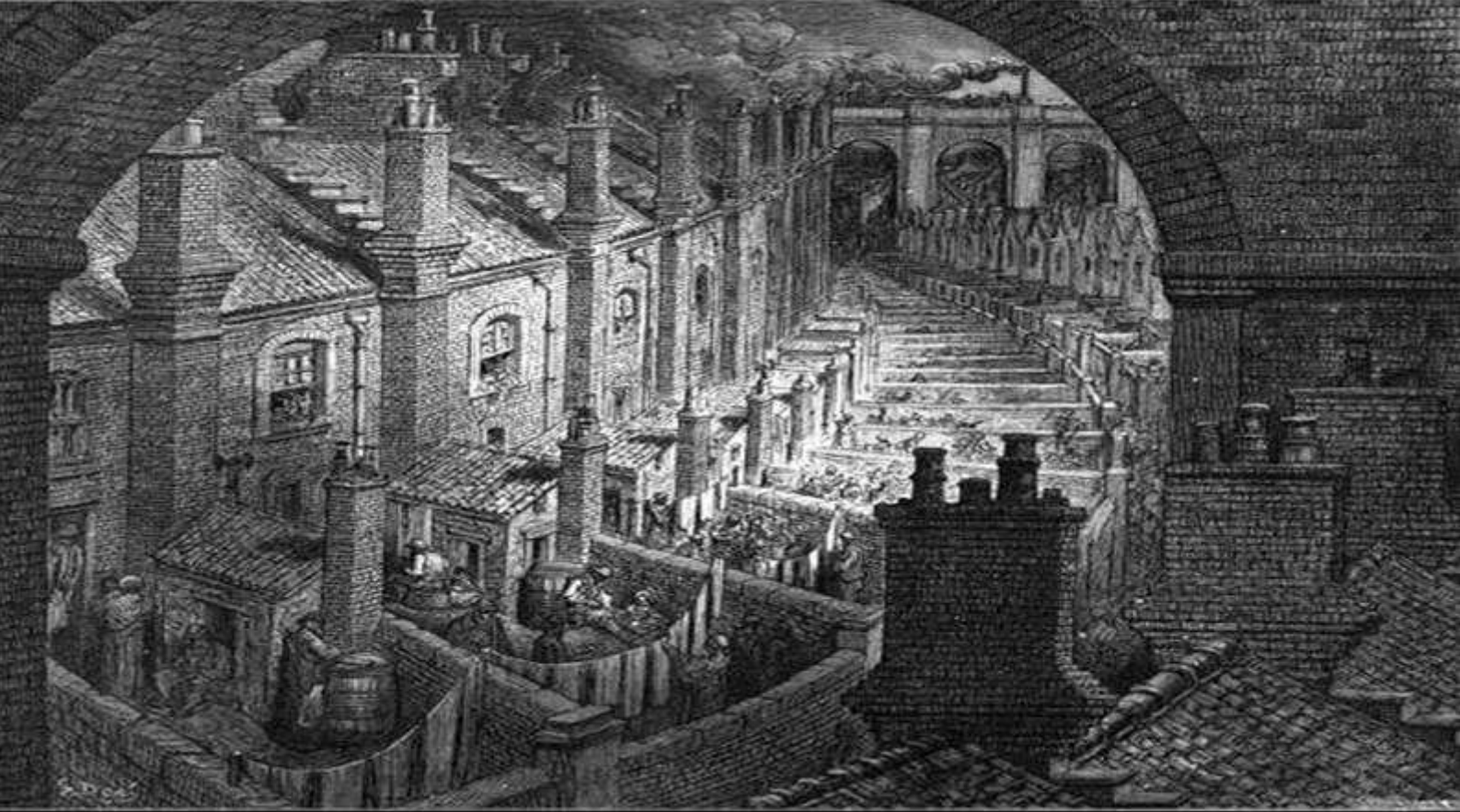
⁹² Alegård 1926, 61–3. Korkeimmillaan väestönkasvu oli 1800-luvun keskivaiheilla. 1809 hävityn sodan jälkeen Ruotsin hallitusmuoto muutettiin ja lukuisten sotien aikakausi päättyi. Vuosien 1815 ja 1865 välisenä aikana väestönkasvuprosentti oli kokonaista 10,22 %, joka on lukumäärällisesti suurin ennen vuotta 1926.

Niemi 2006, 48–51. Maailman ensimmäiseksi valtiolliseksi tilastolaitokseksi kutsuttu *Tabellverket*, perustettiin vuonna 1749 ja tämän valtiollisen laitoksen keräämä tietopankki on kattavuudessaan ja luotettavuudessaan vertaansa vailla sekä edelleen tutkijoiden käyttämä.

⁹³ Alegård 1926, 64.

⁹⁴ Hambræus 1992, 85–105. Hambræus käsittelee tutkimuksessaan epidemioiden ja sotien välistä yhtälöä Ruotsin historiassa ja päätyy selkeään yhtenevyyteen kuolemaan johtaneiden sairaustapausten sekä sotien kanssa. Myös Rosenbeck 2006, 217–224 ja Sundin J, Willner S. 2007, 47, 60.

⁹⁵ Alegård 1926, 60. Väkiluvun kasvu oli 1800-luvun jälkipuoliskolla myös historiallisessa mielessä hyvin nopea: 1500-luvulla arvelaan Ruotsin väkiluvun olleen alle miljoona asukasta ja 1650-luvulla noin 1,2 miljoonaa. Väkiluvun kasvunopeus stabilisoitui 1800-luvun lopussa 7 %:n tasolle ja vuonna 1925 oli väkiluku ylittänyt 6 miljoonaa.



Kuva 7. Doré Paul-Gustave: *Over London by Rail*. Teoksessa *London: A Pilgrimage*, 1872.

ennen kaikkea slummiutuminen.⁹⁶ Tilanteesta muodostuikin useissa Euroopan maissa lähes kaoottinen. Asuntojen määrä ja kaupunkisuunnittelun sanitäärinen kehitys ei kulkenut käsi kädessä kasvaneen väestön tarpeiden kanssa. Kaupunkiasunnot olivat usein pieniä ja ahtaita, yhdessä huoneessa saattoi asua useita perheitä. Samanaikaisesti talot olivat usein hyvin lähellä toisiaan ja infrastruktuurin heikkoutena oli siten esim. tulipalojen tavanomaisuus.⁹⁷ Myös sairaudet levisivät hökkelikylissä kulovalkean tavoin.⁹⁸ Ruotsissa tuliturvallisuuden tärkeys huomattiin vuonna 1888, jolloin puukaupungit Umeå ja Sundsvall paloivat ”kivijalkoihin saakka”, molemmat yhden vuorokauden aikana.⁹⁹ Asuin- ja tehdasalueiden epäsuhtaisen kasvun seurauksena myös kaupunkien sisäiset liikennetekniset ongelmat lisääntyivät.¹⁰⁰ Tähän ongelmaryppäeseen

⁹⁶ Cornell 1977, 189.

⁹⁷ Larsson 1992, 25. Carl kuvaa muistelmissaan tulipalojen aikaansaamaa vaikutusta: hieman keskiaikaisten huvitusten ja kuolemalla sekä onnettomuudella ’mässäilyn’ tunnelma välittyy lapsuuden kokemuksista. Valtakunnan päämiehiä myöten kaikki halusivat olla mukana kokemassa elämän raadollisuutta ja sen eri esiintymismuotoja: ”...heräsin keskiyöllä rummutukseen – tuli on irti! ...Kuului kolme lyöntiä, joten tulipalo oli meidän omassa seurakunnassamme, Kaptensgatanilla, jossa siihen aikaan oli rivi vanhoja parakkeja. Siellä oli elämää, todelliset kansanhuvit, letkujen ja sankojen ketju, huutoa, naurua ja kiroilua. Sitten tuli Kaarle XV, joka asettui johtamaan kaikkea. Minun mielestä kuninkaalla olisi ollut muuta tekemistä, mutta ymmärsin että tämä oli hänen suuri huvinsa. Kaksi lasta paloi taloon, talonomistajan lapsia, sanottiin. Talonomistaja oli muurari, joka oli vakuuttanut hyvästä hinnasta talon. Seuraavana päivänä hänen vaimonsa ruumis nostettiin ylös Nybrovikenistä, jossa näin hänen kuolleen ruumiinsa uimalan luona ajopuulle nostettuna. En unohda koskaan hänen valkoisia sukkiiaan, joita jotkut ratsumiehet – ratsumiesten tapaan – löivät kevyesti piiskallaan.”

⁹⁸ Guerrand 1990, 397. Tuberkuloosi tappoi Pariisissa 3352 henkilöä vuonna 1882 ja vuonna 1884 koleraan kuoli 986. Bang 1911, 162.

⁹⁹ Eriksson 1998, 107; Svedberg 2001, 101; Sundvals Tidning 1888, 285-6.

¹⁰⁰ Svedberg 2001, 94.

puututtiin Euroopan suurkaupungeissa esim. köyhälistökortteleiden raivausten ja uudenlaisten asuinalueiden rakentamisen muodossa.

Paul-Gustave Dorén tunnettu piirros *Over London by Rail* esittää yksityiskohtaisesti Lontoon slummiasumisen olemusta. Pienten asuntojen takapihat olivat likaisia ja ahtaita ja ympäristöä leimasivat niin tehtaiden kuin ihmisten tuottamat jätteet.¹⁰¹ Kodin ideaalia tutkiessa muodostuivat kaupunkien ja Sundbornin maaseudun infrastruktuurit toistensa vastakohdiksi. Paikan identiteetin tutkimuksen voi aloittaa näiden kahden tarkastelun kautta. On selvää, että teollistuminen sai aikaan uudentyyppisen kaupunkisuunnittelun tarpeen, joka sisälsi sekä arkkitehtuurin että käytännön teknisen suunnittelun. Professori Olle Svedbergin mukaan kaupungista muodostui 1800-luvun toisella puolella objekti, suunnittelun ja toimivuustutkimuksen kohde. Kaupunkisuunnittelu jakaantui kahteen osa-alueeseen: vanhan kaupunkirakenteen uudistamiseen ja uusien asuinalueiden luomiseen. Myös kaupungin teknisten resurssien tuli täyttää käytännön tarpeet. Näitä olivat vesi- ja viemäriverkosto, kaasunjakeluverkosto sekä raitiovaunu-, metro- ja junaverkostot.¹⁰² 1800-luvun tehdaskaupunkien kaoottisuuden ongelmiin haluttiin löytää ratkaisu sen vastakohdasta eli rationaalisesti suunnitellusta ja toteutetusta kaupungista.¹⁰³

Georges-Eugène Hausmann (1809–1891) saneerasi Pariisin infrastruktuurin ja kokonaisilmeen vuosien 1853–70. Tällaisia kaupunkien uudelleen organisointeja tapahtui samanaikaisesti ympäri Eurooppaa, mutta Pariisin muutos koettiin hyvin suurena ja radikaalina – jo pelkästään projektin mittavuuden ja räikeiden toteutustapojen vuoksi. Pariisin 66 000 asuintalosta 27 000 pakkolunastettiin ja revittiin. Muutoksen nopeus ja laajuus perustuivat Napoleon III:n yksinvaltaan.¹⁰⁴ Karrikoidusti sanottuna tarkoituksena oli puhdistaa Pariisin keskusta sosiaalisista ongelmista. Käytännössä köyhälistö siirrettiin keskustan ulkopuolelle, kaupungin kulkuyhteydet järjestettiin toimivammiksi, asemakaava muutettiin tilavammaksi ja asuinalueita

¹⁰¹ Dorén kuvaus sisältää myös hyvin vahvan, arkikulttuurillisen vastakohtaisjännitteen. Maalaiskäytännölle ominainen pyykkien ulkona kuivattaminen jatkui kaupunkiin muuttamisen jälkeen – kivihiilipölyistä laskeumista huolimatta. Vrt. Corbin 1995, 154–156.

¹⁰² Svedberg 2001, 95.

¹⁰³ Idun 8.2.1899. *Idun* -lehti kertoo helmikuun artikkelissa työläisten talosta Tukholmassa. Tässä rakennuksessa oli asialliset tilat maalta kaupunkiin muuttaneille miehille: tarkoitus oli, että heillä oli asiallisissa olosuhteissa mahdollisuus yöpyä edulliseen hintaan.

Idun 1.11.1899. Lehti esittelee naistyöläisille tarkoitettun asuntolan kuvineen. Kokoon tumishuone, piano, kirjasto, pieni keittiö, jossa lisämaksua vastaan saattoi laittaa ruokaa aamulla tai illalla.

¹⁰⁴ Svedberg 2001, 95. Vrt. Corbin 1995, 154–156.

laajennettiin (kaupunginosia lisättiin neljästätoista kahteenkymmeneen).¹⁰⁵ Erityyppiset puiden reunustamat kadut (puistokäytävät, bulevardit ja esplanadit), sijoitettiin keskustaa ympäröiväksi ja sitä halkovaksi verkoksi, jonka sisään suunniteltiin puisto- ja viheralueita.¹⁰⁶ Samanlainen visionaarinen kehitys koski myös Tukholmaa. Ruotsin kaupunkisuunnittelua koskevalla säädöksellä (1874) haluttiin tuoda kaupunkeihin liikkumatilaa ja katukuvaan luonnollisia elementtejä, kuten puita ja pensaita. William Klemming (1862–1930) vaikutti kaupungin edelleen vehreän yleissävyn luomiseen ja suunnitteli myös sisäänrakennettuja vapaa-ajanviettopaikkoja, kuten uimahallin *Centralbadet*.¹⁰⁷ Kaupunkisuunnittelussa keskeisenä nähtiin valon ja raikkaan ilman lisääminen.¹⁰⁸ Tarkoituksena oli siis maaseudun toimivuutta muistuttavan, orgaanisen suurkaupungin luominen, jossa ideaali yhdistettiin käytäntöihin eli suuren ihmismäärän elintarpeiden täyttäminen esteettisyyteen. Kaupunkisuunnittelussa haettiin kuin *Iltatunnelman* kaikuna teollisuuden luomien slummien vastakohtaa: luonnonkauneutta, puhtautta ja harmoniaa.

Ett hem -teoksen maaseutukuvaus oli suhteessa aikalaiskirjallisuuden esittämiin. August Strindberg (1849–1912) pyysi vuonna 1884 Larssonia mukaansa Ranskan läpi suunnitellulle matkalle. Tarkoitus oli, että Carl olisi kuvittanut ranskalaisten maanviljelijöiden arkea ja elämää käsittelevän matkakertomuksen, jonka Strindberg sitten kirjoittaisi. Vasta avioitunut, perheenisäystä odottava Larsson ei kuitenkaan suostunut tarjoukseen ja Strindbergin matkakertomus *Bland franska bönder* valmistui vuonna 1886, valokuvien kuvitettuna. Teos kertoo kirjailijan näkökulman maaseudun aikaistilanteesta ja välittää tunnelmia myös haastattelujen avulla. Teoksessa oleva maanviljelijän haastattelu antaa hyvän kuvauksen 1800-luvun lopun kaupunkien olemuksesta ja kaupungistumisesta:

”– Varför hatar ni då staden?

– Därför att den ödelägger landet. Den är som lejonets kula, alla spår leda dit men inga dädan. Den är som en böld, ty den tar upp alla kroppens nyttiga vätskor och lämnar endast var ifrån sig. Den slukar årligen 26 millioner francs i kött, 38 millioner i höns och vilt, 21 millioner i fisk, 34 millioner i smör, 2 millioner i frukt, 1 million i legymer med mera, och

¹⁰⁵ Guerrand 1990, 393–399; Wright 1993, 56. Infrastruktuurin muutos vaikutti ennen muuta Pariisin lähes räjähdysmäisenä väkiluvun kasvuna ja muutti esikaupunkialueilla asuneiden elinolosuhteita. Elintasollisten muutosten kanssa yhteisvaikutuksena oli, että köyhät köyhtyivät entisestään ja yhteiskunnasta syrjään jäävien joukot lisääntyivät. Samalla rikkaiden ja hyvävaraisten elämäntapa muuttui huvittelevammaksi ja keskiluokan nautinnonhaluisuus ja tuhlailevuus korostui. Tavanomaista oli tehdä päiväkävelyitä ja seurata sivusta ”kahviloiden vulgääriä näytelmää”. Samankaltaisesti siirryttiin maaseudun rauhaan kaupungin hälinästä; vapaahetkinä tehtiin huviajeluja puhtaaseen luontoon ja kesäisin asetuttiin asumaan pieniin kyliin.

¹⁰⁶ Svedberg 2001, 95–6.

¹⁰⁷ Eriksson 1998, 429–33.

¹⁰⁸ Paulsson 1970, 8–9.

den ger ifrån sig varje sekund 25 liter gödningsämnen, som kastas ut i havet genom den stora rännstenen Seine, den dricker årligen 400 millioner liter vin, som sugit landets bästa och fetaste jord och vad ger den igen?”¹⁰⁹

Maanviljelijälle kaupunki edusti suurta ryöväriä, valtaisaa leijonan kitaa, joka söi kaiken maalla tuotetun sadon ja materiaalin – mitään takaisin antamatta. Kulttuurihistoriallisesti aikakauden mentaliteettia kuvaava kaupan ja tuotannon keskeisyys näkyi myös materiaalistien määrien kuvauksessa. Maanviljelijä laski ja ilmoitti agraariset tuotteet rahassa, eikä materiaalisissa määrissä. Tätä ajattelutapaa edusti myös *Vår tid* -julkaisu, jonka mukaan maanviljelijöitä ja maaseutua koskevat käsitykset muuttuivat teollistumisen seurauksena: ennen kaupungistumisen kiihtymistä kaupungit olivat maaseudun jatke, 1800-luvulla asema kääntyi toisinpäin.¹¹⁰

Kaupunki veti puoleensa myös maaseudun ihmiset. Strindberg kuvasi teollistunutta kaupunkia kasvaimena, joka joi kehosta elämän eliksiirin, jättäen vain visvaa jälkeensä. Tämä ”visva” puolestaan loi uusia aatteita ja ennen kaikkea vastaliikkeitä. Luonnottoman nopeasti edennyt taloudellinen kasvu ja teollistuminen olivat kehityskaarensa kasvainen kaltaisia. 1800-luvun alussa olivat Englannissa ensimmäisinä vastaliikkeiden edustajina ”luddiitit”, jotka asettuivat kehitystä vastaan anarkistisin menetelmin.¹¹¹ Radikaaliliikkeiden taustalla oli tehdastyöläisten huonot ja raskaat elinolosuhteet sekä ympäristön nopea saastuminen. Se ainoa ja todellinen lannoite, jota teollisuuskaupunki Strindbergin kuvauksen mukaan tuotti, johti Seineen ja rehevöitti lähiympäristön. Kuvauksessa on paljon yhtenevyyksiä englantilaisen taidefilosofin ja runoilijan John Ruskinin (1819–1900)¹¹² ajatusten kanssa. Hänen mielestään oli mahdotonta, että siveellisyys, oikea taide ja onnellisuus voisivat kukoistaa ”rumiksi läjiksi mätetyissä” kaupungeissa. Nämä olivat kuin täplittäin leviävä home, joka vähitellen tuhoaisi koko maan. Ruskinin ihanteena olivat sopusuhtaiset, kooltaan rajoitetut kaupungit, joiden tuottama jätemäärä oli kohtuullinen ja siten mahdollinen käsitellä. Ihanteellista kaupunkia ympäröisivät ”pyhät hedelmätarhat ja kukkivien puiden ja vienosti juoksevain jokien seppeleet”.¹¹³

¹⁰⁹ Strindberg 1914, 14.

¹¹⁰ Bang 1911 Del I, 158.

¹¹¹ Salmi 2002, 28–30.

¹¹² Hilton, 2002. John Ruskin oli englantilainen taidefilosofi, kirjailija ja taiteilija. Hän tuli tunnetuksi ennen muuta sosiaalista ja taidetta koskevaa kriittisestä teoksistaan *Taide & Poliittikka ja Modern Painters*. Ruskin oli tuottelias ja kirjoitti yli 250 teosta, joissa yhdistyivät taiteen käsitteet ja niiden tulkinta historian, ympäristötieteen sekä kirjallisuuskritiikin ja mytologian kanssa. Hänen tunnetuimpia esseitään ovat ekonomiaa käsittelevä *Unto This Last*, arkkitehtuuria ja yhteiskuntaa käsittelevä *The Nature of Gothic* sekä varhainen kuvitteellinen novelli *The King of The Golden River*.

¹¹³ Ruskin 1911, 129.

Kodin ihanteellista ympäristöä pohdittiin 1800-luvun puolivälin jälkeen runsaasti. Ennen *Ett hem* -teosta syntyi useita luontoa monitasoisesti ihannoivia aatteita. Ruskin kuvasi teoksissaan luontokokemuksen ja luonnon kauneuden merkitystä ihmiselle, näin ajatteli myös William Morris (1834–96).¹¹⁴ Hän kuvasi teoksessaan *News from Nowhere* (1890) eräänlaista sosialistista yhteiskuntaideaalia, joka sijoittui infrastruktuurillisesti luonnonläheiseen ja kauniiseen maisemaan.¹¹⁵ Teoksen keskiössä olleista elementeistä käytiin vilkasta keskustelua aikalaisten kulttuurihenkilöiden kanssa.



Kuva 8. Larsson Carl: *Stugan*. Akvarelli teoksessa *Ett hem*, 1899.

Kuin *Ett hem* -teoksen maailmaan johdattaen Morris kuvaili Louisa Baldwinille lähettämässään kirjeessä ihanteellisesti rakennetun ympäristön olemusta: ”Kuvittele, että

¹¹⁴ Morrisin teoksen alkusanat, Kessle 1991, 7-12 ja Thompson 1996. Morris oli yksi Englantilaisen Arts and Crafts -liikkeen tärkeimmistä keulakuvista ja perustajista. Hän tuli tunnetuksi tapettien ja tekstiilien suunnittelijana, fiktiivisen kirjallisuuden ja runojen kirjoittajana sekä sosialistisen liikkeen pioneerinä. Vuonna 1861 hän perusti liikkeen nimeltä *Morris, Marshall, Faulkner & Co:n* yhdessä Dante Gabriel Rossettin, Edward Burne-Jonesin, Madox Brownin ja Philip Webbin kanssa. Kuuluisin hänen perustamistaan liikkeistä oli *Morris and Company*. Morris tunnetaan taideteollisten materiaalien ja esineiden suunnittelun ja myynnin lisäksi myös arkkitehtuurillisena suunnittelijana. Morris perusti vuonna 1877 seuran *the Society for the Protection of Ancient Buildings*. Hänen työnsä johti epäsuorasti myös *the National Trustin* syntymiseen. Tammikuussa 1891, Morris perusti Lontoon Hammersmithiin kirjapainon *the Kelmscott Press*, joka painoi keskiaikaisen ideaalin mukaisia teoksia mm. varhaisen Venetsialaisen painajan Nicolaus Jensonin koristeellisen ja puuleikkauksiin perustuvan mallin mukaisesti. *Arts and Crafts* -liikkeen mukaisen tyylin edustajana kirjapaino tuotti lopetusvuoteen 1898 mennessä 53 teosta ja jätti vaikutuksensa myös tulevien kirjapainojen tuotantoon.

¹¹⁵ Thompson 1996, 88, 114–9, 243–74. Morrisin yhteiskuntapoliittisesti aktiivinen aika alkoi runon *The Earthy Paradise* (1871) kirjoittamisen jälkeen. 1870-luvun loppu ja 80-luku veivät hänet mukaan yhteiskunnallisten rakenteiden muutoskeskusteluun, jossa hänen edustamansa ideat saivat sekä kritiikkiä että herättivät runsaasti keskustelua, johtaen 1890-luvulla sosialistisen puolueen syntymiseen.

ihmiset asuisivat pienissä yhteisöissä, puutarhojen ja viheralueiden ympäröiminä, viiden minuutin kävelymatkan päässä maaseudulta.” Morris kuvaili kirjeessään kokonaisvaltaista elämänasennetta, jonka mukaan ihmisillä ei olisi suuria vaatimuksia ja odotuksia arkielämältä; heidän kotinsa olisivat yksinkertaisesti kalustetut, eivätkä he tarvitsisi palvelusväkeä.¹¹⁶ Morrisin ajatukset johtivat eräänlaisen ekologis-sosialistisen liikkeen syntymiseen. Liikkeen perusajatuksina olivat luonnonmateriaalien kestävän kulutuksen periaate ja tuotteiden valmistus mahdollisimman vähän jätettä sekä saastetta aiheuttaen. Kierrätykseen perustuvaa viljelymallia kehitteli vuosisadan vaihteen jälkeen myös Leberecht Migge (1881–1935), joka sovelsi puutarhaviljelyä kaupunkiolosuhteisiin.¹¹⁷ Maaseudun pinta-alan sopusuhtainen valjastaminen maatalouden ikeeseen mahdollisti myös suurien alueiden jättämisen yhteishyödylliseen käyttöön.¹¹⁸ Tämänkaltaisen aluejako muistuttaa *Ett hem* -julkaisun ja Larssonin muiden teosten esittämää Taalainmaata, sillä alueen erityisominaisuuksiin kuului suurten, yhteisessä käytössä olleiden pinta-alojen ”sosiaalinen” hyödyntäminen.¹¹⁹ Kotia ympäröivien, luonnontilassa olevien alueiden vapaa käyttö nähtiin sekä oikeutena että ihanteellisenä mahdollisuutena.¹²⁰ Kaupungeissa tämä ei ollut mahdollista hallitsemattoman kasvun, puutteellisen kaupunkisuunnittelun ja monimuotoisten maanomistussuhteiden vuoksi. Kaupunkia ympäröinyt tieverkosto ei myöskään pysynyt kehityksen kanssa ajan tasalla. Luontoon pääseminen edellytti pitkiä matkoja asutus- ja tehdasalueiden ulkopuolelle.¹²¹

Larssonin akvarelleissa ja teksteissä maaseudun arvostus muodostuu vastakohdaksi teollistumisen ja kaupungistumisen sekä fyysiselle että mentaalille likaisuudelle. Myös Morrisin utopiassa korostuu kauniiden maisemien vaikutus yksilön mielenterveydelle, niin kuin puhtaan luonnon merkitys terveydelle. Morrisin luoman ideaalin pohjalla oli ennen muuta Thomas Moren (1478–1535) *Utopia*.¹²² Morrisin mielestä *Utopian* kaupunkikuvaukset edellyttivät käytännön tason ratkaisuja, joilla

¹¹⁶ Ed. Henderson 1950, 62. Kirje on päivätty 26.3.1874. Louisa Baldwin oli George Browne MacDonaldin tytär. Hän oli myös tunnetun poliitikon ja Englannin 1900-luvun alkupuolella kolmesti pääministerinä toimineen Stanley Baldwinin äiti.

¹¹⁷ Jarlöv 1996, 37–95. Jarlövön Miggeä käsittelevän tutkimuksen mukaan ekologinen ajattelu alkoi 1900-luvun alussa, kaupunkisuunnittelun ja lisääntyneen ympäristötietoisuuden seurauksena.

¹¹⁸ Morris 1902. *News from Nowhere*. O’Sullivan käsittelee Morrisin ekologista ajattelua artikkelissaan *Struggle for the Vision Fair: Morris and Ecology*. Internetartikkeli, Viitattu 7.12.2010.

¹¹⁹ Hellspong 1977, 56–7.

¹²⁰ Pohjoismaalainen jokamiehenoikeus on hyvä esimerkki ihanteen toteutumisesta tällä hetkellä.

¹²¹ Eriksson 1998, 86–106 Passim.

¹²² More 1991, 7–21. Utopia julkaistiin ensimmäisen kerran latinaksi vuonna 1516. Teoksen on katsottu ennustavan sosialistista yhteiskuntaa (Karl Kautsky 1887, *Thomas More und seine Utopia*). Toisaalta siinä on vuoden 1954 *Bolsaja sovjetskaja entsiklopedijan* mukaan nähtävissä myös ideaalisen kommunistisen

kauneuden elementit tuotiin yhteiskuntalaisten arkeen. Dorén Lontoon tehdasasuntoja kuvaava maisema luo polariteetin Larssonin *Stugan*-akvarellin kuvaukselle, kuten myös *Utopian* kaupungin siisteille ja käytännöllisesti suunnitelluille taloille. Dorén talojen takapihat ovat kuin jatkumoa metallisulatoille ja puuvillatehtaiden meluisille saleille; tehtaiden taivaalle syytämä kivihiilipitoinen savu pimensi auringon ja likasi kaupunkiympäristön kaikki pinnat. Tehtaiden ja liikenteen melu ympäröi suurkaupungin asujan. Larssonin *Ett hem*, kuten *Stugan*-akvarelli, kuvaa puolestaan luonnon rehevyyttä, vehreyttä ja elinvoimaisuutta. Niin Moren kuin Morrisin ihanteelliseen asumisympäristöön kuuluivat pienet, hyvin hoidetut puutarhat, joissa sekä yrtit ja viiniköynnökset että vihannekset ja hedelmät paransivat asukkaiden elämänlaatua.¹²³ More meni jopa niin pitkälle, että piti puutarhoja kaupungin tärkeimpänä osana ja sen suunnittelijan Utopuksen sydämen asiana. More kuvaili kaupunkien kokonaisvaikutelmaa *Utopiassa*:

”...Talot ovat kolmikerroksisia ja komeita. Seinien ulkopinta on kovaa kiveä, sementtiä tai tiiltä ja niiden sisällä on muurimassaa. Taloissa on tasakatot ja ne on päällystetty eräänlaisella betonilla, joka ei maksa mitään mutta on niin kestävää ettei se vahingoitu tullessakaan ja on säiden vaikutuksia vastaan vahvempaa kuin lyijy. Ikkunoissa heillä on tuulensuojana lasia, jota käytetään runsaasti, tai joskus ohutta pellavakangasta, joka on sivelty öljyllä tai meripihkalla. Tästä on kahdenlaista hyötyä: näin kangas päästää lävitseen enemmän valoa ja vähemmän tuulta.

...Vaatteensakin kukin perhe valmistaa itse...Vaatteet ovat miellyttävän näköisiä, niissä on helppo liikkua ja ne ovat käytännöllisiä sekä kuumalla että kylmällä.”¹²⁴

Morrisin ihannetalo oli puinen ja perinteinen. Tämä materiaali ei kuitenkaan sopinut modernien kaupunkien rakennusaineeksi.¹²⁵ Hänen yhteiskuntaideaalissa näkyvät Moren ulkoisen arkielämän kauneuselementtien kirjo: arkkitehtuuri, sisustus ja vaatetus kulkevat käsi kädessä yhteiskunnallisen tasapainoisuuden ja yksilöiden onnellisuuden sekä vapauden kanssa. Tämä periaate on myös *Ett hem* -teoksen ja Larssonin kodin ideaalin keskustelema. Moren ihanne eroaa kuitenkin Larssonin ja Morrisin käsityksiin käytännön toteutuksen suhteessa materiaan. Larsson ja Morris tuottivat ulkoisen kauneuden elementtejä ja olivat tässä luonnon kanssa yhtä runsaskätisiä, kun taas Moren materiaalin ideaali oli praktinen asketismi.¹²⁶

Morrisin lapsuuden luonnonläheisyydellä ja ennen muuta metsillä oli suuri

yhteiskunnan peruspiirteitä: maaseudun ja kaupungin välisten erojen tasoittaminen, yhteisomistus, persoonallisuuden monipuolinen kehittäminen.

¹²³ Esim. Morris 1978, 139–41,

¹²⁴ More 1991, 80, 82. Vrt. Källström 2000, 57–58.

¹²⁵ Morris 1978, 154.

¹²⁶ More 1991, 79–103. Morris 1979, 23–25.

vaikutus hänen aikuisiässä luomansa ideaalille. Vierailut ja oleskelu Kuningatar Elisabethin metsästysmajan alueella (Chingfordissa, Borough'n pohjoispuolella) toivat unohtumattomia elämyksiä ja inspiroivat sadunkertomisesta innostunutta poikaa. Ohessa kuvatut ja Morrisin lämmöllä muistamat maisemat tuovat mieleen englantilaisena versiona Karinin ja Carlin kodikkaiksi ja ihanteellisiksi kokemat ympäristöt: Ranskan taiteilijasiirtokunnan Grez-sur-Loingin ja Sundbornin. Näissä maisemissa joki virtaa rauhallisesti uomassaan suurten puiden kupeessa ja asuminen maaseudulla on yksinkertaista sekä luonnonläheistä.¹²⁷ *Ett hem* -teoksen kuvauksissa tulevat keskeisesti esille luonnonläheisyys ja ihmisen perus tarpeiden täyttäminen. Näin oli myös Morrisin että Moren utopioissa.



Kuva 9. Chingford, Borough. William Morris gallery: <http://www.lbwf.gov.uk/wmg/waltham.htm>, Viitattu 14.1.2008.

Edellä esitettyjen ideaalien keskiössä on kokonaisuus, joka syntyy ihanteelliseksi kuvatuista materiaalista, yhteiskunnallisista ja mentaalista rakenneosista. *Ett hem* -teos ei kuitenkaan tuo utopioiden kaltaisia kokonaisvaltaisia ratkaisuja, selvennä seikkaperäisesti ihanteen tavoittelua ja laajenna sitä kotipiirin ulkopuolelle. Larssonien kotikuvaus keskittyy nimenomaan kotiin, sen sisäisen ja lähipiirin esittelyyn. Larssoneille oli erityisen tärkeää omintakeisen ympäristön luominen – individuaalisen kauneusideaalin tuottaminen. Tämä oli myös ihanteellisen kodin tärkeimpiä kulmakiviä. Taiteilija kertoo *Ett hem* -teoksessa, että ilman oikeantyyppistä ympäristöä, ei taiteellinen luomistyö onnistunut: ”Stugan måste jag ha såsom jag ville ha den, annars skulle jag vantrivas i den och det skulle mitt arbete lida på”.¹²⁸

Larssonien perheen koti ja sen ympäristö muodostavat monitasoisen vastakohdan niin Dorén kuvaukselle teollisuuskaupungista kuin sen todelliselle olemukselle. *Ett hem* -teoksessa esitetty, villiintyneen puutarhan keskellä kuvattu kotimökki, kertoo konkreettisesta luonnonläheisyydestä. Se nostaa rehevyyden keskeiseksi osaksi ihanteellista kodin ympäristöä. Dorén kuiva, kivinen ja nahistunut kaupunkimaisema terävöityy vastakkaisissa ominaisuuksissaan *Stugan*-akvarellin esittämän luonnon vapauden ja runsauden rinnalla. Carl ja Karin olivat Ranskan vuosinaan tutustuneet niin Pariisin kaupunkielämään kuin suurkaupungin lähialueen

¹²⁷ Källström 2000, 55–59.

¹²⁸ Larsson 1899, 2.

lämminkeniseen maaseutuelämään. *Ett hem* -teoksen akvarelleista ja Larssonin teksteistä saa selvän kuvan siitä, että modernin aikakauden ”massakulttuurin kirous” oli tullut tutuksi niin käytännön materiaalisella kuin aatemaailman tasoilla. Kaupungin ja maaseudun konkreettinen ero, niin taiteen tekemisen kuin arjen elämisenkin kannalta, herättivät toiveen maanläheisestä arjesta, jossa yksilöstä muodostui toimiva osa luonnon kanssa. Tällaisen luonnollisen kierrätyksen pioneeri oli vuosisadan vaihteessa saksalainen Leberecht Migge, jonka ympäristösuunnittelussa maatalouden käytännöt sovellettiin kaupunki- sekä puutarhaviljelyyn.¹²⁹ Hänen piirroksissaan ja suunnitelmissaan voi nähdä yhtenevyyden esim. Sundbornin keittiöpuutarhan ratkaisujen kanssa.

Larsson kuvaa *Ett hem* -teoksen tekstiosuudessa Lilla Hyttnäsin maapaikan ominaisuuksia kukkivan ja runsaan puutarhan lähtökohtana. Vaikkeivät alkuasetelmat olleet 1800-luvun teollisuuskaupungin kaltaiset, olivat ne niukat Eedenin kaltaisen puutarhan luomiseksi. Sundbornissa mökin ympärillä ei ollut varsinaista maaseutuasumukselle tyypillistä puutarhaa ja ero Ranskaan sekä Seinen jokilaakson mehevään maahan oli Larssonin sanojen mukaan suuri. Hän kertoo ostaneensa maata ja aloittaneensa puutarhan rakentamisen pienessä mittakaavassa, vähitellen uusia kasveja istuttaen. Monissa lähteissä törmään Karin ja Carlin Ranskan kauden vaikutukseen oman kodin piirteiden luomisessa – näin oli myös puutarhan suhteen. Grez’ssä taiteilijapari vietti runsaasti aikaa luonnossa, eikä pelkästään retkiin ja vapaa-ajanviettoon tarkoitetuilla alueilla. Vastakihlautuneet maalasivat akvarelleja samankaltaisista aiheista ranskalaisen kylän puutarhoissa ja kasvimailla.¹³⁰

”Här var icke mycket grönt när vi kommo hit. Men jag gräfdde upp slagg här och hvar, köpte dikesjord, som jag fyllde groparna med, samt satte dit telningar af björk, lind, kastanje, pil, hagtorn, berberis och andra dumma "prydnadsbuskar", al, fläder, hägg, asp, ja ek, äppelträd, jasmin, rosor, krusbärs- och vinbärsbuskar samt en liten gran och en liten tall.”

”Det är den lilla teckningen som föreställer den sistnämnde huru han ser ut, om vintertid skyddad med några vedträn. Allt har gått bra, utom den. Det är nu på åttonde året den lefver sitt usla lilla lif, men det är mitt käraste barn, och hvarje morgon går jag först till den och tittar efter om han har vuxit något under natten.”¹³¹



Kuva 10. Larsson Carl: Piirros, *Ett hem* 1899.

¹²⁹ Jarlov 1996, 64–96. Myös Jacuand 2009, 288; Lejeune 1996, 65.

¹³⁰ Akvarellit ovat sekä tekniikoiltaan, aiheiltaan että tyylillisesti hyvin samankaltaiset. Teoksessa *Larssons* (1902) Carl kertoo Karin ja hänen tapaamisen yhteydessä näiden akvarellien synnystä. Akvarellit syntyivät heti Karin ja Carlin ruvetessa seurustelemaan – Carlin saatua varmuuden Karin tunteista häntä kohtaan. Tämän huumaannuttavan uutisen seurauksena Carl kertoi heti maallaneensa mestariteoksen, joka saikin mitalin seuraavassa näyttelyssä. Akvarellin hän myi Pontus Fürstenbergille ja siitä saadulla rahalla Carl kertoi ostaneensa kellon, matkustaneensa kotiin ja menneensä naimisiin. Kuvat mm. teoksessa Andersson 1996, 38–9.

¹³¹ Larsson 1899, 11.

Esim. Carlin ja Karin samannimiset akvarellit *Mere Morot* vuodelta 1882 kuvaavat Grez'n alueen keittiöpuutarhaa selkeydessään ja yksinkertaisuudessaan. Ranskalaisen maaseutupuutarhan perusantimiin kuuluivat omenat, päärynät, mispelit ja erilaiset vihannekset sekä juurekset. Strindberg kuvasi näitä Carlille ja Karinille tuttuja Grez'n puutarhoja ja niiden antia kiteyttäen:

”Äpple-, päron- och mispelträd stå här och där mellan grönsakssängarne, vilka äro väl skötta. Man ser aldrig ett ogräs i en fransk trädgård och sängarne äro icke upphöjda över marken utan ligga i dess nivå, varigenom fuktigheten, som är legumernas livsvillkor, bibehålles, och vattningen kan göra behörig verkan.

En vinberså med bord och bänkar bildar en angenäm tillflyktsort under sommarhettan.”¹³²

Strindberg kehuu puutarhojen kuntoa ja paikallisten omistautuneisuutta niiden hoitamisessa. Näihin verrattuna antaa *Stugan*-akvarelli todella villin kuvan kodin ihanteellisesta ympäristöstä. Vaikka Larssonin taiteilijaperhe oli kodin ideaalisen infrastruktuurin luomisessa suvaitsevan vapaamielinen, ei *Ett hem* -teos anna taiteilijaperheen puutarhasta oikeudenmukaista kokonaiskuvaa. Larssonien puutarhan todellisen ideaalin ymmärtämiseksi on huomioitava, että akvarellit on tehty Lilla Hyttnäsin kauden alkuaikoina, jolloin perhe vietti siellä lähinnä kesät. Larssonin kuvaama istutusvaihe oli vasta aluillaan, eikä puutarha ollut vielä kasvanut sen myöhempään muotoon ja laajuuteen. Karin toteutti mm. tarkkaan suunnitellun keittiöpuutarhan, joka muistutti Strindbergin kuvaamia Grez'n istutuksia niin istutuspenkkien siisteyden kuin rationaalisen hoidon suhteen. Sundbornin huonon maanlaadun vuoksi Karin käytti istutukseen erityisiä laatikoita, joissa kasvien kasvattaminen oli keskitetympää ja yksinkertaisempaa.¹³³

Carl ja Karin loivat vuosien kuluessa monimuotoisen ja runsaan, mutta samalla harmonisen puutarhan, jota Carl ikuisti ja idealisoi maalaamalla sen kauneutta. Puutarhassa oli samaa runsautta kuin Carlin Grez'n ateljeen maisemassa.¹³⁴ Puutarha kuvaa Carlin ihannetta, vapaana kukkivien ketojen kauneutta.¹³⁵ Puutarha oli pitkälti Karin suunnittelema. Se oli talonpoikaistyyllisen vanhanaikainen ja hän kasvatti

¹³² Strindberg 1914, 29–30.

¹³³ Liite III, kuva 11. Miggen kaupunkipuutarhoissa käytettiin myös erityyppisiä laatikoita ja istutusalustoja.

¹³⁴ Nordensvan 1884, 23. Nordensvan kuvasi Carlin ja Karin ensimmäistä kesää Grez'ssä Nornan 1884 artikkelissa. Hän kuvasi myös Carlin työtilannetta: ”I hans arbetsrum i Grez med utsigt öfver den stora trädgården, som förekommer på flera hans teckningar och på många taflor af svenska penslar, stå hundratals stockar uppradade bakom soffan, ty på lediga stunder är fabriken fortfarande i gång, och tid efter annan afgår med posten från den franska landsbygden till Stockholm ett lass »gubbar». Under de sista åren har tecknaren Larsson mest varit sysselsatt med illustrationer till »Fältskärens berättelser» och Anna Maria Lenngrens dikter, till hvilka han laverar en serie teckningar, som skola reproduceras i ljustryck.”

¹³⁵ Larsson 1902, alkuteksti. ”Zorn frågade mig en gång, om jag visste något vackrare än en svensk blommande äng. Jag grubblar ännu på svaret.”

kansallisromantiikan hengessä kaikkia tavanomaisimpia ruotsalaisia piha- ja puutarhakukkia. Toisaalta häntä kiinnosti Ranskan aikojen hengessä myös eksoottisempien kasvien viljely – tosin ilmaston rajoitteet huomioiden.¹³⁶ Ennen kuin lumet olivat keväällä täysin sulaneet, nousivat Karinin kukkapenkeistä lumikellot ja niiden jälkeen monen väriset tulppaanit. Kesällä puutarhaa värittivät lukuisat eri perennat: lupiinit, pionit, erilaiset liljat, rikkakukonkannukset ja ukonhatut. Syksyllä kukkivat runsaslukuisina krassit ja kehäkukat. Tuolloin olivat myös kauneimmillaan Carlin maalauksissa ja Karinin tekstiileissään kuvaamat auringonkukat.¹³⁷ Tämä on runsaudessaan kuin suoraan lainattua Ruskinin kuvausta Eedenin puutarhasta: ”...mitään ihanampaa, kuin ruusut ja liljat, jotka tihein ryhmin kasvavat lehti lehdeltä yhä korkeammiksi, kunnes maa, jos me vain haluaisimme, olisi niistä aivan punainen ja valkoinen”¹³⁸ Larsson ylisti samanhenkisesti oman puutarhan kukkaloistoa: ”Blommor, älskade markens barn! Hvilken fantasi i er form, hvilken glans i era färger, hvilken doft ur era kalkar, hvilken himmelsk renhet!”¹³⁹ Larssonille kukkien merkitys ei ollut pelkästään niiden ulkoisessa kauneudessa: hänelle kukkaloisto kuvasti uudistavaa voimaa ja luonnon tottelevaista säännöllisyyttä. Samalla ne kuvastivat puhtautta ja inspiraatioiden alkulähdettä.¹⁴⁰

Stugan-akvarelliin liittyvä teksti ja istutustoimintaa kuvaava piirros kertovat perheen asenteesta niin elämään kuin puutarhanhoitoonkin. Carl on kuvannut lumen keskellä nököttävän pienen männyntaimenen, suojaavassa istutuskehikossaan. Hän kertoo istutustyön etenevän mielekkäästi; taimien kasvavan ja kehittyvän. Ainoastaan tämä pieni mänty vaikuttaa kituvalta. Siitä on taiteilijan sanoin tullut hänen rakkain lapsensa, jota hän aamuisin käy tervehtimässä kuin ihmettä odotellen – josko se yön aikana olisi vaikka kasvanut hieman! Samankaltaista hellyyttä ja yhteistyöhenkeä

¹³⁶ Strindberg 1914, 25–6. Ranskan kasvilajisto oli laajempi. Grez’n kasveja ja ilmasto kuvaa Strindberg seuraavasti: ”Men laurier-cerise (Prunus laurocerassus), laurier cuisine (eller sauce), buxhom, murgrön med flerestå gröna. Ulex blommor med sina stora gula blommor på järnvägsbanken, och på klövervallarna plocka barnen Måche (Valerianella olitoria) till sallad. Laurier tin (Laurus tinus) blommor vid järnvägsstationen och dess gröna vackra buske är översållad med vita kvastar. I Ouchy vid Lac Lemman blommade den ej förr än i februari i fjol och i Geneve visades den som ett underverk, emedan den kunde övervintra ute. I trädgårdarna skördas cikorie och scarol under bastmattor, selleri under blomkrukor och Helleborus niger (Julrosen) har blommor ända sedan november, i snö och frost, i ur och skur. Bofinken och lärkan ha varit kvar hela vintern, naturligtvis utan att sjunga. Änderna snattra i kärren och fasaner och rapphöns krypa i bovetekärn. Vinterklimatet är sålunda mildare än Lombardiets, men sommaren är ej så varm. Persikan blommor i mars, och vinet fryser stundom i blomningstiden.”

¹³⁷ Rydin 1993, 169. Liitteessä II: Tilastot, Kasvilista. Larssonien puutarhan koko kasvikirjo tämän päivän päivivityksen mukaisesti lueteltuna.

¹³⁸ Ruskin 1910, 126-27.

¹³⁹ Larsson 1915, 10.

¹⁴⁰ Larsson 1915, 10.

kuvastavat mm. Karin kirjeet Carlille kesällä 1892, jolloin Carl matkusti Italiaan taiteenkerääjäksi Pontus Fürstenbergin (1827–1902) kanssa. Kirjeet kertovat myös yhteisestä kiinnostuksesta puutarhanhoitoon. Karin kertoo kukkien istutuksen edistymisestä ja runsaasti munivista kanoista. Myöhemmin Karin kuvailee kirjeessään herttaisiksi kokemiaan, vastakuoriutuneita kanan- ja ankanpoikia.¹⁴¹ *Ett hem* -teoksessa, samaan tapaan kuin aikakauden utooppisissa visioissa korostuu arjen sekä maalaiselämän rikkaus kaupunkien ”vaivalloisen elämän” vastakohtana.¹⁴²

Moninainen kukkaloisto vaati käytännössä runsaasti työtä ja vei vuosia toteuttaa. Vuosien sitoutuminen työlle ei kuitenkaan ollut pelkästään ideaalista toimintaa, eikä Larssonin kodin puutarha ollut ainutlaatuinen kodin ideaalisuuden rakenneosa. Puutarhojen suunnittelu oli aikakaudelle ominainen ilmiö ja monet kulttuurihenkilöt loivat omantyyllisiä puutarhojaan persoonallisten talojensa ympärille.¹⁴³ Myös kaupunkisuunnittelussa kiinnitettiin huomiota kauniiden puistojen ja puutarhojen luomiseen.¹⁴⁴ Euroopan tasolla levinneessä *The Studio* -lehden artikkelissa *Formal Gardens in Scotland* vuodelta 1897 kerrotaan renessanssin aikaisen puutarhasuunnittelun tulleen uudelleen muotiin ja samalla tavoin kuin vuoden 1903 artikkelissa *A Suburban House and Garden* pidetään merkityksellisenä puutarhasuunnittelun ja talon arkkitehtuurin muodostamaa kokonaisuutta.¹⁴⁵ Vuoden 1902 artikkelissa kerrotaan, että kiinnostus puutarhasuunnitteluun alkoi lehden vuonna 1895 julkaisemien George S. Elgoodin puutarhamalleja kuvaavista maalauksista. Samassa lehdessä julkaistiin lisää taiteilijan teoksia.¹⁴⁶ Pienpuutarhojen ja maatilojen puutarhanhoitoon annettiin myös monen tyyppistä käytännön ohjausta, julkaistiin mm. useita puutarhan hoitoa ja kasveja koskevia tekstejä. Esim. Ruotsissa Gustaf Lindin *Småbrukarens Trädgårdsbok* antoi

¹⁴¹ Karin ja Carlin välinen kirjeenvaihto 1892, Uppsala Universitetsbiblioteket, Handskriftsarkivet. Fürstenberg mainitaan taiteenkerääjänä lukuisissa eri lähteissä, mm. Svenska Literatursällskapet Arbetsutskottin julkaisemassa, kyseiseltä vuodelta olevassa keräilijälehdessä *Samlaren* 1892.

¹⁴² Larsson 1899. ”Under huset bo råttorna och ett myrsamhälle. I trossbotten regerar en bisvärm, som har sin ut- och inkomst genom en springa mellan två väggbjälkar. Strax jag kom hit satte jag upp tre stycken hållar i träden, och i rippet var den i stora björken bebodd af ett star-par. Två af hålkarna äro nu om våra till vår glädje bebodda af dessa trefliga fåglar. Den tredje har ett gråsparfpatrisk inkräktat. Hvar fladdermössen, som fladdra omkring stugan om kvällarna, bo, vet jag inte.”

¹⁴³ Stone, Stone 1984, 333–34.

¹⁴⁴ Svedberg 2001, 105–112

¹⁴⁵ The Studio July 1897, 165–76. The Studio Mars 1903, 94–107. Vuoden 1897 artikkelissa *Formal Gardens in Scotland* nähdään Englantilaiset pienpuutarhat erityisasemassa, sillä Ranskassa ja Italiassa ei artikkelin mukaan harrastettu pienpuutarhakulttuuria. Suurissa, yleisissä puutarhoissa nähtiin olennaisina elementteinä kreikkalaisen kulttuurin patsaita, temppeleitä ja veistoksia, myös raunioiden kerrottiin tuovan erityislemiansa puutarhojen koristajina.

¹⁴⁶ The Studio 1902, 119–25. Tässä artikkelissa Englantilaiset ja kontinentaaliset puutarhatyypit erotettiin toisistaan ja maalaukset kuvasivat englantilaisten, italialaisten ja ranskalaisten puutarhojen suunnittelua ja toteutusta.

kuvitettua ohjausta mm. lajitiedon lisäämisestä ja sadon lajittelusta sekä laadun parantamisesta.¹⁴⁷ *Studentföreningen Vernandis* julkaisi edullisia painoksia ajankohtaisista aiheista: mm. artikkeleita ruotsalaisista viljelykasveista, niiden historiasta ja tuon hetkisestä viljelytilanteesta.¹⁴⁸ Myös teoksessa *Svenska Allmogehem* käsitellään yksityiskohtaisesti hedelmäpuiden harvennusleikkauksia, istutusta ja lannoitusta.¹⁴⁹

Ett hem -teoksen aikaan asui Taalainmaalla myös muita ”puutarhansuunnittelijoita” ja individualistisen puutarhan luoneita kulttuurihenkilöitä. Maailmankuulu taiteilija Anders Zorn (1860–1920) teki vaimonsa Emman (1860–1942) kanssa kauniin puutarhan Moraan, Zornin kotiseudulle. Perinteisen viljelyalueen lisäksi puutarhaa koristi sydämenmuotoinen sisäänajotie ja sen kärjessä oleva Zornin suunnittelema pronssinen suihkulähdepatsas.¹⁵⁰ Kuningatar Victorian (1862–1930) henkilöäkäri Axel Munthe rakennutti suuren kartanon Leksandiin ja hänen englantilaissyntyinen vaimonsa suunnitteli sen ympärille kontinentaalisen puutarhan.¹⁵¹ Runoilija ja kirjailija Erik-Axel Karlfeldt (1864–1931) asui kotiseudullaan Karlbossa, Avestan eteläpuolella. Hänen puutarhansa nimi oli Lustgården ja se oli suunniteltu Ester-vaimon puutarha-arkkitehtimaisin piirroksin ja toteutettu taiteilijan lempeällä otteella.¹⁵² Myös nykyään lähes unholaan painunut kulttuurihistorioitsija Karl-Erik Forsslund (1872–1942) asui vaimonsa Fejan kanssa Taalainmaalla; Storgårdeniksi kutsutussa kartanossa Västman-järven rannalla, Brunnsvikissä. Heidän puutarhansa oli perinteinen ja porvarillinen.¹⁵³

Forsslund kuvasi *Ett hem* -teoksen aikaisessa kirjassaan *Storgårdsblomster* (1901) suhdettaan puutarhaan, luontoon ja ennen muuta kukkiin. Hänen runonsa ovat romantiikan tyylin mukaisesti ylistäviä ja symbolistisia, myös kukkien symboliikka liikkuu samalla aaltopituudella Larssonin tulkinnan kanssa.¹⁵⁴ Forsslundin kirjallinen tuotanto oli monella tapaa verrannollinen Larssonin *Ett Hem* -teoksen akvarellikuvauksiin. Hän kuvasi ihanteellista asumista ja perheen elämää Taalainmaalla:

¹⁴⁷ Lind 1910.

¹⁴⁸ Kellgren 1904.

¹⁴⁹ Carlsson 1909, 111–140.

¹⁵⁰ Brummer 1984, 31.

¹⁵¹ Högarth-Ihr 2008, 69–103. Kartanon suunnitteli Kuninkaan Öölannissa olevan kesälinnan Sollidenin piirtäjä, kuninkaallinen arkkitehti Torben Grut (1871–1945). Rakennus noudatti karoliinista tyyliä: se oli valkoiseksi kalkittu, suuri rakennus, joka katto oli lasitettua mustaa tiiltä. Puutarhaa rajoitti osittain kaksi metriä korkea kivimuuri.

¹⁵² Högarth-Ihr 2008, 121–173.

¹⁵³ Warburg 1904, 215. Aikalaisteoksessa *Svensk Litteraturhistoria i Sammandrag* mainitaan Forsslund ruotsalaisen kirjallisuuden renessanssin edustajana. Hänet käsitetään runojen ja kaunokirjallisuuden tuottajana. Tarkemmin aiheesta Forsslund 1909 ja Forsslund 1928.

¹⁵⁴ Forsslund 1909, 11–2.

elämänasennettaan, kodin ympäristöä ja kotoisuuden rakennetta.¹⁵⁵ Forsslund kirjoitti myös Sundbornista ja Larssonin kodista dokumentaarisessa kirjasarjassaan *Med Dalälven från källorna till havet*.¹⁵⁶ Teoksesta *Storgården* (1900) löytyy maalle ja omaan kotiin suuntautuvan kaipauksen kerrontaa runon muodossa:

Det ligger ett gammalt rödmålat hus
På en udde i Wessmans sjö bort i Dalarna
Kring knutarna gå vindarna med sjungande sus,
Mot stränderna slå böljorna med sorlande brus,
Det är stilla i de tomma, låga salarna...

...

Så bjuder jag eder farväl och adjö,
Du mörka stad, du salta sjö.
Och god natt, I gator och gränder grå,
Jag har egna, ljusare vägar att gå!

Du spårvagnskusk, räck mig till avsked näven –
Jag får väl egna hästar att köra även.
Du fängelsecell, där jag inspärrad suttit,
Du spindel som gift i mitt sinne gjutit...¹⁵⁷

Forsslundin runo kuvaa ideaalien kaltaisesti kaupunki-maaseutu -polariteettia. Katujen ja kujien harmauden vastakohdaksi nostetaan maalle suuntautuvan tien kirkkaus. Larssonin esittämän koti-ideaalin ja Morrisin ajattelun kaltaisesti oma työskentely tehdään merkitykselliseksi – tärkeämmäksi kuin ”passauksen” kohteena oleminen. Kaupunki nähdään korostetusti vankilana, jonka vastakohtana maaseudun vapaus korostuu. Samalla punamultaisen tuvan perinteellisyys yhdistyy ideaalielementtinä Larssonien Lilla Hyttinäsin alkuperäisarkkitehtuuriin.

Forsslundin runo antaa myös viittauksen oman maatilan pidosta, omista hevosista ajettaviksi. Koti- ja maatalouseläinten luonnollinen läsnäolo oli yksi kaupunki- ja maalaismaisemaa yhdistäneitä tekijöitä. 1800-luvun lopun kaupunkien katukuvassa oli runsaasti hevosia, mutta lehmät, kanat ja ankat kuuluivat maaseudulle. *Ett hem* -teoksen akvarelli *Grinden* kuvaa oivallisesti Karinin kirjeissään kertomasta maalaiselämästä, johon maatilan eläimet kuuluivat. Akvarellin kaltainen kuvaus löytyy myös Larssonien Grez’n ajoilta. Strindberg esitti kylämaiseman maanläheisyyden ja vapaamielisyyden myös eläinten kannalta: Ranskan maaseudun pikkukylissä ankat ja kanat kuuluivat arjen katukuvaan, niitä ei pidetty häkkeihin tai aitauksiin suljettuina. Ankoille suotiin pesuhetki

¹⁵⁵ Forsslund 1909 ja Forsslund 1928.

¹⁵⁶ Forsslund 1931, 81–82. Forsslund kertoi yöpyneensä Larssonien luona, Gammelrummetin sänkykaapissa, käydessään katsomassa taiteilijan tiluksia. Lilla Hyttinästä lähtiessään oli Larsson tarjoutunut patikkakaveriksi vaaran yli kulkevan kärrytien taittamiseen.

¹⁵⁷ Forsslund 1928, 107-8.

katukivetyksen vesikouruissa ja kanat käyttivät katua siinä kuin muutkin kylän asukkaat.¹⁵⁸ *Grinden*-akvarelli kuvaa erinomaisesti Larssonien kanojen vapaata olotilaa ja kertoo siten kuvakielellä Forsslundin runon harmaan vankilan vastakohdasta. *Ett hem* -teoksen *Veräjä*-akvarellissa näkyy selkeästi moderni kontinentaalinen ympäristöideaali: rehevä, maalaismainen idylli, jossa luonnollisuus on keskeisessä osassa. Vapaudesta nauttivat ja ruohikossa munivat kanat kuvastavat omalla tavallaan turvallisuutta ja ympäristön sääntöjen sekä rajoitteiden luonnonmukaisuutta.



Kuva 11. Larsson Carl: *Grinden*, akvarelli teoksessa *Ett Hem*, 1899.

Larssonille kodin ympäristön keskeinen elementti oli rauha. Käsite, joka taiteilijan mielessä muodostui kaupungin melun ja ihmisten tuottaman liikkeen vastakohdaksi. Myös Ruskinille oli Eedenillä kaksi ulottuvuutta. Ensisijaisesti se oli luonnollisessa tilassa oleva vehreyden keidas, jossa laaksot kasvoivat viljaa ”ilosta laulaen” ja joka syksyisin kantoi kasapäin yltäkylläistä satoa. Hänelle eivät kuitenkaan riittäneet pelkästään kauniiden kukkien peittämät kedot ja lukemattomat hedelmäpuutarhat: Eeden oli myös rauhan tyyssija.¹⁵⁹ Matkustaessaan ensimmäistä kertaa Taalainmaalla, Larssoniin teki vaikutuksen Sundbornin rauhaisuus. Hänen muistelmansa sanat luovat vastakohtaisen pohjan kodin paikan peruselementeistä: maalaiskylän

¹⁵⁸ Strindberg 1914, 27. ”...I rännstenen plaska ankor och på gatan spatsera höns.”

¹⁵⁹ Ruskin 1910, 126-7.

idyllinen rauhallisuus kohtaa industrialistisen äänekkään, kiireisen ja rauhattoman kaupungin. Käsitteinä rauha ja rauhaisuus ovat suhteessa aikakauden sitä vastaaviin polariteetteihin ja niiden henkilökohtaiseen kokemukseen. Kuten Strindberg konkreettisesti kuvasi teoksessaan *Röda rummet* -romaanin ensimmäisessä luvussa *Stockholm i fågelperspektiv* (1897):

”Långt nere under honom bullrade den nyvaknade staden; ångvinscharne snurrade nere i Stadsgårdshamnen, järnstängerna skramlade i järnvågen, slussvaktarnes pipor visslade, ångbåtarna vid Skeppsbron ångade, Kungsbacksomnibussarne hoppade skallrande fram på den kullriga stenläggningen; stoj och hojt i fiskargången, segel och flaggor som fladdrade ute på strömmen, måsarnes skri, hornsignaler från Skeppsholmen, gevärstrop från Södermalmstorg, arbetshjonens klappande med träskorna på Glasbruksgatan, allt gjorde ett intryck av liv och rörlighet, som tycktes väcka den unge herrens energi, ty nu hade hans ansikte antagit ett uttryck av trots och levnadslust och beslutsamhet och, då han lutade sig över barriären och såg ner på staden under sina fötter, var det som om han betraktade en fiende; hans näsborrar vidgades, hans ögon flammade och han lyfte sin knutna hand, som om han velat utmana den stackars staden eller hota den.”¹⁶⁰

Larssonilla oli *Ett hem* -teoksen julkaisemisen aikaan asunto ja ateljee Stora Glasbrukargatanilla, Tukholmassa. Perheen arjen ympäröi elävän kaupungin liike, äänet ja lakkaamaton työntouhu. Kaupunkiympäristön rakennusmateriaalit olivat Strindbergin kuvauksen kaltaisesti kovia ja toistivat moninkertaisen kaiun tavoin kaduilla liikkuneiden ”kopisevan ja kirskuvan” kuoron.¹⁶¹ Strindbergin teoksen päähenkilö suhtautuu kaupungin olemukseen kaksijakoisesti: hän saa voimaa sen monipuolisuudesta, mutta kokee samalla vihaa kaupungin hallitsematonta elämää kohtaan. Hän ikään kuin polkee kaupungin jalkoihinsa. Larsson ei kuvaa akvarelleissaan kaupunkia vihollisenaan; hän kuvaa pelkästään maaseutua, nostaen sen pehmeät rakenneosat kaupungin perusolemuksen vastakohtaksi. Taiteilijalle maaseudun idyllinen rauha merkitsi kokonaisuutta, jossa taiteella oli mahdollista syntyä ja elää yhdessä perheen, maatilan työntekijöiden ja eläinten kanssa. Toisaalta rauhan käsite perustu Carlilla luonnon hiljaiseen läsnäoloon, sen luomaan harmonian tunteeseen.¹⁶² Myös ensimmäistä käyntiä Lilla Hyttinäissä kuvaava lyijykynätyö kertoo *Iltatunnelman* kaltaisesta luonnonläheisyydestä - hieman karusta, mutta rauhallisesta elinympäristöstä.

”Här erfor jag denna outständigt ljufva känsla af afskildhet från världens buller och larm, som jag endast en gång förr känt (och det var i en fransk bondby). När därför min svärfar föreslog mig att han för min räkning skulle köpa en halvstor egendom i samma by, så svarade jag bestämdt nej, och motiverade afslaget med, att endast något liknande denna lilla idyll skulle passa en konstnär.”¹⁶³

¹⁶⁰ Strindberg 1879, 8.

¹⁶¹ Bang 1911a, 170. Loputtomien katujen verkosto ja talojen kulmikas kovuus luonnehtii kiireen ja melun kanssa myös Vår tid -julkaisun suurkaupunkikuvaa.

¹⁶² Larsson 1910, 10.

¹⁶³ Larsson 1899, 2.

Ett hem -teoksen esittämän koti-ideaalin taustaan liittyy merkittävä, Strindbergille kesällä 1887 kirjoitettu kirje.¹⁶⁴ Kirjeessään Carl kuvasi kesälomansa kokemuksia ja maalaamiaan maisemia, sekä ehdotti Strindbergille uudeksi kirjoitusaiheeksi ruotsalaisuutta ja ruotsin kansaa:

”**Lef i Sverige!** För ett par dagar sedan gjorde jag en fotvandring - tre mil - inåt landet här. Höjder, berg, dalar, bäckar.

Rara, kraftiga blonda menniskor med i regeln hederliga oskuldsfulla ansikten. Vet du, jag blef så glad, så fri: jag kände mig så bland de mina ’tjocka släkten’ som man säger; det var en enkel, ren ras - icke detta städernas hopjoxning af alla möjliga menniskoslarfvor. Och hva ’dom gick i naturen’ som vi målare säga. De voro markens blommor: jordens resultat (eller ’produkt’).

Eftermiddagssolen hur den lyste varmt och mildt på de färgfina ljungbevuxna höjderna der otaliga får bräkte (ser Du, dumheter på landet är jluf, hvilande - det är i städerna den är så ohygglig, ty der blir den pretentiös: autoritet).”¹⁶⁵



Kuva 12. Larsson Carl:
Första mötet med Sundborn,
lyijykynä 1884. Yksityisomistus.

Carl ja Karin olivat vuokranneet mökin Göteborgin rannikolta, Varbergin Äppelvikenistä, jossa he viettivät rauhallisen kesän kiireisen kevään jälkeen. Huhtikuun alussa oli perheeseen syntynyt toinen lapsi Ulf.¹⁶⁶ Pian tämän jälkeen Carl matkusti Pariisiin saattamaan valmiiksi maalauksensa vuoden salonkiin. Nuori taiteilijaperhe oli vetäytynyt luontoon kuin Ruskinin ylistyksen hengessä. Carl otti jälleen rauhallisen, hiljaisen ja kaunissävyyisen luonnon vastakohdaksi kaupungin. Hän maalasi *Iltatunnelma*-teoksen (kuva 3); maalauksessa ja Carlin kirjeessä ilmenevän rauhan käsitteen määrittää hiljaisuus, joka kaupungeissa mieltyy erilaisena. Taiteilijalle kaupungin hiljaisuus oli hallitsevaa, epämiellyttävän teennäistä ja siten raakaa. Maaseudulla hiljaisuus edusti taivaallisuutta, lepoa, virkistymistä. Se yhdistyi kuvauksessa luonnonläheisyyteen ja ympäristön kauneuteen: kanervien peittämällä kummuilla käyskentelevien ja määkivien

¹⁶⁴ August Strindberg oli Carlin ja Karinin ranskankauden aikainen tuttu, joka uransa alkuvaiheessa oli kiinnostunut kuvaamaan tavallisen kansan elämää ja kansallisesti merkittäviä historiallisia vaihteita.

¹⁶⁵ Cit. Neergaard 1999a, 99.

¹⁶⁶ Uppsala Universitetsbibliotek. Handsskriftsarkivet. Karinin vanhemmille osoitetussa sähkeessä 3.4. klo 2.40 lukee: ”Ulf kommen, stor, blå, ful – ganska svårt – nu bra. Carl”

lampaiden katsomiseen, iltapäivän auringon paistaessa lempeästi liilansävyiseen maisemaan. Luonnon rauhoittava ja parantava voima nähtiin myös aikalaismielipiteissä.¹⁶⁷ Samalla Larssonin mielipide edusti aikalaista esteettistä maisemaideologiaa, joka on verrattavissa Selma Lagerlöfin Nils Holgersonin matkakuvauksiin.¹⁶⁸

Toisaalta Larsson yhdistää maalla asuvien ihmisten luonnollisuuden ja rehellisyyden. Hänelle he edustavat turvallista, homogeenista ihmisjoukkoa, joiden seurassa on helppo vapautua, kokea olonsa turvalliseksi. Tämä ympäröivän luonnon tuominen osaksi ihmisen luonteen kuvausta oli tyypillistä romantiikan aikakaudelle, ennen muuta taiteilijapiireissä. Rauhan käsitteeseen se tuo kuitenkin uuden aspektin – ihmisten näkemisenä osana luontoideaalia, kuin maan tuottamina kukkina. Tällaisten ihmisten seura ei muodostu taakaksi, eikä tunnu uhkaavalta. Carl koki voivansa olla iloinen ja vapaa – hänen käytöstään ei tuomittu sosiaalisten, kaupunkielämään liitettyjen mittojen mukaan. Rauhan kokeminen korostaa luonnonläheisyyden merkitystä, tekee siitä korkeammin tavoiteltavan päämäärän – osan ideaalia. Kuten Ruskin totesi vuonna 1900 ruotsiksi ilmestyneessä teoksessaan *Hvad vi skola älska och vårda – Tankar om naturen och uppfostran* seuraavaa: ”Siellä, missä rakkaus luontoon on juurtunut, on se muodostunut syvälliseksi ja vilpittömäksi, ihmismielen pyhäksi elementiksi...”¹⁶⁹

Larssonin kuvaus muistuttaa myös Henry David Thoreau (1817–1862) ajatusta luontoon palaamisesta. Teoksessa *Walden or Life in the woods* (1854, suom. *Elämää metsässä*) Thoreau käsitteli ekokriittisesti, käytännönläheisesti ja idealistisesti naturalistisuutta. Hän oli Larssonin kaltaisesti empiristi ja kykeni yhdistämään kaunokirjalliseen teokseen metsässä asumisen käytännön sekä maanviljelyyn liittyvät taloudelliset faktat. Hän yhdisti kokemuksissaan luonnon voiman merkityksen ihmisen sisäiselle olemukselle, minuuden luonnolle. Luonto oli Larssonille ja Thoreauille eräänlainen moraalinen voima.¹⁷⁰ Thoreau teos edustaa romanttista pastoraalia, mikä johtaakin näkemään yhtenevyyden 1700-luvun pastoraalikirjallisuuden ja *Ett hem* -teoksen kanssa.¹⁷¹ 1900-luvulla tutkijat määrittävät pastoraalin lähinnä tietyn motiivin

¹⁶⁷ Esim. Johannisson 1984, 70.

¹⁶⁸ Vrt. Erlandson-Hammargren 2006, 357-59.

¹⁶⁹ Ruskin 1900, 132.

¹⁷⁰ Thoreau 2008. The Project Gutenberg EBook of Walden. Viitattu 20.9.2009.

Vuonna 1845 Thoreau vuokrasi ystävältään Ralph Waldo Emersonilta maapalan Walden Pondista, läheltä Concordia, Massachusettsissa. Hän asui pienessä mökissä kaksi vuotta, kaksi kuukautta ja kaksi päivää, eläen yksinkertaisesti ja tehden havaintoja ihmisen suhteesta luontoon.

¹⁷¹ Ettin 1984, 28, 128. Pastoraali oli suosittu tyyli, sillä sen konventioille oli helppoa rakentaa hieman höystämällä oma kertomus. Kirjoittajan oli mahdollisuus kätkeä henkilökohtaiset tunteensa pastoraalin

ylläpitämäksi kertomistavaksi.¹⁷² David Halperin määritteli pastoraaliksi teoksen, joka täyttää sisällöltään vähintään kaksi seuraavista ehdoista: 1) Teos kertoo paimenelämästä maalaismiljöössä. Aihepiiri koostuu eläinten kaitsemisesta, soittamisesta ja laulamisesta tai rakkauden aktista luonnon helmassa. 2) Teos luo polariteettisen kontrastin elämäntapojen välillä, ennen kaikkea luonnonläheinen pientalous kontra suurkaupungit. 3) Teoksen syntytaustan mahdollinen kaoottisuus ei tule esiin kertomuksessa, vaan elämä kuvataan tyydilajin taiteellisia periaatteita noudattaen tasa-painoiseksi ja harmoniseksi.¹⁷³ *Ett hem* -teoksen infrastruktuurin kuvaus täyttää Halperin pastoraali -käsitteen ehdoista kaksi viimeksi mainittua – tosin esimerkkinä olevassa kirjeessään Larsson mainitsee myös laitumella käyskentelevät lampaat.

Terry Gifford jaottelee pastoraalikirjallisuuden kolmeen ryhmään: perinteisiin ja samalla historiallisiin pastoraaleihin, vapaamuotoisiin pastoraaleihin sekä antipastoraalisiin teoksiin.¹⁷⁴ Larssonin tuotannossa on *Ett hem* -teoksen jälkeisenä kautena nähtävissä selkeä kaupunki-maaseutu -vastakohtaisuus ja maaseutuelämän idyllimäisyys. Näin ollen *Ett hem* -teoksen kuvaama ihanteellisen kodin ympäristö ja sosiaalisen tilan identiteetti ovat nähtävissä Giffordin toisen kategorian mukaisena. Samalla Lilla Hyttinäsin infrastruktuuri muistuttaa Giffordin näkemää todellista pastoraalin tapahtumapaikkaa – *Arcadiaa*. Arcadia on Kreikan vuoristossa sijainnut alue, jossa asui alkujaan pääasiassa paimentolais- ja metsästyskansaa. Heidän kulttuurilleen ominaista oli tanssi ja laulu, heidän perinteensä olivat yksinkertaisia ja luonnonläheisiä. Kautta historian on tämä alue nähty esim. kirjallisuudessa staattisena paratiisimaisen

muodollisiin kirjoituskäytäntöihin ja osoittaa kirjallista taituruutta ilman henkilökohtaista kyvykkyyttä tai taiteellista panosta.

¹⁷² Tunnetuimpia pastoraali -käsitteen määrittelijöitä ovat olleet mm. William Empson, W. W. Greg, Northrop Frye ja Renato Poggioli.

¹⁷³ Halperin 1983, 70–71.

¹⁷⁴ Gifford 1999, 1–12. Terry Gifford on jakanut yleisimmät pastoraalin määritelmät kolmeen alalajiin:

1) Historiallinen lajityyppi, joka sai alkunsa kreikkalaisesta ja roomalaisesta runoudesta. Tällainen pastoraalikirjallisuus kehittyi erilaisin painotuksin eri aikakausina (mm. renessanssipastoraali). Tämän lajin tunnuspiirteet ja välttämättömät osatekijät ovat idealisoiva luonnon kuvaus, paimenhahmot ja runomitan käyttö.

2) Lähes strukturoimaton ja muodollisuuksista vapaa lajityyppi: kaikki naturalistista elämäntapaa ja luontoa kuvaavat teokset luetaan pastoraaleiksi. Kriteeri on vain, että teksteissä korostetaan maaseudun sekä luonnon kontrastia kaupunkiympäristöön verrattuna. Vastakohtaisuus perustuu sekä elämäntapoihin että eettiseen sisältöön. Tällöin pastoraaleiksi luetaan myös Thoreaun kuvaus tai muut 1800-luvun amerikkalaiset naturalismin hengessä kirjoitetut teokset, vaikka käytännön peruslähtökohdat ovat muuttuneet – metsät ja vuoristomaisemat ovat muuttuneet tasaiseksi viljapelloseksi tai autiomaaksi ja paimenista on tullut kertomuksissa maanviljelijöitä tai sankarimaisia seikkailijoita. Toteutusmuodon ei tarvitse olla runomitta, myös proosa käy tulkintatavaksi.

3) Kriittinen ja usein väheksyvä, antipastoraalinen tulkinta. Korostaa keinotekoisien myytin ja konventionaalisen muodon teennäisyyttä ja valheellisuutta. Tällöin luontoa ei nähdä todellisena tulkintakohteena, vaan idealisoituna, käytännön tasoiset ongelmat poispyyhkivänä. Kriittinen, anti- ja vastapastoraalinen asenne on tunnettu jo renessanssin aikakaudelta – realismina liioittelevaa unelmallisuutta vastaan.

onnen ja viattomuuden tyyssijana.¹⁷⁵ Pastoraalille ominaisesti kuvastaa *Ett hem* -teos kotieläinten luonnollista läsnäoloa. Perheen pihapiiriin kuului teoksen aikaan mm. Kapo-koira, joka akvarellissa *Verandan* makaa Lilla Hyttnäsin etuportilla. Elementillisesti Kapo edustaa pastoraalista kotirauhaa, harmonisuutta ja turvallisuutta. Käytännössä tämän kuvan esittämä idyllisyys on illuusio, ainakin kanojen ja naapurirauhan kannalta, sillä Kapo oli hyvin mieltynyt makoisaan kanajahtiin.¹⁷⁶

Sisällöllisesti *Ett hem* on kuitenkin monitasoisempi kuin tavanomainen pastoraalikertomus. Teoksen yhteiskuntatason merkityksen kannalta on tärkeää nähdä, että Carl ja Karin olivat ideaalitasolla myös eräänlaisia Ruotsin sosiaalipoliittisen *Egna hem* -liikkeen pioneereja: heidän maallemuuttonsa toteutui järkevästi pikkuhiljaa totutellen ja Lilla Hyttnästä kasvoi vuosien saatossa hyvin toimiva pientila. Carlin mukaan maalle muuttaminen oli ihmisen olemuksen perusvietti. Oman maanviljelyinnostuksen syttymisestä hän kertoo runollisesti ja kansallisromanttista henkeä hyvin kuvastavasti:

”Mina från fäderna ärfda drifter att bruka jorden hade sålunda länge legat förborgade djupt inuti mig; men genom att jag i min medelålder kom att här i Dalarna tillbringa somrarna i en riktig bondby, började mina näsborrar i jordlukten minnas något af liksom en preexistens. Denna luktblandning af svett och jord, som en förbistrykande bonde för med sig, var för mig en ljuflig parfym, och dejans doft af regn och mjölk hade också något af sällhet med sig.

Jag började skälfva af vällust vid tanken att trampa på egen mark; och en vacker dag hade jag så många kronor ärligt förtjenade, att jag kunde börja höra på en bondes locktoner om att köpa hans lilla gård. Det var Björk på Spadarfvet. På denna gård födde han fyra kor och en häst, utom gris, ett par får och hönsen, förstås.”¹⁷⁷

Carlin kuvaus sisältää ideaalisen kodin ympäristön monia komponentteja, maaseudun ja maatilan tuoksua ja tunteita, jotka herättivät hänessä eloon muistoja ja inspiroivat

¹⁷⁵ Nordisk Familjbok 1904, 1485: ”Arkadien (grek. Arkadia, lat. Arcadia), i forntiden landskap i midten af Peloponnesos. Det gränsade i n. till Achaja, i ö. till Argolis, i s. till Lakonien och Messenien samt i v. till Elis. På tre sidor omgafs det af väldiga berg med topparna Kyllene (nu Ziria; 2,374 m.) i n. ö., Erymanthos (nu Olonos) i n. v., Lykaion (nu Diaforti) i s. v. och Parnon i s. ö. Äfven landets inre genomstrykes af skogbevuxna bergskedjor, som innesluta natursköna dalar, från hvilka vattnet finner aflopp endast genom underjordiska kanaler (katavotrer). Hufvudfloden är Alfeios, som rinner åt v. Landet, som är bäst passande för boskapsskötsel, förblef på grund af sin otillgänglighet oberördt af den doriska vandrigen. Befolkningen hade sedan urminnes tid varit bosatt där och anses ha varit af pelagiskt ursprung. Dyrkan af gudarna Hermes och Pan var inhemsk hos dem. Bland landskapets städer voro Tegea och Mantinea de förnämsta.”

Gifford 1999, 13–15. Gifford matkusti Kreikkaan vuoristoon, pieneen kylään, jonka elämää oli Micael Herzfeldin sosiologisessa tutkimuksessa *The Poetics of Manhood – Contest and Identity in a Cretan Mountain Village* käsitelty kulttuurihistoriallisena kopiona antiikin aikaisesta elämäntyylstä.

¹⁷⁶ Larsson 1899.

¹⁷⁷ Cit. Neergaard 1999a, 231. Carl osti läheisen pikkumaatilan pitkän suostuttelun tuloksena. On humoristisen hauskaa lukea hänen kertomuksensa kaupanteon vaiheista, sillä niissäkin tulee esille niin taiteellisen luonteen ailahtelevaisuus kuin tunnepohjaisten tekijöiden merkittävä vaikutus: ”...Jag svarade genast ett bestämdt nej. Så kom byns drygaste bonde och rådde mig till det. Sammaledes handelsmannen – predikanten i byn. Nej, sade jag och reste på hösten till Stockholm, som vanligt. Där fick jag brev från Björken med massa uppiggande detaljer om andra spekulanter. Jag skerf tillbaka: låt dom få! Men när jag på vårsidan kom åter, med barn och blomma, så föll jas äntligen för frestelsen. Pang!”

maalle muuttamiseen. Hänelle mullan ja hien hajut konkretisoituivat maan antimien ja ihmisen alkuperän kanssa, samoin kuin maidon ja sateen tuoksut. Ajatus oman maapalan omistamisesta, itsensä maadoittamisesta ja oman jalansijan saamisesta, saivat uuden kasvualustan taiteilijan mielessä.



Kuva 13. Larsson Carl: *Verandan*. Akvarelli, *Ett Hem*, 1899.

Näiden ajatusten innoittamina Larssonit ostivat maaliskuussa 1897 myös läheisen Spadarfvet-tilan, johon kuului neljä lehmää, hevonen, sika, lampaita ja kanoja.¹⁷⁸ Spadarfvet mahdollisti taloudellisten etujen lisäksi kodin ympäristön laajentamisen todellisen pientilan mittoihin. Samalla Spadarfvetin yhdistyminen Lilla Hyttnäsiin muutti taiteilijaperheen luonnetta maaseutuyhteiskunnan sisällä. Se teki Larssonien perheestä maanviljelijöitä sanan varsinaisessa merkityksessä ja näin pelkkä ideaalitasoinen maalla asuminen muuttui perinteiseksi maatalon pitämiseksi.¹⁷⁹ Carl takasi myös vanhemmilleen hyvätasoiset elinolosuhteet ja osti heidän käyttöönsä Kartbacken-tilan.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Larsson 1906, alkuteksti.

¹⁷⁹ Larsson 1906, alkuteksti. ”Spadarfvet i Sundborns socken: gården därstädes med åbyggnader och plats, och den omkringliggande jord, sjutton spannland, tretton snesland i Spadarfstäkten, en beteshage, vass-skog, slogland, fiskvatten, skog och öfriga åtföljder, äfvensom den s.k. Ålbergsgården om fem spannland, sexton snesland skattegård i areal med inhägnad betesmark, skog och öfriga åtföljder, hvilka sistnämnda fastigheter vid det socken öfvergånga laga skriftet upptagits under Litt. A.L. i Finngårdets skiftelag till 90 ar 57 kv.-met. Med åtföljande skog, allt för en betingad och till fullo gulden köpeskilling af åttatusen (8,000) Kronor...”

¹⁸⁰ Larsson 1906, alkuteksti. Tila sijaitti Sundbornin kirkonkylällä ja siihen kuului sekä maapaloja että seitsemän lehmää ja kaksi hevosta.

Kaupungistumisen sanottiin useissa läpikäymissäni tutkimuksissa johtaneen perheiden hajoamiseen ja yhteiskunnallisessa mittakaavassa uuden, suuren köyhälistöluokan syntymiseen. Työläisten tilannetta ja kansakuntaa kokonaisvaltaisesti auttavan politiikan yhtenä päämääristä nähtiin omien asuntojen, omien talojen mahdollistaminen.¹⁸¹ Aatehistoriallisesti kaupungit nähtiin moraalia ja elämänlaatua heikentävinä.¹⁸² Kodin ihanteen tutkiminen käsittää toisessa ääripäässä kodin puuttumisen, kodittomuuden käsitteen ymmärtämisen. 1800-luvun lopussa kodittomuus nähtiin ongelmana: Gunilla V. Düben kirjoitti pitkässä artikkelissa 29.3.1902, että neljäsosa Tukholman väestöstä asui yksittäisissä huoneissa, joissa elinolosuhteet olivat todella huonot. Näin ollen kodittomuus käsitti sellaiset olosuhteet, joissa säädyllinen taloudenhoito ei onnistunut ja jossa ei ollut mahdollista hoitaa perhettä. Osittain kaupunkien työläisiä siirryttiin auttamaan esim. järjestämällä *Arbetarhemmet*-asuntoja.¹⁸³

Sosiaalipoliittisen taustan omannut *Egna hem* -liike keskittyi puolestaan auttamaan kaupunkien ulkopuolelle rakennettavien asuntojen ja pientilojen rakentamisessa sekä ylläpitämisessä. Tällä liikkeellä oli ohjeita antava rooli ja yhteiskunnan tasolta se nähtiin hyvänä ratkaisuna myös maatalousyhteiskunnan muutoksessa, kun maaseutuväestö oli pienentynyt ja maatilojen kannattavuus pienenentynyt – tilat työllistivät myös aiempaa vähemmän väestöä koneellistumisen myötä. Toisaalta 1800-luvun puolivälin jälkeen oli käyty keskusteluja siitä, kuinka kannattavia pientilat olivat ja saiko niiden kautta toimeentulon.¹⁸⁴ Vuosien 1901–02 aikana ylläpiti mm. *Eskilstuna-Kuriren* keskustelua otsakkeella ”*Kan en man lefva af småbruk?*”, joka myöhemmin muuttui muotoon ”*Kan en familj lefva af småbruk?*”? Pientilatalouteen suhtauduttiin kuitenkin positiivisesti ja optimististen vastausten kirjo kulminoitui Carl Heymanin kommenttiin, jonka mukaan puhdas ja terveellinen elämä luonnon helmassa oli ilolla suositeltava työmuoto kaikille. Suositeltava suuntaus oli navettakarjan pito, sillä se toi enemmän voittoa viljelyyn verrattuna.¹⁸⁵ Valtion kiinnostui

¹⁸¹ Idun 8.2.1899; Idun 1.11.1899.

¹⁸² White 1910, 381–82. ”Vid valet af hemmets läge bör man minnas detta och ej låta afgörandet bero af vinningslystnad, det härskande modet eller samhällsbruket. Tänk efter, hvad som kraftigast skall befordra enkelhet, renhet, hälsa, dessa lifvets verkliga värden! Öfver hela världen blifva städerna alltmera lastens drifhus, där det onda härskar oförtäckt och där det vimlar af lockelser till sinnlighet och utsväfning. Sedefördärfvet och brottsligheten tilltaga. Hvarje dag bringar underrättelser om nya våldsgärningar, stölder, drap, själfmord och onämnbare brott. Lifvet i städerna är falskt och konstladt. Det intensiva penningbegäret, nöjeslystnaden, törsten efter lyx och Öfverflöd, allt detta är krafter, som komma det stora flertalet att förlora lifvets verkliga mål ur sikte. De föra med sig tusen onda ting.”

¹⁸³ Idun 29.3.1902, 200–202.

¹⁸⁴ Edling 1996, 224–243 Passim.

¹⁸⁵ Edling 1996, 242.

1880-luvun lopussa uusien mautilojen perustamista: syntyi useita, tosin vähemmän onnistuneita lakiehdotuksia, joilla haluttiin parantaa maanomistussuhteita ja pienviljelijöiden asemaa sekä kaupungeista maalle muuttamista.¹⁸⁶ *Egna hem* -liike sai tuulta purjeisiin vuonna 1905, jolloin valtio alkoi antaa pientilallisille edullisia lainoja.¹⁸⁷

Teoksessa *Lantmannens Bok* kirjoitettiin *Ett hem* -teoksen henkisesti maalle muuttamisesta ja pienmaatalouden aloittamisesta lähinnä palopuheen omaisesti: ”Låtom oss odla hela nationen till ett allt djupare sinne för hem och jord! Och låtom oss alla skärskildt sträva att bereda småfolket, så i stad som på landbygd, ett litet hem med löfsalar omkring, med arbetsfrid och själsfläkt, till lyftning och värn.”¹⁸⁸ *Egna Hem* -politiikka oli siten sekä ideaalista, että käytännön tasolla ohjeistusta antavaa. Tavanomaisen *Den Gamla Svenska Bondepraktikan* -teoksen lisäksi alkoi 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkupuolella ilmestyä maalle muuttamista helpottavia ”ohjekirjoja”, jossa kerrottiin maataloudenhoidon peruseriaatteista.¹⁸⁹ Esim. *Svenska Allmogehem* sisälsi monipuolista teknisesti ja tieteellisesti pikkutarkkaa ohjeistusta maatalouden eri osa-alueiden hoidosta. Teoksessa käsitellään kyntöjä, kylvöjä ja sadonkorjuuta niin ajankohtien, työvälineiden kuin viljeltävien siementyyppienkin osalta. Myös karjanhoidosta on kattava esitys roduista käytännön hoitoon, navettarakennusten rakentamiseen sekä niiden pohja- ja rakennuspiirustuksiin saakka. Maatalouspolitiikan uusi, ekonomisuuteen perustuva linja tulee esille ohjeistuksessa keskittää viljely juures- ja palkokasveihin ja vähentää viljan osuutta. Ruotsin pitkä valtio huomioiden todetaan, että mitä pohjoisemmaksi tullaan, sitä olennaisempaa on kiinnittää huomiota oikeaan tuotantosuhteeseen.¹⁹⁰

Kuin Carlin suulla todetaan P. Jönson-Rösiön kirjoittamana: ”Till Jorden! Där blir det annat lif, annan frihet än i stadssamhällerna, där man så mången ramlar från krog till krog, där man på den sjunde dagen ofta nog lättsinnigt förlöser de sex dagars möda. Ty torfvan danar ett ädlare sinne för lifvet och utgör ett band mellan mannen och plikten, mellan mannen och familjen, mellan familjen och fosterlandet.”¹⁹¹ *Egna hem* -liikkeen ideana oli turpeeseen ja omaan maahan sitoutuminen, oma yritteliäisyys ja

¹⁸⁶ Edling 1996, 58-107. Passim.

¹⁸⁷ Elmer 1972, 44.

¹⁸⁸ Edling 1996, 265.

¹⁸⁹ Teos on peräisin 1600–1700 –luvulta ja siitä löytyy hieman erilaisia variaatioita. Mielenkiintoista on se, että kirjasessa käsitellään hyvin paljon astrologiaa; taivaankappaleiden asemalla oli merkitys asioiden suorittamisen kannalta. Kirjan lopussa oli lista taivaankappaleista ja asioista, joita tuli tai ei tullut suorittaa kunkin hallitsevassa asemassa ollessa.

¹⁹⁰ Carlsson 1909, 31.

¹⁹¹ Edling 1996, 265. Vrt. Larsson 1919, 85: ”Gud bevare fäderneslandet! Den stora gemensamma torvan.”

omillaan toimeen tuleminen. Samalla ajateltiin, että fyysinen työ luonnossa ja elämän peruselementtien kanssa työskenteleminen vähentäisivät moraalisesti arveluttavaa käyttäytymistä. Maaseudulla myös vapaa-aika tuli Keyn mukaan helpommin käytettyä puhdetöihin ja kauniin, omatekoisen materiaalin tekemiseen.¹⁹² Työnteon ja säästämisen periaate tulee esille kaikkia *Egna hem* -liikettä käsittelevien materiaalien osalta. Liikkeen kannattajat olivat lähtöisin eri yhteiskuntaluokista, siten aate monipuolistui ja laajeni. Pastori Richard Conricus kirjoitti vuonna 1903 tutkimuksen *Hem och Hård*, joka käsitteli pienmaatalouden efektiivisyyttä elintason kohottajana. Hän perusti tutkimuksensa Saksassa, Englannissa ja Tanskassa tehtyihin edistysaskeliin. Conricusin tutkimuksen näkökulma oli kuitenkin enemmän muutosten moraalisen luonteen tarkastelemista kuin puhtauden ja muiden elinolosuhteiden paranemisen pohdintaa. Puutarha-alaan keskittynyt kirjoittaja Rudolf Abelin oli teoksessaan *Den Mindre trädgården, En Bok för Tälpan och Torpet* (1902) Conricusin kanssa samaa mieltä siitä, että puutarhanhoito on todellista perheen ja sielun hoitamista: moraalittomuuksille ei jää aikaa ja puutarhan sato on sekin hyödyksi käytettävää.¹⁹³ Pienikin maatilkku mahdollisti Larssonin ajatusten mukaisesti kanojen pitämisen ja vihanneksien sekä hedelmäpuiden kasvattamisen. Larsson osallistui aikalaieskusteluun *Spadarfvet*-teoksella (1906), jota ei ollut tarkoitettu muiden ohjekirjojen kaltaiseksi oppaaksi, vaan kuvaukseksi maalaiselämästä vuoden eri aikoina – arjen tasolla.¹⁹⁴

Ett hem -teoksen aikalaieskustelusta kertovat useat julkaisut. Omien torppien rakentamiseen annettiin konkreettisia ohjeita ja piirustuksia toisen *Ett hem* -julkaisun muodossa: arkkitehti Ragnar Östberg kuvasi rakennus- ja pohjapiirustuksin, kuinka perinteinen torppa rakennetaan.¹⁹⁵ *Svenska Allmogehem* on poikkeuksellinen ja kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoinen teos, sillä se esittelee erilaisia asumustyypppejä, lähinnä torppia, eripuolella Ruotsia. Teos valottaa maaseudun rakennettua infrastruktuuria mustavalkoisten kuvien ja pohjapiirrosten sekä niihin liittyvän syventävän tekstin kautta – se antaa kokonaiskuvan 1800-luvun lopun pientalouksien luonteesta. *Svenska Allmogehem* -teoksessa verrataan myös eurooppalaisia maatalouksia ja näiden asuinrakennuksia Ruotsin eripuolilla oleviin.¹⁹⁶ Tämän materiaalin pohjalta on

¹⁹² Key 1913/2003, 30–37.

¹⁹³ Edling 1996, 341–44.

¹⁹⁴ Carl maalasi ja kirjoitti vuonna 1906 julkaistun teoksen *Spadarfvet*, jossa perinteiseen Taalamalaistalon elämää kuvattiin yhden vuodenkierron ajan. Teos on selkeä kertomus malaistalon työtehtävistä ja niiden luonnollisista aikatauluista.

¹⁹⁵ Östberg 1908.

¹⁹⁶ Edling 1996, 157–208.

selkeästi nähtävissä Sundbornin rakennuskulttuurillinen yhteys muihin ruukkialueisiin, esim. Gästriklandissa olevaan Tolfforsin ruukkiin.¹⁹⁷ Teoksen lopussa on koko valtakunnan läpikäyvä kartoitus rakennusten perustyypeistä pohja- ja rakennuspiirustuksineen sekä pihapiirikuvausineen. Näiden vesiväritöiden joukosta löytyy myös Taalainmaan ”tyyppitalo”. Tämä poikkeaa kuitenkin Larssonien kodista, sillä laajennustyöt muuttivat rakennuksen ulkomuodon ja sisäisen suunnittelun.¹⁹⁸ Vaikka Larssonien kodin arkkitehtuuri oli taiteellisuudessaan omaperäinen, muistutti se eri rakennusmateriaalien ja rakennusosien yhdistämisen suhteen esim. englantilaisia maaseututaloja: *Grove Hill Cottage* Harrow’ssa, *The Dene* Four Oaksissa ja *Garth House* Edgbastonissa muistuttivat monimuotoisessa ulkonäössään Lilla Hyttinäsin lopullista muotoa.¹⁹⁹

Maallemuuttoa ihannoineet ideologiset aatteet saivat nopeasti kannattajia. Ideaalit näkyivät G.L.Morrisin *Evolution of Village Architecture* kaltaisissa artikkeleissa, joissa dokumentoitiin pienkaupunkien suunnittelua ja teollisuuskylien muodonmuutosta.²⁰⁰ Erityisesti esitetään teollisuuskylä *Port Sunlight*, joka kuvauksen perusteella vastaa pitkälti edellä esitettyjä ympäristöideaaleja. Käytännön tasolla pienempiä kaupunkiyhteisöjä koskeva ruotsalainen statistiikka osoittaa, että suurkaupunkeihin muuttaneiden kansalaisten määrä pieneni vuosisadan vaihteen jälkeen: vuonna 1880 teollistuneilla kaupunkialueilla asui 84,9 % ja vuonna 1900 vastaava osuus oli 78,5 %. 1920-luvulle tultaessa osuus oli pudonnut jo 70,5 %. Voi tulkita, että *Egna Hem* -liike vaikutti toisten, maalle muuttamista ihannoineiden aatteiden kanssa populaation sijoittumiseen kaupunkikeskusten ulkopuolelle ja synnytti Ebenezer Howardsin (1850–1928) vuonna 1898 esittämiä ”satelliittikeskuksia”, puutarhakaupunkeja.²⁰¹ 1900-luvun alkupuoliskolla pyrittiin siihen, että kaupungit laajenivat ympäristöön hallitusti, luonnontilassa olleita viheralueita asutuskeskusten väliin jättäen.²⁰² Myös Larssonien kodin kohdalla mahdollistivat rautatiet ihannekodin sijoittamisen maaseudun helmaan, päivän mittaisen hevoskyydin ulottumattomiin. Camillo Sitten (1843–1903) ihannekaupungit kuvasivat orgaanisia keskuksia,

¹⁹⁷ Edling 1996, kuva 165.

¹⁹⁸ Liite I, kuva 3.

¹⁹⁹ *Grove Hill Cottage* Harrowissa: The Studio Dec 1897, 169–70. *The Dene* Four Oaksissa ja *Garth House* Edgbastonissa: The Studio May 1902, 249. Molemmat talot olivat arkkitehti W. H. Bidlaken suunnittelemina.

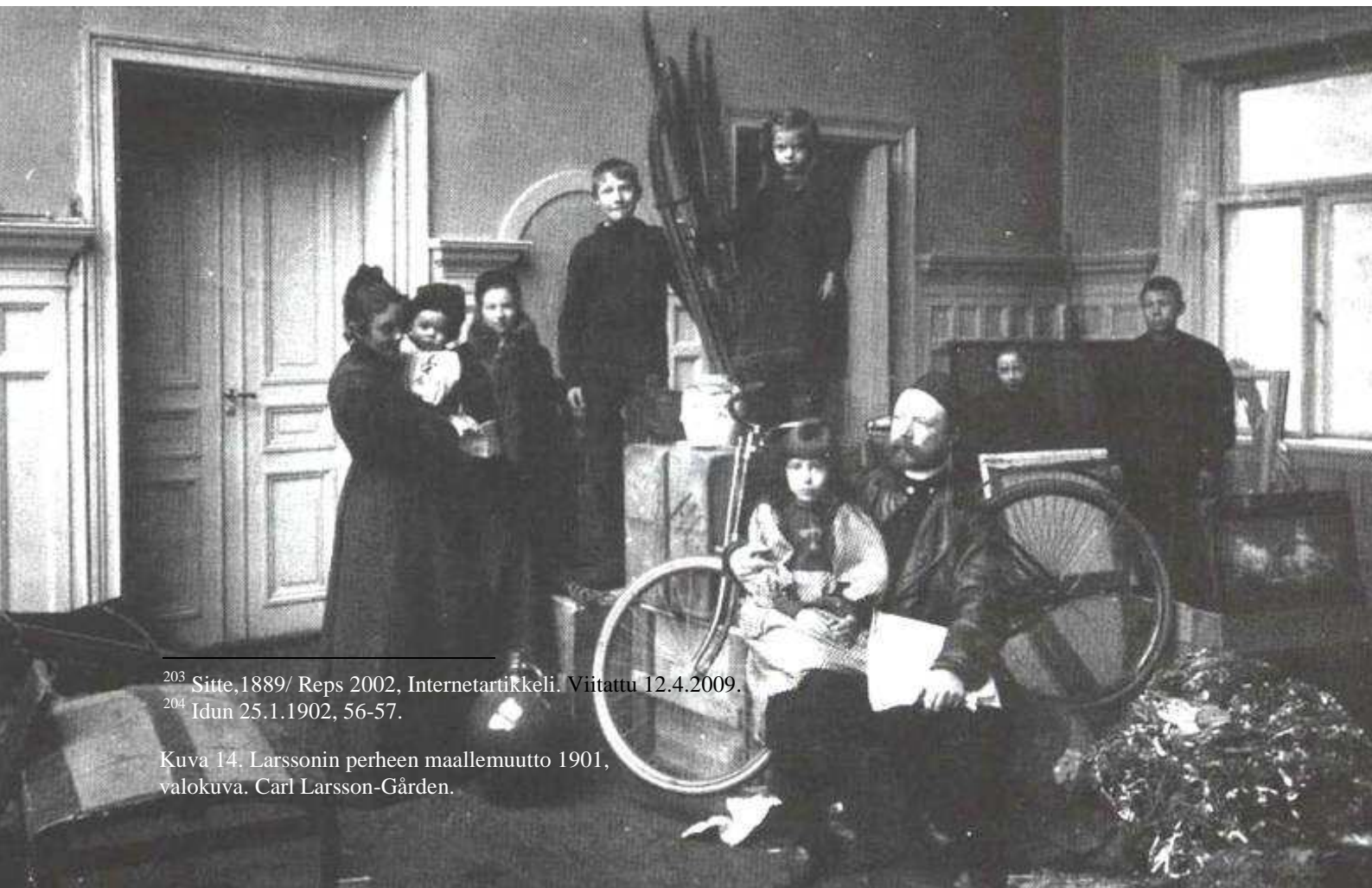
²⁰⁰ The Studio April 1897, 177–84.

²⁰¹ Esim. Cornell 1977, 213. Svedberg 2001, 108.

²⁰² Blennow, Svedberg 1991, 74–89.

ihanteellista maaseudun ja kaupungin yhdistämistä.²⁰³ Se, mikä utopioissa kuvasi unelmaa, tuli todeksi Larssonien kodin ihanteellisessa ympäristössä. Ideaalisten kaupunkien puutarhat, terassit ja puistot jäivät kaupungeissa todellisen maaseudun korvikkeiksi, surrogaateiksi, joilla paikattiin alkuperäisen kaipausta. Tämä tulee julki aikalaismuutokseissa: kritiikissä järjestetyn kaupunkikuvan teennäisyydestä.²⁰⁴ Teollistuminen aikaansai asumisympäristössä suuria muutoksia, kaaoksen kautta uusia visioita ja siten kehitystä. Nämä kuvaavat ihanteellisen kodin ympäristön rakennetta ja siihen liittyneitä elementtejä.

Ett hem -teos syntyi aikaan, jolloin se omalta osaltaan palveli *Egna hem* -liikkeen ideologiaa ja toimi siten mainoksen kaltaisena esimerkkinä. Jälkipolville on säilynyt maallemuuttoa kuvaava sanomalehtikuva, jossa Larssonien perhe on taideteoksineen, polkupyörineen, suksineen ja huonekaluineen lähdössä pysyvästi Sundborniin. Kuvassa Karin seisoo Esbjörn sylissään – rauhallisena ja lempeän päättäväisenä, Carl puolestaan kuin aatoksiinsa vaipuneena. Valokuva kertoo pysyvästä elämänmuutoksesta, karrikoidusti kaupunkilaisesta maanviljelijäksi ryhtymisestä. Visio siirtyy muutoksen kautta todellisuudeksi. Se on uuden aloittamisen vertauskuva, joka välitettiin *Ett hem* -teoksen kaltaisesti mediaa seuraavalle, lukevalle kansalle. Valokuva kertoo uuteen maisemaan lähtemisestä, uuden ideologian mukaisen elämän aloittamisesta.



²⁰³ Sitte, 1889/ Repts 2002, Internetartikkeli. Viitattu 12.4.2009.

²⁰⁴ Idun 25.1.1902, 56-57.

Kuva 14. Larssonin perheen maallemuutto 1901, valokuva. Carl Larsson-Gården.

Kulttuurihistoriallisesti kuului kodin ideaalin rakenteeseen 1800-luvun lopulla muutos eli uudelleen muotoutuminen ja järjestyminen. Valokuva antaa myös käsityksen koti-identiteetin sisältämästä konkreettisesta muutoksesta, yksilötasolla tapahtuneesta riskinotosta.

Millainen on sitten Larssonin kuvaaman kodin ideaalisen tilan elementtirakenne? Kodin paikan identiteetille oli keskeistä Taalainmaan kulttuurihistoriallinen ja maantieteellinen monipuolisuus: perinteiden ja luonnonriikkaan ympäristön kautta Larssonien kotipaikka omasi kulttuurillisessa mielessä vahvan imagon. Samalla kodin ympäristöideaali kiteytyy ympäröivän tilan fyysisten olosuhteiden laatuun. Keskeisiä olivat puhtaus, rauha, luonnollisuus ja tilan määrä. Aikakauden ympäristön rakenneosien statusta kuvasi muutos.



Kuva 15. Larsson Carl: *Timmerrännan*. Akvarelli teoksessa *Ett Hem*. 1899.

2.2. Keksintöjen ja teknologian virta

1800-luvun loppu oli monenlaisten muutosten aikakautta. *Ett hem* -teoksessa on tukkiränniä ja joen talvista uomaa kuvaava akvarelli. Näennäisesti rauhallinen ja edellisen alaluvun tunnelmassa liikkuva maisemakuvaus pitää kuitenkin sisällään uuden aikakauden avaimet: sähkön ja uuden energian saapumisen.²⁰⁵ *Timmerrännan*-akvarelli ohjaa tulkitsemaan *Ett hem* -teoksen kuvaamaa ihanteellisen kodin paikan identiteettiä rakennetun ympäristön muutosvoiman kautta. *Ett hem* julkaistiin aikakautena, jolloin dynaamisen voiman käyttöönotto sai aikaan monia muutoksia. Nämä näkyvät myös monitasoisesti ihanteellisen kodin olemuksessa. Näkökulmana on teknologian muovaaman kulttuuriympäristön rakenneosien kartoitus.

Lilla Hyttinäsin sijainnilla oli Karin ja Carl Larssonille suuri merkitys kotidyllin kannalta. Kodin sijainti virtaavan veden, joen rannalla, oli monella tavoin

²⁰⁵ Kern 2003, 29. Thomas Alva Edison kehitteli Heinrich Göbelin keksimää sähkölamppua vuonna 1879 ja toi yleiseen käyttöön ensimmäisen pienimuotoisen sähköverkon *the Pearl Streetin* alueella New Yorkissa. Bjöl 1979, 28–29. Seuraavana vuonna hän asensi laivakäyttöön sähkölampun ja vuonna 1981 saatiin sähkövalot Lontoon Holbornin kortteliin. Zéonobe T. Grammen 1871 kehittelemä dynamo takasi sähkön käyttömuotojen moninaistumisen ja nopean lisääntymisen.

ideaalinen. Kaikissa lukemissani 1800-luvun utopioissa ja koti-ideaaleissa on ympäristöä yhdistävänä tekijänä veden läheisyys: usein ihanteellinen asuminen sijoittuu makean veden äärelle, virran rannalle. Ruskinin kuvaamassa ideaalisessa infrastruktuurissa oli veden virvoittava ja hedelmällinen voima konkreettisesti läsnä. Ruoka viljeltiin helposti kasteltavilla, viljavilla mailla ja kotia ympäröivät jo aiemminkin mainitut ”pyhät hedelmätarhat ja kukkivien puiden ja vienosti juoksevain jokien seppeleet”.²⁰⁶ Morrisin viimeinen ihannekoti sijaitsi Kelmscottissa, Thamesin yläjuoksulla, muutama maili itään Oxfordista.²⁰⁷ Hän kuvasi runossaan *The Earthly Paradise* pienen joen varrella sijainnutta idyllistä asuinpaikkaa - kuin ennustaen tulevan kotinsa ympäristöä.²⁰⁸



”Olisimmeko mitenkään voineet löytää
tätä parempaa paikkaa,
Tämän merestä tietämättömän,
suloisen virran varrella
Se ei edes aavista kaupunkien kurjuutta.
Tämä pieni virta,
jonka kylillä on tuskin nimiä,
tämä kaukainen,
yksinäinen Thames'in äiti?”²⁰⁹

Kuva 16. Larsson Carl:
Vid Loing Grez/Grez sur Loing, Akvarelli, 1887.

Kelmscottin etäisyys suolaisesta merestä ja kaupunkien kurjuudesta muistuttaa sekä Larssonin kuvausta Sundbornista että taiteilijapariskunnan kokemusta Grez-sur-Loingissa. 1800-luvun viimeisinä vuosina Sundborn oli rauhallinen ja luonnonkaunis paikka, johon Karin ja Carl Larssonin oli helppo samaistua Ranskalaisessa taiteilijasiirtokunnassa, Grez-sur-Loingissa viettämiensä ja onnellisiksi kokemiensa vuosien jälkeen. Sundbornin rakennettu maisema muistutti monin tavoin tämän ranskalaisen pikkukylän ympäristöä.²¹⁰ Kylään saavuttiin molemmissa tapauksissa sillan ylitse ja alue vaikutti suojatun keitaan kaltaiselta. Veden läheisyys oli monella tavoin hallitseva; maalaistalojen tontit ja puutarhat ulottuivat usein vedenrajaan saakka ja usein omistajilla oli vene käytettävänä.²¹¹ Samalla tavoin kun Morris kuvaa runossaan englantilaista ihannemaisemaa, esittää Larsson akvarellissaan *Grez sur Loing* Ranskan

²⁰⁶ Ruskin 1911, 129.

²⁰⁷ Blennow, Svedberg 1991, 18, 24. Kelmscottiin hän tuli ensimmäisen kerran vuonna 1871, vuokratessaan tämän suuren, keskiaikaisen talon yhdessä taiteilija Dante Gabriel Rossetin (1828–82) kanssa.

²⁰⁸ Morrisin teos *The Earthly Paradise* julkaistiin kolmena osana vuosien 1868 ja 1870 välisenä aikana.

²⁰⁹ Morris 1870, *The Earthly Paradise*. Ensimmäinen ihannekoti oli nimeltään *The Red House*.

²¹⁰ Rydin 1993, 18–28. Liite III: Valokuvat, valokuvat 1 ja 2.

²¹¹ Rydin 1998, 111.

kauden kuvauksen rauhallisesti virtaavan joen varrelta. Liljeforsin Anna-vaimo kurkistaa kesähatussa venevajan suojasta ja katsoo Loingin veteen peilautuvaa maisemaa.²¹² Pikkukylät, rypäskylät, yhdistävät kuvauksen puolestaan Taalainmaan yleiskuvaan.

Mikä teki virtaavasta vedestä merkityksellisen kodin infrastruktuurin kannalta? 1800-luvun lopussa joella ja vedellä oli monitasoisia symbolisia merkityksiä. Ensinnäkin vesi on kaupunki-maaseutu -vastakohtaan liittyvä symbolinen tekijä. Vesi liittyi ympäristökokemukseen mm. kuuloaistin kautta. Se toi koskena tai virtana asumiselle taustasävelen – samalla tavoin kuin katujen ihmisvilinä kaupunkikodille. Forsslundin kotitalon vieressä oli järvi, jonka rantaan aallot kohisten ja solisten löivät.²¹³ Veden erilaiset äänet olivat jääneet kirjailijan mieleen lähtemättömiksi muistikuviksi, etsautuneet ihanteellisen kotimaiseman tärkeäksi osaksi. Veden elävyys näkyy myös muissa utopistisissa kuvauksissa, niin käytännön elämän kuin luovuuden ravitsijana. Edellisessä kappaleessa tarkasteltu pastoraali-idylli sijaitsi Waldenin tapauksessa myös veden äärellä, Walden-järvi sijaitsee Concordissa, Massachusettsissa.²¹⁴ Kahden vuoden koeaikana asumuksena oli maja, joka sijaitsi pienen lammen rannalla, toisella puolellaan metsä. Korkeammalle, vuorille noustessa, hän löysi myös pienen puhdasvetisen järven. Thoreau muisteli myös aikaisempia matkojaan ylös jokea, vaahteroiden punaiseen suojaan.²¹⁵ Myös lukuisten kulttuurihenkilöiden, kuten Anders Zornin, koti sijaitsi veden äärellä.²¹⁶ Toisaalta on myös lähdemateriaalia, jonka mukaan meren läheisyys loi kodille raamman ympäristön ja yhdessä heikon taloudellisen tilanteen kanssa aikaansai köyhän ja – ainakin ulkopuolisesta – vähemmän kodikkaan vaikutelman.²¹⁷

Vesi liittyi kodin ympäristön kokemiseen myös näkö- ja kuuloaistien kautta. Mielestäni veden virtaus on liikkeenä verrattavissa kaupungin katujen ”uoman” liikkeeseen, ihmisten ja vaunujen virtaan. Maiseman tarkkailu ja tietoisuus ympäristöstä tulivat 1800-luvulla mielenkiinnon kohteeksi ennen kaikkea rautateiden ja näkötorrien

²¹² Neergaard 1999b, 32–33. Carl matkusti keväällä 1887 Pariisiin katsomaan Salongin vuotuista näyttelyä ja viemään teoksensa Georges Petit:ssä olleeseen Exposition Internationale -näyttelyyn. Samalla matkalla hän poikkesi myös Grez:ssä ja maalasi *Vid Loing Grez/Gréz sur Loing -akvarellin*. Bruno Liljefors oli tuolloin häämatkalla tuoreen vaimonsa Annan kanssa, jolloin Larsson ikuisti tämän joen rannalla.

²¹³ Forsslund 1928, 107–8.

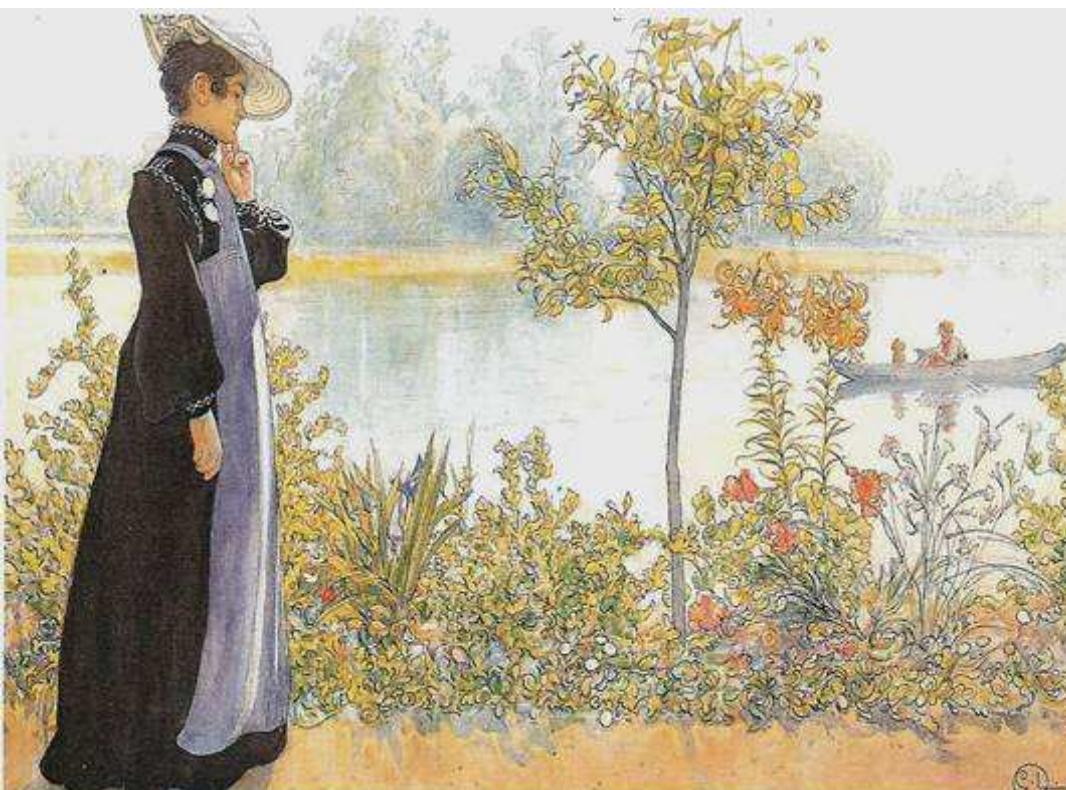
²¹⁴ Thoreau 2009, 103, 109–11.

²¹⁵ Thoreau 2009, 110.

²¹⁶ Brummer 1984. Zornin kodin sijainti muistutti Lilla Hyttinäsiä joen monimuotoisen uoman kautta. Myös heille sijainti veden äärellä oli tärkeä – eikä vähintään puutarhan ylläpidon vuoksi. Aviiovaimon Emman tarvittua kastelualtaan puutarhaviljelmiä varten, suunnitteli Anders suihkulähteen. Tämänkin oli mahdollista joen läheisyyden kautta.

²¹⁷ Esim. Wollstonecraft 1889, 29.

rakentamisen kautta.²¹⁸ Kaupunkien maisemat kuvasivat ihmisten rakentamia uomia, joissa ”liike virtasi”. Tuon ajan innostus näköalojen ja maisemien katseluun ikkunoiden kautta, tulkitaan usein panoraama-teorioiden ja erilaisten ikkuna-symboliikkojen kautta.²¹⁹ Näitä ei kuitenkaan voi suoraan soveltaa maaseudun maiseman tarkkailuun, sillä esim. Schievelbuschin panoraamateoriassa katsoja oli junassa istuessaan liikkeessä, joka loi panoraaman illuusion. Joen tarkastelija on paikallaan. Akvarellissa *Eftersommar* Karin seisoo virran rannalla, rantaviivaa katsoen. Myös akvarellissa *Greze sur Loing* tarkkaillaan veteen heijastuvaa maisemaa. Veden rytmi oli Larssonin kuvaamassa kotimaisemassa yhteydessä luonnon rytmiin, kun taas aikakalaiset kirjailijat ja taiteilijat kuvasivat usein junan tai kaupungin teknisesti tuotettua ja moderniutta kuvaavaa rytmiä.²²⁰



Kuva 17. Larsson Carl: *Eftersommar*, Akvarelli, 1908. (*Åt sidsidan* 1910). Malmö Konstmuseum, Malmö.

Kuva 18. Larsson Carl: *Gubben och nyplanteringen*, Akvarelli, 1883. Nationalmuseum, Stockholm.

Veteen heijastuva kuva peilaa ihmisen ulkoista maailmaa, toistaen sen elementit. Tämä kuvaus on raameista vapaata – samankaltaisesti maaseudun infrastruktuurin ja elämäntavan kanssa. Kodin ideaalisen ympäristön osalta tulkitsen, että rauhallisen virran

²¹⁸ Kern 2003.

²¹⁹ Nordhagen 1992, 134–7. Nordhagen käyttää tulkinnoissaan Lorenz Eitnerin ikkuna-symboliikan kuvausta, jonka mukaan ikkuna symboloi ihmisen kaipausta ikuisuuteen. Tällöin ikkunan karmit edustavat sekä ulosavautuvaa että sisään sulkeutuvaa. Hän viittaa myös Jan Bialostockin tulkintaan, jonka mukaan 1800-luvun romanttisessa kuvauksessa ikkunasta tarkasteleminen oli keskeinen – avainasemassa oleva motiivi.

²²⁰ Björck 1946, 45.

vaikutus on siten kaksinkertaisesti tasapainottava. Larssonin kotikuvausten tulkinnan kannalta ajattelen, että vesimaiseman kuvaamisella on samankaltainen päämäärä, mutta myös naturalistinen ja symbolitason merkitys. Naturalistinen, kodin ympäristöä ihannoiva kuvaus liittyi aikakauden romanttiseen tyyliisuuntaan, jossa jokaisella keskeisellä tekijällä oli tunteisiin vetoava merkitys. Näiden tuntemusten kuvaus näkyi moninaisesti mm. taiteessa.²²¹ Symbolitasolla vesikuvauksissa kerrotaan tuntemattoman massan alleen peittävän ja muotoa muuttavan elementin salaperäisyydestä sekä sen arjellisesta läsnäolosta.²²² Veden pintaan heijastuvat kuvat ovat mielenkiintoa herättävästi kuin toisessa ulottuvuudessa, samalla tunnistettavia ja tuttuja, eivätkä siten pelottavia. Toisaalta veden vaikutus ei ole aisteja kiihottava samalla tavalla kuin kaupungin liikkeen seuraaminen, vaan toimii sen vastakohtana.²²³ Grez´n akvarellissa *Gubben och nyplanteringen* eli *Ukko istutuspuuhissa* näkyvät hyvin veden heijastama ja aikakaudelle tyypillinen naturalistinen arjenkuvaus sekä Hotel Laurentin ympäristön samankaltaisuus Sundbornin kodin kanssa.²²⁴ Myös aihe on samankaltainen. Karin todennäköisesti suunnittelee rantatöyräällä olevan kukkapenkin seuraavan vuoden istutuksia ja akvarelli kuvaa myös hyvään kasvuun päässyttä omenapuuta.²²⁵ Samalla veden virtaus, sen luonnollinen kulku, on yhteydessä ajan kulumisen ymmärtämiseen. *Eftersommar*-akvarelli kuvastaa myös hetkellisyyttä, kesän loppumista ja Falunin koulutalouteen muuttamista: ”På den andra taflan går Karin längs strandrabatten och tittar melankoliskt på höstens allra sista blomster. Natten därpå fröso de bort. Så började skolan i Falun, och så foro vi dit.”²²⁶ Suurkaupunkeihin verrattuna oli maaseudun arjen tempo rauhallisesti virtaavan joen kaltaisen leppeä ja lähes parantava. Tällaisen ympäristön vaikutus on helposti ymmärrettävissä: aika virtaa omaa tahtiaan ja ihmisen elämä sen rytmiä mukaillen.

²²¹ Larsson 2008, esim. 125–56, myös Orientalismi (53–77).

²²² Larsson 2008, 75–6.

²²³ Moniin aikalaisiin runoilijoihin vaikuttanut Edgar Allan Poen kertomus ”*The Man of the Crowd*” (1840) perustui Lontoon suurkaupungin vilinän tuottamaan aistivirtaukseen, tosin katsomisen ja lukemisen aikaansaaman yhdistelmän kautta. Kertoja istuu yksin Lontoolaisessa kahvilassa ja tarkastelee ikkunan kautta ihmisvilinää ja kuvaa tätä aaltoilevaa massaa merenä. Todellisen maailman ja kuvitelman raja hämärtyy.

²²⁴ Neergaard 1999b, 21. Teos ostettiin 800 kruunulla Kansallismuseoon vuonna 1883.

Karin kirjoitti Carlin äidille, että sekä *Gubben och nyplanteringen* että *I köksträdgården* akvarellit oli maalattu Hotel Laurentin puutarhassa. Hän kertoi myös, että talon päädyssä näkyvät ikkunat olivat heidän vuokraamiinsa huoneisiin.

Karinin kirje Carlin äidille 12.9.1883. Handskriftsarkivet, Universitetsbiblioteket, Uppsala.

²²⁵ Samankaltaisen istutustulkinnan tekee Larssonien puutarhaan erikoistunut Högart-Ihr teoksessaan *Karin och Blommorna i Sundborn*.

²²⁶ Larsson 1915, 26.

Ihanteellisen kodin fyysisen paikan identiteettiä kartoittaessa, on vedellä keskeinen rooli myös taiteellisenä elementtinä. Se on luonteeltaan herkkä ja Larssonin kuvauksissa harmoninen. Akvarellien kuvaukset muistuttavat pastoraalisen maiseman luovuutta lisänneistä ihanneolosuhteista. Antiikin maisemassa oli Parnasson vuoren kupeessa Kastalian pyhä lähde, joka antoi runoilijalle laulamisen lahjan.²²⁷ Thoreaulle Walden oli puolestaan taiteellisen ja poeettisen inspiraation lähde. Waldenin maisema toimi myös tyypillisenä pastoraalisena näyttämönä: rantapenkereet olivat jyrkkiä ja niillä kasvoi korkeita puita, yhteisvaikutelma loi länsipäästä katsottuna mielikuvan paimennäytelmälle tarkoitettuun amfiteatterista.²²⁸ Larssonin sanotaan mieltyneen muiden impressionistien tavoin myös Grez`n pehmeään, hieman sumuiseen valoon, joka mahdollisti tunnelmien ikuistamisen tarkkoja kontuureja eli ääriviivoja välttämällä.²²⁹ Strindberg kuvasi alueelle ominaista valoa teoksessaan *Bland franska bönder*: ”Intrycket av något mycket ljus, öppet, glatt, mjukt; man känner att man är i La Belle France. Inga starka skuggor, inga hårda linjer; luften är nästan alltid disig med teinter i violett, föremålen smälta samman...”²³⁰ Molemmille taiteilijajäsenille oli tärkeää luonnon vaalea pohjasävy.²³¹

Toisaalta myös vesi toimii pehmeän ilman kaltaisena muodonmuuttajana. Mircea Eliade kirjoittaa veden symbolisesta, uudistavasta vaikutuksesta: ”Vedessä kaikki on ’liuennutta’, jokainen ’muoto’ rikkoutuu, kaikki tapahtunut lakkaa olemasta: mitään aikaisempaa ei ole enää veteen upottamisen jälkeen, ei ääriviivoja, ei ’merkkiä’, ei tapahtumaa.”²³² Thoreau kuvauksessa luonnossa olemisen mahdollisti samankaltaisen sulautumishetken, jolloin yksilön rajat hämärtyivät ja ihminen muuttuu yhdeksi luonnon kanssa.²³³ Työssään ahertavan Thoreau kaupunkipersoonana lakkaa olemasta individualistinen minä, tällöin luontoelämys muuttaa käsitystä olemassaolosta. Samalla tavoin kuin Larsson kuvaa tuntemaansa vapautta, kuvaa Thoreau taivaalla liitävää haukan olemusta: ”Yhtä sulokkaasti ja nopeasti kuin tuulenviri metsälammen pinnalla tai lehdet, joita tuuli kohottaa taivaalle – sellaisia ovat sukulaissuhteet luonnossa.”²³⁴

Veden läsnäolo ja sen ääriviivattomuus tulee polariteetin kaltaisesti esille Larssonin tyyliin kuvata kodin materiaalista maisemaa. *Ett hem* -teoksessa Ranskan

²²⁷ Nordisk Familjebok 1887, 513.

²²⁸ Thoreau 2009,

²²⁹ Rydin 1993, 18.

²³⁰ Strindberg 1914, 24–5.

²³¹ Strindberg 1914, 27.

²³² Eliade 1958, 194. Suomentos teoksesta Douglas 2000, 238.

²³³ Thoreau 2009, 112.

²³⁴ Thoreau 2009, 195. Kirj. vapaam. Käännös.

kauden ikään kuin vedenalainen maailma muuttuu Sundbornissa sen vastakohdaksi, selkeästi rajatuksi, tarkkasilmäiseksi kuvaukseksi. Akvarelleissa jatkuvat vinjettien selkeä-ääriviivaiset linjat ja jokainen yksityiskohta nousee katsojan tarkasteltavaksi loppuunvietyinä. Larsson aloitti uransa piirtäjänä, mikä näkyy myös hänen valokuvantarkassa maalaustavassaan. Tämä tulee selkeästi esille *Ett hem* -teoksesta poisjääneen akvarellin *Britta metar* ja Grez'n valokuvan luonteiden samankaltaisuudessa.



Kuva 19. Larsson Carl: *Brita metar*, Akvarelli, 1899.

Kuva 20. LeStrange Comte Henri de: *Berges de la rivière femmes lavant du linge et deux hommes dans une barque*, Grez-sur-Loing, Valokuva 1900-luvun alku. Ministère de la Culture, La Médiathèque de l'architecture et du patrimoine, Les Archives photographiques, France.

Toisaalta Larssonin tavanomaisesti tarkkareunaisesti kuvaama veden päällinen todellisuus saa vastakohdan veden pinnan leikeistä. Strindbergin kuvaus Grez'n rannasta on kuin suoraan Larssonin kotiaiheisista teoksista:

*"I flodkanten samlas alar, pilar och popplar, vilkas lövverk dölja strandbrädden i en lummig grönska. I vassarne leka de muntra rörhönsen; och gäddan, karpén, barben med dess släktingar locka fiskaren till en tålamsprövande sport."*²³⁵

Rannassa kasvavat puut reunustavat vedeltä katsottua kotimaisemaa ja pinnan alla on sekä ruokataloudellisesti että viihdykkeellisesti pyydystettävää elämää. Vesi on kodin pihapiirissä myös vapaata liikkumistilaa: perheellä oli Ranskan aikojen kaltaisesti käytettävissään useita soutuveneitä sekä huvi- että hyötytarkoituksiin. Perhe käytti aikaa veden ääressä myös pesun ja uinnin merkeissä. Larssonin vinjetissä *Öfver ån* on samalla vaaleaa kirkkautta ja lehvistön tuomaa suojaa. Tämä jokimaisema on suoraan verrannollinen sitä reunustaviin Grez'stä 1800-luvun lopulla otettuihin kuviin. Selkeälinjaiset koivikkomaisemat voittivat myös *The Studio* -lehden vuoden 1898

²³⁵ Strindberg 1914, 36.

maisemakilpailun.²³⁶ On ristiriitaista, että vaikka *Ett hem* -teoksessa ja Larssonin muussa tuotannossa on karaktäärinomaista juuri selkeiden linjojen käyttäminen, välittyy Grez'n kaltainen pehmeän ja lempeän olemassaolo – ja kenties ilmanalankin – vaikutus akvarellien ilmapiiristä. Valojen ja varjojen leppoisa leikki on Ranskan kauden töiden kaltainen. Samalla kotia ympäröivän veden peilaavuus ja loputon muuntelukyky oli taiteilijan väri- ja muotosilmään tavaton rikkaus, joka mahdollisti samasta kohdasta lukemattomien erilaisten teosten tekemisen.²³⁷



Kuva 21. Lestrage Comte Henri de: Seine-et-Marne; Grez-sur-Loing, valokuva 1900-luvun alku.

Ministère de la Culture, La Médiathèque de l'architecture et du patrimoine, Les Archives photographiques, France.

Kuva 22. Larsson Carl: *Öfver ån*, Vinjetti teoksessa *Åt Solsidan*, 1915.

Kuva 23. Lestrage Comte Henri de: Paysage de bords de rivière avec à l'arrière-plan un pont et les ruines du château, village. Grez-sur-Loing, valokuva 1900-luvun alku. Ministère de la Culture, La Médiathèque de l'architecture et du patrimoine, Les Archives photographiques, France.

Vedellä on Larssonien kodin ideaalin kannalta myös kokonaan toisen tasoinen merkitys. 1800-luvun lopussa staattinen ja dynaaminen tulivat eräänlaisiksi muotitermeiksi. Ne olivat elementaarisesti veden antaman voiman ja siten virran luonnetta kuvaava vastapari. Käytännössä veden liikkeen avulla tuotettu sähkö muutti tekniikan käyttö- ja soveltamismahdollisuuksia, toi niin teollisuuteen kuin kotitalouksillekin uudentyyppisen voimanlähteen. Staattinen merkitsi liikkumatonta, muuttumatonta ja pysyvää.²³⁸ Dynaaminen juontuu puolestaan kreikankielisestä sananasta *dýnamis* (δύναμις), joka tarkoittaa voimaa, ja monissa yhteyksissä sen

²³⁶ The Studio 1898, 209.

²³⁷ Tämä oli tyypillistä myös aikalaistaiteilijoille, esim. *Manet* rakennutti puutarhansa juuri veden ja vehreyden, sekä kukkien loputtoman vaihtelevuuden vuoksi: valot ja varjot tekivät teoksista omintakeisia jo saman vuorokauden aikana.

²³⁸ Häfte 8, 1932. ”Man brukar skilja mellan statisk och dynamisk stabilitet. Med statisk stabilitet menar man att kraftverken hålla sig i fas vid lugn drift och långsamma belastningsvariationer. Med dynamisk stabilitet menar man att de gå stabilt även vid större och hastiga belastningsvariationer samt event. Vid störningar, d.v.s. närmast kortslutningar.”

johdokset merkitsevät fysikaalista voimaa tai siihen liittyviä suureita kuten tehoa.²³⁹

Dammen-vinjetti kuvastaa mainiosti vesielementin staattista ja dynaamista voimaa. Lilla



Kuva 24. Larsson Carl: *Dammen*,
vinjetti teoksessa *Åt solsidan*, 1910.

Hytnäsin viereen rakennettu pato piti sisällään staattisen vesimassan, jonka hallittu vapauttaminen sai aikaan dynaamisen liikkeen – turbiineja pyörittävän voiman syntymisen. Leo Marx tulkitsi amerikkalaisen maiseman pastoraali-idylliä tutkivassa teoksessaan *The Machine in the Garden* ja totesi, että koneen ja luonnon vastakkaisuus kuvasti maanosan modernia infrastruktuuria. Henry Jamesin vuonna 1907 julkaisemassa *The American Scene* -teoksessa moderni arkainen idylli esittäytyi puolestaan maisemaltaan puhtaana, villinä

ja uutena ja siten muutokset mahdollistavana.²⁴⁰ Marxille tämä kertoi kaunokirjallisuudessa esitettyjen unelmien inspiroitumisesta todellisuudeksi: maiseman luonnollisuus houkutteli ihmisen tekemään siihen muutoksia.²⁴¹ Myös nämä ajatukset kertovat luonnonympäristön dynaamisen voiman käyttöön ottamisesta elinolosuhteiden kehittämiseksi. Samalla ne kertovat taiteilijan näkökulmasta luovuutta ja elämänvoimaa lisäävinä.

Sundborns Kraftverk rakennettiin vuosien 1900–1903 välisenä aikana. *Ett hem* -teoksessa kuvatuissa maisemissa eivät näy infrastruktuurin rakentamisen aikaansaamat kokonaisvaltaiset muutokset. Käytännössä voimalaitoksen käyttöönotto muutti Larssonien tilan kohdalla virran ja joenuoman lähes täydellisesti. Ensinnäkin voimalaitoskanava erotti toisistaan Stora ja Lilla Hytnäsin tilat. Ennen voimalaitoksen rakentamista, akvarellin esittämä tukkiränni sijaitsi kartasta ja valokuvasta katsottuna Larssonien tilan oikealla puolella. Nykyinen, vuotta ennen Karinin kuolemaa rakennettu tukkiränni (1927) on valokuvassa tilan vasemmalla puolella.²⁴²

Carl käsitteli *Spadaryfet*-teoksessa maatalanpidon kautta vesielementin arjessa esiintymisen osa-alueita. Carlin teksteistä tulee esille kasteluveden runsaus. Ennen voimalaitoksen rakentamista, *Ett hem* -teoksen akvarellien maalaamisen aikaan, oli

²³⁹ Folkets Uppslagsbok – Främmande ord i Svenska språket 1927, 42.

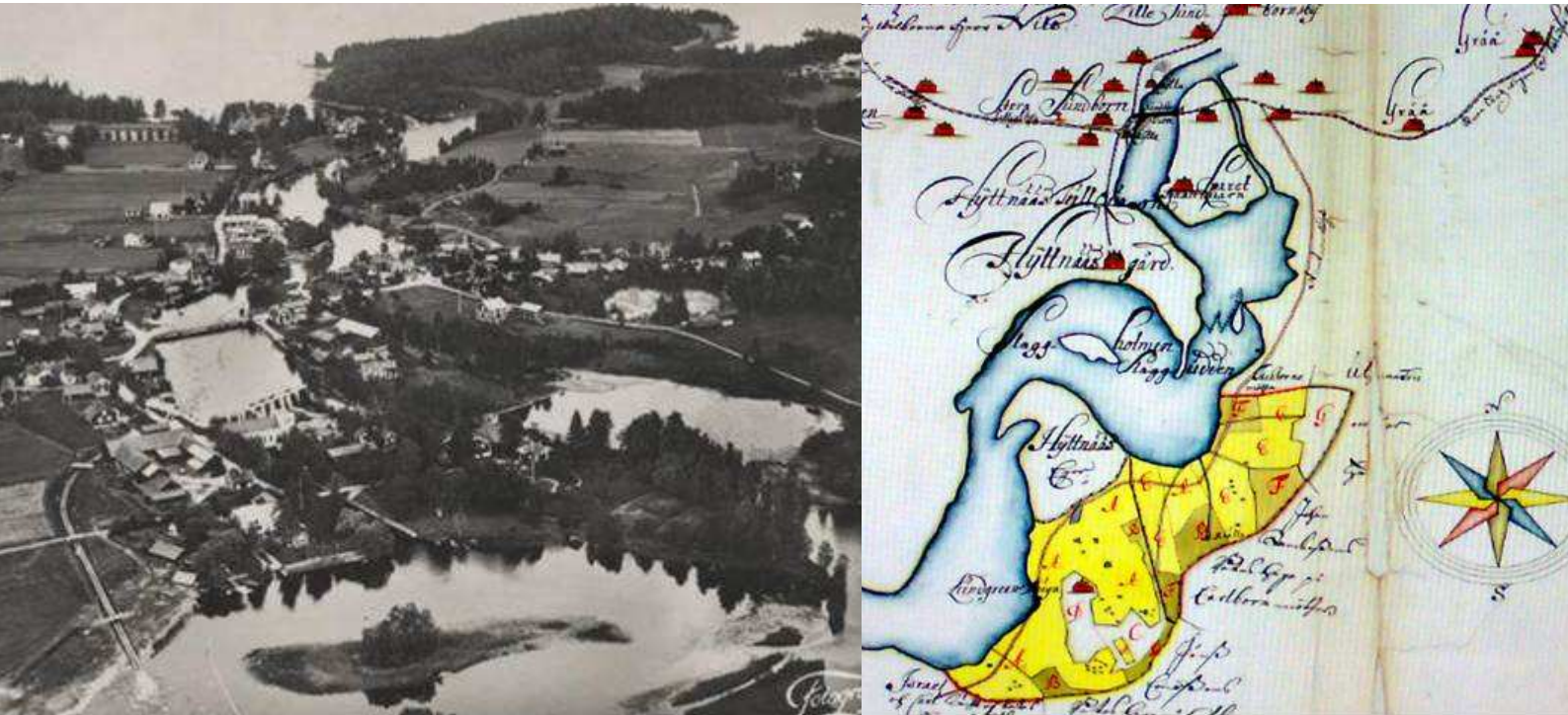
Dynamik= läran om rörelsekrafter. Dynamisk= verkande av egen kraft.

²⁴⁰ James 1946, 13–44.

²⁴¹ Marx 1978, 350–53.

²⁴² Haastattelu Klas Frieberg 20.2.2009. Valokuvassa on oikean alareunan FOTOGRAFI-tekstin yläpuolella maastossa vieläkin merkkejä ensimmäisen tukkirännin paikasta.

nykyisen virran suun paikalla pieni pesutupa. Sieltä pumpattiin vesi puutarhaan ja tupia mahdollisesti pyykin ympärivuotisen pesemisen joen ääressä. Vaatteiden ja tekstiilien pesun kannalta tärkeä pesutupa purettiin rakennustöiden yhteydessä. Mutta joen tuoma kosteus ei ollut pelkästään kylvömaata parantava tekijä: maa oli ojitettava niin, että ilma pääsisi mullan sisään edesauttamaan kasvuprosessia. Staattinen, makaava vesi teki maasta ”kylmän”, tehottoman ja vaikeasti viljeltävän. Näin ollen myös maatalouden kannalta tuli veden olla dynaaminen elementti – kasvun takaava voima.²⁴³



Kuva 25. Valokuva AERO MATERIAL AB Stockholm, foto nummer F376. Painos: Claës Johanssons Förlag. Arviolta 1930-luku. Kuva 26. Sundborns socken Sundborn nr 1-39, Geometrisk avmätning 1702. Lantmäteristyrrelsens arkiv, Historiska Kartor. Beskuren, redigerad bild 13.2.2009.

Sundbornin joen dynaaminen virtaus muuttui voimalaitoksen myötä kontrolloiduksi, elintaso parantavaksi voimaksi. Vesireservin keräämisellä oli kuitenkin hintansa. Staattinen, padottu vesimassa oli eräänlainen piilouhka koko kodin idyllille. Samalla veden määrän säännöstelyn yhteydessä joki tulvi usein ja aikaansai ongelmia niin asuinrakennuksille kuin puutarhan istutuksille.²⁴⁴ Pahin ja eniten esillä ollut tulva oli

²⁴³ Larsson 1906, alkuteksti.

Kokonaisvaltaisesti tarkasteltuna oltiin myös 1800-luvun lopun luonnontieteissä kiinnostuneita alkumerestä ja sen elämän antaneesta erityisestä kompositiosta. Darwinin opit olivat tuoreina muistissa ja niitä sovellettiin eri tavoin niin tieteen, taiteen ja kulttuurinkin osa-alueilla. Svenska Familj-Journalen 1875, Band 14, 38-9: ”I November 1858 utkom Darwins epokgörande arbete »Om arternas uppkomst,» i hvilket selektionsteorien utförligt behandlas. Hans senare arbeten äro: »Djurens och växternas variering i tillståndet af domestication», »Människans härstamning», »Fortplantningsvalet» och »Om sinnesrörelsernas uttryckssätt hos menniskor och djur.»”

²⁴⁴ Högardh-Ihr 2005, 38.

vuonna 1916. Valokuvassa ja Larssonien kotielämästä tehdyssä filmissä Carl seisoo veneessä tilan portin edessä.²⁴⁵ Sundbornissa asuvan Kerstin lapsenlapsen, Klas Friebergin mukaan tällaisia tulvia ei ollut ennen voimalan rakentamista. Veden määrän säätely johtui ja johtuu edelleen sekä sateiden määrästä että sähkön tuotannon säännöstelystä. Säännösten mukaan voimalaitos ei saa päästää vettä järivistöstä tietyn vesitason alapuolelle, eikä toisaalta liikaa, niin että alajuoksu kärsii tulvasta.²⁴⁶



Kuva 27 ja 28. Valokuvat 1916.
Carl Larsson-Gården. Linkki filmiin
CL-Gårdenin sivuille: <http://www.clg.se/start.aspx>

Ett hem -teoksen akvarelleissa eletään aikaa juuri ennen sähkövalon varsinaista käyttöönottoa ja muutenkin kuin hetkessä ennen monien uudistusten läpilyöntiä. Haastattelin Carl Larsson-Gårdenin intendettiä Marianne Nilssonia, ja hän kertoi Lilla Hyttnäsin olleen eräänlainen kaivosalueeseen kuulunut tupa, jonka omistajalla oli mahdollisuus viereisen kosken kautta käyttää sähkövoimaa pienemmässä mittakaavassa jo *Ett hem* -teoksen akvarellien tekovuosina. Varsinainen sähköjakelu alkoi voimalaitoksen rakentamisen (1901–1903) jälkeen. Tuolloin Larsson teki sopimuksen, jonka mukaan hän 100kr hinnasta sai käyttöönsä sähköä 7 lampun verran – joka vastasi perheen silloista lasten lukumäärää.²⁴⁷

Valtakunnan tasolla vesivoiman käyttöönotto sai aikaan suuria uudistuksia. Vesivoima kyettiin valjastamaan käyttöön pitkienkin matkojen päästä ja

²⁴⁵ Tulvakuvaus filmissä ajoittuu 5:07–6:24. Linkki filmiin CL-Gårdenin sivuille: <http://www.clg.se/start.aspx>

²⁴⁶ Haastattelu Klas Frieberg 19.3.2009.

”Det har även varit översvämningar 1981 och 1985 och säkert några till som jag inte minns just nu, men den värsta var 1916 och år 2000 var det bara någon centimeter under 1916 års nivå. Tack och lov innebar 2000-översvämningen att det blev en kraftsamling kring en gemensam reglering och en gemensam mätning av nivåerna i sjösystemen ovanför Sundborn. Fram till år 2000 fanns ingen samordning mellan hur de olika elbolagen släppte på vatten och vi hoppas att man nu har lärt sig en läxa och kommer att släppa på vatten tidigare så att man inte kommer upp till de enorma vattenmängder som skapar översvämning.”

²⁴⁷ Haastattelu Nilsson 14.2.2006.

tehtaiden sijoittelu saatiin vapaammaksi. Sähkövoima oli myös luonteeltaan voimakkaampaa vesipyöriin ja höyrykoneisiin verrattuna. Sähkön käyttöönoton jälkeen siirryttiin koneistamaan myös monia pienempiä toimintoja, mikä osaltaan johti kokonaisvaltaisempaan koneellistumiseen.²⁴⁸ Sähköistymisen kehitys alkoi Ruotsissa mm. Elektriska AB, ASEA:n edeltäjän perustamisena vuonna 1883. Sähkövalot syttyivät ensimmäistä kertaa Tukholmassa Karlavägenillä vuonna 1889, ja ensimmäiset sähköisesti toimivat raidevaunut otettiin käyttöön Göteborgissa 1897 sekä Tukholmassa 1901.²⁴⁹ Kokonaisuutena 1890-luku oli monipuolisesti uuden kehityksen ja muutoksen aikaa: pelkästään kolmivaihesähköön siirtyminen muutti sekä teollista tuotantoa että arkea.²⁵⁰ Kaupunkien sähköistyminen alkoi ja tämä paransi asumisen laatua valon, lämmön ja lämpimän veden saamisen helpottuessa.²⁵¹

Sähkön todettiin olevan suurin infrastruktuurin muuttanut tekijä sitten tulen keksimisen.²⁵² Jules Verne kuvaili onnistuneesti tulevaisuuden sähkönkäyttöä vuonna 1886 julkaistussa romaanissaan *Robur valloittaja*, jossa ilmoja halkova alus *Albatross* käytti energianaan sähköä, voimaa, ”josta vielä jonakin päivänä tulee koko teollisen maailman sielu”.²⁵³ Uuden aikakauden alkua kuvasi kansallisessa mittapuussa Tukholman näyttelyn rakentaminen vuonna 1897. Tulevaisuudenusko oli korkeimmillaan ja käsitys tekniikan ihmeitä tekevästä vaikutuksesta elämisen jokaisella osa-alueella oli käytännössä katsoen voittamaton. Lehdessä *Nya Dagligt Allehanda* verrattiin vuoden 1866 materiaalista kehitystä vuoteen 1897 sanoin:

”...kastar man blicken utöfver hvad vår materiella kultur uträttat sedan dess, så ter sig likväl 1866 endast såsom den jämförelsevis obetydliga utgångspunkten för de mest storartade och delvis i högsta grad märkliga framsteg på nästan alla områden.”²⁵⁴

Tukholman näyttelyssä kävi lähes 1,5 miljoonaa vierailijaa ja näin katsottiin koko kansan nähneen ”tulevaisuuden aarteiden” kokoelman. Larssonit ja heidän taiteilijatuttavat kävivät näyttelyssä useaan otteeseen, sillä *Ett hem* -teoksen akvarellit olivat esillä taidenäyttelyosastolla.²⁵⁵ Kulttuurin eri osa-alueet olivat edustettuina, mutta tekniikan edistysaskeleet olivat bravuuriasemassa: sähköistämisen saavutuksia olivat Liljeholmiin

²⁴⁸ Garnert 1991, 85–95.

²⁴⁹ Ibid, 91–92.

²⁵⁰ Garnert 1991, 85–95.

²⁵¹ Garnert 1991, 91–92. Tukholman näyttelyssä 1897 oli käytössä sähkövalaistus ja sähköllä toimivat hissit. Euroopassa oli Lontoossa otettu vuonna 1890 käyttöön sähköinen metro ja sähköisen voiman ensiesittely oli tapahtunut Frankfurt am Mainin vuoden 1891 sähköteknisen näyttelyn yhteydessä.

²⁵² Kern 2003, 29.

²⁵³ Verne 1975, 74.

²⁵⁴ *Nya Dagligt Allehanda* 1897; Ekström 1991, 105.

²⁵⁵ Neergaard 1999a, 234; Esim. Vallgren 1916, 21–22.

rakennettu 40-metrinen valomasto, jonka valokiila ulottui yli *Gamla Stadin* ja sähköinen suihkulähde, jonka korkeuksiin suihkuttama vesi vaihtoi väriä.²⁵⁶ Erikoisten ja vaikuttavien suihkulähteiden, kuten muidenkin teknologiaa korostavien muistomerkkien suunnittelu ja rakentaminen oli kansainvälinen muoti-ilmio. Olennaista oli kuitenkin niiden valaisu. Sähkövalo poikkesi voimakkuudessaan kaasuvälöstä ja sai siten aikaan aiemmin mahdottomien valaistujen rakennelmien suunnittelun ja toisaalta uuden tyyppisen aistikokemuksen luomisen. Sähkövalon voimakkuus oli luonteeltaan suuriin ja avariin tiloihin sopiva.²⁵⁷ Graafisessa postikorttikuvassa on Pariisin vuoden 1900 maailmannäyttelyn yksi huomiota herättäneistä nähtävyyksistä, *Le Palais de l'Électricité & Chateau d'Eau* -sähköpalatsi. Valaistut suihkulähteet kuvaavat kaksitasoisesti dynaamisen veden voimaa: veden voiman muuttuminen sähkövaloksi ja veden liike yhdistyvät uuden tekniikan sekä voimankäytön manifestiksi. Tukholman näyttely sähköisine ja teknisine erikoisuuksineen herätti kansalaisissa innostusta ja kasvatti itsetuntoa sekä herätti huomiota maailmalla.²⁵⁸ Aikakaudelle tyypillinen lisääntynyt tiedonvälitys ylisti näyttelyä ja kaupunki sai modernin ja teknistyneen, edelläkävijän imagon.²⁵⁹

²⁵⁶ Ekström 1991, 118–123. Kuninkaallisen Kirjaston dokumentoiman julisteen mukaan näyttelyyn tarjottiin osallistumismahdollisuus kaikkialta Ruotsista: erillinen näyttelyjuna toi väkeä Tukholmaan ja yleislipulla pääsi tutustumaan Taide- ja Teollisuusu näyttelyyn, Biologiseen museoon, Turisti- ja Urheilunäyttelyyn, Teatteri- ja Musiikkinäyttelyyn ja Raamatulliseen Galleriaan sekä sai illallisen Kansankeittiössä, vierailun Gamla Staniin ja venematkan Satuluolaan.

Chrispinsson 1999, 351. Tänä päivänä näistä on *Gamla Stockholmia* lukuun ottamatta lähes kaikki jäljellä Djurgårdenin nähtävyyksinä: *Wicanderska villan* (etnologiska institutionen), *Skånska Gruvan*, *Reinholds Café* (Ulla Winbladh), *Biologiska Museet*, *Spanska ambassaden* och *Nordiska Museet*. Myös nykyisin hienostoalueena tunnettu Strandvägen ja Djurgårdsbron luotiin näyttelyä varten.

²⁵⁷ Eklund 2008, 21. ”De första egentliga elbelysningarna kom i slutet av 1800-talet med den elektriska bågglödan. Det var en skarp, energislukande ljuskälla bäst lämpad för öppna platser och stora lokaler. De monterades därför hängande i höga stolpar med relativt stort avstånd, ofta med en hissanordning med vev i markplan.”

²⁵⁸ Vrt. Muut maailmannäyttelyt. Esim. Stoklund 1999, 139–56; Smeds 1996; Syrjämaa 2007.

Fredén 2007, internetartikkeli. Viitattu 25.6.2010. ”Man brukar kalla andra halvan av 1800-talet för de stora världsutställningarnas tid. Stockholm var bara en i raden av storstäder som ordnade en. Syftet var att främja såväl den tekniska utvecklingen som den nationella självkänslan. Även om världsutställningar fortsatte hållas under 1900-talet är det ofta 1800-talets framväxande industrisamhälle man associerar dem till. I så fall kan den gigantiska Parisutställningen år 1900 – gästad av 50 miljoner besökare! – sägas ha utgjort en lämplig grande final.” Lisää aiheesta mm. Ekström Anders: Den utställda världen. Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar. Nordiska Museets förlag, Stockholm 1994, Chrispinsson John: Stockholmsutställningar. Historiska media, Stockholm 2007. Myös Sörenson Ulf: När tiden var ung. Arkitekturen och stockholmsutställningarna 1851, 1866, 1897 och 1909. Stockholmia förlag, Stockholm 1999.

²⁵⁹ Chrispinsson 1999, 349–351. Chicago Records yhdisti Tukholman Euroopan Klondykeksi Venäläisten markkinoiden läheisyyden vuoksi. Samalla se ylisti kaupunkia ideaalisena amerikkalaisena areenana, kouluttautuneisuutensa, kielitaitonsa, hyvän järjestyksensä ja halpojen puhelimiensa vuoksi – uusi informaatioteknologia oli tuokin vuosisadanvaihteen kuuma sana!



Kuva 29. Paris exposition 1900: Le Palais de l'Électricité & Chateau d'Eau, postikortti.

Vesielementin tärkeys näkyy myös aikakauden sankaruusihanteessa: veden ja ilman elementtien valloittaminen nähtiin suurina päämäärinä. Tämä ajattelu yhdistyi kansallisromantiikan ideaalien kanssa. Sankaruusihannon ja kansallisen itsetunnon merkitys korostui esim. insinööri ja keksijä John Ericsonin (1803–1889) ruumiinsaatoissa Yhdysvalloista Ruotsiin. Ericson kehitti mm. ensimmäisen höyryvoimakäyttöisen sukellusveneen, jota käytettiin Yhdysvaltojen sisällissodassa.²⁶⁰ Sunnuntaina 14.9.1890 oli suuri joukko vastaanottamassa kotiin saapuvaa tekniikan edelläkävijää. Arkun nostamisen aikaan risteilijä *Baltimoren* kannelta ampui laivasto kunnialaukauksia ja juhlavaatteisiin sonnustautunut kansanjoukko saatteli arkun erityisesti tätä matkaa varten järjestetyllä junalle, joka lähti pääkaupungin *Central Stationilta* Philipstadiin, keksijän kotikaupunkiin.²⁶¹ Tämä on mielestäni hyvä esimerkki näennäisesti pienestä asiasta, josta kansallisuushengen aikaansaamana muodostuu eräänlainen kansanjuhla. Toinen samankaltaisesti ylistetty ja luotu sankarihahmo oli Tukholman patenttiviraston yli-insinööri Salomon August Andreé, joka Tukholman näyttelyn vuoden heinäkuussa lähti (surullisen) kuuluisalle tutkimusmatkalleen pohjoisnavalle. Hänen tutkimusmatkaansa kuumailmapallolla pidettiin modernia aikaa kuvaavana sankaritekona ja matkan katsottiin tuovan ruotsalaisen teknologian osaamisen suurvaltakauden jälkeen uudelleen

²⁶⁰ Stackelberg 1886, 72–115, mm. 104. John Ericsonin elämästä ja tekemistä keksinnöistä kirjoitettiin jo vuonna 1866, kirja jossa esitettiin hänen siihenastiset 100 keksintöänsä.

²⁶¹ Hult 1991, 70–71.

maailmankartalle.²⁶² Andreén idea tuntemattoman mantereen valloituksesta ja urauurtavan tieteellisen tutkimuksen tekemisestä edustavat aikakauden positivistista näkemystä.²⁶³ Samalla ne kertovat vesi- ja ilmaelementin tutkimis- ja hallitsemisyrityksestä. Tieteellisenä tausta-ajatuksena oli, että tutkimusmatka toisi ”tiedon valon” koko ihmiskunnalle.²⁶⁴ Symbolisesti tämä yhdistää dynaamisen vesivoiman ja sähkövalon tutkimuksellisen valjastamisen tiedonvaloon.²⁶⁵

Larssonien perhe oli monissa asioissa aikaansa edellä. Heille eivät junamatkat ja höyryvoima olleet outoja, eivätkä myöskään uudet sähköiset keksinnöt ja tekniikan kehitysaskeleet. Kodin ideaalin perusolemukseen kuului avarakatseisuus: Larsson matkusti paljon ja oli tekemisissä aikansa kulttuurihenkilöiden kirjon kanssa.²⁶⁶ Hänen kontaktiverkostoonsa kuuluivat ”rikkaat ja varakkaat” uudistusmieliset, joiden sosiaalinen status mahdollisti uuden tekniikan käytännön kokeilemisen.²⁶⁷ *Ett hem* -teoksen kotikuvauksessa näkyvät modernisaatio sekä käytäntöön tuoduissa ideoissa että uudistusmielisyydessä. Tämä vapaamielisyys erotti perheen kotikäsityksen esim. maalaisväestön ajattelutavasta, jonka mukaan pääsääntöisesti vastustettiin uuden teknologian kokonaisvaltaista, arkista soveltamista. Myös idealistit, kuten Ruskin, olivat luonnollisen elämänkulun kannattajana lähes kaikkea teknistä kehitystä vastaan ja Morris kannatti perinteisillä tekniikoilla ja työkaluilla tehtyä käsityötä.²⁶⁸

²⁶² Havemose 2008, 175. Hult 1991, 72. Vasta vuonna 1930 löydettiin tutkimusmatkan jäänteet Vitöltä; niiden sekä valokuvadokumentoinnin kehittämisen jälkeen voitiin todeta matkan lyhyys ja sen traaginen loppu.

Chrispinsson 1999, 399: ”Man vägrade tro att expedition misslyckats. Under flera år publicerades nästan varje vecka den braskande nyheten att Andréé levde. Eskimåer uppgavs ha mött honom, föremål hade hittats, brevduvor hade infångats i Sibirien, Kanada, Alaska eller Frans Josefs land. Andréé hade ett enormt läsvärde. Dementierna följde med rubriker som ’Brevduvan var en anka’.”

²⁶³ Varia 1902, 581-9. G. Renholmin artikkelissa käsitellään tieteen kehitysaskelia kuumailmapallolennin ja tutkimuksen osa-alueilla. Tässä artikkelissa tunnustetaan tutkimusmatkailun ja teknisten kokeiden vaarallisuus ja lukuisten ihmishenkien menetys. Artikkelin alkaa ruotsalaisten Kapteeni Ungen ja insinööri Wikanderille 20.9.1902. sattuneen kuumailmapallo-onnettomuuden käsittelyllä.

²⁶⁴ Havemose 2008, 126–33. Hänen lähtökohtanaan oli systemaattisen ja positiivisen tieteen tekemisen ideaali, joka johti progressiiviseen tiedonkeräämiseen. Taustalla oli Descartesein ajatukset totuuden uudelleen kokeilemisesta – sen totuusarvon tarkastamisesta.

Idun 9.8.1902, 505-6. Myös naisille suunnattu lehti julkaisi Aeronauttisen seuran kuumailmapallolentoon liittyneitä kuvia ja kertoi hanakasti tieteen uusista edistysaskelista.

Wolf 1901, 56–63. Artikkelin käsittelee Kreivi Zeppelinin ensimmäistä matkaa kuumailma-aluksella.

²⁶⁵ Renholm 1902, 581–89. Samaan aikaan haluttiin valloittaa kaikki ihmisen ulottuvilla oleva maailma. Ilma-alusten nähtiin mahdollistavan sekä paremman sodankäynnin että nopeamman liikkumisen.

²⁶⁶ Neergaard 1999a; Haastattelu Nilsson 14.2.2006. Myös Larssonin kirjeenvaihdosta tulee esille, että hän kanssakäymisissä mm. Bonnierien, Pontur Fürstenbergerin ja Zornin kanssa. Samalla muotokuvien maalaaminen tutustutti hänet lukuisiin aikalaisiin vaikutushenkilöihin.

²⁶⁷ Carlin ja Karin läheisiin perhetuttaviin kuuluivat mm. Morassa asuvat taiteilija sekä vaimonsa Anders ja Emma Zorn, joiden koti on vielä tänäänkin historiallisessa uudistusmielisyydessään mielenkiintoinen nähtävyys keittiön terästasoiheen, keskuslämmityksineen ja sisäpuhelimineen. Myös uudistusmielinen Prinssi Eugen kuului tuttavapiiriin.

²⁶⁸ Ruskin 1911, 125; Bellamy 1909; Stolpe 1978, Efterskrift. Edward Bellamyn teoksessa kaikki tekniikan vaikutus tuli minimoida.

Vesielementin tuottama valo ja sen määrän lisääntyminen näkyvät selkeästi lähes kaikissa Larssonin kotia käsittelevissä akvarelleissa. Uusi ”sähköisyys” näkyi myös käytännön tasolla: Karin suunnitteli mm. kuuluisat kaktusvarjostimet ruokailuhuoneeseen, luodakseen taiteilijaparin värisilmään sopivan valosävyyn ja valon voimakkuuden säätelämiseksi.²⁶⁹ Silmät olivat kaikei tottuneet kaasuvalon ja kynttilän tunnelmalliseen valoon. *Nattlampan*-vinjetti kuvaa omalla tavallaan lisävalon tulosta kodin ympäristöön. Kirkas valo mahdollisti työskentelyn myös pimeään aikaan ja teki liikkumisesta turvallisempaa.



Kuva 30. Larsson Carl: *Nattlampan*, vinjetti teoksessa *Åt solsidan*, 1910.

Sähköistyminen näkyi myös kulttuurin sähköistymisenä. 1800-luvun viimeisenä vuosikymmenenä korostetaan sekä yhteiskunnallisen että kulttuurillisen ilmapiirin muutosta ja sen vaikutusta kansalaisiin. Vuoden 1893 viimeiseksi, runolliseksi kaneetiksi nostetaan *Idun*-lehdessä Fredrik Nycanderin runo, joka kuvaa sekä teknologian suuria edistysaskelia että tiedonkulun huimaa nopeutumista.

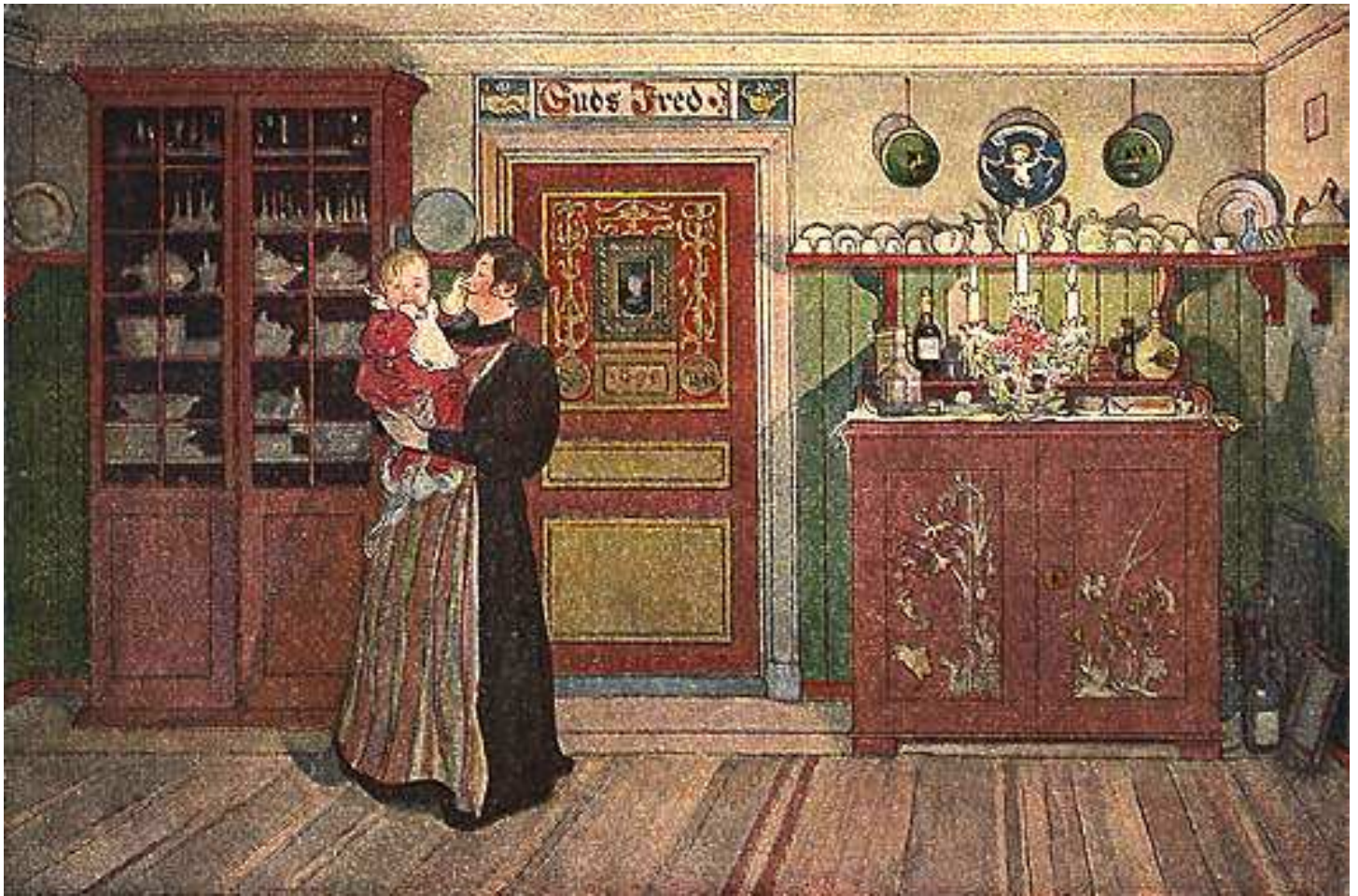
... I trädarne blanda sig gråt och skratt,
där rusa tankar ur människohjärnorna.
Där ljuder ett sorl både dag och natt
– Och lyssna kan solen och lyssna stjärnorna.
Ett findesiécle släkte där
Sig biktar i klagande dissonanserna.
Och Edison mästarskalden är
Som slår de djupa närvosas stanserna.
...
Och näten växa i trädarnes brus
Allt starkare många sig ångesttonerna.
Och jorden hvälfer i natt och ljus
Med myllrande...väntande...miljonerna.²⁷⁰

Teknologian kehityksen aikaansaama dynaaminen muutosvoima vaikutti kodin tilan fyysiseen rakenteeseen ja tiedonvälityksen kautta kulttuurin perusrakenteisiin. Nycanderin runossa sähköistyminen kuvastuu uusien ajatusten, keksintöjen ja nopeutuneen tiedonvälityksen kautta uusiutumisessa. Myös ilman hallinta tilana näkyy Larssonin vinjetistä ja tulee esille Nycanderin kuvauksesta. Taivaalle nostettu,

²⁶⁹ Nilssonin haastattelu 14.2.2006.

²⁷⁰ *Idun* Julnummer 1893, 421.

hienojakoinen lankaverkko välitti tietoa ja toi valoa. Dynaamisen voiman hallinta vaati taituruutta ja herkkyyttä, niin puhelinlinjojen, sähkövoimaloiden, kuumailma-alusten kuin taiteen ja kulttuurin ilmiöiden suhteen. Aikakauden lävistänyt ja verkotuttanut sähköisyys sai aikaan monenlaisia yhteiskunnallisia uudistustarpeita. Larssonin kotiaiheisissa akvarelleissa ovat muutokset läsnä, mutteivät ihmeellisinä uutuuksina, vaan arjen osiksi otettuina aktiivivälineinä. Aikakauden muutokset ovat kuin Sundbornin joen virta, jonka läsnäolo on lakkaamaton ja samalla alati uusiutuva. Tämän dynaamisen voiman vaikutus ja rytmi eivät kuitenkaan ole Nycanderin runon tunnelman kaltaisesti hermostuttavia tai pelkoja aiheuttavia. *Ett hem* -teoksen kotikuvauksissa Larsson ohjastaa uudet keksinnöt ja niiden aikaansaamat konkreettiset ympäristömuutokset turvallisesti modernin ja siten ihanteellisen kodin rakenteen osaksi. Näin ollen veden dynaamisuus kodin ideaalille oli monitasoisesti vitaalinen: elämää ravitseva, sosiaalisesti ja taiteellisesti inspiroiva sekä kehitystä ruokkiva. Vesielementin vaikutukset nähtiin elämänlaatua parantavina ja kodin ideaaliset olosuhteet mahdollistavina.



Kuva 31. Larsson Carl: *Mellan jul och nyår*. Akvarelli, *Ett hem* 1899.

2.3. Taiteilijakodin sisustettu maisema

Larssonien kodin ulkoisesta maisemasta on hyvä astua sisään kodin sisustettuun ympäristöön. Tämä osa-alue on kiinnostanut taiteilijaperheen koti-ideaalia tulkinneita ehkä eniten. Kuitenkin se on *Ett hem* -teoksen kuvaaman kodin ideaalin moninaisuuden kannalta vain pieni osa kokonaisuutta.

Carl ja Karin Larssonin kodin sisäinen ja ulkoinen olemus olivat yhteisen luomistyön tuotos. Sisustuksen lähtökohta oli, että Carl ja Karin eivät tyytyneet vanhan perinteen toistamiseen tai teollisuuden tuottamaan uuden tyyppiseen porvarissisustukseen. Teoksessa *Ett hem* hän kuvaa ajatuksiaan ja tuntojaan kodin sisustuksesta sanoen:

"Å, bevars väl," säger du, "den duger väl på det viset också."

Nej, uppriktigt sagdt, inte för mig och min hustru.

Vår tid är en svår tid för en konstnärligt anlagd människa att lefva i.

Endera tillämpningen af det praktiska sinnets tråkiga motto:
rätt och slätt, eller också lyxmänniskans smaklösa industrigrannlåt.²⁷¹

Carlin sanojen sisältö tulee hyvin esille akvarellissa *Mellan jul och nyår*, jossa on

²⁷¹ Larsson 1899, alkuteksti.

todennäköisesti Kersti perheen apulaisen sylissä. Larssonien ruokailuhuoneessa ei ollut teollisesti valmistettuja huonekaluja, eikä myöskään sellaisinaan käyttöönotettuja, perittyjä sisustuselementtejä. Taiteilijapari muutti maalaamalla ja koristelemalla Karinin tädeiltä jäämät huonekalut oman makunsa mukaisiksi; esim. oikealla oleva kaappi, jonka ovet ovat koristemaalatut.

Larssonien kodin sisustus oli omalla tavallaan aikansa lapsi. Sisustushanteen taustalla olivat ajan aatehistorialliset virtaukset. Industrialismi muutti länsimaista yhteiskuntarakennetta, kuten edellä käytiin lävitse, väestö kaupungistui ja työläisten osuus kasvoi. Kansakunta ei kuitenkaan koostunut pelkästään tehdastyöläisistä ja maalla asuvista. Aikaisemmin yhteiskunnallista valta-asemaa pitäneiden aatelisten ja suurmaanomistajien rinnalle kasvoi teollisuuden ja keksintöjen kautta sekä kaupalla ja kuljetusyrityksillä rikastuneiden joukko. Onnistuminen uusilla markkinoilla takasi suuria voittoja lyhyessä ajassa. Raha liikkui edelliseen vuosisataan verrattuna täysin erilaisessa mittakaavassa ja myös keskiluokka kasvoi. Palvelusektorin ammattien erilaistuessa ja niiden määrän kasvaessa oli myös keskiluokkaisuuden kriteerit helpompi täyttää.²⁷² Keskiluokkaisuus mitattiin ensimmäistä kertaa materiaalsen ja kulttuurillisen kulutustason kautta. Teollisuus tuotti entistä halvempia kulutushyödykkeitä ja muoti tuli uudeksi käsitteeksi – niin vaatetuksen kuin kotien sisustuksenkin suhteen. Myös kynnys sisustuselementtien vaihtamiseen madaltui ja kulutus lisääntyi. Massatuotettujen kulutusartikkeleiden määrän kasvu ja yleistymisen kaikissa yhteiskuntaluokissa aiheutti ärsyntyä kulttuuri- ja taiteilijapiireissä. Kuten Larsson sanoissaan ilmaisee, luksuskulutuksen artikkelit nähtiin industrialistisina mauttomuuksina. Myös 1800-luvun lopun kodin ideaaleihin sisällytettiin ajatuksia sisustuselementtien ja kulutushyödykkeiden materiaaleista sekä tuotantotavoista. Kulutushysteriaa haluttiin vähentää esitelmien ja lehtiartikkelien ohjeistuksen avulla: todellinen tarve, käytännöllisyys ja kauneusideaalit haluttiin tuoda ensisijaisiksi valintaperusteiksi.²⁷³

Larssonin mukaan sisustaminen ei ollut teollistuneena aikana helppoa

²⁷² Bjöl 1979, 125–26. Saksalainen yhteiskuntatutkija Werner Sombart yritti vuonna 1907 ensimmäistä kertaa määritellä yhteiskuntaluokkia ammatin ja tulotason – siis kulutuskäytön mukaan. Tämän mukaan saksalaisista yläluokkaan kuului noin 300 000 henkeä. Keskiluokkaan kuului 650 000 perhepäätä – siis n. 2,6 miljoonaa ja alempaan keskiluokkaan n. 15 milj. Korkeimman kulutuskäytön omaavia oli siis n. 5 % kansasta ja alemmaa keskiluokkaa 25 %. Englannissa E.J. Hobshawn teki samankaltaisen arvion päätyen yläluokan ja keskiluokan koossa n. 11 %. Mutta laskiessaan alemman keskiluokan mukaan hän päätyi Saksan rakenteen kaltaiseen 30 % kansasta.

²⁷³ Idun 11.2.1899. Artikkelissa käsiteltiin Hanna Hirsch-Paulin ja Olga Fährhauksen luennointia Kvinnoklubbenilla. Tällöin otettiin esille kauneusideaalit niin Diderot'n, Ehrensvärdin ja Kantin ajatusten siivittäminä. Myös Wallander 1900, 727–731.

taiteilijasieluille. Ennen *Ett hem* -teoksen julkaisua olivat Morris, Walter Crane sekä Lewis Foreman Day luoneet uuden kontinentaalisen sisustusideaalin, joka perustui *Arts and Crafts (Exhibition Society)* -liikkeen peruselementteihin.²⁷⁴ Morrisin ajatukset antavat tutkimuksellisesti hyvän vertailukohdan Larssonin kodin sisustusideaalin tarkastelulle. Ensinnäkin Morrisin työideologia perustui teollistumisen mukanaan tuomien uusien tuotantomenetelmien vastustamiseen.²⁷⁵ Hänen voi katsoa suoranaisesti vihanneen modernin yhteiskunnan työmoraalia ja käsityöläisyyden ilmenemistä; hän oli vanhanaikaisen mestari-kisälli-suhteen kannattaja, ennen muuta sen sisältämän henkilökohtaisen opetuksen vuoksi.²⁷⁶ Morrisin käsityöläisideaalin taustalla oli keskiaikainen toimintamuoto, jossa individualismi yhdistyi yhteistyön kanssa korkeimpien henkisten päämäärien saavuttamiseen. Hän vertasi prosessia katedraalin rakentamiseen – toiminta oli ryhmätyötä Jumalan tavoittelemiseksi ja kauneuden aikaansaamiseksi.²⁷⁷ Samalla Morrisin ydinajatus oli taiteen tekeminen ja kauneuden tuottaminen sekä eri alojen taiteilijoiden yksilöllisyyden ja vapauden kunnioittaminen. Hän yhdistää vapauden tuotosten laadullisuuteen, romantiikan ajan hengen mukaisesti.²⁷⁸ Luovuuden tuotteet tuli myös jakaa kansalle. Morrisin esittämä taideteollisen ideaalin sosialistisuus oli siten enemmän saumatonta yhteistyötä kuvaavaa ja sitä arvostavaa, kuin pelkkää yhteiskunnallisten eroavaisuuksien pohdintaa.²⁷⁹

Toinen yhtenevyys Morrisin ajatuksiin on kodin sisustuksen luontokytökset. Taiteilijapari haki inspiraation luonnosta, sen väreistä ja muodoista, mikä tulee hyvin esille akvarellista *Mellan jul och nyår. Ett hem* -teoksessa Larsson

²⁷⁴ Stansky 1985, 119–170; Stavenow-Hidemark 1991, 23–24. Walter Crane sekä Lewis Foreman Day perustivat myös *Art Workers Guild* -järjestön vuonna 1880-luvulla ja toimivat tämän johtohahmoina.

²⁷⁵ Waggoner 2003, 9-19; Stavenow-Hidemark 1991, 23–24. Walter Crane sekä Lewis Foreman Day perustivat myös *Art Workers Guild* -järjestön vuonna 1880-luvulla ja toimivat tämän johtohahmoina.

Katso myös J.R. Burrows & Companyn kotisivusto, 2009.

Bosley 2005, 135–67. Vaikuttaa siltä, että uusi kauneutta levittävä suuntaus sai jalansijaa ensin Amerikan mantereella, sillä jo 1870-luvulta saakka siellä pidettiin säännöllisesti aihealueeseen liittyviä näyttelyitä ja jo saman vuosikymmenen aikana aloitettiin sisustuselementtien valmistaminen paikanpäällä. Alkuun sisustusvaikutteet ja kauneusideat olivat lähtöisin Englannista, mutta myöhemmin koloniaalisen tyylin vaikutteet tulivat enemmän esille. Amerikan Anglofiilien katsottiin olleen uuden tyylin välittäjinä, Ruskinin ideoihin ja Prerafaliittien välittämän taidesuuntauksen kanssa.

Viitattu 23.1.2008,

²⁷⁶ Thompson 1996, 99; Källström 2000, 49–50.

²⁷⁷ Harvey, Press 1996, 231; Källström 2000, 49–50. *The Century Guild* 1882 oli kilta, jossa ideaalinen yhteistyö johti niin korkealaatuisiin tuloksiin kuin työntekijöiden kehittymiseen.

²⁷⁸ Stansky 1985, 44.

²⁷⁹ Källström 2000, 49–51. Morris perusteli keskiaikaisten käsityöläisten ja taiteen tekijöiden kiltajärjestelmää myös sen yhteisöllisen hyödyllisyyden kautta: ryhmän tuki keskusvaltaa kohtaan takasi yksilön vapauden ja mahdollisti eräänlaisen ammatillisen vallankäytön muualla yhteiskunnassa (vrt. työläisaate). Samalla tämä mielestäni osoittaa, että Morrisin sosialistisuusajatus ei ole tasapäistävä, vaan valtaa jakavaa ja sen eri tahoja ylläpitävää.

toteaa, että maalaiskansan tuli tehdä huonekalut ruumiinrakennettaan vastaaviksi ja hyödyntää ympäröivän luonnon vahvoja värikontrasteja.²⁸⁰ Näin ollen akvarelliteoksen kotikuvaus on samassa linjassa *Arts and Crafts* -liikkeen vaikutusten luoman kontinentaalisen sisustusideaalin kanssa, jossa luonto ja luonnollisuus olivat keskeiset elementit. Luonnon tuli olla läsnä niin arjessa kuin pyhässä: kodin väri-, muoto ja sommitteluvalinnat tehtiin luontoa tarkastellen. Väriskaalaa kutsuttiin tertiääriseksi ja se perustui enemmän kuin yhdellä sävyllä murrettuihin värisävyihin.²⁸¹ Kauneuden ideaalia edusti tällä periaatteella valittujen värien yhteen sointuvuus ja siten muodostuvat harmoniset kokonaisuudet. Samanaikaisesti olivat tyyli-suuntaa sekä orientalismin että japanin kukoistuksessaan. Nämä vaikuttivat omalta osaltaan kontinentaalisen suuntauksen kauneutta edustaviin elementteihin: intialaiset pehmeät silkkikankaat ja keveät bambuhuonekalut sekä japanilaiset viuhkat ja auringonvarjot herättivät suurta kiinnostusta, samoin kuin sinivalkoinen keramiikka.²⁸² Paksuihin puuvillasatiineihin ja -sametteihin yhdistettiin kevyitä silkkikankaita ja ohuita musliineja.²⁸³ Myös ornamentiikka sai vaikutteita eksotismista. Erilaiset liljat, riikinkukonsulat ja auringonkukat koristivat niin tapetteja kuin huonekaluja ja kaikkia sisustuskankaitakin.²⁸⁴ Riikinkukonsulasta tulikin kauden symboli – se esiintyi joko sisustuksellisena symbolina tai konkreettisesti japanilaiseen maljakkoon asetettuna.²⁸⁵ Vaikka väriskaalaa pidetäänkin murrettuna, olivat kankaiden painatukset usein kirkkaissa väreissä toteutettuja ja sisälsivät ornamentiikan lisäksi vähintään kahta toisiinsa sopivaa värisävyä. Puuvillakankaisiin painettiin runsaskuvioisia sommitelmia, jotka täyttivät täysin tekstiilin pinta-alan.²⁸⁶ Kauneuden ideaalina oli värisommittelun sopusuhtaisuus ja symbolistisen ornamentiikan sekä kuvioinnin yltäkylläisyys. Morris tuotti myös runsaasti erilaisia kudottuja kangastapetteja ja painettuja paperitapetteja, joista osa on tuotannossa edelleen.²⁸⁷ Samankaltaisesti kuin Larssonin perheessä, illuusiot ja unelmat siirtyivät ajatuksista seinien kuvioinneiksi.

Arts and Crafts -liikkeen aikaansaamasta taide- ja sisustusideaalista

²⁸⁰ Larsson 1899.

²⁸¹ Naylor 2005, 116–22.

²⁸² Stavenow-Hidemark 1991, 30.

²⁸³ Waggoner 2005, 82–3.

²⁸⁴ Esim. Hansen Gladys: *Oscar Wilde "THE MODERN MESSIAH"*. Viitattu 13.1.2011. Erityisesti Oscar Wilde oli innostunut auringonkukista, liljoista ja japanilaisista varjoista.

²⁸⁵ Harvey, Press 1996, 157–71; Stavenow-Hidemark 1991, 27.

²⁸⁶ Arscott 2008, 87–103. Arscott käsittelee teoksessa Morrisin mallien taustalla olleita mentaliteetteja, sadunkaltaisuutta ja yhdistää sen aikakauden ja liikkeen aatekontekstiin.

²⁸⁷ Naylor 2005, 166–22; Bosley 2005, 151–61.

kirjoitettiin lehdissä ja muissa aikalaisjulkaisuissa. Ulkomailla olleet toimittajat valottivat uuden sisustusideaalin piirteitä, mutta Ruotsissa innostus ei ottanut kansan tasolla tulta ennen 1900-luvun alkua.²⁸⁸ Vaikuttaa siltä, että uusi kauneutta ja hyvinvointia levittävä suuntaus sai jalansijaa ensin Amerikan mantereella, sillä jo 1870-luvulta saakka siellä pidettiin säännöllisesti aihealueeseen liittyviä näyttelyitä ja jo saman vuosikymmenen aikana aloitettiin sisustuselementtien valmistaminen paikanpäällä.²⁸⁹ Larssonit aloittivat muiden ruotsalaistaiteilijoiden tapaan vuonna 1891 ensimmäisen, todellista kansainvälistä suosiota saavuttaneen kulttuurijulkaisun *The Studio* tilaamisen. Lehti käsitteli uudentyyppistä arkkitehtuuria sekä taidetta ja taideteollisia tuotteita, kuten huonekaluja, astioita, tekstiilejä, tapetteja, metallitöitä ja kirjapainotaidetta.²⁹⁰ Artikkeleissa on yhtenevyyksiä Larssonin kodin sisustuksen kanssa: esim. vuoden 1898 *The Studio* esitelee artikkelissa *A Modern English Countryhouse* ihanteellisen arkkitehtuurin ja sisustuksen yhteensulautumista maaseutukodissa. Artikkelin korostaa maalaisuuden yhdistymistä taiteelliseen, esteettiseen ja samalla käytännössä toimivaan kokonaisuuteen.²⁹¹

Larsson antoi *Ett hem* -teoksessa selkeän kannanoton 1800-luvun lopun porvariston ja maalaisväestön kotien sisustuksesta:

Fabriken, kasernen, sjukhuset, skolan och herrgården äro lika odrägligt jämnlinierande både ut- och invändigt.

Bonden försöker få det lika ledsamt, han med, fast, tack vare rödfärgen, hans stuga dock blir hvad stadsbon med en lantans suck kallar landtlig. Så rätlinieringens motsats: ståndspersonens

²⁸⁸ Stavenow-Hidemark 1991, 129–130. Gustaf Fredrik Steffen oli luonnontieteilijä ja sosiologi. Hän toimi jo vuodesta 1887 *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidningin* ulkomaankirjeenvaihtajana Lontoossa. Steffen kirjoitti ensimmäisenä ruotsiksi Rushkinista ja vieraili Morrisin luona (Morrisia koskeva artikkeli julkaistiin tosin vasta hänen kuolemansa jälkeen). Nuori *Dagens Nyheterin* reporteri Edward Alkman kirjoitti vuodesta 1894 alkaen Englantilaisista kulttuuriuutisista.

²⁸⁹ Mm. Harvey, Press 1996, 116–49; Bosley 2005, 135–46. Alkuun sisustusvaikutteet ja kauneusideaalit olivat lähtöisin Englannista, mutta myöhemmin koloniaalisen tyylin vaikutteet tulivat enemmän esille. Amerikan Anglofiilien katsottiin olleen uuden tyylin välittäjinä, Ruskinin ideoihin ja Prerafaeliittien välittämän taidesuuntauksen kanssa. Morris & Company aloitti tapettien myynnin Bostonissa vuonna 1873, josta tuotanto ja myynti levisivät nopeasti maan muihin osiin. Morrisin Amerikassa aloittama sisustusideaali sai 1880-luvulta lähtien nationalistisia piirteitä, kansallisromantiikan kauden mukaisesti. Englantilaiset vaikutteet tulivat kuitenkin voimakkaasti esille ja levisivät niin taiteilijoiden kuin luennoitsijoidenkin käyntien mukana. Vuonna 1882 Oscar Wilde teki Morrisia ja Prerafaeliitteja ylistäneen ja Arts and Crafts -liikettä edustaneen Amerikan kiertueensa, joka kattoi yli 120 Pohjoisamerikkalaista kaupunkia. Moren ja Morrisin ”utopioiden” mukaisesti keskittyi amerikkalainen sisustusideaalin luominen modernien kaupunkiasuntojen ja lähiötalojen sisustukseen.

²⁹⁰ *The Studio* Jan 1897, 262–85; Stavenow-Hidemark 1991, 131. Aiemmin Englannissa ilmestyneitä taidejulkaisuita olivat olleet mm. *The Artist* ja *The Magazine of Art*, mutta *The Studio* löi läpi ennen kaikkea kuvituksellisesti rikkaan ja aihealueellisesti kattavan sisältönsä vuoksi. Suurin osa Ruotsin koulutetusta väestöstä hallitsi pääasiassa saksan kielen, mutta jo alusta saakka kuuluivat taiteilijakaartista esim. Louis Sparre ja Larssonit *The Studio* -lehden vuotuisiin tilaajiin. Saksankielisiä kulttuurijulkaisuja tuli tarjolle vasta vuoden 1897 jälkeen ja nämä taidelehdet kirjoittivat käytännössä katsoen vain Englannin kulttuuri- ja taideilmiöistä. Tällaisia julkaisuja olivat mm. *Dekorative Kunst*, *Die Kunst*, *Pan* ja *Der Moderne Stil*.

²⁹¹ *The Studio* 1898, 241.

fånigt upphängda draperier öfver dörrar, i hörn och bakom taflor, dess etagerer och ställ med billig bazarsmörja på, samt konstgjorda blommor med band, damm och mikrober. Tockna lampor och sickna skärmar! Och plysch och kretong! I detta granna skräp och lysande elände sitta nu herre och fru mysande detta säkra löje, som säger, att de till det yttersta tillfredsställt de kraf moderniteten kräfver af samhällets toppar.

En ann 'så god som en ann', tänker den svenske bonden.

Från snickerifabriken har han en inventionssoffa af furu, betsad till mahogny, en byrå med rysliga nickelbeslag, en valnötskommod, en gungstol (svart och guld) och midt på golfvet ett rundt och rankigt utdragsspektakel till bord på hvilket liger en smutsblomfärgad duk ("tryckta mönster") samt på denna en mycket billigare, men lika faslig fotogenlampa, som hos det nyssnämnda herrskapet. Tjugufemöres tapeterna äro däremot naturligtvis mindre vederstyggliga än de som kosta flera kronor rullen. Så är det, men hur var det.²⁹²

Larsson kuvaa tekstissään kontinentaalisen koti-ideaalin kauneuskäsitteen peruselementtejä, jotka toteutuvat runsaassa koristelussa, lukuisien erilaisten muotojen ja materiaalien yhdistelemisessä. Värien tuli olla toisiinsa sointuvia, mutta muoto-ornamentiikan suhteen kokonaisuus saattoi muodostua hyvinkin moninaiseksi.²⁹³ Hän tuhahtaa herrasväen kretongeille ja plyyseille, samoin kuin Morrisin tyylin kaltaisesti tuotetuille painetuille, kukikkaille puuvillakankaille. Tähän verrattuna Larssonien kodin pinnat olivat hyvin yksinkertaisia ja yksivärisyydessään selkeitä.

1880-luvun porvariston sisustuksellisen kauneusideaalin mukaan seinien ja tekstiilien, kuten myös huonekalujen värisävyt olivat usein tummia. Tämä oli pitkälti Jacob von Falken vuonna 1876 ruotsinnetun teoksen *Die Kunst im Hause* (1874) innostamaa. Von Falke oli luettellonut Kaarle XV:n Ulrikesdalin linnan esineistön ja herätti siten eliitin kiinnostuksen tummanpuhuviin tapetteihin ja nk. kuninkaalliseen sisustukseen.²⁹⁴ Porvaristosisustuksen tyyliksi tuli tummien pintojen yhdistäminen valkoisiin kipsikoristeisiin tai kultakoristeisiin, raskaisiin sisustuselementteihin. Usein kaakeliuuni ohjasi koristukseltaan huoneen muuta sisustusta. Katon rajaam liimatut kipsiboordit loivat puolestaan yleisvaikutelman kasviornamentiikan monipuolisesta käytöstä.²⁹⁵ Porvariston sisustusideaali sai vaikutteita 1500- ja 1600-lukujen kuninkaallisesta sekä aateliston sisustustyylistä ja poikkesi siten 1800-luvun lopun

²⁹² Larsson 1899.

²⁹³ Stavenow-Hidemark 1991, 36–37. Liite IV: Sisustus, Kuvakollaasi 1. Tapettien suhteen oli tavanomaista käyttää kahta tai kolmea boordia; näistä käytettiin nimityksiä dado, filling ja frieze. Dado tarkoitti seinän alaosan peittävää tapettia, jossa usein käytettiin tummemman sävyistä ja tiheätäytteisempää kuviointia. Filling puolestaan tarkoitti varsinaista seinäosaa, jonka tuli olla vaaleampi ja kevyempi kuvioinniltaan. Ylimmäiseksi, lähinnä kattoa asetettiin frieze, jonka värien tuli olla voimakkaat ja kuvioinnin huomiota herättävä, tämän osan tuli erottua kauempaa tarkasteltuna. Näiden kuvioversioiden lisäksi myös katto tapetoitiin, yleensä kuitenkin vaaleasävyisin ja pehmeämmin ornameintein. Tämän kokonaisuuden lisäksi oli tavanomaista, että huoneen muut tekstiilit olivat kuvioituja – tavanomaisesti kukka-aiheinekin.

²⁹⁴ Stavenow-Hidemark 1999, 54.

²⁹⁵ Liite IV: Kuva 1.

taiteilijoiden ja uudistusmielisten luomasta kontinentaalista sisustusideaalista.²⁹⁶ Ruotsalaisen Arts and Crafts -liikkeen kannattajan ja *Sub Rosa* -nimisen sisustusliikkeen perustaja Erik Folcker kritisoi kirjoituksissaan tiukkasanaisesti maassa tuolloin vallinnutta kauneuskäsitettä ja piti Larssonin kaltaisesti nurkkiin asetettujen kuivakukka-asetelmien, vinottain aseteltujen huonekalujen ja paikalleen naulattujen, raskaiden verhojen luomaa kokonaisuutta lähinnä amatöörimäisenä tyyliharjoitteluna. 1800-luvun loppupuolella ja ennen kontinentaalisen sisustusideaalin saapumista, oli Ruotsissa tullut muotiin uusrenessanssi ja kertaustyyli, joiden myötä myös antiikkikauppa kukoisti. Vanhojen tavaroiden keräämistä pidettiin harrastuksena.²⁹⁷ Näin tehtiin myös Larssonin perheessä, vaikkakin käytännönläheisellä keräilyperiaatteella ”*alltsammans med praktisk andvändning*”.²⁹⁸ Porvariskodeissa pidettiin antiikkiesineiden keräilyä ja savi- ja koriesineiden, lasipullojen ja puukenkien maalausta sekä näiden esille asettelemista kauneuden tuottamisena. Näitä esineitä ei varsinaisesti käytetty kodin toimissa, vaan ne nähtiin sosiaalista arvoasemaa kuvaavina sisustuksellisinä koriste-elementteinä.²⁹⁹ Kertaustyylien muotiin tuleminen johti kaikkien tyylien samanaikaiseen käyttöön, josta epäyhtenäisyyden vuoksi käytettiin nimitystä sekatyyli. Folcker piti porvariston sisustusniksejä halpoina keinoina luoda ylellisyyttä ja hänen mielestään sekatyylillä edusti tyyllillistä ja muototajullista epäkypsyyttä.³⁰⁰ Heidenstam kuvasi porvaristosisustuksen tyyliä konkreettisin esimerkein: esim. kaikkia huonekaluja ja toisistaan poikkeavia materiaaleja tai tyyliä ei pitänyt sijoittaa samaan tilaan toistensa kanssa.³⁰¹ Porvarikotien sekasisustusta kuvaa erinomaisesti August Strindbergin valokuva. Taiteilijan ja ”maailmanmatkaajan” viimeinen koti sijaitsi *Blå Tornet* -nimisessä talossa, Tukholman Drottningatanilla.³⁰² Valokuvien mukaan asunto edusti sekasisustusta ja oli porvarillisen sisustusideaalin mukainen: eksotismin, japonismin ja luonto-ornamentiikan kyllästävä sekamelska. Mielenkiintoista on huomata, että museona toimivan kodin

²⁹⁶ Frick 1978.

²⁹⁷ Idun 5.4.1899, 4-6. Ulkoministeri, diplomaatti ja vapaaherra Carl Bildtin koti oli Hallwylska Palatsin kaltaisesti todellinen keräilyesineiden museo. Seinät olivat lattiasta kattoon täynnä rokokoo- ja barokkityyliä koriste-esineitä ja tavaroiden muotokylläisyys oli kuvien perusteella sanoinkuvaamaton. Kuviointi jatkui myös katoissa maalauksin ja lattiat olivat kuvioitujen mattojen peitossa.

²⁹⁸ Stavenow-Hidemark 1999, 55: ”De gamla möblerna i barockformer från bergsmansgårdar, vackra hästlokor och en och en annan allmogetextil kom att ingå i hemmets utformning. Ett rum, gammalrummet, är fyllt av gamla möbler, tavlor och en nordtysk renässans panel, men rummet var inte ett museum, det var gästrum.”

²⁹⁹ Stavenow-Hidemark 1980, 35.

³⁰⁰ Stavenow-Hidemark 1991, 133.

³⁰¹ Heidenstam 1907, 644. ”Sätt bland allt detta en aldrig så tarflig gustaviansk trästol bredvid en valnötsbyrå, och vi se skillnaden mellan god smak och dålig.”

³⁰² Strindberg asui Drottningatan 85 asunnossa elämänsä viimeiset neljä vuotta.

kirjastossa on edelleen sivupöydällä Larssonin *Ett hem* -teos!³⁰³ Hyvän esimerkin kontinentaalista sisustuksesta antaa puolestaan Erik ja Gerda Folcerin koti. Kokonaisuutena tulkittuna sekasisustuksen kauneusideaalin ydin oli eräänlaisessa keräilyssä eli arvovaltaa edustavan ja ”kulttuurillisen” imagon luomisessa. Molemmat sisustustyylit luovat vaikutelman liiallisesta moninaisuudesta. Itse pidän niin 1880-luvun perinteistä porvarissisustusta kuin kontinentaalisen sisustusideaalin ja kertaustyylien luomaa sekasisustusta hyvin samankaltaisina. Pääsääntöisesti molemmat muodostavat eräänlaisen vastapolariteetin Larssonien kodin kauneusideaalin käytännön toteutukselle, vaikka samankaltaisten elementtien käyttöä löytyy kaikista.



Kuva 32. August Stridberg kodissaan 1908–12, valokuva Strindbergmuseet.

Kuva 33. Gerda ja Erik Folcker kodissaan 1900, valokuva teoksessa Nyström 1982, 12.

1800-luvun lopun naisasianaisen ja kulttuurihenkilön Ellen Keyn (1849–1926) koti-ideaali oli museoitumisen ja sekasisustuksen vastainen. Hänen mielestään turhat pystit, esineiden erikoiset yhdistelmät ja kuivakukka-asetelmat höyhenineen olivat epäkäytännöllisiä ja keräsivät pölyä.³⁰⁴ Hänestä Larssonien kodin sisustus oli ihanteellinen ja toi konkreettisesti esille hänen omat ajatuksensa sisustuksesta.³⁰⁵ Keyn

³⁰³ Kuva Liite IV: Sisustus, kuva 10. Strindbergin ja Larssonin välit muuttuivat vihamielisiksi myöhemmässä vaiheessa, joten *Ett hem*-teoksen esillä olo on siten silmään pistävä asia. Tarkistin faktan museon henkilökunnalta. Strindberg valokuvaututti kotinsa, tietoisena siitä, että se tulisi myöhemmin toimimaan museona. *Ett Hem*-teos on tänäkin päivänä samalla keskeisellä paikalla hänen kirjastossaan, kuin sata vuotta sitten.

³⁰⁴ Key 1908, 8-9.

³⁰⁵ Key 1908, 16.

ajatukset ja Larssonien perheen koti-ideaali kävivät monilla käytännön alueilla yhteen ja vaikuttaa siltä, että heidän teoksistaan muodostui toisiaan tukeva kokonaisuus. Key julkaisi artikkelinsa ensimmäistä kertaa vuonna 1899, opiskelijayhdistys *Vernandisin* painattamana vihkosena ja tämä oli myös *Ett hem* -teoksen julkaisemisvuosi.³⁰⁶ Myös *Skönhet för Alla* -kokoelmajulkaisun kansi oli Larssonin suunnittelema. Key vieraili ennen teoksen julkaisemista Sundbornissa, todennäköisesti näkemiensä akvarellien herättämän kiinnostuksen vuoksi. Hän kertoi tekstissään Larssonien perheen tavasta luoda kauneutta ympärilleen ja lainasi Carlin edellä esittämiä sanoja *Ett hem* -teoksen johdannosta.³⁰⁷ Keylle Larssonien koti kuvasti kodikkuuden valoisaa ja puhdasta kokoonpanoa: koti oli tyytyväisten ihmisten luoma ja mahdollisti siten siellä asuvien onnellisuuden.³⁰⁸ Tätä ajatusta julistavat myös aikalaisjulkaisut, molempien teosten hengessä.³⁰⁹ Key ei kuitenkaan ollut ainut Larssonin kodin sisustusta ihanteellisena pitänyt, esim. Karl Walden esitti *Ett hem* -teosta käsittelevässä artikkelissaan, että Larssonien koti oli toteutettu hyvällä maulla ja että se kunnioitti ruotsalaista kansankulttuuria.³¹⁰

Larssonien sisustuksessa ja *Ett hem* -teoksen akvarelleissa on nähtävissä myös ruotsalaisen jugendin piirteitä. Jugend-tyyli (saks. *Jugend* tark. nuoruus) tai Ranskan art nouveau (ransk. *art nouveau* tark. uusi taide) esiintyi länsimaissa hieman erilaisena aikakaudesta ja paikasta riippuen, mutta keskeistä sille oli luontoelementtien ja selkeiden, orgaanisten linjojen käyttö.³¹¹ Joissain lähteissä esitetään Larsson myös yhtenä ruotsalaisen jugend-tyylisuunnan kehittäjänä.³¹² Tällä viitataan todennäköisesti Tukholman taide- ja teollisuusnäyttelyn vuonna 1897 aikaansaamaan huomioon, jolloin useat taiteilijat ja taideteollisuuden tekijät esittivät Euroopasta saatujen Arts and Crafts -liikkeen inspiroimia teoksia.³¹³ Tyylisuuntaa oli ryhdytty kutsumaan Saksassa jugendiksi ja muissa länsimaissa sille oli omat nimitykset. Larssonin *Ett hem* -teoksen akvarellit olivat esillä samaan aikaan kirkkaita värejä, rytmikkäästi aaltoilevaa ja epäsymmetristä luonto-ornamentiikkaa sekä orgaanisia muotoja edustavien taidekäsitöiden kanssa. Tyylillisten yhtenevyyksien kautta hänen akvarelleissaan nähtiin ruotsalaisen jugendin käytännön toteutuminen. Larssonin sisustus ei kuitenkaan edusta ”puhdasveristä”

³⁰⁶ Stavenow-Hidemark 1999, 73.

³⁰⁷ Key 1908, 16-7.

³⁰⁸ Key 1908, 17.

³⁰⁹ Idun 18.2.1899, 6; Vallander 1900, 727-731.

³¹⁰ Walden 1900, 276.

³¹¹ Stavenow-Hidemark 1964, 13-25.

³¹² Esim. Antikvärlden-lehti, Stilskolan. Del 7: Svensk jugend. 2.8.2010. Viitattu 13.1.2011.

³¹³ Nyström 1982, 13-14.

jugendia, vaikka kotiakvarellien toteutuksessa ja sisustuksessa on samankaltaisuuksia.³¹⁴ Samalla jugendin käsite on helposti liian leimaa-antava, sillä Larssonien kodin käytännön ratkaisut kertovat hyvin moni-ilmeisestä ja omaleimaisesta sisustustyylistä. Larsson oli myös ikäluokaltaan ”vanhempaan” taiteilijakaartiin kuuluva (maalasi *Ett hem* -teoksen akvarellit liki 50-vuotiaana) ja sai lähdemateriaalin perusteella enemmän vaikutteita Morrisilta ja Arts and Crafts -liikkeen alkuvaiheen tuotoksista, kuten taiteen osalta ensimmäisten impressionistien ja modernistien töistä. Taidehistorioitsijoiden mukaan Larssonia on pidetty ennen muuta art nouveau edustajana (Ranskan kausien vaikutus) ja hänen tyyliinsä nähdään myös italialaista freskotekniikkaa.³¹⁵ Tutkimuksen lähtökohta on *Ett hem* -teoksen akvarellit. Näiden ja kodin sisustuksen tyyli oli monimuotoinen, siksi en nosta esiin eri sisustustyylien vertailua, vaan kartoitan mahdollisia taustalla olleita inspiraationlähteitä aikalaissyhteyksissään.

Larsson kuvaa *Ett hem* -teoksessa sisustuksen keskeisyyttä kotien sisäisenä ja rakennusten ulkoisena elementtinä. Sisustamista ei kyseenalaisteta, se kuului ihmisen luoman infrastruktuurin perusolemuksen. Kuten Heidenstam vuonna 1909 kirjoitti: ”För att finna ett uttryck för sitt inre lif griper människan ifrigt efter de medel, som stå till buds, helst efter de närmaste, de som småningom blifvit mest gängse under hennes egen tid och med hvilka hon lättast gör sig förstådd.”³¹⁶ Lähtökohtana on elinympäristön koristaminen, luovuuden yksinkertainen ja arkinen toteuttaminen – tosin vaihtelevin toteutustavoin. Larssonille yhteiskuntaa edustavat rakennukset muistuttivat arkkitehtuuriltaan ja sisustukseltaan kartanoita. Hänelle maaseudun kodit ja kaupunkien suuret rakennukset muodostivat vastaparin. Ylempien yhteiskuntaluokkien edustajat sisustivat kotinsa samankaltaisesti ja noudattivat aikakauden muotia edustamansa yhteiskunnallisen ”muotin” mukaisesti. Tämän sisustusideaalin seuraajana ja matkijana hän piti myös maanviljelijää, jolle halvemmalla hankitut sisustuselementit olivat yhteensopimattomuudestaan huolimatta samanarvoisia – kunhan vain toimivat käytännössä. Heidenstam esitti, että tyylien ja sisustusten toteutuksessa vaikuttivat kunkin aikakauden olosuhteet sekä materiaalien saatavuuden helppous, siis arkisuus. Larsson puolestaan näki sisustuksen osana yhteiskunnallisten struktuurien ja käytäntöjen noudattamista, jolloin siitä jäi puuttumaan yksilöllisyys ja elävyys. Pois jäi myös taiteilijalle olennainen ja kodin ideaalin toteutumisen kannalta keskeinen innovatiivinen

³¹⁴ Vrt. Stavenow-Hidemark 1964, 32-33.

³¹⁵ Strömbom 1948, 12-15.

³¹⁶ Heidenstam 1907, 639.

ja luova henki. Tästä puhui myös Karl Walden *Ett hem* -teosta käsittelevässä artikkelissa vuodelta 1900: Larssonien koti oli viihtyvyyttä tavoitteleva, ei luksusta korostava. Sen kokonaisuutta ei luotu rahallisilla sijoituksilla, vaan taiteilijaparin kyvyillä ja soveltamalla. Samalla Walden poistai aikalaiskriitikoiden aseet, sillä hän osoitti taiteilijakodin rakenteen perustuneen arjen toimivuuteen.³¹⁷



Kuva 34. Larsson Carl: *Ateliern, enä hälften*. Akvarelli, *Ett hem* 1899.

On totta, että *Ett hem* kuvastaa luovuuden tyyssijaa ja on siten omalla tavallaan kaoottisen moninainen – tosin valoisassa ja hallitussa mielessä. Akvarellissa *Ateliern, enä hälften* on kodin ensimmäinen ateljee, tila, joka oli jo alkujaan liian pieni monumentaalimaalarille.³¹⁸ Tässä kodissa yhdistyivät Folckerin välttelemä ja vanhanaikaiseksi kritisoinut puhdas valkoinen pinta kirkasvärisiin sisustuselementteihin. Akvarellissa näkyy taiteilijaparin kiinnostus vastaväreillä leikkimiseen. Niiden runsas yhteiskäyttö juontanee juurensa taidekoulutuksen väriopista, sillä vastavärien katsotaan korostavan toisiaan ja kontrastien luovan intensiivisyyttä.³¹⁹ Toisaalta Larssonien *Ett hem* kuvastaa sävyvalintojen osalta ammattitaidolla toteutettuja kontrasteja, sillä

³¹⁷ Walden 1900, 275.

³¹⁸ Tästä huoneesta tuli suuremman ateljeen valmistuttua vuonna 1900 yhteinen verstaas ja askarteluhuone.

³¹⁹ Key, 1908, 18–21. Key kutsuu näitä värejä komplementtiväreiksi ja kehottaa käyttämään niitä pareittain parhaimman mahdollisen väri vaikutuksen aikaansaamiseksi. Myös taiteen perusopintoja tehdessäni korostettiin juuri vastavärien voimakkuutta, joka Keyn teoksessa nostetaan esille Larssonien kodin väri valintojen kautta.

kokonaisuudesta muodostuu harmoninen. Myös Key käsitteli useaan otteeseen kirkkaiden värien positiivista vaikutusta. Hän ylisti norjalaisia väriyhdistelmiä, esim. vaaleansinistä seinää, jota halkovat boordin punaiset tulppaanit tai vihreän ja punaisen yhdistelmää, jossa boordina on käytetty liljoja.³²⁰

Ett hem -teoksen kuvaaman kodin elävyys muodostaa vastakohdan 1800-luvun lopun porvaristosisustukselle, sillä kuivakukka-asetelmista ei ole tietoaakaan ja verhojen käyttö on lähinnä minimaalista. Valo tulvii Larssonien huoneisiin kaikenkattavasti ja paljastaa niin luovan sotkun kuin keskeneräiset työt ja askareet. Elävät kukat viihtyvät valoisassa kodissa. Viherkasvit olivatkin Karinin harrastus ja yhtenä haasteellisena päämääränä oli saada vaikeat lajikkeet kukkimaan.³²¹ Luonnonelementit tulevat esille monissa *Ett hem* -teoksen akvarelleissa, mikä käytännön tasolla yhdistää kodin tyylin kontinentaalisen sisustuksen kanssa. Myös Keyn mukaan kodin tärkeimpiä sisustuselementtejä olivat huolella hoidetut kukat ja niiden seurana laadukkaat kirjat.³²² Karin sijoitti sisäkukat eri huoneiden sisustuksiin sopiviksi. Larssonien kukkaloisto oli moni-ilmeinen. Heillä oli kahden tyyppisiä ruukkukasveja: tavallisia, maalaismaisia ja kansanomaisia sekä villejä, eksoottisia ja vaikeasti kasvatettavia – kuten hortensiat ja atsaleat sekä oleanterit ja afrikkalaiset siniset liljat.³²³ Samaan aikaan porvaristokodeissa tyypillisimpiä huonekasveja olivat erityyppiset palmut. Ehkäpä siksi, että ne sietivät vähäistä valonsaantia ja tunkkaista huoneilmaa. Larssonien ikkunalaudoilta löytyi aurinkokylvyistä nauttivia eksoottisia kaktuksia, fuksioita ja neriumeja, samoin kuin tavanomaisia pelargonioita.³²⁴ Erityisesti taiteilijaparia kiinnosti erilajisten kaktusten kukkiminen, eikä vähiten sen vuoksi, että kukintojen väritys ja hetkellisyys olivat haasteellisia maalaamisen kannalta. Myös tulppaanien annettiin kukkia terälehtien lakastumiseen saakka, kaikkien kukintaan kuuluneiden värisävyjen havaitsemiseksi.³²⁵ Osa Karinin tekemistä kukka-asetelmista muistuttaa japanilaista tyyliä, jossa esille laitettiin vain yksi tai kaksi kukkaa. Japanilaisesta asetelmatekniikasta oli esimerkkejä

³²⁰ Key 1908, 19.

³²¹ Rydin 1993, 165: ”Jag har försökt med att plantera crokusar i smala cigarrettaskar och satt mellan innanfönster som det brukas i Tyskland och de trivas så bra.”

³²² Key 1908, 19-39.

³²³ Högarth-Ihr 2008, 71-77.

³²⁴ Högarth-Ihr 2008, 72. Lehtikaktukset (Kuningaskaktus, *Disocactus ackermanni* ja Kuningatarkaktus *Disocactus phyllantoides*) olivat taiteilijaparin lemmikkejä; yllättävää oli niiden voimakas vastakohtaisuus - kuivahkoilta vaikuttavista rungoista tupsahteli voimakkaita kukintoja kaikkina vuodenaikoina. Katso myös Rydin 1993, 156-170.

³²⁵ Rydin 1993, 156-170.

The Studio -lehdessä, kuten myös maalauksia eksoottisista kukista.³²⁶

Samalla tietoinen luontoelementtien ”viljely” sisätiloissa viestittää luonnonmukaisen epäjärjestyksen sallimisesta. *Ett hem* esittelee kodin, jonka sisustuskokonaisuudesta muodostuu luonnollinen, helposti lähestyttävä ja ystävällinen. Kodin kauneusideaali oli siten maanläheinen ja sisälsi lukuisia kansan tuntemia ja käyttämiä rakenneosia.³²⁷ Ehrenswardin sanoin puhtaan luonnon vaikutus oli yksinkertaisuudessa; Key tukeutui hänen sanoihinsa ja kertoi täydellisyyden löytyvän luonnon ja luonnonmukaisuuden kautta. Key lainasi Ehrenswardia ja sanoi, että maku (kauneustaju) oli luonnon kaikkein salaisimpia ja hienoimpia totuuksia.³²⁸ Larssonin kodin kauneus perustui siten eräällä tasolla sydämellä koettavaan kauneuteen, jonka katsoja koki sekä kauniina että turvallisena.

Ett hem kuvaa myös kotia, joka eli ja kasvoi perheen mukana. Se kuvastaa kasvien edustamaa elävyyttä, dynaamisen voiman läsnäoloa. Kotia laajennettiin useaan otteeseen ja jokainen muutos muokattiin sopimaan entisen rakennuksen alkuperäisiin rakenteisiin.³²⁹ Tämä muuttuminen oli Carlin sanoin kodin ideaalin mukaista: ”Ett hem är ikke något dött, utan något levande, och som allt sådant måste det lyda livets lag, måste förändras stundeligen”.³³⁰ Lukuisien erilaisten aikalaislähteiden kautta muodostuu käsitys, että juuri uudistusmielisyys yhdisti Larssonien ajattelutapaa ja muita sisustusihanteita. Uudistuksellisuus toteutui kuitenkin päinvastaisin tavoin. Kontinentaalinen ja sekasisustus sallivat uusiutumisen tiettyjen, kodin ulkopuolelta

³²⁶ The Studio Jan 1897, 245–60. The Studio September 1898, 213. Kuvia Lootuksista ja pioneista The Studio September 1898, 247–9. Prinssi Eugenin Waldemarsudden kevään 2009 Carl Larssonin kokoelmanäyttelyssä oli vat puutarhurit asettaneet näyttelyn koristukseksi Karin tyylisesti tehtyjä kukka-asetelmia. Myös näissä näkyi japanilaisen asetelmataiteen perusluonne: yksittäisten kukkien erottaminen ja nostaminen omaksi kokonaisuudeksi. Myöhemmin myös ruotsalaiset aikakauslehdet innostuivat japonismista: vuodenvaihteessa 1906–7 esittelee Idun artikkelisarjan piirroksineen aiheesta.

³²⁷ Larsson 1899, 10. Carl arvosti ja ihaili mm. Ateljeen seinien yläreunassa kiertävää maalaussarjaa Kristuksen elämänvaiheista, joka oli peräisin hänelle edellisen vuosisadan vaihteesta 1700-luvun lopusta ja oli Hallantilaisen maalarin tekemä. Näissä teoksissa Carl ihaili käsittääkseni ennen kaikkea niiden mentaalista symboliikkaa ja sisäلتöä – kulttuurihistoriallista perintöä taiteen muodossa.

³²⁸ Key 1908, 4.

³²⁹ Varsinaiset muutos- ja rakennustyöt tehtiin 1890 ja 1899–1900, mutta taloa muutettiin myös näiden vuosien välisenä aikana lähes jatkuvasti. Teoksen *Carl Larssongården* mukaan kirvesmies oli lähes koko ajan talossa. Teoksessa Carl Larssongården kuvataan lyhyesti seuraavaa: ”1890 byggde man den första ateljén. Den placerades längs husets framsida bredvid förstuga och framför matsal och förmak, vilkas fönster fick sitta kvar in mot ateljén, matsalsfönstret dock förändrat och bemålade. En stor öppen spis i ateljén med tillhörande hög vit skorsten av engelsk typ gav pittoresk accent åt exteriören. År 1900 kunde Carl Larsson inviga en större, fristående ateljé i vinkel mot husets norra del. Den tidigare ateljén förvandlades då till ett slags allrum för hela familjen. Rummet döptes om till verkstaden. Vid norra gaveln uppfördes en förlängning av det ursprungliga huset i två våningar. På nedre botten i nybygget tillkom skafferiet, diskrum, jungfrukammare, pojkrum och badrum och på övre planet lästrum, gästrum - det så kallade Gammelrummet - Suzannes rum, garderob och toaletttrum. 1912 köpte man en bergsmansstuga med vackra målningar från Aspeboda. Den fogades till ateljén, under vilkens höga tak man samtidigt byggde in övre och nedre Duvslaget till sommarrum för barnen.”

³³⁰ Rydin 1993, 84. Talon lopullinen muoto ja sen muodonmuutos tulevat näkyviin liitteessä I, kuvat 1 ja 2.

tulleiden normeja puitteissa. Näiden sisustusperiaatteiden ja -käytäntöjen taustalla olivat luokkatietoisuus ja uskollisuus luokkajaolle. Tätä ajattelutapaa kuvasti P. Hallmanin keskustelunavaus *Idun*-lehdessä 4.4.1907. Hän kritisoi arkkitehtien suunnittelemaa huonejärjestystä, mutta lähtökohdaltaan hän edusti tiukasti oman porvarisluokkaansa. Suuressa kaupunkihuoneistossa perhe ja palvelijat tuli olla erillään toisistaan, myös lapset tuli sijoittaa kauas aikuisten makuuhuoneesta. Hän vaati suurempia tiloja eli tilavaa pesuhuonetta, keittiötä ja suljettua vaatetilaa eteiseen. Hallman ei kuitenkaan ehdottanut muutosta varsinaiseen kontinentaaliseen sisustustyyliin.³³¹

Larssonien kodin sisustuksessa uusiutuminen näkyi periaatteiden ja käytäntöjen yhdistelemisenä. Tämä koski niin arkkitehtuurisia peruselementtejä kuin sisustusartikkeleita. Heidän kodissaan muutokset johtivat uusien ratkaisujen kehittämiseen ja uusiin käytäntöihin. Akvarelleja tarkastellessa vaikuttaa siltä, että Larssonien kodin värisävyt olisivat hienosävyisen murrettuja ja siten toisiinsa sointuvia. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, sillä värit pidettiin jatkuvan korjailun kautta hyvin kirkkaina, lähes loistavan kiiltävinä.³³² Näin ollen kontinentaalisen tyylin mattapintaisuus ja hillitty värien käyttö eivät ole tunnusomaisia Larssonien sisustukselle. Vaikka kontinentaalisen sisustustyylin ruusuke- ja rusettikuviointi näkyvät esim. Karinin ja lasten makuuhuoneen koristelussa, akvarellissa *Britas tupplur*, on seinien kuviointi modernisoitu ja yksinkertaistettu versio Arts and Crafts -liikkeen kasviaiheisista tapeteista. Jälleen kerran selkeimpänä erona ovat värivalinnat, mutta ornamenttiikan tyyli on yhdistävä piirre.³³³ Heidenstamin aikalaiskuvaus tyylin ymmärtämisestä ja tyylikkyydestä vuodelta 1907 sopii hyvin Larssonien toteuttaman sisustuksen lähtökohdaksi:

Här komma vi till något mycket betydelsefullt, nämligen den personliga stilbrytningen och stilblandningen. Visserligen ha vi nyss sett, att fantasien mycket väl kan stanna med bibehållet lif inom en förut gifven stil. Det behöfver heller inte vara tecken på svaghet utan endast en egenart och utmärker ofta harmoniska personligheter med ordningssinne, objektivitet och känsla för geometrisk skönhet.³³⁴

Larssonien luoma sisustuskokonaisuus oli osoitus hallitusta taiteellisesta väri- ja muotosilmästä, vahvasta yhdistelykyvystä ja luovuudesta. Sisustuselementtien

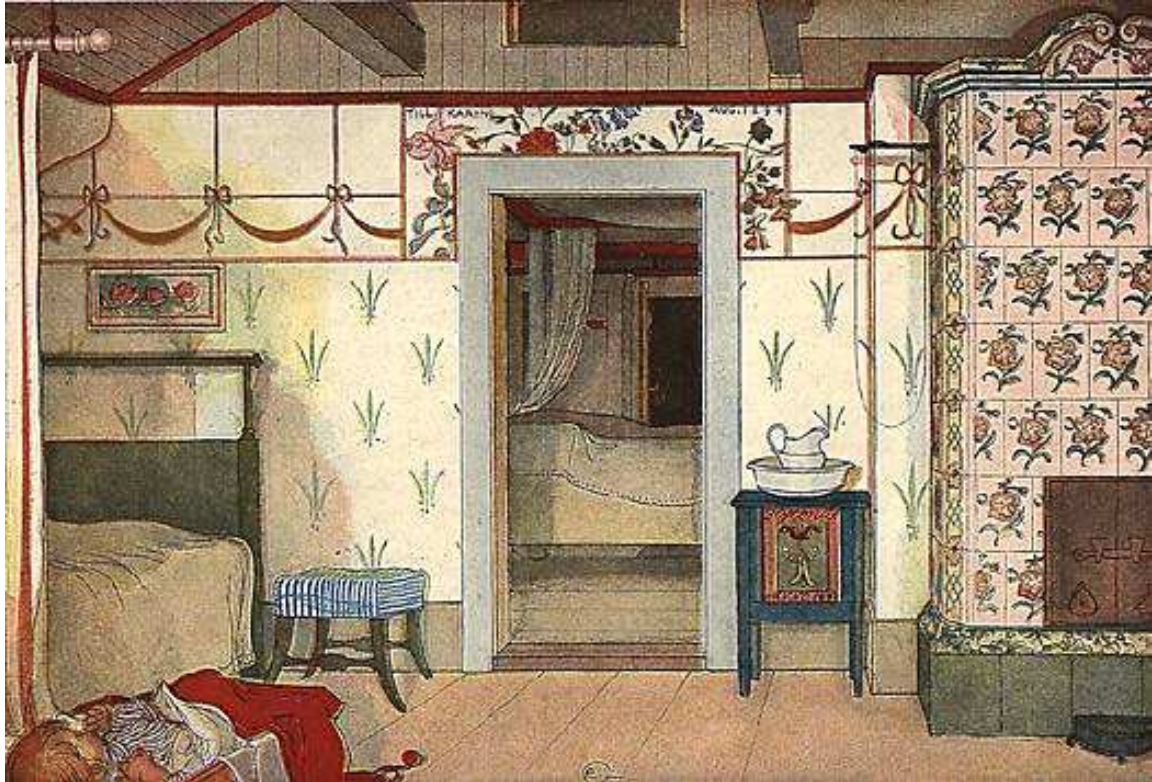
³³¹ *Idun* 4.4.1907, 165.

³³² Haastattelu Nilsson 14.2.2006.

³³³ Neergaard 1999, 173. Liite IV, Kuvakollasi 1. Karinin huoneen oven yläpuolinen koristelu oli Carlin lahja Karinille tämän nimipäivänä 1894.

³³⁴ Heidenstam 1907, 640.

suunnittelussa keskeistä oli värivalinnan impulsiivisuus.³³⁵ Tämä tulee ennen kaikkea esille Karin suunnittelemissa tekstiileissä ja huonekaluissa. Taiteilijaparin luova impulsiivisuus ei kuitenkaan tarkoita summittaisuutta, sillä sisustusvalinnat perustuivat pitkälliseen pohdintaan sekä järjestelmälliseen ja ammattitaitoiseen toteutukseen.



Kuva 35. Larsson Carl: *Britas tupplur*, akvarelli, *Ett hem* 1899.

Esim. Karinilla oli tapana luonnostella ja piirtää tekstiilimallit ensin hiilellä paperille, josta hän tämän jälkeen siirsi ne kangaspuille tai suoraan kankaalle.³³⁶ Lopputuloksesta muodostui omintakeinen ja aikalaisperspektiivissä ainutkertainen yhdistelytapa. Näin ollen Larssonien tyylin toteutuksessa liikutaan sekä Heidenstamin kuvauksessa että astutaan myös sen ulkopuolelle, siirrytään yhdistelemään eri tyylejä ja luomaan kokonaan uutta.

Teoreettisesti porvarillisen ja kontinentaalisen sisustuksen sekä Larssonien kodin yhdistävänä piirteenä voidaan nähdä sisustuselementtien runsaus ja kokonaisvaikutelman täyteläisyys. Edellä mainitut sisustustyyli edustavat kuitenkin tyyllillisiä struktuureita, joiden noudattaminen johtaa henkilökohtaisella tasolla teennäiseen, ulkoa opittuun ja siten sabluunamaiseen lopputulokseen. Larssonien kodin

³³⁵ Finn 1999, 217. Samankaltainen värikombinaatio löytyy norjalaisen veistäjän Gustav Vigelandin kotoa. Tämä koti on kuitenkin *Ett hem* -teoksen ajan jälkeinen, joten herääkin kysymys Larssonien kodin mahdollisesta vaikutuksesta.

³³⁶ Rydin 1998, 119; Haastattelu Marianne Nilsson, 20.2.2009. Vain muutamat Karin tekstiilipiirroksista ovat säilyneet jälkipolville ja niitä säilytetään Carl Larsson-Gårdenissa.

taiteellinen sisustus muodosti tälle vastakohdan, sillä siinä korostettiin käytännön ratkaisuja eri arjen tarpeisiin ja tilanteisiin. Larssonien sisustuksessa struktuurit toimivat luovuuden impulsiivisilla ehdoilla ja olivat siten alati muuttuvia.

Ett hem -teoksen esittämiä tyyllivalintoja voidaan tarkastella myös ideaalitasolla: Larssonin kotia ja Morrisin sekä Moren utopioita yhdistivät myös keskiaikaisen kulttuurin vaikutus. Larssonien sisustuksessa yhdistyvät Arts and Crafts -liikkeen kauneusihanteen luonto-ornamentiikka ja historialliset inspiraatiolähteet. Ruokailuhuoneen pöydän Karinin suunnittelema ja kutoma kangasliina tuo mieleen (*Matsalen*-akvarelli, kuva 37) modernisoidun keskiaikaisen kirkkotekestiilin ja ikkunalasit muistuttavat gotiikan kirkkoarkkitehtuurista. *Pappas rum*- ja *Matsalen*-akvarelleissa näkyvät lyijylasi-ikkunat olivat Larssonin mukaan tärkeä osa kansallista, perinteistä arkkitehtuuria.³³⁷ Samalla lyijylasi-ikkunat kertovat myös Arts and Crafts -liikkeen tyylistä: *The Studio* vuodelta 1898 esittää tammikuun artikkelissa ”*Some Glasgow Designers*” 19 erilaista keskiaikaisen ja kontinentaalisen tyylin inspiroimaa lyijylasi-ikkunaa. Myös Larssonin ruokailuhuoneen värivalinnat olivat lähinnä keskiaikaiset.³³⁸ Aikakauden arkkitehtuurista muistuttavat Larssonin oman makuuhuoneen pieniruutuiset lyijylasi-ikkunat, jotka tyyllillisesti viittaavat linnojen ja yksinkertaisimpien kirkkojen arkkitehtuuriin.

Taiteilijan makuuhuoneen sisustusvalintojen omintakeisuudesta kertoo seinien yläreunaa katonrajassa kiertävät, ruokailuhuoneen hyllyjen tapaiset kirjahyllyt. Key ihasteli niitä, samoin kuin makuuhuoneen kirkasta sävyä, katon valkoisuutta ja sen yhdistämistä kirkkaan punaisen värin kanssa.³³⁹ Tämä oli tietoinen valinta. Liitu- ja liimavesikäsitteilyn kautta huone tuli valoisammaksi, sillä talon laajennuksen jälkeen sen ainoa luonnonvalon lähde oli Karinin ja lasten huoneeseen johtava oviaukko, kuten molemmista akvarelleista tulee esille.³⁴⁰ Vaalean sisustuksen kannattaja oli myös englantilainen arkkitehti M.H. Baillie Scott (1865–1945); myös hänen suunnitteleman

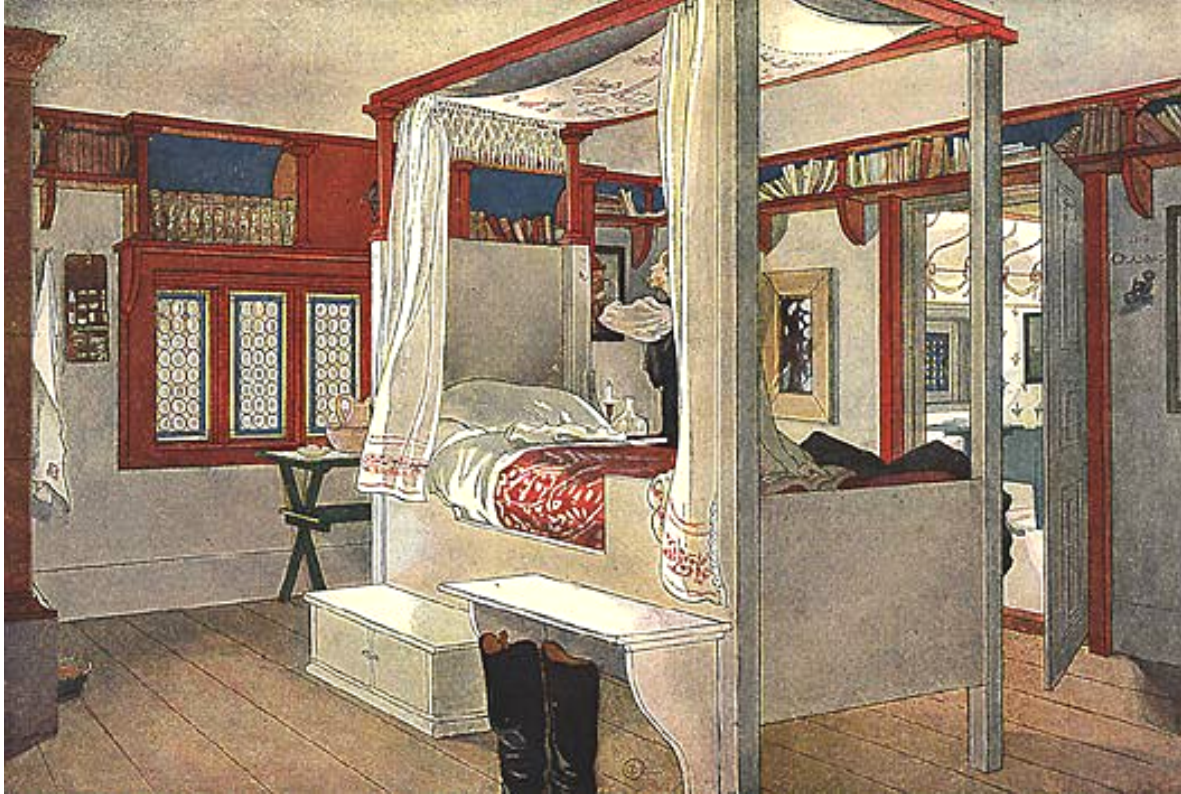
³³⁷ Larsson 1899.

³³⁸ Carl och Karin Larssons släktförening, 1997-2003, www.sivu: ”I våra dagar är Matsalens starka färger kanske inte så uppseendeväckande. Men dåtidens skribenter hade en hel del att säga om de 'råa' färgerna och även om de enkla stolarna som makarna Larsson hade beställt av snickare Arnbom i Sundborn.” Tuolit maksoivat teetettäessä 3 kr kappale ja saivat jo alkuun kirkkaan kellanpunaisen värin. Uusrenessanssin tyyliin raskaisiin tammituoleihin oli teetätetty suutarilla nahkaiset päälliset. Ruokailuhuone valmistui Carlin matkoilla ollessa ja Karin odotti paneelin maalauksen kanssa hänen saapumistaan...erikoinen värivalinta oli siis puolisoitten yhteinen. Viitattu 20.3.2009.

³³⁹ Key 1908, 20.

³⁴⁰ Tilasta oli pieni ikkuna alakerran tuolloiseen ateljee-huoneeseen, josta saattoi tarkastella valmistuvia töitä lintuperspektiivistä. Ikkunaluukku sijaitsee siinä nurkkauksessa, josta käsin akvarelli on kuvattu.

makuuhuoneen sisustuksessa näkyy reunaan asetettu katossänky.³⁴¹ Larssonin naapuri oli puolestaan kutsunut taiteilijan makuuhuonetta renkituvaksi. Taiteilijan mielestä kritiikki kertoi tuolloisen sisustustyylin feminiinisyydestä ja ulkomaisuudesta, sillä vanhan sotakansan jälkeläisten ei tullut nukkua hempeiden pitsien keskellä.



Kuva 36. Larsson Carl: *Pappas rum*. Akvarelli, *Ett hem* 1899.

Larssonille makuuhuone edusti omaa, henkilökohtaista identiteettiä. Viereisessä makuuhuoneessa olivat hänen elämänsä ”kerubit ja arjen enkelit” eli Karin ja lapset. Aviopuolisoiden erilliset makuuhuoneet olivat tavanomaisia niin aateliston kuin porvariston parissa, mutta työ- ja maalaisväestössä aviopari nukkui samassa sängyssä. Taalainmaan maaseudulla talon väki nukkui usein tuvan seinustoille rakennetuissa, verhoihin suojatuissa ”alkoveissa”.³⁴² Myös taiteilijan sängyn paikka oli hämmennystä aiheuttanut sisustusratkaisu. Keskiäikaiset sänkykatokset eivät olleet tavanomaisia 1800-luvun lopun porvariskodeissa, ainakaan teosten *Svenska inredningar i bild* ja *Hemmet som konstverk* mukaan. Oli myös harvinaista, että sänky asetettiin keskelle huoneen lattiaa.³⁴³ Larsson kuvasi suurella tyytyväisyydellä huonettaan *Ett hem* -teoksessa:

³⁴¹ The Studio Mars 1902, 91, 93, 95. Liite IV, kuva 8.

³⁴² Esim. Steinrud 2008, 196-204; Stavenow-Hidemark 1980, 34-35; Nordisk Familjebok 1905, 833-34.

³⁴³ Larsson 1899. *Det här är mitt rum. Det lär vara så hälsosamt att ha sängen midt på golvet, men det visste jag icke om när det bestämdes så.*

En granne – manne majorn – lär ha sagt att rummet ser ut som en drängstuga. Männerna, härstammande från ett gammalt krigarfolk, anse det passande att ligga på dunbolster, med spetsar på lakan och örngott, och kokett och nätt på alla sätt.³⁴⁴

Men i min enkla säng, på min halmfessing, soffer jag godt och djupt, som en kung på sin lit de parade. Kammarens väggar stryker jag öfver då och då med krita och limvatten, det blir så rent och skinande, som i en himmelsens boning. Men se, i det andra sofgemaket finner ni cheruberna.³⁴⁵

Akvarelli välittää Keyn näkemän puhtaan ja selkeälinjaisen, ihanteellisen sisustuksen. Sama ”taivaallinen valkeus” jatkuu auki olevan oven kautta Karin ja lasten makuuhuoneessa. Larsson kuvaa katossänkyään kuninkaallisen leposijana, jonka perinteinen olkipatja takasi hyvän ja rauhallisen unen. Samalla makuuhuone kuvasi Charles Londen (1795–1862) esittämää puhtausideaalia petivaatteiden ja makuuhuoneen raikkauden osalta: makuuhuoneessa ei saanut pitää eläimiä tai avotulta, siellä ei saanut olla liikaa tekstiilejä, kukkia tai savuttavia lamppeja.³⁴⁶

Toisaalta Larssonien kodin sisustus ei liiku pelkästään Morrisin ideaalien, kontinentaalisen ja sekasisustuksen aikalaisvaikutuksessa. Larssonin sisustusideaalin avoimuutta ja samalla kulttuurihistoriallista kontekstia kuvaa sen kansallisromanttinen henki. Aatehistoriallisesti ajankohtaisen kansallisromantiikan vaikutukset ovat *Ett hem* -teoksen kautta lähes käsin kosketeltavissa. Sisustuksessa näkyvät niin historiallisten elementtien kuin monitasoisen symboliikan kautta perheen, oman kulttuurin, omien juurien ja oman kansan erityispiirteet. Larssonin mukaan talonpoikaistupien sisustuspiirteet olivat kansallisuuden ja perinteiden kautta merkityksellisiä. Toisaalta Sundbornin koti sijaitsi konkreettisesti maaseudulla, perusruotsalaisessa ympäristössä ja oli perustukseltaan tavallinen kansanmallinen paritupa.³⁴⁷ Kodin maalatut pinnat muistuttavat myös taalinmaanhevosten, *dalahäst*, *kurpitsa*-tekniikan väripigmentejä ja

Sterner, Roosval, 1932: 133–154 Passim. Karin käytti keskiaikaisia käyttöesineitä inspiraation lähteenään, sillä myös hänen suunnittelemansa taottu kattokruunu on selvästi keskiaikaisen ’pyörökruunun’ tapainen – tämä yksinkertaisen kaunis kruunu sydämineen ja mansetteineen ei kylläkään näy *Ett hem* -teoksen kuvissa, joten jääköön taas sivuhuomautukseksi. Larsson 1899, 12–13. Myös Carl oli saanut makuuhuoneensa muistuttavan niin vankityrmää kuin rengin tupaakin; itse hän oli tyytyväinen yöisijansa arkisuuteen ja menneitä vuosisatoja kuvastavaan sisustustyyliin.

³⁴⁴ Larsson 1899.

³⁴⁵ Larsson 1899.

³⁴⁶ Corbin 1986, 166–170; Von Post 1901, 49; Öhrvall 1900, 8–13.

³⁴⁷ Larsson 1899, 3. Larsson oli *Ett hem* -teoksen alkutekstissä hyvin kansallisromanttinen ja korostaa talonpoikaissisustuksen ja sen elementtien käytännöllisyyttä ja kauneutta. Tämä tulee mielestäni esille niin käytännön materiaalisen tasolla kuin mentaalisen, traditionaalisen perinteen kunnioittamisena sekä sen ylläpitämisen rikastuttavana tekijänä. Samalla Larsson kunnioitti kaikkea käsin tehtyä ja itse toteutettua Arts and Crafts -liikkeen kaltaisesti.

värienkäsittelyä.³⁴⁸ Näissä väriloiston pääominaisuudet ovat kirkkaus, kiilto ja puhtaus.³⁴⁹ Samankaltaisia väriyhdistelmiä ja koristelukuvioita löytyy myös Mandelgrenin piirroksista: esim. Jämtlannissa, Carl Olssonin koristeltua reki Rissåssa, oli perusväreiltään murretun taivaansininen ja punainen.³⁵⁰ Larssonien väriloistolla on todennäköisesti yhteys taiteilijaparin Ranskan kauteen ja tuolloisiin taiteen tyyliuuntauksiin, ennen muuta (Paul-)Albert Besnardin (1849–1934) 1880-luvun lopussa käyttämään kirkkaaseen väripalettiin.³⁵¹

Ett hem kuvaa myös sisustusta, jossa on runsaasti symbolisia elementtejä. Symboliikan suhdetta kansanperinteeseen on tulkittu ja tutkittu monesta näkökulmasta. Kansallisesti niillä katsotaan olevan yhdistävä vaikutus, samalla kun niiden hallitseminen luo ryhmäidentiteetin ja turvallisuuden tunteen.³⁵² Osa Larssonin kodin symboliikasta on helposti tunnistettavaa ja edustaa ruotsalaisuutta, kun taas osa on yleismaailmallista, kuten eksotismin ja japanismin värittämää. Toisaalta esille tulevat perinteiset talonpoikaisaiheet ja niiden sisältämä symboliikka, muinaispohjoismaiset historialliset perinteet ja niiden modernit toteutukset.³⁵³ Yleensä perinnetutkimuksissa hahmotetaan traditionaalisten ja konventionaalisten elementtien luomaa yhteyttä, niiden muodostamaa

³⁴⁸ Nordiska museetin kotisivu: Taalainmaan hevosen katsotaan syntyneen kylmien pakkasiltojen puhdetyönä, uskollista metsätoissa auttanutta työtoveria kuvaamaan. Sen katsotaan olleen arvostuksen osoitus niin työkuultuurillisessa mielessä, kuin kansallisperinteen kannalta. Alkuun ne tehtiin lasten leikkikaluiksi, mutta nykyään se käsitetään yhdeksi ruotsalaisuuden symboleista. Ensimmäinen Dalahästia kuvaava historiallinen kirjoitus on vuodelta 1624 piispa J. Rudbeckiuksen kirjaamana esityksenä niiden myynnistä markkinoilla. Myös Larsson mainitsee talonpoikaisväen käsityöharrastuksen *Ett hem* -teoksen alkusanoissaan ja Taalainmaan hevonen kuuluu juuri Falunin ja Moran alueen perinteeseen. Viitattu 15.3.2006.

³⁴⁹ Mm. Rydin 1993, 85–92. Vielä tänä päivänäkin käydään runsaasti keskusteluja Sundbornin kodin värien ominaisuuksista ja niiden mahdollisesta uudelleen luomisesta. Jokaisen restauroinnin yhteydessä heräävät kysymykset silloisten kulöörien kirkkaudesta ja voimakkuudesta. Kodin voimakkaat värit juonsivat juurensa todennäköisesti taiteilijaparin omiin väripigmenttivarastoihin, sillä pigmentin laadulla on suuri merkitys kirkkauden ja intensiteetin kannalta.

Grannas A Olsson Hemslöjd AB, Bengt-Arne Tomth web-sivu: ”Förr köptes färgen i stänger som sedan noggrant revs på en häll med ”löpare”. Det finrivna pigmentet blandades med olja. Så småningom fanns färdigrivet pulver att köpa och idag används färdigblandad oljefärg på tub. Längre tillbaka tillverkades penslarna av målaren själv. Ekorrsvansens hår lämpade sig bäst för ändamålet. De sista ekorrpenslarna på Grannas A Olsson användes på 1940-talet.” Viitattu 12.3.2006.

³⁵⁰ Jacobsson 1983, 193.

³⁵¹ Strömbom 1945, 19.

³⁵² Larsson 2006. Fria tidningar, Sesam-internetlehti: ”Brita Bodin berättar om forskarna Hofsted och Trompenaars. Hofsted och Trompenaars har skrivit om symboler. De skriver att vi människor har system av symboler. Symbolerna betyder något tillsammans. Det är som ett språk.

– Symbolerna berättar om gruppens liv och historia. Om något hotar gruppen, kan symbolerna hjälpa gruppen att hålla ihop, säger Agneta Lilja, etnolog på Södertörns högskola.” Viitattu 12.3.2006.

³⁵³ Karin teki esimerkiksi ensimmäisestä maailmansodasta kauhistuneena symbolisen tyynyn Carlille syntymäpäivälahjaksi, jossa maailman muuttunut tilanne puhkeaa puhumaan symbolikielen avulla. – Ehkä käsityötaiteen tekeminen oli muotokielellisesti lahjakkaalle Karinille eräänlainen arjellinen pohdintatila ja mahdollisuus oman ajatusmaailman puntarointiin?

kokonaisuutta.³⁵⁴ Tällaisen kokonaisuuden hahmottaminen on Larssonin kodin suhteen haasteellista, sillä huoneista ei muodostu värien, tekstiilien tai huonekalujen kautta sovinnasta ja perinteistä kokonaisuutta.³⁵⁵ Näin ollen näkökulmaksi on otettava yksittäisten kansanperinne-elementtien näkyminen ja niille muodostuva merkitys kodin sisustuksessa sekä sen funktionaalisuudessa.

Sundbornin sisustus kytkeytyy Ruotsin historiaan muistuttaessaan mm. 1400–1600 -lukujen linnojen sisustusta. Kodin värivalinnat, koristeellisuus ja sisustuselementtien käyttö muistuttavat esim. Kustaa Vaasan huonetta Rydboholmin linnassa. Teoksessa *Elva Interiörer* kuvataan Rydboholmin linnaa 1600-luvun värianalyysin kautta. Linnassa on monia paneelimaalauksia, jotka esittävät niin linnanneitoja kuin pieniä pirulaisia. Nämä ja Magnus Gabriel de la Gardien (1622–86) Karlbergin linnan paneelimaalaukset muistuttavat Larssonien kodin koristemaalauksia.³⁵⁶ Karinin kuva ensimmäisen ateljeen ovela seuraa silmineen huoneessa liikkujaa, samalla tavoin kuin linnojen paneelimaalauksien hahmot omilla ympäristöissään. Yhtenevyyksiä löytyy myös värivalinnoista ja sommittelusta. Myöhäisen keskiajan maalaustyyli näkyy myös *Matsalen*-akvarellin ovela ja sen päälle maalatussa koristelussa, sillä oven karmin toisella puolella on linnanneito ja vastakkaisella puolella haarniskaan pukeutunut ritari. Myös oven yläkulmien päälle maalattu symboliikka juontaa juurensa keskiaikaan. Jälleen kerran kiertyy *Ett hem* -teoksen esittelemän kodin sisustus yhteen Morrisin mieltymysten ja siten Arts and Crafts -tyyliin, toteutuksen ollessa kuitenkin omaperäinen. Arts and Crafts esitteli vuosisadan vaihteessa lukuisia huonekaluja, joiden paneeleihin oli maalattu ennen muuta naisia, esim. Edgar Woodin astiastokaapin ovissa.³⁵⁷

Keskiaikaisissa linnoissa asuintilat suunniteltiin yhteiskäyttöön. Tästä syystä ne olivat tilavia ja avaria. Vaikka *Ett hem* ja Larssonin muut kotiaiheiset teokset antavat kuvan ylellisistä neliömetreistä, on Lilla Hyttnäs nimensä etuliitteensä mukainen ja huoneet nykypäivän mittapuun mukaan pieniä. Järkevä sisustus luo kuitenkin ilmavan ja valoisan kokonaisuuden. Käytännöllisyyttä ja suunnitelmallisuutta osoittaa se, että

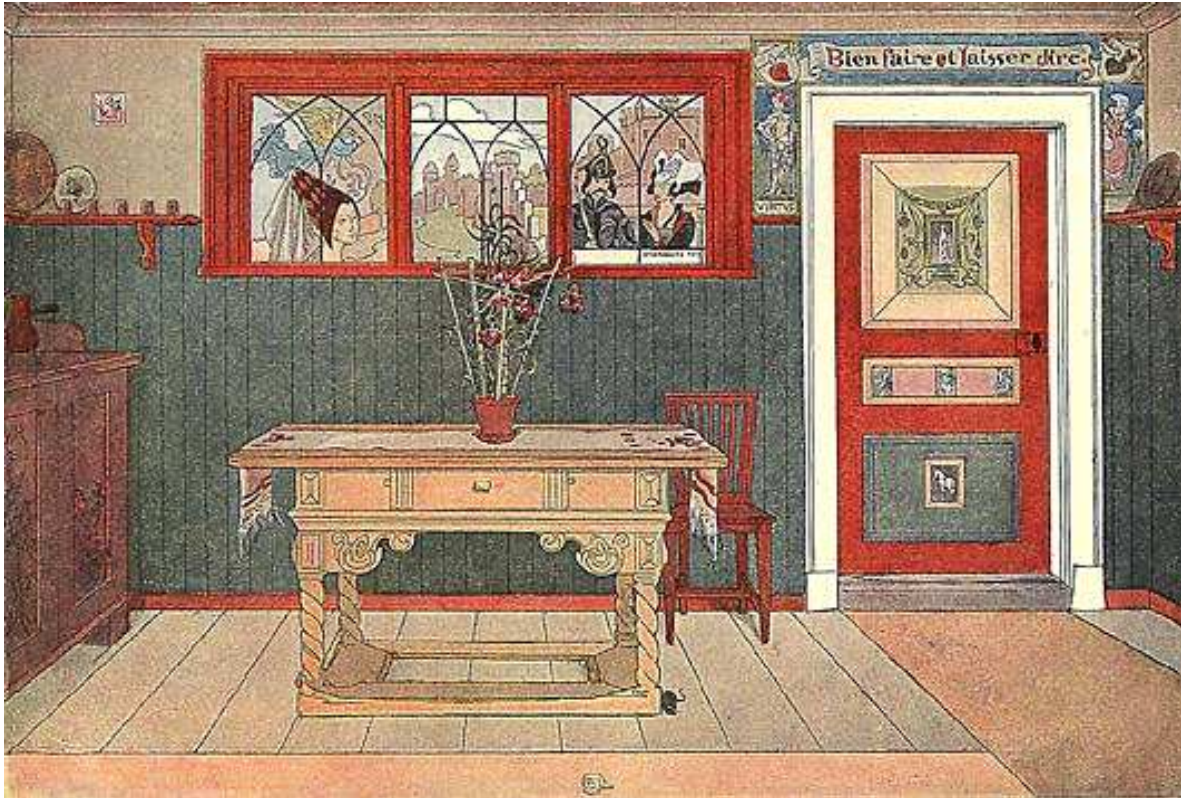
³⁵⁴ Cavalli-Björkmanin toimittamassa teoksessa on Eva Erikssonin analyysi Sundbornin kodista ruotsalaisena kodinsisustusihanteena. Tässä tutkimuksessa Eriksson hakee Larssonien kodin yhtenevyyksiä sekä historiallisiin että nykyisiin sisustusmalleihin. Hänen yhtenä lähtökohtanaan on konventionaalisen ja traditionaalisen sisustuksen tarkasteleminen. Hän tulkitsee juuri näiden käsitteiden avulla Sundbornin moderniuuden syntymisen eri elementtejä ja vertaa niitä edelleen vallalla oleviin käsityksiin toisistaan poikkeavien sisustuselementtien yhdistelemisestä. Tämä teksti on tarkoitettu lähinnä lyhyeksi ja tiivistetyksi Larssonien perheen kodin sisustukselliseksi läpikäynniksi ja on siksi hyvin suppea: se esittelee Sundbornin sisustusta vain tietyiltä osin, mutta on omiaan valottamaan taiteilijakodin mielestäni jopa transmodernia henkeä.

³⁵⁵ Larsson 2006.

³⁵⁶ Liite IV, kuvat 4-7.

³⁵⁷ The Studio September 1898, 285. Kuva Liitteessä IV, kuva 9.

huoneita käytettiin yhdessä arjen töihin ja toimiin.³⁵⁸ Tällainen ratkaisu löytyi myös *The Studio* -lehden esittelemästä *Bowden Green* kartanosta.³⁵⁹



Kuva 37. Larsson Carl: *Matsalen*, akvarelli, *Ett hem* 1899.

Näin ollen *Ett hem* kuvaa kotia, jossa vanhemmat tekivät työtä ja lapset liikkuiivat vapaasti. Larssonien kodissa ei ollut sijaa teennäisyydelle. Huonekaluja ei aseteltu vinoon tyylillisistä vaan käytännöllisistä syistä. Sisustusten luonnetta voi verrata vesielementin luonteeseen ja veden liikkuvuuden suhdetta sen voimaan. Kontinentaalisisessa ja sekatyylin sisustuksessa kukka-asetelmat, pylväät ja koriste-esineet edustavat vapaata liikettä estäviä patoja. Siten näiden energiat voidaan kuvainnollisesti luokitella staattisiksi eli paikallaan pysyviksi. Larssonin kodin vapaa liikkumatilat ja puhtaat pinnat edustavat edellisessä alaluvussa käsiteltyä veden virtaavaa liikettä, sen dynaamista voimaa. Staattisuuden ja pimeyden sekä dynaamisuuden ja valon yhdistelmät näkyvät mentaalisäilytöisinä vastakohtapareina Larssonin kotiaiheissa akvarelleissa: kotikuvauksissa jälkimmäiset ovat keskeisessä asemassa.

Talonpoikaistupien yksinkertainen ja käytännöllisyyteen perustuva rakenne ovat läsnä Larssonin kodin sisustusideaalissa. Tämä näkyy mm. siinä, ettei ruokailuhuoneessa ole mattoa, siellä ei ole paksuja tekstiilejä ja ikkunatkin ovat

³⁵⁸ Byggeförlaget 2000, 10–19.

³⁵⁹ *The Studio* 1896, 241–4. Samankaltaiset sisustusratkaisut myös Liitteessä VI, kuvat 8, 10, 11, 12.

verhottomat.³⁶⁰ Näen kodin yksinkertaisten puupintojen runsaudessa ja sen rikkaassa kukkavalikoimassa myös ranskalaista maalauskulttuuria.³⁶¹ Yksinkertaistettu kodikkuus ja edullinen tyylikkyys olivat myös Keyn ihanne.³⁶² Akvarelli *Blomsterfönster* kuvaa kansallisromantiikkaa, sillä kustaviaaninen perintö tuli uudelleen muotiin kansallisromantiikan mukana. Se oli ruotsalainen versio Ranskan hallitsijan Ludvig XVI:n luomalle tyyliin. Tämä tyyliuunta oli ollut 1880-luvulla hyvin suosittu porvaristokodeissa ja uusiutui 90-luvulla Kustaa III:n 1700-luvun tyylin muodossa.

Uusklassismin kreikkalais-roomalainen perusta näkyi valkoisen värin hallittuna ja kokoanisvaltaisena käyttönä. Gripsholmin linna restauroitiin ja sisustettiin vuonna 1893 hovi-intendentti John Böttigerin toimesta. Tämän uudeksi tyylikaudeksi valittiin Kustaa III:n aika 1780-luvulla, jolloin hän hovineen käytti linnaa. Tuolloin keskeiseksi elementiksi tuli puhtaiden, lähes koristelemattomien pintojen yhdistäminen raikkaisiin punavalkoruutuisiin pellavakankaisiin. Tämän sisustuksen omaleimaisuutta on usein verrattu Lilla Hyttinäsin saliin.³⁶³ Yhteenvedona voi todeta, että Larssonien kodissa traditiot olivat läsnä eräänlaisina inspiraation kulmakivinä. Historia kohtasi aikalaisen muodin ja muunsi näistä kahdesta myös kolmannen, moderniuden kanssa uuden kokonaisuuden.³⁶⁴ Siten myös symboliikan ja perinne-elementtien osa-alueilla päädytään samaan lopputulokseen. Struktuurit ja käytännöt kohtaavat Larssonien sisustuksessa eri tavoin ja usein poikkeuksellisesti toteutettuina.

Historiallisesti tarkasteltuna valo oli kallisarvoista, varsinkin pimeinä vuodenaikoina.³⁶⁵ Larssonin kodin valoisuus perustui runsaaseen luonnonvaloon. Tältä osin en löydä samankaltaisuutta kansallisen arkkitehtuurin kanssa, vaan lähinnä toisten aikalaisihanteiden. Moren utopiassa asuntojen valaistus tuli olla mahdollisimman luonnollista ja siten ikkunoiden lasipintaa tuli olla paljon ja verhojen kevyitä.³⁶⁶ Myös

³⁶⁰ Katso akvarellit *Matsalen* (kuva 37) *Gamla Anna* (kuva 55). Salongin sisustus on lähinnä uuden rokokoon mukainen ja tyyliuuntana usein kuninkaalliseksi ja siten erityisen nationaliseksi todettu.

³⁶¹ Cit. Rydin 1993, 160-161. Teoksessa *den Lustfyllda Vardagen* siteerataan tanskalaisen journalistin Richard Kaufmanin kuvausta Karin ja Carlin aikaisesta ranskalaisesta tavasta käyttää kukkia arjen "sisustamiseen": "Parisarne ha tre hufvudsvärmerier: för teater, för taflor och för blommor. De stå lika högt i rang, och när allt kommer omkring, ha de kanske samma rot. Behovet af drömmar, af färg och doft är instinktmässigt hos människan." Karin sanotaan olleen hyvin kiinnostunut ranskalaisesta kulttuurista ja pitäneen ennen kaikkea kukka-asetelmien tekemisestä.

³⁶² Key 1900, 43.

³⁶³ Stavenow-Hidemark 1999, 66-68. Liite IV, kuva 13, vrt. Kuva 10.

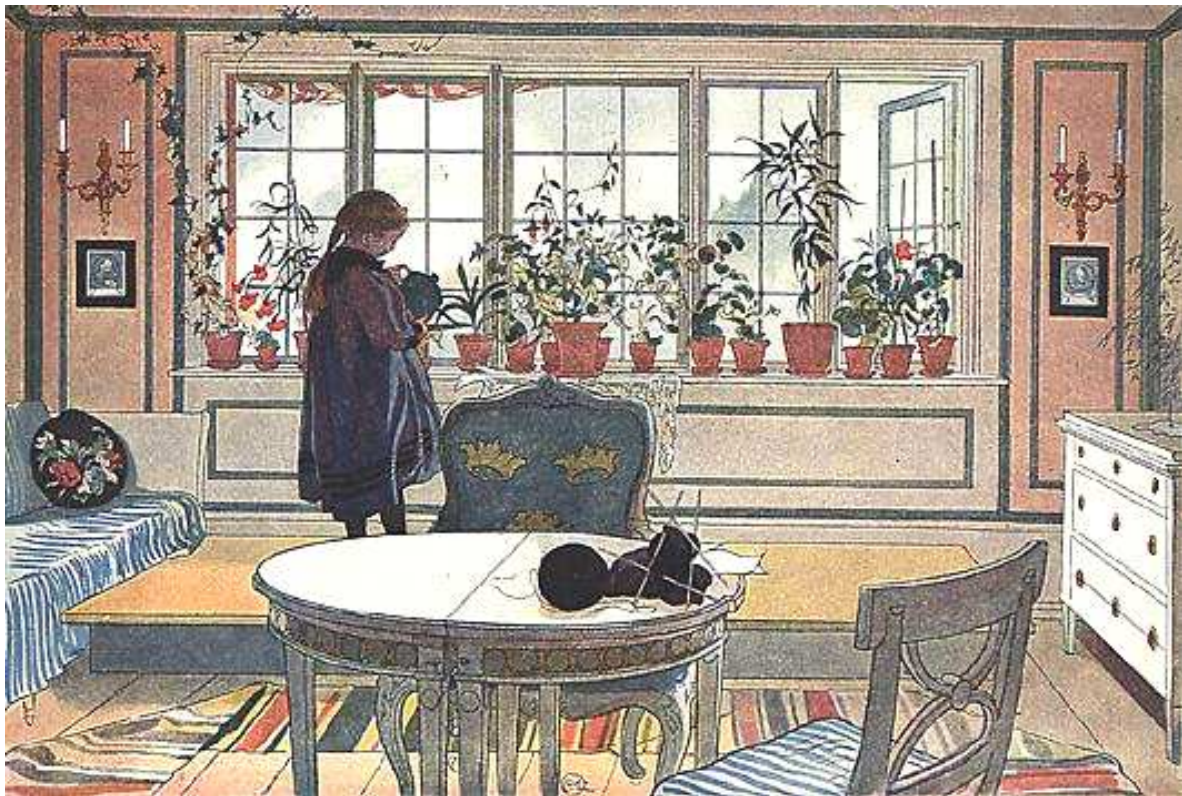
Key 1908, 27. Myös Key ihaili kustaviaanista perintöä ja sen uudelleen esilletuomista valoisalla ja puhtaalla tavalla.

³⁶⁴ Vrt. Walden 1900, 276. Walden katsoi Larssonin nostaneen ruotsalaisen kartanoperinteen parhaimmat elementit esille kotinsa sisustuksessa.

³⁶⁵ Garnet 1993, 43-50.

³⁶⁶ More 1991, 78-79. Tämä on ymmärrettävää ennen muuta maalaustyön vaatiman valontarpeen kannalta.

rakennusmateriaalien tuli olla energiataloudellisesti järkeviä ja turvallisia, mm. vaikeasti syttyviä.³⁶⁷ Tämä aspekti tukee myös Larssonien kodin verhotonta linjaa, koska *Ett hem* -teoksen aikaan kodissa poltettiin paljon kynttilöitä. Ellen Bergström esitti kevään 1893 *Idun*-lehdessä, että auringonvalon estäminen paksuilla ikkunaverhoilla oli yhtä rahallisen ryöväyksen kanssa. Hän esitti tieteeseen tukeutuen, että auringon valo poltti pois bakteereita ja paransi kodin ilman.³⁶⁸



Kuva 38. Larsson Carl: *Blomsterfönster*. Akvarelli, *Ett hem* 1899.

Karl Walden näki artikkelissaan taiteilijan, perheen koiran ja kissan sekä kukkien nauttineen auringonvalosta – joten verhot saivat poistua! Tämä oli aikalaistyyppillinen kommentti verhottomuuden aiheuttamaan kritiikkiin, sillä verhoilla sisustamista pidettiin porvaristonaisten luomana ideana.³⁶⁹ Vuoden 1877 *Familj-Journal* menee artikkelissaan jopa niin pitkälle, että yhdistää liian vähäisen valonsaannin rikollisuuteen ja vähämielisyyteen. Hämärässä ja varjossa eläminen aiheutti lehden mukaan tieteen todistamana sairauksia, heikkokasvusuutta ja riutuneisuutta. Tämän väitettiin perustuvan kehon hiilidioksidieritykseen, mitä tapahtui huomattavasti enemmän

³⁶⁷ More 1991, 78–79.

³⁶⁸ Bergström, *Idun* 21.4.1893, 125. Ajankuvalla tyypillisesti Bergström kuvaa auringon puhdistavaa voimaa Apollon -myytin ja kreikan mytologian kautta.

³⁶⁹ Walden 1900, 276.

aurionvalossa (ihon ja silmien) kautta, kun taas pimeässä eläminen jätti kehoon runsaasti ”haihtumatonta” hiilidioksidia. Tämä puolestaan aiheutti joukon epämiellyttäviä seuraamuksia, ennen aikaista vanhenemista ahdasmielisyyteen ja rikollisiin taipumuksiin sekä epämuodostuneisiin lapsiin.³⁷⁰ Artikkelin perusti väitteen etnologisiin ja antropologisiin tutkimuksiin, joissa aikakaudelle tyypillisesti ihmismieltä ja persoonallisuutta tutkittiin fyysisiä ominaisuuksia mittaamalla. Kallon muodosta ja koosta sekä selkärangan suorudesta voitiin päätellä mahdollinen valonpuute, kotien väärä sijainti sekä liian pienten ikkunoiden muodostama yhtälö. Tällaiset väitteet nähtiin relevantteina uusia asuntoja suunnitellessa, mikä sinällään johti asumislaadun paranemiseen.

Blomsterfönster-akvarellin esittämät, pienistä ikkunoista muodostuvat kokonaisuudet näkyvät myös aikakauden muussa arkkitehtuurissa. *Kukkaikkuna*-akvarellin kaltaisen tila- ja valoratkaisun esittävät esim. Ernest Newtonin vuonna 1898 suunnittelema *Bullers Wood* ja C. Harrison Downsendin Devonshiren rannikolle suunnittelema *Cliff Towers*.³⁷¹ Morris kirjoitti arkkitehtuuria ja sisustusta kuvailevan artikkelin vanhasta englantilaisesta



Kuva 39. *Gossip About an Old House on the Upper Thames*, julkaisussa THE QUEST: Number IV. November, 1895.

kartanosta, *The Village of Kelmscott*ista vuonna 1895 *The Quest* -nimiseen julkaisuun.³⁷² Tämän talon ihastuttaviksi ja viihtyisiksi kuvatuissa tiloissa oli Larssonien salin kaltainen, valoisa lukunurkkaus.³⁷³ Luonnonvalon käyttö mahdollisti myös monipuolisen sisustuksen, sillä oleskeluryhmien ei tarvinnut sijaita pelkästään keinovalojen äärellä.³⁷⁴ Morris kuvasi ikkunoiden suuruutta olennaisena sisustuksellisenä tekijänä ja kertoi

³⁷⁰ Svenska Familj-Journalen 1877, 302-3.

³⁷¹ The Studio April 1898, 173, 243. Liite IV, kuvat 10 ja 11.

³⁷² Artikkelin julkaistu uusintaversiona Internetlähteessä <http://www.burrows.com/morris/gossip.html> Viitattu 11.1.2008.

³⁷³ Kuva julkaistu William Morrisin artikkelissa *Gossip About an Old House on the Upper Thames*, julkaisussa THE QUEST: Number IV. November, 1895. Internetlähteessä <http://www.burrows.com/morris/gossip.html>. Viitattu 11.1.2008.

³⁷⁴ Vrt. Garnet 1993, 76, 87.

seinäpaneelien olleen valkoisiksi maalatut.³⁷⁵ Myös Larssonien kotona oli samanhenkinen, koko seinän mittainen paneeli.³⁷⁶ Se oli Carlin hankkima antiikkinen kokonaisuus ja peräisin 1600-luvulta. Oli sattuman kauppaa, että Carl löysi sekä Ateljéta että Gammelrummetia koristaneen friisiläisen paneeliseinän. Tämän kauniin paneelin taakse rakennettiin monia säilytystiloja ja osasta tehtiin ovia talon toisiin tiloihin.³⁷⁷ Gammelrummet toimi myös vierashuoneena, jossa myös Prinssi Eugen yöpyi vierailunsa aikana. Prinssi nukkui paneeliseinän taakse piilotetussa vuoteessa. Larsson arvosti myös saksalaista käsityötä ja piti paneelia sekä käytännöllisenä että kauniina. Paneelin hankinnasta hän kirjoittaa seuraavaa:

”Man bjöd ut det gamla virket åt mig för 1200. Jag betalade ögonblickligen kapitalet och skrev min första och sista växel på de återstående 600. Så kostade det en hop pengar senare att laga den. Emellertid var detta en fin affär. Tillåt mig att fnittra vid tanken på den danska antikvitetshandlaren, som inte begrep deras verkliga värde.”³⁷⁸

Paneeliseinä jaettiin korjattuna kahteen huoneeseen ja työn tekivät paikalliset puusepät.³⁷⁹ Sama innostus puusepän taitojen käyttöön näkyi kodin takapuolella olevan ikkunan koristeissa. *Baksidan*-vinjetti kuvaa keskiaikaisinspiroituneen ikkunaosion toteutusta. Käytännössä Morrisin prerafaeliittinen ajatusmalli muodostui joiltain osin ristiriitaiseksi sosialistisen tasavertaisuus-ideaalin kanssa. Gotiikan inspiroimien tekstiilien ja huonekalujen oikeaoppinen tuottaminen oli kallista ja tuotteiden ostajat olivat käytännössä yhteiskunnan varakkaimpia.³⁸⁰



Kuva 40. Larsson Carl: *Baksidan*, vinjetti teoksessa *Åt sidsidan*, 1910.

³⁷⁵ Seinäpaneelit olivat Georges I ajalta, eli kaudelta 1714–1727.

³⁷⁶ Paneeli näkyy mm. kappaleessa 3.1. esitetyssä *Julafton*-akvarellissa taustalla, oikealla puolella.

³⁷⁷ Granath, 1974: Ateljén; Forslund 1931, 80. Gammelrummetin maalaukset olivat kulttuurin säilytyksen hengessä siirretty Tägströmistä puretusta Lilla Aspebodan torpasta ja peräisin vuodelta 1742.

³⁷⁸ Hård af Segerstad, 1974. Ateljén.

³⁷⁹ Cavalli-Björkman 2004, 162 ja 190. Tämä oli Arts and Crafts -liikkeen periaatteen mukaista, sillä puusepät olivat vanhan perinteen mukaan kisälli-mestari -oppisuhteessa koulutettuja.

Oscar Wilden luennoista. [J.R. Burrows & Company, Historical-Design Merchants](#), www-sivu. Oscar Wilde piti Amerikan kiertueellaan mm. *The Practical Application of the Principles of the Aesthetic Theory to Exterior and Interior House Decoration, With Observations upon Dress and Personal Ornaments* -nimisen luennon, jossa hän korosti käsityöläisyyden ja ammattitaidon merkittävyyttä kansallisten ja omaleimaisten sisustuelementtien luomisessa. Larssonin tapaan hän korosti ammattitaitoisen tekijän omistautumistaan työlleen – koko sydämeästään, ja siten tulosten erityisyyttä ja kauneutta. Työn laadun tarkkuus ei siis ollut olennaista, vaan siihen sijoitettu henkilökohtainen työpanos ja individuaalinen energia. Kunnollisen työn ja ensiluokkaisten raaka-aineiden tulokset olivat myös pitkäikäisiä ja kestäviä, kuten Carlin teoksen alkukirjoituksessa mainitsee. Niin Wilde kuin Larsson olivat yhteisen tekemisen ja yhteisöllisyyden kannattajia – ensimmäinen taideteollisuuden tuottajien ja toinen taiteilijien ja perheen suhteen.

Morrisin periaatteena kun oli, että jos halusi saada palkan luomisen ilosta, tuli lähettää lasku lapsen synnyttämisestä.³⁸¹ Samankaltainen ekonomin ja luovan taiteellisuuden hieman ongelmallinen yhdistyminen tulee esille myös *Ett hem* -teoksen kuvaamassa arjessa, sillä Larssonin toimeentulo oli taiteen tuottamisesta, kuvittamisesta, opettamisesta ja sosiaalisista kontaktiverkoston toimivuudesta koostuva yhtälö. Elämisen ja taiteen rahoittaminen oli teosten hinnoittelun ja niiden hyväksymisen muodostama kokonaisuus.³⁸² Toisaalta Larssonien kodissa käsitöiden tekeminen oli ekonomisesti järkevää, sillä kaikkea ei teetetty vierailla. Suurin osa kodin käyttöesineistä oli omintakeisesti koristeltua ja itse suunniteltua sekä käsityönä tehtyä. WC:n ja suihkun (*Usch och Dusch*) avaimenperät ovat hyvä esimerkki luovasta kekseliäisyydestä ja juuri tälle kodille ominaisesta tuotteliaisuudesta.³⁸³ Samalla ne kuvaavat humoristisesti romantiikan ideaalin individualistisuutta.

Larsson kuvaa *Ett hem* -teoksen alkutekstissä, että henkilökohtainen työpanos ja omaperäisyys olivat keskeiset elementit perinteisessä maalaissisustuksessa:

Våra bönder och deras kvinnor, hvilka förr i tiden sutto om vintern och slöjdade och spunno i stugan, lämnade ej något ur sina händer utan att sätta en konstnärlig och personlig prägel på detsamma.

Den broderade duken låg och doftade rent på det skurade, bastanta, snidade bordet, de snyggt bäddade, väggfasta sängarna med de vackra hemväfda förhängena, de starka stolarna och bänkarna med utskurna stjärnor i ryggarna, bohag och redskap från förfädernas tider, utmärkta med årtal, liksom uppmanande släkten att vara lika solid som de. Öfverallt dessa glada bondmönster af hvilka de flesta för mig äro vida betydelsefullare konstföreteelser än de flesta oljefärgstafior. Och den ärligt timrade stugan med utsprång och loft, förstugukvist och blyinfattade fönster!

Jo, därför, att man förr inrätade sig efter klimatets kraf, och lät själfva folkkarakteren ge sin prägel åt den konstnärliga utstyrseln, under det man nu anser sig böra följa utländska mönster, i går parisiska och berlinska, i dag engelska och amerikanska.³⁸⁴

Olennaista Larssonille ja Morrisille oli se, että puusepän kädenjälki kunnioitti materiaalin ominaisuuksia ja luonnetta, joka Larssonin mukaan tuotti perinteikkään jämerän ja siten

³⁸⁰ Källström 2000, 50–52. Stavenow-Hidemark 1991, 17–18.

Voi myös ajatella, että Morrisin hinnoittelulla oli juurensa hänen varakkuudessaan, todellista köyhyyttä ja ”proletariaatin” arkea hän ei ollut koskaan kokenut. Toisaalta ilman taustaansa hänellä ei olisi ollut mahdollista omistaa aikaansa taiteen ja ideologioidensa käytäntöön saattamiselle.

³⁸¹ Cit. Källström 2000, 57. ”Om du vill ha betalt för nöjet att få skapa – det är ju det ett gott arbete innebär – så blir nästa steg att man skickar en räkning för att man har avlat ett barn.”

³⁸² Cit. Neergaard 1999, 258. Larsson kirjoittaa *Ett hem* -teoksen tekstiosuuskien julkaisemisesta ruotsiksi Karl Otto Bonnierille, ”...Nå, hur gör Ni med min text. Den kanske är igenom omöjlig. Ja inte är jag ngn författare, inte! Snälla Ni, jag måste ha mera pengar. Min atelier är nu riktigt färdig och nu börja en hop räkningar komma. Låt mig få ytteligare Ettusen kronor på min räkning. När jag kommer till staden får jag väl taga ut penningar på Nat. Museum...”

³⁸³ Liite IV, kuva 2.

³⁸⁴ Larsson 1899.

kodikkaan lopputuloksen.³⁸⁵ Samalla omaehtoinen ja itse tehty sisustus oli kokonaisvaltaista ja ulottui kaikkiin kodin esineisiin sekä rakenteisiin. Kuten Larsson kirjoitti Rydbergille Pariisin näyttelyn inspiroimana vuonna 1889: ”Tälj skåp och laggar, snida dörrar och skåp, storma porslinsfabrikerna och kör bort tyskarna och deras tråkiga Luther-konst!”³⁸⁶ Kansan ei tullut myöskään seurata kansainvälistä halpamuotia vaan toteuttaa itseään kansanperinteestä ja sen käytännöistä sekä rakenteista voimaa ammentaen.

Larssonien kodissa arvostettiin käsitöitä, enkä voi kuvitella Karinin koskaan istuneen toimeettomana. Akvarellissa *Blomsterfönstret* on Karinin kudin esimerkkinä lakkaamattomasta tekstiilituotannosta. Karinia ja ”naapurikylällä” Falunissa asunutta Emma Zornia yhdisti kiinnostus käsitöiden tekemiseen.³⁸⁷ Käsittääkseen Emma teki pääasiassa niin kutsuttuja perinteisiä käsitöitä, mutta Karin neuloi omintakeisesti ja soveltaen lähes kaiken tekstiilimateriaalin itse, lasten vaatteista kodin sisustustekstiileihin.³⁸⁸ 1800-luvun lopulle oli ominaista perinteisten käsityötaitojen uudelleen virkistäminen, esim. Ottilia Adelborg muutti Taalainmaalle, Garnefiin. Hän koki kulttuurimissiokseen alueen häviävän kansallisen tekstiilitaidon, kuten pitsinnypläyksen kokoamisen ja opettamisen.³⁸⁹ Nina von Engeström perusti saman ajatuksen innostamana kutomakoulun vuonna 1884.³⁹⁰ *Ett hem* -teoksen julkaisuvuosi oli myös *Svenska Handarbetets Vänner* -ryhmän 25-vuotisjuhlavuosi. *Idun*-lehdessä he esittivät, että käsityöt kaunistivat kotia ja paransivat sen ilmapiiriä. Ne lisäsivät materiaalisella tasolla yhteenkuuluvuuden tunnetta, joka puolestaan vahvisti perhettä. Yhteisö sanoi työskentelevänsä Keyn jalanjäljissä kansan kehittämiseksi, ennen muuta edistämällä kauneuden tuottamisen taitoja.³⁹¹

Larssonin *Ett hem* -teoksessa esittämä mielipide osoittaa sekä perinteiden kunnioittamista että sisustusmateriaalien arvostusta. Blomqvist kertoo, että maalaisyhteisöissä kudotut ja brodeeratut villatekstiilit luettiin kallisarvoisiksi

³⁸⁵ Larsson 1899; Stansky 1985, 23. Toisaalta Morrisin Arts and Crafts -liikkeen tuottamat esineet olivat ladultaan korkeatasoisempia ja viimeistellympiä kuin perinteiset maalaispuuseppien tekemät. He kuitenkin halusivat hakea inspiraationsa maanläheisestä ja käytännöllisestä tyylistä. Artikkelin julkaistu uusintaversio Internetlähteessä <http://www.burrows.com/morris/gossip.html> Viitattu 11.1.2008.

³⁸⁶ Cit. Stavenow-Hidemark 1964, 36.

³⁸⁷ Kuulin Morassa, *Zorngården*issa käydessäni, että heillä oli tapana vaihtaa käsityömalleja keskenään ja suunnitella toteutukseen uudentyyppisiä tekotapoja.

³⁸⁸ Rydin 1998, 116–125. Karinilla ei ollut yhteyttä aikakauden muihin ”tekstiilitaiteilijoihin” muuten kuin ystävyysuhteiden kautta eräänlaisena ompeluseurana. Kävin Morassa Zornien kotona ja Larssonien Sundbornissa: samankaltaisia olivat esim. lamppujen päälle asetetut nyplätyt tekstiilit.

³⁸⁹ *Idun* 3.1.1907.

³⁹⁰ *Idun* 24.6.1899, 3.

³⁹¹ *Idun* 29.11.1899, 1-3.

omaisuudeksi, koska arvokkaista materiaaleista ja pitkäaikaisen työpanoksen kautta valmistetuilla tekstiileillä oli omistajan statusta korottava merkitys. Tekstiilit olivat arvomateriaalia, ne kertoivat kantajansa ja omistajansa mielipiteistä sekä elintasosta. Börje Hanssen kertoo, että tekstiileillä saattoi 1700-luvun lopulla taata lainan.³⁹²

Larssonien kodin uudistusmielinen ja tyylejä yhdistellyt osaaminen näkyvät erityisesti Karinin tekstiileistä. Ne ovat edelleen hyvin keskeinen osa kodin sisustusta. Erityistä on, että ne ovat samanaikaisesti taideteoksia ja kodin käyttöesineitä. Karin oli tekstiilitaiteilija, jonka teokset olivat toisistaan hyvin poikkeavia sekä tyyliään, toteutustavoiltaan ja -tekniikoiltaan.³⁹³ Taiteilijana hän seurasi aikakauden tekstiilimuotia ja oli tietoinen eri materiaalien laadullisista sekä käytöllisistä ominaisuuksista.³⁹⁴ Tyyllillisesti osa Karinin tekstiileitä tulkinneista näkee hänen luomuksissaan kubismia, joidenkin mielestä niissä on nähtävissä 1910-luvun hollantilaisen Piet Mondrianin abstraktia taidetta.³⁹⁵ Karinin väri- ja muoto-sommitelmissaan on myös hyvin paljon keskiaikaista symboliikkaa ja sitä kautta folkloristiikkaa. 16.2.2006 esiteltiin STV 1:n *Antikrundan*-ohjelmassa Karinin pöytäliinojen kaltaisella kuvioinnilla tehty morsiuustyyny.³⁹⁶ Tämä tyyny oli kansallista tekstiilitaidetta vuodelta 1766. Tyynyn materiaaleina olivat villa ja nahka, kirkkaat nauhat ja langat sekä kangaskappaleet. Koriste-elementtien abstraktiset mallit muistuttivat eräiden Lilla Hyttnäsin tekstiilien kuvioita (esim. lahjatyyny Lisbethille ja hänen miehelleen Gustaf Brunkmanille ja *Sundborn-viltti*).³⁹⁷ Nauhat muodostivat eräänlaisen abstraktisen kukkaoramentiikan, jossa kirjavat värit tekivät kokonaisuudesta iloisen. Toisaalta tämä Karinin usein käyttämä tyyli voi aatetasolla olla romantiikan ideologian mukainen, mutta on käytännössä hyvin kaukana sen tyyliuunnasta. Toisissa tekstiileissä, kuten *Pottstolskudden* ja *Kaprifolkudden* yhdistyvät puolestaan lempeä kukkaoramentiikka ja liikkuvan, hempeän linjan käyttö moderniuden muotoihin. Nils Månsson Mandelgrenin

³⁹² Blomqvist 1989, 51. Myös Hanssen Börje: *Österlen. Allmoge, köpstafolk & kultursammanhang vid slutet av 1700-talet*. Stockholm 1977.

³⁹³ Larsson 2006, 70; Rydin 1998, 116–25.

Vrt. Blomqvist 1989, 40. Karin oli muotoilussaan usein toisia tekstiilitaiteilijoita edellä; hän oli taitava yhdistämään aikalaisista uusista taidesuuntauksista ja ideoista omia tulkintojaan. Toisaalta näkisin enemmänkin yhtenevyyden kansanperinteisten muotojen uudelleenyhdistämisen kanssa.

³⁹⁴ Tämä tulee esille Karinin äidilleen lähettämässä kirjeissä, joissa kuvataan perheeseen hankittavia kankaita tai muodin muutoksia. Myös esim. Rydin 1993, 70, 72.

³⁹⁵ Rydin 1998, 116–125.

³⁹⁶ *Antikrundan*. T: STV 1/Maud Uppling E: 16.2.2006.

³⁹⁷ Rydin 1998, 122–123 esitellään joitain Karinin suunnittelema malleja, jotka muistuttavat ohjelmassa esitettyä tyynyä. Liite IV, kuva 1 ja 3.

Ord och bild 1900, 146. Esim. *Handarbetets Vänner* -yhdistyksen taidekäsitöiden linja oli kontinentaalisten tuulien inspiroima.

teoksessa esitellään lasten kastetta varten valmistettuja kantokoreja, joiden koriste-elementit ovat pitkälle Karinin käyttämien kaltaisia.³⁹⁸ Karinin tekstiileissä näkyy kautta linjan kekseliään ja luovan tekstiilitaiteilijan kädenjälki. Hän teki tekstiilinsä vanhoja perinteisiä tekniikoita ja kansanomaisia malleja uusiksi soveltamalla.³⁹⁹

Karinin tekstiileissä käyttämä kukkaornamentiikka on hieman kaksijakoisesti luonteeltaan joko ikään kuin luovivan ja liikkuvan värikylläistä tai yksinkertaistetun abstraktia. Lähes päinvastainen tyyli löytyy – hämmästyttävää kyllä – kodin seinä-, ikkuna- ja ovimaalauksista. Larssonien kodissa oli tapana kuvittaa maalaten ovien pinnat sekä niiden karmien yläpuolella olevat tilat. Usein tämä kuviointi sisältää keskiaikaiseen kirjoitustyyliin tehtyjä huoneentauluja, kirjoituksia, joissa tärkeimmät perusajatuksot tuodaan julki.⁴⁰⁰ Carlin ateljeen toisessa päädyssä näkyy keskiaikaisen tarinan kuvallinen esitys. Tämä on myös aatehistoriallisessa mielessä ajankohtainen sisustuselementti. Heidenstam käsitteli tekstissään ornamentiikkaa, johon hän liitti kansanperinteen runokerronnan. Tästä esimerkkinä oli inspiraation lähteenä käytetty sankarirunous eli 1300-luvulta peräisin oleva *Erikskrönikan*.⁴⁰¹ Larssonien ovipaneelien ornamentiikka muistuttaa Arts and Crafts -liikkeen ihannoimaa ja esim. ruokailuhuoneen alakaapin kuviointi on omaperäinen toteutus paikallisen flooran ja faunan tuomisesta kodin sisustuksen elementiksi. Karin käytti myös aikakaudelle tyypillistä auringonkukkamotiivia tekstiileissään, tosin usein hyvin omintakeisella tavalla toteutettuna (esim. *Solroskudde*).⁴⁰²

Kodin mattojen värytyksessä Karin oli tyylilleen uskollinen, sillä suurimmassa osassa on abstrakteja ja geometrisia kuvioita. Myös Key piti kaksivärisiä ja tyyliltään yksinkertaisia mattoja ihanteellisina.⁴⁰³ Toisaalta *Ett hem* -teoksessa on ruokailuhuoneessa ja salissa talonpoikaistyylliset, Karinin kotoa peräisin olleella mallilla

³⁹⁸ Jacobssen 1983, 138–139. Vrt. Hammar 1986, 62. Karinin kukkaornamentiikka on lähinnä keskiaikais-inspiroitunutta, selkeälinjaista ja värikylläistä.

³⁹⁹ Ord och bild 1900, 106–7.

⁴⁰⁰ Ruokasalin ovien päällä lukee teoksen *Ett Hem* mukaan: ”*Guds Fred*”, ”*Bien faire et laisser dire*” (tee mikä on oikein ja anna ihmisten puhua) ja ”*Älsken Hvarandra Barn Ty Kärleken är Allt*”. Granath, Segerstad 1974, osa Matsalen. Tämän päivän tilanne on, että ranskankielinen lause on muuttunut ”Vet du vad, var god och glad” ja ruokasalin ja keittiön välinen ovi suljettiin 1900-luvun ensimmäisinä vuosina ja ovitilaan sijoitettiin mm. ’*Syndaskåpet*’, jonne Carl sijoitti sunnuntai-iltapäivän ’snapsit’ ja tupakat.

⁴⁰¹ Heidenstam 1907, 641. ”*Tidigt – kanske till och med redan i vår bronsålders prakt och yppiga ornamentik – framträdde hos svenskarna äfven en böjelse för det glänsande och ridderliga, och den måste gifvetvis söka uttryck också i diktning.*”

⁴⁰² Rydin 1999, 173. Karin brodeerasi hyvin erikoisen villakangastyynyn, jossa kulmalähtöisesti tulkitaan suuri auringonkukka. Auringonkukka-tyyny valmistui vuonna 1905 ja se oli erityisesti suunniteltu keittiön sohvaa ja sen taustalla olevaa gobeliinia ajatellen.

⁴⁰³ Key 1900, 43.

tehdyt räsymatot.⁴⁰⁴ Karin oli säästeliäs ja luova. Tästä hyvä esimerkki oli tyyny, johon hän käytti tyttöjen villakangastakeista jääneen kankaan ja yhdisti sen kirkkaiden lankojen kanssa kauniisti koruommelluksi tyynyksi (*Kudde till vändbänken i Ateljén*).⁴⁰⁵ Osa suunnitelluista luomuksista ei kuitenkaan valmistunut koskaan ja ne jäivät esim. lasten roolivaatetuksi tai muuksi askartelumateriaaliksi. Periaatteena oli käyttökelpoisen materiaalin säästäminen ”kyllä aika tavaran kaupittelee” -ajatuksen pohjalta.⁴⁰⁶ Kuten taiteilijakodissa tavallista oli, näkyi teknistyminen yhdessä perinteellisyyden rinnalla, sillä Karinilla oli kangaspuiden seurana moderni ompelukone.⁴⁰⁷

Karinin tekstiilit kuvastavat koko kodin sisustusideaalia. Jokainen työ muodosti oman kokonaisuutensa, oman taideteoksensa ja näin oli myös jokaisen huoneen kanssa. Kodin huoneet olivat yksittäisiä kokonaisuuksia, joissa sekä tyylit, toteutustavat että keskeiset ideat poikkesivat toisistaan. Historia, uudet tyyliuunnat ja taide toimivat taiteilijaparin inspiraation lähteinä, samalla kuin taiteilijuuden ammattitaito niiden käytännön soveltamisen työkaluna. Esim. salin sisustuksessa näkyvät kustavilaisen tyylin struktuurit yhdistettyinä Larssonin perheen värivalintoihin sekä käytäntöihin. Suuret ikkunat helpottivat arkiaskareita ja toivat kauniin maiseman osaksi sisustusta. Ruokasalin sisustuksessa yhdistyvät keskiaikainen, yksinkertaistettu sisustus Larssonin omaan. Tämä oli hyvin konkreettinen ero niin Arts and Crafts -liikkeen inspiroimaan kontinentaaliseen tyyliin kuin sekasisustukseenkin verrattuna: näissä sama tyyli kattoi koko kodin. Uusi sisustusta hallitsi opitun sosiaalisen käyttäytymiskaavan kaltaisesti järjestelmällisesti ja kaikenkattavasti arjen elämää. Sama periaate näkyi myös kotien konseptimaisuudessa: sisustus- ja puutarhasuunnittelu sekä kotirakennuksen arkkitehtuuri muodostivat yhtenäisen kokonaisuuden, joka perustui saman tyylin ja linjan toteuttamiseen.⁴⁰⁸ Tällöin rakentaminen ei perustunut Larssonin kuvaamaan jatkuvaan muutokseen vaan valmiiksi annettuihin ja kokonaisvaltaisiin ratkaisuihin.⁴⁰⁹ On jollain tavalla hauska nähdä yli sadan vuoden takainen yhtenevyys tämän hetken asuntojen tyyliuunnitteluun. Edelleenkin omintakeiset ratkaisut kiinnostavat sisustuslehtien lukijoita, mutta erilaiset

⁴⁰⁴ Karin kutoi vuosien aikana lukuisia eri mattoja ja jo teoksen ilmestymisvuonna olivat huoneissa toiset matot kuin akvarelleja tehdessä. Selvää on kuitenkin se, että Larssonien kodissa oli sama linja niin mattojen kuin verhojenkin suhteen; niitä ei ollut liiemmästi, eivätkä ne muistuttaneet Arts and Crafts -liikkeen edustamaa tyyliä muuten kuin kotikutoisuudessaan.

⁴⁰⁵ Rydin 1998, 122; Haastattelu Marianne Nilsson, 20.2.2009.

⁴⁰⁶ Taloudellisuudesta lisää alaluvussa 3.1. ja hyvän aviovaimon ominaisuuksista 4.1.

⁴⁰⁷ Larsson 2006, 70.

⁴⁰⁸ The Studio 1897, 167–72. Kesikokoiset englantilaiset maaseututalot olivat hyvä esimerkki keskitetystä kotisuunnittelusta. Artikkelissa *A Small Countryhouse* kuvataan kartanon ja omakotitalon väliin jäävän rakennuksen kokonaisvaltaista suunnittelua ja sen ideaalin omaista toteutusta.

⁴⁰⁹ Toisaalta vältyttiin myös vaativilta sisustustilanteilta, kuten Larssonin makuuhuoneen ikkunattomuudelta.

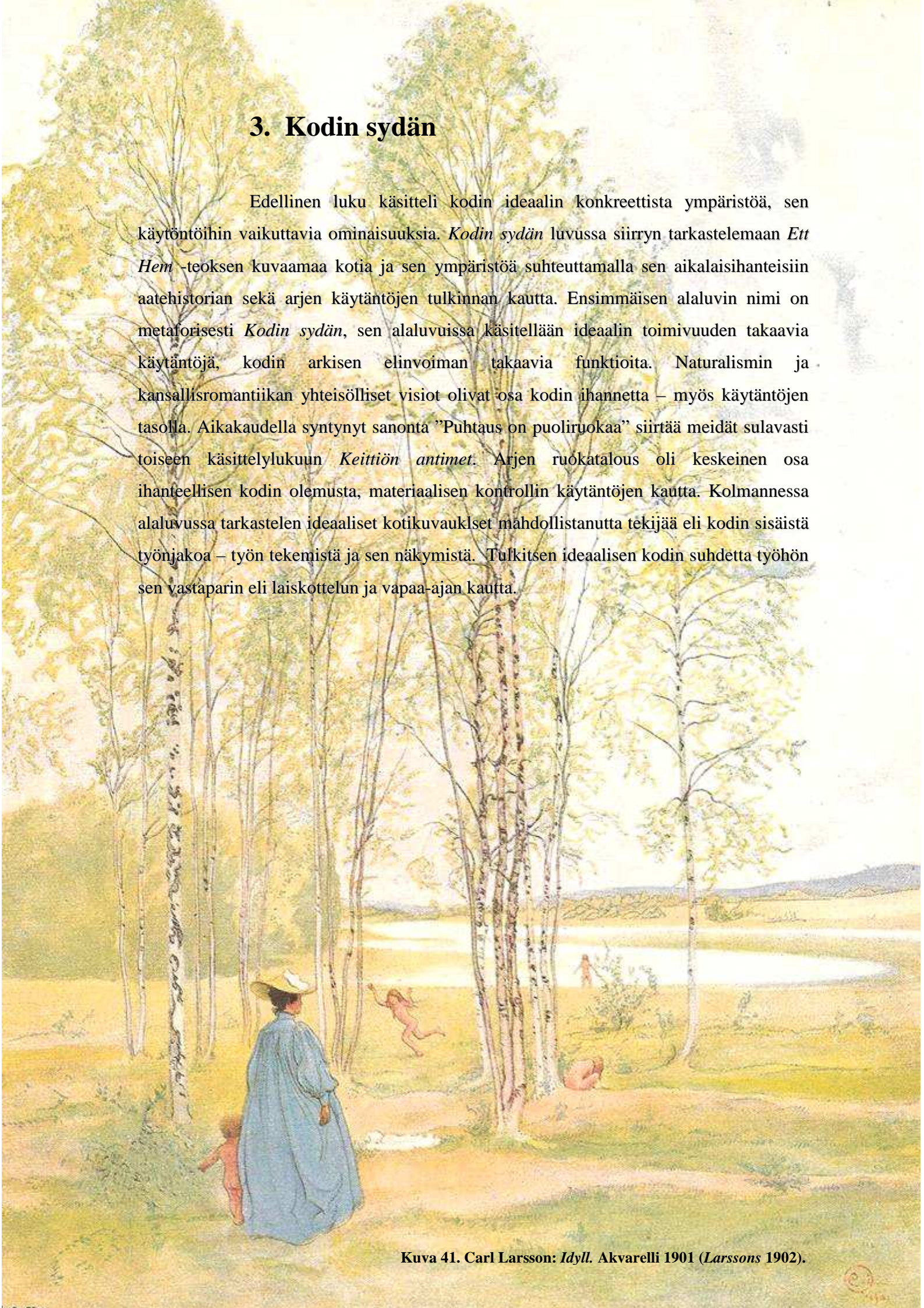
”valmispaketit” ovat varsin suosittuja. Nils Edlingin tutkimuksen mukaan *Egna hem* -liike edusti lähinnä porvariston ajatusta ihannekodeista. Hänen materiaalistaan puuttuu kuitenkin työläisasuntojen muutos ja heidän saamansa omat kodit. Näin ollen väitän, että 1800-luvun lopun koti-ideaalin muotiin tuleminen kuvasti pohjimmiltaan jotain paljon syvempää, kuin luokkataistelun tai yksittäisten ryhmittymien mielenkiinnon kodin sisustukseen.

Tässä luvussa on *Ett hem* -teoksen kuvaaman koti-ideaalin materiaalisen tason elementiksi noussut luonnollinen, puhdas ja elävä ympäristö. Kodin ympäristön monipuolisuus ja hedelmällisyys syntyvät osittain veden dynaamisen vaikutuksen kautta. Olennaista oli, että ympäristö mahdollisti omavaraisuuden. Dynaamisen voiman käyttö oli monitasoisesti elämänlaatua parantava tekijä, niin käytäntöjen kuin luovuuden osa-alueilla. Osa koti-ideaalin materiaalista rakennetta oli sen valoisa, kaunis ja käytännöllinen sisustus. Tuolloisessa asumisihanteessa nämä vastasivat arkkitehtuurin, taiteen ja tieteen (esim. teknologia, hygienia, ekonomia, ergonomia) osa-alueita. Larssonin kodin sisustuselementeissä yhdistyivät omin käsin tehdyn ja tuotetun arvostaminen. Kodin materiaallinen kulttuuri perustui luovuuteen, tarpeen ja toimivuuden sekä kauneuden ja käytännöllisyyden yhtälöön, ei muodin, normien tai massakulutuksen periaatteisiin. Sisustuselementit syntyivät perinteiden vaalimisen, mutta samalla niiden soveltamisen kautta. Luovuus yhdistyi ideaalissa kauneuteen ja viihtyisyyteen, tarve ja toimivuus arjen rutiinien helpottamiseen, perinteet terveeseen itsetuntoon ja soveltaminen monipuolisuuteen sekä joustavuuteen. Monipuolisuutta kuvaa rakenteellisena lähtökohtana myös se, että kodin materiaallinen ideaali oli yksilö- ja yhteisölähtöinen. Kuten Key totesi artikkelissaan ”*Folket och konsten*”, että ideaaleja oli monia, mutta olennaista oli, ettei niitä luotu kansalle, vaan että kansa osallistui niiden luomiseen.⁴¹⁰

⁴¹⁰ Key 1900.

3. Kodin sydän

Edellinen luku käsitteli kodin ideaalin konkreettista ympäristöä, sen käytäntöihin vaikuttavia ominaisuuksia. *Kodin sydän* luvussa siirryn tarkastelemaan *Ett Hem* -teoksen kuvaamaa kotia ja sen ympäristöä suhteuttamalla sen aikalaisihanteisiin aatehistorian sekä arjen käytäntöjen tulkinnan kautta. Ensimmäisen alaluvun nimi on metaforisesti *Kodin sydän*, sen alaluvuissa käsitellään ideaalin toimivuuden takaavia käytäntöjä, kodin arkisen elinvoiman takaavia funktioita. Naturalismin ja kansallisromantiikan yhteisölliset visiot olivat osa kodin ihannetta – myös käytäntöjen tasolla. Aikakaudella syntynyt sanonta ”Puhtaus on puoliruokaa” siirtää meidät sulavasti toiseen käsittelylukuun *Keittiön antimet*. Arjen ruokatalous oli keskeinen osa ihanteellisen kodin olemusta, materiaalisen kontrollin käytäntöjen kautta. Kolmannessa alaluvussa tarkastelen ideaaliset kotikuvaukset mahdollistanutta tekijää eli kodin sisäistä työnjakoa – työn tekemistä ja sen näkymistä. Tulkitsen ideaalisen kodin suhdetta työhön sen vastaparin eli laiskottelun ja vapaa-ajan kautta.



Kuva 41. Carl Larsson: *Idyll*. Akvarelli 1901 (Larssons 1902).



Kuva 42. Larsson Carl: *Frukost under björken*, akvarelli *Ett hem* 1898.

3.1. Kansallisromantiikka ja naturalistinen puhtaus

De soliga eller regnfria sommandagarna äta vi bakom byggnaden under den stora björken,
och, vet du, det är spetsen på alltihop!
Vore ej den björken där, vore hela stället alldeles utan värde för mig.
Den ger en sådan härlig skugga, och just där är det litet, litet, lagom dragigt,
så att hvarken mygg eller mott trifvas där.⁴¹¹

Ett hem -teoksessa Larsson yhdistää akvarellit ja niitä selventävät tekstit. Näistä muodostuu perheen arkielämää kuvaava kokonaisuus, joka sisältää ihanteellisen kodin representaation rakenteen. Akvarelli *Frukost under stora björken*, *Aamiainen suuren koivun alla* kuvaa tekstin kanssa yksityiskohtien merkityksestä viihtyvyyden kannalta. Koivun sijainti talon takapihalla mahdollisti ulkona syömisen ja siitä nauttimisen, sillä lempeä varjo ja tuulenvire tekivät olosuhteista ihanteelliset. Jälleen kerran materiaallinen ”hyvä” yhdistyy pohjoismaiseen luontoon.⁴¹² Kodin ideaalin rakenneosien kartoittamisen ja ymmärtämisen kannalta on tärkeää nähdä kansallisen identiteetin merkitys aikalaiskulttuurissa sekä ymmärtää tämä *Ett hem* -teoksen eräänlaisena taustakuvana.

⁴¹¹ Larsson 1899.

⁴¹² Vrt. Key 1897, 79.

Edellisessä luvussa kansallisromantiikka nousi yhdeksi Larssonien kodin sisustuksen inspiraationlähteeksi. Kansallisuusaate ja kansallisromantiikan kausi olivat keskeisiä elementtejä niin Larssonin edustamassa taidepoliittisessa suuntauksessa kuin myös 1800-luvun lopun länsimaaisessa aatehistoriassa. *Ett hem* -teoksen teksteissä on vahva kansan kulttuurillista identiteettiä korostava leima. Tämä pohjavire näkyy kautta koko Larssonin tuotannon sekä yksilöiden henkilöhistoriaa että kansallista taustaa arvostavana tekijänä. *Ett hem* -teoksessa taiteilija ottaa humoristisella ja suorasukaisella tavallaan kantaa kansallisromantiikan keskeisiin elementteihin:

Men, snälla ni, låt bli det! En svensk man upphör nästan att vara en svensk man i och med han lyckats blifva en "fin herre". Detsamma gäller äfven dig, bastanta landsmaninna.

Därför, o, svensk, rädda dig i tid, blif åter enkel och värdig, var hellre klumpig än elegant, kläd dig i skinn, päls, läder och ull, gör dig bohag som passa til din tunga kropp, och sätt på alltsammans de starka färger, ja, de s.k. bondgranna, hvilka äro nödvändiga såsom motsättningar till den djupgröna furuskogen och den kallhvita snön, samt låt din hand otvingad på ditt bohag skära ut eller måla de snirklar han vill och kan.

Då skall du blifva lycklig i känslan af att vara dig själf, dig skall väl gå, och du skall länge lefva på jorden. Amen.⁴¹³

Ett hem -teoksen taustavireenä oli kansanperinteiden kunnioittaminen. Larsson puhuu ja vakuuttaa maanviljelijöiden ja maaseudulta lähteneen kansan oman kulttuurin sekä perinteiden säilyttämisen puolesta. Hänelle uudet mannermaiset aatteet ja muodit eivät soveltuneet käytäntöön tuotuina historiallisten kansanperinteiden muuttajiksi, ei myöskään ajatus kansan tasapäistämisestä tai ylentämisestä ”herrasväeksi”.

Larssonin ajatusten taustalta voi aatehistoriallisesti nähdä vuoden 1789 Ranskan suuren vallankumouksen. Tämä aikaansai länsimaissa monimuotoisen kehitysprosessin, jonka vaikutusalueina olivat niin yhteiskunta, sen käytännöt ja rakenteet kuin kulttuurin ja yksilön käsitteiden uudelleen muotoutuminen. Vallankumouksen keskeiseksi käsitteeksi nousi miestä tarkoittava kansalainen (*citoyen*). Kansalaisuutena pidettiin alkuun vain tiettyjen yhteiskuntaluokkien edustamaa kaupunkiyhteisöjen täysivaltaista jäsenyyttä. Kokonaisten kuningaskuntien ja valtioiden yksilöiden kansalaisuus-käsite tuli käyttöön poliittisen vallan ja yksilö-käsitteen muutoksen seurauksena. Säätyihin perustunut hallinto muuttui demokraattiseksi ja päämääräksi tuli tasa-arvon ja yhteiskunnan jokaiselle jäsenelle päätäntävällän antaminen. 1700-luvulla naisten poliittisiin oikeuksiin kiinnitettiin huomiota ja 1800-luvun lopussa syntyi vaatimus laajemmasta, demokraattisemmasta vallankäytöstä. Muutosprosessille antoi

⁴¹³ Larsson 1899.

leiman myös aateliston ja kansan välinen jännite.⁴¹⁴ Larssonin mielipiteissä ja tuotannossa näkyy voimakas kansallisromanttinen henki. Tämän taidesuuntauksen taustalla oli osittain nationalismi. Nationalismin monimuotoinen käsite syntyi erilaisten aatteellisten tulkintojen pohjalle. Mm. Friedrich Schleiermacher (1768–1834) totesi uskonnolliseen vakaumukseen tukeutuen, että jokaisen kansan tuli olla ja pysyä omanlaisenaan, jumalallisen luomisperiaatteen mukaisesti.⁴¹⁵ Ruotsin kansan ja kansalaisuuden käsitettä valotti ensimmäistä kertaa *Nordisk familjebok* vuonna 1887.⁴¹⁶ Sen mukaan oli olennaista, että kansalaisilla oli sama syntyperä, ulkoinen olemus, kulttuurilliset elementit, yhteinen isänmaa, oikeuskäsitys ja historiallinen tausta.⁴¹⁷ Kaikki tietosanakirjan esittämät tekijät saavat kansalaiset tuntemaan monitasoista yhteenkuuluvuutta ja kokemaan yhteisöllistä osallisuutta.⁴¹⁸ Samankaltaiseen ajatuksen esitti Johann Gottfried von Herder (1744–1803) jo Ranskan vallankumouksen jälkeisenä aikana ja totesi, että kansojen tuli pysyä omissa ryhmittymissään, joita oli myös kunnioitettava. Heterogeeninen yhteiskuntaihanne toteutui hänen mielestään vain ideaalitasolla, koska kansojen erilaisuuden vuoksi oli käytännön tasolla mahdotonta luoda yhtenäinen ja toimiva ideaalivaltio.⁴¹⁹ *Nordisk familjebokin* kansanluonteen kuvauksessa painotetaakin kansan erityispiirteitä ja muista kansoista erottumista:

Nationalkarakter: inbegreppet af de böjelser i godt och ondt, hvilka i allmänhet äro egendomliga för individerna af en och samma nation till skilnad från dem, som utmärka individer af en annan nation.⁴²⁰

Larsson on samaa mieltä *Ett hem* -teoksen kannanotossaan. Hän haluaa Ruotsin kansan pysyvän rehdisti omanlaisenaan, mieluummin hieman tahdittoman tavanomaisena kuin eleganttina. Heidän tuli pukeutua aitoihin luonnonmateriaaleihin, vaatteisiin, jotka edustavat perinteistä käsityötä. Larsson näkee ympäröivän luonnon olemuksen olevan osa kansan perusolemusta.⁴²¹ Kansaa yhdistivät ja onnellisuutta lisäsivät myös perinteiden arvostamisen ja rehtiys. Ideatasolla hän päätyy samankaltaiseen määrittelyyn *Nordisk*

⁴¹⁴ Salmi 2002, 65; Larsson 2008, 27. Syntyä ja syntyperää tarkoittava sana juontuu alkujaan *Natio*-nimisestä antiikin Rooman jumalasta, jonka katsottiin suojelleen naisia synnytyksessä. *Nation*-sanankäytön alkuperäinen merkitys sulautui yhteen yhteisen syntyperän kanssa ja on käsitteenä tunnettu jo uuden ajan alusta saakka. Nationalismi on puolestaan poliittinen käsite, jonka aikakausi alkoi vasta 1800-luvun alussa.

⁴¹⁵ Gedourie 1995, 97. ”Varje nationalitet är genom sin speciella organisation och sin plats i världens förutbestämd att stå för en viss sida av den gudomliga bilden.”

⁴¹⁶ *Nordisk familjebok* 1887, 837-9. Vrt. Engman 2000, 8-9.

⁴¹⁷ Vrt. Engman 2000, 8-9.

⁴¹⁸ Vrt. Forsgård 2000, 81–89. Suomen kansan ja Suomen ruotsalaisten kansallinen identiteetti.

⁴¹⁹ Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2001. Viitattu 12.1.2010. Katso <http://plato.stanford.edu/entries/herder/>.

⁴²⁰ *Nordisk familjebok* 1887, 837-9.

⁴²¹ Larsson 1899, ed. lainaus. Vrt. Key 1897, 106. Ellen Keyn ajatus luonnollisesta kansallisuusaatteesta, joka perustui kulttuurihistorialliseen yhteyteen.

familjebokin ja nykyisen historiantutkijan Eric J. Hobsbawmin esittämän luonnehdinnan kanssa: kansakunta on sellainen yhteisö, joka ymmärtää ja näkee oman yhtenevyytensä sekä tulee kohdelluksi sellaisena.⁴²² Näin ollen kansaan kuuluvat yksilöt tunnistavat oman ryhmittymänsä yhdistävät piirteet ja eroavuudet toisiin kansakuntiin nähden.⁴²³

Larssonien perheen muuttoa Sundborniin voi tarkastella kansallisromantiikan näkökulmasta kahdella tasolla. Maalle muuttaminen oli jo sinällään eräänlaista kansallisille juurille ja peruselinkeinojen pariin palaamista. Sundbornin tapauksessa se oli myös kuvainnollisesti periruotsalaiseen kulttuurinkehtoon asettumista.⁴²⁴ Kodin ihanteen elementtien kannalta se kertoo paikan identiteetin olemuksesta ja tämän tärkeydestä kodin kannalta. Esitän, että ilman kansallista ja samalla naturalistista ympäristöä, ei *Ett hem* olisi saavuttanut samaa suosiota.

Millainen oli teoksen kulttuurinen aikalaishkonteksti? *Ett hem* -teos julkaistiin aikakautena, jolloin myytit, sankaruus ja ideaalit olivat osittain kansallisromantiikan muoti-ilmiöiksi nostamia. Tutkimuksen kannalta on tärkeää huomata, että käsitteenä kansallisromantiikka poikkeaa nationalismista kulttuurillisen ja taiteellisen painotuseron kautta. Kansallisromantiikan keskeisinä rakennelosina ovat oman kansallisen taustan tutkiminen ja sen omaleimaisuuden korostaminen sekä tätä aatetta kulttuurillisesti edistänyt luova ja taiteellinen toiminta.⁴²⁵ Myös Ebbe Schön mainitsee artikkelissaan *Folkets sångmö* kansallisromantiikan käsitteen sekavuuden, ennen muuta romantiikka-sanan käytön yhteydessä. Ruotsissa romantiikka-sanaan yhdistyy usein ”maalaisromantiikan” kaltaisen käsitteen aikaansaamat miellelyhtymät eli konnotaatiot, joiden tunnelmat liittyvät romantiikanomaiseen liioiteltuun unelmointiin ja omahyväiseen sulkeutuneisuuteen – eräänlaiseen tunteelliseen ”tuppukyläisyyteen”. Toisaalta Lars Westman kiteyttää aikakautta käsittelevässä teoksessa vielä vuonna 2000, ettei kukaan osaa määritellä kansallisromantiikkaa käsitteenä, mutta kaikki tietävät mitä se tarkoittaa.⁴²⁶

Kansallisromantiikan kultakausi ajoittuu 1800- ja 1900-lukujen vaihteeseen ja sen katsotaan olleen taiteilijoiden sekä kulttuurihenkilöiden 1890-luvulla aloittama liike. Larssonilla oli suuri vaikutus kansallisromantiikan leviämisessä: *Ett hem* -teos, samoin kuin muu Larssonin tuotanto kytkeytyy sekä taideteosten aiheiden että

⁴²² Salmi 2002, 65–67.

⁴²³ Larsson 2008, 27. Vrt. Herrmann 1996, 1–17.

⁴²⁴ Idun 26.7.1902, 478–480. Monissa aikakauslehdissä julkaistiin esim. joulun ja juhannuksen yhteydessä artikkeli Taalainmaan pyhäinvietosta.

⁴²⁵ Larsson 2006.

⁴²⁶ Westman 2000, 8; Larsson 2008, 27–8.

niiden kautta esitettyjen mielipiteiden kautta monitasoisesti kansallisromantiikan perustaan. Strömbom näkee suurimman muutoksen tapahtuneen 1880-luvulla alkaneen naturalistisen ulkoilmamaalauksen seurauksena. Tämä luonnolliseen ja realistiseen kuvaukseen suuntautunut koulukunta erottui selkeästi ateljeessa maalaavista akateemisista kollegoistaan.⁴²⁷ Ruotsissa ensimmäisiä ulkoilmamaalaukseen siirtyneitä oli juuri Carl Larsson. Hänen ja muiden akateemisen taiteen vastustajiksi (*Opponisterna*) itseään kutsuneiden uudistusmielisten lähtökohtana oli naturalistinen, totuudenmukainen kuvaus. Maalauksen aihe ja maalaustapahtuma sijoitettiin autenttiseen ympäristöön ja siten minimoitiin akateemisen taiteen teennäisyys.⁴²⁸ Kansallisromantiikka loi taiteessa uuden aikakauden, jolloin ruotsalaisen kulttuurin, kansanelämän ja luonnon kuvaus tulivat yleisen mielenkiinnon kohteiksi.⁴²⁹

Ett hem -teoksen esittämä punaisten hirsitalojen ja honkametsien jyrkkyys tai koivikkojen ja vastasataneen lumen heleä vaaleus toistuivat niin maalaustaiteen kuin kirjallisuudenkin kuvauksissa. Taidemaalari Richard Bergh vietti muiden kollegoidensa tavoin pitkiä aikoja Ranskassa. Siellä hän puhkesi yllättävässä (ja *fin de siècle* -tyylille ominaisessa) nostalgianpuuskassa ylistämään kotimaansa kaunista luontoa:

”En furuskog! Der slet till i bröstet på mig. Med ens föll över mig en längtan, en oemoständig längtan till Sverige, det tysta, vita landet i norr... Då föllo mina ögon på pinjerna... De föreföllo mig plötsligt så främmande... Nej, gran och fur, de äro av samma virke som min egen släkt – vi äro bröder! Er kan jag ta i famn.”⁴³⁰

Tämä runollinen kaukokaipuu, kotimaisemien ja oman kulttuurin kuvaaminen ”maailman turuilla kulkiessa” oli tyypillistä monille aikalaiskirjailijoille ja -taiteilijoille. Tavanomaista oli myös kotimaisemiin palaaminen ja sieltä inspiraation ammentaminen. Voikin kiteyttää, että aikakausi haki inspiraationsa kodista ja kotimaisemista.⁴³¹ Samalla tavoin kuin Larsson teki akvarelleja Lilla Hyttinästä tuli hänen taiteilijaystävänsä Anders

⁴²⁷ Strömbom 1965, 25. Strömbom valottaa laajassa teoksessaan ruotsalaisen ja ranskalaisen taiteen yhtenevyyksiä sekä kansallisromantiikan idean syntyä ja kehitysvaiheita.

Holkers 2001, 147. Taiteen ja kansallisuusaatteen yhdistyminen näkyi ensimmäistä kertaa Konstakademin vuonna 1850 pitämän skandinaavisen taidenäyttelyn aikaansaamassa huomiosta: kansan tavoin Oscar I innostui Düsseldorfissa opiskelleiden norjalaistaiteilijoiden kansallisuushenkisistä maalauksista, joista ennen muuta Hans Guden (1825–1903) maisemakuvaukset ja Adolph Tidemandin (1814–76) kansanelämän kuvaukset herättivät inspiraation samankaltaisten ruotsalaisten teosten tekemisestä.

⁴²⁸ Larsson 2008, 29. Vrt. Taiteen yleinen linja Euroopassa 1800-luvun lopussa. Winders 2001, 68–73. Akateemisen taiteen käytäntö oli ollut mallien tuominen ateljeehen ja siellä uskottavan rekvisiitan kanssa totuudentuntuisuuden luominen sekä aikaansaaminen. Luonnollinen seuraus oli, että konservatiivisen taiteen kannattajat kritisoivat uusia modernistisia tyylihyönteisiä.

⁴²⁹ Larsson 2008, 29–30.

⁴³⁰ Stavenow-Hidemark 1999, 56.

⁴³¹ Nordensvan 1928, 302–3.

Zorn (1860–1920) kotiseuduilleen Moraan ja maalasi omia kansallisia tuntojaan.⁴³² Tämä ei ollut mikään yksittäisiä taiteilijoita tai maata käsittänyt ilmiö, sillä samalla tavoin toteuttivat esim. Suomessa eri alojen taiteilijat juuri suomalaiselle kulttuuriperimälle ominaista luomistyötään.⁴³³ *Ett hem* -teoksen julkaisemisen aikaan symbolistimaalari Karl Norström muutti esi-isiensä asuinseudulle Ruotsin länsirannikolle. Hän maalasi modernisoidulla tyyllä Varbergin linnoitusta ja sen ympäröivää aluetta. Bohuslänin karikkoisilta rannikoilta kotoisin ollut Carl Wilhelmson palasi lapsuutensa kalastajakylään ja ikuisti paikallisia ihmisiä arkisten töidensä ääressä. Myös Värmlannissa perustettiin taiteilijasiirtokunta, jonka yhtenä jäsenenä Gustaf Fjaestad erikoistui lumen ja lumimaisemien maalaamiseen.⁴³⁴ Edelleenkin pidetään taiteilijakolmikkoon, Larssonia, Zornia ja Bruno Liljeforsia (1860–1939) ruotsalaisen kansallisen identiteetin peruselementtien esille tuojina sekä osittain kansallisen identiteetin rakentajina.⁴³⁵ Heidän teoksensa nähtiin kansallisen kauneusideaalin edustajina.⁴³⁶

Oman kulttuurin historiallisen tietotaidon ja materiaalin kerääminen ei ollut uusi ilmiö, mutta se sai uutta pontta. Nils Månsson Mandelgren (1813–99) oli maalais- ja kyläkulttuurin tutkija, taiteilija, joka matkusti 1800-luvun puolella välissä ympäri Ruotsia. Hän dokumentoi tekstein, piirroksin ja yksinkertaisin maalauksin materiaallisen kulttuurin erityispiirteitä. Näistä koottiin sittemmin teos, joka sisältää kattavan kuvallisen aineiston. Se esittää tuolloin käytössä ollutta esineistöä, vaatetusta, tarvekaluja ja talonrakennustyyliä. Kansankulttuurin arvostus ja keräys oli aikalaisilmiö kaikissa Pohjoismaissa.⁴³⁷ Elias Lönnrothin (1802–84) tavoin tallensivat mm. Per Sæve,

⁴³² Brummer 1994, 13-17, 193-246. Stavenow-Hidemark 1999, 57. Maalauksessa *Midsommardans* (1897) kuvastuvat taiteilijan omien sanojen mukaan hänen syvimmat tuntosensa.

⁴³³ Kallio 1999, 104–141. Pekka Halonen, Jean Sibelius, Frans Emil Sillanpää, Herman Gesellius, Armas Lindgren ja Eliel Saarinen sekä Emil Wikström rakensivat ateljeensa ja kotinsa suomalaisen luonnon helmaan ja tuottivat kukin omalla sarallaan kansallisromanttista taiteen satoa.

Knapas 2000, 100-106. R.W.Ekmanin ja Arvid Liljelundin maalauksen suomalaisesta kansankulttuurista.

⁴³⁴ Larsson 2006. Stavenow-Hidemark 1999, 59.

⁴³⁵ Strömbom 1965, 41. Larssonin vaikutusta kansallisen identiteetin kannalta lisää mielestäni myös se, että hän ei yleisen tavan mukaan hyväksynyt taiteilijaryhmittymien välistä skismaa ja sen aikaansaamia rajoituksia; tarkoituksena oli esim. että Förbundet:in kuuluneet taiteilijat eivät olisi saaneet käydä SKF:n taidenäyttelyissä. Larsson piti oikeutenaan sekä velvollisuutenaan länsimaisen ja ennen muuta ruotsalaisen taide-elämän kehityksen seuraamista. Uusien vaikutteet näkyivät hänen omassa tuotannossaan mm. japanismin innokkaana käyttönä teosten toteutuksessa.

Idun 8.3.1902, 149–151. Esittelee Zornin kansallisena naturalistisena taiteilijana ja ylistää tämän tapaa saada luonnonkauneus puhtaalla ja impressionistisella luovuudella esiin teoksissaan.

Vrt. Anderson 1991, 4. Yhteiseksi näkemykseksi muodostuu oman kulttuurin ominaispiirteinen korostaminen toisten kulttuurien toiseuden kautta s.168–70.

⁴³⁶ Kruse 1900, 631.

⁴³⁷ Lange 1992, 38–55; Lönnroth 1992, 100–109.

Nils-Gabriel Djuklou ja Gunnar Hyltén-Cavallius muistiin kansansatuja ja suullisena perimätietona kulkeneita kertomuksia Ruotsin eri alueilta.⁴³⁸ *Nordiska Museet* aloitti kansallisesti merkittävän taiteen ja kirjallisuuden keräämisen, myös maailman ensimmäinen ulkoilmapuisto *Skansen* perustettiin.⁴³⁹ Ruotsin lipusta tuli koko kansan yhtenäisyyden symboli vuoden 1809 sodan yhteydessä ja sen merkitys kasvoi kansaa yhdistävänä symbolina 1800-luvun lopussa.⁴⁴⁰ Ulkomailla asuvia kansallisia vähemmistöjä ryhdyttiin auttamaan kotimaasta käsin. Historialliset teatteriesitykset olivat suositumpia kuin koskaan aiemmin, mm. Strindbergin varhaistuotannon teokset *Kustaa Vaasa* ja *Erik XIV* esitettiin aina loppuunmyydyille katsomoille.⁴⁴¹ Aikakausilehdet julkaisivat artikkeleita kulttuuriympäristöistä, mm. Ellen Key kirjoitti kuvauksia eri alueilta.⁴⁴² Edelleen toimiva *Götiska Förbundet* perustettiin Jacob Adlerbethin toimesta vuonna 1811. Yhdistyksen pyrkimyksenä oli osoittaa kunnioitusta isänmaan historiaan ja perinteisiin ylläpitämällä niitä.⁴⁴³

Ebbe Schönin mukaan 1800-luvun alkupuolella virinnyt kansallisuusaate kohtasi ongelmia ruotsalaisuuden monimuotoisuuden vuoksi. Alueelliset erot kulttuurien välillä niin olivat suuria, että yhtenäisen kulttuuriperimän kokoaminen oli lähes mahdotonta.⁴⁴⁴ Se on ymmärrettävää, sillä esim. Skoone liittyi varsinaiseen Ruotsiin vasta vuonna 1658, kuuluttuaan Tanskalle vuosisatojen ajan. Skoonen kulttuuriperimä on esim. Taalainmaahan verrattuna hyvin tanskalaismaista ja erityislaatuista. Samalla tavoin erosivat Smålannin ja Blekingen kulttuuriperimät Norrbottenin alueen ominaispiirteistä. Kansallisromantiikan aikana ei alueellisia eroavuuksia pidetty olennaisina kulttuurin keräyksen kannalta, sillä ruotsalaisen kulttuuri-identiteetin pohjaksi haettiin koko maan

⁴³⁸ Stavenow-Hidemark 1999, 59.

⁴³⁹ Eva Nordlinder 1991, 27–29; Larsson, 1996. *Nordiska Museetin* rakentaminen vei vuosia. Hazelius kehitti samaan aikaan ajatuksen ulkoilmapuistosta, jossa olisi esillä sekä rakennuksia että luontoa sen eläimiseen eripuolilta Ruotsia. Keväällä 1891 Hazelius osti Skansenberget –alueen ja idea toteutui nopeassa tahdissa, sillä Skansen avattiin yleisölle jo samana syksynä. Perimmäisenä ideana oli elävän museoalueen luominen ja pian taloihin sijoitetut kansallispukuiset nuket vaihtuivat ihmisiin; edelleenkin Skansen toimii samalla periaatteella – sepät takovat ja leipomossa tuoksuu pulla. Myös Ruotsalainen luonto eläimiseen on alkuaikojen tavoin hyvin edustettuna: hirvet ja hylkeet, sekä karhut ja ahmat elävät omissa aitauksissaan lukuisia turisteja viihdyttäen. Aatteen pioneirisuutta osoittaa se, että vielä tänä päivänäkin usealla itäeurooppalaisella kielellä Skansen tarkoittaa ulkoilmapuistoa. Nimi sai todennäköisesti alkunsa prinssi Karl-Johanin 1810-luvulla prinssi Oscarille perustamasta sotilaslinnakeesta, sillä jo Hazeliuksen ostaessa maan, kutsuttiin sitä Skanseniksi.

Hilderbrand 1898, 126–27. Hans Hilderbrand esitti vuoden 1898 artikkelissaan kritiikkiä Nationalmuseumin kokoelmien laadusta ja niiden kansallisesta kytköksestä sekä relevanttiudesta edustaa kansallista taidetta.

Vrt. Esim. Tanskalaisen kulttuurin keräys museoihin Skougaard 1999, 160–170.

⁴⁴⁰ Lindqvist 1999.

⁴⁴¹ Crispinsson 1999, 443.

⁴⁴² Key, Ord och bild 1900, 258–268.

⁴⁴³ Svenska Familj-Journalen 1877, 129–136.

⁴⁴⁴ Schön 1998, 20. Vrt. esim. Suomalaisuuden käsite, joka yhdistyi kulttuurisesti Venäjän ”vallan alla”.

yhteisiä ja yhdistäviä tekijöitä; samalla konstruointiin ”ruotsalaisuutta”.⁴⁴⁵ Konkreettisesti tämä tuli esille Gunnar Olof Hyllénin yrityksessä kartoittaa ruotsalaisuuden luonnetta teoksessaan *Wärend ovh Wirdarne* vuonna 1868.⁴⁴⁶ Toisaalta taiteilijoiden ja kulttuurihenkilöiden keskuudessa nähtiin myös pohjoismaalaisuus yhdistävänä tekijänä.⁴⁴⁷ *Ett hem* ja Larssonin muut kotikuvaukset edustavat visionäärisellä tavalla Pohjoismaista perinteen keräystä ja sen yhdistämistä moderniin. Teos esittää sisustuselementtejä, kuvaa käytäntöjä ja kulttuurin rakennetta yhdistäen tutun kansanperinteen uuteen ja taiteelliseen toteutukseen. Tästä tyyppiesimerkki on Lilla Hyllénin katon päätyyn sijoitettu lohikäärmeen pää, joka näkyy akvarellissa *Stugan* (Kuva 8). Muinaispohjoismaisen symboliikan käyttö liittyy lähinnä kansallisromantiikan sankaruusajatteluun. Lohikäärmesymboliikka kuului muinaisskandinaaviseen perintöön ja oli enemmän norjalaiselle kansankulttuurin ominaispiirre, mutta esiintyi lyhyen ajan 1870-luvun ja vuosisadan vaihteen välissä myös Ruotsissa.⁴⁴⁸ Harjakaton päätyyn asetetun voimaeläimen katsottiin vanhoissa uskomuksissa karkottavan myrskynhenkiä (*uveirsvätter*), samankaltaisesti kuin viikinkien laivojen köliin kiinnitetyt.⁴⁴⁹ Larsson osoitti käytännössä, kuinka muinaispohjoismaiset perinteet voitiin yhdistää osaksi sopusointuista, modernisoitua kokonaisuutta.

Toisaalta vuosisadan vaihteen kulttuurissa on mahdollista nähdä sen muutoksen kaksijakoisuus. Perinteisyyden hakemisen ja ihastelemisen rinnalla oli valtavirtauksesta erillinen varakkaiden ja riippumattomien intellektuellien kulttuuri-

⁴⁴⁵ Larsson 2008, 38.

⁴⁴⁶ Johannesson 1992, 149; Fataburen 1924, 127–28. Yrityksen haasteellisuutta kuvaa aikalaismomentti *Fataburen*-julkaisussa: ”Den nya upplagan av Hyllén-Cavallius' klassiska »försök i svensk ethnologi», som nu genom docenten C. W. v. Sydows förtjänst utkommit i ordagrant omtryck och likartad typografisk utstyrelse som originalet, vittnar om vad detta verk betyder för nutida svenskt bildnings- och forskningsarbete och måste uppriktigt välkomnas. Detta är en av vår folklivsforsknings huvudurkunder och ju mer den blir läst och uppskattad, desto mer skall den bereda väg och värva anhängare för den vetenskap, som vi i likhet med Hyllén-Cavallius benämna svensk etnologi. Ett närmare ingående på detta verk är onödigt i detta sammanhang, ty vad som här skulle sägas är redan känt och erkänt i de vidaste kretsar. Det som däremot behöves, men ännu alltför är ogjort, är en ingående historik över författaren och över hans arbetes tillkomst liksom ock en kritisk och jämförande analys av dess material och de sammanställningar, som av honom gjorts. Medan vi vänta på de avhandlingar, som detta ämne borde föranleda till, ger oss den nya upplagan en erinring om vilken rik nationell skatt detta verk dock alltför är.”

⁴⁴⁷ Esim. Jor 1999, 15.

⁴⁴⁸ Visted 1908, 26–9. Stavenow-Hidemark 1999, 60–61. Professori Axel Key rakennutti tähän tyyliin talon Tukholman Gustavsbergiin ja professori Carl Curman omansa länsirannikon Lysekiliin. Molempien talojen sisustus oli toteutettu lohikäärmetyyliä taiteilija August Malmströmin suunnittelemana. Elisabet Stavenow-Hidemarkin tekstissä kerrotaan Carl Larssonin käyttäneen myös lohikäärmeen muotoisia saranoita Lilla Hyllénin ikkunaluukuissa, sisäänkäyntipuolen kaareissa ikkunoissa. Näitä minun on kuitenkin vaikea löytää *Ett hem* -teoksen akvarelleihin kuvattuina.

Vrt. Stoklund 1999, 12–14. Kansallinen symboliikka tuli muotiin kaikkialla Euroopassa, jopa Euraasiassa.

⁴⁴⁹ Visted 1908, 27. Myöhemmässä vaiheessa, kristinuskon tultua Pohjois-Eurooppaan, käytettiin esim. katolilaisten keskuudessa Saksassa Kristuksen päätä voimasympoloina talojen päädissä.

ihanne, josta tuli Strindbergin myöhempien teosten kaltaista negatiivisilla kokonaisuuksilla leikittelyä ja vaivalla hankitun mukavuuden halveksumista.⁴⁵⁰ Porvariston piirissä suhtauduttiin myös kriittisesti kansallisten elementtien esille nostamiseen (esim. sisustus). Vaikuttaa kuitenkin siltä, että kulttuurieliitin päätöksestä muinaispohjoismainen ja kansallinen tyyli tulivat 1800-luvun lopun kauneusihanteeksi ja periaate oli, että kaikki helposti kopioitu nähtiin ”valheellisuutena”.⁴⁵¹ Larsson oli mielipiteissään selkeästi yleistä kritisointia ja elämän perusasioiden trivialisointia vastaan. *Ett hem* -teos tuo selkeästi esille, että talonpoikauskulttuuri ja elämä maaseudulla edustavat Larssonille positiivisia arvoja, mm. teeskentelemättömyyttä ja arvokkuutta. Erityistä hänen teostensa hengessä on se, ettei niissä arvoteta maalaiskansan ominaisuuksia ja erityispiirteitä. Hän toteaa arkisella humoristisuudella:

Sundbornsborna äro också berömda för sin dumhet. Svärdsjöborna däremot för sin slängda mun. Du har kanske hört den gamla historien om de resande, som på vägen någonstans här i trakten mötte en svärdsjöbonde; de stannade, och då en af dem bad honom säga något kvickt svarade han: "Nä du, jag kan inte; jag bor för nära Sundborns rå. "Emellertid börja Sundbornsborna inte tycka om det där skämtet mera sedan två af sockenborna blifvit professorer, Anders Lindstedt och Sam Wide. Och så hoppas de mycket af mina världsberömda barn.⁴⁵²

Larsson kykenee myös laskemaan leikkiä omasta asuinsijastaan Sundbornin kylällä – hieman ulkopuolisen oloisena. Tavallisesti puutteiksi luetut ominaisuudet edustivat hänelle yksilöllisyyttä ja erityisyyttä. Samaan aikaan kansankuvaukset olivat romantiikan hengen mukaisesti pääsääntöisesti ylistäviä. Esim. Hofberg esittää teoksessaan *Genom Sverige bygder* vuodelta 1896, että Taalainmaan väestö oli mm. isokokoista ja kaunista, kunniallista, tyytyväistä ja ahkeraa, mutta ylpeää ja taipumatonta. Heitä kunnioitettiin sotiin osallistuneina isänmaan puolustajina ja suorasukaisina ihmisinä. Erityisesti Taalainmaan miehiä Hofberg piti mekaniikan osa-

⁴⁵⁰ Chrispinsson 1999, 399: ”Det blev inne att gäspa på teatern, somna på konserten, skratta åt konsten och inte idas sprätta upp den nya romanen. Kärlek var löjeväckande, frihet och jämlikhet betecknades som skrock och filosoferna kallades struntgubbar.” Fin de siècle selitettiin Svenska Dagbladetin mukaan seuraavasti: Pariisilainen ilmaus ultramodernille vaatetukselle, taiteelle ja kirjallisuudelle. Tapaan kuuluu välinpitämättömyys, mutta toisaalta elämänhaluisuus sekä hermostunut liioittelu. Tarkoituksena on hymyillä väsyneesti, tupakoida ja tuijottaa avaruuksiin.

⁴⁵¹ Idun 11.2.1899, 3. Esim. Hanna Hirsch-Pauli oli Ellen Keyn linjalla, samoin muin monet kulttuurinaiset.

⁴⁵² Larsson 1899.

Leonie Bernardini Sjoestedt: Pages suédoises, Paris 1908. Svenska Turistföreningens Årsbok 1909, 469–70.

”Förf. skildrar vidare de olika historiska platserna, de färgrika national-dräkterna, de präktiga folktyperna och den originella byggnadsstilen och citerar slutligen en dikt af Karlfeldt, hvars kärfta och mörkfulla strofer dock ej komma till sin rätt i den eleganta franska tolkningen. Åt Dalakonstnärerna, deras hem och verk, ägnas flera kapitel, och i anslutning härtill lämnar förf. en sakrik och sympatisk skildring af våra förnämsta moderna konstnärer och författare.”

alueella taitavina ja ammattitaitoisina.⁴⁵³ Englantilainen kirjailija ja naisasianainen Mary Wollstonecraft (1759–97) matkusti Ruotsissa vuosisataa aiemmin ja kuvasi kirjeissään ruotsalaisuutta. Hänen matkansa tarkoituksena oli kiertää maaseudulla, todellisen ruotsalaisuuden erityispiirteitä ja kulttuuria kartoittaen. Hänen kertomansa kautta on nähtävissä, että talonpoikauskulttuuri ja elinolosuhteet sekä niiden idealisointi olivat pysyneet samankaltaisina kuluneen vuosisadan ajan. Wollstonecraftin mielipiteissä näkyi myös Larssonin kuvaama maalaismentaliteetti: maalaiskansa on avointa ja ystävällistä. Heidän olemuksessaan oli yksinkertaista ylväyttä ja käytöksessään välittömyyttä ja auttamisenhalua. Kuten *Ett hem* -teos, hän ylistää tavallisen kansan puhdasta luonnetta, vioista ja heikkouksista huolimatta esiin tulevaa sympaattisuutta. Syvän vaikutuksen teki se rehellisyys, jolla maalaisväestö käsitteli omia vajavuuksiaan. Wollstonecraft näki jo omana aikanaan kansan ominaisuudet maalauksellisina, kauniina kuvattaviksi. Näin hän ei kuitenkaan kokenut tapaamiensa porvarien tai keskiluokan edustajien suhteen.⁴⁵⁴

Larssonille heidän perheensä vaikutus kylän imagoon tai sen muuttumiseen oli positiivinen asia. Aikalaislähteiden välittämä kulttuuripoliittinen keskustelu oli kuitenkin kaksijakoinen. Esim. Heidenstam piti kansallisten elementtien hakemista lähinnä naurettavana. Hän totesi, että kun herrasväen ulkomainen muoti käyttää polvihousuja ja valkoisia sukkia vaihtui, jäi se elämään maaseudun pikkukyliin ja muuttui kansanperinteeksi.⁴⁵⁵ Jo 1900-luvun alussa oltiin tietoisia kansallisen kulttuurin osittain eurooppalaisesta alkuperästä: lähes kaikki kulttuurin osa-alueet olivat saaneet vaikutteita muualta tulleista ideoista jo vuosisatojen ajan.⁴⁵⁶ Larssonille tämä aspekti ei ole keskeinen. Edellisen luvun sisustusideaalin kaltaisesti hän kiinnittää huomionsa kansankulttuurin toiminnallisiin tekijöihin sekä käytäntöjen ja toteutuksen muodostamaan kokonaisuuteen. Hän arvostaa maaseutukulttuurissa taitoa käyttää perusraaka-aineita perinteisin keinoin.

⁴⁵³ Hofberg 1896, 154. ”Dalarnes folk är storväxt och vackert, redbart, flitigt och förnöjsamt, men stolt och styfsint. Dess frihetskärlek och fosterlandskänsla ha mer än en gång bidragit att rädda fäderneslandets frihet, men äfven mer än en gång slagit öfver i själfrådighet och upprorslusta. Emellertid äro dalkarlarne med rätta stolta öfver sina fäders bragder och hålla mycket på fäderneärfd sed. Man återfinner också i Dalarne, mer än på något annat ställe, den gamla svenska frimodigheten, som säger sin mening utan omsvep och utan anseende till personen, om än sederna numera icke i alla trakter äro så okonstlade, som de fordom voro, och de länge fortsatta utvandringarna möjligen bidragit att försämra andan hos detta af naturen så kärnfriska folk. – Särskildt är dalkarlen utrustad med stora mekaniska anlag, han förfärdigar konstrika ur, symaskiner, snickeriarbeten med mera, och de beundransvärda arbeten, som förr utgingo från Älfdalens porfyrverk, voro förfärdigade af dalkarlar, som efter en kort tids öfning blifvit utmärkta arbetare.”

⁴⁵⁴ Wollstonecraft 1889, 38–39.

⁴⁵⁵ Heiderstam 1907, 640. 642.

⁴⁵⁶ Nordisk familjebok 1887, 742–51.

Kansallisen kulttuurin peruselementtien yhdistäminen arjen käytäntöihin ja taiteeseen näkyy erinomaisesti jouluaiheen käsittelyssä. *Ett hem* -teos korostaa joulun pohjoismaalaisuutta ja yhdistää perinteistä kertomisen taiteilijaperheen toteutukseen:

Här brukar vi fira julaftonen. Det är sannerligen en äkta julstämning här, med de båda gamla och alla de barnen, de rara tjänarinnorna och den hederlige Johan. Och här sitter jag som en patriark och delar ut julklapparna från alla till alla. I spisen sparka och knastra hela vedträn och mitt i salen står den vackraste av de granar vi på morgonen tagit från skogen. Du härliga midvinterfest här i Norden!⁴⁵⁷

Tämän puhtoisin ja lämpimän joulukuvauksen vastakohtana Larsson valotti oman lapsuutensa joulunvieton köyhiä olosuhteita. Myös taitelijan lapsuusmuistoissa oli keskeistä oman suvun historian muisteleminen. Muistelussa näkyy sankaruusaatteen viljeleminen ja esi-isien viikinkisyyteen viittaaminen.⁴⁵⁸ Ilmiönä tällä saattaa olla yhteys saksalaiseen kansallisuusaatteeseen. Se muistuttaa *Heimat*-käsitettä, jossa alkuun ihannoitiin kaikkea kotimaan kulttuuriin liittyneitä perinteitä ja erityisominaisuuksia sankaruutta kuvaavina.⁴⁵⁹ Toisaalta myytit ja sankaruuskuvat kiinnostivat kansaa ja niistä julkaistiin runsaasti kuvia ja kertomuksia lehdissä.⁴⁶⁰ Kaikki eivät kuitenkaan olleet yhtä innostuneita ja mm. Heidenstam piti kansallisten sankariominaisuuksien viljelyä kyseenalaisena kulttuurin todenperäisyyden kannalta.⁴⁶¹

Larssonille sankaruusajattelu edustaa kuitenkin syvempiä arvoja. Hänelle sankaruuden ja ihanteiden korostaminen olivat myös taiteellisia elementtejä. Mentaalisina mielikuvina niillä oli tärkeä funktio. Sankaruus ja ideaalit muodostavat luovalle taiteilijalle todellisuutta inspiroiva lähde, joiden kautta terve omanarvontunne ja itseluottamus vahvistuvat. Larsson kykeni nostamaan lapsuuden köyhyydestä ne ihanteelliset elementit, joiden varaan *Ett hem* -teoksen ideaaliset rakenteet syntyvät. Toisaalta myös aikakausi tuki tätä ajattelumallia: kansallisromantiikassa voima haettiin omilta juurilta, mikä mahdollisti henkilökohtaisen osallisuuden sankaruudesta. Larsson oli myös kasvatettu hyväksyvään ympäröivästä olosuhteesta. Periaate oli, että omaan

⁴⁵⁷ Larsson 1899.

⁴⁵⁸ Larsson 1899. ”Utan julens attributer var det väl för att ändå få in något slags julpoesi som far satt sig till att berätta om sin hembygd i Sörmland i det gamla Räkarna. Det var om huru vi under femtonhundratalet bytte bort Hammarby gård mot Lilla Löfhulta. Det var af gamla fröken Lillie, sade han så lugnt, som om det händt i går, och hvar han fått det ifrån vet jag ej. Han talade om huru sjön fordom gått upp till den urgamla kyrkan. Detta kunde han förstå, enär han, som pojke, där träffat en fastnitad ring, en sådan vid hvilken man fäster fartyg; så att nog kan man antaga, att våra allra äldsta förfäder voro vikingar, alltid.”

⁴⁵⁹ Rollins 1996, 88–107. Aate sai tosin erityyppisen suunnan myöhemmässä vaiheessa ja johti tuhoisiin seurauksiin kohti ensimmäistä maailmansotaa siirryttäessä. Nollendorfs 1996, 25–28. *Heimat*-käsitettä voi tulkita myös maastamuuttajien nostalgian ja koti-ikävän ilmaisuna.

⁴⁶⁰ Bååth, Idun 31.3.1983, 101–2; Nordhagen 1992, 127–147; Grandien 1992, 110–123.

⁴⁶¹ Heiderstam 1907, 640. 642. ”Thorild är svensk i sin vildhet och bärsärkagång, och han hör till de inte alltför få, som tro, att ett gläpord är en världsförklaring.”

tilanteeseensa tuli olla tyytyväinen, eikä odotella arjelta liikoja. Ketään ei tullut asemastaan huolimatta kadehtia ja tietty ylväys oli säilytettävä.⁴⁶²



Kuva 43. Carl Larsson: *Julaftonen*, 1904-05 akvarelli (*Spadarfvet*, 1906).

Larssonin kansallisen identiteetin kuvaukset nostavat omanarvontunnon keskeiseen asemaan. *Nu är det jul igen* -akvarellissa esitetään kansallinen itsetunto runsaan juhlasistuksen kautta. Joulukuusta koristavat lukuisat pienet ruotsinliput. *Julafton*-akvarellissa tulee esille Karinin käsityötaidon näyte, perinteisesti toteutettu pöytäliina, joka mittavuudessaan välittää aikalaiskatsojalle kuvan varakkuudesta ja säädylisyydestä – joulujuhlan kunnioittamisesta.⁴⁶³ Myös tarjoiluastiaston valinnassa näkyy talonpoikais- ja porvariperinteisiin verrattuna omaperäisesti toteutettu kansallisuusaate. Kattausesineet ja astiat ovat sekä perinteisiä että itse toteutettuja: perinteiset olutkannut yhdistettiin

⁴⁶² Larsson 1899. ”Vi sutto, en julafton, far och mor och jag, framför kakelugnsbrasan i det enda rummet. Stor fattigdom, men ingen afund. Mor betraktade de ”bättre”, som verkligen något slags högre väsen, hvilka också borde ha det bra, då far däremot fann allt omkring sig så utmärkt det kunde vara, och skulle, om han i hast blifvit förvandlad till - låtom oss säga - statsminister, ej blifvit just vidare förvånad eller tjugad öfver denna lilla förändring.”

⁴⁶³ Rydin 1998, esim. 116–125 ja 141–43. Käsitöissään Karin käytti peruslähtökohtina usein talonpoikaismalleja ja perinteisiä malleja, mutta toteutti ne sitten omintakeisesti ja luovasti muunnellen. Karin oli myös taitava kehittelemään omia muunnoksia käsityötekniikoista. Svenska Familj-Journalen 1877, 354, 358. Katso teksti *Joulukuvaus* liitteessä IV.

sulassa sovussa itse koristeltuihin posliiniastioihin.⁴⁶⁴ Porvaristokodeissa tarjoiluastiat kuuluivat yleensä yhtenäiseen sarjaan, samoin kuin talonpoikaiskulttuurissa ne edustivat yleensä yhtä ja samaa kulttuuriperinnettä – paikasta riippuen. Tarjoiluastiat ja yltäkyläinen ruokamäärä luovat puolestaan kokonaisuuden, joka edustaa kansallisessa mielessä rikkautta ja hyvinvointia.⁴⁶⁵ Tarjottavissa ruoissa on koko ruotsia yhdistäviä herkkuja.⁴⁶⁶ Samalla ne manifestoivat taiteilijan saavuttamaa hyvinvointia, hänen henkilökohtaiseen menneisyyteen verrattuna.



Kuva 44. Carl Larsson: *Nu är det jul igen*. Akvarelli triptyyppi 1907.

”Detta lilla behändiga sätt att antyda ett stamträd har ett vist sammanhang med denna boks hela mening, i det det visar svenska bondens känsla af att hans rötter ligga djupare än att ens den sista amerikanska patentplogen kunnat rycka upp dem. Som han så småspråkade öppnades dörren på glänt, men slogs genast igen. Jag hade dock hört att något kastats in i rummet, och hade sett en skymt af en Andra gardets uniform.

På golfvet låg ett litet paket på hvilket stod skrifvet Carl, och det innehöll en karamell, en ståtlig en, en konglig en, en med fransar på och med en i spiral påklitrad vers; och som det var en begravningskaramell var versen mycket trösterik.

Se'n dess står Korporal Ärtmans namn med guldbokstäfver att läsa, flammande på mitt minnes renaste blad.”⁴⁶⁷

Larssonin kuvainnollisesti hahmottaman muistikirjan puhtaimmalla sivulla oli joulukaramellin valmistajan nimi loistavin kirjaimin etsautuneena. Hänen jälkipolvilleen jättämänsä joulukuvaukset *Julaftonen* ja *Nu är det jul igen* luovat puolestaan loistavan puhtaan ihanneversion kodin yhteisyydestä, kansankulttuurin ja perinteiden

⁴⁶⁴ Antikmagasinet, del 9/12. T: Kunskapskanalen/Östlund Björn E: 25.3.2010. Myös Nordström 1989, 44–45. Vrt. Kjerström-Sjölin 1978, 94–105. *Malmö Porslinsfabrik* tuotti yhtenäisiä astiastoja kokonaisvaltaisten kattausten luomiseen.

⁴⁶⁵ Samalla tarjottavien ympäristö korostaa maalaisuutta ja käytännön perusarvoja; raskaalla työnteolla ansaittua juhlaa ja lepoa, samoin kuin oman asuinalueen kunnioittamista näinä juhlahetkinä.

⁴⁶⁶ Svenska Familj-Journalen 1877, 353–354. Ruotsin vilja-aittana kuvatun Skoonen runsaisiin jouluruokiin kuuluivat 1880-luvulla mm. sianliha ja hyvä olut.

⁴⁶⁷ Larsson 1899.

arvostamisesta sekä näiden eräänlaisesta tietoisesta päivittämisestä.⁴⁶⁸ Hänen kuvauksensa kertoo itsetunnon merkityksestä, sen konkreettisesta esittämisestä – niin henkilökohtaisella kuin kansallisellakin tasolla.

Larsson ilmaisee jouluaiheisten muistelmien yhteydessä yhden *Ett hem* -teoksen keskeisimmistä tarkoituksista: historiallisen identiteetin rakenneosien dokumentoinnin. Hän esittää, että ruotsalaisen maanviljelijän omat juuret ovat merkitykselliset, niin mentaalissa kuin käytännönläheisessä mielessä. Tämän periaatteen ja kansallisromantiikan kauden syveneminen näkyvät akvarellien eroissa esittää kansallisia tunnusmerkkejä. Selkeä ero talonpoikaisjuhlan ja kansallisuutta korostavan juhlan välillä näkyy *Julaftonen*- ja *Nu är det jul igen* -akvarellien erilaisissa vaatetuksissa. Pari vuotta aiemmin valmistunut *Julafton* esittelee perheen jäsenten yllä kotoiset, Karin suunnittelema juhla-asut, kun taas vuoden 1907 kolmiosainen maalaus korostaa kansallista identiteettiä esittämällä kaikki pukeutuneina alueen kansanasuihin. Perinnepukujen kantaminen esitetään kunniakkaana ja juhlallisena, eikä vanhanaikaisena tai ylitse-ampuvana. Samalla yhtenäiset asukokonaisuudet korostavat perheen yhteenkuuluvuutta.⁴⁶⁹ Kansanasujen suunnittelu oli aikakaudelle ominaista: eri alueiden erityispiirteitä kartoitettiin ja vanhat paikallispuvut saatettiin teettää kansanasuiksi esim. muistikuvien perusteella.⁴⁷⁰ Toisaalta pukuja luotiin myös perinteisiä asuja yhdistelemällä, jollei yhteistä asumallia ollut. Näin kävi myös Sundbornin pitäjän puvun kanssa: hame ja vyötärö lainattiin Svärdsjön puvusta, esiliina, myssy ja laukku suunniteltiin uudelleen.⁴⁷¹ Karin osallistui paikallisen pitäjänpuvun suunnitteluun vuonna 1902.⁴⁷²

Kansakunnan tasolla perinteitä vietiin eteenpäin erilaisten yhdistysten kautta: *Philochoros*-opiskelijatanssiyhdistys kiersi ympäri valtakuntaa kansanasuihin pukeutuneina ja esitti kansantansseja.⁴⁷³ Syntyi myös muita yhdistyksiä kansallisten ja

⁴⁶⁸ Facos 1998, 47. Facos pitää Johann Gottfried Herderin tavoin kulttuurillisia rituaaleja kuten juhlia kansaa yhdistävinä.

⁴⁶⁹ Nordisk familjebok 1887, 742–51. Vrt. Lönnqvist 2000, 104–107. Suomen taiteen esittämät kansallisuuspuvut ja kansanasut.

⁴⁷⁰ Nylén 1974, 246–7.

⁴⁷¹ Rydin 1993, 41.

⁴⁷² Rydin 1998, 44.

⁴⁷³ Idun 31.5.1899, 3–4. Yhdistys perustettiin ”vanhojen hyvien aikojen” tanssiperinnettä kunnioittamaan ja jatkamaan. Yhdistys perustettiin vuonna 1880 Uppsalassa. Tapahtumissa oli olennaista yksinkertaisuuteen perustuva hyvä tunnelma, ruoan ja juoman luoma kodikas ja ”konstalematon” kokonaisuus, ja kauniit kansallispuvut. Vrt. Larssonin maalaukset.

Idun 12.4.1902, 236. Lehdessä on sivun kokoinen mainos: *Svenska Folkdansens Vänner* piti kevättanssit Tennispaviljongilla.

perinteisten tieto-taitojen ylläpitämiseksi.⁴⁷⁴ Kansallisasuista kiinnostuminen oli konkreettista, turvallista ja yhteisöllisyyttä lisännyttä strukturointia. Omien juurien kartoituksesta ja todentamisesta kertoi myös innostus eri asukokonaisuuksien dokumentointiin ja luettelointiin.⁴⁷⁵ Pitäjänpuvun merkityksestä kertoo myös garnefilaisen maanviljelijän esittämä toivomus: hän kirjoitti Amerikkaan muutettuaan vaimolleen ja pyysi tätä ottamaan pitäjänpukunsa mukaan. Anna M. Roos arveli aikalaislähteessä, että tämä kodista muistuttava asu oli henkisesti tärkeä, kansallisen identiteetin kytkös. Todellisuudessa vaimon pitämä puku oli kuluneen harmaa, eikä kovinkaan esityskelpoinen uudella mantereella.⁴⁷⁶

Kansallisasujen selkeälinjaisuuden ja Larssonin mainitseman värikirkkauden voi nähdä myös puhtauden käsitteen kautta. Pukuihin liittyy naturalistisen puhtauden läsnäolo: luonnonmateriaalisen ja puhtaiden värien yhdisteleminen kertoo taiteen ilmaisussa kauneuden tuottamisesta.⁴⁷⁷ Puhtaita värejä, linjoja ja raaka-aineita on kautta aikojen pidetty kauneuden osatekijöinä.⁴⁷⁸ Kansanasujen käytännön toteutus edusti nykykäsitteistön kautta määriteltynä myös ekologisuuutta, sillä pääosa materiaaleista hankittiin lähiympäristön tiloilta.⁴⁷⁹

Akvarelli *Gården och brygghuset* eli *Piha ja pesutupa* kuvaa kirkasta ja natisevaa pakkassäätä. Teos ohjaa meidät näkemään kodin puhtauden sekä ideana että käytännön tasolla. Akvarellin värisävyt ovat lämpöisen puhtaita. Maisema kutoutuu Larssonin kuvaamien puhtaiden vastavärien yhdistelmässä – teoksen kertomus syntyy lumen valkoista ja kirkasta pintaa vasten. Talvipäivän auringonvalon olemus korostuu symbolisen vastakohdan, talven pimeyden kautta. Toisaalta vastakohta syntyy myös teollisuuden likaamaan maisemaan verrattuna: tehdaskaupunkien talvinen maisema ei ollut tuon ajan ihmisille kauniin valkoinen, vaan kivihiihlopölyn ja savun likaama. Myös

⁴⁷⁴ Vestlund 1996, 62–66, 79–113.

⁴⁷⁵ Idun 19.4.1902. Esittelee aikaistaistyyppisesti kuvakollaasin eri alueiden kansanasuista.

Katso Liite V, kuvat 7 ja 8 aikaistaistyyppillinen esitys erilaisten kansanasujen ominaispiirteistä.

⁴⁷⁶ Idun 3.1.1907.

⁴⁷⁷ Larsson 1899.

⁴⁷⁸ Routio 2007, Tuomas Akvinolainen: *Summa theologica*. Augustinus: *De vera religione*. Augustinokseen mukaan kauneuden elementit olivat sopusuhtaisuus (harmoniaa), täydellisyys (virheettömyyttä) ja selkeys (puhtautta). Keskiaikaisen filosofin P. Tuomas Akvinolaisen (1225–1274) mukaan kauneus vaatii kolmen tekijän toteutumista: eheys (*integritas*) eli täydellisyys (*perfectio*), suhteikkuus (*proportio*) eli harmonia ja selkeys (*claritas*). Platonin dialogeihin perustuen kauneuden olemus liittyy kielellisen ilmaisun käsitteistöön, näin kreikan kielen sana *kalos* (kaunis) tarkoittaa myös hyvää ja sopivaa. Tämä antoi Sokrateelle aiheen väittää, että hänen oma, perunaa muistuttava nenänsä oli käytännöllinen ja siten sopiva, siis kaunis.

⁴⁷⁹ Nordisk familjebok 1887, 742–51. Historiallisessa mielessä poikkeuksen tekevät korut, sillä toisinaan niiden muotokielen ja toteutuksen taustalla olivat olleet kansainväliset tyyliuunnat.

Ruskinin sanoissa kuvastuu runollisesti akvarellin esittämä puhdas luonnonkauneus, on kuin taiteilija olisi saanut inspiraationsa kirjailijan sanoista:

”Epäilen, löytyykö koko orgaanisesta luonnosta jotain niin välittömän kaunista, kuin puhdas vastasatanut lumikinos, lämpimässä valossa nähtynä. Sen sulavat linjat ovat käsittämättömän ihastuttavat ja loistavat; sen pinta ja läpinäkymättömyys ovat yhtä hurmaavat; sen valot ja varjot suurenmoisen moninaiset ja jäljittelemättömän täydelliset – varjot hiuksenterävät, kalpeat ja taivaallisen kauniit; siihen osuvat valonsäteet vaikuttavat voimakkaasti ja heijastavan valon ihastuttava värileikki kertautuu tuhansin uusin vivahtein.”⁴⁸⁰

Filosofien kuvaama puhdas kauneus toteutuu akvarellissa niin taiteellisessa kuvauksessa kuin sisällössä, sillä maisema muodostaa eheän ja toimivan kokonaisuuden. Se luo harmonisen kertomuksen, jonka osa-alueet ovat sopusoinnussa keskenään. *Ett hem* -teoksen mukaan talvinen maisema kertoo myös kotipiirin uudistumisesta, sillä taustan punamultainen rakennus oli uusi pesutupa.⁴⁸¹

Förresten finns det mojänger då med. I det nya brygghuset finns det två små nätta rum med eldstäder. I det öfra – ni ser det visst skymta fram mellan de frostskimrande träden på vinterbilden där Brita åker sparkstötting – bo jungfrurna både sommar- och juletid.⁴⁸²

Maiseman puhtauden lisäksi akvarelli symboloi puhtauden ideaalia kansallisromanttisesta näkökulmasta – ”ruotsalaisuutta puhtaimmillaan”. Se kertoo historiallisesti merkittävästä, traditionaalisesta ja kansallisesta rakennustyylistä, joka liittyi Ruotsin ja ennen muuta Taalainmaan historiaan rautaruukkien ja kaivosalueiden toiminnan kautta. Larssonien koti on kansallisen identiteetin näkökulmasta alueella, joka mahdollisti materiaalisesti Ruotsin suurvaltamahdin syntymisen. Rautaruukkien toiminta, eli sotakalustoon käytettävän materiaalin jalostaminen, oli elinehto suuren pohjoisen valtion selviytymiselle ja sen historiassa käymien sotien läpiviemiselle. Samalla tälle alueelle oli ominaista raudasta saatavan pigmentin käyttäminen talojen puupinnan suojaamiseen, niiden punaisiksi maalaamiseen.⁴⁸³ *Piha ja pesutupa* -akvarelli esittää Taalainmaalle ominaisen punamullan ja vihreän yhdistämisen vastarakennettujen, kotipiirin rakennusten väreissä.⁴⁸⁴ Muun Euroopan värikulttuureihin verrattuna yhdistelmää pidettiin erikoisena ja omaleimaisena, ennen kaikkea vastalauseena aatelisten

⁴⁸⁰ Ruskin 1900, 62. Kirjoittajan vapaam. käänös.

⁴⁸¹ Brygghus: hus eller rum avsett för brygd och tvätt. Brygghus fanns förr allmänt i gårdarna på landsbygden, ofta även i städerna. I och med att hembryggningen av maltdrycker avtog under 1800-talet kom brygghusen alltmer att användas endast för tvätt. Där fanns ofta en inmurad, gryta, i vilken bl.a. vatten och vört uppvärmdes vid brygden. På vissa håll i landet har brygghus ofta också innehållit en köl, dvs. en torkanordning för malt. Katso myös: I. Talve, Bastu och torkhus i Nordeuropa (1960); H. Thunæus, Ölets historia i Sverige 1-2 (2:a uppl. 1970).

⁴⁸² Larsson 1899.

⁴⁸³ Kjellin, Ericson 1999, 96–112.

⁴⁸⁴ Akvarellista tulee esille aiemmin kuvattu Taalainmaan infrastruktuurin erityisyys, ”kesäpirttien” – tällä kertaa pesutuvan käyttö ympärivuotiseen asumiseen ja se, että ne rakennettiin usein varsinaisen asutuksen pihapiiriin.



Kuva 45. Larsson Carl: *Gården och bryggerhuset*, akvarelli *Ett hem* 1898.

ranskalaisinspiroituneelle ajattelutavalle.⁴⁸⁵ Puhtaiden värisävyjen kulttuurisidonnaisesta käytöstä kirjoitettiin kansainvälisissä aikakausijulkaisuissa. Taalainmaan alue mainitaan erityisenä myös ulkomaisissa matkakertomuksissa, mm. Leonie Bernardini Sjoestedtin teoksessa *Pages suédoises* vuodelta 1908. Hänen mielestään Taalainmaan kansankulttuurin puhdaspiirteisyys oli vahvin ja kaunein tulkinta kansallisesta uusiutumisesta, modernista ruotsalaisuudesta.⁴⁸⁶

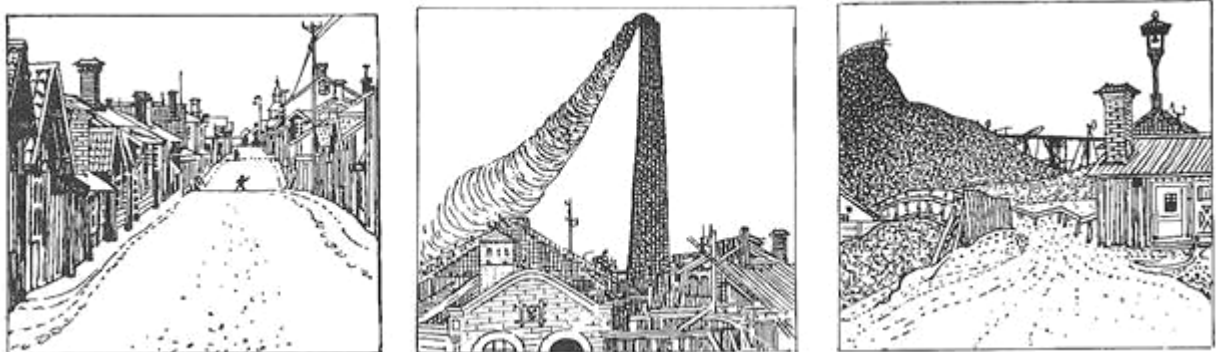
Piha ja pesutupa -akvarelli on yksi harvoista Sundbornia talvella kuvaavista; yllättävää on, että näistä kaksi on *Ett hem* -teoksessa. Se, miksi Carlin akvarellien aiheet ovat pääsääntöisesti lämpiminä vuodenaikoina kuvattuja voi johtua silkasta mukavuudenhalusta. Pensselikädessä pakkasessa seisominen tai istuminen oli kylmää puuhaa. *Ett hem* -teoksessa hän totesi vain ykskantaan: *Om vintern? Åh, det ska vi*

Erixon 1923, 60. ”Som en drastisk motsättning till allt vad vi förut påvisat om hälsingeböndernas förnäma byggnadskultur står fähusets användning till bostadsändamål. I Norrland och Dalarna är det vanligt, att dessa försetts med eldstad och stundom även nyttjats till bryggerhus eller annan arbetslokal, ja, även till sovrums för ungdom och tjänstfolk.”

⁴⁸⁵ Johannisson 1984, 60.

⁴⁸⁶ Leonie Bernardini Sjoestedt: *Pages suédoises*, Paris 1908. Svenska Turistföreningens Årsbok 1909, 469–70.

*inte tala om.*⁴⁸⁷ Wollstonecraft kuvaa kirjeessään ruotsalaisten suhdetta talveen ja kylmään ilmastoon. Hän näkee talveen varustavat käytännöt, naisten kehruutyön ja miesten tekemän kutomisen olennaisina, mutta samalla runsaasti aikaa vieneinä valmisteluina. Toisaalta kansan mentaliteetti oli nöyrästi hyväksyä talven synkät ja rasittavat olosuhteet. Vuodenajan ankaruus oli kirjailijan mukaan kansan verkkaisen käyttäytymisen taustalla.⁴⁸⁸ Pohjolan karu luonto ja haasteelliset olosuhteet nähtiin myös sankaruus-perspektiivistä hengissä selviytymisen ympäristönä.⁴⁸⁹ Voi myös ajatella, että Carl oli Grez`n aikojen inspiroimana mieltynyt valoisien vuodenaikojen lämpimään väriskaalaan, vaikka hän oli taitava käyttämään sisämiljöötä ja petrolilamppujen sekä kynttilöiden pehmeää valoa talvella maalattujen akvarellien tunnelman luomiseen.



Kuva 46. Larsson Carl: *Min gata* (i Falun), *Anrikningen i Falun*, *Slagghögarna*, 1910 (*Åt solsidan*).

Larssonin kotiaiheiset teokset eivät pelkästään kerro kodin kansallisromanttisesta, luonnonkauniista ja puhtaasta ihanteesta. Teoksessaan *Åt solsidan* (1910) Larsson esittää Falunin pienteollisuuden aikaansaamaa ympäristömuutosta kolmessa yllä olevassa vinjetissä. Näistä ensimmäisessä näkyy pienkaupungille ominainen pääkatu sitä reunustavine taloineen. Toisessa kuvassa on malmiteollisuuden yksi näkyvistä elementeistä: korkea rikastusuunin piippu tupruttaa tummaa savua. Kolmannessa kuvassa on malmin rikastuksen jättämät jätekasat. Ihanteellisen kodin yksi olennainen elementti oli puhtauden konkreettinen ja arkinen läsnäolo. Puhtaan ja saasteen vastapari toteutui arjen käytännöissä monin tavoin. Kodin ideaalin hahmottamisen kannalta Larsson mainitsee koko teoksen läpi kantavan mentaliteetin, puhdistautumisen ennen kotiin sisälle astumista.

Du klifver in i en liten förstuga där du bland alla de barnplaggen med svårighet skall lista ut en plats för din öfverrock. Släng den åt Helena, som lägger den någonstans där du aldrig får tag i den.

⁴⁸⁷ Larsson 1899.

⁴⁸⁸ Wollstonecraft 1889, 36.

⁴⁸⁹ Frängsmyr 2000, 35.

Du tar en titt på ditt behagliga ansikte i spegeln, ryktar dig ett par slag med borsten och stampar af dig den yttre syndiga världens orenlighet, väljer en af de tre dörrarna, som naturligtvis är den till matsalen, du öppnar och mötes af ett Guds fred som står skrivet på väggen.⁴⁹⁰

Kodin ideaalin totuushakuisuutta kuvaa kuin ohjattuna käytäntönä se, että vierailija katsoi itseään peiliin. Larssonin mainitsema itsetutkiskelu maailmalta kotiin saapuessa ja samalla humoristisuus omien ”miellyttävien kasvojen” näkemisen suhteen, kuvaavat kodin puhtauden ideaalia ja humanistista henkeä. Mentaalisessa mielessä tulija riisuu naamarinsa ja hyvien tapojen mukaisesti myös ulkovaatteet riisutaan ennen sisään astumista.⁴⁹¹ Tärkeää oli myös vaatteiden harjalla puhdistaminen ja kengistä pölyjen poistaminen. Tämä käytäntö oli aikakauden puhtausideaalin mukainen. Teollistuneiden kaupunkialueiden ja maaseudun likaisuuteen puututtiin Englannissa ja Walesissa vuonna 1848 *The Public Health Act* -lailla, jossa käsiteltiin yhteiskunnan kannalta keskeisimpiä puhtaanapidon osa-alueita. Ruotsissa useat yksittäiset lait ja terveydenhoitouudistukset vastasivat englantilaisten lakikokoelmaa ja näiden lakien tehoa kyettiin tarkkailemaan vuonna 1749 perustetun *Tabellverket*-tilastolaitoksen yhteenvetojen ansiosta.⁴⁹² Jo 1700-luvulta saakka olivat lääkärit välittäneet kansalle terveydenhoitoa ja sairauksia koskevaa tietoa pappien kautta, sillä kansa kävi säännöllisesti kirkossa.⁴⁹³ *Sundhetskollegiumin* toiminta tuli vuonna 1874 valtakunnallisesti laillistetuksi ja koko kansan kattavat terveydenhuoltotoimet aloitettiin.⁴⁹⁴

On todennäköistä, että Larssonin köyhä lapsuus ja silloinen infrastruktuuri vaikuttivat myös hänen käsitykseensä kodin ihanteellisesta puhtaudesta. Taiteilija kuvasi muistelmissaan lapsuuden kotia ja sen olosuhteita. Ne kertovat omalla karulla tavallaan Tukholman köyhälistön ja huonommin toimeentulevien onnettomasta asuntotilanteesta vuodelta 1866 – ajankohtana ennen lakisääteisiä yhteiskunnallisia aputoimia:

”Molemmissa taloissa oli kolme kerrosta, ja varsinkin ’viitosessa’ oli lukemattomia huoneita pitkien käytävien varrella, samaan tapaan kuin hotelleissa. Puistattaa ajatellessa, että jokaisessa huoneessa asui yleensä kaksi, kolme perhettä; kurjuus lika ja paheet

⁴⁹⁰ Larsson 1899.

⁴⁹¹ Larssonin huumorilla kuvataan perheen vaatepaljoutta ja tavaroiden häviämistä omille teilleen. Tämä kuvaa asenteena perheen koti-ideaalin henkeä.

⁴⁹² Schmidt, Kristensen 1986, 47; Johannisson 1988, 323–330; Niemi 2006, 48–51. Englannin ja Ruotsin terveyden ja sairaanhoidon vertailevaa tutkimusta löytyy mm. lähteistä: Kearns G., Lee W.R., Rogers J.: The interaction of political and economic factors in the management of urban public health, teoksessa *Urbanization and the Epidemiologic Transition* 18, Department of History Uppsala, Uppsala 1989 ja Edvinsson, Sören: Den osunda staden. Sociala skillnader i dödlighet i 1800-talets Sundsvall. A&W International, Stockholm 1992 ja Nelson, Rogers: ‘Cleaning up the cities’, *The First Comprehensive Public Health Law in Sweden*, *Scandinavian Journal of History*, 9:2 (1994).

⁴⁹³ Sundin J., Willner S. 2007, 96–100. Esim. vuonna 1802 koko kansalle annettuun rokotukseen isorokkoa vastaan osallistuivat kaikki yhteiskunnalliset tahot

⁴⁹⁴ Sundin J., Willner S. 2007, 133.

viihtyivät siellä, porisivat ja kuohahtelivat kodikkaasti, jäytivät ja runtelivat ruumiita ja sieluja. Sinne löysivät tiensä kaikki sairaudet ja sinne ylti kolerakin vuotta myöhemmin, jolloin se oli kotimaastaan lähtenyt ja raivonnut hirvittävällä tavalla Mekkassa ja Egyptissä.”⁴⁹⁵

Luonnollisuuteen palaamisen ideaalia oli myös kotien hygienian huomioiminen, joka käytännössä näkyi puhtaana vetenä, kunnollisena tuulettamisena ja helposti pestävien materiaalien käyttönä.⁴⁹⁶ Yhteiskunnan tasolta puhtaus otettiin konkreettisesti valvottavaksi, ideaalisen kodin ja asuinympäristön osa-alueeksi.⁴⁹⁷ Englannissa *The Public Health Act*n noudattamista asetettiin tarkkailijat, jotka vuonna 1875 saivat käskyn hallita seuraavat osa-alueet: tuuletuksen perusteet, puhtaan veden laatuvaatimukset, hyvän viemäriverkoston ja viemäröinnin laatukriteerit, savun ja muun saasteen perustuntemus, ruoka-aineiden laatu-tuntemus, tarttuvien tautien tuntemus (mahdollisen eristystarpeen huomaamiseksi) sekä desinfioinnin ja jätteiden hävityksen perusteet.⁴⁹⁸ Ruotsissa *Sundhetskollegiumin* päätökset vei aluetasolla käytäntöön lääkäreiden, poliisin ja paikallishallinnon yhdistelmä ja niiden toimeenpanoa valvoivat alueittaiset valvojat (tosin koko maassa vasta 1890 lähtien).⁴⁹⁹ Seuraavana vuonna eli 1876 kokoonnuttiin ensimmäistä kertaa kansainvälisellä tasolla keskustelemaan hygienian ja terveydenhuollon eri osa-alueista. Tämä tapahtui Brysselin konferenssissa, jonka jälkeen säännölliset kokoontumiset mahdollistivat tieteen ja tutkimuksen edistysaskeleiden leviämisen koko Eurooppaan.⁵⁰⁰

Totta oli, että suurin osa kaupungeissa asuneista majoittui ylikansoitettuihin, vanhoihin taloihin, joiden viemäriverkko oli lähes olematon ja esim. puhtaan veden saanti oli työn takana. Uusien asuntojen rakentaminen ei aina yksinkertaistanut asumista, vaikka paransikin monen perheen elintaso. Kaupungistumisen yhteydessä rakennettiin vuokra-asuntoja, joiden suunnittelu poikkesi kansallisesta parituvasta. Carl Heidekenin teoksessa tulee ilmi vuosisadan vaihteessa

⁴⁹⁵ Larsson 1992, 26; myös Larsson 1931.

⁴⁹⁶ Robinson 1884, 5.

Rybczynski 1988, 156–163. Tupakoinnin ja teollisuuden aiheuttamien savujen haitallisuus tuli esille 1800-luvun koteja ja sisustusta käsittelevissä kirjoissa, samoin kuin tuuletuksen merkitys lämmityksen ja ruuanlaiton aiheuttamien savujen sekä hajujen yhteydessä. Englannissa oli tiukka linja jo 1700-luvulla tupakoinnin suhteen; kuningatar Viktoria kielsi tupakoinnin kaikissa taloissaan ja kehotti kansaa noudattamaan esimerkkiään. Kappaleen alussa olevassa akvarellissa *Aamiainen suurten koivujen* alla näkyy konkreettisesti perheen tuuletusperiaate: lähes kaikki avattavat räppänät ovat auki.

⁴⁹⁷ Sundin J, Willner S. 2007, 81–108. Katso myös esim. Guteland G, Holmberg I, Hägerstrand T, Karlqvist A, Rundblad B: Ett folks biografi: befolkning och samhälle från historia till framtid. The biography of a people – past and future population changes. Liber; Stockholm 1983 ja Red. Sundin J, Hogstedt C, Lindberg J, Moberg H: Svenska folkets hälsa i historiskt perspektiv. Swedish National Institute of Public Health, Stockholm 2005.

⁴⁹⁸ Robinson 1884, 4.

⁴⁹⁹ Sundin J, Willner S. 2007, 133–34.

⁵⁰⁰ Sundin J, Willner S. 2007, 127.

ilmennyt asuntosuunnittelun ongelma. Keittiöt suunniteltiin moderneja ja urbaaneja tapoja ajatellen, sillä uusi keksintö eli olohuone, sijoitettiin keittiön yhteyteen. Tämä aiheutti tuvan ja *finrummet* yhdistelmään tottuneille sekä sisustuksellisia että käytännön siivoukseen ja ruoanlaittoon liittyneitä ongelmia. Keittiöön mentiin olohuoneen lävitse, joka käytännössä vaikeutti puhtauden ja järjestyksen ylläpitoa. Toisaalta suuri osa kaupunkilaisista asui pitkään 1900-luvulle keittiössä, sillä yhden huoneen asunnot olivat tavallisia.⁵⁰¹ Erling Bjölin mukaan eurooppalainen asuntokulttuuri ei ollut läheskään aina riippuvainen arkkitehteista vaan se oli sidoksissa rahan tuomaan vallankäyttöön asuntopolitiikassa ja asuntotilanteen vaikeusasteeseen. Näin ollen rakennusurakoitsijat saivat usein päätäntävällän kortteleiden ulkonäön ja asuntojen käytännön toteutuksesta.⁵⁰² Lars Johan Waldénin tutkimuksessa käsitellään brittiläistä asuntopolitiikkaa 100 vuoden ajalta ja vertailun vuoksi voi todeta, että rikkaudestaan ja imperialismin maailmanherruudestaan huolimatta ei Iso-Britannian hallitus käytännössä käyttänyt varoja työväestön asumistason parantamiseen ennen vuotta 1914. Siten Lontoon köyhälistökortteleiden selviytyminen jäi käytännössä kuntien omien intressien, avustusjärjestöjen ja auttavien yksityishenkilöiden vastuulle.⁵⁰³

Käytännön tasolla puhtaus nousee ideaalisen kodin keskeiseksi teemaksi. Tämän toteuttaminen sosiaalisen yhteisön taholta lähti liikkeelle Florence Nightingalen (1820–1910) aloitteesta.⁵⁰⁴ Ruotsalaisen näkökulman kotien puhtaustilanteeseen tuo Kerstin Thörnin väitöskirja *En bostad för hemmet*. Hän tarkastelee esim. köyhälistökortteleissa tehtyä avustustoimintaa 1800-luvun lopulla moraalikasvatuksen ja siisteyden merkitysten kautta. *Stockholms Arbetarehem* oli vuonna 1893 aloitettu projekti, jonka avulla rakennettiin uusia asuntoja kaupungin työläisille. Tämä puolestaan inspiroi vuokra-asuntojen yleisesti heikon kunnon parantamiseen. FVO (*Föreningar för Välgörehetens Ordnande*) palkkasi Ellen Hellströmin vuokra-asuntojen kunnon arvioitsijaksi, eräänlaiseksi vuokraemännäksi.⁵⁰⁵ Diakonissa Therese Otterdahl oli toinen samanaikainen avustustyöstään tunnustusta saanut pioneeri, joka huolehti auttamansa

⁵⁰¹ Heideken 1994, 83; Lindgren 1994, 311–12.

⁵⁰² Bjöl 1979, 74–75. Tukholman ja Kööpenhaminan katujen leveys suurempi ja talojen korkeus matalampi esim. Pariisiin ja Wieniin verrattuna. Berliinissä olivat vuokratasarmien koot suorastaan valtavat Pohjoismaisiin kaupunkeihin nähden.

⁵⁰³ Waldén 1996, 62–64.

⁵⁰⁴ Summers 1990, 123–133.

⁵⁰⁵ Thörn 1997, 74. Hellström raportoi säännöllisesti yhdistyksen hallitukselle vuokra-asuntojen kunnostustarpeesta ja niiden yleisestä tilasta. Myöhemmässä vaiheessa päätettiin, että asuntojen jatkuvan kunnostustarpeen vuoksi 20 % vuokratuloista käytettiin asuntojen korjaamiseen ja asuttavan kunnon ylläpitämiseen.

vuokratalon asukkaiden puhtauskäsityksen muokkaamisesta niin materiaalisella kuin henkiseläkin tasolla.⁵⁰⁶ FVO:ssa pitkään vaikuttanut Agda Montelius julkaisi vuonna 1912 teoksen, jossa otettiin kantaa myös köyhälistökotien siivouksen ja kotitalouden hoidon keskeiseen asemaan perheen hyvinvoinnin perustekijänä. Hän painotti oikean kodinhoidon merkitystä ennen kaikkea huonoissa olosuhteissa asuvien perheiden suhteen:

”...Underligt nog kan dock även i sådana ’hål’, som man vore frestad att kalla dem, och med vilkas uthyrare man skulle vilja kunna hålla en laglig räfst, en duglig och god husmor frambringa en viss hemtrevnadkänsla. Hålles en sådan bostad däremot även i skötseln smutsig och slarvig, så blir den över all beskrivning motbjudande.”⁵⁰⁷

Avustustoimintaa tuettiin poliittisesti ja lainsäännöllisesti myös Suomessa. Tästä työläiskodin ”puhdistamisprosessista” kertoo Pirjo Markkolan tutkimus *Työläiskodin synty*.⁵⁰⁸ Myös kansantalouden asiantuntija ja juridiikan professori Gustav von Schönberg julkisti teoksessa *Arbetsfrågan*, että hyvä ja terveellinen asunto oli yksi olennaisista hyvän perhe-elämän ehdoista. Samalla asunto-ongelmien ratkaiseminen oli tärkeä osa sosiaalisen uudistuksen läpivientä.⁵⁰⁹

Ett hem -teoksen kotikuvaukset muodostavat vastakohtan Larssonin vähävaraiselle ja levottomalta sekä ahdistavalta vaikuttaneelle lapsuudenkodille. Monteliuksen kuvaavat ”läävät” olivat lähellä taiteilijan lapsuuden arkea ja epäpuhtauden vaikutelmaa lisäsi myös kodin ilmapiirin saastaisuus:

”Huoneessa oli aina levoton tunnelma. Paksu ilma teki hengittämisen vaikeaksi. Isäni väitti että hänen ruumistaan särkee aina joka paikasta, mikä voi selittää hänen levottomat unensa, kun hän kuorsaten, valittaen, joskus suorastaan huutaen heittelehti edestakaisin sängyssään. Sohvassa asusteli lutikoita, kaakeliuunissa torakoita ja lattioilla vilistelivät rotat. Kirput eivät olleet mikään harvinaisuus.”⁵¹⁰

Tältä pohjalta *Ett hem* -teoksen sekä muiden Larssonin kotikuvausten puhtautta uhkuvat, ennen muuta keittiö- ja ruokailuhuonetta kuvaavat akvarellit saavat symboliikaltaan uudenlaisen syvyyden.

Ett hem ei ole kuitenkaan puhtausideologialtaan poikkeuksellinen, sillä aihetta käsiteltiin aikalaisjulkaisussa monitasoisesti. Ensinnäkin puhtausihanne tuli esiin ideaaliasumisen yhteydessä, sillä esim. Morris kannatti kotien siisteyttä ja puhtautta.⁵¹¹ Käytännön tasolla kotiin suunnatut viikko- ja kuukausijulkaisut kertoivat siivoukseen, tuuletukseen, ruoan säilyttämiseen, desinfiointiin ja kierrätykseen liittyviä ohjeita.

⁵⁰⁶ Thörn 1997, 74–75. Myös Lindgren 1994, 334–344.

⁵⁰⁷ Cit. Thörn 1997, 75. Vrt. Bokholm 2000, 40–46.

⁵⁰⁸ Markkola 1994, 131–51.

⁵⁰⁹ Schönberg 1877, 59.

⁵¹⁰ Larsson 1992, 23.

⁵¹¹ Mm. Morris 1979, 32, 161.

Aikalaisjulkaisuissa tulevat esille kaikki *The Public Health Actin* osa-alueet, joita valotettiin teksteissä käytännön esimerkein. Toisaalta aihetta käsiteltiin myös lääketieteen ja kulttuurihistorian tutkimuksessa. Corfield kuvasi teoksessaan *Sanitary Knowledge in 1800* aiheeseen liittyvää materiaalia 1700-luvun vesikloseteista erilaisiin tarttuviin tauteihin. Hänen käsityksensä mukaan puhtauden historian tietäminen lisäsi asian tärkeyden ymmärtämistä myös lääketieteessä.⁵¹² Toinen puhtautta käsitellyt ammattikirjallisuuden laji oli arkkitehtuuri. 1900-luvun alussa alettiin suunnitella kokonaisvaltaisesti parempia asuintaloja, ennen kaikkea kaupunkeihin. Fletcherien teos ottaa huomioon tärkeimmät puhtautta käsittelevät lait ja niiden huomioimisen rakennusten ja yksittäisten kotien suunnittelussa.⁵¹³ Teoksen kautta muodostuu kokonaisvaltainen kuva aikakauden uudesta, koteja koskevasta puhtauden käsitteestä. Puhtauskäsite kattoi ulkoisen maaperän ja ympäristön puhtauden, talon rakenteiden ja rakennusmateriaalin puhtauden, lämmityksen ja tuuletuksen toimimisen, puhtaan veden saannin ja viemäroinnin, viemäriverkoston, valaistuksen, jätehuollon ja mahdolliset muut korjaukset ja huollot.⁵¹⁴ Nämä esitetään seikkaperäisesti kuvien ja piirrosten avulla.⁵¹⁵ Myös nuorille ja tuoreille aviopareille suunnattu L. G. Berglundin teos *Ett Lyckligt Hem och Dess Grundläggning* käsittelee 1800-luvun lopun koti-ihannetta ja ottaa esille kodin puhtauden yhtenä olennaisena rakenneosana. Kodin tuli olla hyvällä paikalla, viemäroinnin järkevästi toteutettu ja puutarhan tai pihan piti olla puhdas roskasta ja roinasta. Toisaalta huoneiden tuli olla terveelliset, helposti tuuletettavat ja kotiin tulevan veden piti olla puhdasta.⁵¹⁶ Myös *Sundhetskollegiumin* päätökset ja *The Public Health Act* käsitelivät sairauksien suhdetta puhtaaseen elinympäristöön. *Ett hem* -teoksen esittämän puhtausideaalin taustalla voi nähdä Larssonin omat kokemukset. Muistelmissaan hän kertoi lapsuutensa synkkyyydestä, kuvatessaan sairauksien ja näennäisen välinpitämättömyyden suhdetta lapsuuden kodin arjessa.⁵¹⁷ Kodin puhtauden

⁵¹² Corfield 1901, 20-3.

⁵¹³ Fletcher, Fletcher 1933, 6-16.

⁵¹⁴ Fletcher, Fletcher 1933, 222.

⁵¹⁵ Fletcher, Fletcher 1933, 222-34.

⁵¹⁶ Berglund 1905, 50-51. Berglund esittää myös, että talon tulee olla talviasuttava ja sen ylläpitokustannukset kohtuulliset. Hän kehottaa myös hankkimaan kunnollisia huonekaluja ja sijoittamaan kodin tarvikkeissa laatuun.

⁵¹⁷ Larsson 1992, 11: ”Nyt oli kaksi pientä, vastasyntynyttä lasta. Vielä yksi oli tullut lisää köyhän äitini rinnoille. Lapsen äiti oli höyrylaivassa palvelijana, pitkä, hento nainen, joka muistutti kuningatar Kristiinaa. Hän antoi meidän ymmärtää, että lapsen isä ei ollut mikään vähäisempi persoonallisuus kuin itse laivan kapteeni. Tämä ei kuitenkaan koskaan ilmaantunut näkyville. Pian tämä poikaraukka, joka oli täynnä inhottavia haavoja, kuoli ...Nyt ymmärrän, mikä oli kysymyksessä; ja minun isäni salli, että tämä syntymästä alkaen turmeltunut olento pantiin samoille rinnoille kuin hänen oma vastasyntyneensä.”

merkitys tulee esille taiteilijan omaelämäkerrassa *Jag*, jossa hän toteaa lähinnä saarnaten opettaa:

”Korkeasti kunnioitetut maailmanparantajat, koettakaa ennen kaikkea saada ihmiset pitämään lika ja saasta loitolla ruumiistaan ja kodistaan! Myös tavat siistiytyisivät sen mukana, kurjat saisivat ihmisarvonsa, he joutuisivat järjestykseen, käyttäisivät ajattelukykyään ja ylimääräisenä seurauksena tästä yhteiskunnan raja-aidat kaatuisivat, pian ei olisi enää mitään alaluokkaa ja nykyajan yhteiskunnalliset ongelmat ratkaistaisiin saippualla ja vedellä. Äitini oli aina, pohjimmaisessa köyhyydessäänkin, puhtautta ja järjestystä ylläpitävä ja tästä varmaan johtui, että minä ja koko perhe välttyimme Cholera aseaticalta.”⁵¹⁸

Larssonille ominainen ajatus yksinkertaisten tekojen merkityksestä on sekä huumorilla että vakavuudella esitetty. Omaan kokemukseensa perustuen hän näki puhtauden yhtenä kodin ideaalisuuden peruselementeistä, jonka vaikutus saattoi parhaimmillaan ylettyä yhteiskuntatasoihin muutoksiin.⁵¹⁹

Schmidtin ja Kristensenin tutkimuksen mukaan kodin ihanteena nähtiin 1800-luvun lopussa lähes steriili ympäristö, joka henkilökohtaisen hygienian ideaaliin yhdistettynä loi mahdollisimman terveellisen elinpaikan.⁵²⁰ Tämä ajattelutapa konkretisoituu myös Larssonin sanojen kanssa akvarellissa *Sommar morgon*. Teoksessa kiiltävät pinnat loistavat aamuauringon heijastuksessa ja kaikki kodin tekstiilit ovat kirkkaan valkoisia: puhdas vesi, saippua ja raikas ilma ovat lähes käsin kosketeltavissa. Akvarelli kuvaa myös puhtauden ja saasteen sekä desinfioinnin ja vaaran polariteetteja, tematiikkaa, jota Mary Douglas käsitteli teoksessa *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* (1966).⁵²¹ Alkeelliset asuinolosuhteet, ravinnon ja siisteyden puutteellisuus olivat useiden tautiepidemioiden taustalla. Lääkärihoidon ja lääkkeiden puuttuessa useat lapset kuolivat lähinnä tietämättömyydestä johtuviin hoitovirheisiin.⁵²² Taiteilijan veljen kohtalo lienee ollut tämän kaltainen ja selvää oli, että lasten kuolemaan oli totuttu.⁵²³ Samankaltaisesti suhtauduttiin myös aikuisiän fyysisiin ongelmiin. Kansa ei ollut koulutettua ja eräänlainen ”kaupunkilais-shamanismi” sekä puoskarointi olivat tavallisia tapoja fyysisten ongelmien hoitamiseen.⁵²⁴ Tukholmassa

⁵¹⁸ Larsson 1992, 11; Larsson 1931, 27.

⁵¹⁹ Vrt. Sundin J, Willner S. 2007, 103-104.

⁵²⁰ Schmidt, Kristensen 1986, 115–129. Vrt. Vigarello 1988, 202–14. Siisteyskäsitteys muuttui Ranskassa 1800-luvun lopussa lähinnä mikrobeja pelkääväksi.

⁵²¹ Douglas 1997.

⁵²² De Ron 1992, 231–33.

⁵²³ Larsson 1992, 11: ”Huoneen nurkassa on minun ainoa oikea leikkikaverini, pihan ainoa pikkupoika, minun lisäksi, sairastunut. Mitään niin surullista en ollut koskaan aikaisemmin nähnyt. Pian sen jälkeen näin hänet ruumiskirstussa, joka oli asustettu nähtäväksi, käärinliinoissa, vastapöytä tuore kukkakimppu laihassa vahankeltaisessa kädessä, karpästen vaeltaessa kaikessa rauhassa poikaparan kasvoilla, puoliavonaisten silmien yläpuolella...”

⁵²⁴ Chrispinssonin teoksessa mainitaan esim. lukuiset sikiöpoistomenetelmät, joista rikkimyrkytys muodostui erääksi tunnetuimmista: Tulitikkujen päissä olevan rikin katsottiin aiheuttavan keskenmeno istukka- ja

aloitettiin yleiseurooppalaisen tavan mukaisesti useita erilaisia avustustoimintoja, mutta vasta 1800-luvun loppupuolella. Hyväntekeväisyys lisääntyi myös muissa Euroopan suurkaupungeissa; avustustoimintaan osallistuivat eräänlaisen muodin mukaisesti vaikutusvaltaiset ja korkeassa asemassa olevat henkilöt. Auttaminen oli monimuotoista: poliittisesti värittyä, puhtaan yhteiskunnallista sekä myös individuaalista filantropiaa. Avustustoiminta oli kuitenkin pääasiassa ammattitaitoista ja suunniteltua käytännön apua, kuten uusien asuntojen välittämistä ja ruokajakelua.⁵²⁵



Kuva 47. Carl Larsson: *Sommar morgon*, akvarelli 1908.

Toisaalta on huomattava, että vaikka maaseutua ihailtiinkin ideaalisella tasolla, eivät asuinolosuhteet köyhän maalaisväestön parissa olleet kaupunkilaisia paremmat. Tilanne oli samankaltainen koko Euroopassa, maasta ja kansalaisuudesta riippumatta. Adolphe Blanqui kirjoitti *Journal des économistes* -julkaisuun tekstin, jossa

kohtuverenvuodon ohessa. Menetelmän heikkous oli siinä, että osa naisista kuoli rikin yliannostukseen, ei toivotusta raskaudesta eroon yrittäessään. Vastasyntyneiden surmaaminen oli myös yleistä. 'Naistenvaivoista' ei edelleenkään tietty lääketieteellisesti liiemmästi ja kättilöiden, sekä lääkäreiden tiheys asukasta kohden oli pieni.

⁵²⁵ Strömberg 1992, 15–18; Chrispinsson 1999, 415. Chrispinsson on taitava löytämään historiasta tilanteita elävästi kuvaavia (mutta vaikeasti käännettäviä) asiayhteyksiä, joissa yhteiskuntaluokkien kohtaamisen ironia tulee hyvin esille: ”Att idka välgörenhet ingick i överklassens idealbild av sig själv. 'Sällskapet jultomtarna' delade ut kläder, leksaker och godis åt fattiga barn i Börssalen. Om de inte var alltför loppiga kom kung Oscar och klappade dem på huvudet. Överklasskvinnorna i Fredrika Bremer blir emellertid ofrivilligt komiska i sina vittnesmål hur de lämnar Östermalm för att åka till fjärran, vilda Kungsholmen. Där gläds de åt att arbeterskorna dricker te och faktiskt är helt talbara.”

hän kuvaili maaseudun asunto- ja elinolosuhteiden kurjuutta. Hän kertoi, että usein vaatteet periytyivät isältä pojalle ja että suurimmassa osasta kodeista perusastiasto käsitti muutaman kattilan ja lusikan, eikä sängyissä ollut lakanoita.⁵²⁶ *Sundhetskollegiumin* toiminta ja *The Public Health Actin* kaltaiset säännöskokonaisuudet eivät kuitenkaan tuottaneet tulosta kaikkialla. Ludvig Nordström kiersi vuonna 1933 Ruotsia ja dokumentoi pääasiassa maaseudun väestön elinolosuhteita. Hänen kertomansa osoittaa, että 1800-luvun lopun köyhyys ja asuntojen likaisuus eivät hävinneet parannusehdotusten myötä. Vuokra-asuntojen jätehuolto ja viemärointi olivat useissa paikoissa edelleen keskiaikaisella tai industrialismin alun tasolla ja loiset sekä rotat olivat tavanomaisia asukkaita köyhälistön kodeissa.⁵²⁷ Nordström kertoi paikallispoliittisista ratkaisuista, jotka hänen mukaansa perustuivat terveystarkastajien tahalliseen välinpitämättömyyteen ja päättäjien intoon satsata muuntyyppiseen materiaaliseen näyttävyyteen.⁵²⁸

Oliko muutos *Ett hem* -teoksen inspiroimaa, mutta Taalainmaan alue vaikuttaa olleen puhtauskehityksessä esimerkillinen. Suurin osa alueen maanviljelijöistä eli hyvissä olosuhteissa. Vesijohtoverkosto oli rakennustyön alla ja maatilat lämmitettiin sekä puilla että uudenaikaisesti koksilla.⁵²⁹ Teollisuuden parissa työskennelleet asuivat edelleen pienissä asunnoissa, mutta 30-luvun alussa enää 20 % asui yhden huoneen asunnoissa vuoden 1907 70 % verrattuna.⁵³⁰ Samalla yhden huoneen asuntojen asuinmukavuutta oli lisätty sähkövalon, vesi- ja viemäriverkoston avulla. Myös asujien lukumäärä oli rajattu kolmeen henkilöön. Tämän vertailukohdaksi kunnanlääkäri esitti vuosisadan vaihteen tilanteen, jolloin yhden huoneen asunnoissa saattoi asua kymmenhenkinen perhe ilman em. saniteettitietoja. Kunnanlääkäri kertoi haastattelussa, että Taalainmaan alueella teollisuuden työntekijät rakensivat *Egna hem* -politiikan vaikutuksesta omakotitaloja teollisuusalueiden ulkopuolelle; vuosisadan vaihteessa kaikki työläiset asuivat tehtaan asunnoissa ja 30-luvulla jo 65 % asui joko vuoratuissa tai itselle

⁵²⁶ Guerrand 1990, 390.

Näin ollen on ymmärrettävää, että maalla asuneet lähtivät työhakuun kaupunkeihin ja jollain tavalla hyväksyivät siellä eteen tulleet, lähinnä epäinhimilliset elinolosuhteet. Tämä yhdistää mielestäni sekä asumisen että koti-ideaalin vaikeuksineen ja haasteineen – ennen muuta suurta väestöä ajatellen: ihmisen olemassaolon perustarpeiden tyydyttäminen oli suurelle osalle Euroopan väestöä jokapäiväisen huolen aiheena ja vaikka industrialismi mahdollistikin uudentyyppisen materiaaliuutannon sekä sen myötä kuluttamisen, oli arjen tasa-arvo ja hyvinvointi kaukana todellisuudesta. Yhteiskuntien ja myös pienempien yhteisöjen sisäinen eriarvoisuus oli silmiinpistävää ja mm. työväenlaatu sai alkunsa konkreettisten helpotusten aikaansaamiseksi.

⁵²⁷ Nordström 1938, esim. 92–107. Vrt. Nordberg 1983, 160–69.

⁵²⁸ Nordström 1938, 107. Erään kunnan lääkäri kertoi haisevien jäteläjien ja huonosti hoidettujen talojen keskelle rakennetun kirkon maksaneen 200 000 kruunua. Nordström kirjoitti muistiin ykskantaan: *Kyrkan och avloppsdiket*.

⁵²⁹ Nordström 1938, 262. Osa oli siirtänyt modernin tavan mukaisesti lämmitysputkien kellarin ja siirtynyt pattereiden tuomaan mukavuuteen.

⁵³⁰ Nordström 1938, 263. Tämä luku käsitti Bergslagenin *Domnarvet* -aluetta.

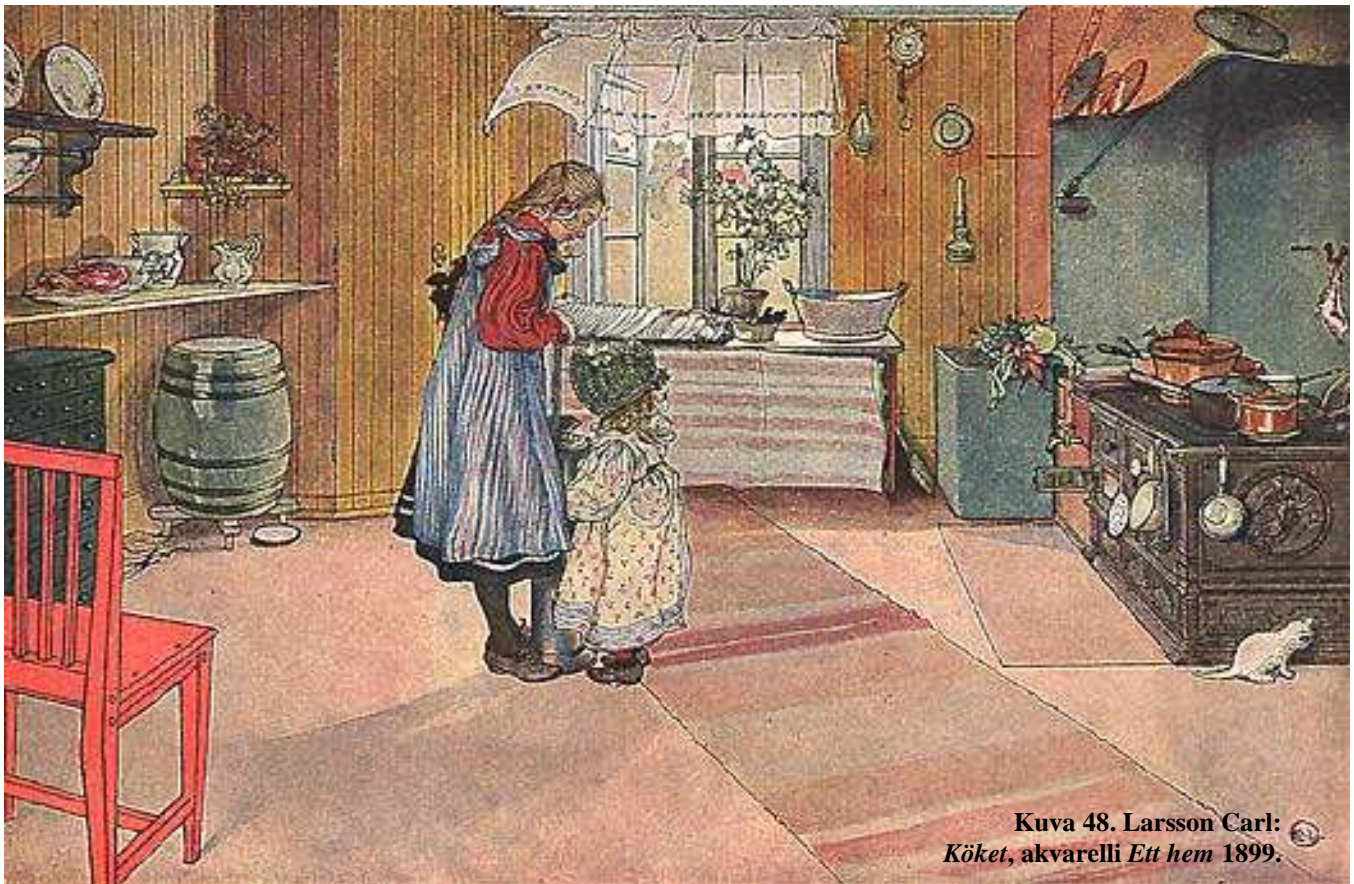
ostetuissa omakotitaloissa.⁵³¹ Taalainmaan tilanne oli myös henkilökohtaisen hygienian suhteen edistyksellinen. Lähes kaikissa maataloissa oli omat pesuhuoneet ja kunnanlääkärin mukaan myös teollisuustyöntekijöiden kodit olivat puhtaita ja viihtyisästi sisustettuja. Hänen mielestään kehitysmalli oli niin hyvä, että kaikki tehdasalueiden kasarmirakennukset tuli purkaa ja antaa työntekijöille mahdollisuus asua omakotitaloissa.⁵³²

Kansallisromantiikan ja naturalismin puhtaus näkyvät *Ett hem* -teoksen sisällössä monin tavoin. Teollistumisen aiheuttamat massamuutot johtivat mentaalisella tasolla elintilan kutistumiseen. Yksilöiden tuottamat hajut, kuona ja jäte lisääntyivät. Naturalistinen ideologia vastasi ongelmaan luontoon ja puhtaaseen elintilaan siirtymisellä. Kaupungeissa ja kotien sisätiloissa vastaukseksi muodostui hygieenisyyden parantaminen, puhtausideaalin syntyminen.⁵³³ *Ett hem* -teoksen sisältämien puhtautta ja selkeyttä kuvaavien visioiden taustalla olivat yhteisöllisyyttä ja sosiaalista turvallisuutta luovat mielikuvat. Aikakaudelle ominainen kansankulttuurin dokumentointi ja sen selkeärakenteisuus harmonisoivat elämää, tätä tuki myös luonnon elementtien arvostaminen arkielämän rakennusosina. Käytännössä kotien puhtaus paransi väestön elinmahdollisuuksia. *Ett hem* -teos sopi ajankuvaan mainiosti, sillä se toi monipuolisuudessaan esille useita аспектеja niin kansallisesta kuin kansainvälisestä koti-ihanteesta: teos kuvasi sekä taiteilijan henkilökohtaista että ajankohtaista ihannetta. Kansallisuus-aatteen osalta Larssonin teksteissä ja kotikuvauksissa korostuu sosiaalinen turvallisuus; yhteisöllisyyden merkitys tulee esille niin ihanteiden kuin käytännön toiminnan kautta.

⁵³¹ Nordström 1938, 264.

⁵³² Nordström 1938, 265. Vähin vaatimus oli, että vuorotyössä käyvät perheenjäsenet saisivat kahden huoneen ja keittiön asunnot – sekä levonsaannin että aikuistuvien tyttölasten vuoksi.

⁵³³ Vrt. Corbin 1986, 43-48.



3.2. Keittiön antimet

Akvarelli *Keittiö* ohjaa meidät Lilla Hyttnäsin kodin sydämeen, talon pieneen keittiöön. Edellisen kappaleen aihepiiristä jatkaakseni, kertovat keittiön avoinna oleva ikkuna ja tuulessa liehuva ohut ikkunaverho hygieenisestä suhteesta ruoka-aiheisiin, eli ruoanlaiton puhtaudesta. 1700-luvulta saakka oli pidetty Stephen Halesin vakuuttamana selvänä, että huono ilma aiheutti sairauksia ja jo Hippokrates puhui puhtaasta ilman puolesta.⁵³⁴ Louis Pasteurin (1822–1895) keksittyä, että kiehuminen tappaa bakteerit, ei enää pelätty ilman saastuttavan ruokatarvikkeita tai ihmisiä ”miasmeilla”, mutta keskityttiin sitäkin enemmän bakteerien välttämiseen tieteen todistamin keinoin.⁵³⁵ Larssonin keittiön puhtaus edustaa siten aikalaisihannetta, jossa ihmisen arkielämän ympäristön laadullisuus korostui. Kodin dynaamisten tilojen toimivuuden kannalta aikalaisideaali oli hyvin karrikoitu ja sitä voi tulkita esim. Jacques Cuillermen näkemykseen verraten, jossa saastuneisuus vastasi puhtaasta ja hyvän

⁵³⁴ Corbin 1986, 11-21.

⁵³⁵ Lepistö 1994, 164–65. Sundin J, Willner S. 2007, 127. Pasteurin oppien suhteellisen nopean leviämisen puolesta puhuu Ruotsalaisen lääketieteen nopea uusiutuminen alan keksintöjen mukana. Ensimmäinen Hygienian professuuri perustettiin vuonna 1876. The Swedish Medical Association julkaisi *Hygiea- ja Eira*-lehtiä jo vuodesta 1839 ja 1877. Näiden julkaisujen kautta niin tutkijat kuin provinssilääkärit pystyivät osallistumaan aikalaiskeskusteluun hygieenisyyden ja desinfioinnin eduista. Kansanedustaja ja lääkäri Curt Wallis (1845–1922) oli Pasteurin kollegan Robert Kochin oppilaana vuonna 1882, jonka jälkeen hän teki mittavan kampanjan kansan opettamiseksi bakteriologian alkeisiin. Varsinaisesti bakteriologia tuli valtiollisen tutkimuksen alueeksi vuonna 1907, jolloin valtion lääketieteellinen instituutti eli *Statsmedicinska anstalten* perustettiin.

polariteettina lähinnä demonisuutta.⁵³⁶ Tämä ajatus ei ollut sinällään kaukaa haettu, sillä Larssonin pullantuoksuisten keittiökuvausten vastaparina olivat esim. Pariisin kortteleiden virtsanhajuiset keittiöt, jotka epäonnistuneen suunnittelun vuoksi oli sijoitettu vessojen viereen.⁵³⁷ Toisaalta *Ett hem* -teoksen akvarellien ja tekstien välittämä kokonaiskuva kertoo ravinnon, ruoan ja ruokatalouden merkityksestä ihanteellisen kodin rakennusosana. Edellisen alaluvun jouluakvarellit kuvaavat herkuista notkuvia pöytiä ja monipuolisia keittiön antimia. Larssonien kotikuvaksissa ei kanojen ja ankojen läsnäolo ollut pelkästään miellyttävä esteettinen lisä, vaan takasi muun karjan kanssa olemassaolon edellytyksen eli monipuolisen ravinnon. Akvarellien kuvaama rikkaus oli monissa tapauksissa todellisen arjen vastakohta. Riittävä ravinnonsaanti ei ollut 1800-luvun Euroopassa varmaa. Köyhyys näkyi myös hyvin yksinkertaisessa ravinnossa: juotavaksi oli yleensä vain vettä, vaalea leipä ja liha olivat harvinaista herkkua.⁵³⁸ *Ett Hem* -teoksessa Larsson kuvaa jo voimien kirnuamisen yhteydessä talouden rikkautta. Kerman ja voimien tekeminen kertoi siitä, että perusraaka-aineita riitti jalostettavaksi asti:

I köket se ni min äldsta och min yngsta flicka sysselsatta med att kärna smör. Tänk så bra för Suzanne att ha fått Kerstis säkra och fasta stöd! Vill du veta hvad kattungen heter? Han heter Hans.⁵³⁹

Kansan ruokataloutta ajatellen teollistuminen toi tullessaan sekä parannuksia että vaikeutti markkinoita. Rautatieverkko laajeni ja kulkuyhteydet paranivat, mikä tehosti ruokatavarakuljetuksia. Tämä vähensi nälkäkuolemia ja mahdollisti aliravitsemuksen ja siitä johtuvien sairauksien ehkäisyn. Tosin teollisuustöiden houkuttelemat ja kaupunkeihin muuttaneet ihmismassat jäivät helposti tuuliajolle, kun taloudelliset suhdanteet muuttuivat ja työttömyys yllätti. Köyhyys, sairaudet ja nälkä eivät siten olleet loitolla modernin ajan kaupungeista.⁵⁴⁰ Toisaalta se hyöty, minkä rautatiet toivat kuljetuskapasiteetillaan teollisuudelle ja väestölle, koitui myöhemmässä vaiheessa haitaksi tavaroiden hintojen halpenemisen ja arvonlaskun sekä työn inflaation yhteydessä. Talouden epävakauden taustalla oli esim. Ranskan ja Saksan sota vuosin 1870–71.⁵⁴¹ Ruotsi kärsi taloudellisesta lamasta 1870-luvulla ja sen seurauksena esim. ruokatarvikkeiden hinnat laskivat väliaikaisesti vuosina 1880–90.⁵⁴² Muuten ruoka-aineiden hinnat olivat olleet nousussa koko 1800-luvun ajan.

⁵³⁶ Corbin 1986, 20.

⁵³⁷ Corbin 1986, 27.

⁵³⁸ Guerrand 1990, 390.

⁵³⁹ Larsson 1899.

⁵⁴⁰ Vrt. Kay-Shuttleworth 2003, 185–86.

⁵⁴¹ Bjöl 1979, 147–154.

⁵⁴² Heckscher 1980, 300.

Taloudellinen kriisi ei kuitenkaan koskettanut Ruotsia samassa määrin kuin muita Euroopan valtioita.⁵⁴³ Tämä paransi kotitalouksien asemaa, muttei poistanut yhteiskunnallista valistustarvetta. Jo 1700-luvun lopun taloudellista tilannetta valottanut Wollstonecraft kertoi sotien ja poliittisten epävakaisuuksien sekä katovuosien huonontavasta vaikutuksesta perheiden ruokatalouksiin.⁵⁴⁴

Ett hem -teoksen keittiö- ja ruokakuvausten taustalla on hyvä nähdä tuolloiset elinolosuhteet. Esim. Västerbottenin alue oli 1800-luvun puolessa välissä hyvin köyhää ja Ejdestam ottaa esimerkiksi perheen, jossa kolme lasta (5, 3, ja 1,5 -vuotiaat) kuolivat vuonna 1867 nälkään ja aliravitsemuksesta aiheutuneisiin sairauksiin. Avustukseksi annetun venäläisen ruisjauhon jakaminen ei tapahtunut oikeudenmukaisin perustein, eikä perhe voinut kerjätä, sillä heillä ei ollut vaatteita.⁵⁴⁵ Tämä ei ollut epätavallinen kohtalo, sillä vuosi 1867 oli paha katovuosi koko Pohjois-Ruotsissa.⁵⁴⁶ Myös mm. Uumajassa pappina toiminut Waldenström kertoi viljalla keplottelusta, joka huononsi entisestään kaikkein köyhimpien tilannetta.⁵⁴⁷ Taalainmaa oli pohjoisen ja eteläisen Ruotsin välimaastossa ja alue oli – kuten todettu – tunnettu vauraudestaan. Katovuodet saivat kansan liikkeelle ja alueelle tuli kerjääviä joukkoja: ”Så kommo de bittra nödåren 1867-1868 med missväxt och barkbrödsföda. »På vägarna kunde man få se folk i stora hopar, som gingo omkring och tiggde.»⁵⁴⁸ Ruotsin maataloutta vuosisadan vaihteessa käsittelevässä Sundbärgin teoksessa *Statareklassen* otetaan esille ruotsalaisten kirjeenvaihto sukulaistensa kanssa (*Brev från svenskar i Amerika* -kokoelma).⁵⁴⁹ Myös näiden kautta tulee esille arkisen ruokatalouden karuus ja perheen elättämisen vaikeus. Vänernin länsirannikolta länteen sijaitsevalla Dalslandin alueella koettiin 1867 katovuosi vaikeana: ”...under åren 1867-68, då rågtunnan kostade 32 kr och de fattiga fingo skrapa mossan på bergen för att få hjälp till mat. ... Tänk, när jag blott kunde förtjäna 3 kr i veckan att uppehålla mina gamla kära föräldrar tillika med mig på den förtjänsten, och så tunnan kostade 32 kr.”⁵⁵⁰ Samanlainen katovuosi oli myös 1891, jolloin Öfver-Torneån

⁵⁴³ Jörberg 1973, 114.

⁵⁴⁴ Wollstonecraft 1889, 29–32.

⁵⁴⁵ Ejdestam 1976, 15-16.

⁵⁴⁶ Nordisk Familjebok 1881, 83-84; Waldenström 1928, 225, 227.

⁵⁴⁷ Waldenström 1928, 225, 227. Den vintern rådde i Väster- och Norrbotten verklig hungersnöd, och många förgingos av hunger, icke direkt, så att de svulto ihjäl, ty de åto ju barkbröd och annat sådant, men på så sätt, att de dukade under för den s.k. hungertyfusfebern, som härjade på ett förfärligt sätt. Själv jordfäste jag på en söndag 15 lik efter personer, av vilka 14 dött i hungertyfus.

⁵⁴⁸ Fries 1931, 151.

⁵⁴⁹ Kuului Ruotsin valtion tekemään tutkimukseen ja julkaistiin teoksessa: Emigrationsutredningen. P.A. Norstedt, Stockholm 1911. Emigrationsutredningens Bilaga VII.

⁵⁵⁰ Cit. Sandbärg 1913, 59.

(Ruotsin puolen Yli-Tornion) kirkkoherra P. Vallin kirjoitti *Svensk Lärartidning* -lehdessä yleisestä köyhyydestä ja sen vaikutuksesta lasten koulunkäyntiin: perheiden ruokavarat olivat hupenneet ja lapsille oli ryhdytty tarjoamaan aamupala kouluun tullessa.⁵⁵¹

Edellisessä alaluvussa nostin esiin avustustoiminnan. Monissa aikalaislehdissä kerrotaan ruoka- ja vaateavustusten menneen perille, niistä kiitettiin kuten em. Vallinin tapauksessa, mutta muistutettiin aina aputarvitsevien hädän jatkumisesta. Kekseliäisyyttä osoitti vuoden 1893 *Idun*-lehden esittelemä *Folkköket*-projekti, jonka avulla Tukholman köyhimmät saivat ravitsevan aterian. Edelliseen vuoteen verrattuna toiminta haluttiin uudistaa kattamaan myös keskiluokkaiset perheet. *Folkköket* valmisti ruoka-annoksia hyvistä aineksista, joita tarjottiin edullisesti kotien arjen helpottamiseksi. Keittiötyöt ja ruoanlaitto nähtiin aikaa vievinä, mutta välttämättöminä kodin toimina. ”Pikaruokapalvelun” ajateltiin helpottavan naisten ajankäyttöä ja mahdollistavan perheen yhdessäoloa raskaan työn vastapainoksi. Tarkoituksena oli luoda kodista miellyttävä pakopaikka.⁵⁵² Aikalaislähteet antavat kuvan ruoan laadun, määrän ja valmistamisen ihanteellisesta yhdistämisestä. Ideaalisessa kodissa olivat kaikki nämä osa-alueet läsnä, samoin kun niihin liittyneet käytännöt.

Ett hem -teoksen kuvaamat runsaat herkut kertoivat aikalaisperspektiivissä emännän taidokkuudesta ja kuvasivat koti-ihannetta jokapäiväisen leivän korostuneen merkityksen kautta, sillä myös maaseudulla köyhyys oli tavanomaista ja kansa eli ”kädestä suuhun”.⁵⁵³ Karinin ruoanlaittotaito oli peräisin hänen nuoruudestaan, ennen muuta Ranskassa vietetyiltä vuosilta. Toisin kuin tavallisissa perheissä, häntä ei koulutettu kotiäidin rooliin, vaan Karin lähti jo 14-vuotiaana kouluun Tukholmaan. Ensimmäiset kaksi vuotta hän asui täysihoidolla ja sen jälkeen äiti vuokrasi asunnon, josta käsin perheen lapset saattoivat käydä koulua.⁵⁵⁴ Karin aloitti 40 vuotta jatkuneen kirjeenvaihdon äitinsä kanssa, kun hän muutti Tukholmaan. Yhteydenpitoa kesti Hilda-äidin kuolemaan saakka vuonna 1913. Äiti säilytti saamansa kirjeet, kaikkiaan 635 kappaletta, jotka ovat luettavissa Uppsalan yliopiston kirjaston käsikirja-arkistossa. Kirjeenvaihdosta tulee ilmi, että äiti auttoi tytärtään kaikkien vuosien ajan, mutta niin

⁵⁵¹ Vallin *Svensk Lärartidning* 10.12.1902, 961.

Vuonna 1908 Kaakamossa syntynyt mummoni kertoi tilanteesta, jolloin lasten oli valittava, kuka lähtisi talvella kouluun, sillä kaikille lapsille ei ollut kenkiä. Ruokaa oli tosin maalaistalossa kaikille, vaikkakin vaihtelevasti.

Vrt. Nordström 1989, 37–38.

⁵⁵² *Idun* 24.2.1893, 61.

⁵⁵³ Nordström 1989, 37–38.

⁵⁵⁴ Andersson 1986, 12–4; Rydin 1998, 15–16.

hienotunteisesti, ettei sekaantunut Larssonin perhe-elämään. Hilda Bergöö vaikutti *Ett hem* -teoksen kuvaaman kodin ruoanlaittoon. Hän ei ollut pakottanut tyttärtään kotitalousopintoihin, mutta hän avusti perheenäidiksi tullutta Karinia ja lähetti Lilla Hyttinäsiin säännöllisesti erikoisia ruokatarvikkeita. Ranskalaisesta keittiöstä ja erilaisista ruokakulttuureista innostuneelle taiteilijaparille tämä oli kullantarvoinen apu.⁵⁵⁵

Ruotsissa keskusteltiin 1880-luvulla vilkkaasti naisen roolista niin kotona kuin yhteiskunnassa, ennen kaikkea koulukeittiöiden aloittamisen seurauksena. Pidettiin tärkeänä, että tulevaisuuden perheenäidit saivat käytännön keittotaitojen ja kotitalouden opetuksen ohessa moraalisen kasvatuksen. Päättäjiä huolestutti ruokailutottumusten huononeminen ja esim. Saksassa tehty aikalaistutkimus osoitti, että 70 % köyhyydestä johtui emännän huonoista kotitaloustaidoista. Lundissa pidettiin vuonna 1893 viiden tyttökoulun kokous, jossa päätettiin kotitalousopetuksen aloittamisesta. Päätös tehtiin lähinnä filantrooppisin perustein. Tausta-ajatus oli, että moraalisesti kasvatetut ja säästäväisyyteen sekä hyviin kotitalouskykyihin opetetut tytöt pystyisivät vähentämään nopeasti ja kokonaisvaltaisesti kansallista köyhyyttä. Professori J.A. Lundell kommentoi keskustelua sanoen, että oli parempi, että emäntä hallitsi perheen talouden kuin tiesi kuninkaiden pituudet ja Japanin pääkaupungin.⁵⁵⁶ Ruoanlaittotaitoa arvostettiin ja vuonna 1882 perustettiin Ruotsin ensimmäinen, pelkästään ruoanlaittoon keskittynyt oppilaitos. Anna Hierta-Retzius perusti koulun englantilaisten ja saksalaisten kokkikoulujen opetussuunnitelmien inspiroimana ja pääoma saatiin *Lars Hiertas minne* -säätiöstä. Opettajina toimivat ammattitaitoiset keittäjät. Koulun opetussuunnitelma toimi hyvin ja sitä siirryttiin käyttämään vuonna 1891 myös Tukholman Opettajakorkeakoulussa ja tyttöjen Normaalikoulussa.⁵⁵⁷

Samanlainen suuntaus oli vallalla myös muualla länsimaissa ja nuorten naisten kotitalouskoulutuksen tarjoaminen nähtiin yhteiskunnallisesti tarvittava uudistuksena. Ruotsin ensimmäiset kotitalousopettajat aloittivat toimintansa jo 1860-luvulla, mutta käytännössä uudistus vietiin laajamittaisesti läpi 1890-luvulla.⁵⁵⁸ Esim.

⁵⁵⁵ Karinin ja Hilda Bergöön välinen kirjeenvaihto, Uppsala Universitetsbiblioteket, Handskriftsarkivet. Karinin äiti oli muutenkin huomioiva ja antelias, myös hänen lähettämänsä joululahjat olivat pääsääntöisesti runsaskätisiä.

⁵⁵⁶ Alex 2002, 133. Vrt. Häggman 1994, 185-86.

⁵⁵⁷ Sundbärg 1901, 1001.

⁵⁵⁸ Aléx 2002, 133-139; Sundbärg 1901, 1001. ”Den äldsta af dessa skolor är Göteborgs praktiska hushållsskola för flickor, grundad 1865. Den har eget hus, bageri, butik samt en barnkrubba, på det eleverna äfven skola lära sig barnavård. Kursen är afgiftsfri och omfattar två år. Bland öfriga dylika skolor må nämnas Carnegies hushållsskola i Göteborg, grundad 1891 för sockerbrukets arbetares döttrar, samt Praktiska hushållsskolan i Stockholm, grundad 1870 och afsedd för utbildning af tjänarinnor.”

Fackskolan för huslig ekonomi aloitti toimintansa Uppsalassa syksyllä 1894, ensin koulukeittönä (*Uppsala enskilda läroverk*) ja seuraavana vuonna varsinaisena kouluna.⁵⁵⁹ 1900-luvulle saavuttaessa uudistus oli saavuttanut koko valtakunnan ja 1907 alkoi valtio maksaa avustusta kotitalousopetuksen järjestämiseksi kaikissa kunnissa.⁵⁶⁰ Mahdollisimman laajan osallistujamäärän takaamiseksi, olivat kurssit oppilaille ilmaisia ja vain päivittäisestä ruokailusta tuli maksaa. Ruoan hintakin haluttiin pitää mahdollisimman alhaisena ja vuoden 1914 teoksen mukaan ateria maksoi 5 kruunua.⁵⁶¹ Tämä kehitys johti omalta osaltaan naisille suunnattujen ammattien lisääntymiseen, esim. kotitalousopettajien virat olivat poikkeuksetta naisille. Myös osa ammattikoulujen opinnoista oli suunnattu tulevaisuuden itsenäistä ammatinharjoittelua silmälläpitäen.⁵⁶² *Idun*-lehdessä oli useita mainoksia yksityisistä kotitalouskouluista artikkelien muodossa. Toisaalta aiheesta keskusteltiin myös poliittisella tasolla, koulujen opetustarjonnan muuttamisen tai lisäämisen osalta.⁵⁶³ Keskeiset kotitalousopin alueet olivat ruoanlaitto, ruoka-aineoppi, terveysoppi, hygieniä, ruoanhankinta ja ruokatalous.⁵⁶⁴ *Idun* esitteli myös kodikkaan yksityiskoulun, jossa keittotaidon ja kotitalouden perusteet opittiin leppoisasti mutta perusteellisesti. Kahdeksan vuotta myöhemmin oli mm. *Fredrika Bremer Förbundet* perustamassa maatalous- ja emäntäkoulua. Koulutus oli tässä vaiheessa monipuolistunut ja tarjonta lisääntynyt koko kansan tavoitettavaksi, uutta oli maaseudun nuorten naisten saattaminen koulutuksen piiriin.⁵⁶⁵ Lehden kautta tarjottiin myös lukuisia erityiskursseja esim. ruoanlaittoon ja vain tietyille naisryhmille, kuten työläisnaisille.⁵⁶⁶ Perhetaloutta ja peruskeittotaitoa koskevaa kirjallisuutta alettiin julkaista ennen vuosisadan vaihdetta: esim. Lotten Lagerstedtin oppikirjassa (1892) oli

⁵⁵⁹ Nordiska Familjbok 717-18. ”Till fackskolan höra utom hufvudanstälta i Uppsala ett spädbarnshem i Uppsala, landthushållningsskolan Brogård i Tensta socken för utbildning af lärarinnor i landthushållning samt landthushållsskolan Kumlan i Tensta äfvensom i Uppsala 2 elevhem.”

⁵⁶⁰ Läsning för Svenska Folket 1914, 52-3.

”Numera utgår under vissa villkor (se svensk författningssamling 1906 n:r 49!) understöd af statsmedel till skoldistrikt eller skolstyrelse, som i folkskola, högre folkskola eller folkhögskola anordnar undervisning i huslig ekonomi uti skolkök till ett belopp af 100 kronor för hvarje kurs om minst 30 arbetsdagar, dock till högst sex kurser årligen i samma skolkök. Från och med 1.januari 1914 utgör det af riksdagen för ändamålet till förfogande ställda statsanslaget 90,000 kronor.

De vandrande skolköken, som uppehållas af hushållningssällskap och landsting, kunna komma i åtnjutande af högst 500 kronor af statsmedel, hvarjämte kommunen, som requirerat skolköket, måste förbinda sig att sörja för lokal och bränsle samt bostad åt lärarinnan och dessutom försträcka medel, ifall de erhållna anslagen icke visa sig tillräckliga.”

⁵⁶¹ Läsning för Svenska Folket 1914, 53.

⁵⁶² Aléx 2002, 142-144.

⁵⁶³ Esim. *Idun* 3.3.1893, 69.

⁵⁶⁴ *Idun* 9.12.1899, 5; Sundbärg 1901, 1001. ”Undervisningsämnena äro i allmänhet matlagning, tvätt, strykning, bakning, stundom äfven slakt, sömnad, väfnad och i senare tider äfven teoretisk undervisning i huslig ekonomi.”

⁵⁶⁵ *Idun* 10.1.1907. 1-2.

⁵⁶⁶ *Idun* 15.3.1902, 174.

monipuolista oppimateriaalia ruoanlaiton ja taloudenhoidon perustaidoista. Hän käsitteli monipuolisesti ruoanvalmistusta ja siihen liittyvää teoriaa ravintotuntemuksesta, ravintoaineopista ja ruoan rakenneosista sekä ruoansulatusta, lasten ravintoa, ruoan maustamista ja säilytystä. Teoksessa on runsaasti tietoa ruoanvalmistuksesta ja leivonnasta, kuin myös kalasta, lihasta, hedelmistä, vihanneksista sekä muista ruokatalouteen liittyvistä kokonaisuuksista, kuten eläinten teurastuksen perusteista, desinfioinnista ja kotitalouden materiaalien pesemisestä.⁵⁶⁷

Tämä kehitys oli kuitenkin vasta lapsen kengissä Karin ollessa kouluiässä ja toisaalta hänen koulutuksensa tapahtui alkuun kotiopettajan avustuksella, kodin sijaitessa kaukana maaseudulla.⁵⁶⁸ Nuorena vaimona hänen kotitalous- ja ruoanlaittotaitonsa tulivat koetukselle, sillä Carl nautti herkuista, maukkaasta ruoasta ja hyvässä seurassa juhlimisesta. Karin kirjoitti äidilleen jännityksestään ja ensimmäisten pitojen järjestämisestä ja tarjoilun onnistumisesta:

”I söndags skall du tro jag hade min första middag. Vi var åtta personer, Strindbergs, Vallgrens (Ville och Atoinette), Tekla (Lindesröm) och vi. Matsedeln – köttsoffa, Filé, kyckling, sallad, ost, frukt, kaffe, allt gick lyckligt och utan några större äventyr, utom att Carl åt mig köpt omalet kaffe, så att efter middagen medan de satt och väntade därpå fick jag stå och mala det men en butelj.”⁵⁶⁹

Karin tarjosi ensimmäisen päivällisen Ranskassa ja pääruokana oli naudanfilee, seuranaan kana ja salaatti. Kirjeestä tulee myös esille, että jälkiruoaksi ranskalaisen keittiön tavan mukaisesti juustoja ja hedelmiä sekä herkuttelun päälle Karin jauhamat kahvit – vähemmän ruokaa laittanut aviosiippa kun oli epähuomiossa ostanut kahvin paahdettuina papuina! (Karinin huomautus) Sillä, että nuoren aviovaimon taival keittiötaitojen hallintaan tapahtui Ranskassa, oli sekä hyvät että huonot puolensa. Alkuun Karin sai harjoitella ja taistella osaamattomuutensa kanssa, sillä ranskalainen, kulinaarinen ruokakulttuuri loi suuren kontrastin osaamattomuuden ja taitavuuden välille. Myöhemmässä vaiheessa ranskalaisen keittiön salat aukenivat ja Karin oppi Grez’n kylän naisilta lukuisia käytännön konsteja erinomaisen ruoan valmistamiseen. Karinista tuli taitava kokki ja hänen motoksensa muodostuikin: ”Om man bara vet hur det smakar, så kan man laga det.”⁵⁷⁰

Ett hem -teoksen aikaan tarjoiltiin Larssoneilla ranskalaiseen tapaan pääruoan kanssa tuoreita vihanneksia ja leipää. Keittiön runsaiden perusantimien taustalla

⁵⁶⁷ Lagerstedt 1909.

⁵⁶⁸ Rydin 1998, 16.

⁵⁶⁹ Karin Larssonin kirje Hilda Bergöölle vuonna 1885. Uppsala Universitetsbiblioteket, Handskriftsarkivet.

⁵⁷⁰ Rydin 1998, 99.

nivoutuvat kodin käytännöt yhteen ihanteellisen materiaalisen ympäristön kanssa. Esim. keittiöpuutarhan tuoma omavaraisuus mahdollisti onnistuneen ruokatalouden sekä monipuolisten ja herkullisten arkiruokien valmistamisen. Intendentti Nilssonin mukaan keittoruokat olivat Larssoneilla tavallisia.⁵⁷¹ Strindbergin kuvaus Grez´n ruoka-ajosta ja -lajeista muistutti Larssonien kodin tarjoilua:

”Morgonen: soppa på legumer, såsom potatis, haricots, lök. Den är kokt med vatten och en smörklomp. Klockan 11: soppa på kött; kött eller en omelett, vartill drickes »petit vin» (som kokats ur vindräggen efter kärlets urtappning).

Klockan 4: bröd, ost och vin. Klockan 8-9: soppa, kött med legumer och vin. Stundom en frukt till dessert. Sallad ingår alltid i middagen och lagas med olja av valnöt eller vallmo.”⁵⁷²

Strindbergin kertomus muistuttaa myös Karinien ensimmäistä illallistarjoilua, samoin kun se osoittaa Ranskan kauden ruokailukäytäntöjen jääneen perheessä pysyviksi perinteiksi. Larssonien ruokailuajat ja ruokalajit poikkesivat tuon ajan maalaisväestön käytännöistä. Työnteko aloitettiin aikaisin, joten viideltä juotiin kahvit (aiemmin myös väkiviinaa) ja syötiin leipää. Muutaman tunnin päästä oli aamiaiseksi usein perunoita sillin tai sianlihan kanssa. Lounaaksi syötiin aamiaisen einesten lisäksi velliä tai soppaa. Iltapäivällä nautittiin voileipää ja juotiin kahvia. Iltaruoka syötiin kahdeksan aikaan ja se oli yleensä puuroa.⁵⁷³

Friberg kuvaa teoksessaan Larssonin perheen kesäistä päivää Sundbornissa, luonnon helmassa ja välillä työaskareita tehden – leppoisaa arkea, jota välipalat sopivasti tauottivat. Larssonin ruokatarjoilu poikkesi kuitenkin paikallisista tavoista, sillä *Svenska Familj-Journalin* mukaan Taalainmaan väestö oli ruoan suhteen säästäväistä. Jauhopuuro ja suolasilakka olivat arjen peruseineket, ja toisinaan saatettiin keittää kahvit.⁵⁷⁴ Wollstonecraft antoi Ruotsissa kiertäessään tosi karun kuvan 1700-luvun lopun kulinaarisista elämyksistä ja ruokakulttuurista. Hänen mielestään pöydän antimia tai ruokailutapoja ei voinut mitenkään verrata ranskalaisiin. Eniten häntä häiritsivät mausteet ja sokeri, joita lisättiin kaikkiin ruokiin, jopa leipään – samoin kun kaiken ruoan yletön suolaaminen.⁵⁷⁵ Suolaa käytettiin viljatuotteisiin perustuvassa ruokataloudessa ravinnon suolatasapainon tasapainottamiseksi: metsästyksellä tai maito- ja karjataloudessa elävien riista- ja lihatuotteet sisälsivät jo itsessään suolaa. Toisaalta suola oli elintärkeä ruoan säilönnässä. Ruotsissa lähdettiin 1800-luvulla

⁵⁷¹ Muistan itsekin Lilla Hyttinäsin ruokasalissa hymyilleeni Carlin kuvittamalle ja paljon käytetylle keittokulholle, jonka pohjassa luki humoristiseen tyyliin ”loppu”.

⁵⁷² Strindberg 1914, 32.

⁵⁷³ Arnö-Berg 1989, 69; Bogren Ekfeldt 1898, 115.

⁵⁷⁴ Svenska Familj-Journal 1887, 84.

⁵⁷⁵ Wollstonecraft 1889, 26.

suolanhakumatkoille vähintään kerran vuodessa. Taalainmaalaisten vaihtovälineinä olivat lähinnä alueelle ominaiset käsityöt, muualla vaihtokauppaa käytiin omilla erikoistuotteilla.⁵⁷⁶ Runsas suolankäyttö oli suorassa suhteessa väkijuomien kulutukseen ruokailun yhteydessä.⁵⁷⁷ Tämä ruokakulttuuri vaikutti jatkuneen samankaltaisena myös 1800-luvun lopulle.

Kansanterveyden kolmijalka oli 1800-luvulla ”*Freden, vaccinen och potåterna*”. Nykyinen lääketieteen tutkimus on halunnut kyseenalaistaa hyvän ja riittävän ravinnon merkityksen 1800-luvun parantuneelle kansanterveydelle ja nostaa virusopin sekä bakteriologian tutkimuksen aikalaismerkitystä.⁵⁷⁸ Kulttuurihistoriallisesti tarkasteltuna peruna yhdistyi mielenkiintoisella tavalla kodin ideaaliseen ravintoon. Vaikka peruna oli tunnettu jo 1600-luvulla, alettiin sitä viljellä vasta 1800-luvulla ja silloinkin lähinnä viinanpolton raaka-aineeksi. Peruna mahdollisti viljan määrän lisääntymisen ruokataloudessa ja paransi siten elintasoja. Toisaalta se lisäsi viinan polton raaka-aineen määrää ja mahdollisti alkoholin kulutuksen lisääntymisen.⁵⁷⁹ Perunaa ei kuitenkaan arvostettu päivittäisenä ruokana, vaan alkuun sitä jouduttiin lähinnä syömään niukan viljasadon seurauksena. Tämä käytäntö ei kuitenkaan pätenyt Larssonien perheessä. Carl kirjoitti *Spadarfvet*-teoksessa perunannostoa kuvatessaan, että ranskassa perunoita tarjottiin sadalla kahdella herkullisella tavalla. Näin ollen Ranskan kaudelta perinteiden mukaan perheessä tarjottiin perunaakin moni-ilmeisesti ja nautittiin kuin parhaasta, nuoruuden takaavasta ruoka-aineesta konsanaan: ”Alla mysa. Nu är ingen nöd. Denna potatis, med sill eller stekt, salt strömming till!”⁵⁸⁰ Perunaviinan tarjoaminen tapahtui edelleen Wollstonekraftin kuvaamalla tavalla: ruokailun yhteyteen oli katettu kylmien ruokien pöytä, jossa erilaisten leikkeleiden ja leivän sekä voin ohessa tarjottiin väkiviinaa. Käytäntö oli, että ruokailu aloitettiin tämän pöydän antimilla. Pöytää kutsuttiin termillä *Brännvinsbordet*. Lord Bloomfield kuvaili Drottningholmissa vuonna 1823 syömäänsä ateriala ja luetteli antimiksi mm. voin, juuston, makkaran, hollantilaisen sillin, sardiinit, savustetun hanhenrinnan sekä juotaviksi väkiviinan, viskin ja rommin.⁵⁸¹ Väkiä ja särvintä voileivälle tarjonnut pöytä muutti nimeään raittiusliikkeen aikana

⁵⁷⁶ Bonge Bergengren 1989, 127, 131-32, 34-37.

⁵⁷⁷ Wollstonecraft 1889, 26.

⁵⁷⁸ Willner 2005, 69.

⁵⁷⁹ Ejdestam 1976, 46.

⁵⁸⁰ Larsson 1906; Larsson 1919, 56: ”Annars har jag funnit att jordpäron (med sill, köttbullar, skinka, surströmming och ansjovis) också är bra för ungdomens bibehållande.”

⁵⁸¹ Berg 1989, 90.

voileipäpöydäksi, joka on käsitteenä ja perinteenä jäänyt elämään: *Smörgåsbord* on edelleen ruotsalaista ruokakulttuuria kuvaava käsite.⁵⁸²

Ruotsalainen ruokakulttuuri ei juuri muuttunut 1600–1800 välisenä aikana, sillä vuonna 1830 Ruotsia kiertänyt Alexander Daumont kertoi säästäväisestä ruokakulttuurista.⁵⁸³ Tähän käsitykseen saattoi päätyä jo ruoanlaittotavan perusteella, sillä pohjoismaissa oli pitkään käytäntönä ruoan keittäminen. Keitot olivat ekonomisesti järkeviä ruokalajeja. Keitetystä lihasta sai rasvaisen ja makoisan liemen, jossa oli hyvä keittää esim. leipää tai siitä oli helppo tehdä keitto vihannesten tai juuresten kanssa. Toisaalta keittovälineistö oli yksinkertainen. Kolmijalkaiselle rautatuelle asetettu kattila oli helppo sijoittaa hiilokselle, missä vain liikuessa.⁵⁸⁴ Karinin keittiössä valmistuivat monenlaiset sopat ja keitot, mutta *Ett hem* -teos esittelee myös historiallisen keitoksen. Larsson kertoo heidän löytäneen kotitaloutta käsittelevän kulttuurihistoriallisen yleisteoksen *Adelig Öfnings fjerde Tom, medh behörige Kopparstycken*, vuodelta 1690.⁵⁸⁵ Humoristiseen sävyynsä hän toteaa Karinin tarjoavan tätä keittoa lukijalle:

Kraft Såppa

Tag 3 Rapphöns,
2 Capuner,
een Fåår-fjerdings,
een Kalfskyfva,

alltsammans uthan det feeta, och slå sönder Benen på Foglarne, lägg alltsammans uthi en Teen- eller Koppar-Flaska uthan något wått, täpp henne wäl, och smect godh Deeg omkring af grooft Miöhl och Wattn, lätt det koka uthi en Kettel full medh Wattn, lagandes att Flaskemunnen intet i Wattnet kommer, hållande Kiärlet fult medh siudande Wattn, om manicke wille förlora altsammans, när det hafver kokat 12 tijmar, så tag uth Flaskan, och sijlat genom ett Linne-kläde, och krama wäl Safftet där uthaf.

Karin tror att af detta skall blifva en tallrik soppa; men efter det du ätit upp den, tänker jag du skall kunna lyfta hvad som helst.

Aatelin herkuksi tarkoitettu ruokalaji koostuu 3 peltopyystä, kahdesta kastroidusta kukosta, neljäsosasta lammasta, palasta vasikkaa, sekä ohessa keitetystä leivästä.⁵⁸⁶

⁵⁸² Ejdestam 1976, 110; Berg 1989, 53. Verner von Heidenstam käytti ensimmä. kertaa vuonna 1884 Ruotsista sanaa *Smörgåsbordslandet* ja Strindberg lyhensi sen käsitteeksi *Smörgålandet*.

⁵⁸³ Rehnberg 1963, 131-36; Lindström 1961, 260. ”Daumont, Alexander, (fransk författare). Resa i Sverige, år 1830, innehållande underrättelser rörande detta rikes handel, sjöfart, jordbruk, bergsrörelse, manufakturer, allmänna undervisning, konster och litteratur; dess invånares seder och bruk; äfvensom en öfversigt af landets allmänna beskaffenhet, dess klimat och växtlighet jemte några detaljer beträffande nn regerande konungen och dess höga familj, adeln, försvarsverket, statsförfattningen samt politiska förhållanden.”

⁵⁸⁴ Ejdestam 1976, 96.

⁵⁸⁵ Larsson 1899.

”Apropos mat och dylikt så fingo vi tag i en gammal bok, som heter *Adelig Öfnings fjerde Tom, medh behörige Kopparstycken*, tryckt uti Kongl. Booktryckiarens Sahl. Niclas Wankijfs Tryckerij, Åhr 1690. Där förekommer *Usus Globorum*, det är: Den nytta man hafver af Globerna uthi Astronomien och Geografien; *Skantz-Kånsten*; *Oeconomia* eller *Huushåld* och *Åkerbruk*; *Läkebook*, *Trägårdz-Book* samt sist *Kooke-Book*.”

⁵⁸⁶ Larsson 1899.

Vanhan ruotsin ymmärtäminen tuottaa vaikeuksia, mutta se lienee taiteilijaparin tarkoituskin. Tätä ruokalajia oli tuskin tarkoitus tarjota, vaikka Karin sitä varmasti olisi osannut valmistaa. Keskeistä *Ett hem* -teoksen sanomassa oli, että perheen keittiön antimet eivät olleet tavanomaisia, eikä sellaista kuvaa haluttu yleisölle edes esittää. Larsson lopettaa *appropålla* aloittamaansa kommentin sanoihin: Säkert skall du tyst instämma i bordsbönen: Stärkt jag ifrån bordet går; Tack, o gode Fader vår!⁵⁸⁷ Taiteilija oli selkeään ja itsevarmaan tyyliinsä varma, että lukija sai heidän vieraanaan sekä ravinnon että rukouksen myötä sielulleen vahvistuksen.

Larssonin sanat kuvaavat myös perheen vieraanvaraisuutta. Daumont ihmetteli ruotsalaista ruokailukulttuuria, josta puuttuivat ranskalaisen tavan mukaiset arjen yhteiset ruokailuhetket.⁵⁸⁸ Hän kummasteli myös sitä, etteivät tukholmalaiset olleet vieraanvaraisia, sillä arjen käytäntöihin eivät kuuluneet ruokavieraat.⁵⁸⁹ Samasta kertoo myös Taalainmaan juhlaperinne, jonka mukaan esim. häihin toivat vieraat tullessaan ruoat ja isäntäväki tarjosi juomat.⁵⁹⁰ Larssonin perhe edusti tämän periruotsalaisen tavan vastakohtaa. Heillä järjestettiin jokaisen ruokahetken ympärille sosiaalinen tapahtuma, jonka keskipisteenä olivat Karinin tekemät herkulliset ruoat. *Ett hem* -teos kuvaa kotia, jossa ruokailuhetket muodostivat perheelle yhteisiä ja lämmينhenkisiä tuokioita. Tärkeää oli myös se, että ruoka-annokset ja niiden tarjoilu tapahtui esteettisesti. Ruokailuhuone oli pieni, katetun pöydän ääreen mahtui runsas tusina aterioitsijaa ja perheen oma päälukukin oli mittava. Larssonien vieraanvaraisuus käsitti kaikki tupaan astujat, joten suuremman seurueen saapuessa katettiin pöytä verstashuoneeseen.⁵⁹¹ Karin kuvasi vieraanvaraisuuden tausta-ajatusta äidilleen ja piti sitä yhtenä aviopuolisoita yhdistäneenä luonteenpiirteenä. Karin kertoi heidän nauttivan ystävien ja tuttavien seurasta sekä runsaasta ihmismäärästä ympärillään. Tämä tuli esille jo Larssonin taitelijauran alkukaudelta ja ennen muuta Ranskassa vietetyltä ajanjaksolta.

Ett hem -teoksen kuvaamassa koti-ihanteessa oli ruokailulla tärkeä merkitys, sillä se edisti yhteisöllisyyttä. Samalla kanssakäyminen ja ruokailuhetket toivat arkeen juhlan. Toisaalta Karin totesi käytännöllisesti, että oli huomattavasti helpompaa kestitä vieraita kuin osallistua moniin juhliin muualla.⁵⁹² Perheen vieraisiin eivät

⁵⁸⁷ Larsson 1899.

⁵⁸⁸ Rehnberg 1963, 131-36; Lindström 1961, 260.

⁵⁸⁹ Rehnberg 1963, 135.

⁵⁹⁰ Nordström 1989, 39.

⁵⁹¹ Haastattelu Nilsson, 20.2.2009.

⁵⁹² Uppsala Universitetsbibliotek, Handskriftsavdelning. Karinin kirje Hilda Bergöölle 27.3.1902.

kuuluneet pelkästään sukulaiset ja taiteilijat, sillä kahvipöydän ääressä istuivat usein myös naapurit ja kyläläiset, talon puuhissa auttamaan tulleet työntekijät, kuten puuseppä Arnbom ja kivenveistäjä Ax.⁵⁹³ Tämä poikkesi täysin porvarin ja aatelin tavoista. Näissä yhteiskuntaluokissa ruokailu oli lähinnä taloudessa asuneiden yksilöiden eriarvoisuutta korostanut tapahtuma, sillä lapset istuivat vanhemmista erillään, samoin apulaiset ja muu palvelusväki – kukin arvolleen sopivassa kodin tilassa.⁵⁹⁴ Myös maalaisväestön keskuudessa jaoteltiin aterioille ja juhliin osallistujat. Kattauksessa huomioitiin vieraan arvo ja sosiaalinen merkitys esim. istumajärjestyksessä ja antamalla vieraille joko molemmat aterimet tai pelkästään veitsi.⁵⁹⁵

Larssonin kodin käytäntöjen vapaudellisuus näkyi myös talon eri tilojen yhteiskäytössä. Porvariston ja aatelin kodeissa huoneiden käyttöä säännöstelivät tarkat sosiaaliset tavat.⁵⁹⁶ Näin ollen *Ett hem* -teoksen kuvaamat ruokahetket poikkesivat ruotsalaisista käytännöistä. Tosin Taalainmaan perinne omien eväiden tuomisesta teki ruokailusta sosiaalisesti avoimemman. Myös taiteilijaperheen iloisien vapaat ja äänekkäät ruokailutavat poikkesivat tavanomaisista. Talonpoikauskulttuurissa ruokailu oli köyhyyden ja nälän vuoksi lähes pyhä tapahtuma, jolloin hiljaisuuden vallitessa (”låt maten tysta munnen”) nautittiin ruoka-ainekset tiettyssä järjestyksessä. Samankaltainen tiukka järjestys vallitsi myös porvariston ruokapöydissä.

Tavat olivat erilaiset ja kattaus sekä tarjoiltavat usein hienommat, mutta kurinalaisuus ja kohtuullisuus leimasivat käytäntöjä.⁵⁹⁷ Maaseudun perinteisistä ruokailutavoista poikkeaminen teki *Ett hem* -teoksen kuvaamista ruokailuhetkistä tarttuvien tautien



Uusinta Kuva 43.

Carl Larsson: *Julaftonen*, 1904-05 akvarelli (*Spadarfvet*, 1906).

”Ser du det är nog både Carls och min natur att hafva mycket folk ikring sig och är det då icke mycket härligare att våra vänner kommer hit än att vi behöfva traska omkring på alla möjliga kalaser.”

⁵⁹³ Andersson 1986, 88-9. Katso Liite III, valokuvat 8 ja 9.

⁵⁹⁴ Esim. Steinrud 2008, 191–92.

⁵⁹⁵ Nordström 1989, 39-40.

⁵⁹⁶ Steinrud 2008, 218-19.

⁵⁹⁷ Nordström 1989, 39-40, 43-45.

kannalta terveellisemmät. Maalla syötiin suoraan yhteisistä astioista, jolloin tartuntariski oli hyvin suuri, kun taas Larssonin kuvaamissa kattauksissa löytyi omat ruokailuastiat kaikille (Kuva 43).⁵⁹⁸

Kuten esim. akvarellista *Julaftonen* tulee esille, oli Karinin rooli emäntänä sekä talouden että sosiaalisen verkoston kannalta keskeinen. Ennen kaikkea porvariston ja aatelin parissa oli vaimon rooli tärkeä sosiaalisen verkoston luojana ja ylläpitäjänä.⁵⁹⁹ Hyvää perheenemäntää verrattiin Tanskassa kanaemoon: hän kykeni huolehtimaan koko taloudesta ja takaamaan jälkeläisille mahdollisimman hyvän turvan tulevaisuutta varten.⁶⁰⁰ *Ett hem* -teoksen julkaisuvuonna kehoitettiin myös *Idun*-lehdessä emäntiä vieraanvaraisuuteen ja lähimmäisenrakkauden arkiseen osoittamiseen. Tämä näkyi asenteena, jonka mukaan ruokapöydästä löytyi aina tilaa vielä yhdelle soppalautaselle.⁶⁰¹ Vieraan-varaisuutta pidettiin tärkeänä sosiaalisena ominaisuutena, eikä vähiten siksi, että se liittyi kristilliseen moraaliin. Omastaan tuli jakaa toisille, ei rikkaille tuttaville, vaan vähävaraisille lähimmäisille.⁶⁰² Karinin ruoanlaittotaidon joustavuutta kuvasi myös se, että yllättävien vieraiden saapuessa keittoa jatkettiin hieman vedellä ja muilla aineksilla, jonka jälkeen juhlat jatkuivat.

Sosiaaliset perinteet ja erilaiset juhlat liittyivät historiallisesti toisiinsa ja jokaisella maalla oli niistä erilaiset käsitykset. Myös ruokailuun ja tarjoiluun liittyneet mentaliteetit poikkesivat kulttuureittain. 1900-luvun alkuvuosina ryhdyttiin keräämään ruotsalaisiin juhla- ja ruokailuperinteisiin liittyviä muistoja, käytäntöjä ja tapoja.⁶⁰³ Kuten edellä ilmeni, Larssonit olivat kiinnostuneita historiallisista ruokalajeista ja -kulttuureista. Karinin keittiössä yhdistyivät kodin sisustuksen kaltaisesti sekä perinteet että muiden kulttuurien tuulahdukset ja oma luovuus. Frieberg luo teoksessaan kuvan neuvokkaasta emännästä, joka nautti keittotaidoistaan ja sen edistämisestä. Larssonien perheessä olivat ruoanlaiton käytännöt alati muuttuvia ja kehittyviä. Karin otti käyttöön uusia reseptejä ja valmistustapoja sekä sovelsi kaikkea oppimaansa uuden kanssa. Muutokset olivat myös kausittaisia, sillä ennen oman maatilän ostamista eli 1890-luvun puolivälissä, oli Karinilla kasvisruokavaliota suosiva periodi.⁶⁰⁴ Karinin kirjoittamia reseptejä on säilynyt runsaasti jälkipolville: ruokaohjeita on sekä yksittäisinä, pienille lapuille kirjoitettuna,

⁵⁹⁸ Nordström 1989, 41-43.

⁵⁹⁹ Steinrud 2008, 215-19.

⁶⁰⁰ Schmidt, Kristensen 1986, 122.

⁶⁰¹ *Idun* 3.6.1899, 2.

⁶⁰² White 1910, 371-2.

⁶⁰³ Bringéus 1988, 241-57.

⁶⁰⁴ Rydin 1993, 136-41.

kuin myös mustaan vahakantiseen kirjaan koottuina – *Små Sonetter om Goda Rätter*.⁶⁰⁵ Karin sai ideoita kaikista kohtaamistaan kulttuureista. Taiteilijaparin ulkomaanmatkat toivat tullessaan uusia reseptejä, samoin kuin perheen runsaat sosiaaliset kontaktit.⁶⁰⁶ Toisaalta hän hallitsi myös perinteiset ruokalajit. Karinin muistikirjasta löytyvät mm. *Isoäiti Sahlqvistin hyvät piparit* ja *Edlan kakku* yhdessä *Märta Eriksonin pullien* ja *Prostinnan limpun* kanssa. Lapsuuden ystävä ja naapuritilalla Stora Hyttinäissä asunut Henrika Linderdahl oli Karinin tavoin hyvin kiinnostunut erilaisten reseptien kokeilemisesta. Erikoisten mausteiden ja hedelmien hankkimisen suhteen sijaitsi Sundborn kaukana maaseudulla, joten Karin pyysi usein äitiään lähettämään tarvitsemansa eksoottiset tuotteet.⁶⁰⁷ Britt Bogren Ekfeldtin tutkimuksen perusteella voi havaita Larssonien kodin ruokalajien erikoisuuden aikalaiskulttuuriin verrattuna: 1800-luvun lopun ja vuosisadan vaihteen kotitalouksissa ei ollut esim. tapana nauttia Karinin reseptikokoelman sisältämiä jälkiruokia. Kansan herkkua olivat mannapuuro ja pannukakku, mutta Larssonin kuvaama omenoiden käyttö sekä ruoaksi että jälkiruokiin ei ollut tunnettua Ruotsissa. Tavallisesti omenat kuivattiin myöhempää kiisselintekoa varten. Marjojen ja hedelmien tarjoaminen jälkiruokana, kuten juuston kanssa, ei ollut ruotsalainen tapa, sillä pääsääntöisesti ne kuivattiin.⁶⁰⁸ Sundbornissa vierailleet muistivat Karinin ruokalajien herkullisuuden ja usein niiden poikkeava toteutus tai valmistutapa herättivät kiinnostusta.⁶⁰⁹

Ett hem -teoksen ja muiden Larssonin kotikuvausten esittämät herkut olivat aikaansa edellä: myös Karinin pastan teko oli koko Sundbornin kylää hämmästyttänyt puuha. Italialaisen freskomaalarin Antonio Bellion vaimo opetti maan kansallisruoan tekemisen ja antoi reseptin Karinille.⁶¹⁰ Bellio oli Carlin fresko-ohjaajana ja ”muurilaastin levittäjänä” Ruotsin kansallismuseon freskojen maalauksen

⁶⁰⁵ Carl Larsson Gården, Sundborn.

⁶⁰⁶ Haastattelu Nilsson 20.2.2009.

⁶⁰⁷ Esim. Karinin kirje Hilda Brgöölle. Handskriftsarkivet, Uppsala Universitetsbibliotek. ”Henrika L. och jag hafva utsett dig till offer och tänka bedja dig sända oss 8-10 pomeranser. Appelsinmarmelad lär skall blifva mer Engelsk och geleartad deraf.” Englantilaisen hillon resepti on täytynyt olla seurausta Karinin vierailusta sisaren Stinan luona Englannissa.

⁶⁰⁸ Bogren Ekfeldt 1989, 118-20.

⁶⁰⁹ Frieberg 1967, 187–8. Larssonin vanha ystävä ja Konstnärsklubbetin jäsen Edvard Alkman tuli Sundborniin maalattavaksi ja hänen vaimonsa Annastina muisteli Friebergille käymäänsä keskustelua Karinin kanssa. Karin oli tarjoillut Göteborgista ja Tukholmasta kotoisin olleille vieraille *flottbrö*-nimistä ruokalajia. Ateria oli ollut herkullinen, mutta molemmille täysin tuntematon. Annastinan ja Karinin keskustellessa ruoan valmistuksesta ja raaka-aineista, sai Larsson idean maalata Annastinan. Tämä muotokuva syntyi käytännössä tunnin maalauksen jälkeen ja on edelleen tunnettu akvarelli.

⁶¹⁰ Larsson 1899. ”Men det kan också hända att man lurar dig på mat anrättad på italienskt vis, som fruntimmerna lärde sig af signora Bellio när hon ett par veckor hvilade ut sig uppe hos oss.”

yhteydessä.⁶¹¹ Larssonien koti oli todennäköisesti myös Ruotsin ensimmäisiä, jossa valmistettiin säännöllisesti pizzaa ja risottoa päivälliseksi. Italialaisten ruokalajien kanssa saatu käytännön taidokkuus tulee esille myös Karinin kirjeistä äidilleen: ”Jag kokar makaronerna så långa de är (för ned dem så småningom) i ganska mycket kokande och saltat vatten, heller öfver dem någon mustig oredd sås och äter dem till det stekta köttet (bäst tupp). Rifven ost serveras särskild. Peppar!”⁶¹² Perinteisten ja tavanomaisten ruotsalaisten ruokalajien kuten kaalikääryleiden, lihapullien, hernekeiton, hapansillin ja sipulipihvin lisäksi Lilla Hyttinäissä tarjottiin valkosipulitäytettyä lampaanpaistia, friteerattuja perunoita, Burgundialaista pihviä sekä ruotsalaisella maaseudulla lähes tuntemattomia vihanneksia kuten parsaa ja latva-artisokkaa.⁶¹³ *Ett hem* -teoksessa Larsson kuvasi sunnuntaiaamuisin tarjottua Taalainmaan perinneruokaa, jonka perusraaka-aineena oli keitetty näkkileipä: ”Hvarje söndagsfrukost äta vi t.ex. så kallad flottmölja. Detta är dock en allmän Dalarätt, bestående af uppkokadt hårdt knäckebröd, som blandas med en sås gjord af mesost och Gud-vet-inte-hvad som kokan fått tag i; såsom sofvel ätes därtill stekt salt fläsk eller dito strömming.”⁶¹⁴ *Ett hem* ja muut Larssonin kotikuvaukset kertovat omalla tavallaan 1800-luvun lopun ruokakulttuurin muutoksesta. Ruotsin eri alueiden perinneruoat tulivat kiinnostuksen kohteiksi samaan aikaan kun innostuttiin muiden maiden ruokakulttuureista. Uusista ruokakulttuureista julkaistiin artikkeleita ja matkakertomusten yhteydessä selostettiin usein seikkaperäisesti eri paikoissa nautittuja aterioita ja niihin liittyneitä tapoja.⁶¹⁵

Toisaalta kulinarismia vastaan esitettiin myös tiukkoja, ammattimaisia vastalauseita: A. F. Melander (hän tituleerasi itseään teoksessaan *Helsovård* seuraavasti: *doct. och chir. mag., läkare vid wisby bad- och vattenkuranstalt*) esitti uudentyyppisten ruokien olevan terveydelle vaarallisia, mausteiden suorastaan syövyttäviä ja ruoanlaittotapojen pilaavan ruoka-aineet.⁶¹⁶ Hän meni jopa niin pitkälle, että väitti uusien

⁶¹¹ Nilssonin haastattelu 14.2.2006.

⁶¹² Karinin kirje Hilda Bergöölle, Handskriftsarkivet, Uppsala Universitetsbibliotek.

⁶¹³ Juuri näiden erikoisempien ruokatuotteiden, kuten myös mausteiden suhteen Karin sai säännöllisesti lähetyksiä äidiltään. Vuosian mittainen auttaminen piti omalta osaltaan suhteet hyvin lämpiminä, vaikka Hilda Bergöötä olikin vaikea houkuttaa vierailulle Lilla Hyttinäsiin. Larssonin perhe arvosti isoäitiä niin paljon, että esim. Carlin 50-vuotispäivänä Karin lähetti äidilleen sähköpostin: ”Hotelse. Om Mor inte kommer hissas ingen flagga.” Karinin kirje Hilda Bergöölle, Handskriftsarkivet, Uppsala Universitetsbibliotek.

⁶¹⁴ Larsson 1899.

⁶¹⁵ Esim. Idun 28.4.1893, 14–15; Idun 11.1.1902, 19–20.

⁶¹⁶ Melander 1873, 110. ”I stället för enkel, sund spis och rent vatten till dryck har man allt mer och mer (i synnerhet i de högre stånden), vant sig vid bruket af sammansatta och i hög grad tillkonstlade, skadliga maträtter och retande hetsiga drycker, i hvilka hvarjehanda kryddor, retmedel, feta och svårsmälta ämnen ingå som beståndsdelar. En mängd utkomna kokböcker synas täfva om företredet att bortkonstla och förstöra födoämnen, för att kunna gå till möte en falsk instinkt och förskämd smak.”

ruokatottumusten ja ruokakulttuurin tarvelevän sekä ruumiin että mielen. Hän näki uudet tuulet myös kansan ja valtion vihollisina, lainaten hollantilaisen fysiologin ja filosofin Jacob Moleschottin (1822–1893) ja saksalaisen biokemistin Justus von Liebigin (1803–1873) ajatuksia siitä, ettei ravintoaineita tullut muuttaa luonnonvastaisiksi. Tämä saattaisi tuhota sekä yksittäisten ihmisten että kansan terveyden ja valtion hyvinvoinnin.⁶¹⁷ 1800-luvun lopussa kiinnitettiin huomiota myös ruoka-aineiden laatuun ja ravintoaineiden määrään. Tieteen tuoma ravintofysiologinen näkökulma muutti kansan näkemystä ruoasta ja loi uuden osaamisalueen kotitalouden hallintaan.⁶¹⁸ Paremmat kuljetusmahdollisuudet lisäsivät ruoka-aineiden määrää ja monimuotoisuutta sekä mahdollistivat 1900-luvulle saavuttaessa esim. Larssonien keittiön monipuoliset antimet.⁶¹⁹ Melander vastusti uusia tuulia ja oli aikalaismittakaavassakin tiukkalinjainen, hänen mukaansa myös itse ruoanlaitto oli hukkaan heitettyä aikaa. Moleschottia lainaten se oli epäpyhää ja kuvasti aikakauden raakalaismaista kulttuuria. Hän arvotti ruoanlaiton: se edusti materiaalista ja siten ala-arvoista työskentelyä.⁶²⁰ Larssonin keittiö oli Melanderin tiukkapitoisen linjan vastakohta. Carl arvosti Karin ruoanlaittotaitoa ja piti tälläkin osa-alueella tärkeänä, että kokki oli luova ja individualistinen. *Ett hem* -teoksen mukaan ideaalisessa ruoanlaittokulttuurissa oli keskeistä myös henkilökohtaisten ja perheen mieltymysten huomioiminen:

Och du får hvitlök i fårsteken på franskt sätt. Du får grina hur mycket du vill, men du får inte mucka. Du skall ha vår mat hos oss. Basta. Jag var nyligen bortbjuden till ett rart nygift folk, och vid aftonvarden hörde jag någon säga:

"Nog lagar unga frun bra mat, bara hon kunde låta bli den förbaskade muskotblomman i spenaten."

Nej, hon skall just ha muskotblomma i sin mat. Hon skall ha den mat hon och hennes man tycka om, alldeles som att de skola ha sin egen smak för öfrigt, liksom sitt eget sätt, så att man vet att man är hos dem. Endast då maten ej är snyggt och med omsorg lagad, eller ej bjuden med ett gladt hjärta, får du klaga.⁶²¹

Larssonin esitti, että tarjoilevan väen makutottumuksia tuli kunnioittaa, oli sitten kyseessä perinneruoat tai toisista kulttuureista saadut vaikutteet. ”Som du är en mycket sträfsam

⁶¹⁷ Moleschott edusti materialismia ja on todennäköistä, että Melanderin ajatukset perustuivat hänen tunnetuimpaan teokseensa *Der Kreislauf des Lebens* (*The circuit of life*) Von Zabern, Mainz, 1852.

⁶¹⁸ Lepistö 1994, 192-95; Hirdman 1983, 86-100.

⁶¹⁹ Räsänen 1980, 21.

⁶²⁰ Melander 1873, 110-11. ”Men nu varande invecklade och naturvidriga matlagning är icke allenast en källa till mycken sjuklighet och svaghet hos nutidens släkte, utan skaffar äfven de flesta husmödrar mycken obehöflig oro, omsorg och tidsförlust, samt binder en stor del af dagen deras personer och tankar vid spiseln och hushållsbestyren, alltså hufvudsakligen vid det materiella.”

”Den är för helsan skadlig och förstörande, dels medelbart dels omedelbart, i det den allt för mycket söndersmular födan och dymedelst beröfvar så väl tänder som mage ett för dem nödvändigt arbete, samt dessutom inblandar en hop naturvidriga retmedel (kryddor, ättika, fett, salt, socker m. fl) i maten, för att icke nämna metallgifter genom oxidering af kokkärnen eller på annat sätt.”

⁶²¹ Larsson 1899.

människa äter du därefter och det gläder oss alla. Du njuter af hvad huset förmår, och ehuru ett och annat kanske skall vara dig ovant, låter du dig väl smaka, och det gör du rätt i.”⁶²² Uusia ruokalajeja tuli ainakin maistaa ja osoittaa näin arvostusta ”kokkia” kohtaan.

1800-luvun lopussa oli kansan perusruokana leipä, puurot ja eri muodoissa valmistettu liha. Tavallisimmin puurot valmistettiin eri viljalajien jauhoista, kuten ohrasta, kaurasta, rukiista ja vehnästä, myös tattarista, perunasta ja herneistä. Riisipuurosta tuli yleinen juhlaruoka 1800-luvun puolessa välissä.⁶²³ Aikalaismateriaalin perusteella vaikuttaa siltä, että liha oli suhteellisen kallista. Kaupunkilaiset saattoivat ”vuokrata” osan maalla elävästä eläimestä, jolloin he maksoivat osan tämän elinkustannuksista ja saivat vastaavan määrän lihasta.⁶²⁴ Spadarfvet-tilan ostamisen jälkeen oli Larssoneilla runsaasti vasikanlihaa käytössään. Tätä oli kuitenkin tarjolla niin usein, että taiteilija kyllästyi siitä valmistettuihin ruokalajeihin. Perheen keittiöapulainen Martina kertoi Axel Friebergille humoristisen muistelman illallisesta, jolloin Karin oli kutsunut vasikanlihaa kalkkunaksi. Saadakseen lihan tarjoiltua, käytti Karin käytti siitä monia nimityksiä, mutta taiteilija maistoi aina lihan todellisen laadun.⁶²⁵

Karinin keittotaidon kannalta todellinen tulikoe oli Prinssi Eugenin vierailu Sundbornissa vuonna 1902. Karin suunnitteli ruokalistoja pitkään. Hän päätyi tarjoamaan lounaalla voileipäpöydän antimia eli hänen tapauksessaan makaronia, kylmää kananpoikaa vihreällä salaatilla, lämmintä hedelmävanukasta keitetyillä viikunoilla ja juustoa. Illallisella oli liemessä tarjoiltuja ja kaalilla täytettyjä piirakoita, kuorrutettua silakkaa öljykastikkeessa, lampaanpaistia kukkakaalin ja salaatin kera sekä jälkiruoaksi kermakakkua.⁶²⁶ Ennen vierailua Karin olisi halunnut äitinsä olevan mukana avustamassa, mutta hän selvisi urakasta hienosti.⁶²⁷ Ruoasta hän totesi kirjeessä äidilleen: ”Mig fastnade allt i halsen, men landshöfvdningen åt dubbelt af allt och sade sedan åt Carl att jag var en riktig ’gourmette’.”⁶²⁸ Karin tarjoma ateriat muistutti vuosisadan takaisia kuninkaallisia ja aatelisia tapoja, jolloin ateriat koostuivat useista ruokalajeista ja päättyivät herkullisiin kakkuihin ja kahvitarjoiluun. Tärkeää oli myös ruokalajeihin

⁶²² Larsson 1899.

⁶²³ Arnö-Berg 1989, 66–69.

⁶²⁴ Idun 23.6.1893, 196–8.

⁶²⁵ Frieberg 1967, 183–4.

⁶²⁶ Rydin 1993, 143–45.

⁶²⁷ Karin kirje Hilda Bergöölle 1902. Handskriftsarkivet, Uppsala Universitetsbibliotek. ”Nu är det överstådet med glans! Jan kan ej säga huru lycklig jag är att allt gick så väl. Jag har aldrig sett prinsen så naturlig och rar, det såg ut som om han riktigt gick och trifiedes.”

⁶²⁸ Karin kirje Hilda Bergöölle. Handskriftsarkivet, Uppsala Universitetsbibliotek.

sopineiden ja laadukkaiden alkoholijuomien tarjoaminen.⁶²⁹ Tarjoilussa käytettiin taiteilijaparin yhdessä maalaamaa, kukitettua ruokakalustoa. Yhteistyön lisäksi ne kuvasivat perheen asennetta teennäistä ja hienostelevaa ruokailukäyttäytymistä kohtaan: aatelin ja porvariston monimutkaiset pöytätavat, hopea-astiatot ja silkkiliinat eivät olleet osa Larssonien kodin ihannetta. Prinssi Eugenien vierailun tarjoilut onnistuivat hyvin, sillä vielä paljon myöhemmin sai Karin kertoa kiinnostuneille ”kuninkaallisen silakan” valmistusohjeesta.⁶³⁰

Friberg valotti vävynä ja perheenjäsenenä Karin ajatuksia ruoanlaitosta. Friberg kertoi teoksessaan, että Karin taustavoimana oli ilo kehittää ja valmistaa ruokia. Hän koki elämänsä onnelliseksi Carlin rinnalla ja kuin vastapalvelukseksi hän halusi tarjota herkullisia aterioita. Talvipäivän herkkuna oli *fläskpannkaka*, sianlihalla maustettu uunimunakas. Kesällä hän tarjosi usein katajasavukinkkua Sandbergistä saatujen uusien perunoiden ja pehmeälehtisen salaatin kera, joka oli valmistettu ranskalaiseen tapaan yhdessä oliiviöljyn, etikan, suolan ja pippurin kanssa.⁶³¹ Carl oli tunnettu herkuttelija, mutta hän vältteli vuosisadan vaihteelle tyypillisiä seurapiiritapaamisia ja niihin liittyneitä virallisia juhlapäivällisiä. Hyvässä seurassa järjestetyt ja vapaaluontoiset juhlat olivat hänen mieleensä.⁶³² Carl arvosti Karin luovaa suhdetta ruoanlaittoon. *Ett hem* -teoksen alkutekstissä Carl puolusti tuoreiden vaimojen moderneja ja perinteistä poikkeavia ruoanlaittotapoja sekä kannusti perheitä kehittämään omintakeisia ruokatottumuksia, joiden hän katsoi lisäävän perheyhteyttä.

⁶²⁹ Starbäck, Bäckström 1886, 379. Osa Ruotsin korkeinta aatelistoa ja päättävässä asemassa olleita valtion virkamiehiä päättivät vuonna 1786 siirtyä kohtuullisiin elintapoihin ja perustivat asiaa ajaneen järjestön *Måttlighetsförening*. Heidän uudistuissa ruokailutottumuksissaan näkyi sekä aikalaisen yhteiskunnan luokkaerojen vaikutus ruokakulttuuriin että varakkaiden ruokailutottumusten suureellisuus:

”Till middags- eller aftonmåltid, det bjudna sällskapet må vara större eller mindre, skulle ej framsättas mer än »sex rätter mat, soppan derunder likväl icke beräknad, ej heller må flera än fyra assietter nyttjas till förrätter och sallader». Efter måltiden finge ingen dessert framsättas, men tillika med maten kunde bordet få fyllas »med några talriker insyltad eller frisk frukt, jemte någon sockerbakelse». Alla torra konfiturer, jemte alla slags glacer, voro alldeles förbjudna. Vid maten finge ej nyttjas annat än vanligt hvitt och rött franskt vin, likväl med den inskränkning, att ej mer än ett slag nyttjas, utom i händelse värden väljer punsch, då det tilläts honom äfven bjuda bischoff, »så vida dessa likörer hafva särskildt sina älskare». Middagstimman var bestämd till klockan 2, och före maten fick bränvin bjudas, med värden lemnad rättighet att bjuda ett glas sött vin åt den, som icke förtärde bränvin. Efter maten skulle kaffe bjudas, men utan likörer eller fina viner *). Dessa måttlighetsstadgar tyckas just icke innebära några synnerligen svåra försakelser, men de gifva emellertid en vink om den tidens fordringar i mat och dryck.”

⁶³⁰ Rydin 1993, 147.

⁶³¹ Friberg 1967, 144–7. Näitä herkkuja oli varmasti tarjottu myös vävypojalle, niin tarkkaan hän niitä muistelmissaan kuvailee!

⁶³² Neergaard 1999a, 293. Kun Carl oli kesällä 1901 matkustanut Tukholmaan maalaamaan *Norra Latinin* seinämaalauksia, kuvaili hän Karinille Sundborniin hauskaa ajanviettoa ruoan, juoman ja hyvien tuttavien seurassa: ”...Här arbetas väldigt om dagarna och festas om nätterna, hur jag står ut är ett rent under.”

Tässä yhteydessä olennainen osa oli myös ruokarukous.⁶³³ Larssonien ruokailukulttuurissa näkyi jo Erasmus Rotterdamilaisen ajoilta peräisin ollut ohje hyvällä mielin tarjoamisesta ja ruokahetkistä nauttimisesta – myös tämä asenne lisäsi perheen sosiaalista yhteenkuuluvuutta. Larssonien kodin ideaalisuus tulee käytäntöjen tasolla esille ruokailun kiireettömyydessä, aterioinnista nauttimisessa. Tehtaissa työskennelleillä ei ollut mahdollisuutta keittää hyvää kastiketta kahta tuntia ennen illallista, ei myöskään nauttia pitkistä aamiaisista luonnon helmassa.⁶³⁴

Terveyden ja ruokatottumusten välinen yhteys oli usein esillä aikalaislähteissä. *Idun* jopa kiteytti eräänlaiseksi huoneentauluksi terveellisen ruokakulttuurin peruselementit. Ravinnon tuli olla monipuolista ja sitä tuli syödä kohtuudella. Ruoan yhteydessä ei tullut juoda suuria määriä, mutta aterioita oli ruoansulatuksen kannalta hyvä päättää syömällä joku hedelmä, esim. omena. Oli terveellistä syödä 3-4 tunnin välein, tosin ei enää 2-3 tuntia ennen nukkumaanmenoa. Alkoholin kanssa tuli aina juoda vettä (esim. 1/3 viiniä ja 2/3 vettä) ja aamu tulisi aloittaa lasillisella vettä. Kiihtyneessä mielentilassa ei tullut syödä tai juoda juuri laisinkaan – ruoka tuli nauttia rauhassa ja pureskella hyvin, ja ruokailun jälkeen tuli levätä. Hedelmät ja vihannekset piti huuhtoa hyvin. Kädet piti aina pestä, samoin kuin hampaat ruokailun jälkeen.⁶³⁵

Puhtaus on puoli ruokaa -sanonnan sisältö tulee voimakkaasti esille niin *Ett hem* -teoksessa kuin 1800-luvun lopun aikalaislähteissä. Ravintotiede kehittyi tekniikan keksintöjen tahdissa ja mikrobien näkyviksi tuleminen mahdollisti myös ruokatalouden paremman ymmärtämisen.⁶³⁶ Kaupungistuminen oli muuttanut ruokien säilöntäkäytäntöjä: maaseudulla valmistauduttiin sadon jälkeen takaamaan koko tulevan kauden ruoka-aineet, kun taas kaupungeissa luotettiin ympäri vuoden kauppojen ja torien tarjontaan.⁶³⁷ Taitava emäntä hallitsi tuolloisen käsityksen mukaan raaka-aineiden säilytyksen ja mahdollisimman monipuolisen käytön. Perinteisiä säilöntämenetelmiä olivat jo historiallisesti olleet kuivattaminen, suolaaminen ja savustaminen sekä talvella jäädyttäminen.⁶³⁸ Keittokirjoissa oli ohjeita sokerilla ja hunajalla tai rommilla

⁶³³ Larsson 1899, 7; Freiberg 1967, 144. Myös Frieberg aloittaa päivän kuvauksen kello 8 aamiaspöydän rukouksella.

⁶³⁴ *Idun* 24.2.1893, 61.

⁶³⁵ *Idun* 31.3.1893, 102-3.

⁶³⁶ Alex 2002, 128.

⁶³⁷ Ejdestam 1979, 10–11;

⁶³⁸ Räsänen 1980, 12–18. Vrt. Suomalainen käytäntö. Myös Vretblad 1989, 143-148, Bonge-Bergengren 1989, 127-37, Österman 1989, 92-103.

säilömisestä.⁶³⁹ Tältä osin Karin oli esimerkillinen. Martinan mukaan Karin oli ranskalaisen ja englantilaisen ruokakulttuurin inspiroimana edistyksellinen ruoan säilönnässä ja paikalliseen kulttuuriin verrattuna aikaansa edellä.⁶⁴⁰ Kodin lähdemateriaalin perusteella oli todennäköistä, että Karin sovelsi Pasteurin ajatusten mukaista keittämistä ja yhdisti purituksen umpiointiin. Intendentti Nilssonin mukaan Carl Larsson-Gårdenissa oli tarkoitusta varten hankittu nk. *inkokningsapparat*.⁶⁴¹ Tämä keittämiseen perustuva säilöntätapa oli tunnettu Ruotsissa jo vuonna 1879, muttei levinnyt heti kaikkialle maahan.⁶⁴² Karin valmisti säilöntään soveltuneita ruokalajeja lihasta, vihanneksista, hedelmistä sekä marjoista ja käytti erikokoisia lasipurkkeja niiden säilytykseen. Hän kuvasi säilöntään liittynyttä iloa appivanhemmilleen heti Lilla Hytnäsiin ”muuttamisen jälkeen” kesällä 1889: ”Jag håller just på med syltning och att lägga blåbär på buteljer, som jag hoppas på bjuda Eder smaka på någon gång.”⁶⁴³ Friebergin mukaan Karinilla oli runsaasti eineksiä varastossa, niin Falunin koulutaloutta kuin usein sattuneita yllätysvierailuja ajatellen.⁶⁴⁴

Säilöntätaitojen ja taloudellisuuden yhdistelmä nousee esille monissa kaupunkiarkea kuvaavissa artikkeleissa. *Idun* esittää useaan otteeseen erilaisia talouskassanpito-ohjeita. Keskiluokkaisen porvariperheen vuosiansiot arvioitiin vuonna 1893 n. 3000 kruunuksi, josta ihannetapauksessa kuudesosa meni talon tai asunnon ylläpitämiseen ja loput jaettiin ravinnon, lasten tarpeiden, vaatteiden ja huvitusten kanssa.⁶⁴⁵ Taloudellisuudesta lähes kilpailtiin: *Idun*-lehdessä oli yksityisten lähettämiä seikkaperäisiä selostuksia kuukauden ruokatalousmenoista ja talousekonomisesta taituruudesta.⁶⁴⁶ Kilpailun nimi oli *10 kronors täflan*, jossa emännät yrittivät selvitä mahdollisimman pienillä elinkustannuksilla ja osa ehdotuksista päättyi suoranaiseen nälkiintymiseen. Karinin taloudellisuus ei edustanut tällaista kituuttavaa ihannetta, hänen keittiönsä antimet muodostivat kuin runsauden sarven. Ideaalisen kodin ruokataloudessa perustuivat kaikki käytännöt kokemuksen tuomaan ammattimaiseen suunnitelmallisuuteen.

⁶³⁹ Lepistö 1994, 141; Teuteberg 1990, 383.

⁶⁴⁰ Frieberg 1967, 184.

⁶⁴¹ Nilsson Marianne. Puhelinhaastattelu, haastattelija Elina Larsson 20.4.2010. Vrt. Lepistö 1994, 142.

Östman 1911, 515-16. *Idun*in keittokirja antaa tarkan kuvauksen umpioinnista, katso liite IV ja teksti *Umpiointi*.

⁶⁴² Conradson & Fredlund 1973, 82.

⁶⁴³ Karinin kirje appivanhemmilleen 15.7.1889. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

⁶⁴⁴ Frieberg 1967, 184.

⁶⁴⁵ *Idun* 16.6.1893, 188-9; *Idun* 24.6.1899, 2.

⁶⁴⁶ *Idun* 17.3.1893, 85-6; 27.3.1893, 94.

Keittiön ulkoisella eli materiaalisen tason olemuksella oli merkityksensä keittotaidolle. Karinin runsaiden ja erikoisten ruokalajien rinnalla muodostui Lilla Hytnäsin keittiöstä niiden askeettinen vastakohta. Larsson kuvaa *Ett hem* -teoksessa keittiön yksinkertaista ja lähinnä tyyliä luonnetta, vaikka toisaalta keittiö oli pieni, mutta viihtyisä. Perheen iäkäs palvelija Anna asui siellä vuoden kylmimmän ajan, eikä mielellään muuttanut kesän tullen toiseen rakennukseen:

”Där vill gumman bo i värmen om vintern, och det är svårt för henne när hennes säng flyttas ut och Emma flyttar in. Men nog tycka de båda att det är det enda ofördärfvade rummet i huset. Köket är nämligen så innerligt ostiligt, men snyggt och något så när trefligt ordnadt till sitt ändamål.”⁶⁴⁷

Larsson piti keittiötä talon ainoana perinteisenä tilana, jonne eivät taiteilijaparin sisustusinnostus tai moderniuden tuulet olleet entäneet. 1800-luvun lopulla käsiteltiin myös aikalaislähteissä keittiön tarkoituksenmukaisuutta, käytännöllisyyttä ja mahdollista tyyliä sekä laatua. Lehdissä oli esim. artikkeleita ulkomailla vierailleista toimittajista, jotka olivat saaneet tutustua suurten tai tunnettujen ravintoloiden keittiöihin sekä niiden antimiin. Vuoden 1900 *Varia*-lehti kertoi artikkelissa ”Ett Mönsterkök” Tukholman Grand Hotellin upeasta ihannekeittiöstä. Siinä kuvataan ruokien huikaisevan ulkonäön lisäksi asennetta, jolla ruoanlaittoon suhtauduttiin. Ruokailua pidettiin eräänlaisena pyhänä toimituksena, jonka tuli tuottaa iloa myös silmille, korville ja muille aisteille.⁶⁴⁸ Ruokalajien valmistamispuitteet muistuttivat mittavuudessaan, juhlavuudessaan ja yksityiskohdissaan koneistettua katedraalia. Ruokasali oli puolestaan kuin osa loistokasta palatsia. Artikkelissa ylistettiin moderniuden yhdistämistä upeisiin tarjoilutapoihin ja ruoan valmistuksen hygieenisyyttä toiminnan järjestelmällisyyteen. Toisaalta korostettiin ravintolan tasoa esittelemällä sen suurta viinikellaria ja mittavia ruoansäilytystiloja.⁶⁴⁹ Tällainen kuvaus edustaa rakenteellisesti Larssonin keittiön vastakohtaa. Toisen, käytännön tasoisen aikalaisvastakohdan muodostavat Dumarvetin työläisasunnot Bergslagenin alueella vuonna 1907, joissa koko perhe asui keittiössä.⁶⁵⁰

⁶⁴⁷ Larsson 1899.

⁶⁴⁸ *Varia* 1900, 765–73.

⁶⁴⁹ *Varia* 1900, 766.

⁶⁵⁰ Nordström KAP. X. Det klassiska Sverige, §8. Från industristatus till arbetaregna hem. – På tretti år, sade läkaren, har en genomgripande förvandling ägt rum inom Bergslagens industrier. Vid Dumarvet bodde år 1907 av dess arbetare 70 procent i enrumslägenheter. – Alltså: ett rum och kök? – Nej, bara kök. – Bara kök? Inom industrin? Det var ju sämre än för statarna i södra Sverige. – Bara kök, och den dåtida sämsta lägenheten var en om 13 personer i ett dylikt kök. Det var man, hustru, mannens bror och 10 barn. Mannen och brodern arbetade i skift, så att de endast voro turvis hemma. Ett av barnen var idiot. Dessa kök hade varken vatten, avlopp eller elektriskt ljus.

Lilla Hyttnäsin keittiö uudistettiin tuolloista standardia vastaavaksi. Perhe tarvitsi nopeammin lämpiävän ja helpommin käsiteltävän valurautahellan. Larsson kuvasi *Ett hem* -teoksessa muutoksen aikaansaamaa tunnetta taiteilijan näkökulmasta:

En vinter, under vår frånvaro, skulle det rustas upp,
och då passade man på att taga bort den gamla stora spiseln, uppbyggd af väldiga stenblock,
och satte i stället dit den där löjligt ynkliga järnlådan,



prydd med dessa ingenjörsornament,
dessa rysliga, okänsliga snirklar,
som ni se öfverallt och på allt,
och – sköna tanke, hvar fick du den ifrån,
du Bolinders mekaniska verkstad
– Thorvaldsens "Natten"!⁶⁵¹

Kuva 49. Bolinders Mekaniska Verkstad:
Valurautahella, GIM 8699. Wikström, Nordiska museet.

Larssonin symboliikassa tulisija kuvasti keittiön sydäntä ja esteettinen mielikuva ihanteellisesta keittiöstä sai kolhauksen, kun vanha muuri revittiin ja tilalle vaihdettiin Bolinderin valmistama uudenaikainen valurautahella.⁶⁵² Hänelle hella ei ollut käytännön työkalu, vaan kodin pysyvä sisustuselementti. Täydelliseen kauneuteen ja harmoniaan pyrkivä, koulutettu taiteilijansilmä näki hellan rumana möhkäleenä, osana, joka tarveli suunnitellun kokonaisuuden. Ruskinin kaltaisesti hän piti teollisesti tuotettua ja sarjatuotantoa edustavaa ”konetta” kotiinsa tunkeutujana. Samalla *Ett hem* -teoksen taiteellisesta luonteesta kertoo se, että Karinin käytännön tason mielipide jäi lausumatta. Toisaalta valurautahella edusti yllättävän kokonaisvaltaisella tavalla ajan koneellistuvaa keittiösisustusta ja samalla kansallishenkistä kekseliäisyyttä sekä insinööritaitoa. Bertel Thorvaldsen (1770–1844) oli tanskalainen kuvanveistäjä, johon Larsson viittaa *Natten*-reliefin kautta ornamenttien yhteydessä.⁶⁵³ *Keittiö*-akvarellissa, hellan päädyssä näkyvä rautainen kohovalos muistuttaa ympyrämuodoltaan ja toteutukseltaan Thorvaldsenin antiikin inspiroimaa reliefiä, tosin jähmeärakenteisempänä ja vähemmän pikkutarkkana.⁶⁵⁴ Myös Grand Hotellin valtaiset hellat olivat samankaltaisesti koristeltuja, nekin olivat Bolinderin valmistamia rautahelloja, tosin jättiläismäisiä suurkeittiöversioita. Tällaisella hellalla saattoi paistaa ruokaa samanaikaisesti tuhannelle hengelle! Ravintolassa oli tehtaan valmistama prototyyppi kaappimaisesta grillistä, joka

⁶⁵¹ Larsson 1899.

Carl Gerhard (1813–1892) ja Jean (1818–1899) Bolinder perustivat vuonna 1844 *Bolinders Mekaniska Verkstad* -nimisen valurautatuotteita valmistaneen tehtaan. Tehtaan omistajien monogrammit näkyvät hellan valurautaisessa luukussa: J & C G ja suuri B keskellä.

⁶⁵² Ks. Liite IV, kuvat 11, 12 ja 13.

⁶⁵³ Ks. Liite IV, kuva 15..

⁶⁵⁴ Nordisk Familjebok. Kuvasarja B. XXVIII. Stockholm 1919.

oli koristettu aikalaistyyppisin ornameintein.⁶⁵⁵ Uuden kauneusajattelun mukaan kodin teknisten esineiden, koneiden ja laitteiden tuli modernismin mukaan olla taiteella koristeltuja sisustuselementtejä.⁶⁵⁶ Myös Berglund kehottaa käytännön opaskirjassaan hankkimaan laadukkaita keittiötarvikkeita, sillä niiden kauneus ja toimivuus lisäsivät emännän työniloa.⁶⁵⁷

Hella oli käytännössä ruoanlaiton kulmakivi: ruoan keittäminen ja paistaminen vaati oikean lämpötilan. Myös ruokien valmistus- ja tarjoilulämpötiloilla katsottiin 1890-luvulla olevan yhteys terveellisyyteen. Aikalaislehdissä annettiin tarkkoja ohjeita ruokien tarjoilulämpötiloista.⁶⁵⁸ Sähköinen vallankumous oli saapunut jo 1890-luvulla ja sen arveltiin valloittavan kaasu- ja puuhellojen markkinat.⁶⁵⁹ Taloudenhoidossa oli saavuttu uudelle teknologian aikakaudelle, jolloin efektiivisyys astui teollisuuden ja työnteon mentaliteettien kaltaisesti kotien keittiöihin.⁶⁶⁰ Aikalaislähteet antoivat ohjeita myös keittiöiden järkevälle uudelleensuunnittelulle. Toisaalta oltiin myös avoimia uusien käytäntöjen suhteen.⁶⁶¹

Käytäntöjen suhteen oli Larssonien keittiössä keskeisessä asemassa laitteiden ja tilojen toimivuus sekä käytännöllisyys. Vanhan, suurista kivistä muuratun hellan poistaminen sai kuitenkin aikaan eräänlaisen tyhjiön, aivan kuin talon suuri sydän olisi vaihdettu pieneen, pattereilla toimivaan versioon. Taiteilijana Larsson ei ollut tyytyväinen edes Bolinderin hellan ulkonäköön, rautaisen olemuksen ornameintein koristettuun ulkokuoreen. Taiteilijalle keittiön tuli edustaa sisustuksellista kauneutta. Samalla linjalla ihanteellisen keittiön rakentamisen suhteen oli arkkitehti Åke E. Tengelin, joka teoksessa *Husmoderns bok om kök och köksinredningar* kertoi keittiön esteettisyyden olevan yhtä tärkeä käytännön toimivuuden kanssa.⁶⁶² *Ett hem* -teoksessa Larsson valitti hellan muuttaneen keittiön kokonaisilmeen. Hän kertoi ”kierrättäneensä” vanhan muurin osat ja näin aloittaneen piirroksessa esitetyn uuden ruokailutavan:

⁶⁵⁵ Varia 1900, 767-8. Bolinderin uusinta tekniikkaa soveltamat mallit myivät hyvin sekä Euroopassa että Amerikassa.

⁶⁵⁶ Bang 1911b, 124-26.

⁶⁵⁷ Berglund 1905, 51-2.

⁶⁵⁸ Idun 129.9.1893, 310. Lihakeiton optimaalinen lämpötila oli 37-50 astetta. Kahvin tarjoilulämpötila riippui tarkoituksesta: virkistykseen tarkoitettu kahvin tuli olla 15-20 astetta, kun taas nautinnoksi tarkoitettu 60-65 astetta.

⁶⁵⁹ Nordisk Familjbok 1923, 543-44; Nordisk Familjbok 1882, 929-31.

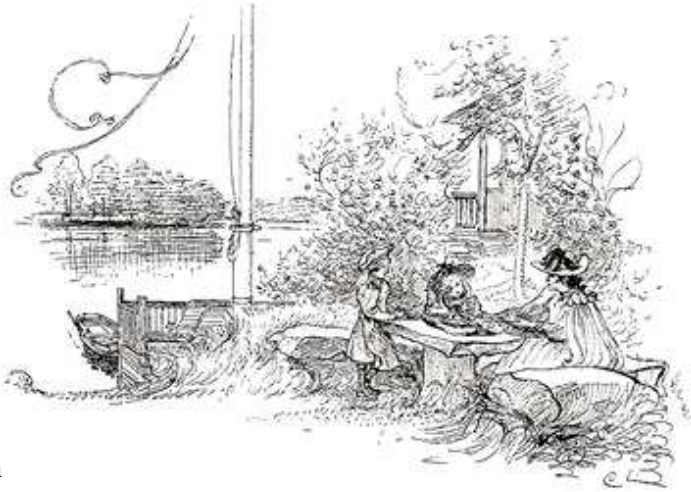
”Elektriskt värme för matlagning användes så tidigt som 1891, och redan omkr. fyra år senare funnos så godt som alla nu använda slag af kokapparater, såsom elektriska kokkärl, kokplattor, bakugnar, doppvärmare o. s. v. Man fann äfven mycket snart, att den elektriska energien med afseende på renlighet, lätthet att reglera o. s. v. öfverträffade alla förut kända värmekällor.”

⁶⁶⁰ Rybczynski 1988, 171-84.

⁶⁶¹ Balderston 240.

⁶⁶² Tengelin 1927, 33.

Och denna plåtkappa
i stället för den gamla murade
spiselmanteln.
När jag först fick se vandalismen
var jag icke god.
För att rädda härdens heliga stenar,
byggde jag mellan körsbärsbuksarna
af dem en bänk och ett bord,
där vi om somrarna pläga dricka vårt
eftermiddagskaffe.⁶⁶³



Ett hem ja Larssonin

muut kotikuvaukset tuovat esille
ihanteellisen kodin käytäntöjen

Kuva 50. Larsson Carl:
Muunneltu piirros *Ett hem* 1899.

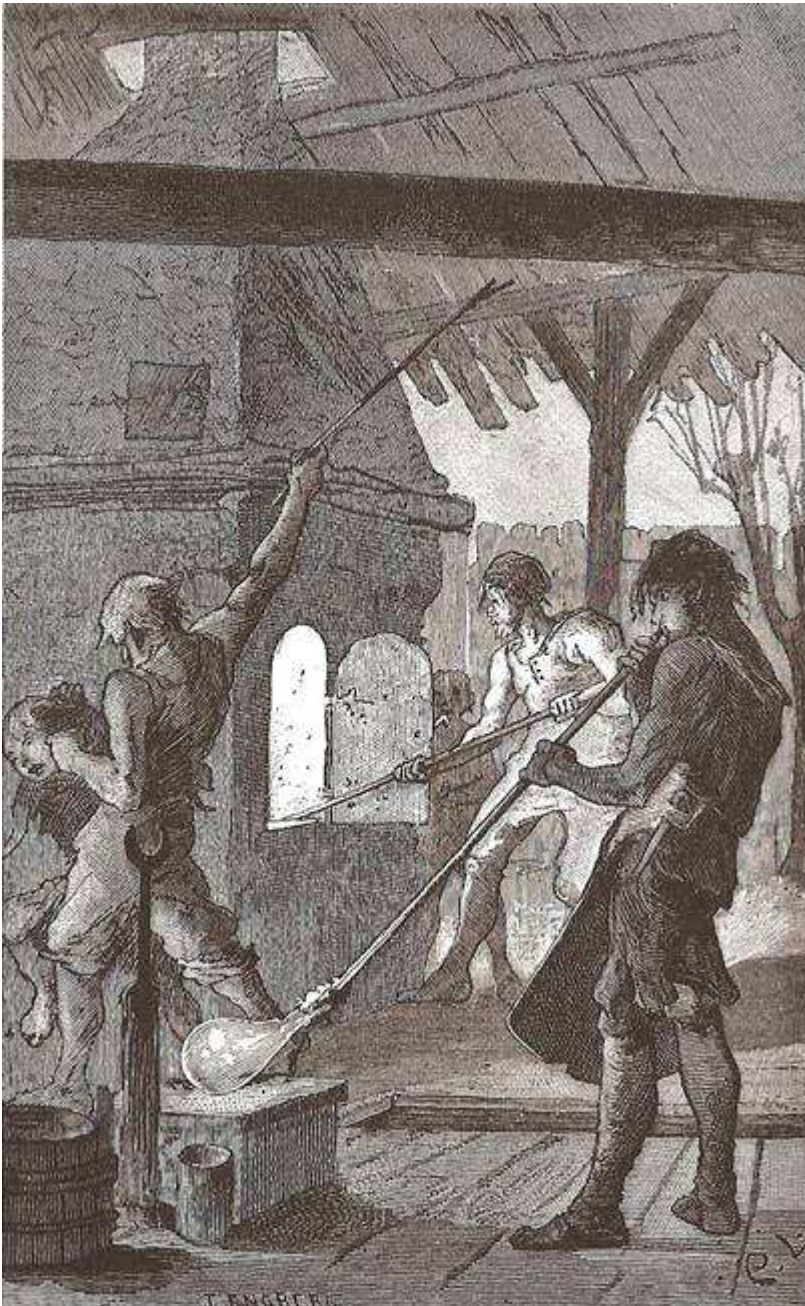
taustarakenteen: ruokatalouden ”kolmijalan” muodostivat emännän kyvyt, kotitalouden toimivat käytännöt ja keittiön fyysinen toimivuus. Lähdemateriaaleista nousee esille mentaliteetti, jonka mukaan ruokatalouden toimivuutta ja perheen hyvinvointia kuvasivat aikalaiskäytännöissä vieraanvaraisuus ja vähäosaisten auttaminen. Kodin einesten sekä tarjottavien runsaus näkyi ja korostui niiden tarjoamisessa. Larssonin esittämässä kotikuvauksessa yhdistyvät niin porvaristolta kuin maalaisväestöltä saadut aikaistavat. *Ett hem* -teoksen kautta tarjoillaan sekä maalaisperinteestä tutut ruokalajit kuin porvarielämälle tyypilliset erityisherkut eli jäätelöt, leivonnaiset ja juomat. Antiikkiasiantuntija Joakim Bentson kiteytti *Antikmagasinet*-ohjelmassa porvarin ruokailutapoja. Hän kertoi, että yhdessä herkuttelu ja seurustelu erikoisten ruokalajien parissa, palveli sosiaalisten kontaktien hoitamista ja hyviä kauppasuhteita. Kun taas maalaisväestön kylläisyyteen liittyi 1800-luvun lopulla yleensä syyllisyydentunne, sillä ”låt maten tysta munnen” -sanonta kertoi ruoan laadun heikkoudesta sekä funktiosta pelkkänä ravinnon ja energian antajana.⁶⁶⁴ Larssonien perheessä raaka-aineet olivat joko tuoreita tai Karinin säilömiä, joten heidän ei tarvinnut turvautua aikakaudelle tyypilliseen suolaamiseen tai ruoka-aineiden runsaaseen maustamiseen pilaantuneen maun peittämiseksi. Bengtson sanoo, että porvariston avokätisten ruokailutapojen taustalla oli kaupanteko, kun taas maalaisväestö säästi ruoassa ja sijoitti kaikki ylimääräiset varat maatilaan sekä sen materiaaliseen varustamiseen.⁶⁶⁵ *Ett hem* -teoksen kuvaamat ruokailut, juhlat ja kahvittelut olivat perheyhteisöä yhdistäviä ja vapaa-aikaa kuvaavia tapahtumia. Samalla kanssakäyminen ruokailun ja juhlien ympärillä oli maalaisväestölle tyypillisesti vapaata ja sisälsi kansanperinteen elementtejä.

⁶⁶³ Larsson 1899.

⁶⁶⁴ Antikmagasinet, del 9/12. T: Kunskapskanalen/Östlund Björn E: 25.3.2010.

⁶⁶⁵ Antikmagasinet, del 9/12. T: Kunskapskanalen/Östlund Björn E: 25.3.2010.

3.3. Työ ja vapaa-aika



Gör med minsta kraftförslösning
guld av muskelenergi!
Det var frågan. Här dess lösning
i praktik och teori.
Grottes hållande i gång
dagen lång och natten lång
kräver, i ett överslag,
tio tusen liv per dag.

Var sekund, dess draghjul dansar,
skänker guld åt Frodes tron
och ger tempelguld och plansar
åt hans dyra religion.
Slika massors närande
vore för besvärande,
tid- och guldförtärande.

Utan vederlag förbrukad
arbetskraft är billigast.
För envar av kvarnen slukad
fös en annan fram i hast!
Varför ock en lag förkunnar
statsaritmetikens dom:
ej ett bröd åt dessa munnar,
ej en dryck åt deras gom!

Drevs du inom
Grottes stätta,
vräks du ut som lik.
Grymhet är det ej i detta,
blott aritmetik.

Den nya grottesången, 1896

Kuva 51. Larsson Carl: Piirros teoksessa *Den nya grottesången* 1891.

Ihanteellisen kodin rakenneosien kartoittamisen kannalta on välttämätöntä tarkastella Larssonin akvarellien ja tuolloisen työkasityksen välistä suhdetta. *Ett hem* -teoksen kotikuvaukset kertovat puhtaasta, järjestelmällisesti toimineesta kodista, joka käytännön tasolla edellytti monentyyppistä työntekoa. 1800-luvun lopun kodeissa näkyi yhteiskuntaluokasta riippuen monenlainen suhde työhön, vapaa-aikaan ja lepoon. Tutkimuksessa olen jakanut kodin ja työn käsitteen tulkitsemisen aikalaisyhteyksissään lähteaineistosta nousseiden kokonaisuuksien mukaan: kotikuvausten ja työn suhde, kotikuvausten ja vapaa-ajan suhde sekä kotikuvausten ja levon suhde. Näiden

asiakokonaisuuksien käsittely johtaa myös ajankäytön tarkastelemiseen. Aihepiiristä käytiin runsaasti aikalaiskeskustelua niin käytännön, politiikan kuin filosofian tasoilla. *Ett hem* esittää omalla tavallaan ideaalisen kuvauksen työstä, samoin kuin vapaa-ajasta ja levosta. Miten nämä kuvaukset ja kodin käytännöt olivat suhteessa 1800-luvun lopun tilanteeseen?

Teollistuminen ja koneellistuminen muuttivat työkäytäntöjen kautta koko länsimaisen elämäntavan. Teollistumisen vaaroista käytiin julkista keskustelua ja Viktor Rydberg julkaisi kriittisen huolestuneet ajatuksensa vuonna 1891 teoksessaan *Den nya grottesången*, jossa teknistyneen elämänmuodon negatiiviset voimat muokkasivat arjesta lähes helvetillisen. Industrialismin oravanpyörä johti harvojen rikastumiseen toisten kustannuksella ja teollisuusalueet olivat kuvainnollisesti kuin peikon luolia. Rydberg onnistui runossaan luomaan pelottavan profetian industrialismin ylle.⁶⁶⁶ Larssonin piirros on hänen harvoja väkivaltaa ja arjen epämiellyttävyyttä kuvaavia. Aikakauden ajattelutavat muistuttivat kokonaisvaltaisuudessaan kuin uutta uskontoa, jonka Rydberg tulkitsi muuttavan myös työntekijöiden aikakäsityksen. Larsson käsitteli teoksessaan *Andras barn* koneistunutta työntekoa:

Arbetsledan måtte ha skapat maskinen. Denna är nutidens kelgris, ehuru jag för min del icke ett ögonblick tviflar på att den är ett djäfvulens verk. Sen på resultat: öfverproduktion med hvad den för med sig, samt det »allmänna missnöjet» och ledan hos dem som pillar med den och den maskindelen från morgon till kväll. Tänk också hvad industriarbetare i regel måtte ha tråkigt! Om morgnarna strömma de dystert och glädjelogt till verkstäderna där portarna stängas efter dem, där allt går som ett urverk, samma tjat, samma enformighet; är det under att hatet där födes och gror!⁶⁶⁷

Vaikka perheessä oltiin kiinnostuneita uuden teknologian tuomista uudistuksista ja niitä käytettiin sekä hankittiin arjen helpotukseksi, vaikuttivat koneet Larssonin mielestä huonontavasti itse työntekoon. Larsson näki, että liiallinen koneistuminen tuhosi luovuuden ja työilon. Hän yhdisti ihmisen laiskuuden koneiden keksimiseen. Tämä puolestaan johti henkisen elämänlaadun heikkenemiseen.

Näyttöä taloudellisen kasvun ja industrialismin haitoista oli saatu teollistuneesta Euroopasta, eikä Larsson ollut ensimmäinen koneiden vastustaja. Englannissa ”luddiitit” olivat asettuneet kehitystä vastaan anarkistisin menetelmin jo 1800-luvun alussa. He tunkeutuivat tehtaisiin ja hajottivat koneita. Luddismi sai nimensä perustajan Ned Luddin mukaan, ja sen huippu oli vuosina 1811–13. Luddismin synty kulmineitui taloudellisesti epävakaiseen aikaan, jolloin Englanti oli sodassa Ranskan

⁶⁶⁶ Vrt. Larsson 2008, 17–26.

⁶⁶⁷ Larsson 1913, 17–18.

kanssa.⁶⁶⁸ Selvää on, että tehdastyöläisten elämä oli hyvin raskasta, eikä Larsson liioitellut koneiden tuomaa muutosta: työpäivät olivat usein 12–14-tuntisia, eikä vapaapäiviä ja lomia käytännössä ollut. Aiemmin lapsityö oli tavanomaista. Erityisesti puuvillateollisuudessa, jossa jo 4-6-vuotiaat lapset tekivät epäterveellisissä olosuhteissa 14–18-tuntisia päiviä. Ensimmäinen työlainsäädännöllinen laki astui voimaan Englannissa vuonna 1847 ja se vähensi työajan 10 tuntiin päivässä. Useissa maissa puututtiin varsinaisen lapsityövoiman käyttöön ja nostettiin ikärajaa 10–12 vuoteen. Vaativimmat työtehtävät kuten yötyö, maan alla työskentely ja pitkät työpäivät haluttiin poistaa myös 14–18 -vuotiailta. Myös naisten työpaikkojen olosuhteisiin haluttiin puuttua niin terveydellisistä kuin moraalisisista syistä.⁶⁶⁹ 1900-luvun alussa 8-tuntinen työpäivä nähtiin kohtuullisena ja sosiaalidemokraatit asettivat tämän tärkeimmäksi päämääräkseen Pariisin kansainvälisessä työläiskongressissa vuonna 1889.⁶⁷⁰

Kuten Rydberg kuvasi runossaan, vaati teollisuus uhrinsa. Tehtaiden työolosuhteet olivat usein terveydelle haitalliset, jopa vaaralliset. Tehtaita kuvattiin runon kaltaisesti kauhukammioiksi, joissa työskenneltiin vaarallisten koneiden melussa ja pölyisissä sekä huonosti ilmastoiduissa halleissa.⁶⁷¹ 1800-luvun alkupuolella ei vammautuneella työntekijällä usein ollut minkäänlaista sosiaaliturvaa.⁶⁷² Onnettomuudet eivät kohdanneet perheitä pelkästään fyysisesti, vaan ajoittaiset työttömyysaallot vaikuttivat kokonaisvaltaisesti suurten joukkojen taloudelliseen tilaan. Yhteiskunnallinen epävarmuus lisäsi yksilöiden välistä eriarvoisuutta. Usein kriisikaudet olivat suhteellisen lyhyitä, mutta sitäkin intensiivisempiä: jos Englannin keskimääräinen työttömyys aste vuosina 1870–1901 oli 4-5 %, nousi se 1907–08 kuparikriisin aikana 35 %.⁶⁷³ Sosialisti Louis Blanc ajoi työajan lyhentämistä jo työttömyyden vähentämisen vuoksi, sillä Ranskassa vuoden 1848 *Helmikuun vallankumouksen* jälkeen oli Pariisin työttömyys kohonnut ennätysmäiseen 48 %.⁶⁷⁴ Työläis- ja ammattiyhdistysliikkeet saivat alkunsa

⁶⁶⁸ Salmi 2002, 28–30.

⁶⁶⁹ Meijer Nordisk Familjebok 1904, 1331.

”Införande i några länder af lagstadgadt skydd för kvinnor äfven öfver 18 år har skett dels af hänsyn till deras fysik och deras moral, dels af omtanke om kommande generationer. Fabriksarbetet har befunnits särskildt ohälsosamt för yngre kvinnor äfvensom för kvinnor under hafvandeskap och efter förlossning; arbete under jord samt vissa sysselsättningar, där män och kvinnor arbeta utan uppsikt i samma rum, hafva visat sig innebära vådor för sedligheten.”

Blom 2006, 300–305.

⁶⁷⁰ Bang 1911b, 234–39. Toukokuun ensimmäisenä päivänä manifestointi oli saanut uuden sisällön.

⁶⁷¹ Bang 1911b, 223.

⁶⁷² Bjöl 1979, 147–154.

⁶⁷³ Pariisissa 22–24.2.1848 tapahtunut vallankumous, jolloin Ludvig Philip syöstiin valtaistuimelta ja ”toinen tasavalta” perustettiin.

⁶⁷⁴ Bjöl 1979, 47–54.

Englannissa vuonna 1824 kumotun yhdistymiskiellon jälkeen. Tosin pohjoismaissa kehitys kulki puoli vuosisataa Keski-Euroopasta jäljessä. Vasta 1880-luvulla alkoivat paikalliset ammattijärjestöt yhdistyä ja vuonna 1898 perustettiin koko maata kattava yhdistys, *Landsorganisationen i Sverige*.⁶⁷⁵

Larssonille teollistumisen ja koneellistumisen aiheuttama työnteon muutos merkitsi asennemuutosta negatiivisempaan. Koneellistumisen tarjoama luksus ja elämän niin kutsuttu helpottaminen johtivat Larssonin mielestä kateellisuuteen ja vihaan kansalaisten välillä. Hän ei myöskään pitänyt työnteon helpottamisesta prosessina. Tällä hän tarkoitti ennen muuta käsityöläistuotteiden sarjavalmistamista ja asennetta, jonka mukaan teollisesti valmistettu koneellinen tulos oli yhtä hyvä kuin todellisen käsityön tulos.⁶⁷⁶ Mielipide osoitti taiteilijan radikaaliuden kaksijakoisuuden, sillä hänen teoksistaan painettiin lukemattomia kopiosarjoja kansan kulttuurillisen edun nimissä, joskin jokaista niistä vastasi alkuperäinen originaali.⁶⁷⁷ Toisaalta Larssonin ajatukset edustavat Hegeliltä lähtöisin ollutta työfilosofiaa. Hegelin mukaan työntekijällä oli oikeus nähdä ja kokea työnsä valmistuminen. Objektin eli työn kohteen muovaaminen, oli työn merkityksen kannalta tärkeä osa tekemisen olemusta. Ihmisen perusluonteeseen kuului halu tehdä ja tuottaa pysyvää, luoda konkreettisia tuloksia.⁶⁷⁸ Tämän ajatuksen pohjalta voi tulkita taiteilijan työn samankaltaiseksi maanviljelijän työn kanssa. Hegel piti maanviljelijää oman tahtonsa ja itsetietoisuutensa kautta vahvana.⁶⁷⁹ Myös yhteiskuntatasolla katsottiin yksitoikkoisten työtehtävien kutistavan niin ihmiskehon kuin -mielen. Omalla työpanoksella tuli olla näkyvä ja konkreettinen merkitys kokonaisuuden kannalta. Osa tästä merkityksestä saattoi olla fyysisen työn suorittamisessa tarvittavaa ponnistelua tai yksittäisiä työtehtäviä, mutta olennaista oli työn lopputuloksen näkeminen oman ponnistelun tuloksena. Suurteollisuudessa tämä ei ollut mahdollista ja näin ollen

⁶⁷⁵ Heckscher 1980, 272–275. Vrt. Siösteen 1904, 27–30. Siösteen esittää aikalaiskatsauksen sosialistisen työväenliikkeen länsimaiseen kehitykseen.

⁶⁷⁶ Larsson 1913, 17–18. ”Det enda som nu bär upp honom är hatet (d. v. s. afunden); hade han icke det skulle han tydligen rakt inte kunna lefva. Allt detta kan icke vara annat än maskinens fel. Det mesta som till vårt nödort hör — och det till smörja och lyx också, förstås — göres med dessa beundransvärda järnmekaniker.”

⁶⁷⁷ Larsson 1913, 17–18.

”Dessa sätta allt på hufvudet: taflor göras med fotografi och musik med pianola; höns göras med äggkläckningsmaskin — nu vet jag att jag börjar bli oresonlig och vild, men låt mig bara hållas — i stället för hästar — hvilka snart äro alldeles obehöfliga och då dödsdomda — i stället för hästar ha vi automobiler, flygmaskiner och de odrägliga järnvägarna, som alla göra jorden löjligt liten, som nivellera raser och natur. Allt tråkigare och ointressantare! Jämmer! Så ha vi i riksdagen voteringsmaskinerna som hacka de ädla vildarna — dit jag nu äntligen hör, liksom, jag antar, änglarna — till hackkorf.”

⁶⁷⁸ Hegel 1977, 118.

⁶⁷⁹ Hegel 1977, 117–19.

päivästä toiseen jatkuva samojen työtehtävien yksitoikkoinen tekeminen nähtiin tylsistyttävänä, raskaana ja epämiellyttävänä.⁶⁸⁰

Työn käsite ja työhön suhtautuminen ovat kulttuurisidonnaisia. Samoin työtä käsittelevät ideaaliset kuvaukset. Aristoteleen ihanteessa sodittiin rauhan saavuttamiseksi ja työtä tehtiin vapaa-ajan mahdollistamiseksi.⁶⁸¹ Moren *Utopiassa* työmotivaatio perustui tehtävien vaihtuvuuteen ja lyhyeen työaikaan, vain kuuteen tuntiin päivässä. Tähän päästiin koko yhteiskuntaa kattavalla työskentelypakolla ja keskittämällä työalat olennaisimpiin. More arvotti joutilaisuuden ja laiskottelun sekä piti niitä ideaaliyhteiskunnan tuhoajina, sillä yhteisen hyvinvoinnin takaamiseksi oli kaikkien tehtävä yhteistyötä.⁶⁸² Vähäinen työnteon määrä on aina kiehtonut ihmisiä. Myös Campanellan 1600-luvulla julkaisema utopia *Civitas Solis* (ital. *La città del Sole*) kertoo neljätuntisista työpäivistä; tämä mahdollisti jäljelle jäävän ajan käytön henkilökohtaisten kiinnostusten parissa.⁶⁸³ Gustav Bang pohti 1900-luvun alussa tulevaisuuden yhteiskuntarakennetta kasvavan työväestön kautta. Hän näki työtehtävien ja työaikojen muutokset välttämättöminä. Työelämän uudelleenstrukturointi ja organisointi olivat käynnissä koko 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun. Bang kartoitti työtehtävien jaon kolmiosaisena kokonaisuutena, jonka kategoriat olivat teollisuuden, maatalouden ja toimihenkilöiden työtehtävät.⁶⁸⁴ Näiden ajatusten suhteen Larsson edusti arkeen ja luonnon sykleihin sidottua linjaa, joka toimi samalla perheen ja taiteilijuuden vaatimusten mukaan.

Työhön liittyvät kysymykset jakoivat myös kulttuuripolitiikan mielipiteet. Erik Gustav Geier ja Johan Ulof Wallin olivat industrialismin vaikutteita vastaan, tosin osa puhui Esaias Tegnérin ja Jöns Jacob Berzeliuksen tavoin uusien tuulien tuomista mahdollisuuksista.⁶⁸⁵ Monille taiteilijoille luova työ oli kaikki kaikessa. Kuten Nietzsche lopetti teoksensa *Also sprach Zarathustra* (1883–85) kaneettiin onnellisuudesta: onnellisuus ja työnteke eivät kulkeneet käsi kädessä, vaikka työn tekeminen olisikin ollut intohimo. Nietzscheille työ oli elämän sisältö ja sen päämäärä.⁶⁸⁶ Larsson ei edusta tässä mielessä toisia aikalaistaiteilijoita. Sundborniin muutettuaan ja sekä Spadserfvetin ja Kartbacken tilojen ostamisen jälkeen hänen työasenteensa sitoutui maatalouden arkeen ja

⁶⁸⁰ Bang 1911a, 196.

⁶⁸¹ Aristotle 1962, 287.

⁶⁸² More 1991, 85.

⁶⁸³ Campanella 1901, 158–59.

⁶⁸⁴ Bang 1911b, 46–53.

⁶⁸⁵ Larsson 2008, 18; Hult 1991, 64–65.

⁶⁸⁶ Nietzsche 1909.

sen edustamin perinteisiin käytäntöihin. Kuten ensimmäisessä käsittelyluvussa tuli esille, työnteon ideaali perustui Ruskinilla ja Morrisilla luovuuteen sekä ammattitaitoon. Henry van de Velde (1863–1957) kirjoitti esseessään ”Die drei Sünden wider der Schönheit” (1918) loogisen ajattelun ja työn rationalisoinnin puolesta. Hän kritisoi Ruskinia ja Morrisia menneeseen aikaan ja maailmaan kuuluneina, joiden aatelistolle tyypilliset käsitykset työnteosta ja kauneuden sekä viihtyvyyden luomisesta olivat vanhanaikaisia. Modernisaation vastaisuus ja työntekoa helpottaneiden koneiden vastustaminen, jopa vihaaminen, hidasti van de Velden mukaan kauneuden ja tyylin levittämistä. Ihanne oli kehityksen seuraaminen ja uusien keksintöjen soveltaminen olemassa oleviin käytäntöihin.⁶⁸⁷ Samalla Larssonin perheessä käytäntönä ollut yhdessä työskentely ja yhteistyö nähtiin osana tuolloista työideaalia.⁶⁸⁸

Toisaalta kehiteltiin uusia ekonomisesti ja työkäytäntöjen kannalta ihanteellisia ideoita. Suomalainen J.J. Sederholm puhui vakaasti amerikkalaisen Taylorin kehittämän pedantin työsuunnittelun puolesta. Efektiivisyys ja työkapasiteetin sekä tuotannon lisääminen olivat ajan muotitermejä. Kuten tällä hetkellä, oli menestymisen tae hyvin suunniteltu tuottavuus ja se toimi kaikilla tasoilla työtekijästä tuotekehittelyyn sekä tutkimuksesta myyntiin ja markkinointiin.⁶⁸⁹ Kuin tätä kommentoiden Larsson totesi: ”Med maskinen följer också fulheten ... Fy fadren! Som min vän »lilla Albert» säger.”⁶⁹⁰ Kauneudella ja rumuudella Larsson tarkoittaa kokonaisvaltaisempaa kauneuskäsitettä, jonka mukaan koneellisuus ja tulosvastuu tuhosivat monimuotoisuuden ja luovuuden. Sarjatuotanto hävitti yksilöllisyyden ja sitä kautta kauneuden. Toisaalta *Ett hem* -teoksen julkaisun aikaan jopa maatalouden työt koneellistuivat ja näin ollen taiteilijan kannanotto käsitti myös oman kodin maatalouden puitteet.⁶⁹¹ Larssonin tuotanto- ja työntekoihanne johtavat meidät jälleen ensimmäisessä käsittelyluvussa tulkittujen Moren ja Morrisin ihanteisiin. Larssonin ajatusten kaltaisesti molempien ideaaleissa kauneuden tuottaminen oli keskeisessä asemassa. Myös Morrisin ideaali suuntasi tulevaisuuden yhteiskuntaan, jossa keskiaikaisen Euroopan taiteen ja käsityöläisyyden osaaminen yhdistyvät monitasoiseen harmoniaan ja tasa-

⁶⁸⁷ Velde 1918, internetjulkaisu. Viitattu 1.11.2009.

⁶⁸⁸ Bergström 1904.

⁶⁸⁹ Sederholm 1915; Teräs 2001, 150; Kettunen 1990, 366-370. Myös Sederholm: ”Om den amerikanska effektivitetsrörelsen, med särskilt hänsyn till den s.k. Scientific Management”, 1914.

⁶⁹⁰ Larsson 1913, 17–18.

⁶⁹¹ Szabó 1982, 35–57; Kuuse 1970. Myös Nilsson N.: Jordbruksmaskiner. Teoksessa *Kulturen* 1978. *Kulturen i Lund*, Lund 1978. Larssonin teos *Spadarfvet* esitti akvarelleissaan useita maatalouden töitä helpottaneita koneita.

arvoisuuteen.⁶⁹² Katolisesta näkökulmasta tarkasteltuna Moren *Utopia* edusti keskiaikaisen munkkiyhteisön ydinkohtia: keskinäistä auttamista ja yhteistyötä, yhteisomistusta ja ylellisyydestä luopumista. Tämä ajattelu on verrannollinen myös 1800-luvun lopun tilanteeseen. Tietyt ammatit ja osaamisalueet, kuten insinöörien ammattitaito nousi eräänlaiseen uuden käsityöläisyyden huippuluokkaan, joka muistutti keskiaikaisen mestariluokan peruselementtejä. Ammattitaito vaati koulutusta ja uudet keksinnöt olivat usein tarkoin vaalittuja salaisuuksia. Myös ammattiarvostus liikkui ideaalisesti uuden ja paremman yhteiskunnan rakentamisessa – yhteisen hyvän tuomisessa ja parhaaseen lopputulokseen pyrkimisessä. Filosofisella tasolla *Utopiaa* voidaan tarkastella ontologisista näkökulmista käsin ja nähdä se yksittäisten ihmisen olemassaoloon liittyvien positiivisten ja negatiivisten vaikutteiden kuvaajana.⁶⁹³ Tällaisena voidaan tulkita myös Larssonin kotikuvauksia ja *Ett hem* -teosta, tosin positiivisten akvarellien ja suorasukaisten tekstien polariteettisena yhdistelmänä. Kuten Larssonilla, terve suhde niin työhön kuin taiteeseenkin olivat Morrisin mukaansa arjen rakennuselementtejä.⁶⁹⁴

Kokonaisvaltaisesti tarkasteltuna yhteiskunta muuttui ammatillisen jaon osalta toisen ja kolmannen asteen tuotantotoimenkuvia sekä jakeluammatteja suosivammaksi, perinteisen käsityöläisyyden ja primäärituotantoon liittyvien ammattien osuuden pienentyessä.⁶⁹⁵ Larsson oli tällaista arvottamisperiaatetta vastaan ja edusti Morrisin ja Ruskinin linjaa kannattaen käsityöläisyyden sekä alkuperäisten ammattien hallintaa.⁶⁹⁶ Hän totesi itse ryhtyneensä maanviljelijäksi, jos olisi syntynyt maalla. Käytännön tasolla tämä näkyi esim. siinä, että Ulfista piti kouluttaa maanviljelijä ja ennen täysi-ikäisyyttä hänet lähetettiin maatilatoihin Upplannin Pennigbyhyn.⁶⁹⁷ Toisaalta täytyy ymmärtää, että Larsson oli ensisijaisesti taiteilija ja maanviljelijäksi hän ryhtyi osittain perheensä elättämisen kautta. Tätä kuvaa hauska tapaus, kun Larsson oli

⁶⁹² Esim. Morris 1978, 147; Morris 1979, 157-59. Myös Yates 1990, 63-70; Harvey, Press 1996, 231; Källström 2000, 49-50.

⁶⁹³ More 1991, 7-21.

⁶⁹⁴ Morris 1979, 113; Morris 1978, 147.

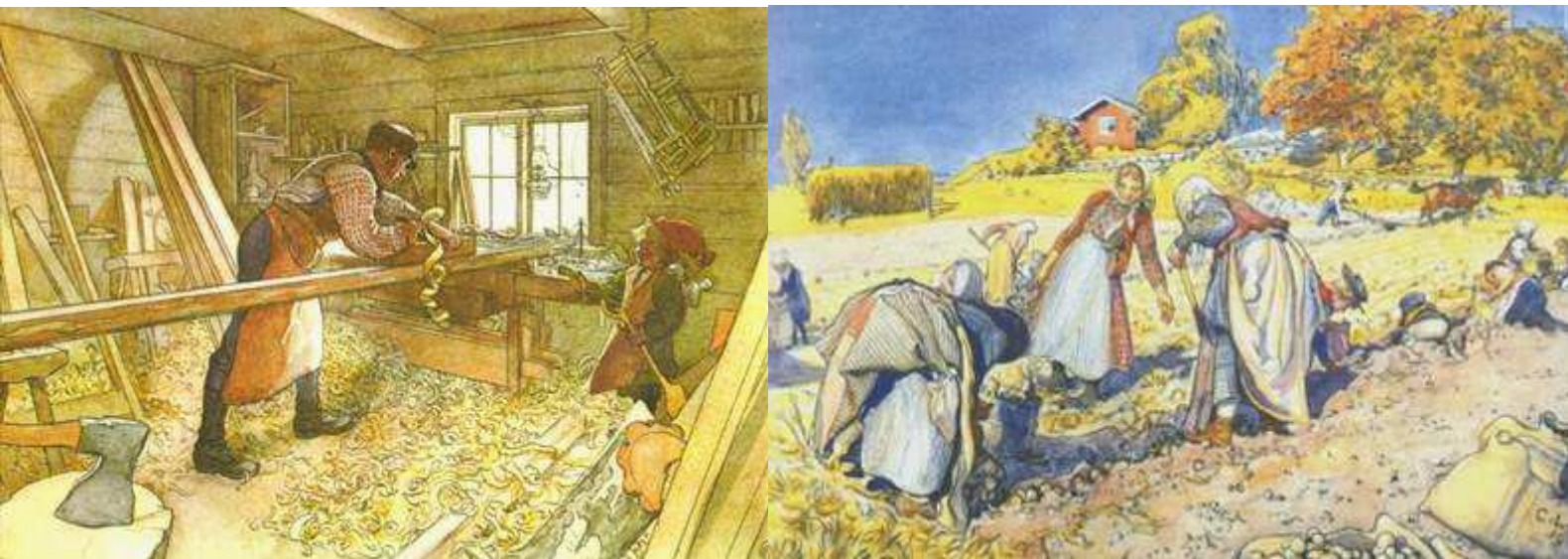
⁶⁹⁵ Strömberg, 1992, 11-13. Vuonna 1880 primäärin tuotannon parissa työskenteli 79.2 prosenttia kansasta, kun vuonna 1920 heidän määränsä oli pudonnut 60.8 prosenttiin. Toisen- ja kolmannen asteen tuotannossa vastaavat luvut olivat 11.2 % ja 28.2 %. Kuljetuksen ja viestinnän parissa työskenteli 1880 vain 3.6 % ja vuonna 1920 8.0 %. Toisaalta administratiivisen ja ammatillisen osaamisen ammattikunnat pienenevät, sillä 1880 näihin ryhmiin kuului 6.0 prosenttia kun vuonna 1920 puolet vähemmän eli 3 %.

⁶⁹⁶ Larsson 1913, 17-18.

”Jämför därmed det gamla handtverket, där man måste gå igenom lärlingstiden och göra gesällprofven, då man alltid kunde hoppas att bli en hedrad mästare och kapten i borgerskapets kavalleri; då man hade sina gillestugor, med ämbetskistor och dryckesceremonier, sina processioner med sitt eget helgons bild på standaret, och då – för trefnadens skull – hvart skrå hade sina egna gator, Skomakare-, Skräddare-, Stadssmedje-, Saltmätare-, Garfvare, Präst- och Bryggaregatorna samt - Grälmakaregränden. Alla dessa äro kvar i Stockholm – jag har nämligen sett efter i Adresskalendern – ja, det var stämning öfver »arbetarens» lif under flydda sekler.”

⁶⁹⁷ Larsson 1906.

kävelylenkillään tervehtinyt iloisesti lehmiä paimentanutta kyläläistä ja kysynyt komeiden eläinten omistajaa, johon rouva oli hämmentyneenä vastannut, että sehän on taiteilija itse.⁶⁹⁸



Kuva 52 ja 53. Larsson: *I snickarboden* ja *Potatisupptagningen*, 1905. Akvarellit teoksessa *Spadarfvet* 1906.

Larssonien tilan hoitaminen oli todellista maanviljelyä ja karjanhoitoa sekä tilusten kunnossapitoa ja uudistamista. Larssonin ostaessa Spadarfvet-tilan, olivat sen talli- ja muut rakennukset todella huonossa kunnossa. Hänen oli korjautettava ne asianmukaiseen kuntoon, korjattava kaikkien rakennusten katot, ostettava lisää eläimiä, työvälineitä ja palkattava työväkeä.⁶⁹⁹ Myös taiteilijaa haastattelemassa käynyt Forsslund kirjoitti, että Spadarfvetin rakennukset olivat kutakuinkin mätiä ja Larssonin oli rakennettava uusi talli, navetat ja päivätupa (*dagkarlstuga*).⁷⁰⁰ *I snickarboden*- ja *Potatisupptagningen*-akvarelleista näkyy, että maatilalan pitämiseen kuului ympärivuotinen työnteko ja totta oli, että tilan pitäminen osoittautui heti alkuun sekä työlääksi että kalliiksi kaupaksi. Larsson ei kuitenkaan halunnut lahjoittaa tilaansa ”ensimmäiselle vastaantulevalle”, sillä maanviljelijäksi ryhtyttyään hän edusti omasta mielestään konkreettisesti kansallisia perinteitä sekä luonnonläheistä elämäntapaa ja häpesi ainoastaan tekemiään tyhmyyksiä.⁷⁰¹ Larsson ei tehnyt maatilalan töitä itse, vaan esim. Spadarfvet-tilalla työskentelivät siellä asuneet Johan ja Johanna, joilla oli pieni tytär Susanna. Aputyövoimana heillä oli toisinaan piika Tekla ja ”Bäckströmin ukko”.⁷⁰²

⁶⁹⁸ Larsson 1906.

⁶⁹⁹ Larsson 1906, alkuteksti.

⁷⁰⁰ Forsslund 1931, 80; Neergaard 1999, 231–32. Larsson maksoi maatilasta 8000 kruunua.

⁷⁰¹ Larsson 1906, alkuteksti.

⁷⁰² Larsson 1906, alkuteksti.

Spadarfvet-teos kuvaa koko vuoden maataloustöitä ja vastaa siten kuvateoksena jo 1500-luvulla tunnettua *Bondepraktikan*-teosta.⁷⁰³ Lähteiden perusteella vaikuttaa siltä, että taiteilijalle maanviljelys yhdistyi onnistuneesti taiteellisen luovuuden, arjen fyysisten tarpeiden ja kansallisromanttisen aatemaailman kanssa. Samalla *Ett hem* ja sitä seuranneet teokset kuvasivat perheen suhdetta työhön sekä taiteilijakodin työkäytäntöjä. Kuin taiteilijan suusta kertoo *Nordisk Familjbok* maalla työskentelystä sanoen, että luonnon vapaudessa työergonomia ja -tehtävät ovat vaihtelevuudessaan terveellisiä sekä tuottavat tekijälleen mielihyvää – toisin kuin tarkkaan säännöstelty tehdastyöskentely.⁷⁰⁴ Larsson piti maaseudulla työskentelyä ihmiselle luonnollisena ja terveellisenä toimintana. Hän kehotti *Spadarfvet* -teoksessaan kaupunkilaista arvostamaan maanviljelijän työtä, sillä heidän työpanoksensa ruokki koko kansan. Kansallisuusaatteen hengessä hän nosti maanviljelyn samaan arvoon maanpuolustuksen sankarillisuuden kanssa, sillä hänen mielestään isänmaata uhatessa sen henkeä puolustettiin ruoalla ja verellä. Tämä mielipide yhdistää kodin ihanteellisen sijainnin materiaalsen tason käytäntöihin, sillä naturalistinen elämänsäsenne toteutui luonnossa työskennellessä.⁷⁰⁵ Maalaisromantiikka ja maatalouden tukeminen nousivat yhteiskunnallisiksi kysymyksiksi 1870-luvulla, jolloin maahan alettiin tuoda viljaa Amerikasta. Kilpailutilanne heikensi ruotsalaisten pientilallisten asemaa ja heikensi entisestään maaseudun työllisyystilannetta. 1880-luvulla maatalous kärsi myös yleisestä palkkojen ja hintojen laskusta, joka omalta osaltaan heikensi elinolosuhteita.⁷⁰⁶ Maaseudun työt koneellistuivat 1910-luvulla. Larsson näki sen aiheuttamat käytännön vaikutukset eli työvoiman tarpeen vähenemisen ja työllistymistilanteen muutoksen. Eniten häntä häiritsi käden työn ja sen jäljen häviäminen.⁷⁰⁷

Ett hem -teos esittelee lapset työntouhussa, kotiaskareissa auttaen. Kaupungeissa suurin osa lapsista työskenteli jo 7-vuotiaasta lähtien tehtaissa. Teollisuudessa käytettiin runsaasti lapsityövoimaa, esim. puuvilla- ja tulitikkutehtaissa. Lapsilla teetettiin yleensä helppoja työtehtäviä ja palkka oli vain pieni osa aikuisen saamasta. Industrialismin muutosten seurauksena ehdotettiin nuorten työsuhteen

⁷⁰³ Nelson 1934, 46.

⁷⁰⁴ Meijer Nordisk Familjbok 1904, 1335–36.

⁷⁰⁵ Larsson 1906, alkuteksti.

⁷⁰⁶ Heckscher 1980, 299.

⁷⁰⁷ Larsson 1913, 17–18. ”Härute på landet ha vi landtbruksmaskinerna som snart gjort bonden obehöflig; ja, i rippet skola maskinerna ha gjort alla människor obehöfliga, vi bli åtminstone något annat sorts kräk, ty handen, handen, den Gudomliga handen skall tvina bort.

pituudeksi korkeintaan 3 vuotta, jonka jälkeen se tuli uusia.⁷⁰⁸ 1800-luvun lopussa haluttiin muutos vuosisadan alun lähes lapsiorjuutta edustaviin olosuhteisiin ja päätettiin myös, että alaikäisen työsopimuksen tuli päättyä hänen tullessa täysi-ikäiseksi. Samalla alaikäisen työnantajan tuli erityisesti huomioida nuoren työntekijän moraalinen kasvatus.⁷⁰⁹ 1980-luvun tutkimuksissa pohdittiin alaikäisten, siis lapsityön vaikutusta elinikään sekä tulevaisuuteen. Lars Olsson esittää, että Engelsin englantilaista lapsityövoimaa käsittelevä tutkimus antaa liian synkän kuvan lasten ja nuorten työolosuhteista ja elämästä työsuhteen päätyttyä.⁷¹⁰ Selvää on, että työolosuhteet ja elämäntarinat vaihtelivat alueittain.⁷¹¹ Vuoden 1900 lainsäädäntöuudistus kielsi alaikäisiä työskentelemästä vaarallisilla työpaikoilla. Toisaalta työskentely sallittiin vaarattomiksi katsotuissa työtehtävissä jo 11 vuoden ikäisenä ja 14-vuotias nähtiin jo täysikasvuisena työskentelemään maan alla kaivoksissa.⁷¹² Naisten tuli olla poissa työpaikalta neljä viikkoa synnytyksen jälkeen, tosin poikkeus voitiin suoda lääkärintodistuksella.⁷¹³ Tavallista oli myös, että perheen naiset ja lapset työskentelivät samoissa yrityksissä.⁷¹⁴ Tämä saattoi olla hyvä perheyhteyden kannalta, mutta huomioitavaa oli, että 1900-luvun alussa työskentelivät useat perheenäidit 11-tuntisia työpäiviä, jolloin perheelle jäi vain vähän yhteistä aikaa.⁷¹⁵

1800-luvun loppua kuvasti myös työnteon ideaalin tutkiminen ja käytännön muutosten aikaansaaminen. Vuosisadan vaihteessa työlainsäädäntö oli samanlaisen muutosprosessin alla, kuin koko yhteiskunnan säännökset. Keskeinen työturvallisuutta lisännyt laki oli vuoden 1889 *Yrkesfarelagen*, joka oli *Arbetsförsäkringskommittén* aikaansaama.⁷¹⁶ Aikalaislähteistä tulee selvästi ilmi, että

⁷⁰⁸ Vehkalahti 1999, s. 30–32.

⁷⁰⁹ Sundbärg 1901, 970. ”Sålunda stadgas i 1864 års förordning angående utvidgad näringsfrihet, att vid anställning af handelsbetjänt eller arbetare i fabrik, handverk eller annan handtering kontrakt bör upprättas i vittnens närvaro och villkoren därvid noga bestämmas, däribland tjänstetiden, som icke må öfverstiga 3 år.”

⁷¹⁰ Olsson 1984, 155–57.

⁷¹¹ Sundbärg 1901, 973. Katso tarkemmin Liite II, tilasto 3,

⁷¹² Sundbärg 1901, 975. ”Bortsedt från vissa stadganden angående kvinnoarbete, hvarom nedan, reglerar 1900 års lag- minderårigas arbete i »industriellt yrke», hvarmed förstås sågverks- och därmed förenad brädgårdsrörelse,

grufdrift eller annat därmed jämförligt arbete; masugn eller annan inrättning, som afser tillgodogörande eller förädling af mineralrikets alster och ej drifves handverksmässigt; fabrik; skeppsbyggen-, mejeri-, bryggeri-, kvarn- samt handverksrörelse, som drifves under sådana förhållanden, att den kan anses som fabriksrörelse: boktryckeri; bränneri och annan med fabriksdrift jämförlig handtering.”

⁷¹³ Sundbärg 1901, 977.

⁷¹⁴ Sandin 1984, 107. Aiheesta lisää teoksessa Olsson Lars: Då barnen var lönsamma. Om arbetsdelning, barnarbete och teknologisk förändring i några svenska industrier under 1800-och början av 1900-talet. Tiden, Stockholm 1980.

⁷¹⁵ Steffen 1907, 7-9; Nardinelli 1990, 151. Toisaalta perheyhteys saattoi joissain tapauksissa estää lasten oikeuksia toteutumasta, vanhempien päättäessä lasten työajoista ja olosuhteista.

⁷¹⁶ Sundbärg 1901, 967; Sundin J, Willner S. 2007, 131.

työlainsäädäntöön liittyvät muutokset nähtiin kulkevan käsi kädessä työmotivaation kanssa. Ihanteena nähtiin hyvä työympäristö ja yksitoikkoisen työn vähentäminen neljään tuntiin päivässä. Key julisti Ruskinin tavoin: ”Lagar och arbetsvilkor måste nydanas. Men det nydanade samhället skall icke kunna fylla löftena om människovärdigare tillstånd, ifall icke laglydnad och arbetsheder mångdubblas.”⁷¹⁷ Larssonin esittämän ajatuksen mukaisesti oli työn arvostamisen ja motivaation kannalta olennaista saada toimia osana yksikköä, joko omistamassa tai vaikuttamassa sen toimintaan.⁷¹⁸ Kuten Karl Walden tulkitsi, Larssonin kodin onnellisuus syntyi työn kautta ja työn tekemisestä nauttimisesta.⁷¹⁹ Bang totesikin aikalaismielipiteet kiteyttäen, että orjien ja vapaiden vastakkainasettelujen aika oli ohitse: ihmisten tuli mielekkäiden työtehtävien ja olosuhteiden kautta kehittyä henkisesti aikuisiksi ja tasapainoisiksi *kulttuuri-ihmisiksi*.⁷²⁰ Ideaalisena päämääränä nähtiin myös oman persoonallisuuden kehittämismahdollisuudet työajan ulkopuolella.⁷²¹ Myös Jose Harrisin tutkimus viktoriaanisen Englannin työmoraaalista kertoo samasta ajattelutavasta.⁷²²

Työn ja terveyden suhde on aikalaismateriaalissa monisyinen ja riippui kokonaan tulkitsijan näkökulmasta. *Idun* kiteytti ideaaliseen työn tekemiseen liittyneitä perusajatuksia. Sen mukaan oli olennaista, että ruumiillinen ja henkinen työ olivat määrältään tasapainossa.⁷²³ Ergonomisesti peräänkuulutettiin hyviä, turvallisia ja terveyden kannalta optimaalisia työtiloja. Valoa ja raikasta ilmaa tuli olla riittävästi ja vaaramomenttien vähäisiä. Työntekijän tuli myös tarkastella työasentojaan ja työntekotapojaan. Fyysiset tekijät tuli huomioida ja monipuolinen lepo taata.⁷²⁴ Myös työlainsäädäntö tuki näitä periaatteita ja epäkohtia korjattiin jatkuvasti käytäntöjä parantavin lakimuutoksien.⁷²⁵ *Ett hem* -teoksen kuvaamat kodin työolosuhteet eivät

⁷¹⁷ Key 1910, 73; Dumrath 1901c, 20–21.

⁷¹⁸ Bang 1911a, 196.

⁷¹⁹ Walden 1900, 275.

⁷²⁰ Bang 1911a, 198.

⁷²¹ Steffen 1907, 12.

⁷²² Harris 1993, 134–39.

⁷²³ Key 1895, 26–30. Key tulkitsi työkäsitettä Ruskinin ajatteluun perustuen ja näki sen individualistisen ja sosialistisen näkökulman ristiaallokossa.

⁷²⁴ *Idun* 28.4.1893, 131.

⁷²⁵ Sundbärg 1901, 976. ”Dylika äfven i allmänhetens intresse gifna bestämmelser finnas för öfrigt i förordningen af 1875 angående eldfarliga oljor o. dyl., af 1897 angående explosiva varor, af 1874 angående passagerarångfartygs byggande, utrustning och begagnande, af 1878 angående nödig sakkunskap hos befälhafvare å svenska handelsfartyg och af 1885 angående åtgärder till undvikande af fartygs ombordläggning. Och såsom tillkommen äfven i den allmänna hälsovårdens intresse kan slutligen betraktas bestämmelsen i 1874 års hälsovårdsstadga, att i rum – däribland äfven fabriker och verkstäder –, där vanligen ett större antal människor samlas, tillräcklig luftväxling bör underhållas.”

Mm. työilman laatu huomioitiin erikseen kaivostyössä käytetyn fosforin yhteydessä ja vuoden 1884 kaivoksia koskenut pykälä käski sulkemaan kaivoksen vaaran uhatessa.

vastanneet kaupunkien tehdasolosuhteita tai tavallisia maatalouden olosuhteita.⁷²⁶ Larssonin kotikuvauksissa työnteko on sekä arkisen maanläheistä että taiteilijan tekemää luovaa työtä. Samalla tavoin kuin kodin materiaalisella tasolla, yhdistyvät taide ja luovuus tasapainoisesti arjen tehtäviin. Kuten Key totesi kulttuurityön tekemisen ideaalisista ja tasapainoisista olosuhteista: ”Hvarken torftighetens kalla eller lyxens heta zon, endast den tempererade är, också i detta fall, gynsam för en hög kulturblostring.”⁷²⁷

Lähdemateriaaleista käy ilmi, että 1800-luvun lopussa suhtauduttiin kodissa tehtyyn työhön kaksijakoisesti. Se oli välttämätöntä ja siten tärkeää, mutta rahallisessa mielessä sitä ei arvostettu. Porvariperheissä suurin osa arjen askareista teetettiin palvelusväellä, mutta kaupungin työläisperheiden ja maaseudun väestön kotityöt jäivät pääasiassa perheen naisten harteille.⁷²⁸ Piikojen palkasta käytiin keskustelua ja mm. *Idun*-lehdessä kommentoitiin vuosien ajan palkkaukseen ja työaikoihin liittyneitä kohtuuttomuuksia.⁷²⁹ Lastenhoito ja siivous olivat vähiten arvostettuja ja yleensä nämä tehtävät jäivät nuorimmille naisille. Pahinta oli, että osa omasta sosiaalisesta yhteisöstään lähteneistä piioista joutui työpaikan vaihdoksen kautta prostituoidun asemaan.⁷³⁰

Yhtenä suurimmista ongelmista nähtiin myös industrialismin kokonaisvaltaisesti työsuhteita pilkkonut vaikutus: työsuhteet olivat usein lyhyitä ja palkkaus huono. Maaseudulla piialla ja rengillä oli kiinteä asuinsija maalaistalossa ja osa palkasta tuli suoraan kulutushyödykkeinä (*in natura*).⁷³¹ Sundbärgin muonamiehiä käsitelleestä aikalaistutkimuksesta tulee esille tavanomainen korvaustapa, jonka mukaan rahallinen palkka oli keskimäärin 200–300 kruunua vuodessa. Vertailuna voi todeta, että opettajien vuosipalkka oli vuosina 1901–1902 paikasta ja asemasta riippuen 350–1400 kr ja puusepänverstaalla työskennelleellä vähintään 1000 kr/vuosi.⁷³² Sundbärgin laskelmien

⁷²⁶ Vrt. Rosenbeck 2006, 228–30. Maaseudun ja kaupungin työolosuhteiden erot, massamuuttojen syyt.

⁷²⁷ Key 1895, 41.

⁷²⁸ Steinrud 2008, 161–64. Porvariston naisten työtehtäviin kuuluivat pääasiassa sosiaaliset edustustehtävät ja erityyppiset hyväntekeväisyystoimet.

⁷²⁹ *Idun* 10.3.1893, 77–8; *Idun* 13.12.1902, 803–4. Vrt. Sjöberg 1996, 101. Kotitalousapua koskeva laki *Hembiträdeslagen* astui voimaan vasta 1944.

⁷³⁰ Rosenbeck 2006, 212–16.

⁷³¹ *Idun* 10.3.1893, 77–8.

Sundbärg 1901, 967. Myös lainsäädännössä otettiin huomioon palvelusväen muuttunut tilanne kaupungeissa. ”»tjänstehjonet», ställer sin arbetskraft odelad till en annans, »husbondens», förfogande, dock hufvudsakligast för kroppsarbete i hans hushåll eller jordbruk. Att husbonden lämnar kost och bostad eller en lön, som åtminstone uppgår till värdet af dessa, synes numera icke fordras för att konstituera ett tjänstehjonsförhållande. Kontrakt, ingångna för kortare tid, anses däremot som »arbets-legoafstal»”

⁷³² Hammarlund *Svensk Lärartidning* 1901, 376–77, 394, 753, 903, 932; Sundbärg 1913, 42.

mukaan muonamiesten perheiden tulotaso oli näin ollen hyvin huono.⁷³³ Maatiloilla työskennelleiden elintaso ja elämänlaatu olivat suoraan suhteessa isäntä- tai työnantajaperheen käytäntöihin ja asenteisiin. Aikalaistutkimusten ja -lähteiden mukaan osa palvelusväestä ja muonamiehistä eli lähinnä maaorjina, eikä tilanne ollut juurikaan muuttunut Wollstonecraftin 1700-luvun lopun kuvauksista. Palkka oli usein riittämätön ja työolosuhteet kohtuuttoman vaikeat sekä työpäivät pitkiä. Naisten asema oli edelleen keho ja heidän työmääräänsä kuormittivat toiselle tehdyn työn lisäksi oman perheen hoitaminen.⁷³⁴ Tämän taustan huomioden on helppo ymmärtää edellisessä luvussa käsitellyn kaupungistumisen nopeus ja tehdastyön houkuttelevuus. Isännillä oli myös monien vuosisatojen ajan ollut oikeus kurittaa työntekijöitä fyysisesti, mm. palvelusväen laiskottelun estämiseksi. Aikuisten fyysinen rankaiseminen poistettiin vuonna 1858 ja alaikäisten palvelijoiden kohdalla vasta vuonna 1920.⁷³⁵ Teoreettisesti palvelijalla oli oikeus erota tehtävästään, jos isäntä kohteli häntä huonosti ja hänellä oli oikeus rahalliseen korvaukseen. Usein palvelussuhde siirtyi sukupolvenvaihdon yhteydessä. Isännän kuollessa perhe oli taloudellisesti vastuussa palvelijasta, piiiasta tai rengistä, ja palvelussuhteen odotettiin jatkuvan isännänvaihdoksesta huolimatta. Isännän muuttaessa kuului palvelijan seurata perheen mukana.⁷³⁶

Aikalaisajattelun mukaan hyvä työsuhde kuvattiin moraalisesti asiallisena:

”För öfrigt skall det i sitt förhållande vara gudfruktigt troget, flitigt, lydigt, nyktert och

⁷³³ Sundbärg 1913, 40-42.

Kontanta medel	Kronor 275:00
Fri bostad med vedbrand, värt	150:00
600 kg. råg, värderad till	72:00
40 kg. vete	4:80
30 kg. korn	3:60
30 liter ärter	4:50
1 1/2 liter oskummad mjölk om dagen, värd pr år	54:70
1 1/2 liter skummad	27:35
80 kg. fläsk, värderat till	80:00
2 1/2 tunnor potatis samt rätt att sätta	
1/2 tunna på husbondens jord, värderad till	10:00
eller tillhopa enligt ortens pris vårt	Kronor 681:95
varifrån dock avgår utgift för förmalning av	
säden, som kan värderas till	7:00
	Rest Kronor 674:95

⁷³⁴ Vrt. Wollstonecraft 1889, 29-30.

Sundbärg 1913, 40-41. ”Hela en dylik statares arbetstid är ägnad uteslutande åt huvudgården. Med den långa arbetstid (c:a 12 timmar) och det ansträngande arbete, vilka i vanliga fall förekomma, blir naturligtvis varken tid eller kraft övrig för stataren till privat arbete. Några slag av försäkring eller understöd vid sjukdom, olycksfall eller dödsfall förekomma i vanliga fall ej. Blir familjefadern långvarigt eller obotligt sjuk, eller blir han av andra orsaker arbetsoduglig, eller skulle han avlida, kastas de övriga, minderåriga eller till kroppsarbete olämpliga familjemedlemmarna utan vidare ceremonier in på ifrågavarande kommuns fattigvårdsinrättning.”

⁷³⁵ Pleijel 1965, 35.

⁷³⁶ Sundbärg 1901, 969.

sedligt.”⁷³⁷ Lähdeaineiston perusteella Larssonit olivat hyvä työnantaja. Heille kodin ja tilan työntekijät olivat persoonia, henkilöitä, jotka esiintyivät myös taiteilijan maalauksissa ja joiden luonteenpiirteitä sekä ammattitaitoa arvostettiin. He eivät kuuluneet työläisväestöön tai toiseen kastiin, kun taas kaupunkimiljöössä oli tapana erotella palvelusväki isäntäväestä. Taidehistorian lisensiaatin tutkimuksessa kävin läpi Larssonin suhdetta malleihinsa ja tämänkin osa-alueen kautta valottuu kuva rehellisestä, sydämellisestä ja kunnollisesta työnantajasta. Moniin taiteilijakollegoihinsa verrattuna hän kohteli pääasiassa köyhistä olosuhteista tulleita nuoria malleja kuin tyttäriään ja auttoi heitä jopa pysyvän työpaikan hankkimisessa tai opiskelujen aloittamisessa.⁷³⁸ Taiteilijaparin ja sitä kautta koko kodin suhdetta työntekoon kuvastaa *Ett hem* -teoksessa oleva ja taiteilijan lapsuudesta tuntema vanha runo:

Arbetsam och full af hopp
finn din möda liten.
Solen går så vänlig opp
när hon lyser fliten.
Äkta framsteg, ökad ro
mera fröjd af lifet,
och ett eget trefligt bo
uti perspektivet.⁷³⁹

Jos Larssonin kuvaama koti-ideaali nähdään pastoraali-idyllin kaltaisena pakopaikkana kaupungin saasteesta ja turmeluksesta, on sen työtä käsittelevä sisältö muuta kuin lomaparatiisin kuvaus. Kuten runo esittää, positiivinen asenne arjen työntekoon teki kodista hyvän paikan asua ja mahdollisti elämässä menestymisen. Kodin käytännöt eivät toimineet ilman työntekoa. Edellisessä luvussa esille tullut kodin puhtausihanne ei olisi ollut käytännössä mahdollinen ilman perheen työntekijöiden ja Karin työpanosta. Lasten vaatteiden ja kodin koko olemuksen puhtaus on teoksen keskeinen elementti. Myös 1800-luvun lopun kirjallisuus ja taide käsittelevät vaatteidenpesua: esim. Emile Zola (1840–1902) kirjoitti aiheesta novellissa *L'Assommoir* (1877) ja Edgar Degas

⁷³⁷ Sundbärg 1901, 968-9.

”Husbonden å sin sida bör behandla tjänstehjonet med billighet och rättvisa. Han bör sålunda icke ålägga detsamma arbeten, som öfverstiga dess krafter, bemöta det med välvilja och foglighet o. s. v. Han är vidare skyldig att lämna det öfverenskomna vederlaget. Kost och husrum torde få anses böra utgå efter hvad på orten vanligen gifves; likaledes lön, kläder och dylikt, när aftalet ej därom lämnar tillräcklig upplysning. Lönen torde böra utbetalas åtminstone hvar flyttningsdag, oafsedt om tjänstehjonet flyttar eller kvarstannar i tjänsten. Sjuknar tjänstehjon, bör husbonde det låta sköta och vårda men har å andra sidan rätt att afräkna hvad han utgifvit till läkare och läkemedel; lönen torde fortfarande utgå. Slutligen är husbonden skyldig att draga försorg om det tjänstehjon, som troget och väl tjänat honom från sitt trettionde år och till dess det för ålderdom kommit i den belägenhet, att ingen med dess tjänst kan vara belåten.”

⁷³⁸ Larsson 2008.

⁷³⁹ Larsson 1899.”Så lät en strof som fäste sig i minnet en gång då jag, en liten pojkrackare, kom att se den i en visbok, som låg bredvid fars rakknifvar med hvilka jag skulle formera min blyertspenna.”

(1834–1917) maalasi aiheesta useita teoksia. 1800-luvun lopun arkirutiineissa pelkästään vaatteiden pesuun käytettiin keskimäärin 2-3 päivää viikossa.⁷⁴⁰ Larssonin kokoisessa perheessä aikaa kului varmasti huomattavasti enemmän, sillä vaatteita oli myös korjattava ja muodistettava lasten kasvaessa. Useissa perheen arkea kuvaavissa akvarelleissa Karin istuukin käsityön ääressä.



Kuva 54. Larsson Carl: *Karin i linneskåpet*. Akvarelli, 1906.

Morag Shiach esittää tutkimuksessaan, että vaatetuksen puhtauteen sijoittaminen nähtiin 1850-luvulla tärkeänä. Työläisperheet sijoittivat siihen noin puolet kuukauden tuloista ja porvaristoperheet kolmasosan. Myös ajallinen työmäärä koettiin palkitsevana ja sitä arvostettiin, vaikka pesijättären ammattia pidettiin lähinnä marginaalisena eikä hänen työtään arvostettu rahallisesti.⁷⁴¹ Larssonin kotikuvauksissa näkyvä vaatteiden pesuun, korjaukseen ja muodistamiseen käytetty työmäärä ja aika selittyvät osittain sillä, että vaatteilla oli merkitys sosiaalisen aseman kannalta. Ulkoisella olemuksella kerrottiin elämässä menestymisestä ja arvostuksista.⁷⁴² Tästä näkökulmasta tarkasteltuna Karinin työpanos kertoi perinteisistä arvoista ja kodin työnjaosta. Larsson maalasi vaimostaan akvarellin *Karin i linneskåpet*, jolla hän omalla tavallaan osallistui

⁷⁴⁰ Shiach 2004, 79. Enemmän aiheesta Davidson Caroline: *A Woman's Work is never Done. A History of Households in British Isles 1650-1950*. Chatto and Windus, London 1982.

⁷⁴¹ Shiach 2004, 78-9.

⁷⁴² Esim. Stadin 2005. Stadin valottaa historiallisesti vaatteiden keskeistä merkitystä ennen kaikkea hallitsevien henkilöiden julkisuuskuvan muodostamisessa.

ajan tasa-arvokeskusteluun. Larssonien perheessä vallitsi perinteinen, sukupuolittunut työjako. Lähteiden kautta jää kuitenkin kokonaiskuva, että perheen työjako oli molempien yhteinen päätös. Karin kirjoitti akvarellin maalaamisen aiheuttamasta kaaoksesta äidilleen: ”Carl skulle redan rest denna vecka, men har börjat en tafla efter mig inne i Gammelrumet, der jag tömt det stora skåpet för att ordna det. Allt skåpets innehåll utbredt öfver bord och golf. Och så har nu rummet fått stått orörd i en vecka.”⁷⁴³ Taloudellisesti Larssonin kannatti maalata kuva vaimostaan liinavaatekaappia järjestämässä, sillä Thorsten Laurin osti maalauksen samana vuonna 2000 kruunulla.⁷⁴⁴

Jos tasa-arvotaistelu ei ollut keskeinen teema Larssonien perheessä, nousi se yhteiskunnalliseksi keskusteluaiheeksi teknologisoitumisen kautta syntyneiden uusien ammattien myötä, esim. puhelinkeskusten telefonisteina toimivat usein naiset. Tasa-arvo ja sen toteuttaminen käytännössä nostattivat kuumia tunteita niin kansan kuin poliitikkojen keskuudessa. August Bebel (1840–1913) oli sosialistisen kansanliikkeen saksalaisia johtohahmoja, joka toimi avomielisesti naisasialiikkeen puolestapuhujana jo 1880-luvulla. Hän näki aikalaismielipiteiden korostuvan naisen ja miehen fyysistä eroa ja siten halventavan naisten tekemää työtä. Adrian Molin esitti naisten äänioikeuden puolesta kirjoitetussa pamfletissaan *Man och Kvinna* esteitä naisten ja miesten tasa-arvoisuuden toteutumiselle.⁷⁴⁵ Hän käsitteli sukupuolten välistä eroa Bebelin vastaisesta näkökulmasta ja väitti, ettei tasa-arvo voinut perustua samanlaisuudelle, vaan samankaltaisuudelle. Samankaltaisuus-periaatteessa naiseus perustui luonnonjärjestykseen, jonka mukaan naisella ei luonnostaan ollut niitä ominaisuuksia, joita kulttuurin, kirkon, yhteiskuntaelämän tai politiikan parissa työskentely edellytti.⁷⁴⁶ Molin esitti kirkkaan vastalauseen yhteiskuntamuutoksille, jotka antoivat naisille mahdollisuuden äänestää ja päästä erityyppisiin valta-asemiin, kun taas Bebel puhui sosiaalidemokraattisesti naisten tekemän työn tasa-arvoisuudesta. Aikalaiskritiikki käsitteli myös naisten asennetta erilaisia työtehtäviä kohtaan ja koulutuspuhjan

⁷⁴³ Karinin kirje Hilda Begöölle 16.1.1906. Handskriftsarkivet, Uppsala Universitetsbibliotek.

⁷⁴⁴ Neergaard 1999b, 109.

⁷⁴⁵ Nordisk Familjebok 1925, 581–82. Adrian Molin nähtiin aikalaislähteissä Egna hem -liikkeen johtohahmona, jonka poliittisen mielenkiinnon kohteena oli sekä tasa-arvokysymykset että valtakunnallinen hyvinvointi. Pamfletissaan *Man och Kvinna* olivat hänen mielipiteensä osa laajaa julkista keskustelua yhtäläisen äänioikeuden puolesta.

”Molin Adrian är alltså (1925) sekreterare och ombudsman i Nationalföreningen mot emigrationen och därjämte sedan 1913 verkställande direktör i A.-b. Svensk jordförmedling. Han har ytterligare skrivit bl. a. Jorden och folket (1914), Riket och folket (1916) och Storgårdar eller mindre jordbruk? (1917).” Hän perusti kansallisuusaatetta kannattaneen lehden Det Nya Sverige.

⁷⁴⁶ Molin 1913, 7-16.

erilaisuutta.⁷⁴⁷

Tasa-arvokeskustelua käytiin myös eduskunnassa: naisten eläkkeet haluttiin palkkojen tavoin samalle tasolle miesten kanssa. Tämä näkyi kaikilla ammattialueilla, mutta esim. opettajat vaativat äänekkäästi muutosta.⁷⁴⁸ Vaikka naisten työpanos nähtiin luonnollisena lähes kaikilla työaroilla, esim. *Idun* esitti työn merkitsevän naiselle niin onnea kuin kunniaa, oli tasa-arvon käytännön toteutuminen vasta alkuvaiheessa. Useissa lähteissä näkyy historiasta tuttu ajattelutapa, jonka mukaan naisten työalueena oli lähinnä kotieläinten, puutarhan ja lasten hoitaminen sekä kotitalousaskareiden tekeminen, kun taas ekonomisesti tuottavimpina pidettiin perinteisiä maskuliinisia töitä.⁷⁴⁹ Nils Edling näki väitöksessään *Det fosterländska hemmet* myös *Egna hem* -liikkeen porvarillisen perheihanteen ja työajan palauttamisyrittäksen.⁷⁵⁰ Tämän kautta voi ajatella, että *Ett hem* -teos ja sitä seuranneet kotikuvaukset ihannoivat perinteistä työjakoa ja sen luomaa perusturvallisuutta. Karin tekemää työtä arvostettiin ja näin ollen Larssonin teokset ovat samalla linjalla *Idun*-lehden kanssa. Oli yhteiskunnallisesti merkittävä saavutus, että lapset kasvatettiin arvostamaan naisten tekemään työtä – niin kotona kuin kodin ulkopuolella.⁷⁵¹ Edellisen luvun kuvaamat herkulliset ateriat yhdistettiin aikalaislähteissä kodin palvelusväen tyytyväisyyteen ja työolosuhteiden laatuun. Kotitöiden arvostaminen tuli tuoda julki sekä sanoin että teoin, niin palkassa kuin ystävällisissä sanoissa.⁷⁵² Jos tämä työpanos jäi arvostamatta, kostautui se kodin arvon ja yleisen viihtyvyyden vähenemisenä sekä ruoan laadun huononemisenä. Perhepolitiikan käsitteen katsotaan syntyneen Ruotsissa vasta 1930-luvulla. Yvonne Hirdmanin mukaan sosiaalipolitiikan kysymykset ja niiden yleinen diskurssi siirtyi tuolloin kodin seinien sisäpuolelle ja koti alettiin nähdä naisen normaalina työpaikkana.⁷⁵³ Esitän kuitenkin 1800-luvun lopun ja vuosisadan vaihteen runsaaseen materiaaliin perustuen, että nämä näkemykset olivat olleet keskusteluissa jo edelliset 50 vuotta – tosin lähinnä ideaalisella ja filosofisella tasolla.

Naisen, emännän ja äidin arki oli edellisen vuosisadan vaihteessa hyvin työntäyteistä – niin kuin nytkin. Kotitaloudet eivät olleet niin koneellistettuja kuin tällä hetkellä ja tuolloin oli hyvin toimeentulevissa perheissä tapana ottaa muutama piika

⁷⁴⁷ *Idun* 3.11.1983, 346–7.

⁷⁴⁸ *Idun* 20.5.1899, 2.

⁷⁴⁹ Sommerstad 1995, 517–18; Sarti 2002, 222–24; Steinrud 2008, 160.

⁷⁵⁰ Edling 1996, 328–332.

⁷⁵¹ *Idun* 15.3.1902, 167–170. Lehti esittelee lukuisin valokuvain naisia eri tekstiilialalle liittyvissä työtehtävissä, kuten silittämässä, prässäämässä ja ompelemassa.

⁷⁵² *Idun* 27.10.1893, 339–340.

⁷⁵³ Hirdman 1989, 92–158; 176–239.

auttamaan kotitöiden tekemisessä sekä hoitamaan lapsia. Vealin tutkimuksessa esitetään, etteivät perheenäidit, joilla on lapsia, voi Aristoteleen ajattelutavan mukaan koskaan viettää todellista vapaa-aikaa, sillä heidän työnsä jatkuvat vastuun suhteen kotona samanlaisina kuin kodin ulkopuolella.⁷⁵⁴ Palvelusväen tarvetta lapsirikkaassa perheessä kuvastivat myös Karin äidilleen kirjoittamat sanat: ”Tack för rådet att taga Augusta Rosén till mig men ser du mor lilla jag kunde ej hafva en jungfru mindre för det och att hafva främmande människor omkring sig tycker jag vore lite kusligt. Är det inte bättre att leja för skurning och tyngre sysslor.”⁷⁵⁵ Palvelusväki ratkaisi työmäärään liittyvän ongelman, mutta ulkopuolisen ja taloon muuttavan työvoiman läsnäolo muutti perheen sosiaalista kokoonpanoa, minkä Karin koki ongelmallisena. Toisaalta luotettavan palvelusväen hankkiminen ei ollut helppoa ja käytännön ongelmien ratkaisemiseksi esitteli esim. *Idun*-lehti keväällä 1902 tilapäisen työvoimaa välittäviä toimistoja.⁷⁵⁶ Palvelusväen palkkaaminen oli usein myös suuri taloudellinen sijoitus. Nimimerkki ”Lovisa S.” kuvasi *Idun*-lehdessä virkamiesperheen tiukkaa taloudellista tilannetta. Viiden pienen lapsen äitinä hänen oli pakko palkata piika, mutta miehen tulot olivat suhteellisen pienet näin monen hengen talouden pyörittämiseen.⁷⁵⁷ Hän sai runsaasti kannustavia kommentteja, mutta selvää on, että moni koki taloudenpidon vaikeana – ennen kaikkea, jos oli pakko käyttää ulkopuolista palvelusväkeä.⁷⁵⁸ Lähdemateriaalista päätellen palkkausta ja taloudellista neuvonantoa koskeva ajatustenvaihto tuli tarpeeseen.

Akvarellissa *Vanha Anna* kuvataan Larssonien perheen pitkäaikaista apulaista. Akvarellin narratiivisuutta eli kodin ideaalin sisällöstä kertomista lisäävät keittiön ovesta näkyvät pienet kengät. Yksi perheen lapsista seurasi Annan keittiöaskareita. Hän sai vapaiden tapojen mukaisesti olla keittiössä ja istua jopa pöydällä. Larssoneilla oli Sundborniin muuttaessa seitsemän lasta ja kaksi apulaista.⁷⁵⁹ Vuoden 1903 verotuksen mukaan Larssonilla oli elätettävinaan oman perheensä lisäksi isänsä, Spadarvetissa asuva tilanhoitajan Johan Johanssonin kolmihenkinen perhe ja heidän piikansa sekä palvelijattaret Anna Arnblom, Brita Mathilda Backlund ja Anna Martina Erikson.⁷⁶⁰ Larssonin talous on epävakaisuudessaan verrannollinen monen

⁷⁵⁴ Veal 1987, 23–24.

⁷⁵⁵ Karin kirje Hilda Bergöölle 12.8.1890. Uppsala Universitets Bibliotek, Handskriftsavdelning.

⁷⁵⁶ *Idun* 22.3.1902, 187–8.

⁷⁵⁷ *Idun* 24.3.1893, 93.

⁷⁵⁸ *Idun* 7.4.1893, 110–11; 14.4.1893, 118. Aihepiirin käsittelyn päätyttyä, kirjoitti ”Epätoivoinen emäntä” Larssonin tyylin kaltaisesti runoilien: ”O, *Idun*, du som städs förblifver, De svagas och förtrycktas stöd, Ut ditt blad en plats nog gifver, För denna klagan i min nöd!”

⁷⁵⁹ Neergaard 1999a, 283.

⁷⁶⁰ Neergaard 1999a, 304.

aikalaisperheen ekonomiseen tilanteeseen. Carl alkoi pitää verotuksen vuoksi kirjaa tuloistaan ja menoistaan vuonna 1897: tuolloin vuodet tulot olivat 6 481,70 kr, kun taas menot olivat yli kaksinkertaiset, eli 13 565, 76 kr.⁷⁶¹ Taiteilijan tulot olivat kausittaisia ja maatilanhoidon oli tärkeä osa taloutta ruokavarojen omavaraisuuden kannalta.⁷⁶² Aikalaismittapuun mukaan Larssonin perheen työllistävä vaikutus oli tavanomaista luokkaa, perheen summittaisesti arvioituun tulotasoon verrattuna.⁷⁶³ Vuonna 1905 laskettiin Tanskassa olleen n. 10 % palkkatyöläisistä palvelijoina, mikä vastanee myös Ruotsin tilannetta.⁷⁶⁴

Palvelijoiden asemaa pidettiin vuosisadan vaihteessa hyvin huonona ja asuinolosuhteita alkeellisina. Työaika oli käytännössä katsoen kellon ympäri ja oikeuksia oli vähän.⁷⁶⁵ Wollstonecraft kirjoitti Ruotsin matkansa kuvauksissaan palvelusväen kohtelusta ja huomautti palvelijoiden ja talon työväen onnellisuuden olevan tärkeämpää kuin ulkoisen vaurauden esittäminen naapureille. Hän kertoi palvelusväen huonosta kohtelusta ja mitättömästä palkasta; osa kulki sukitta ja ilman kenkiä, kunnollisesta vaatuksesta puhumattakaan.⁷⁶⁶ Tähän nähden oli työnteko Larssonien perheessä työntäyteistä, mutta olosuhteiltaan asiallista. Ainoa, mistä palvelijoiden kerrotaan valittaneen, oli asumiseen tarkoitettun huoneen sisustuksen kirkkaat värit(!) ja toisaalta Larsson tunnusti *Ett hem* -teoksessa, etteivät kaikki työntekijät sopineet persoonallisuuksiltaan saman katon alle.⁷⁶⁷ Perheessä yhdeksän vuotta työskennellyt Martina-apulainen kertoi muistelmissaan hauskoista päivällisistä sekä iltaisista lukuhetkistä, jolloin erilaisista ruokalajeista luettaessa saattoi nälkä yllättää. Tuolloin lähdettiin koko porukalla keittiöön ja katettiin ruoat esille – vaikka kahdelta yöllä!⁷⁶⁸

Kodin ideaalisen työjärjestyksen tutkimisessa on nähtävä myös Larssonin perheessä vallinnut aikakäsitys, jonka pohjalta työ, vapaa-aika ja lepo jaoteltiin. Anne Ollilan aikakäsitystä tarkastelevan tutkimuksen mukaan kodin aika oli monikerroksista.

⁷⁶¹ Neergaard 1999a, 233–34.

⁷⁶² Useissa yhteyksissä Larsson kirjoitti esim. Albert Bonnierille tarvitsevansa rahaa perheen käytännön kulujen hoitamiseen. Esim. Neergaard 1999, 301–302.

⁷⁶³ Larssonin kirjalliset sopimukset Bonnierin kanssa. Handskriftsarkivet, Uppsala Universitetsbibliotek; Gedin 2004, 171–72. Larssonin tulotaso parani keski-ikäisenä ja hän oli hyvin toimeentuleva *Ett hem* -teoksen julkaisemisen aikoihin – kykeni siten ylläpitämään tilansa ja palkkaamaan apuväkeä eri tarpeisiin. Myös toisen alan taiteilijat, kuten kirjailija Strindberg sai teoksistaan suunnilleen saman verran: Hugo Gebers maksoi *Fröken Julien* oikeuksista 10 000 ja *Hemsöborna* sekä *Skärgårdsliv* tuottivat yhteensä 6 000. *Ett hem* -teoksen oikeuksien myyminen Karl-Otto Bonnierille tuotti Larssonille 12 000kr ja *Larssons* 10 000.

⁷⁶⁴ Bjöl 1979, 138–39.

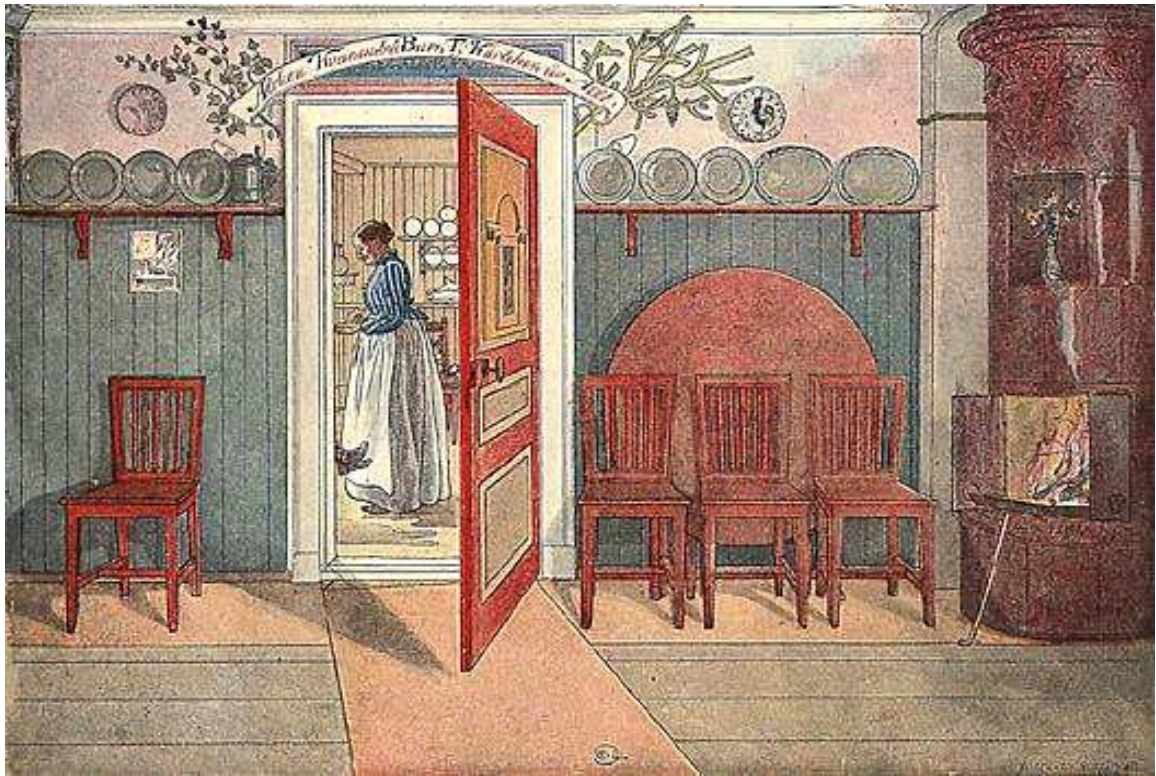
⁷⁶⁵ Bjöl 1979, 138–9.

⁷⁶⁶ Wollstonecraft 1889, 30–31.

⁷⁶⁷ Larsson 1899. ”*Anna och kokan äro två potentater som ha svårt att trifvas under samma tak, kökstaket.*”

⁷⁶⁸ Frieberg 1967, 183–5.

Naisten arki täyttyi 1800-luvun lopulla erilaisista aikakokonaisuuksista, jotka yleensä limittyvät ongelmitta toistensa kanssa.⁷⁶⁹ Arjen rutiineilla oli eräänlaisen kellon merkitys.



Kuva 55. Larsson Carl: *Gamla Anna*, akvarelli *Ett hem* 1899.

Feodaaliyhteiskunnassa niin aikakäsitys kuin kansan hyvinvointikin olivat suhteessa luonnon syklisyyteen ja sen antimiin, samoin myös kodin työt ja vapaa-aika. Ihanteellisen kodin vapaa-aika on käsitteenä monitasoinen. Larssonin kuvauksen kautta työ ja vapaa-aika ovat sulassa sovussa, siis tasapainossa keskenään. Näin ei kuitenkaan ollut muualla yhteiskunnassa tai länsimaissa. Larssonin matkat kuvastivat porvariston ja yläluokan sekä korkeasti koulutettujen mahdollisuutta lomien pitämisen. Varsinaisella työväestöllä oli kuitenkin hyvin pienet mahdollisuudet matkustaa tai pitää lomia muuten kuin muutamia päiviä suurien juhlapyhien yhteydessä.⁷⁷⁰ Samalla vapaa-ajan, lepäämisen tai pelkästään olemisen käsitteet herättivät kaksijakoisesti joko hyvin negatiivisia tai positiivisia

⁷⁶⁹ Ollila 2000. Vrt. Charlier 1894, 14-18.

⁷⁷⁰ Westrin Nordisk Familjebok 1917, 49.

Semester (af lat. semestris, som räcker sex månader, af sex, sex, och me'nsis, månad), den regelbundet återkommande tid, hvarunder vissa ämbets- och tjänstemän m.fl. vid de till förvaltningens särskilda grenar hörande verk, stater och kårer ha rätt att vara fria från tjänstgöring, utan att afstå något af sin lön eller sina tjänstgöringspenningar. Rätt till semester - för vissa uppördstjänstemän obligatorisk - har småningom, vanligen i samband med löneregleringar efter 1865, medgetts allt flera statens civila löntagare och åtnjutes i allmänhet af chefer och andra högre grader 11/2 månad, af lägre grader och skrifbiträden 1 månad och af vaktbetjante 15 dagar. Beträffande statens kroppsarbetare, af hvilka en grupp 1913 erhöi 6 dagars semester, pågår ännu (1916) utredning ang. utsträckning af samma rätt till dem alla. Semester måste uttagas under löpande år, utom af provinsialläkare, som få sammanspara sin semester af 30 dagar till 60 dagar hvartannat år. Enskilda arbetsgifvares och kommuners löntagare ha likaledes ganska allmänt rätt till semester.

mielleyhtymiä. Vallitsevaan ajattelutapaan vaikuttivat niin uskonto kuin industrialismin tuotantokeskeisyys. Näiden perusteella työnteke arvotettiin lepäämisen vastakohtaksi. Myös persoonallisuuden ominaisuudet, kuten mielikuvituksellisuus ja sen aikaansaama unelmointi olivat Locken ajatuksien kaltaisesti epätoivottuja, sillä ne johtivat laiskotteluun. Ne voitiinkin antaa anteeksi vain nuorison ja sairaiden kohdalla.⁷⁷¹

Larssonin kuvaamat kotielämän käytännöt poikkesivat lepäämisen osalta länsimaisesta ajattelutavasta. *Ett hem* esittelee akvarellin *Lättjans Tempel - Laiskurin nurkkaus*, joka kuvastaa lepohetken ympäristöä arjen työnteon vastapainoa. Vaikka työlainsäädännön mukaan pyhä- ja sunnuntaipäivien tuli olla vapaita, ei vapaa-aikaa arvostettu moraalisisessa mielessä. Kuten Larsson ilmaisi, hän *tunnusti* lepäävänsä oikoisellaan kuvaamallaan sohvalla, mutta tilanteen parantamiseksi kertoi koiransa olevan vielä taiteilijaakin laiskempi:

”Detta rum är Lättjans Tempel.

Där i soffan har nyss en af lojhet ledbruten mann nyss sträckt och vältrat både kropp och själ, och denne man skäms nu att så här bikta sig för en – låtom oss antaga – stor publik.

Det är sannerligen mig en stor tröst, när samvetsaggen blifva allt för svåra, att min hund är ännu latare än hans herre.”⁷⁷²

Taiteilijan huumorilla esittämä ajatus kuvasti hyvin luterilaisen työmoraalin kyllästämiä käytäntöjä ja työnteon mentaliteettia. Työmoraalista kertoo myös se, että 1850-luvulle saakka vallitsi Ruotsissa lainsäädännöllinen työpakko, jonka mukaan kaikkien alempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvien ja yli 15-vuotiaiden tuli työskennellä irtolaisuuden ja muun riettauden estämiseksi.⁷⁷³ Myös E. P. Thompson tutkimus, jossa käsitellään englantilaisen työväestön tapoja ja kulttuuria 1800-luvun lopussa, on verrattavissa ruotsalaiseen tilanteeseen. Alkoholismi ja huumaavien aineiden käyttö oli tavanomaista

⁷⁷¹ Locke 1926, 257.

⁷⁷² Larsson 1899.

”Jämte lättjan och troheten har han en tredje egenskap gemensam med mig och det är den att tycka om höns. Han kan omöjligt se en pulla, utan att sätta efter henne, och trots mina energiska kommandorop där all min viljekraft och vrede hotfullt äro samlade, är hönan i ett nafs, som om hon aldrig hade varit. Jag försöker hvarje gång det gamla vanliga, och lägger icke fingrarna emellan. Men det hjälper ej. Så sade mig en så'n där vis människa, som man möter någon gång på sin lefnadsstig, att ingenting är lättare att bota än det.

”Bind den ihjälbitna hönan kring hundens hals, och får den sitta där tills den luktar illa, så tror jag hunden tappat smaken för höns.”

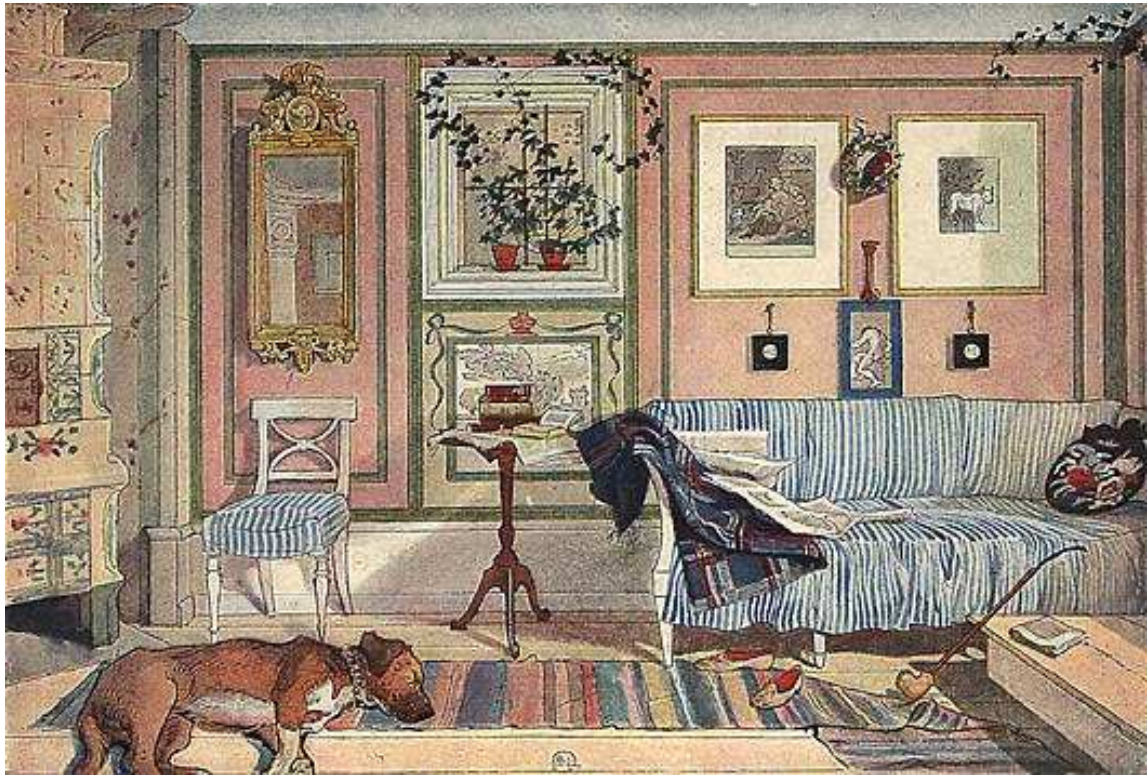
Knappt var rådet gifvet och mottaget förän jag fick höra den vilda jakten i kapten Linderdahls hönsgård. Det var en ovanligt stor, spräcklig och fet höna han fått fatt i. Jag följde den vises föreskrift, och ledde hundkräket så utstydt i en kedja genom hela byn. Så gaf jag honom ett nyp då och då, för att han skulle få det klart för sig hvad meningen var. Något så jämmerligt har världen aldrig skådat. Hela befolkningen bevitnade den skymfliga färden. Med hönan slängande mellan frambenen och svansen mellan bakbenen, tungan hängande och dräglande, samt med skum blick släpades han fram. Pojkpaketet jublade. Mitt hjärta sved.

Ändtligen hemma, bands han vid sin koja. När jagom en stund kom ut för att grymt i ensamheten njuta af hans skam... var hönan uppäten, och Kapo viftade mig tacksamt med svansen, att hönan smakat honom riktigt bra.

Du rara Kapo! Familjens bortskämda älskling!”

⁷⁷³ Winberg 1998, 191.

tehdastyöläisten keskuudessa ja liittyi usein vapaa-aikaan. Thompson käsittelee viktoriaanisten raittiusliikkeiden yrityksiä tuoda kuri ja järjestys juuri työläisten keskuuteen. Suuri osa raittiusliikkeiden pamfleteista käsitteli maanantain ominaisuutta rokulipäivänä: sunnuntai oli vapaapäivä, jolloin käytettiin runsaasti alkoholia ja siten maanantaista muodostui hyvä lepopäivä eli ”pyhä maanantai”.⁷⁷⁴



Kuva 56. Larsson Carl: *Lättjans Tempel*, akvarelli Ett hem 1899.

Alkoholikäytäntöjen takana oli työntekoa ja ajankäyttöä koskeneet muutokset, mitkä tekivät arjesta sekä fyysisesti että psyykkisesti raskaamman. 1800-luvun alkukymmenille saakka alkuteollisuuden työviikko muistutti epäsäännöllisyydessään maataloudesta tuttua luonnon syklisyyttä. Työviikon keskeyttivät ja jäsensivät markkinat tai perinteiset vapaapäivät. Vaikka 1600-luvulla luovutuista vanhoista pyhimysten päivistä oli siirrytty yleiseen, viikoittaiseen sapatinviettoon, oli tapana juhlistaa aattoja ja pidentää perinteisiä juhlapyyhiä. Kiltajärjestelmän lakkauttaminen vuonna 1771 ja vapaakaupunkien syntyminen eivät muuttaneet heti käytäntöjä tai työntekijöiden aikakäsitystä.⁷⁷⁵ Teollinen kapitalismi toi muutoksen arkirytmiiin 1800-luvun alussa, muuttaen samalla työmoraalia. Tehtaiden johtajat ottivat työmoraaliin vedoten kurinpitäjän roolin, mutta käytännössä taustalla oli työpanoksen ja voiton takaaminen. Käytännössä tämä tarkoitti uusia ohjesääntöjä, joiden noudattamista

⁷⁷⁴ Thompson 1996, 172–178.

⁷⁷⁵ Hörsell, Nelson 1983, 55–59.

kirjurit kirjasivat ja työnjohtajat valvoivat.

Kodin ideaalin kannalta on tärkeää käsitellä työhön käytetyn ajan ja arjen aikakäsityksen merkityksiä. *Laiskurin nurkkaus* esittää selkeästi, että lepo kuului kodin arkikäytäntöihin yhtä tärkeänä osana kuin työ ja vapaa-aika. Tämä ei kuitenkaan edustanut 1800-luvun alun työmentaliteettia. Maalta tulleiden työntekijöiden työmoraali ei vastannut teollisuudessa vallinneita työaikakäsityksiä tai tuotantoideaaleja. Työmentaliteetti muutettiin säännöksillä, joiden avulla vähennettiin ”yleistä maleksimista” eli vapaa-ajan ja levon osuutta arkirytmisissä. Ohjeella 103 haluttiin vähentää minimiin työntekijöiden käyttämä aika muualla kuin työpaikalla, kuten oluttuvissa, kapakoissa, kahviloissa, aamiaisella, päivällisellä, nukkumassa, tupakoimassa, pelaamassa, kilpailuissa, laulamassa, uutisia lukemassa tai muuten vaan riitelemässä. Tehtaan valvoja määrättiin pitämään työntekijöiden kellot lukkojen takana, ettei omapäistä ajankäyttöä ilmenisi. Valvoja ohjasi ajankäytön oman kellonsa mukaan. Hän herätti työntekijät viideltä töihin, kutsui kahdeksalta aamiaiselle ja puolitunnin kuluttua takaisin töihin, kahdeltatoista lounaalle ja yhdeltä töihin sekä lopetti työpäivän kahdeksalta. Päivät olivat 15-tuntisia, joko viidestä kahdeksaan tai seitsemästä kymmeneen. Niitä pilkkoivat tauot, joita oli yhteensä puolitoista tuntia.⁷⁷⁶ Aikakuri oli tarkoin vartioitua tekstiilitehtaissa ja konepajoissa:

”Työskentelin herra Braidin tehtaassa. Siellä teimme töitä niin pitkään, kun kesällä oli mahdollista nähdä, enkä osaa sanoa, mihin aikaan me lopetimme työt. Ei ollut ketään muita kuin mestari ja tämän poika, joilla oli kello, emmekä me tienneet kellonaikaa. Eräällä miehellä oli kello. Se otettiin häneltä pois ja vietiin mestarin huostaan, koska hän oli kertonut miehille kellonajan.”⁷⁷⁷

Näin ollen Larssonien perheen työtä ja vapaa-aikaa sekä lepoa kuvaavat akvarellit esittävät luonnonmukaisen, maaseudun arkirytmiiin sovelletun käytännön, jossa taiteilijan työ limittyi joustavasti maatalon sykliseen työrytmiin.⁷⁷⁸ Akvarelleissa näkyy levon ja vapaa-ajan ihannointi työtä tasapainottavina tekijöinä. Moderni työkäsitys liitti vapaa-ajan ja levon määrän sekä laadun korostamisen negatiivisesti työttömyyteen ja siten yhteiskunnalliseen kelvottomuuteen. Nämä nähtiin toistensa aiheuttamina ja rinnastettiin usein myös alkoholismien kanssa. Larssonin esittämä ajatus koneistumisen työmoraalia ja -intoa heikentävästä vaikutuksesta oli aikalaistyyppinen. Alkoholien käyttöä pidettiin

⁷⁷⁶ Thompson 1996, 182.

⁷⁷⁷ Cit. Thompson 1996, 186.

Alkuperäislainaukset: Alfred S. Krydd: *The History of the Factor Movement* (1857), 283; P. Mantoux: *The Industrial Revolution in the Eighteenth Century* (1948), 427.

⁷⁷⁸ Sjöberg 1996, 136. Maatalouden työrytmeihin kuuluivat intensiiviset työperodit ja niiden vastapainona rauhalliset lepokaudet.

ennen muuta lukkiutuneiden elämäntilanteiden ja arvottomalta tuntuvan työnteon puuduttajana.⁷⁷⁹ Tämä ajattelu muuttui 1900-luvun alussa ja esim. Englannissa huomattiin urheilun ja vapaa-ajan parantavan tehdastyöläisten työmotivaatiota.⁷⁸⁰ 1800-luvulla nähtiin myös yhteys porvarielämän hektisyyden sekä kulutushysterisen kamppailun ja alkoholin kulutuksen kanssa. Koettiin, että yhteiskunnan muuttunut sosiaalinen järjestelmä aiheutti onnettomuutta ja turvattomuutta kaikissa yhteiskuntaluokissa.⁷⁸¹ Myös myöhemmät tutkimukset esittävät, että sosiaalisen tuen ja yhteisöllisen kontrollin väheneminen sekä työläiskulttuurin hyväksyvä asenne alkoholin käyttöön lisäsivät alkoholikulutusta.⁷⁸² Alkoholimoraalista tuli alkuun lähinnä porvariston käsittelemä kysymys. Alkoholinkäytön vastainen kampanjointi alkoi 1830-luvulla ja 1870-luvulla aloitettiin täydellisen kieltäytymisen puolesta puhuminen.⁷⁸³

Alkoholinkäytön ja vapaa-ajan suhde näkyy myös Larssonin teoksissa ja teksteissä. Hänelle juhliminen ja hauskanpito sekä kulinaarinen alkoholinkäyttö kuuluivat ihanteelliseen arkeen. *Ett hem* -teoksessa hän kutsuu katsojan kotiinsa ja ruokailuhuoneeseen: ”Genom skåpets glasdörrar ser du bordets alla attiraljer blänka och gnistra. På skänken äro uppradade buteljer och krus innehållande ett urval af dina älsklingsdrycker. Karin tycker inte om det där, men jag tycker det ser reelt och hederligt ut.”⁷⁸⁴ Taiteilijalle alkoholi oli kunniallinen nautintoaine, herkku, jota myös vieraille tarjottiin.⁷⁸⁵ Lähteistä päätelleen Larssonin kodissa alkoholinkäyttö oli ranskalaisen ruokakulttuurin maustamaa, eikä siten häirinnyt perhe-elämää tai taiteilijan työskentelyä. Perheen kirjeenvaihto toisten taiteilijoiden kanssa osoittaa yhteiset juhlat sosiaalisesti merkittäviksi tapahtumiksi, joihin alkoholi liittyi erilaisten perinteiden kautta; esim. jouluolut jouluun ja snapsit ravustuksen jälkeiseen herkutteluun, samoin kuin hyvä viini juhla-aterioihin. Kuten edellisessä käsittelyluvussa tuli esille, poikkesi kansan ruokakulttuuri Larssonien tavoista ja samalla tavoin erosivat myös alkoholin käyttötavat.

Alkoholisairauksiin erikoistuneen lääkärin Magnus Hussin (1807–90)

⁷⁷⁹ Schivelbush 1982, 154–173.

⁷⁸⁰ Harris 1993, 138–39.

⁷⁸¹ Bang 1911b, 60–71. Passim. Tätä perustellaan esim. Englannin teollisuustekijöiden huonoilla olosuhteilla teollistumisen alkuaikoina, joiden sanottiin aikaansaaneen massa-alkoholismia aallon työläisten parissa 1800-luvun alussa.

⁷⁸² Willner 2005, 184–87. Sundin J, Willner S.: *Social stress, socialt kapital och hälsa*. Teoksessa Sundin J, Willner S, red.: *Samhällsförändring och hälsa. Olika forskarperspektiv*. Institutet för framtidsstudier, Stockholm 2003. Katso myös Horgby B.: Den disciplinerade arbetaren: brottslighet och social förändring i Norrköping 1850–1910. Stockholm studies in history, 36. Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1986.

⁷⁸³ Lundqvist 1973, 161; Båtefalk 2000, 210–16, 241–94.

⁷⁸⁴ Larsson 1899, alkusanat.

⁷⁸⁵ Vrt. Goodrich 2002, 240–248. Saksalainen juomakulttuuri 1800-luvun lopussa muistutti Larssonin taiteilijakollegoiden yhteisöllistä juhlintaa sekä keskiluokkaista, kotikeskeistä alkoholinkäyttöä.

mukaan tavallinen alkoholia käyttänyt tukholmalaistyöläinen joi 1850-luvulla arkipäivisin 35–40 cl paloviinaa (40–45 % alkoholia) vuorokaudessa ja tuplasti vapaapäivinä, mikä vastasi n. 150 litran vuosikulutusta. Hussin mukaan tämä oli sopiva määrä, jos alkoholin nauttiminen tapahtui ruoan yhteydessä.⁷⁸⁶ Nykytutkimuksen mukaan alkoholismi oli tollain vahvasti sukupuolittunutta. 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla paloviinan juonti johti nuorten miesten korkeaan kuolleisuuteen, tällöin esim. alkoholimyrkytykseen kuolleiden naisten määrä oli tilastollisesti alle 10 %.⁷⁸⁷ Aikalaistilastot osoittavat myös, että alkoholia käyttivät pääasiassa miehet ja suurkuluttajat löytyivät työväenluokasta.⁷⁸⁸ Tilanne ei kuitenkaan muuttunut seuraavan 50 vuoden aikana, sillä Professori Curt Wallis kommentoi, että pelkästään vuonna 1905 myytiin Tukholmassa n. 8 miljoonaa litraa alkoholia (spirituosa) ja että ¾ osaa kaikista vankilaan johtaneista rikoksista oli tehty alkoholin vaikutuksen alaisena.⁷⁸⁹

Alkoholin käytön ja kodin yhteys tulee esille Wallisin näkemyksessä siitä, että kodin menettämisen syynä oli yleensä alkoholin väärinkäyttö ja että alkoholinkäytöllä oli myös yhteys veneeristen sairauksien leviämässä. Hän vertasi

⁷⁸⁶ Willner 2005,182.

Skarstedt 1903, 18. Huss piti ensimmäisen luennon alkoholin haittavaikutuksista Ruotsin raittiusliikkeen kokouksessa huhtikuussa 1843 otsikolla ”*Om brännvinets förmåga att framkalla sjukdomar, vare sig det njutes måttligt eller i öfverflöd*”. Luennosta painettiin 16,000 kappaletta ”lentolehtisiä” ja se liitettiin vuoden 1845 almanakkaan. Hussin pääteos oli *Alcoholismus chronicus eller kronisk alkoholsjukdom* (1849—51).

⁷⁸⁷ Willner 2005, 185. Tosin willner näkee tilastot lähdekriittisesti oikeassa valossa: kaikki alkoholin aiheuttamat kuolemat eivät tulleet rekisteröidyiksi ja siten aikalastilastot ovat vain suuntaa-antavia. ;194. ”I Stockholm var antalet dödsfall i kronisk leversjukdom drygt 2,5 gånger högre för männen än kvinnorna under perioden 1871–1890 enligt statistiken, medan cirka 14 gånger så många män som kvinnor angavs ha dött i kronisk alkoholsjukdom eller fyllerigalenskap.”

Lisää aiheesta: Östlin P, Danielsson M, Diderichsen F, Härenstam A, Lindberg G, red.: *Kön och ohälsa – en antologi om könsskillnader ur ett folkhälsoerspektiv*. Studentlitteratur, Lund 1996. Sekä: Willner S.: *Det svaga könet? Kön och vuxendödlighet i 1800-talets Sverige*. Doktorsavhandling. Linköpings universitet, Linköping 1999.

⁷⁸⁸ Lähdeaineiston perusteella vaikuttaa siltä, että myös Larssonin perheessä alkoholin käyttö kuului Larssonin ja muun talossa vierailleen miesväen tapoihin, samoin kuin tupakan poltto.

Willner 2005,184-87. ”Den svenske läkaren Magnus Huss internationellt uppmärksammade bok *Alcoholismus Chronicus*, publicerad 1849–1851, gav ökad tyngd åt de medicinska argumenten mot brännvinsdrickandet. Huss räknar upp ett flertal sjukdomstillstånd som kunde orsakas av alkoholmissbruk, exempelvis mag- och tarminflammationer, skrumplever, Brights sjukdom (kronisk njurinflammation), hjärthypertrofi, kronisk bronkit, lunginflammation, hjärnblödning och delirium tremens. ... vid Serafimerlasarettet i Stockholm under en treårsperiod omkring 1800-talets mitt hade vårdats sammanlagt 139 patienter med denna diagnos, varav 123 var män men endast 16 kvinnor.”

Sundin J, Willner S.: *Social stress, socialt kapital och hälsa*. Teoksessa Sundin J, Willner S, red.: *Samhällsförändring och hälsa. Olika forskarperspektiv*. Institutet för framtidsstudier, Stockholm 2003.

⁷⁸⁹ Skarstedt 1903, 165–68; Hofberg 1906b, 692. Wallisin kirjoittamat teokset kuvaavat erinomaisesti 1800-luvun lääketieteen suuntausta. ”Bland alstren af W:s flitiga författareskap må nämnas: Liernurs differenseringsystem och frågan om städers renhållning 1877, Samskolan, amerikanska skolförhållanden, särskildt med afseende å samskolan och dess hygien 1888, Bakteriologi, dess historia och undersökningsmetoder. Bakterierna i luft, vatten och jord 1888, Sjukvård och hälsovård I-II (jämte F. W. Warfvinge) 1889, Hälsovårdsförhållanden vid svenska folk- och småskolor 1895, Om de sjukliga förändringar i människokroppen, som vållas af alkoholmissbruket 1901.”

ravintoloista tulevien päihtyneiden ja raittiiden miesten vaikutusta kodin ilmapiirille sekä lapsille annetulle esimerkille.⁷⁹⁰ Ruotsin raittiusliike keskitti voimansa työläisluokan käytöksen parantamiseen; tarkoituksena oli kitkeä jatkuvan alkoholinkäytön perinne.⁷⁹¹ Näin ollen alkoholikysymysten käsittely rinnastui sosiaalipolitiikan kysymysten kanssa, eikä vähinten asunto- ja perhekysymysten kanssa. Huss sai luonnontieteilijänä sekä kansan että päättäjien huomion asialleen ja jopa kuningas Oscar I kiinnostui kansan vapaa-ajanviettotapojen muuttamisesta terveellisimmiksi.⁷⁹² Ensimmäinen todellinen alkoholin vastainen kampanja tuotti Willnerin tutkimuksen mukaan tulosta, sillä alkoholimyrkytysten ja alkoholin vaikutuksen alaisena tehtyjen tappojen ja murhien määrä oli suksessiivisesti lisääntynyt vuosiin 1840–55 saakka, jonka jälkeen nähtiin selkeää vähenemisen ennen kaikkea maaseudulla.⁷⁹³ Tämä kehitys asettuu loogiseen suhteeseen ensimmäisen raittiusliikkeen (*Svenska Nykterhetssällskapet*) kannatusaallon kanssa vuosina 1838–47.⁷⁹⁴

Kodin ideaalin kannalta nähtiin parhaana, että alkoholista kieltäydyttiin täysin. Vuosisadan vaihteessa juhlittiin raittiusliikkeen satavuotisjuhlaa ja kampanjoitiin absolutismin puolesta.⁷⁹⁵ Esim. *Idun* julkaisi vuonna 1907 useita yleisökommentteja alkoholin käytön vaaroista, juhlinnan puolesta ja vastaan. Vapaakirkkojen ja työväenliikkeen yhteisenä päämääränä oli käytäntöjen, tapojen ja perinteiden muuttaminen, mitä pidettiin koko kansaa parantaneena missiona.⁷⁹⁶ Thore Blanchen mielipiteiden innoittamana aihetta kommentoitiin niin runsaasti, että toimitus sanoi jättävänsä julkaisematta osan kiihkeimmistä ja itseään toistavimmista kannanotoista.⁷⁹⁷ Kansan kiinnostusta osoitti se, että parhaimmillaan 1910-luvulla oli *Svenska Nykterhetsrörelsen* piirissä 360 000 jäsentä.⁷⁹⁸ Aikalaislähteissä haluttiin välttää kielletyn

⁷⁹⁰ *Idun* 18.4.1907, 189.

⁷⁹¹ Vestlund 1996, 55–56.

⁷⁹² Skarstedt 1903, 18.

⁷⁹³ Skarstedt 1903, 11.

⁷⁹⁴ ”År 1853 funnos 33,342 brännerier, som tillsammans tillvärkade lågt räknadt, 36 millioner kannor brännvin. Ehuru den nya tillvärkningslagens mot småbrännerierna riktade grundprincip först 1859 fullständigt genomfördes, sjönk dock redan 1855 bränneriernas antal till 3,481 med en sammanlagd tillvärkning af 9,436,820 kannor. Före 1855 hade man kunnat köpa brännvin i snart sagdt hvarenda stuga; år 1856 kunde man fara igenom hela län utan att träffa på något enda brännvinsförsäljningsställe.”

Willner 2005, 182. Lisää aiheesta Willner S.: *The impact of alcohol consumption on excess male mortality in 19th and early 20th century Sweden*. Hygiea Internationalis 2001;2.

⁷⁹⁵ Bergman 1905, 27–28.

⁷⁹⁶ Skarstedt 1903, 12–13. Uppsalan opiskelija-absolutistit alkoivat julkaista vuonna 1900 lehteä *Samlade skrifter i nykterhetsfrågan*.

⁷⁹⁷ Willner 2005, 190–91. Absolutismin puolesta alettiin puhua jo 1880-luvulla. Myös Sundin J, Willner S. 2007, 88.

⁷⁹⁸ *Idun* 21.3.1907, 141, 144, 176.

⁷⁹⁹ Willner 2005, 190–91.

hedelmän herkullista makua ja kehoitettiin viisaaseen alkoholin käyttöön. Opettaminen tuli tapahtua ystävällisin ja lyhyin keskusteluin, ei esitelmöimällä. Tämä koski ennen muuta ”onnettomia koteja”, joiden tasapaino tuli palauttaa. Lehden toimitus jopa lupasi 25 ja 50 kruunun palkinnot kahdelle aiheita parhaiten käsitelleelle artikkelille.⁷⁹⁹ Tähän ajattelutapaan suhteuttaen on helppo ymmärtää Larssonin kommentti ”syntikaapista”, jossa sunnuntai-iltapäivälle tarkoitettua alkoholia säilytettiin. Vaikkei taiteilijakoti edustanut suurkulutusta, katsoi Larsson tarpeelliseksi huomioda aikalaisideaalin oman käytöksen esittämisen yhteydessä. Raittiusliikkeiden kampanjoinnissa ja muutosten läpiviennissä tulivat esille myös ihanteelliset työolosuhteet. Vuoteen 1911 mennessä oli osa työolosuhteisiin liittyneistä ongelmista ratkaistu lainsäädännöllisesti: työaika oli lyhentynyt, palkkaa nostettu ja turvallisuutta tuovia toimenpiteitä vanhuuden, sairauden tai onnettomuuksien kohdatessa parannettu.⁸⁰⁰

Bangin aikalaismomentti palauttaa meidät tutkimuksellisesti kodin ihanteen äärelle. Hänen mielestään kodilla oli keskeinen merkitys niin levon, harmonisen arkielämän kuin tulevaisuudenuskon kannalta. Tällöin keinotekkoisten ”tukahduttamisaineiden” tarve ei kasvanut riippuvuudeksi, vaan näitä kyettiin käyttämään nautintoaineina.⁸⁰¹ Larssonin *Laiskurin nurkkaus* kuvaa aikalaishuoneistossa uskaliaasti, mutta leppoisasti työn vastapainoksi käytettyjä nautintoaineita ja korostaa ennen kaikkea arkisen laiskottelun oikeutusta. Akvarellissa on asetettu pöydän kulmaa vasten todella pitkävärtinen piippu. Tämä nautintoaine oli länsimaiselle kulttuurin ilmiö jo 1600-luvulta.⁸⁰² 1880-luvulla eniten tupakoivat Hollantilaiset, joiden keskimääräinen vuosikulutus asukasta kohti oli 3,14 kg.⁸⁰³ Vaikka tupakan haittavaikutuksia käsiteltiin aikalaisjulkaisuissa, pidettiin tupakointia edelleen lähinnä harmittomana ja sen positiivisia vaikutuksia tärkeämpinä.⁸⁰⁴ *Ett hem* -teoksen kuvaama tupakointi edustaa nautinnollisuutta, sillä 1800-luvun lopussa olivat muodissa käärityt tupakat, joiden polttaminen oli helppoa. Piipunpolto vaati puolestaan aikaa, taitoa ja käsitti useita työvaiheita.⁸⁰⁵ *Ett hem* -teoksen esittämä tupakointi kuului myös alueelliseen kulttuuriin: Taalainmaan väestö oli tunnetusti tupakan suurkuluttajia. Ennen muuta naiset, naimattomat ja avioituneet, polttivat piippua ja tupakan laatu oli vahvinta norjalaista

⁷⁹⁹ Idun 21.3.1907, 176.

⁸⁰⁰ Bang 1911b, 71.

⁸⁰¹ Bang 1911b, 71.

⁸⁰² Schievelbush 1882, 103–22.

⁸⁰³ Santesson 1897, 25. Suomalaisten vuosikulutus oli 1,24 kg/asukas ja ruotsalaisten 0,85 kg/asukas.

⁸⁰⁴ Vrt. Santesson 1897, 35–39.

⁸⁰⁵ Schievelbush 1882, 118–19.

rullatupakkaa.⁸⁰⁶ Tupakka nähtiin lähinnä työväenluokan nautintoaineena.⁸⁰⁷ Kuten edellisestä luvusta tuli esille, kuului Larssonien sosiaaliin käytäntöihin aikalaistavan mukaisesti myös kahvinjuonti ja sen tarjoileminen mieluiten ulkosalla – perhe käytti kaikki tauot innolla hyväksi.⁸⁰⁸

Toisaalta 1800-luvun lopun lähteistä löytyy runsaasti vapaa-aikaa ja lepoa positiivisesti käsitelleitä artikkeleita. Pidettiin tärkeänä, että arjen raskaalle työlle löytyi vastapaino levon ja vapaa-ajan kautta. Moraalisesti haettiin tuki Raamatusta, kymmenen käskyn voimasta: muista pyhittää lepopäivä.⁸⁰⁹ Myös työväenliike otti asiakseen saada kahdeksantuntinen työpäivä kaikille aloille. Ajatuksen lähtökohtana oli kolmijako, jonka mukaan sivistyneissä maissa piti kansalaisille taata työn lisäksi kahdeksan tunnin vapaa-aika ja kahdeksan tunnin lepo.⁸¹⁰

Vapaa-ajankäytön vaihtoehdot rinnastettiin ihmisen perustarpeiden eri tasoja vastaaviksi. Lähdemateriaalista nousee esille todellisen vapaa-ajan vähäisyys ja sen kautta vapaa-ajan käsitteen idealisointi. Aikalaislähteissä pidettiin tärkeänä viettää aikaa perheen kanssa, lukemista ja ajattelua, luonnosta ja taiteesta nauttimista sekä henkisten ryhmien toimintaan osallistumista. Bangin mukaan jokainen vapaa-aikaan jäävä puolituntinen nähtiin ideaalisesti kulttuuriin sijoitettuna.⁸¹¹ Kommentti osoittaa myös kulttuurikeskeisyyttä ja valottaa omalla tavallaan tutkimukseni kysymyksenasettelun mielekkyyttä: 1800- ja 1900-lukujen vaihe oli hyvin idealistista aikaa, jolloin kulttuurin eri ilmiöillä kuvattiin ihmisenä olemista. Ennen kaikkea taiteen merkitystä korostettiin. Tämä ajattelutapa johti hyvin monella elämän ja olemassaolon alueella idealisointiin – kuten aiemmin esille tulleen kansallisromantiikan yhteydessä kotimaisen luonnon ja omien perinteiden korostamiseen. Vapaa-aika nähtiin myös käytännön toiminnassa ideaalisesti. Sen katsottiin mahdollistavan monitasoisen yksilökehityksen: sosiaaliset kyvyt kehittyisivät, yksilöiden tieteelliset, taiteelliset, tekniset tai muut taipumukset

⁸⁰⁶ Svenska Familj-Journal 1887, 84.

⁸⁰⁷ Hilton 2000, 47-49.

⁸⁰⁸ Svenska Familj-Journal 1887, 87.

Idun 15.3.1899, 7. Mainos vuoden 1899 Idun -lehdessä huomauttaa, että kahvin ollessa edullista, ei tule juoda terveydellisistä syistä huonoimpia laatuja, vaan satsata todella hyvään kahvilisäkkeeseen – iutubikahviin.

⁸⁰⁹ Sundbärg 1901, 976. ”I afseende på arbetstiden utgör här den gamla bestämmelsen angående son- och helgdags arbete ännu alltfjämt det enda lagstadgade skyddet. Den inskränker sig till att å sådana dagar vid äfventyr af böter förbjuda hvarje öppethållande af krambod liksom hvarje arbete, som kan tåla uppskof och som icke sker till egen eller annans nödort.”

Liljewall 1995, 165–67. Tämä tulee esille myös Liljewallin tutkimuksessa sunnuntain olemuksesta vapaapäivänä ja kirkonmenojen yhteydestä lepopäivään.

⁸¹⁰ Bang 1911b, 234.

⁸¹¹ Bang 1911b, 235.

tulisivat otetuiksi käyttöön sekä jalostetuiksi. Tällainen kehitys oli myös koko kansakunnan etu.⁸¹²

Useissa Larssonin teoksissa kuvataan vapaa-aikaan liitettyjä ihanteita. Samalla ne kertovat jo antiikin filosofisesta vapaa-ajan ihanteesta. Aristoteles kuvasi vapaa-ajan tarkoitusta mielen ja ruumiin virkistykseenä, huvina, jonka ei tule lisätä työn tuomaa taakkaa. Liikunnan ja vapaa-ajan työskentelyn tuli olla terapeutista, tempoltaan rauhoittavaa ja uudistavaa. Vapaa-aikaa kuvasi onnellisuus ja tyytyväisyys, käytäntöjen tasolla sen tulee edustaa sellaista tekemistä, joka sisältää työstä poikkeavia elementtejä.⁸¹³ Veal käsittelee tutkimuksessaan vapaa-ajan käsitettä ja toteaa, ettei pelkästään työnteon lopettaminen tarkoita Aristoteleen ajatusten kaltaisesti vapaa-ajan viettoa, sillä se on lepäämistä.⁸¹⁴ Myös Larssonin ikätoveri Mathilda Langlet käsitteli omien voimavarojen oikeaa hallintaa, johon kuului levon ja vapaa-ajankäytön hallinta.⁸¹⁵ Näin ollen näen lepäämisen työn tekemisen vastakohtana, samalla tavalla kuin työnteon moraalinen polariteetti oli laiskottelu.

Erittäin hyvä esimerkki rauhallisesta lepohetkestä on Larssonin akvarelli *Paus i städningen* tai *En Vilostund*. Se kuvastaa Martina-apulaisen taukoa Falunin koulutaloudessa. Tuli räiskyy takassa. Arjen siivous ja kodin työt ovat hetkeksi kaukana – ajatukset liikkuvat kultaisten auringonsäteiden tavoin nopeasti omilla teillään. Larsson kuvaa akvarellin esittämän lepotauon moraalista oikeutusta *Åt solsidan* -teoksessa: ”Hon är litet trött af det enahanda småsläpet, sitter nu med sopkvasten i sköten, tittar in i brasan och drömmer...”⁸¹⁶ Larssonin kotikuvauksille on ominaista antaa mahdollisuus niin työntekijöille ja perheenjäsenille kuin akvarellien katsojille, hetki vetäistä henkeä. *Ett hem* -teoksen kuvaamassa kodissa ovat työn lomassa pysähtyminen ja oman hetken ottaminen, sallittuja käytäntöjä. Tämä edustaa teollisuuden ja kaupunkien käytäntöjen vastakohtaa. Samalla se on yksi kodin ideaalin keskeisimmistä tasapainoa ja harmoniaa ylläpitävistä tekijöistä. Larsson sanoo myös suoraan haki eräänlaisen luterilaisen työideaaliin liittyvän tabun: yksitoikkoinen työntekeä on tylsää ja väsyttävää, siksi on

⁸¹² Bang 1911b, 235.

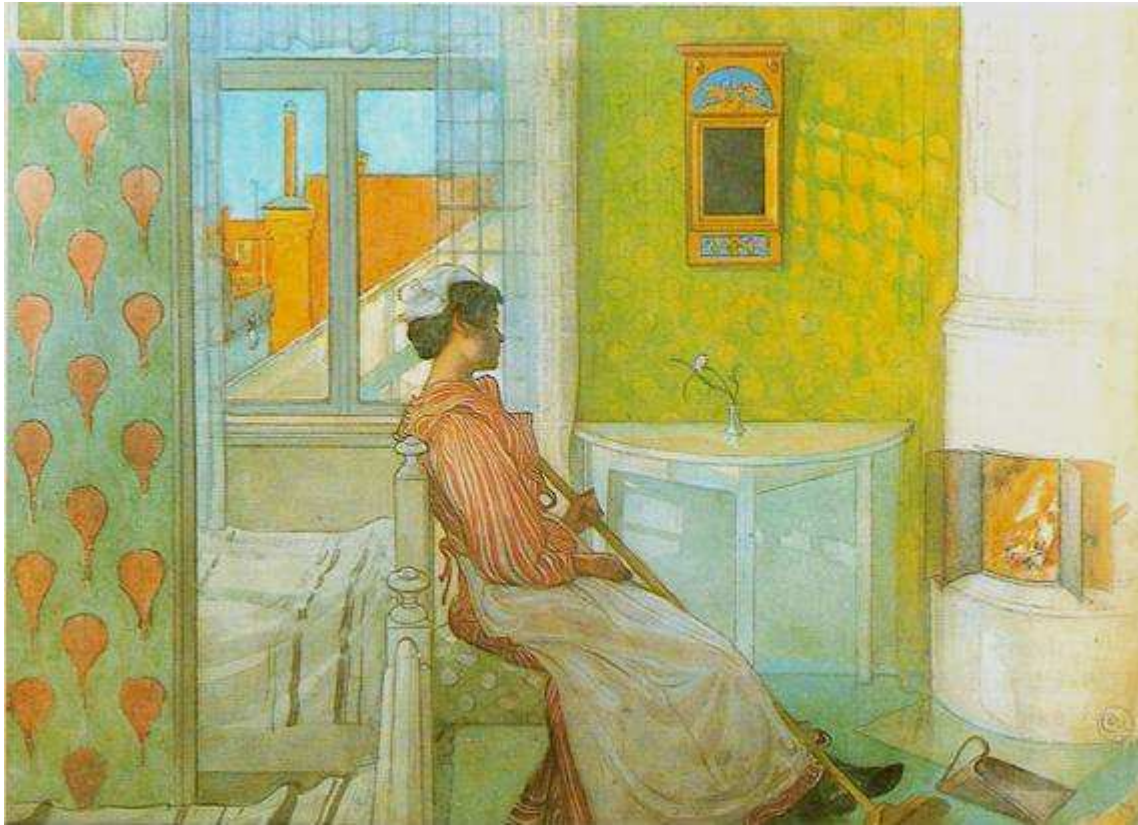
⁸¹³ Aristotle: The Politics III, 301.

⁸¹⁴ Veal 1987, 23.

⁸¹⁵ Langlet, Idun 9.7.1897, 210. ”Därför att öfvergangen från arbete till hvila och tvärtom var alltför brådstörtad. Man måste veta hvad man gör, förstå huru man skall draga nytta af hvad man gör. Men det förstår man icke. Dagen för hvilotiden är bestämd, men då letar man upp en hel del saker, som först måste vara i ordning, först måste göras och afslutas. Detta vill säga så mycket som att man tagit för kort tid på sig, borde bestämdt resan eller hvad det nu är, ett par dagar senare. Likaså går man alltför brådstörtadt tillbaka till arbetet, öfvergår från fullständig sysslolöshet till strängt arbete.”

⁸¹⁶ Larsson 1910.

oikeus pitää tauko ja levätä. Erityistä on myös se, että Larsson esittää niin työn tekemisen kuin oikeutetun levon ja vapaa-ajan sekä tauot kauniina osana arkielämää. Esim. porvarikodeissa ei työnteko tule esille kauneuden elementtinä. Työ on ehkä varakkuuden taustalla olevana tekijänä, mutta käytännön tasolla sen läsnäolo on jollain tapaa poissiivottua. Toisaalta Larssonien kodin keskeisimpiä kauneuden tekijöitä on kuvista välittyvä eräänlainen sunnuntaipäivän rauha, tyyni olotila.



Kuva 57. Larsson Carl: *Paus i städningen/ En Vilostund/Martina framför brasan*, akvarelli (1908), *Åt Solsidan* 1910.

Individualistinen, omaan itseen kääntyminen ja omille harrasteille omistautuminen nähtiin aikalaislähteissä idealistisesti kokonaisvaltaisena elämänlaadun parantamisena, joka tuotti tasapainoisempia yksilöitä.⁸¹⁷ Adler esitti saman ajatuksen uudelleen vuonna 1970, pitäen vapaa-aikaa yhteiskunnan ja kulttuurin rakentamisen tukipilarina.⁸¹⁸ Vapaa-ajan merkityksestä puhutaan edelleen ja sen tärkeyttä tutkitaan eri näkökulmista.⁸¹⁹ Bang intoutui näkemään kahdeksantuntisen työpäivän monien muidenkin yhteiskuntaongelmien ratkaisijana. Pääoma asettui hänen tulkinnassaan työläisten ”täydellistä vapautumista” vastaan. Näin sadan vuoden takaisesta

⁸¹⁷ Bang 1911b, 235.

⁸¹⁸ Adler 1970, 169.

⁸¹⁹ Esim. Suomen virallinen tilasto (SVT): Vapaa-aikatutkimus. Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä. Vapaa-ajan muutokset 1981–2002. Tilastokeskus, Helsinki 2002. Viitattu: 14.2.2011.

perspektiivistä on helppo nähdä aikakauden lähes mustavalkoinen tapa suhtautua ideologioihin; aikalaislähteistä on vaikea löytää tyyllillisiä välimuotoja, kun taas kirkkaat mielipiteet korostavat huutomerkkeineen niin lehtikirjoituksia kuin mainoksiakin. Myös työn ja vapaa-ajan keskustelussa käytettiin ilmiöiden kuvaamiseen raflaavia vastapareja: päätösvalta korvattiin sanana tyrannialla, porvariston vapaa-aika laiskottelulla.⁸²⁰

Vapaa-ajanviettopaikat kertovat myös omalla tavallaan industrialismin muovaamasta kulttuurimuutoksesta. Aikalaiskäsityksessä on selkeä kaksijakoisuus teollistuneen kaupungin ja työnteon sekä luonnollisen maaseudun ja vapaa-ajan välillä. Maaseudusta tuli kaupunkilaisten vapaa-ajanviettopaikka – eräänlainen pastoraalinen pakopaikka. Larssonin akvarellit *Hyvä uimapaikka* (kuva 70) ja *Ravustus* (kuva 81) kertovat omalla tavallaan Lilla Hyttnäsin ihanteellisesta sijainnista, sillä vapaa-ajanviettopaikat löytyivät karrikoidusti ulko-oven avauksella. Tässä voi palauttaa mieleen tutkimuksen ensimmäisen luvun, jossa niin Moren *Utopiassa* kuin Larssonien Ranskan kauden maalaismaisemissa, kuten myös Morrisin ja Ruskinin ihanteissa eläminen tapahtui ihanneympäristössä. Tällaisessa idyllissä ei luokkaeroilla ja tulotasolla ollut merkitystä, sillä luontoon ei tarvinnut erikseen matkustaa.⁸²¹ Blennowin ja Svedbergin englantilaista 1800-luvun lopun koti-ideaalia käsittelevässä tutkimuksesta tulee esille Englantilaisten teollisuuskaupunkien lähikylien merkitys vapaa-ajanviettokohteina sekä niiden vaikutus uuden kontinentaalisen sisustus- ja koti-idealin syntymiselle. Samankaltainen yhtenevyys oli mm. Pariisin ja sen lähialueiden maaseutukylien suhteella. Taiteilijaparin ihannepaikka, Grez-sur-Loing, sijaitsi noin seitsemänkymmenen kilometrin päässä sen ajan suuresta taiteen sekä muodin metropolista ja oli yksi taidesiirtokuntien sijaintipaikka. Blaken ja Frascinan tutkimus valottaa Pariisin lähialueiden merkitystä modernin ihmisen ja uuden kulttuurin synnyttämistä yhteiskunnallisista ja sosiaalisista vaikutuksista. Sosiaalisen elämän ja esteettisyyden yhdistyminen kulttuuriseksi ideaaliksi näkyi ennen muuta taiteilijoiden ja kulttuuriaktiivisten henkilöiden elämäntapamuutoksissa, mutta se toi muutoksen myös muiden yhteiskuntaluokkien käyttäytymiseen.⁸²² Vapaa-aikana luonnossa oleskelun nähtiin jopa vahvistavan kansaa ja parantavan sen sotilaallista voimaa.⁸²³

⁸²⁰ Bang 1911b, 235.

⁸²¹ Vrt. Eskillson 2000, 75. Vapaa-ajanviettomahdollisuudet olivat hyvin erilaiset yhteiskuntaluokasta ja tulotasosta riippuen.

⁸²² Blake, Frascina 1994, 111–138 Passim; Wright 1993, 56. Yhteiskuntaluokkien väliset erot kasvoivat: rikkaiden ja hyvävaraisten elämäntapa muuttui huvittelevammaksi ja keskiluokan nautinnonhaluisuus sekä tuhlailevuus korostuivat. Tavanomaista oli tehdä päiväkävelyitä ja seurata sivusta ”kahviloiden vulgääriä



Kuva 58. Larsson Carl: *Romanen*, akvarelli 1913.

Akvarelli *Romanen* yhdistää ideaalisen kodin ympäristön ja levon. Samalla se liittyy käsitteellisesti lepäämisen ja vapaa-ajan kulttuurikontekstiin. Taiteilijaparin nuorin tytär lepää *Bergmanstugan*-rakennuksen edessä olevalla varjoisalla penkillä Sundbornissa ja nauttii hyvän kirjan, kissanpennun ja mäyräkoira Traskan seurasta. Akvarelli kuvaa todellista levon tarvetta, sillä keväällä 1913 Kersti oli ollut heikko ja kalpea. Vanhempien oli ensin ollut tarkoitus lähettää tytär Sveitsiin, keräämään sanatoriossa voimia seuraavaa kouluvuotta varten. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan Kersti vietti kesän lähempänä kotia eli Zornien luona Morassa ja Emman hyvässä hoidossa.⁸²⁴ Tämä kuvastaa käytännössä taiteilijaparien yhteisöllisyyttä ja vieraanvaraisuutta, samoin kuin se tuo vapaa-ajan ja levon kuvaukselle konkreettisen oikeutuksen. Tarvittava vapaa-aika ja lepo ovat olennainen osa hyvinvointia ja niiden takaaminen on perustarpeiden täyttämistä. Akvarellin tausta kertoo myös nk. terveystaikoista parantoloihin ja kylpylöihin. Tämä oli muoti-ilmiö, joka sai alkunsa vapaa-aikakeskustelun sekä teollistumisen muuttaman elämänrytmin myötä. Tähän liittyneenä ilmiönä aloitettiin myös lasten lähettäminen virkistävälle ja vahvistaville leireille. Se on aihe, johon palaan

näytelmää”. Samankaltaisesti siirryttiin maaseudun rauhaan kaupungin hälinästä; vapaahetkinä tehtiin huviajeluja puhtaaseen luontoon ja kesäisin asetuttiin asumaan pieniin kyliin.

⁸²³ Sörlin 2000, 45; Johannisson 1984, 70.

⁸²⁴ Neergaard 1999b, 148.

tutkimuksessa lapsuuden käsittelyn yhteydessä.⁸²⁵

Kodin ideaalisten elementtien tarkastelussa nostan esiin myös *Ett hem* ja muiden Larssonin kotiaiheisten teosten vapaa-aikaan liittyneen keskeisen tekijän eli kirjallisuuden. Kotikuvauksissa on usein esillä luettaviksi otettuja kirjoja ja lehtiä. *Ett hem* esitteli näistä yhden eli *Laiskurin nurkkaus*. Lukemisen kulttuurihistoria voidaan liittää kodin ideaalin tulkintaan jo lähteen välineellisen arvon ja fyysisen olemuksen kautta. Samalla *Ett hem* oli osa mediakulttuuria, jonka merkitykseen koti-ideaalin kannalta palaan viimeisessä käsittelyluvussa. Kirjapainotaito nähtiin aikalaisjulkaisuissa ihmiskunnalle merkittävänä edistysaskeleena ja sivistyksen lisäämisen mahdollistaneena tekijänä. Näin ollen ajateltiin, että myös vapaa-ajan tuli sisältää kehittäviä ja sivistäviä toimintamuotoja.⁸²⁶ Suhtautuminen kirjoihin muuttui halpojen painosten ja niiden määrien lisääntyessä, sillä aikaisempina vuosisatoina ja vuosikymmeninäkin oli kirjoja pidetty harvinaisuutensa vuoksi juhlallisina.⁸²⁷ Siten lukemiselle oli annettu tekemisenä erityisarvo. Larsson esittää akvarelleissaan modernin näkemyksen lukemisesta, eräänlaisena huvittelun ja lempäilyn muotona. Myös lukemisen moni-ilmeistyminen tulee esille akvarellista; esillä ovat kotoisen huolimattomasti niin sanomalehti kuin kirja. Tämäkin viestittää aiheeseen liittyvästä mentaliteetti muutoksesta – vapautumisesta.

Aikakauden lisääntyneestä lukuharrastuksesta ja sen kulttuurillisesta arvostamisesta kertoi useiden kirjaseurojen perustaminen, johon myös kannustettiin julkisesti. *Idun*-lehdessä käytiin jopa yksityiskohdittain lävitse kirjaseuran toiminta- ja perustamisperiaatteet, toiminnan aloittamisen helpottamiseksi.⁸²⁸ Vuonna 1884 oli Tukholmassa avattu myös nk. Lukusalonki, kirjasto, jossa myös naiset saattoivat käydä sivistämässä itseään.⁸²⁹ Vuonna 1902 *Idun* alkoi julkaista jatkokertomuksena ”romaanikirjastoa”, jonka ensimmäisenä teoksena oli Anna Wahlenbergin *För vind och våg*.⁸³⁰ Romantiikan aikainen Pohjoismaiden naiskirjallisuus sai runsaasti huomiota ja esim. Bremerin tuotanto tuli entistä tunnetummaksi.⁸³¹ Kansaa suositeltiin ostamaan kirjoja itselle ja huomautettiin, että lainatessa ne kuluivat ja joutuvat usein hukkaan. Oli myös kulttuurillisesti muodikasta antaa kirjoja lahjaksi.⁸³² Samaan aikaan tulivat

⁸²⁵ Eskilsson 2000, 72-75; Björk 1946, 255.

⁸²⁶ Roth A: Om böcker och läsning. *Idun* 27.5.1899, 2-3.

⁸²⁷ Bang 1911b, 159–161. Painotekniikka kehittyi, paperinvalmistus edullistui: suurten painosten kautta yksittäisten teosten hinta laski hyvin alhaiseksi.

⁸²⁸ *Idun* 25.2.1899, 2-3; *Idun* 4.10.1899, 1-2.

⁸²⁹ *Idun* 22.3.1902, 186.

⁸³⁰ *Idun* 17.5.1902, 316. Myös Anna Wahlenberg 11.10.1899 (*Idun*)

⁸³¹ Ahlmo-Nilsson 1990, 129.

⁸³² *Idun* 11.8.1893, 253; 29.9.1893, 309.

maailman suurimmat ja tunnetuimmat kirjastot eräänlaisiksi turistikohteiksi, kulttuurimatkailun nähtävyyksiksi.⁸³³ Larssonien perheessä luettiin huomattavasti monipuolisempaa kirjallisuutta kuin pelkkiä halpajulkaisuja ja vuosikatsauksia. Perheen traditiona oli istua lukuhuoneessa kuulemassa ääneen luettuja teoksia mm. Jules Verneltä, Charles Dickensiltä, Mark Twainilta ja Selma Lagerlöfiltä.⁸³⁴ Aikalaistavoista ja käytännöistä poiketen Larsson halusi, että kirjastohuone oli avoin lapsille, sillä kirjallisuuden maailman tuli olla lähellä.⁸³⁵ Ennen muuta siksi, ettei taiteilijalla ollut lapsena mahdollisuutta lukemiseen. Lukeminen oli siten yhteinen ja säännöllisesti toistunut ajanviettotapa. Tällä, niin kuin myös muilla perheen yhteisillä puuhasteluilla, oli merkitys perheyhteyden luomisessa. Akvarelleissa arkielämä näyttäytyy niin uuden media-ajan puitteissa kuin kulttuurisen innostuneisuuden sävyttämänä.

Vapaa-ajan yhteisöllinen merkitys mahdollistui toimivien käytäntöjen kautta: akvarellissa *Laiskurin nurkkaus* tulee näkyviin Romanian kuningattaren esittämään sisustusideaaliin liittyneet huonekalujen irtopäälliset. Romanien kuningattaren ja kirjailijan Carmen Sylvan (*Queen Elisabeth of Romania* 1843–1916) mielestä kaiken käyttömateriaalin tuli olla helposti pestäviä. Tämä ajatus yhdistyy myös Arts and Crafts -liikkeen ideaalin kanssa. Oikeantyyppinen sisustus mahdollisti ajanvieton talon kaikissa huoneissa, kuten kirjastossa. Tämä poikkesi porvariston tavoista.⁸³⁶ *Romanen-*akvarellissa on Kerstin pään alla *Handarbets Vänner* -yhteisön Larssoneille lahjoittama tyyny.⁸³⁷ Tämä osoittaa käytännössä kaikkien kodin materiaalien olleen arkisessa käytössä. Samalla se kertoo asenteesta, että kodin käsitöiden taustalla oli materiaalin valmistaminen tarpeeseen ja todelliseen käyttöön, eikä pelkästään koristeiksi.

1800-luvun lopun työkäsitystä kuvaa myös se, että lukemista pidettiin tärkeänä osana kasvatusta ja samalla sen katsottiin pitävän laiskuuden poissa.⁸³⁸ Anne Martin-Fugierin tekstissä käsitellään länsieurooppalaisten porvariperheiden

⁸³³ Bang 1911b, 168–69.

⁸³⁴ Rydin 1998, 135–136.

⁸³⁵ Rydin 1998, 135; Key 1913/2003, 7; Steinrud 2008, 201–4. Steinrud käsittelee tutkimuksessaan porvaristokodin eri tilojen käyttöä, lähinnä miesten ja naisten välillä. Kirjasto oli hänen tutkimuksensa mukaan lähinnä perheen miesten ja heidän miesvieraiden aluetta.

⁸³⁶ Key 1913/2003, 7.

⁸³⁷ Key 1913/2003, 7.

⁸³⁸ Esim. Cederschiöld 1917, 193–8. ”Så t. ex. stärkes ordningssinnet: när en stund på dagen är anslagen till ett bestämt arbete, går det ofta av sig självt att uppgöra ett slags plan för vad som under dagens lopp skall företagas, och sålunda motverkas dagdriveriet och den därav följande känslan av tomhet och slapphet i sinnet. ... Ytterligare en vinst, som väl är ringare, men som barnet skattar högt, är det ökade behag, lekar och andra sysselsättningar erhålla, då de omväxla med läsning.”

illanviettotapoja, joiden luonne on lähinnä societé-esiintymistä kuvaava.⁸³⁹ Sundbornin koti-idylli luku- ja keskusteluhetkineen oli näihin verrattuna intiimimpi ja huomattavasti lämminhenkisempi, myös lapsia huomioiva ja siten tasavertainen. *Ett hem* -teoksen kuvaaman koti-ideaalin lukeneisuus käy yksiin myös Keyn esittelemissä Carmen Sylvan mielipiteissä:

”I alla husets rum borde stå skrivbord och finnas böcker. Böcker äro hemmets bästa prylar. Envar av familjens medlemmar måste känna att hemmet alltid har underhållande kraft nog, och till detta bidraga böcker mesta av allt. Man anar ej huru mycket verklig bildning, som halvt omedvetet meddelas i *ett hem* med goda böcker!”⁸⁴⁰

Kodin vapaa-ajan ja ihanteellisen sisustuksen yhdistivät kirjallisuus ja sen läsnäolo. Larssonien kotia kuvaavissa akvarelleissa on usein kirjoja ja muita aikalaismedian tuotteita. Kodin vapaa-ajan tuli myös olla viihdyttävää. Tämä aspekti toteutui monin tavoin Lilla Hyttnäsissä, sillä perheessä oli teatterivaatetuksen, maalaus- ja askartelutarvikkeiden sekä kirjallisuuden lisäksi tarpeeksi perheenjäseniä yhteisten huvien keksimiseen ja toteuttamiseen.⁸⁴¹ Samalla Larssonien vapaa-ajan, työn ja levon suhde kuvataan avoimesti vapaa-aikaa ja lepoa korostaen.



Kuva 59. Larsson: *Sedan barnen lagt sig*, akvarelli *Ett hem* 1899.

Kuva 60. Larsson Carl: *Vid aftonlampan*, akvarelli (1908), *Åt Solsidan* 1910.

Akvarelli *Sedan barnen lagt sig* - *Lasten mentyä nukkumaan* kuvaa oivallisesti Larssonien koti-ideaalin seesteisyyttä, ajallisella tasolla kiireetöntä harmoniaa. Päivän työt ovat tehty, on aika istua omien pikkupuuhiin ääreen ja yhdessä nauttia leppoisasta hetkestä. Hetkeen luo kodikkuuden ja yhteisyyden tuntua saman

⁸³⁹ Martin-Fugier 1990, 278–286.

⁸⁴⁰ Key 1913/2003, 7–8.

⁸⁴¹ Teatteriesitykset olivat tavanomaisia sekä yhteiset, pienimuotoiset juhlallisuudet.

lampun ääressä puuhaileminen. Maailman moninainen meno uusine kehitysaskeleineen on mukana Carlin lehden uutisten muodossa, mutta niidenkin vastaanottamiseen tilanne on pehmeä ja turvallinen. Maailma on negatiivisilta asioiltaan kaukana, kehityksen tuoman edistyneisyyden ja avun ollessa jo saatavilla.⁸⁴² Akvarellin tunnelman aitoutta kuvastaa myös Carlin alkutekstissä kuvailema ruokasalin käyttötarkoitus, jonka mukaan Karinin korjatessa lasten vaatteita, Carl luki hänelle maailman tapahtumista.⁸⁴³ *Vid aftonlampan* -akvarelli kertoo samanlaisesta tilanteesta, mutta Falunin koulutalouteen siirrettynä. Karin ja perheen nuorin Esbjörn istuvat Sunbornista tuoduilla huonekaluilla, osittain olohuoneena toimineen ateljeen nurkkauksessa.⁸⁴⁴ Tämäkin kertoo symbolisesti työnteon ja vapaa-ajan yhteen nivoutumisesta paikan identiteetin tasolla: taiteilijan kotona oli mahdollista viettää levollista vapaa-aikaa, vaikka se oli myös työpaikka.

Toisaalta olen samaa mieltä Larssonin kanssa vuonna 1900 tulkinneen Karl Waldenin kanssa. Hänen mielestään Larsson oli onnistunut rakentamaan yksinkertaisista lähtökohdista ja materiaaleista arjen viihtyisyyttä. Kantavana ajatuksena oli yhteinen hyvää tuottava toiminta, jonka hedelmiä haluttiin jakaa myös muille. Arkisten, pienten asioiden huomioiminen rakensi kokonaisuudesta hyväntuulisen, sillä tasapainoisuus ja onnen kokeminen loistavat teoksista. Toisten eteen tehty vaivannäkö ja työ olivat siten suhteessa onnellisuuden määrään.⁸⁴⁵ Larssonien kodin käytännöt toimivat akvarellien ja tekstien välittämän kuvan mukaan hyvin, kaikilla oli omat osuutensa yhteistyössä. Selkeä työnjako, yhteisöllisyys ja ennen kaikkea työn, vapaa-ajan ja levon suhde oli aikalaisajatteluun verrattuna ideaalinen. Vapaa-aika toimi Aristoteleen ajatusten mukaisesti työnteon inspiroivana ja kodin ympäristö takasi rauhaan levon.

Tämä tutkimusluku on käsitellyt kodin ihanteelliseen toimivuuteen liittyneitä käytäntöjä ja niiden aikalaiskontekstia. *Ett hem* -teoksen kotikuvausten kulttuurihistoriallisella aikalaisyhteydellä oli merkitys käytäntöjen ja ihanteen

⁸⁴² Carlin ja Karinin kirjeenvaihdosta sekä heidän kirjoittamistaan muista dokumenteista tulee ennen ensimmäistä maailmansotaa ja sen syttymisen jälkeen esille heidän yleisen huolehtiva sekä kansallisella tasolla kiinnostunut tapansa suhtautua yhteiskunnassa ja maailmalla tapahtuviin asioihin. Karin toteutti tyttärensä kanssa eräänlaisena surutyönä Carlin syntymäpäiväksi 1918 tyynyn, jossa granaattien tuli ja maan palaminen kuvastavat symbolisella tasolla hyvin vahvasti hänen herkkää suhtautumistaan (kuva esim. Snodin, Stavenow-Hidemark 1999, 172.)

⁸⁴³ Larsson 1899, 7. Ruokasalin käyttö väheni yläkerran remontoitujen vaatekomeron käyttöönoton jälkeen, sillä tämä tila oli käytännöllinen Karinin nukuttaessa lapsia; tila oli yhteydessä molempien makuuhuoneisiin ja Carlin kuvailun mukaan sieltä oli helppo käydä rauhoittelemassa lapsia ja antamassa muutama ylimääräinen hyvänyönsuukko. Mielestäni myös tämä kuvastaa perheen yhteen hitsautunutta ja lapsikeskeistä asennetta – vaikka lasten hoitajana olivatkin Karinin lisäksi palvelijattaret, eivätkä isäntä itse, oli hänen asenteensa selkeästi ymmärtäväinen ja huolehtivainen.

⁸⁴⁴ Neergaard 1999b, 115.

⁸⁴⁵ Walden 1900, 275.

tuottamisen tunnistettavuuden, kansallisen identiteetin ja perinteiden tuttuuden kautta. Lukijat tunnistivat eri osa-alueet omikseen. Larssonien kodin arkiset käytännöt ovat osa perheidentiteettiä ja siten suurempaa yhteisöllistä identiteettiä. Tällä osa-alueella ihanteen nk. toimivuuden kolmijalan muodostavat oman kulttuurihistorian (omat juuret) ja luonnon arvostaminen sekä puhtauden merkityksen ymmärtäminen. Ihanteellisen kodin ruokatalous perustui puolestaan kolmijalkaan, joka koostui emännän kyvyistä, taloudenhoidon toimivista käytännöistä ja keittiön toimivuudesta. Työnteon suhteen ihanteellinen jako syntyi työstä, levosta ja vapaa-ajasta. Kodin hyvinvointia edistävien käytäntöjen edellytys olivat myös edellisessä tutkimusluvussa käsitellyt materiaalsen tason elementit. Tässä luvussa *Ett hem* -teoksen kuvaamat käytännöt ovat osoittautuneet niin puhtauden, toimivan ruokatalouden kuin työn, vapaa-ajan ja levon osa-alueilla ideaalille voimaa pumppaavaksi sydämeiksi. Käytännöt ovat dynaamisen voiman osoitus. Ideaalinen koti oli aktiivisen voiman kautta rikas ja hyvävarainen. Ulospäin tämä näkyi sosiaalisena varmuutena eli vieraanvaraisuutena ja toisten auttamisena. Larssonien kodissa käytännöt olivat myös muuttuvia, ne sovellettiin paikasta ja tilanteesta riippuen yhteisen hyvinvoinnin ja viihtyvyyden takaamiseksi. Kodin elävyys oli siten yhteisten käytäntöjen sujuvuudessa, työn, vapaa-ajan ja levon tasapainoisessa virtauksessa eli elämän mielekkyydessä:

”Ja, så värst omväxlande är det ju inte på landet när det gäller nöjen.
Men tråkigt är här aldrig,
ty var dag, var timme, har sitt skärskilda arbete, sitt intresse.”⁸⁴⁶

⁸⁴⁶ Larsson 1931, 240.

4. Kodin lämmössä

Kodin lämmössä on luku, jossa käsittelen *Ett hem* -teoksen kotikuvauksen ihanteellisuutta perheen sosiaalisuuden osa-alueiden kautta. Luvun otsikko viittaa ideaaliseen kotikäsitteen sisältämään sosiaalisen turvallisuuden elementtiin, kodin lämpöiseen ilmapiiriin. *Avioliitto*-alaluku valottaa avioparin keskinäisen suhteen merkitystä *Ett hem* -teoksen kotikuvauksessa sekä ihanteellisen kodin tekijänä aikalaisnäkökulman kautta tarkasteltuna. *Lapset*-alaluku selventää 1800-luvun muutoksessa ollutta käsitystä lastenkasvatuksesta ja lasten merkityksestä perheessä. *Elämä ja kuolema* -alaluku käsittelee perheyhteyttä ja vaikeisiin elämäntilanteisiin suhtautumista eli Larssonin taiteilijaparin ja perheen suhdetta elämään ja kuolemaan. Tämän tutkimusluvun kiteyttävänä ajatuksena on tulkita *Ett hem* -teoksen esittämää perhekäsitystä ja sosiaalisia käytäntöjä. Kuten *Nordisk familjebok* vuodelta 1881 kertoo, perustui perheen sosiaalinen olemassaolo vastuun ymmärtämiseen ja sen kantamiseen. Perhe oli yhteiskunnan tukipilari ja sen instituution särkeminen rikkoi yhteiskunnan.⁸⁴⁷ Aviopuolisoiden ja heidän jälkeläisensä välinen yhteiselämä muodosti teoksen mukaan perheen sosiaalisen rungon. Ennen muuta sosiaalihistorian kautta perhekysymykset nousevat 1800-luvun keskeiseksi osa-alueeksi.⁸⁴⁸ *Ett hem* -teoksen kuvaamassa arjessa toimi jo keskiajalta peräisin ollut maalaisyhteisöjen käytäntö, jonka mukaan perheeseen kuuluivat myös talouden palvelijat.⁸⁴⁹ Tämä oli niin kutsuttu laajennettu perhesuhde, joka oli häviämässä 1800-luvun lopun modernissa yhteiskunnassa, ennen kaikkea urbanisoitumisen seurauksena ja ydinperheiden määrän lisääntyessä.⁸⁵⁰

⁸⁴⁷ Duffey 1881, 77.

⁸⁴⁸ VRT. Lindgren 1994, 325-34.

⁸⁴⁹ Goody 2000, 58-59. Vrt. Häggman 1994, 176.

⁸⁵⁰ Nordisk familjebok 1881, 1006-10. ”Dessa båda former af familjelif vet bör adock, liksom alla de öfriga, återföras till samma enhet och fattas såsom yttringar af samma sedliga princip. Man gör sig skyldig till mycken ensidighet, om man förbiser, att föräldrarnas pligter emot den förhandenvarande eller väntade afkomman oupplösligt sammanhånga med deras inbördes pligter, och att de förra måste fattas som enväsentlig sida i sjelfva deras samlif sins emellan.”

Vrt. O'Day 1994, esim. 216-248. Englantilaisten perheiden olosuhteiden muutos ja niiden vaikutus erilaisiin perheisiin.

4.1. Avioliitto

Avioliitto on kodin perusta,
Lapset rakentavat seinät,
Koti pysyy pystyssä avioparin välisen
sekä vanhempien ja lasten välisen rakkauden varassa,
Suvaitsevaisuus ja uhrautuvaisuus ovat kodin katto.⁸⁵¹

Ett Lyckligt Hem och Dess Grundläggning käsittelee 1800-luvun lopun koti-ihannetta avioliiton näkökulmasta. Teos alkaa kuitenkin romantiikan hengessä ideaalista kotia kuvaten: ”Koti, koti, minun ihana kotini! Ei mitään muuta paikkaa maailmassa, Niin ihanaa kuin sinä, oma kotini.” Kirjoittaja ylistää paikkaa, jossa äidin sylissä opimme ensimmäiset sanamme, rukouksemme ja josta kyynelsilmin lähdimme elämän taisteluihin, omaa polkuamme raivaamaan.⁸⁵² Romantiikan kaihomielinen kaipaus elämän juurille, oman kodin turvaan ja suojaan maailman myrskyiltä, ohjaa näkemään avioliiton perustavaa latua olevan merkityksen ihanteellisen kodin rakentamisen kannalta.



Kuva 61. ”På skjutdörren har jag målat min idöl.”
Larsson Carl: *Karin*, 1908, öljy puulle.

Taidehistorioitsija ja kirjailija Carl Gustaf Laurin (1868–1949) käsittelee Carl Larssonin biografisessa kuvauksessa taiteilijan uran merkityksellisimpiä elementtejä. Laurinin mielestä Larssonin elämän keskeisin tapahtuma oli hänen avioitumisensa Karinin kanssa. Laurin näkee tämän koko Larssonin tuotannon taustavoimana ja taiteilijan avoimen asenteen mahdollistaneena tekijänä. Avioliiton, perhe-elämän ja kodin kuvaus ei olisi onnistunut ilman Karinin hyväksyvää ja kannustavaa asennetta. ”Ylevän ja rakastetun naisen taustatuki teki taiteilijasta onnellisen ja

⁸⁵¹ Duffey 1881, 80–81. Vrt. Häggman 1994, 179. Suomalainen käsitys perheideaalista.

⁸⁵² Berglund 1905, 5–6. vrt. Blom 2006, 182–196.

vahvan.”⁸⁵³ Tasapainoista parisuhdetta pidettiin ihanteellisen kodin merkittävimpanä rakennusosana ja *Ett hem* -teoksessa Larsson kuvasikin vaimoaan elämänsä kiinnepisteenä. Tästä yhtenä esimerkkinä oli Larssonin mukaan Karinin muotokuva – ovipaneelistä katsoi nainen, jota taiteilija kuvasi omaksi idolikseen.⁸⁵⁴

Ihanteellisen kodin yhtenä keskeisenä peruselementtinä oli onnellisuuden käsite. Tutkimuksen kokonaiskuvan kannalta on tärkeä nähdä ne käytäntöjen ja sosiaalisen tason elementit, joilla onnellisuuteen voitiin päästä. Avio-onni oli kodin kulmakivi, joka aikalaisperspektiivissä nähtiin yhteiskunnallisten muutosten aallokossa helposti huojuvana. Teollistumisen hajottama perheyhteisö haluttiin yhdistää uudelleen niin moraalin kuin idealistisen ideologian kautta.⁸⁵⁵ *Ett hem* -teoksen aikaan oli avioliittokäsite muutoksen kourissa ja aviopuolisoiden välistä kanssakäymistä sekä siihen liittyneitä käytäntöjä tarkasteltiin monesta eri näkökulmasta. Monet aikakausilehdet ja julkaisut ottivat kantaa avioliittoon sekä sen merkitykseen kodin ja perheen kannalta. Myös julkisuuden henkilöt osallistuivat tasa-arvo- ja moraalikeskusteluun, jonka alkuun saattaneina kysymyksinä olivat niin naisasialiike kuin seksuaalimoraali.⁸⁵⁶ Tämä keskustelu oli erityisen pohjoismainen piirre ja siihen osallistujat jakautuivat kaksinaismoraalin, absoluuttisen sukupuolimoraalin ja relatiivisen sukupuolimoraalin sekä vapaan rakkauden kannattajiin.⁸⁵⁷ Suomalainen moraalikeskustelu sai uutta pontta ruotsalaisen kirjailijan Gustaf af Geijerstamin (1858–1909) vuonna 1887 Helsingissä pitämästä luennosta. Geijerstamin suojea näkemys miesten vapaasta rakkaudesta korostui ruotsalaisen naisasialiikkeen siveysvaatimusten kautta. Luennon aiheuttaman polemiikin seurauksena pidettiin Tukholmassa huhtikuussa 1887 aihetta käsitellyt naisten siveellisyyskokous, jossa Geijerströmin näkökanta tuomittiin. Vastareaktioksi nousi esim. Bjørnstjerne Bjørnsonin edustama kaksinaismoraalin vastustaminen ja monogaamisuuden eli yksiavioisuuden puolustaminen.⁸⁵⁸ Tämän luvun sisältämä primääriaineisto eli Larssonien välinen kirjeenvaihto sekä *Ett hem* -teoksen ja Larssonin muiden teosten

⁸⁵³ Laurin 1903, 246.

”Med tanke på den öppen hjärtighet, hvarmed Carl Larsson behandlar sina familjeförhållanden, kan det ej vara ogrannlaga att rent ut säga ifrån, att den centralisering af hela människan, som vissa finna i religionen, andra i kärleken, den fann Carl Larsson, då han i Grez fattades af den djupaste kärlek till en ung svenska, fröken Karin Bergöö. Han gifte sig i Stockholm 1883 och blef, såvidt en utomstående kan säga det, så lycklig och så stark, som man blir, då en ädel och älskad kvinna »står bakom». Sin unga fru målade han i den hvita bruddräkten. Smärt och drömmande står hon i trädgården i Grez.”

⁸⁵⁴ Larsson 1899.

⁸⁵⁵ Edgren 1994, 14-15; 66-67. Vrt. Häggman 1994, 197-85.

⁸⁵⁶ Vrt. esim. Flood 1960, 9-58.

⁸⁵⁷ Räisänen 1995, 48-60.

⁸⁵⁸ Bjørnson 1889. Räisänen 1995, 49. Bjørnstjerne Bjørnson pyydettiin vuonna 1888 esitelmöimään Suomeen: tuolloin hän puhui yksi- ja moniavioisuudesta.

avioliittoa kuvaavat osuudet sisältävät mielipiteitä, jotka liittyvät aikalaieskusteluun sekä avioliitosta yhteiskunnallisena rakennusosana että yksilötasoisena perhettä ylläpitävänä voimana. Tässä luvussa tarkastelen *Ett Hem* -teoksen kuvaamaa avioliittokäsitystä. Se edustaa kristillistä sukupuolimoraalia, käsitteen positiivisessa merkityksessä, jolloin molemmat puoliset kannattivat omaehtoisesti samaa näkemystä.

Avioliitto oli myös *Nordisk Familjebok*in mukaan perheen perustavaa laatua oleva, konstitutiivinen momentti. Teos painottaa fyysisen erilaisuuden lisäksi psyykkistä eroa, jonka tuli toimia parisuhteen taustarakenteena. Erilaisuutta ei pidetty pelkästään vastakkaisuutena, vaan molemminpuolisenä, toisiaan täydentävänä tekijänä. Se oli lähtökohta, joka mahdollisti tasapainoisen suhteen.⁸⁵⁹ Tasapainoinen parisuhde tuli esille myös kaikissa perhettä käsittelevissä aikalaislähteissä – tosin eri näkökulmista johtuen erityyppisten ohjeiden säestämänä. Yksilöeettisellä tasolla avioliiton peruslähtökohtina pidettiin kolmea sääntöä:

- a) måste vara frivilligt ingången och grundadt på personlig böjelse
- b) är till sitt väsende en fullständig *lifsgemenskap* makarna emellan och i följd deraf monogamiskt, förpligtar till *ömsesidig* trohet samt ålägger pligt och gifver rätt till att *gemensamt* vårda och uppföstra barnen
- c) är till väsendet *oupplösligt*⁸⁶⁰

Avioliiton vapaaehtoisuuden, molemminpuolisen uskollisuuden ja sitoumuksen sekä rikkomattomuuden merkitystä korostettiin vertaamalla historiallisiin avioliittokäsityksiin. Teos käsiteli esikristillisiä avioliittoja, joiden perustana oli aviomiehen omistusoikeus vaimoonsa. Toisaalta otettiin esille myös alkukantaisten kansojen ja heimojen moniavioisuus ja siten uskottomuuden salliminen.⁸⁶¹ Myös länsimainen käsitys uskollisuudesta oli yksipuolinen; uskollisuus oli käytännössä vain naista koskeva käyttäytymissääntö. Kristillisen avioliittokäsite perustui uskollisuuteen ja seksuaalisuuden sitomiseen vain avioliittoon vihittyjen välille. Tarkoituksena ja päämääränä oli elinikäisen yhteyden rakentaminen.⁸⁶² *Nordisk Familjebok* ottaa avioliittotulkinnassaan lähinnä filosofisen kannan, aikalaisiin kristillisiin tai naisasiaa ajaviin näkökulmiin verrattuna.⁸⁶³

⁸⁵⁹ Nordisk familjebok 1881, 1006–10. Vrt. esim. Häggman 1994, 100–103.

⁸⁶⁰ Nordisk familjebok 1881, 1006–10.

⁸⁶¹ Aikalaieskustelussa tämä nähtiin vaatimuksena, esim. Suomessa Ilmari Kianto puhui asianpuolesta.

⁸⁶² Nordisk familjebok 1881, 1006–10.

⁸⁶³ Nordisk familjebok 1881, 1006–10. Fichten luoma ja hänen kannattajiensa ylläpitämä uusromanttinen käsitys avioliitosta subjektiivisena käsitteenä nähtiin aviopuolisoiden välisenä, henkilökohtaiseen sympatiaan perustuvana ja tunnepohjaisena yhteytenä. Tällöin myös avioliittoon kuuluvat vastuualueet hoidettiin tunnepohjaisen käytöksen pohjalta motivoituneena – jos sellaista oli. Tälle vastakkainen kanta oli avioliiton näkeminen platonisena, järjestettynä suhteena, jossa aviopuolisot itseään pettäen luulevat voivansa elää ilman seksuaalisuutta: ”De sköto äfven pligterna mot barnen helt och hållet i bakgrunden och betraktade det hela såsom

Kristillinen avioliittokäsitys oli teoksen mukaan usein vajavaisesti esitetty ja yksikantainen, sillä yhteiselämän sijaan korostettiin avioliitto-konstituution moraalia parantavaa merkitystä tai pyhyyttä. Avioliiton todellinen perusta, sen henkilökohtaisuuteen perustuva monitasoinen rakenne jäi usein käsittelemättä.⁸⁶⁴ *Ett hem* -teoksen esittämä perhe- ja avioliittokuvaus on siten eräänlainen kuvallinen ja sanallinen esitys avioliiton eri osa-alueista – Larssonien toteutusmallin esittely.

Kokonaisvaltaisesti tarkasteltuna oli 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun avioliittokäsitys muutosvaiheessa.⁸⁶⁵ En näe Nils Edlingin tavoin perhe- ja avioliittokysymystä yksinkertaistetusti pelkän porvari-ideaalin kansanomaistamisena, sillä perheonni sisälsi muitakin аспекteja kuin oman kodin keskiluokkaisuuden tavoittelun.⁸⁶⁶ *Ett hem* -teoksen julkaisu ajoittui aikakauteen, jolloin yhteiskuntamuutokset olivat kokonaisvaltaisia ja koskivat sen keskeisiä rakenteita. Näin ollen myös kodin ihanteen kaikki osat olivat uudelleen arvioinnin ja kehitysehdotusten kohteena. Aikalaistilannetta valottaa hyvin amerikkalaisen Orison Swett Mardenin teos, joka ilmestyi Ruotsissa nimellä *Kvinnan och hemmet*. Teos kiteyttää avioliitto-käsitteen muutosta 1880-luvun ja 1920-luvun välisenä periodina. Teos alkaa kuvauksella 1880-luvun Massachusettisista, jossa naismatkustaja haastoi junayhtiön oikeuteen matkalla kadonneen matkalaukun ja siinä olleiden pukujen vuoksi. Hän hävisi oikeusjutun, sillä todellinen asianomistaja oli hänen miehensä. Nainen kun ei voinut omistaa mitään – ei edes vaatteitaan, sillä hän oli itsekin miehensä omaisuutta!⁸⁶⁷ Larssonin kotikäsitteen tulkinnassa on tärkeä ymmärtää, ettei edellisessä luvussa esille tullut työnjako ollut ainoa tasa-arvon ja avio-onnen mahdollistava tai edesauttava tekijä. Kokonaisvaltaisen

ett kärlekssvärmeri. Beslågadt med denna åsigt är den, som förnekar äktenskapets natursida och i s. k. platonisk kärlek ser den egentligen sedliga formen af samlif mellan könen, en åsigt, som, grundad på sjelfbedrägeri, i lifvet brukar leda till raka motsatsen af det åsyftade.”

Hegelin objektiivisuuteen, uskollisuusprinsiippiin perustuva avioliittokäsitys perustui avioliiton itsenäisyyteen instituutiona. Hänen käsityksensä meni kuitenkin institutionaalisuudessaan niin pitkälle, että avioliiton käytännöntasoinen yhteiselämän merkitys lähes katosi. Avioliiton eettisen rakenteen toteutumiseksi oli valtion kannettava omaa valvova vastuunsa. Lainsäädännöllinen ja juridinen puoli tuli taata kaikille kansalaisille samankaltaisena sekä avioliiton solmimisen että sen purkamisen yhteydessä - eikä vähiten materiaalista omaisuutta ajatellen: ”Så har man sökt den än i en auktorisation från kyrkan eller staten (t. ex. enligt den katolska uppfattningen, som i äktenskapet ser ett sakrament), än i ett ”trohetslöfte”, som makarna gifvit hvarandra; eller har man fattat äktenskapet såsom en anstalt för ett eller annat ändamål, t. ex. såsom ”ett läkemedel mot okyskheten” (Luther), såsom en institution för att skydda qvinnan mot förnedring eller för släktets förökelse och uppfostran.”

⁸⁶⁴ Nordisk familjebok 1881, 1006–10. ”Ehuru bland lågt stående folk exempel ej saknas på att flere män gemensamt ega en hustru (polyandri), är dock det motsatta förhållandet, nämligen att en man har flere hustrur (polygyni), det vanligaste bland dem.”

⁸⁶⁵ Sandin 1984, 107.

⁸⁶⁶ Edling 1994, 352–358, 368–72.

⁸⁶⁷ Marden 1921, alkulause.

muutoksen aikaansaamiseksi tarvittiin kaikenkattavia muutoksia. Neljä vuotta tapauksen jälkeen naiset saivat äänioikeuden koulutusta käsittelevissä kysymyksissä ja tämän jälkeen naisten asema muuttui yhteiskunnallisesti koulutuksen, työpaikkojen ja päätäntävällän osa-alueilla. Marden on teoksessaan samalla linjalla Ellen Keyn kanssa: hänen mielestään naisen yhteiskunnallinen ja avioliiton sisäinen tasa-arvo miehen kanssa paransi perheen asemaa. Se lisäsi perheen sisäisen harmonian kautta myös yhteistä onnellisuutta.⁸⁶⁸

Ett hem -teoksen aikakaudella käyty ja naiseutta käsittelevä keskustelu ei liittynyt pelkästään edellisissä luvuissa esille tulleisiin osa-alueisiin eli yleiseen uskontoperäiseen moraalikäsitelyyn, kotitalouksien ekonomiaan ja tasa-arvoon. Avioliiton laadun merkitys korostui ja sen kautta naisen muuttuva rooli sekä vaimona että kodin ulkopuolisena työntekijänä kiinnosti kaikkia kansan kerrostumia.⁸⁶⁹ Loppuvuodesta 1899 esitettiin esim. *Idun*-lehdessä I. A. Davidssonin sarja, joka kuvasi naiskuvan muutosta historiallisessa perspektiivissä.⁸⁷⁰ Historiaan verraten haluttiin luoda uusia arkikäytäntöjä. Myös L. G. Berglundin teoksessa *Ett Lyckligt Hem och Dess Grundläggning* käsitellään 1800-luvun ideaalivaimon piirteitä. Kristillisessä perinteessä perustuivat vaimon ominaisuudet aiempina vuosisatoina Raamattuun:⁸⁷¹

1. *Att hon med hänsyn till sitt underhåll förlitar sig på sin mans arbetskraft och kärlek.*
2. *Att hon mottagar alla förnödenheter af hans hand och på att förståndigt sätt fördelar dem inom familjen.*
3. *Att hon söker sin högsta glädje i hans sällskap: att hon väntar hans hemkomst och längtar efter hans närvaro.*
4. *Att hon icke känner någon annans vilja än hans, och att hon söker att behaga honom uti allt.*
5. *Att hon älskar honom med odelad kärlek.*
6. *Att hon meddelar honom alla sina sorger och bekymmer,*
7. *Att hon bevarar hans hem i allt obesmittadt.*⁸⁷²

Berglund muokkasi ne modernimpaan malliin, antaen ja perustellen erilaisia onnellisen yhteiselämän ohjeita.⁸⁷³ Teoksesta tuli todellinen menestys, käyttämäni vuoden 1905 painos on jo yhdeksäs. Samankaltaisia listoja toivotuista ja epätoivotuista ominaisuuksista oli tehty 1700-luvulta asti.⁸⁷⁴ Yksilötason mielenkiintoa aiheeseen osoittaa myös se, että *Idunin* vuoden 1899 vuosikerrasta on alleviivaten käyty läpi ainoastaan Davidssonin avioliittoa käsittelevä artikkeli. Lehden lukija on tuon ajan

⁸⁶⁸ Marden 1921, alkulause, 174, 185, 190. Key II 1920, 22. Key I 1920, 41,

⁸⁶⁹ Vrt. Norman 1983, 14–16.

⁸⁷⁰ Davidsson 1899.

⁸⁷¹ Vrt. Rodhe 1889, 39–42; Häggman 1994, 138–39.

⁸⁷² Berglund 1905, 85–86.

⁸⁷³ Berglund 1905, 89–109 Passim.

⁸⁷⁴ Häggman 1996, 183. Hän mainitsee esim. Campe J. H:n teoksen *Faderliga råd till sin dotter*, Skara 1798.

mustekynällä huomioinut Lutherin käsityksen aviovaimon olemuksesta: artikkelin tulkinnan mukaan naisen tuli olla vain vaimo ja äiti sekä miehen apuri, kaikki muu oli pahasta!⁸⁷⁵ Tämä herättää kysymyksen ihanteellisen naisen olemuksesta tuon ajan kodin ideaalin rakentajana. Berglund tuo kohta kohdalta esille ihanteellisen vaimon moderneja ominaisuuksia: miten nämä soveltuivat Karinin persoonallisuuteen ja rooliin perheessä?

Ensinnäkin hyvän vaimon ja äidin tuli olla luonnoltaan rauhallinen ja hallita kaikenlaiset yllättävät negatiiviset tunnepurkaukset.⁸⁷⁶ Tämän vaatimuksen Karin epäilemättä täytti, sillä hän oli luonteeltaan hiljainen ja punnitsi tarkkaan sanansa. Tämä luonteenpiirre oli ihanteellinen räiskyvän, mutta herkän ja välillä depressiivisen taiteilijan rinnalla. Jopa taiteilijan harkitessa Göteborgin taidekoulun opettajan paikkaa olivat Karinin sanat tarkkaan punnittuja. Aviopuolisoiden välinen kirjeenvaihto vuodelta 1890 antaa ainutlaatuisen mahdollisuuden tarkastella *Ett hem* -teoksen idylliseksi kuvattua yhteiselämää. Karin oli suorasukainen Carlille lähettämässään kirjeessä ja selvensi omia tuntojaan järjestelmällisesti.⁸⁷⁷ ”...Käraste, förlåt mig att jag vill lägga mitt ord i vågskålen. Jag vet ju att det som sker det sker och det blir också det bästa, men det kom ofver mig en sådan oro när jag satt här i min ensamhet ...”⁸⁷⁸ Seuraavassa kirjeessä Karin jatkaa: ”Jag har gått här och varit lite skamsen ofver mitt förra brev och mina jeremiader ofver möjligheten att du skulle antaga lärarbefattningen i skolan. Om jag läst igenom mitt brev morgonen därpå innan det avgick så hade jag nog ej tordats sända det. Jag har föresatt mig att ej söka inverka på dina beslut.” Tämä kirjeen sisältö vastaa L. G. Berglundin esittämää aviovaimolle annettua ”neljättä sääntöä”. Hänen tuli noudattaa miehensä tahtoa ja hyväksyä näin ollen miehen päätökset. Mutta vastustavan mielipiteen sanomatta jättäminen ei ollut helppoa, sillä kirje jatkuu Göteborgin maalauksia koskevan menestyksen maininnan jälkeen: ”...Och så skall du gå och självvilligt uppoffra dig och trasa din tid med att vara lärare! Aj! Är jag där nu igen! Jag skulle ju ej säga ett knysst mer härom. Men eftersom jag är i farten så får jag lov att säga en sak till och det är att du får alls icke tro att jag är rädd för att flytta till Göteborg och att det är därför jag

⁸⁷⁵ Idun 8.11.1899, 6.

⁸⁷⁶ Ammon 1884, 17.

⁸⁷⁷ Karinin kirje Carlille 1890. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

”...Du menar väl inte riktigt alvarligt att du möjligtvis skall komma att fundera på en plats vid ritskolan i Göteborg... Du har aldrig haft så mycket bekymmer för slantarna som den där tiden du hade den där så kallade lugna och trygga inkomsten. Du behövde det året för din målnings och för din egen räkning öfver tiotusen kronor och var tog dem ifrån då du hade dina förmiddagar upptagna av elever och kvällarna av supéer är inte lätt att fundera ut...”

⁸⁷⁸ Karinin kirje Carlille 1890 (ei päiväystä). Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

bråkar.”⁸⁷⁹ Karin näki perhettä koskevat muutokset uhkaavina, varsinkin kun hänellä oli kokemusta miehensä iloluontoisesta luonteesta ja perheen tarkasta taloudesta. Toisaalta hänen sanoistaan välittyi aviopuolison työn arvostus. Karin halusi miehensä keskittyvän sekä aseman kannalta että ekonomisesti paremmin arvostettujen maalausten tekemiseen. Aikalaismielessä hän asettui suorasukaisuudessaan miestänsä vastaan alueella, joka ei kuulunut kristillisen ja alistumista korostavan perinteen mukaan ihanteellisen vaimon käytökseen.

Karinin käytös vaikuttaa 120 vuoden takaa katsottuna alistetulta. Toisaalta on olennaista muistaa, että Karin ja Carl olivat oman aikansa kasvatteja. Tätä kontekstia ymmärtämättä kritisoivat 1960- ja 70-lukujen feministit raa’alla kädellä Larssonin ominaisuuksia aviopuolisona ja perheenisänä. Esim. kulttuurihenkilönä tunnettu valokuvaaja ja kirjailija Gun Kessle eli Gunborg Myrdal (1926–2007) kuvaa Larssonia sovinistiksi, joka kohteli vaimoaan valheellisesti ja moraalittomasti.⁸⁸⁰ Näiden, kuten muidenkaan feministien esittämien väitteiden premissejä ei kuitenkaan tuoda julki, eikä kritiikin yhteydessä esitetä todellisia faktoja, kuten puolisoitten välistä kirjeenvaihtoa tai muita relevantteja dokumentteja.

Muutosten myllerryksessä tuli naisen ”rooleista” moninaisuudessaan haastavat. Myös aikalaishuumori näki naisen avio-osan vaativana ja raskaana.⁸⁸¹ Eikä avioliittoa ollut tarkoitettu kaikille: fyysinen tai psyykkinen rasite nähtiin avioliiton esteenä ja tuhoavan sen onnistumisen. Myös liian suurta ikäeroa pidettiin usein epäsovivana, ennen muuta naisen ollessa suhteen vanhempi osapuoli.⁸⁸² Aikakaudelle oli ominaista arvottaa ihmiset heidän yhteiskunnallisen ”käyttökelpoisuutensa” perusteella. Onnellisuus-käsitteeseen kuului siten eräänlainen hyötyajattelu. Saksalainen Reinhold Gerling kirjoitti ja luennoi 1900-luvun alkupuolella seksuaalisuudesta, avioliitosta ja psykologiasta. Hän kirjoitti mm. teoksen hermostuneisuudesta, joka käsitteli avio-onnea ja yleistä menestymistä heikentävää ominaisuutta sekä sen hoitamisesta.⁸⁸³ Gerling edusti monien aikalaisten tavoin ”rotuhygieenistä ajattelutapaa”. Tämän mukaan ei vammaisten

⁸⁷⁹ Karinin kirje Carlille 1890 (ei päiväystä). Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

⁸⁸⁰ Kessle 1977, esipuhe. Gunborg Myrdal oli naimisissa Jan Myrdalin kanssa kuolemaansa saakka. Molemmat olivat aktiivisia kulttuuripoliittisesti ja julkaisivat useita teoksia.

⁸⁸¹ Berglund 1905, 54-5. ”Nuoripari meni papin puheille, tullakseen pienin menoin vihittyä. Vahingossa pappi alkoi lukea: Ihminen, naiseksi syntynyt, elää vain hetken verran ja kärsii hyvin epäterveellisestä huolesta. Hyvin yllätynyt morsian keskeyttää: Luette väärästä kohdasta, herra pastori, olemme tulleet tänne vihittäviksi. Jaaha, vai niin. Ilman muita mutkia vihin teidät, sanoi pastori, mutta, usko minua ystäväiseni, olisi ollut parempi jos olisin saanut haudata sinut.”

⁸⁸² Hörsell, Nelson 1983, 61.

⁸⁸³ Gerling 1915.

tai muuten vajavaisten tullut avioitua, eikä ainakaan hankkia lapsia, sillä se tuotti onnettomia koteja ja vaikean elämän, josta myös lapset tulisivat syyttämään vanhempiaan.⁸⁸⁴ Avioliiton perustana oleva kategorinen imperatiivi oli Gerlingin mukaan itseä korkeamman päämäärän toteuttaminen: avioliiton tuli perustua tahtoon luoda yksikkö, joka on suurempi kuin sen kaksi rakentajaa. Avioliiton täydellistymiseksi tuli puolisoiden kunnioittaa toisiaan ja itse avioliittoa.⁸⁸⁵ Taustalla oli siten kansaa ja ihmiskuntaa parantava ja kehittävä ajatus.⁸⁸⁶ Avioliiton tuli myös henkilökohtaisella tasolla rakentua arjen tasoa korkeammaksi ja merkityksellisemmäksi kokonaisuudeksi. Näin ollen avioliitto ihanteellistettiin.

Ett hem esittää kuvauksen tasapainoisesta ja siten onnellisesta avioliitosta. Onnellisuus-käsitteen suhteen olivat monet aikakauden idealistiset ja visionaariset ihanteet vaikeita toteuttaa arjessa. Strindbergin inhorealistisen kuva avioliitosta sekä miehen ja vaimon välisestä työnjaosta antaa yhden näkökulman kotikuvausten tulkintaan. Strindbergin ajatukset perheestä ja avioliitosta ovat kaukana laadultaan ihanteellisen avioliiton onnellisuus-käsitteestä, sillä hänelle avioliiton keskeinen sisältö oli yhteiselämän suorittaminen ja työn arvottaminen. Strindberg otti oikeudekseen tuomita avioliiton instituutiona miehen niskaan annetuksi taakaksi. Naisen olemus oli siten merkityksetön ja ”halpa” eli olla uskollinen.⁸⁸⁷ Hän hyökkäsi myös henkilökohtaisesti Larssoneiden avioliittokäsitystä ja elämäntapaa vastaan teoksessa *En blå bok* (1907). Katkerana ja kolmannen avioeron jälkimainingeissa, hän tuomitsi taiteilijaparin onnen suureksi valheeksi ja Karinia hän kutsui ”piruksi”. Larsson kertoi elämänkerrassaan vihastuneensa niin, että halusi tappaa Strindbergin. Syynä olivat Karinia kuvaavat sanat: ”– Jä, hon är nog en lika stor d–l som system! Och jag har en gås oplockad med henne, med båda för resten.”⁸⁸⁸ Strindberg ei rikkonaisuudessaan kestänyt kollegansa tyytyväisyyttä. Myös aikalaislähteissä kuvattiin avioliittoa äärilaitaisilla, joko halventavilla, uudistusta vaativilla tai idealistisilla kommenteilla. Avioliiton aidattu sarka

⁸⁸⁴ Gerling 1932, 29-30, 64. Vrt. Häggman 1994, 86-93.

⁸⁸⁵ Gerling 1932, 64.

⁸⁸⁶ Gerling 1931, 3-4.

⁸⁸⁷ Strindberg 1913, 67. ”Äktenskapet, som förefaller vara i sin grund en mycket enkel och naturlig institution, vilande ytterst på hanen, honan och ungarne, har under samhällets invecklade utveckling blivit allt annat än förnuftig och billig. Först vilar det hela på en förfärlig orättvisa, att mannen ensam skall vara familjeförsörjare med så stränga förpliktelser, att lagen kan döma honom till tvångsarbete, om han ej uppfyller sina förbindelser. Hustrun har däremot blott en enda och mycket billig: att vara sin man trogen. Hos bonden, om vilken jag nu uteslutande vill tala, har blivit hävd, att hon lagar maten och sköter barnen. Genom en enkel sofism har hon blivit upplyst om, att det är endast hans mat hon lagar och hans barn hon sköter, under det hon glömmer, att det också är hennes. Hennes matlagning är icke outhärlig för mannen, ty han kunde taga sina måltider på krogen.”

⁸⁸⁸ Strindberg 1918, 781-88. Larsson 1931, 348-51.

koettiin vaikeaksi ja sitä kuvattiin monin negatiivisen sanonnoin:

”Naimisiinmeno, sanoo Selden, on hyvin uskaliaista.
Äsörpin sammakot olivat todella viisaita: ne halusivat kovin hypätä kaivon veteen,
mutteivät sitä tehneet, sillä sieltä ei päässyt enää pois.”

”Avioliitto on kuin kukkaan puhjennut ruusu – Oi, kuinka kaunis se onkaan!
Mutta hetken kuluttua terälehdet tippuvat ja vain piikkinen varsi jää jäljelle.”⁸⁸⁹

Avioliittoa pidettiin lähinnä onnenkauppana, jonka onnistumismahdollisuuksia saattoi parantaa hyvän suunnittelun avulla. Aikalaismateriaali käsittelee lähinnä ”vapaita” avioliittoja, sillä onnellisuus-käsitteen toteutuminen oli toissijaista omaisuuden tai säädyn vuoksi suunnitellussa avioliitossa. Porvariston ja suurtilallisten lasten avioliittosuunnitteluissa olivat taloudelliset intressit edelleen ensisijainen valintaperuste.⁸⁹⁰ Löfgren totesikin, että porvarisnaisten ja -miesten odotukset aviollisesta onnesta perustuivat kokonaan eri asioille.⁸⁹¹ Avioliittojen käytännöllistä suunnittelua kuvastaa se, että 1890-luvulla haluttiin kotitaloustaitojen kaltaisesti ratkaista kaikki tunne- ja henkiselle alueelle liittyvät epäkohdat konkreettisesti eli eri työtehtäviin harjaantumalla. Tämä tuotti lukuisia kursseja ja koulutuksia.⁸⁹² Vuoden 1902 *Idun*-lehdessä kerrottiin, että Englannissa oli avattu kaksivuotinen ”Avioliittokoulu” (*Matrimonial College*) auttamaan keskiluokan nuoria naisia avioliiton vaatimiin työtehtäviin. Koulu saavutti heti avaamisen jälkeen runsaan suosion ja lehti arveli mainoksen perusteella, että koulu tulisi onnistumaan kasvatustehtävässään.⁸⁹³ Samalla hyvän avioliiton solmiminen ei ollut kaikille itsestäänselvyys. Yksinäisyys oli taloudellisesti arveluttava kohtalo, sillä aviopuolisotta jääminen saattoi johtaa loppuelämäksi köyhyysrajalla elämiseen.⁸⁹⁴ Toisaalta kodin onnellisuuden taustalla nähtiin monien arjen sosiaalisten käytäntöjen yhteensopivuus ja toimivuus. Arjen toimivuuden lisäämisen ja riitojen välttämisen ohjeeksi esitettiin molemminpuolista ja jokapäiväistä joustavuutta sekä tasa-arvoista periksi antamista.⁸⁹⁵ Berglundin mukaan onnellisuuden tavoittelua helpotti, jos vaimo ymmärsi miehen tavat, tarpeet sekä

⁸⁸⁹ Berglund 1905, 54.

⁸⁹⁰ Hörsell, Nelson 1983, 61.

⁸⁹¹ Löfgren 1979, 84; Shacher 2006, 252. Levertin ja Strinberg olivat kokonaan vastakkaisilla linjoilla suhteessaan naiseen ja tasa-arvoon. Levertin edusti lähinnä idealisoitua erotismia, kun taas Stridberg oli suorastaan naisvihaaja. Heidenstam oli puolestaan hyvin konservatiivinen.

⁸⁹² Vrt. Rosenbeck 2006, 283–85.

⁸⁹³ *Idun* 8.2.1902, 83.

⁸⁹⁴ *Idun* 25.2.1899, 3. Lehti kertoo kahden sisaruksen onnettoman kohtalo aviottomuuden seurauksena. Lilla Hyttinäsin mökissä asuneet kaksi tättä elivät hyvin vaatimattomasti. Kulturen i Lundin tekstiilikokoelmassa on Skoonelaisten sisarusten upeat kapiot. Ne jäivät kuitenkin käyttämättömiksi, kummankin jäätyä aviottomiksi ja elettyä hyvin kituliasta elämää vanhoina piikoina.

⁸⁹⁵ Berglund 1905, 60-61. Rohde 1889, 45.

mielenliikkeet ja käyttäytyi nämä huomioiden. Kahden ihmisen tahtojen yhteen sovittaminen ei ollut yksinkertaista ja Karin kommentoikin Ellen Friebergille, nuorimman tyttären eli Kerstinin anopille: ”När vi var ute och reste och jag tyckte att Carl var alltför bestämmande brukade jag säga: Jag far hem till mitt kök där får jag åtminstone bestämma själv.”⁸⁹⁶ Mistään aikalaislähteistä ei tule kuitenkaan ilmi, että Karin olisi uhkaustaan toteuttanut, joten se lienee toiminut erinomaisesti temperamenttisen aviopuolison taltuttajana ja oman tilan ottamisena. Larsson oli persoonana räiskyvä ja tilaa ottava. Avioliiton ja sovun säilymisen kannalta saattoi myös olla ihanteellista, etteivät puoliset viettäneet kaikkea aikaansa saman katon alla.⁸⁹⁷ Kaipaus ja kirjeiden välityksellä käydyt keskustelut olivat toimiva yhdistelmä, joka vähensi riitoja. Sanat tulivat Karinin leikkisästä ”jäkätyksestä” huolimatta tarkemmin valituiksi ja ajallinen välimatka vähensi tulenarkuutta mahdollisissa konfliktikysymyksissä. Toisaalta se kuvaa taiteilijaparin suhteen kaksijakoisuutta: pitkää erossa oloa seurasi tiivis yhteiselo. Samalla Larssonien yhteiseloä kuvaa suvaitsevaisuus, sillä molemmilla puolisoilla oli oikeus esittää mielipiteitä ja näyttää tunteita.

Berglund antoi kaikenkattavan ohjeen avioliiton laadun parantamiseksi ja onnellisuuden lisäämiseksi: anna kihlajaisajan jatkua läpi avioliiton. Tällä hän tarkoitti aviopuolisoiden toisensa huomioivaa asennetta, Lordi Chesterfieldin periaatteen mukaista täydellisyyteen pyrkimistä arjen jokapäiväisellä tasolla.⁸⁹⁸ Samalla se oli yhteydenpidon ja pienten huomionosoitusten tekemistä. Tällä osa-alueella Larssonin taiteilijapari oli ilmiömäinen. Lähdemateriaali kattaa pelkästään kirjeiden kautta koko avioliiton ja osoittaa molemminpuolisen kiintymyksen syvyyden. Kirjeiden kautta välittyy avioparin välinen intensiivinen dialogi; he kirjoittivat toisilleen lähes joka päivä, jopa sen jälkeen kun puhelin oli asennettu taloon!⁸⁹⁹ Larssonin kuvaaman avioelämän todellista luonnetta ja toisaalta Stindbergin ja Myrdalin tuomion perusteita hakiessani, tarkastelin aviopuolisoiden välistä kirjeenvaihtoa avioliiton alkua ajoilta ja vertasin kirjeiden sävyä esim. lapsikatraan kasvatuksen aikana kirjoitettuihin.

⁸⁹⁶ Axel Frieberg 1968, 187. Dalregementets museer, Arkivet. Axel Frieberg meni naimisiin Kerstin kanssa 12.2.1921. Ellen oli hänen äitinsä. Hän omisti armeijauran jälkeen aikansa Larssonin tilan tutkimukselle ja kirjoitti useita kirjoja, kuten matkakuvauksia.

⁸⁹⁷ Perheessä pidempään oleskellut ja Kerstiä ja Esbjörniä kesäisin lukemisessa auttanut Karinin ja Carlin tuttava, pikkukoulun opettaja, Rut Tofte totesi: ”Visst var Carl Larsson despot i sitt hem.”

⁸⁹⁸ Berglund 1905, 57, 110. Kihlajaisajan tuli olla onnellista, toisiinsa tutustumisen aikaa, johon myös ulkopuolisten tuli suhtautua ymmärryksellä.

⁸⁹⁹ Berglund 1905, 110. Berglund totesi: ”Avioliiton satamaan saavuttua, ei vaimon tule koskaan kylmetä miehelleen.”

En näe suurta eroa kirjeiden sisällöissä ja niiden välittämässä ilmapiiressä. Kihlapari asui ensimmäisen puolivuotta erillään: Carl kuvitti Runebergin *Välskärin kertomuksia* Grez'ssä ja Karin jatkoi taideopintojaan Colarozzin taidekoulussa Pariisissa. Tämän vuoden 1882 syksyn ja 1883 kevään välisen ajan on kirjeenvaihto rakastumisen sävyttämää. Carl oli malttamaton, kutsui vihastunutta



Kuva 62. Kirje 8.3.1883. Carl till Karin:
"När vi en gång bli mycket gamla skola vi titta igenom dem."

Karinia leikkisästi pikkuampiaisekseen, hevosenhännäksi tai kuminansiemeneiksi. Karin kutsui puolestaan itseään tattaripennuksi, vaati jokapäiväistä kirjeenvaihtoa ja uhkasi kirjeiden myöhästyessä "kynsin ja hampain" esitetyillä vastalauseilla. Tähän Carl esitti vastauhkauksia sadoista suudelmista ja kaipasi loputtomasti tulevan puolison läsnäoloa.⁹⁰⁰ Yhteisen joulun ja uuden vuoden jälkeen Carl odotti jo pääsevänsä huolehtimaan Karinista kuin silmäterästään ja hän lupautui kietoutumaan morsiamensa pikkurillin ympärille.⁹⁰¹

Lähes kaksikymmentä vuotta myöhemmin, vuonna 1901 oli Carl Tukholmassa maalaamassa freskoja *Norra Latinvärketin* tiloihin. Viisikymppiseksi ehtinyt taiteilija kaipasi edelleen Karinia vierelleen ja yritti useaan otteeseen houkutella tätä Sundbornista, lasten ja kotitöiden keskeltä: "Vill du verkligen ej komma hit ett tag. Jag skulle skaffa dig ett rum bredvid mitt, och vi skulle pussas och se på de vita båtarna som gå på strömmen i sommaraftonen..."⁹⁰² Tähän Karin vastasi tyylilleen uskollisena, että tokihan hän tulee vaikka pikkurillin vinkkauksella, mutta kokee sen moraalittomuudeksi kaiken kiireen keskellä. Ronskisti hän vielä lisäsi, että hänen mielestään oli vain parempi, että aviopuoliso sai kaivata etäältä ja arvosti sitten paremmin, kuin saadessaan läheltä verrata vaimoaan ympäröiviin nuoriin naisiin.⁹⁰³ Tuolloin Lilla Hyttinäsiä laajennettiin ja taloudessa oli seitsemän lapsen lisäksi runsaasti

⁹⁰⁰ Kirjeenvaihto november-december 1882. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

⁹⁰¹ Carlin kirje Karinille 23.1.1883. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

⁹⁰² Carlin kirje Karinille heinäkuussa 1901. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

⁹⁰³ Karinien kirje Carlille heinäkuussa 1901. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

palvelusväkeä sekä rakennustyövoimaa. Emännän valvovaa silmää tarvittiin Karinin mielestä selvästi enemmän kotona, kuin aviovaimon aiheuttamaa lisätuhlausta hotellissa ja ravintoloissa – kuten hän itse asian suorasukaisesti ilmaisi. Vielä vuonna 1914 Carl kirjoitti Malmön näyttelyn ripustajaisista Karinille ja kertoi kaipaavansa päivä päivältä enemmän hänen seuraansa.⁹⁰⁴

Tutkimuksen kannalta on Larssonien kirjeenvaihdon käsittelyllä suuri merkitys *Ett hem* -teoksen kuvaaman kodin sosiaalisen läheisyyden, onnellisuuden todentajana. Avio-onnen arjellisuutta on mahdotonta nähdä täysin oikeissa mittapuissa, mutta Larssonin kuvitettu kirje 8.3.1883 kertoo oivallisesti lähdemateriaalin autenttisuudesta. Carl oli juuri lukenut lävitse kaikki Karinin lähettämät kirjeet ja totesi: ”När vi en gång bli mycket gamla skola vi titta igenom dem.” (Kuva 62) Myös muut aikalaislähteet antavat monia näkökulmia onnellisuus-käsitteen purkamiseen. Eri julkaisuissa ja kirjallisuudessa nähdään onnellisuus ja avio-onni ennen kaikkea työn tuloksena. Se ei tule kuin rakastuneille itsestään, sillä onnen eteen tuli joka päivä työskennellä. Tämä työnteko ilmeni Larssonin avioliitossa monin tavoin. Se tulee esille myös kuvien, taiteilijan kirjoitusten ja avioparin kirjeiden kautta. Ensinnäkin se ilmeni arjen yhteistyössä, pienten henkilökohtaisten askareiden tekemisessä ja toisen niissä huomioimisessa. Kuten taiteilija *Ett hem* -teoksessa humoristisesti kuvasi hiustenleikkuutaan ennen kaupunkiin muuttoa:



”Jag visste ej hvar jag skulle sätta den här teckningen; men, snälla Du, får jag kila in den här. Den föreställer hustru min, som klipper mig därute på slaggvarpet, fram på höstsidan, då vi skola åter till Stockholm. Och jag ser så ut att ingen kan fara på järnväg i mitt sällskap.”⁹⁰⁵

Kuva 63.
Larsson Carl: Piirros, *Ett hem* 1899.

Piirroksessa Karin leikkaa Carlin hiukset lasten tehdessä temppuja ympärillä. Piirros kuvaa, kuinka avioliiton arjessa käytännössä huolehdittiin myös puolison ulkoisesta olemuksesta.

Millainen oli *Ett hem* -teoksen kuvaaman arjen antama Karinin sosiaalinen tila, jos sitä vertaa tuolloiseen yhteiskunnalliseen? 1800-luvun lopun naiselta odotettiin

⁹⁰⁴ Carlin kirje Karinille huhtikuussa 1914. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

⁹⁰⁵ Larsson 1899.

sosiaalisten käytäntöjen kautta paljon. Viktoriaaninen kuri ja säädyllisyys olivat edelleen eräänlainen käytöksen peruskoodi, vaikka uudistuksia kaivattiinkin. Muoti ohjasi naisten ulkoista olemusta ja kaikkien yhteiskuntaluokkien naiset seurasivat sitä. Massatuotannon kulutushyödykkeet olivat kaikkien ulottuvilla ja kulutukseen liittynyt asennemuutos näkyi vaatimusten lisääntymisenä.⁹⁰⁶ Naisen henkilökohtainen tila ja olemus nähtiin lukuisten uusien periaatteiden kautta. *Idunin* artikkeli modernin aviovaimon olemuksesta on aikalaisperspektiivissä selkeälinjaisen järkevä, onnellisuuteen ohjastava, mutta tämän hetken näkökulmasta herkullisesti vahvan normittava. *Idunin* artikkelissa selitetään seikkaperäisesti, kuinka aviovaimo sai olla vihainen, muttei koskaan hapan. Hänen tuli tehdä kaikki kotityöt heti, eikä odottaa myöhempiä tai sopivampia ajankohtia – vaimo ei saanut olla mukavuudenhaluinen, laiskuudesta puhumattakaan. Vaimon ei myöskään tullut heitellä aviopuolison omaisuutta roskeen, kuten pöydille unohtuneita muistilappuja. Vaimon tuli luonnollisesti huolehtia parhaalla tavalla terveydestään sekä pukeutua asianmukaisesti; myös aamiaispöytään tuli aina saapua hyvännäköisenä! Vaimon tuli huolehtia miehen ulkoisesta olemuksesta ja vaatetuksesta, niin että tämä olisi aina edustavan näköinen. Aviomiestä ei myöskään tullut pitää pitkään nälkäisenä. Jos taas aikoi kritisoida tai valittaa jostain, tuli hänelle ensin tarjota runsaasti maukasta ruokaa. Miehen ei myöskään saanut antaa odotella, vaimon tuli olla valmis hyvissä ajoin ja saapua tapaamisille ajoissa. Lopullisena kaneettina todetaan, että vaimon piti antaa miehelle oma vapautensa liikkua kodin ulkopuolella, ilman mustasukkaisuutta ja vartiointia.⁹⁰⁷

Naisten huonosta yhteiskunnallisesta asemasta on kirjoitettu lukuisia teoksia ja tutkimuksia. Monien sävy on kriittinen: 1800-luvulla esiintyneet epäkohdat nähdään käsittämättöminä vääryyksinä.⁹⁰⁸ Osa tutkijoista kykenee sijoittamaan naisen yhteiskunnallisen ja sosiaalisen tilan aikalaisyhteyksiinsä. Åsa Stenvallin Fredrika Runebergin elämää käsittelevässä tutkimuksessa hahmotetaan 1870-luvun käsitys perheen ja avioliiton kaksijakoisesta rakenteesta, jossa naisen ja miehen roolit olivat toistensa vastakohdat. Kulttuurihistoriallinen tausta vahvisti sosiaalisia käytäntöjä, joita ei ennen 1800-luvun loppua kyseenalaistettu: näin oli ollut ja näin tuli myös olla.⁹⁰⁹ Kuten Strindberg näytelmässään *Till Damaskus* toteaa, naisen osa oli siirtynyt vankilasta

⁹⁰⁶ Lyttkens 1976, 116-31.

⁹⁰⁷ *Idun* 14.3.1907, 133.

⁹⁰⁸ Miles 1991, 223-29.

⁹⁰⁹ Stenvall 1979, 94-95.

vankilaan eli lapsuudenkodista avioliittoon.⁹¹⁰ Karinin avioliitto ei ollut onneton, mutta avioliitto päätti hänen taiteilijan uransa. Karin lopetti maalaamisen jossain vaiheessa Suzannen syntymän jälkeen. Tuolloisen naiskäsityksen mukaan nainen ei voinut samanaikaisesti olla taiteilija ja hyvä vaimo. Tähän viittasi aikalaiskirjallisuudessa mm. Anna Wahlenberg *Ett hem* -teoksen kanssa samana vuonna (1899) julkaisemassaan romaanissa *Två hustrur*.⁹¹¹

Suzanne syntyi vuonna 1884. Tuo aikakausi oli vasta naisasialiikkeen alkutaivalta, eikä tasa-arvoisuus ollut edes yhteiskunnallisena käsitteenä vakiintunut. Tasa-arvoa pohdittiin kaksijakoisesti sekä periaatteellisesti moraalifilosofian ja kaunokirjallisuuden tasolla että käytännön yhteiskunnallisella tasolla. Käytännön muutoksia edusti molemmin puolin Suomenlahtea käyty keskustelu, jossa käsiteltiin naisten ”vapaustaistelua” ja moraalialia. *Sundsvalls Tidning* (7.4.1880.) antoi vastauksen Bjørnstjerne Bjørnson *Helsingfors Dagbladetin* artikkeliin ja korosti naisten omien vaatimusten merkitystä yhteiskunnallisissa muutoksissa.⁹¹² Aikalaiskeskustelussa oli tyypillistä arvottaa naisen oma käytös sekä mahdollinen itsensä aliarvostus ja näiden kautta tulkita koko muutosprosessin onnistumista. Toisaalta lehti oli kommentissaan yhtenevällä linjalla aikalaiskannanottojen kanssa siinä, että naisten tasa-arvoisuutta ja sitä edistävää prosessia ei sinällään kyseenalaistettu. Gerling totesi teoksessaan *Män som vi ej skola gifta oss med*, että työmarkkinoiden tehtävä oli luoda käytäntöjen ja struktuurien kautta naisille paremmat mahdollisuudet miehen kanssakumppaniksi, jakamaan päivittäisen työn velvollisuus.⁹¹³ Tasa-arvokysymys nähtiin siten paljon suuremmassa mittakaavassa kuin pelkästään naisen ja miehen välisen suhteen tai yhteiskunnallisen aseman tasa-arvoistamisena. Naisasialiikkeen ajamat uudistukset muuttivat koko perhettä ja kotia koskevaa rakennetta. Tämä puolestaan aiheutti sekä pelkoja että tarvetta uusien yhteiskunnallisten käytäntöjen luomiseen, kuten päivähoitopaikkojen.⁹¹⁴

Idun aloitti 1900-luvun alkuvuosina *Mannen i hemmet* -keskusteluosaston, jossa naisasialiikkeen herättämät aiheet nostettiin arjen tasolla esille. Näkökantoja oli

⁹¹⁰ Strindberg 1898.

⁹¹¹ Wahlenberg 1931. *Idun* 11.10.1899, 1-2.

⁹¹² *Sundsvalls Tidning* 7.4.1880. ”Kvinnan bör lära sig att sätta större fordringar på mannen än hon hittills har gjort, detta synes mig vara en äresak för henne själf och en välfärdssak för samfundet. Utan det, är det' också bara fraser med hennes kamp för »friheten»... Alla vänner af kvinnoosaken tyckas vara eniga om att kvinnan i allmänhet sätter för lågt pris på sig själf; så länge hon gör det, kan ingen undra öfver, att också mannen sätter henne för lågt – och bär sig åt därefter.”

Vrt. *Idun* 30.8.1899, 2-3.

⁹¹³ Gerling 1932, 64.

⁹¹⁴ *Idun* 19.8.1899, 1-2. Aikalaiskeskustelussa rinnastetaan toisinaan esim. naisten äänestysoikeus naisten omaamaan sodankäyntitaitoon, mikä on 2000-luvun ajattelun kautta aika mielenkiintoinen vertauskohta.

monenlaisia ja itseään onnellisiksi kutsuneet aviomiehet kommentoivat ahkerasti.⁹¹⁵ Osa teki johtopäätöksiä siitä, että työläisperheissä avioparien välinen tasa-arvo toteutui paremmin kuin porvarisperheissä. Tämä oli AGE-nimisen kommentoijan mielestä suhteessa ansiotyöjakoon, kun taas suurperheiden äitien työmäärää ei arvostettu laisinkaan. Oliko näin Karininkin kohdalla? Toisaalta maanviljelijöiden keskuudessa avioparien työnjako nähtiin tasavertaisena maatilán vaihtelevien työtehtävien ja mittavan työmäärän vuoksi. Vuonna 1907 miehet alkoivat kannustaa vaimoja henkisen pääoman lisäämiseen, oman elintilan hankkimiseen. Tämä nähtiin onnen avaimena myös pitkäaikaisessa yhteisössä.⁹¹⁶ Toisaalta naimattomat naiset kommentoivat avio-oikeuksia ja halusivat, että laki takaisi ”heikomman osapuolen” tasa-arvon.⁹¹⁷ Osa kirjoittajista piti aihetta käsitteleviä keskustelupiirejä ja luennot avioparien välistä tasa-arvoa lisäävinä, toiset olivat niitä vastaan.

Tasa-arvoa tulkittiin myös ideaalisella ja filosofisella tasolla.⁹¹⁸ Rousseau, Fredrika Bremerin ja Keyn mielestä oli luonnollista, että naiset ja miehet olivat perusluonnoltaan erilaisia; naiset emotionaalisia ja miehet rationaalisia.⁹¹⁹ Key kuvasi naisen luonnollista olemusta sanoilla herkkä, monipuolinen, joustava ja liikkuva, kun taas mies olivat paikallaan pysyvä, yksittäisiin asiakokonaisuuksiin keskittyvä, tahtoon ja valtaan sitoutuva. Mies nähtiin uskaltavana ja aktiivisena, nainen huomioivana ja passiivisena. Tämä mentaliteettiero vaikeutti Keyn mukaan naisten tasa-arvoistumista ja uskalluksen puute hidasti yhteiskunnallista kehitystä.⁹²⁰ Key oli myös sitä mieltä, että nainen ja mies täydensivät toisiaan ja että heidän tulisi valita kodin töistä itselleen parhaiten sopivat osa-alueet.⁹²¹ Ruskin meni ajatuksissaan vielä pidemmälle ja piti selvänä, että miesten tuli perusteellisesti kouluttautua tieteen, tekniikan sekä kielten alueilla ja että naisten tuli oppia hoitamaan kotia sekä palvelemaan miehiä.⁹²² Rousseau ja Key olivat molemmat myös sitä mieltä, että naisen luonne oli äitiyden vuoksi erityinen ja tätä puolta tuli entisestään kehittää. Key esitti, että naiset olivat kuin tehtyjä sosiaalsiin

⁹¹⁵ Esim. Idun 14.3.1907, 133. Keskustelu kodin työnjaosta kävi kuumana ja monet halusivat kommentoida perheiden uutta työjärjestystä.

⁹¹⁶ Esim. Idun 14.3.1907, 132, 156-7.

⁹¹⁷ Idun 19.4.1902, 246.

⁹¹⁸ Idun 18.2.1899, 3. Naisen ihanteellisia ominaisuuksia käsiteltiin ”hänen sydämensä ominaisuuksina”. Aihetta käsiteltiin mm. *Idunin* numerossa 18.2.1899. Keskustelussa kyseenalaistettiin pelkän naissydämen tulkinta ja pohdittiin, miten miehistä sydäntä Saksanmaalla metaforisoitiin.

⁹¹⁹ Rousseau 1912b, 180-198; Key Ellen: *Osjälfviskhet eller själfviskhet?*, Iduns julnummer 1893, 408-410.

⁹²⁰ Key Ellen: *Osjälfviskhet eller själfviskhet?*, Iduns julnummer 1893, 408-410.

⁹²¹ Häggman 1994, 124, Vasenius 1903, 183. Vrt. Yhtäläisyyden vaan ei yhdenvertaisuuden periaate.

⁹²² Rousseau 1912b, 180-198.

auttamistehtäviin, kuten sairaanhoitoon, opetukseen ja puutarhan hoitoon.⁹²³ Bremerin ajatusten taustalla olivat omat lapsuuden ja nuoruuden kokemukset. Bremer kirjoitti vaurasta porvaristoarkea suhteellisen konventionaalisesti kuvaavan teoksen *Hemmet* (1839), jossa hän kuvasi kotinsa olosuhteita piirroksin ja kirjoittaen.⁹²⁴ Tämä teos sai runsaasti julkisuutta 60 vuotta ennen *Ett hem* -teoksen julkaisemista. *Hemmet*-teoksen tytär Petrea kertoi kirjailijasta itsestään ja teos keskittyi kuvaamaan naisten yhteisöllisyyden merkitystä.⁹²⁵ Bremer oli vahva naisasianainen ja hänen esimerkistään Sophie Adlersparre (1823–1895) perusti järjestön *Fredrika-Bremer-Förbundet* sekä *Dagny*-lehden.⁹²⁶

Onnistuneen avioliiton takana nähtiin myös tietty sosiaalinen vapaus ja individualismin toteutuminen.⁹²⁷ Mats Hayen viittaa 1830-luvulle ulottuvassa sosiaalisessa kaupunkitutkimuksessaan naisille suotuihin vapauksiin erillisilmiönä, kun taas Gerard ottaa esille englantilaisten kartanon naisten sosiaaliset kontaktit avioliittoja eheyttävinä.⁹²⁸ 1800-luvun lopussa sosiaalisista koodeista poikkeaminen oli kuitenkin uskaliaista, sillä jopa taiteen ja kirjallisuuden esittämät ranskattaret herättivät ruotsalaisissa lehdissä moraalikeskusteluja. Ranskalaisten naisten olemus, kunniallisuus, uskonnollisuus ja säädyllisyys, pysyivät kiinnostavana aiheena kymmenen vuoden ajan. Inéz Wigert kommentoi artikkelissaan ranskalaisnaisten niin kutsuttua kevytkenkäisyyttä ja kertoi normaalien naisten korkeasta moraalista ja niitä ylläpitävistä sosiaalisista käytännöistä.⁹²⁹

Tutkimuksen kannalta on olennaista ymmärtää, että naisten ja miesten välinen tasa-arvo oli 1800-luvun lopulla vasta kehitysvaiheessa oleva muutosprosessi; käytännöt ja struktuurit olivat uusien vaatimusten edessä. Tällainen kokonaisvaltainen yhteiskunnallinen muutos ei voinut tapahtua muutaman vuoden aikana. Vuosisadan vaihteessa oli kuitenkin nähtävissä selvä ero tasa-arvoprosessissa. Vuonna 1893 Kata Dahlström valisti naisia velvoittaen heitä tutustumaan lakikirjaan ja tasa-arvon

⁹²³ Rousseau 1912b; Key 1908; Wisselgren 2002, 128–129.

⁹²⁴ Nya teckningar ur hvardagslivet. Fjerde delen: Hemmet, eller familje-sorger och fröjder. I-II.

⁹²⁵ Gagner 1925, 60.

⁹²⁶ Sundbärg 1901, 252. ”Fredrika-Bremer-Förbundet, som stiftades år 1884, har såsom sittprogram uppställt att verka för »en sund och lugn utveckling af arbetet för kvinnans höjande i sedligt och intellektuellt, såväl som i socialt och ekonomiskt, hänseende». Förbundet räknar för närvarande inemot 1,600 medlemmar och utöfvar en mångsidig och omfattande verksamhet. Vid 1899 års slut ägde detsamma i stipendiefonder för studerande och yrkesarbetande kvinnor ett belopp af 236,451 kr. Förbundet har äfven uppsatt en egen tidskrift, Dagny. Ett tidigare organ för kvinnofrågan var Tidskrift för hemmet, utgifven åren 1859/85 af fru Adlersparre.”

⁹²⁷ White 1910, 379.

⁹²⁸ Hayen 2007, 224–25; Gerard 1994, 114; Blom 2006, 182–196.

⁹²⁹ Wigert Inéz: Franska seder och svenska. Idun 26.5.1893, 163; Varia 1903, 458–67.

luomiseksi huomaamaan siellä olevat puutteet. Kun taas vuonna 1907 tiedettiin jo, millaisten lakiehdotusten ja -muutosten kanssa työskennellä.⁹³⁰ Samalla tavoin muuttui myös naisten opintojen ja yhteiskunnallinen eteneminen. 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä kehoitettiin naisia tekemään henkilökohtaisia, konkreetteja muutoksia sekä vaatimaan enemmän ja siten myös saavuttamaan enemmän. 1900-luvun alussa naiset olivat jo tehneet työtä käskettyä ja naisten määrä koulutuksen piirissä ja eri ammateissa lisääntyi.⁹³¹

Strindberg esitti kuitenkin, että naisen tuli pysyä naisena eikä miehistyä tasa-arvokamppailussa. Hän piti naiseutta miehisyyden polariteettina, sillä naisella oli suhteessa vetovoima ja valta. Miehistyminen aiheutti puolestaan naimattomuutta ja avioeroja. Hänelle naiseuden luonne oli evoluution luoma vastakohta miehen olemukselle, eikä tätä tasapainoa tullut heiluttaa.⁹³² Samaa aihetta käsitteli myös *Svenska Familj-Journalen*, tosin molemmat aviopuolisot huomioiden. Kummankaan ei tullut vaipua tyyliittömyyteen ja välinpitämättömyyteen.⁹³³ Tähän kehoitetaan myös *Idun*-lehden artikkeleissa.⁹³⁴ Niin. Karin piti alituisesti huolta ulkoisesta olemuksestaan. Hän oli tyyllilleen uskollinen: vaatimaton, mutta naisellisen tyylikäs – niinpä Carl kutsui häntä *Ett hem* -teoksessa idolikseen.

Tasa-arvoihanne ei pätenyt kaikkiin asiasta keskustelleisiin, eikä uskonnollisesta ihanteesta katsottu kaikissa tapauksissa olevan apua. Adolf Helander

⁹³⁰ Dahlström Kata: Några ord om vår "Giftmålshalk". Flood 1960, 9-73.

Idun 10.3.1893, 74-5; 17.3.1893, 86-7.

⁹³¹ *Idun* 11.8.1893, 250-51. Vrt. Steffen 1905, 57-59; Key 1909, 23-40, 63.

Nordisk Familjebok 1911, 412-18: "Bland reformer, som genomförts, må nämnas gift kvinnas rätt att förvalta egen arbetsförtjänst m. m. (1874), tillträde till fattigvårdsstyrelse och skolråd (1889), tillträde till vissa lägre läkartjänster (1903), äfven möjlighet till professurer, lektorat m. m. och högre läkartjänster (1909). 1911 finnas i Sverige 35 kvinnliga läkare samt 2 universitetsdocenter (litteraturhistoria och fysik). Kvinnor studera numera äfven teologi och juridik (Elsa Eschelsson, docent i civilrätt i Uppsala, d. 1911) samt äro synnerligen verksamma på det sociala området. Skyddslagstiftningen för kvinna har sedan 1900 varit inskränkt till förbud mot arbete i grufva eller stenbrott under jorden samt förbud för barnaföderska att delta i industriellt arbete inom 4 veckor efter barnets födelse. 1909 beslöt emellertid riksdagen förbud mot nattarbete för kvinna, trots motstånd från både den borgerliga och den socialdemokratiska kvinnorörelsen. S. å. fingo kvinnorna valbarhet till alla kommunala inrättningar utom landstingen, och gift kvinna fick dessutom så godt som obegränsad kommunal rösträtt. 1910-11 invaldes 40 kvinnor bland stadsfullmäktige i olika delar af landet. Beträffande den politiska rösträtten begärde riksdagen 1906 därom af K. M:t en utredning, af hvilken den statistiska delen 1908 och den statsrättsliga 1911 förelåg färdig. 1906 upptogs frågan på socialdemokraternas, 1907 på det liberala partiets arbetsprogram. Utom frågan om de politiska rättigheterna återstå ännu frågan om målsmanskapet och moders rättigheter samt en mängd sedlighets- och lönefrågor olösta."

⁹³² Strindberg 1913, 69. "När kvinnan avlägger sin kvinnlighet, börjar hennes makt gå ner, hennes trollkraft är bruten, och de ogiftas antal ökas. Med sann kvinnlighet kan då icke menas annat än full besittning av de könskaraktärer, naturen förlänt »könet såsom kön. Den evolution, som nu genom överkultur kommit i rörelse och som strävar att utplåna könsdifferenserna, har väckt den moderna kampen om ställningen mellan könen, och äktenskapen börja bli olyckliga."

⁹³³ *Svenska Familj-Journalen* 1877, 359.

⁹³⁴ Esim. *Idun* 25.8.1893, 269. Artikkel käsittelee aikalaista naiskauneutta italialaisittain ja kuvasi seikkaperäisesti esim. meikkauksen värisävyjä.

esitteli *Idun*-lehdessä psyykkisiä ominaisuuksia kuvaavan artikkelisarjan, jossa hän käsitteli mm. luonteen kovuuden vaikutusta romanttiseen rakkauteen. Vaimon kovuus aiheutti ”kamalia seurauksia” kodin ja perheen olosuhteille. Helanderin kiteytetty kanta oli, että tasa-arvo saattoi olla mahdollista henkisesti, mutta sydämen ja tunteiden kohdalla oli naisella aina yliote. Itsekkään vaimon ja avioliiton valtiattaren motto oli oman onnen hakeminen. – Voi mies parkaa, Helander totesi.⁹³⁵ Aviopuolison kunnioittaminen tuli siten näkyä perheen sosiaalisissa käytännöissä, sanoissa ja teoissa. Larsson ohjeisti nuorisoa, että todellinen rakkaus on kaikenkattava, ei pelkkä ihastus kauniiseen ulkomuotoon. Puhtaan rakkauden kasvattamiseksi ei tullut laskea tunteiden inspiroimia tekoja, sillä ihmissuhteissa ei pätenyt tasa-arvon matematiikka.⁹³⁶ Carl osoitti kiintymystään monin tavoin ja esim. *Frukost under björken* -akvarellissa on koivunrunkoon kaiverrettu rakkaudentunnustus.

Aviopuolisoiden välistä romantiikkaa kuvasi vuonna 1890 Hilda Bergöölle kirjoitettu kirje, jossa Karin kertoo olevansa ”kaikkein onnellisin” aviovaimo. Aviopari ei jakanut samaa vuotta ja Karin kuvasi äidilleen: ”Olet varmaan kuullut Carlin taipumuksesta vaeltaa keskellä yötä ja pimeässä koluten, saadakseen vielä kerran suudella vaimoaan!”⁹³⁷ Tai kerrasta, kun Carl oli saapunut Faluniin noustakseen Tukholmaan lähtevään junaan ja oli hän saanut päähänsä, ettei ollut kunnolla hyvästellyt vaimoaan. Hän jätti siltä siunaamalta matkatavaransa asemalle ja käveli kymmenen kilometriä pitkän, lähes umpeen kasvaneen taipaleen vaaran yli kotiin ja matkusti vasta seuraavana päivänä.⁹³⁸ Aikalaisajattelun mukaan tuli miehen osoittaa kunnioittavansa aviopuolisoaan, siten vaimo saisi myös ulkopuolisten arvostuksen.⁹³⁹ *Sundvalls Tidning* kirjoitti 7.4.1888, että vaimon tuli olla miehen ystävä ja läheisin kumppani. Tällainen suhde syntyi miehen arvostuksen ja aviollisen tasa-arvon kautta. Puolisoiden erilaisuuksien nähtiin ylläpitävän rakkautta ja samankaltaisuuksien yhdistävän.⁹⁴⁰ Selvää on, että romantiikan tunteellisuus tarttui rakkaus- ja onnellisuus-käsitteiden kautta myös avioliittokäsitykseen. *Ett hem* -teoksen kuvaaman avioparin onnellisuuden kuvaus tulee selkeästi esille Karin äidilleen kirjoittamasta kirjeestä 11.4.1894:

”På väg mellan Lund och Malmö.
Älskade mor och småttingar!

⁹³⁵ *Idun* 8.7.1899, 3.

⁹³⁶ Larsson 1913, 14.

⁹³⁷ Karin kirje Hilda Bergöölle 1890 (ei päiväystä). Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

⁹³⁸ Karin kirje Hilda Bergöölle 1890 (ei päiväystä). Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

⁹³⁹ *Svenska Familj-Journalen* 1877, 360.

⁹⁴⁰ *Sundvalls Tidning* 7.4.1888.

En förtjusande resa. Sovit härligt, tvättad, kammad och putsad, frukosterad m.m.
Ett grant väder med milt solsken över den förtjusande skånska slätten. På ett tak ett par storkar i sitt bo. De helsa mycket till Suzanne och Ulf och frågade om det behövs några mera småsyskon. Ja, vi äro gränslöst lyckliga. Carl påstår att han aldrig i sitt lif varit varit så lycklig förr.”⁹⁴¹

Karinin äiti hoiti perheen lapsia ja mahdollisti näin taiteilijaparin yhteisen ja avioliittoa lujittaneen Rooman-matkan. Karin kirjoitti äidilleen matkan onnistumisesta, kuvaten samalla avioparin suhdetta. Karin kirjoitti: ”Carl väittää, ettei Berlin ole koskaan tuntunut niin miellyttävältä kuin nyt ja kaikki siksi, että olen hänen kanssaan.” Tai: ”Matka-asuni on hyvin käytännöllinen ja Carlin mielestä olen hyvännäköinen se ylläni.”⁹⁴² Myöhemmin Roomasta hän kertoi voivansa todella hyvin ja että Carl sanoi hänen kuvainnollisesti puhjenneen kukkaan.⁹⁴³ Toisaalta Carlin osoittamat sanat Karinille tämän sairastuttua vakavasti, kuvailivat vaimoa lähes pyhimyksenä.⁹⁴⁴ Tämä kaksijakoisuus osoittaa sekä romantiikan ajan kuvaustapaa että naisen roolin monimuotoisuutta. Karin ei ollut Keyn kuvailema uskonnollisen ihanteen mukainen pyhimys – sanan fyysisessä ja käytännön tason merkityksessä – hän oli ennen muuta äiti ja vaimo.⁹⁴⁵ Key vakuutti vuoden 1898 artikkelissa, että tulevaisuuden ihannenainen oli rakkaudessaan sekä kiihkeä että siveä. Karin edusti maanläheisesti Keyn kuvaamaa ihannetta seksuaalisena naisena. Karin kirjoitti äidilleen ja pyysi kysymään vanhimmilta lapsilta tarvittaisiinko perheeseen lisää sisarusia. Hän oli Keyn kuvaama täysiverinen nainen, joka oli sielukas, mutta samanaikaisesti äiti ja rakastajatar.⁹⁴⁶ Keyn modernin naisen kuvauksessa ikään kuin yhdistyvät Karin rauhallinen olemus ja terve itsetunto sekä naisen muuttuva keho ja iän vaikutus itsetuntoon. Tekijät, jotka Key näki tulevaisuuden naiskuvan haasteena. Ihanteellinen nainen hallitsi mielensä ja toteutti individuaalisesti, mutta samalla läheisensä huomioiden omaa kutsumustaan.⁹⁴⁷ Karin koki nämä muutokset yhdessä Carlin kanssa: aviomiehen kuoltua tekemissä päiväkirjamerkinnöissä hän totesi saaneensa kokonaisvaltaisesti onnellisen elämän Carlin rinnalla.⁹⁴⁸

⁹⁴¹ Karin kirje Hilda Bergöölle Tukholmaan 11.4.1894. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

⁹⁴² Karin kirje Hilda Bergöölle Tukholmaan 11.4.1894. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek. Kirj. Vapaam. Käännös.

⁹⁴³ Karin kirje Hilda Bergöölle Tukholmaan 31.4.1894. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

⁹⁴⁴ Alaluvussa 4.3.

⁹⁴⁵ Key 1900, 10.

⁹⁴⁶ Key 1898, 34-5. Keyn kommentti osoitti myös kaukonäköisyyttä. Hän kykeni näkemään aviovaimon olemuksen haasteen sadan vuoden päähän. Key 1900, 10. ”Att förringa kärlekens betydelse, att bekämpa den som en förnedrande sensualism, detta är däremot ej att verka för människans upphöjelse, det är att främja hennes förnedring. Ty lika förnedrande som det könslif, i hvilket hon med blygsel tillfredsställer ett djuriskt kraf, vore det, då hon för släktets uppehållande med leda skulle fylla en som låg ansedd plikt.”

⁹⁴⁷ Key 1898, 35.

⁹⁴⁸ Karin päiväkirjamerkinnöt. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

Romanttisten ihanteiden toteutuminen avioliitossa aiheutti myös käytännön ongelmia. Aikalaislehdistö kauhisteli kaunokirjallisuuden antamaa kuvaa miehen ja naisen välisestä suhteesta. Romanttiset, epämoraaliset ja eroottiset naiskuvat nähtiin eräänlaisina nuoruuden hullutusten jatkumoina, joiden vaikutus perhe- ja avioliitto-käsitteisiin oli kyseenalainen.⁹⁴⁹ Näillä viitattiin eettisen avioliiton vastaiseen liikkeeseen, joka Geijerstamin mielipiteiden kaltaisesti kannatti vapaata rakkautta ja halusi yhdistää avioliiton prostituution vapaaseen käyttöön.⁹⁵⁰ Toisaalta kommentoitiin Keyn ja Bebelin edustamaa linjaa, jonka mukaan naisella oli oma seksuaalisuutensa ja näiden tarpeiden tuli saada täyttyä samalla tavoin kuin miestenkin.⁹⁵¹ Keskustelussa viitattiin myös aikakauden liberalistisiin ilmiöihin, kuten Anton Nyströmin kannattamaan esiaviolliseen seksuaalielämään ja prostituutioon kristillisen dogmatismien eli tiukkalinjaisuuden vastareaktioina.⁹⁵² Näiden vastustajat esittivät kiihkeitä kannanottoja mm. eettisen, puhtaan avioliiton ja aidon monogamian eli absoluuttisen avioliittomoraalin puolesta (mm. *Fredrika-Bremer Förbundetin* jäsen Eva Fryxell ja *Dagny*-lehden toimittaja Sophie Adlersparre).⁹⁵³ Björnsonin *En Handske* ja Ibsenin *Dukkehem* (*Nukke koti*) kommentoivat kulttuuri-ilmiöinä kaksinaismoraalia ja aviopuolisoiden esiaviollisia suhteita.⁹⁵⁴ Aikalaislehdissä annettiin tasa-arvon nimissä ohjeita myös avioliittoon aikoville nuorille miehille; neuvot ovat lähinnä moraalisia ja varoittavat veneeristen sairauksien hankkimisesta ennen avioliiton solmimista.⁹⁵⁵ Toisaalta maalaisyhteisöjen nuorten seksuaalikäyttäytymisen säännöt poikkesivat kaupunkien seurapiirielämästä. Maaseudulla nuoret olivat fyysisessä kontaktissa toisiinsa esim. keinojaisten ja tanssien kautta. Jonas Frykmanin ja Sigrid Håkansonin tutkimuksissa tulee ilmi, että myös esiaviolliset suhteet olivat sallittuja ja arkipäivää avioliittoa koskevan sopimuksen eli kihlauksen julkistamisen jälkeen.⁹⁵⁶

Gerlingin mielestä nuoret naiset saivat median kautta vääristyneen kuvan miehisestä luonteesta. He ihastuivat kiiltokuvan kaltaisiin oletuksiin ja rakastuivat

⁹⁴⁹ Idun 13.5.1899, 2.

⁹⁵⁰ Levin 1983, 76–82; Edström, Gustavsson 1983, 213–25. Uppsalan armeijan ”palveluksessa” oli vuosina 1868–1900 kontrolloituja prostituoituja.

⁹⁵¹ Esim. Bebel 1907, 116, 277–285; Key 1898, 34–5.

⁹⁵² Sundvalls Tidning 7.4.1888. ”Jag ser också nog skilnad på begär att dricka och på könsdrift; men på drycken-skapslast och liderlighet ser jag däremot ingen. Ingenstädes har jag talt om den kyskhets, som är total afhållelse ett lif igenom; men nog om den, som kan vara det i vår tidiga ungdom. Angående detta hänvisar jag till en bok af med. dr Anton Nyström: »Äktenskapet, Pauperismen och Prostitutionen».”

⁹⁵³ Levin 1983, 76–82. Vrt. Larsson 2008, 183–219; Rosenbeck 2006, 240–257 sekä Klinge 1997, 143–44. Naiseuden kuvan puhtauskäsitys ja sosiaaliset käytännöt.

⁹⁵⁴ Scachar 2006, 122–24.

⁹⁵⁵ Esim. Idun 14.3.1907, 133.

⁹⁵⁶ Frykman 1977, 181–188, Håkansson 1999, 144–46.

mielikuvituksen luomiin illuusioihin, jotka avioliiton satamaan ankkuroiduttua muuttuivat pettymykseksi ja epärealistiset odotukset tuhosivat arjen onnen.⁹⁵⁷ Berglund esitti Gerlingin tavoin, ettei aviopuolisoiden tullut odottaa liikojaa toisiltaan. Hän kuvasi tätä yleiseksi näkemällään kommentilla: ”Otin hänet miehekseni, sellaisena kuin hän on, niin myötä ja vastoinikäymisissä, mutta vaikuttaa siltä, että meillä on vain vastoinikäymisiä.”⁹⁵⁸ Gerling esitti, että nuorten naisten tunne miestään kohtaan oli helposti pelkkä ihastuminen, eikä todellinen rakkaus. Tältä osin Larssonien avioliitto perustui myös totuudellisuudelle, omien tunteiden ilmaisemiselle. Karin kuvasi esim. äidilleen Carlin poissaolon aikaansaamia tuntemuksia, suorasukaista pettymystään seuraavasti:

”I dag har jag varit rasande på Carl. Han har en lång tid ätit middagar hos Fürstenbergs där ha målat scener från deras fest. I dag skulle han just vara hemma och jag hade fårstek med ’pomme frite’, riktigt franskt. Och så just när allt var färdigt fick jag återbud att han ej kommer idag heller. Inte nog med den förspillda middagen utan jag fick ensam dra’s med vår urteågika språklärare. Ja, jag är en martyr.”⁹⁵⁹

Totuudellisuus ja tunteiden esittäminen näkyvät tutkimusmateriaalissa kuitenkin hienovaraisesti ilmaistuna ja toteuttavat Berglundin ihannetta aviopuolisoiden välisestä suvaitsevaisuudesta ja pitkämielisyydestä. Ne perustuvat myös usein toistettuun sanontaan: *Kotirauha tulee vaimon mukana*.⁹⁶⁰ Vaimoja kehoitettiin välttämään riivinrautamaisia piirteitä.⁹⁶¹ Yleisesti avioliiton onnistumisen taustalla pidettiin myös toistensa tukemista ja velvollisuuksien, vaikeuksien, toiveiden sekä ilonaiheiden jakamista.⁹⁶² Samalla naisia kehoitettiin olemaan huomaavaisia. Heidän ei tullut pakottaa puolisoitaan välittömästi muuttamaan tapojaan, vaan antaa aikaa totuttautua uusiin asioihin tai perhettä koskeviin muutoksiin.⁹⁶³ Myös vakaasti uskonnollisen Filip Henryn ohjenuora vasta-avioituneelle pojalleen oli keskinäisen rakkauden ja yhdessä rukoilemisen lisäksi käytännön vastapareihin perustuva asenne, jonka mukaan tuli välttää

⁹⁵⁷ Gerling 1932, 31-2.

Löfgren 1979, 83–87. Ennen kaikkea porvarin parissa naiset saattoivat unelmoida rakkaudellisesta avioliitosta, taloudellisessa mielessä sopivan ehdokkaan ilmestymisestä.

⁹⁵⁸ Berglund 1905, 58. (kirj. Vapaam.käännös.) Berglund huomioi, että kulttuurin suuret henkilöt eivät omista sanoistaan huolimatta olleet onnekkaita avioliitoissaan. Hän mainitsee Danten, joka jätti vaimonsa, haluamatta enää koskaan tavata tätä ja Miltonin, joka oli peräti kolme kertaa naimisissa, onnistuen vain yhdessä niistä sekä Lordi Byronin, jonka avioliitto oli onneton ja päättyi eroon. Sama verrattavuus on myös nähtävissä Larssonin pitkäaikaisen tuttavän Strindbergin kohdalla – eikä Anders Zorninkaan avioliitto ollut kovin onnistunut hänen naiseikkailuidensa vuoksi.

⁹⁵⁹ Karinin kirje vanhemmilleen 1891. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

⁹⁶⁰ Rodhe 1889, 53.

⁹⁶¹ Esim. Idun 14.3.1907, 133.

⁹⁶² Berglund 1905, 60.

⁹⁶³ Esim. Idun 14.3.1907, 133; White 1910, 378.

olemasta vihainen samanaikaisesti.⁹⁶⁴ Moni aikalaisteos ottaa raamatullisen kannan avioliittoon ja esim. Ellen White painotti sananlaskuja lainaten, että ymmärtäväinen vaimo on Herran lahja. Tällainen vaimo oli luotettava eikä koskaan aiheuttanut pahaa miehelleen.⁹⁶⁵ Myös B.C.Rodhe kuvasi onnellista avioliittoa kristillisen näkemyksen kautta ja puhui avioliiton rikkomattomuuden puolesta.⁹⁶⁶ Hän polarisoi onnellisen ja onnettoman avioliiton toistensa ääripäiksi – maanpäälliseksi paratiisiksi tai helvetiksi. Tällöin paratiisimainen onni toteutui uskonnollisen vakaumuksen jakamisen ja säädylisyyden kautta.⁹⁶⁷ Toisaalta avioliiton onnellisuutta vaikeuttivat median mukanaan tuomat uudet houkutukset. Tämän suhteen tilanne ei ole juurikaan muuttunut viimeisen sadan vuoden aikana, sillä niin kutsuttu ”säätynsä mukainen eläminen” vaikutti olleen muodinmukaisuuksien perässä juoksemista ja oman egon korostamista materiaalin avulla. Näin ollen nuoren avioparin talous rasittui pröystäilystä eli suuren asunnon ja kalliiden vaatteiden hankkimisesta sekä muusta luksuskulutuksesta.⁹⁶⁸ Tähän perustuen morsiamen ihanteellisena myötäjäislahjana nähtiin oikeisiin arvoihin kasvattaminen.⁹⁶⁹

Ett hem kuvaa harmonista ja arkisen tyytyväistä avioelämää, joka ei herätä miellelyhtymiä avioerosta tai avio-ongelmista. Aikalaislehdissä keskusteltiin kuitenkin Rodhen esittämästä mahdollisuudesta, että avioliitto muodostuisi helvetiksi. Todellisista helvetillisistä olosuhteista ei aikalaisjulkaisuissa juuri puhuta, tosin esim. aviovaimon pieksäminen oli lailla kielletty vuonna 1864. Pohdittiin yleisiä parisuhteeseen liittyneitä käyttäytymissääntöjä ja niitä koskevia ongelmia, kuten naisten oikeutta purkaa kihlaus tai ottaa laillisesti avioero.⁹⁷⁰ Lehdissä oli myös kertomuksia naisten onnettomista kohtaloista aviopuolison hairahduttua rikoksen poluille tai muihin moraalittomuuksiin. Yksinäisyyden käsite oli 1800-luvun lopussa kirjava, sillä avioerot eivät olleet tavanomaisia.⁹⁷¹ Kokonaisvaltaiseksi käsitykseksi muodostuu, että parisuhteessa epäonnistuminen nähtiin tuomittavana – ennen kaikkea naisten kohdalla. Huomioitavaa on myös se, että usein karkeimmat kommentit antoi toinen nainen.⁹⁷² Osa avioliitoista purkaantui, vaikka eroa pidettiin kristillisen tradition mukaan moraalisesti

⁹⁶⁴ Berglund 1905, 59.

⁹⁶⁵ White 1910, 376. Bibeln, Ords. 19: 14. Ords. 31: 12.

⁹⁶⁶ Rodhe 1889, 39.

⁹⁶⁷ Rodhe 1889, 41-42.

⁹⁶⁸ Idun 17.10.1893, 363.

⁹⁶⁹ Idun 17.10.1893, 363.

⁹⁷⁰ Idun 20.5.1899, 2. Äktensskapsskillnad.

⁹⁷¹ Idun 18.1.1899.

⁹⁷² Idun 18.2.1889, 2; 10.5.1899, 2-3. Mill 2008, 35. Vrt. John Stuart Millin ajatus naisen oikeudesta avioeroon.

kyseenalaisena.⁹⁷³ Katolilaisuuden mukaan avioliiton sakramentti oli pyhä, eikä sitä voinut purkaa. Käytäntö oli, että aviopuolison mielisairaus tai elinkautinen vankilatuomio olivat päteviä syitä eron myöntämiselle. Avioerot sallittiin Ruotsissa vuoden 1810 lainsäädäntömuutoksen jälkeen, Englannissa se mahdollistettiin porvariston piirissä vuoden 1857 jälkeen (työväen luokassa avioeroja oli ollut jo aiemmin).⁹⁷⁴ Avioeron saattoi saada korkeimman oikeuden päätöksellä nk. *Kunglig Maj:n* (K.M.) eli Kuninkaallisen Majesteetin päätöksellä.⁹⁷⁵

1890-luvulla eroaminen nähtiin vaikeana prosessina yhteisölliseltä kannalta ja eronnutta naista kohdeltiin Erik Freyn mukaan viileän välinpitämättömästi. Usein nainen syyllistettiin avioliiton purkautumisesta sekä surun ja pettymyksen aiheuttamisesta puolisolle. Tämä oli Freyn mukaan usein epäoikeudenmukaista, sillä epäonnistuneen avioliiton purkaminen oli hänen mielestään oikea ratkaisu. Yksilön ja perheen onnellisuutta pidettiin 1800-luvun lopussa niin suuressa arvossa, että avioliiton jatkaminen lasten ja yhteisen omaisuuden vuoksi oli Freyn mukaan haitallista sen aiheuttaman onnettomuuden vuoksi.⁹⁷⁶ Yhteiskuntatasolla avioliitto nähtiin kuitenkin ainoana perhettä yhdessä pitävänä ja yhteiskunnallisesti ”kontrolloitavana” yksikkönä.⁹⁷⁷ Edling pitää *Egna hem* -politiikkaa perhepolitiikan muotona, jossa perhettä pidettiin yhteiskunnan tukipilarina ja perusyksikkönä. Tämän vuoksi avioliittojen koossapitäminen nähtiin yhteiskunnan kannalta merkityksellisenä.⁹⁷⁸ Aikakauden sosiaalisten rakenteiden ja arjen käytäntöjen näkökulmasta voi tuskin muuta ajatellakaan. Yhteiskunta ja esim. sosiaalilainsäädäntö ei taannut vielä erityishelpotuksia yksinhuoltajaaideille tai orvoiksi jääneille lapsille.

Porvariston avioerot kuohuttivat mielipiteitä. *Giftas*-teoksen alkusanoissa Strindberg kritisoi Ibsenin kohua herättänyttä näytelmää: ”Ibsen har i Dockhemmet begått en ful självränkning och predikat kvinnans tyranni i äktenskapet. Hon ljuger och bedrar mannen, han ger henne alla sina förtroenden. Och ändå, ändå, framställes han som den dåliga parten.”⁹⁷⁹ Näytelmä kertoi todellisuudessa yhteiskunnan sosiaalisten

⁹⁷³ Bibeln 1917, 270-272. Paulus' första brev till korintierna, 7 Kapitlet. Raamatussa Paavalin ensimmäisessä korintolaiskirjeessä käsitellään teemaa seikkaperäisesti, siihen myös usein viitataan aikalaiskirjallisuudessa avioliiton käytäntöjen ja avioliitossa pysymisen ohjenuorana.

⁹⁷⁴ Goody 2000, 137.

⁹⁷⁵ Westrin Nordisk Familjebok 1890, 1273–1274.

Ohlander, Strömberg 1997, 92. 1860-luvulla avioeron syyksi hyväsyttiin epäsopu.

⁹⁷⁶ Frey, Idun 10.11.1893, 355.

⁹⁷⁷ Vrt. Häggman 1994, 162–172. Suomalainen ajattelutapa ja käytännöt olivat samankaltaisia.

⁹⁷⁸ Edling 1996, 355.

⁹⁷⁹ Strindberg 1920, 246.

sääntöjen tiukkuudesta ja aviovaimon aikalaiskäsityksen mukaisesta ideaalisesta käytöksestä; hyvää tarkoittavasta yrityksestä pelastaa perheen talous, mutta joka laittomuutena johti perheen hajoamiseen. Strindberg näki teoksen nihilistisen katkeroituneena ja tulkitsi sen petetyn miehen tarinaksi. Samalla hän toi julki kantansa avioliitosta vanhentuneena instituutiona – Strindberg oli naturalistisen, seksuaalisen halun ohjaaman ja vapaan parisuhteen kannattaja.⁹⁸⁰ Toisaalta *Giftas I* osoittaa naisen moninaista roolia avioliitossa, sillä teos on konkreettinen äitiyden ylistys, kun taas *Giftas II* kuvastaa silkkaa naisvihaa.⁹⁸¹ Tunteiden käsittely oli myös tuon ajan keskustelussa täynnä henkilökohtaisia, tulkitsijan omaan kokemushistoriaan liittyneitä mielipiteitä. Näin ollen on tutkimuksen kannalta ihanteellista, että Larssonin aviopuolisoiden välinen kirjeenvaihto tasapainottaa primääriaineistona *Ett hem* -teoksen ja muiden Larssonin julkaisemien tekstien sisältöanalyysiä.

Vaikka tutkimuksen kohteena on Larssonin koti-ideaalin representaatio, ei Strindbergin tai Myrdalin väittämälle Larssonien perhehelvetille löydy aikalaislähteiden kautta todellisia perusteita esim. perheväkivallasta, alkoholismista, uskottomuudesta tai huonosta taloushoidosta.⁹⁸² Karin kuvaa elämäntilanteen hyväksymistä lähinnä työn paljouden ja miehensä poissaolon suhteen, mutta silloinkin hän näkee valintansa positiivisen puolen. Hän kirjoittaa kotoa poissa olevalle Carlille:

”Vi hade igår, Henrika och jag med ungar, en lång härlig promenad i skogen, solsken och kyrkklockor! ... Jag föll på att bli lite melankolisk, men då kom jag att tänka på att jag ändock bra mycket hellre ville ha en man, som är ute i världen i täflan för sin konst och de sina än en som sitter hemma vintern om. Ja jag är väldigt stolt öfver min Gosse.”⁹⁸³

Hänen mielipiteensä osoittaa kypsyyttä ja positiivista asennetta. Avioliiton onnistuminen ja ihanteellinen koti-ilmapiiiri perustuivat siten myös aviopuolisoiden väliselle tasavertaisen arvostuksen lisäksi yhteisen elämäntilanteen hyväksymiselle.⁹⁸⁴

Usein kristillisissä ohjekirjoissa esiintyvä, mutta myös Berglundin teoksessa kerrottu ohje oli velvollisuuden täyttäminen.⁹⁸⁵ Tämä taakkamaiselta vaikuttava käsite nähtiin aikalaislähteissä onnen avaimena juuri sen kaksijakoisuuden vuoksi: kaikkea ei tullut tehdä pelkän halun vuoksi, piti kasvattaa tahtoa toteuttaa se, mikä täytyi

⁹⁸⁰ Levin 1983, 81-89. Levin vie Strindberg-tulkinnan niin pitkälle, että käyttää tämän avioliittomoraalisesta nimitystä rotuhygienistinen naisorjuutus. Tämän mukaan kirjailijan perusajatuksena oli käyttää naiskehoa pelkästään seksiin ja rasistisesti kunnollisten jälkeläisten tuottamiseen.

⁹⁸¹ Enemmän aiheesta mm. Boethieu U.: *Strindberg och kvinnofrågan till och med Giftas I*. Prisma, Stockholm 1969.

⁹⁸² Kessle 1977, esipuhe.

⁹⁸³ Karinin kirje Carlille 1889. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

⁹⁸⁴ Berglund 1905, 57.

⁹⁸⁵ Berglund 1905, 62-63; Rodhe 1889, 44-5; Duffey 1894, 95.

tehdä. Elämästä tuli oppia ja itseään tutkiskella. Tämän kautta oli mahdollista saavuttaa sekä kokonaisvaltaisempi ymmärrys että arjen onnellisuus. Samaan aikaan teollistumisen tuoma muutos lisäsi individualistisuutta kaikilla yhteiskunnan alueilla. Kodin rakenteeseen se toi muutoksen avioliitto-käsitteen yksilöitymisen ja tunteellistumisen kautta.⁹⁸⁶ Tutkimusmateriaalista nousee esiin 1800-luvun lopun henki uudistaa vanhaa instituutiota ja modernisoida aikaisempien vuosisatojen avioliittoa, joka perustettiin strukturoidummin hierarkkisten sosiaalisten käytäntöjen pohjalle.

Kodin laadullinen merkitys ja siihen ohjeistavat käytännöt nousevat aikalaiskeskusteluissa keskeisiksi: ”*hafva hemmet kært*”, kodin arvostaminen oli kautta linjan toistuva teema.⁹⁸⁷ Aviopuolison tuli tuoda parhaimmat puolensa esille kotona, eikä työpaikalla. Kodin onnellisuuden takana oli kautta aikojen pidetty hyvän, osaavan äidin ja vaimon kombinaatiota. Se, mitä naisen tuli kodissaan osata, oli jo vuosisatojen ajan ollut suunnilleen sama: pitää koti puhtaana, ylläpitää liedon tulta, hymyillä kannustavasti ja sanoa rakastavia sanoja.⁹⁸⁸ 1890-luvulla keskusteltiin avioliiton peruselementeistä ja pääteltiin, että aviopuolisoiden välinen rakkaus oli onnellisen kodin kulmakivi. Kuitenkin osa vanhemmista, ennen muuta äideistä, kehotti tyttäriään valitsemaan rikkaan kosijan – tunteista tai niiden puuttumisesta huolimatta. Toisaalta nähtiin, että naisen tuli olla uhrautuva ja hyväksyä hänelle kuuluva kodin työtaakka. Velvollisuudentunne nähtiin vahvuutena.⁹⁸⁹

Aikalaiskirjallisuus antaa *Ett hem* -teoksen kaltaisen ideaalistetun kuvan naiseudesta: hän oli rakastava äiti, hyvä aviovaimo, erinomainen emäntä ja osallistuva sekä menestyvä yhteiskunnan jäsen. On huomattava, että ajattelutapa oli myös suhteessa naisten vapautusliikkeen periaatteisiin ja sen argumentaatio perustui eräänlaisiin moraali- ja hyvyysprinsippeihin. ”Suurin vaikutus maanpäällä, niin hyvässä kuin pahassa, on piilotettu naisen käteen.”⁹⁹⁰ Naisen olemus käsitettiin kaikenkattavasti sekä perheelleen että yhteiskunnalle hyvää tuottavana, elämää kannattelevana kansalaisvelvollisuutena.⁹⁹¹ Tähän lähtökohtaan perustettiin myös naisten henkilökohtaisten oikeuksien lisääminen ja oikeus osallistua yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Aviopuolisoiden välisen tasa-arvon tavoittelu johti siten jo alusta asti vaimolle joko suoraan tai sosiaalisten paineiden kautta

⁹⁸⁶ Vrt. Goody 2000, 153–54.

⁹⁸⁷ Esim. Idun 14.3.1907, 133.

⁹⁸⁸ Berglund 1905, 110.

⁹⁸⁹ Idun 6.10.1893, 314–15.

⁹⁹⁰ Idun 20.1.1893, 19–20. Kommentin kirjoittaja kehotti tuoretta aviovaimoa vastuulliseen vallan hallintaan, sillä rakkauden luoma valta-asetelma oli vaarallinen väärinkäytettynä.

⁹⁹¹ Vrt. Räisänen 1995, 116–120.

asetettujen vaatimusten lisääntymiseen.⁹⁹² Tämä ei kuitenkaan näy Larssonin kotikuvauksista: Karin rooli oli perinteinen, hän ei taistellut huomiosta – hän oli sen luonnollinen keskipiste. Samalla *Ett hem* -teos antaa rauhallisen kuvan avioparin yhteiselosta:

”Sedan barnen lagt sig och jungfrurna gått till sig på sin lilla kammare i bryggghuset, brukade förr Karin och jag trifvas så bra i matsalen, då jag läste högt för henne under det hon snörpade hop dagens håll och refvor i ungarnas kläder. Nu, sedan jag rustat upp ett förr obeboeligt garderobsrum till ett slags atelier, bruka vi sitta där. Det ligger i fil med de båda sofrummen, och därifrån hör Karin sina små när de är vakna och behöfva ett lugnande ord, en kyss eller en öfversköljning, om de äro för heta för att kunna somna.”⁹⁹³



Uudelleen Kuva 59. Larsson Carl: *Sedan barnen lagt sig*, akvarelli *Ett hem* 1899.

Larssonin itseilmaisu oli vahvasti romantiikan värittämä. Ehkä hänen tyyliinsä oli myös taiteilijamaisen luova ja tunnekylläinen. Joka tapauksessa hänen sanojensa takana oli vankka totuudellisuus ja käytännönläheisten asioiden arvostaminen:

”Den gode Guden har i rikaste mått gifvit mig af jordelivets bästa gåfvor. Min hustru är säkert en af Hans änglar, men som för min skull är så pass jordisk som behöfs för att hålla ihop ett tarfligt hushåll och se till att barnen äro hela och rena.”⁹⁹⁴

⁹⁹² Tämän hetken naiseuden/puolison ideaali on edelleen sama. Toisaalta miehen/aviomiehen ihannekuvaa ei juuri käsitellä – se nähdään samankaltaisena kun aikaisempina vuosisatoina. Taustalla oli selvästi oletus, että miehet hyväksyvät muutokset ja rakentaisivat yhteiskunnalliset struktuurit uusiksi tasa-arvon tuoman muutoksen vaatimilla tavoilla.

⁹⁹³ Larsson 1899.

⁹⁹⁴ Larsson 1899.

Ett hem -teoksen kuvaama avioliitto täytti kristillisen rakkausavioliiton perusteet. Moraalisen ja uskonnollisen pohjan lisäksi se perustui rakkaudelle ja toisen tunteista välittämiseen sekä huolehtimiselle.⁹⁹⁵ Uskollisuus oli olennainen osa avioliiton onnistumista.⁹⁹⁶ Uskonnollisissa avioliitto-ohjeissa rakkautta verrattiin jumalalliseen rakkauteen, kun taas maallisemmat ohjeet pitivät sitä elämän suolama ja yhteiselön yhteen liittäjänä.⁹⁹⁷ Tasa-arvokeskustelun ja individualismin lisäksi pidettiin 1800-luvun alun eettistä avioliitto-käsitystä edelleen tärkeänä. *Bremer Förbundet*in julkaisema *Dagny*-lehti esitteli vuonna 1886 John Stuart Millin, George Eliotin, Bjørnstjerne Bjørnson ja Henrik Ibsenin avioliittokäsityksiä. Kaikissa näistä korostui eri tavoin tulkittuina fyysisten halujen hallinta, velvollisuuden täyttäminen ja avioliiton näkeminen tahtoasiana.⁹⁹⁸

Aviopuolisoiden välistä suhdetta ja aviomoraalia kuvaa loistavasti Karin ja Carlin välinen kirjeenvaihto syyskuussa 1890. Carl oli lukenut Leo Tolstoin *Kreuzersonaatti* -romaanin ja kuvaili sitä kirjeessä Karinille.⁹⁹⁹ Liioiteltuna ja epätodennäköisenä sen kertomus sisälsi karmean kuvan todellisuudesta. Larsson kuvaili voimakkaita ja runollisia sanavalintoja käyttäen: Mustasukkaisuus – se hirvittävyys – loukkaa toista osapuolta, samalla kun se osoittaa mitä tapahtuu, kun aviopuolisoita puuttuu luottamus toisiinsa. Tolstoi esitti, että niin naiset kuin miehet kärsivät mustasukkaisuudesta. Tämä herätti Larssonissa ensin naurettavalta ja sitten käsittämättömältä tuntuneen ajatuksen, että Karin pitäisi häntä petollisena. Karin oli kysynyt edellisessä kirjeessään humoristiseen tyyliinsä, ettei aviosiippa kaiketi ollut ehtinyt vielä tapaamaan muita vaimojaan? Romaanin mustasukkaisuutta, himoa ja suoranaista mielenvikaisuutta kuvaava tunnelma tarttui taiteilijaan ja hän sanoi voivansa kuvitella vaimon epäilevän häntä. ”Men **Du enda**, Du min halva själ, **aldrig** få vi ha dylika tankar! Min hederliga mannatro har jag en gång givit **dig** – och – liksom Tolstojs olyckliga hjälte – mig själv i tysthet, att varken i tanke eller handling bedraga dig.”¹⁰⁰⁰ Larssonin mielestä olisi häväistys, jos hän kokisi olevansa mustasukkainen. Toisaalta taiteilijasta olisi karmaisevan puistattavaa ajatella, että Karin löytäisi jonkun paremman miehen kuin hän oli. Itsetutkiskelussaan hän piti tämän ajatuksen olemassaolon

⁹⁹⁵ Räisänen 1995, 90-96.

⁹⁹⁶ White 1910, 412.

⁹⁹⁷ Rohde 1889, 44-45; Bebel 1903, 66-67; Berglund 1905, 81-83, 86; Duffey 1894, 80.

⁹⁹⁸ Levin 1983, 74. Alkuperäislähde: Dagny, Januari 1886. Mm. Bjørnsonin mukaan miehen tuli olla moraaliselta käytökseltään yhtä puhdasmielinen kuin nainen.

⁹⁹⁹ *Kreuzersonaatti* (Крейцерова соната, Kreitzerova Sonata, pienoisoromaani, 1889, suom. 1891)

Beethoven's *Kreutzer Sonata* (Sonata No. 9 in A Major for piano and violin, Op. 47.

¹⁰⁰⁰ Carlin kirje Karinille 14.9.1890. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

kieltämistä turhamaisuutena, itsepetoksena. Hän kirjoitti vakavin sanoin Karinille mustasukkaisuuden vaarallisuudesta. Karin oli leikitellyt ajatuksella, että haluaisi nähdä miehensä mustasukkaisena ja Carlin mielestä sellaisella tunteella ei ollut leikkimistä. Larsson pyysi vaimoaan – yhdessä hänen kanssaan – luottamaan sokeasti, suuresti ja uskollisesti heidän välillään oleviin tunteisiin. Hän vakuutti, että he puolisoina kuuluivat toisilleen sielullisesti, ruumiillisesti ja tunteiden kautta. Ja jos käsittämätön jonain päivänä tapahtuisi ja toinen heistä lakkaisi näin kokemasta, tulisi siitä heti ja rehellisesti toiselle ilmoittaa. Larsson lähetti kirjan vaimolleen, niin että myös tämä pääsisi tutustumaan Tolstoin taitavasti luomaan ”kuvaan hulluudesta” ja päätti kirjeen ”lukuisin suudelmin rakkaimmalleen”.¹⁰⁰¹

Mitä Karin vastasi tällaiseen kirjeeseen lapsikatraan ja arkisen kiireen keskeltä? – ”Du min kära älskade bråkstake, var jag älskar dig och vad jag helt och hållet är din. En sådan namnlös lycka att så få skänka sig helt och hållet åt varandra!”¹⁰⁰² Hän vakuutti sydämensä kautta, ettei koskaan ollut ajatellut pettävänsä aviopuolisoansa, eikä myöskään epäillyt tämän kunniallisuutta. Mutta naisena hän oli viisas ja rehellinen ja kertoi epäilleensä omaa vetovoimaansa verratessaan omia avujaan naisiin, joita Larsson tapasi työmatkoillaan. Tätä vertailevaa kateutta tai mustasukkaisuutta, hän piti luonnollisena. Mustasukkaisuuden häivähdyksellä taiteilijan silmissä, oli Karin viitannut miehisen itsekkyyden ja turhamaisuuden taltuttamiseen, sillä hän oli nähnyt näiden ominaisuuksien nousevan tutun avioparin välille. Ja miehensä viimeiseen kommenttiin rakkauden loppumisesta ja sen avoimesti ilmoittamisesta Karin totesi ykskantaan – Vad jag älskar dig!¹⁰⁰³

Perheen sosiaalisten käytäntöjen peruselementti oli vanhempien välinen ihmissuhde, jossa rakkaus oli käynnistävä ja ylläpitävä, dynaaminen voima. Aikalaisajattelussa rakkauden arkinen toteutuminen nähtiin velvollisuuden täyttämisenä, josta seurasi onnellisuus. Nämä onnellisuuden peruselementit tulevat konkreettisesti ja kauniisti esiin Bremerin *Hertha*-teoksen *Kärlek*-osassa:

”Ju mer de lärde att känna varandra, dess mer kände de en ren och innerlig fröjd över varandra, dess mer kände de sig djupt förbundna. Men det allvarliga i deras samliv, de ämnen som upptogo deras samtal och tankar, höll länge tillbaka den magiska och tjugande känsla som skalden kallar: ”hjärta i naturens bröst”, som i hela naturen kläder i underbar skönhet föremål för föremål, som gör att havet lyser, att blommorna dofta, fåglarna sjunga och pryda sig med de grannaste fjädrar, och som gör att människan ser i sin medmänniska icke en like utan ett väsen av övermänskligt behag och övermänsklig makt, vars blotta steg och röst låta

¹⁰⁰¹ Carlin kirje Karinille 14.9.1890. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹⁰⁰² Karin kirje Carlille 1890. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹⁰⁰³ Karin kirje Carlille 1890. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

pulsarna slå av underlig fröjd, och vars även tysta närvaro förvandlar hela tillvarelsen till en högtid.”¹⁰⁰⁴

Tulkitsen Bremerin ajatuksen romanttisen pastoraalin hengessä esitetyksi todellisen arjen rakkauden tunnustukseksi.¹⁰⁰⁵ Rakkaus edusti koko luomakunnan liikkeellepanevaa voimaa, joka antoi merkityksen elämälle, sai linnut laulamaan ja kukat puhkeamaan täyteen loistoonsa. Tämä on myös Larssonin kodin representaation keskeinen elementti: arjen rakkauden ilmeneminen niin aviopuolisoiden välisessä kanssakäymisessä, kuin teoissa muita perheenjäseniä kohtaan. Larsson kuvasi tunteitaan Karinia kohtaan: ”Men när jag jämför denna flicka med den Karin ja nu efter nära tjugoårigt äktenskap svärmar för så att jag kan bli galen! Då så – Och värre blir det år för år med den saken.” Hän jatkaa historiaan ja eri kulttuureihin viitaten, että ihannoiduimmat naiset olivat aina olleet 40–60-vuoden ikäisiä. Ja totesi: ”Karin är nu fyrtiotre år, och när hon blir sextio kommer min kärlek att bliva besvärlig, ty då kommer väl svartsjukan till.”¹⁰⁰⁶ Myös Verner von Heidenstam kirjoittaa *Sankt Göran och Draken* -teoksessa samankaltaisesta rakkaudesta. Hän kuvasi rakkaus-käsitettä mestari Andreaksen suulla kaksijakoisena. Ensinnä kaipauksena nuoruuteen ja ihanuuteen (toisen ominaisuuksista puuttuessa, oli kyseessä jokin muu kuin rakkaus). Tämän kamppailun jälkeen syntyi kiintymys, joka vanhuuden harmainakin päivinä toi ehtoon loisteen avioparin elämään. Rakkauden ensiaste nähtiin kuin maahan maatuvana siemenenä, josta vetovoiman viehtymys kasvoi.¹⁰⁰⁷ Tämä, myös kristillinen ajattelutapa pohjautui mm. Emanuel Swedenborgin (1688–1772) vuonna 1768 esittämään kaksitasoisen rakkauden käsitteeseen.¹⁰⁰⁸ Mentaalisesti ajateltuna ”ehtoon loiste” näkyy konkreettisesti akvarellissa *Sedan barnen lagt sig* ja Larssonin *Ett hem* -teokseen kirjoittamasta kuvauksesta:

Dock, när hon, Karin, i sen skymning kurar i ett hörn, och af henne ej skönjes stort mer än de runda, drömmande ögonen, hvilka stilla, men djupt allvarligt se emot mig, fulla af evig, oföränderlig kärlek, då... då störtar jag på knä, med mitt fula, flintskalliga hufvud i hennes sköte, och jag känner mig sväfva bort med henne, stilla och ljufvt, bland renare luftlager, öfver ängder där endast frid råder, där det gröna står i ljusasete skimmer, där en silfverhvit

¹⁰⁰⁴ Bremer 1856, *Kärlek*.

¹⁰⁰⁵ Junker 1965, 57; Kärnborg 2001, 49–76; Burman 2001, 103, 112–22. Bremer itse kieltäytyi pitkäaikaisen ystävänsä Per Böklinin kosinnoista, jonka jälkeen tämä avioitui ja Bremer muutti Stina Sommerhjelmin luokse Norjaan kirjoittamaan romaaneitaan (*Nina*). Ei ole kaukaa haettua, että *Hertha* esittää Bremerin omiin kokemuksiin perustuneen rakkauskertomuksen, joka romaanissa saa onnellisemman lopun kuin hänen oma rakkautensa. *Hertha* kuvaa älyllisellä tasolla syntynyttä kiintymystä ja platonisen rakkauden muuttumista onnelliseksi rakkaussuhteeksi.

¹⁰⁰⁶ Larsson 1902, 13–14.

¹⁰⁰⁷ Lindgren 1900, 484–89; von Heidenstam, 1900: *Sankt Göran och draken: berättelser*. Vrt. Corbin 1995, 106–107.

¹⁰⁰⁸ Swedenborg 1895, 78–80. Vrt. White 1910, 378.

flod rinner genom de härligaste nejder, där luften icke värmes och lyses af solen, utan af Gud Faders strålande leende.¹⁰⁰⁹

Larssonin kuvaus avio-onnesta ja rakkaudesta Kariniin muistuttaa Swedenborgin taivaallisen aviorakkauden käsitettä. Swedenborgin mukaan avioliitto perustui yhteisyydelle, säännöille, jossa kaikki oli yhteistä Jumalan edessä – myös rakkaus. Tämä maallinen rakkaus oli taivaallisen rakkauden, valon, esiaste ja toteutui vain harvoin maallisissa suhteissa. Swedenborgin näkemys perustui 1800-luvun lopun mentaliteetin kaltaisesti velvollisuuteen palvella sekä puolisoina toisiaan että yhdessä Jumalaa.¹⁰¹⁰ Kuten Bremerin romaanissa, Larssonin kuvaama rakkauden voima oli ylentävä, ei maallinen tai seksuaalinen voima. Se nosti hänet arjen ja elämän koettelemusten yläpuolelle, jumalaiselle tasolle.¹⁰¹¹ *Ett hem* -teoksen esittämä sekä taiteilijaparin henkilökohtainen avioliittokäsitys kiertyy yhteen myös aikakauden kristillisen avioliittokäsityksen kanssa: yhteisen velvollisuuden täyttämisen kautta syntyy ymmärrys avioliiton luomasta ja kasvattamasta henkisestä, ylimaallisesta kokonaisuudesta. Tämä nähtiin sekä ideaalisena että käytännön tason onnellisuuden tuottavana tilana.

¹⁰⁰⁹ Larsson 1899.

¹⁰¹⁰ Swedenborg 1895, 76–248.

¹⁰¹¹ Swedenborg 1895, 80. ”Orsaken, att allt i verldsalltet hänför sig till godt och sant, och att det goda är förbundet med det sanna, och ömsesidigt, är emedan beggadera utgå af Herren, och de utgå af Honom såsom ett. De två som utgå af Herren äro kärlek och vishet, emedan dessa äro Han sjelf, således af Honom sjelf. Och allt som tillhör kärleken kallas godt, och allt som tillhör visheten kallas sant. Och som de två utgå af Honom såsom Skapare, så följer att i det skapade finnas dessa två. Detta kan belysas genom värmen och ljuset, som utgå af solen. Från dessa är allting på jordklotet, ty allt [växer och] slår ut i mån af deras närvarelse, och i mån af deras förbindelse. Och naturlig värme motsvarar andlig värme, som är kärlek; och naturligt ljus motsvarar andligt ljus, som är vishet.”



Kuva 64. Larsson Carl: *Moderstankar*, akvarelli, 1893.

4.2. Lapset

Akvarellissa *Moderstankar* Karin imettää kaksiviikkoista Britaa heidän vuokraamassaan kalastajamökissä Marstrandissa. Elettiin kevättä 1893. Toukokuun kesäinen aurinko paistoi heleästi ulkona, mutta Larssonin mielestä Karinin olemus oli syvän tummanpuhuva, omiin ajatuksiin vaipunut.¹⁰¹²

Ett hem -teoksen kotikäsitystä analysoidessa on tärkeää kiinnittää huomiota lasten merkitykseen. Lähes kaikissa Larssonin kotiaiheisissa kuvauksissa ovat lapset keskeisessä asemassa, myös taiteilijan teksteissä tulee esille lastenkasvatuksen merkitys koti-ideaalin kannalta. Olen valinnut kaksi kontekstualisoinnin tapaa: yhteisön ja yhteiskunnan uudistuneen näkemyksen lapsiin sekä perheen sisäisen sosiaalisen muutoksen. Molemmat näkökulmat ovat ajan kasvatusta- ja sivistysprinsiippien värittämät. Tutkimukseni edellisissä osissa olen tuonut esiin industrialismin ja kaupungistumisen haittavaikutukset perheiden materiaalisille ja sosiaalisille ympäristöille. Perheiden olemassaolon ja lasten kasvatuksen kannalta kaupunkien slummiutuminen oli

¹⁰¹² Larsson 1902, 22.

Vrt. Larssonin kirje Hilda Bergöölle toukokuussa 1893, Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

monitasoinen ongelmavyöhyke. Yhdessä köyhyyden kanssa se sai aikaan puutteellisesta ravinnosta sekä liasta ja loisisista aiheutuneita sairauksia. Samalla huonon lääkäri- ja sairaanhoidon saatavuus johtivat korkeaan lapsikuolleisuuteen.¹⁰¹³ 1800-luvulla tilanne oli vielä kaoottinen. Käytännössä vasta vuosisadan vaihteessa alkanut mittava hyväntekeväisyystoiminta paransi kaupunkien huono-osaisten olosuhteita. Akvarelli *Moderstankar* oli aikalaismielessä monin tavoin poikkeava. Kotona oleva, imettävä äiti ei ollut kuvauksena eikä todellisena käytäntönä kovin yleinen. 1800-luvulla huomattiin selkeä yhtenevyys lapsikuolleisuuden ja imettämisen kieltäytymisen välillä. Jopa Carl von Linné oli vuosisataa aiemmin ollut imetyksen kannattaja ja piti hyvin kyseenalaisena porvariston tapaa jättää lapsensa korvikkeelle tai imettäjälle.¹⁰¹⁴ Kuten Larsson muistelmissaan esitti, olivat kuolemantapaukset hänen lapsuudessaan tavallisia ja niin kutsutuissa lasten koleratapauksissa oli useimmiten kyseessä ruokamyrkytys, jonka aiheutti huonosti lämmitetty maito tai likaiset ruoka-astiat.¹⁰¹⁵ Tämän vuoksi imettäminen nostettiin 1800-luvulla kunniaan ja sen eduista keskusteltiin aikalaislähteissä runsaasti. Saksalainen lääkäri Friedrich August von Ammon selitti teoksessaan *De första modersplikterna och den första barnvården* (1884) imetyksen etuja ja tarvittaessa imettäjän hankkimisen tärkeyttä; hän selitti imetyksen fysiologisen ja kemiallisen merkityksen kautta.¹⁰¹⁶ Useissa teollisuus- ja maatalousyhteisöissä naisten työtaakkaa pidettiin niin suurena, että lapset jätettiin korvikeruoalle jo muutaman viikon ikäisinä. Lehmänmaidon puuttuessa lapsia ruokittiin kauravellillä ja marjasoseilla, joka johti alle puolivuotiaiden kuolleisuuden huimaan nousuun.¹⁰¹⁷ Myös Malmbergetin alueen lääkäri Godenius kirjoitti vuohenmaidon ja kauravellin antamisesta lapsille. Samanlaisen kuvauksen vastasyntyneiden ruokavaliosta antoi myös Norrbottenin provinssinlääkäri

¹⁰¹³ Bjöl 1979, 137–163 Passim. Oppimattomuus ja irtolaisuus johtivat puolestaan rikollisuuden määrälliseen kasvuun, sekä huumainien aineiden käytön lisääntymiseen.

¹⁰¹⁴ Högberg 1983, 117–18. Sundin J, Willner S. 2007, 68. Linnén kollega Nils Rosén von Rosenstein julkaisi aiheesta vuonna 1764 teoksen ”The Diseases of Children and their Remedies”.

¹⁰¹⁵ Bengtsson Levin 2005, 98. ”Mjölken hällades upp i dihorn som hängdes upp över vaggan där barnet lämnades åt sig själv eller passades av äldre syskon. Under sommarmånaderna surnade mjölken och utgjorde en bra grogrund för bakterietillväxt. En synlig effekt av dihornsuppfödningen var en förhöjd spädbarnsdödlighet i mag- och tarminfektioner under den varma årstiden.” Tietoa korvikeruoasta löytyi jo 1870-luvulla, muttei aina sen käytöstä. Vrt. Nordisk Familjebok 1876, 1568–1571.

¹⁰¹⁶ Ammon 1884, 63–90. Passim.

¹⁰¹⁷ Lithell 1983, 66–69. 1700-luvun lapsikuolleisuutta tarkasteltiin mm. Pariisin löytölapsille tarkoitetun kodin lapsikuolleisuudella: 85 % vauvoista, jotka eivät saaneet äidinmaitoa, kuoli ennen leikki-ikää. Pohjanmaan naisten työtaakka muodostui kohtuuttoman suureksi miesten kalastaessa, polttaessa tervaa tai tehdessä töitä tukkisavotoilla. Näin ollen esim. kyntö- ja kylvötyöt sekä karjanhoito jäivät naisille.

Norrbottenin ja Ala-Tornion alueen lapsikuolleisuudesta lisää: Brändström A.: ”De kärlekslösa mödrarna.” *Spädbarnsdödligheten i Sverige under 1800-talet med särskild hänsyn till Nedertorneå*. Doktorsavhandling. Umeå universitet; Umeå, 1984.

Dovertie vuonna 1905.¹⁰¹⁸ Toisaalta huomioitiin, että imettämisestä kieltäytyminen nosti lapsikuolleisuuden lisäksi lapsivuoteeseen kuolleiden äitien määrää, sillä se lisäsi uusien raskauksien määrää.¹⁰¹⁹

Larssonin perheessä kasvatettiin seitsemän lasta: Suzanne (1884), Ulf (1887), Pontus (1888), Lisbeth (1891), Brita (1893), Mats (1894), Kersti (1896) ja Esbjörn (1900).¹⁰²⁰ Lapsista Mats kuoli vauvaikäisinä. Tämä oli aikalaismittapuussa hyvin tavallista, sillä vielä vuosina 1891–1900 kuoli tuhannesta vastasyntyneestä lapsesta 153 ensimmäisen elinvuotensa aikana ja 1901–1905 edelleen 138. Vastaavat luvut Ruotsissa olivat 102 (1891–1900) ja 85 (1901–10). Nämä olivat tosin keskimääräisiä lukuja, sillä pahimmillaan Keski-Englannin teollisuusalueilla ensimmäisen vuoden lapsikuolleisuus oli 245 imeväistä tuhannesta – siis neljäsosa. Tämän katsotaan olleen seurausta äitien työskentelystä tehtaissa, sillä heille ei jäänyt aikaa huolehtia vastasyntyneistä ja usein lapset pidettiin rauhallisina ginin tai oopiumin avulla. Tästä eräänlaisena todisteena oli se, että ”pumpulikriisin” aiheuttaman työttömyyden aikana 1861–64 myös lapsikuolleisuus väheni huomattavasti.¹⁰²¹ Tukholman lapsikuolleisuus oli muuta Ruotsia paljon suurempi ja kehitys tällä osa-alueella oli muita alueita hitaampaa.¹⁰²² 1800-luvun loppupuolella koko maassa kuoli n. 10 % imeväisikäisistä ja Tukholmassa luku oli vielä suurempi. Lapsuudesta hengissä selviäminen oli

¹⁰¹⁸ Högberg 1983, 120–21. Luleålaisten lasten tavallinen ruokavalio oli 3–4 kk iästä kauravelli-maito-sekoitus ja 8–9 kk ikäiset joivat jo kahvia.

Bengtsson Levin 2005, 83–86. Provinssinlääkäreiden ja kaupunginlääkäreiden lausunnot ovat 1800-luvulta ainoita luotettavia lähteitä lasten terveydentilan muutosten tarkasteluun. Esim. kirkonkirjat eivät selitä kaikkien lasten kuolinsyitä kuin summittaisesti, sillä sairauksien nimet ovat epäammattimaisia kuten vesipöhö tai rintatauti.

Dahlin, Kuuse 2008. Internetprojekti *Historien om Hälso- och sjukvården i Mittenälvsborg*. Viitattu 20.11.2009. Pasteuriserng (upphettning) av mjölk började förekomma omkring 1914. Den lärdom man vann vid lösande av barnkolerans problem kom att tillämpas på andra sjukdomar som spreads genom infekterade födoämnen. Bland dessa tyfus, dysenteri, halsinfektioner, scharlakansfeber och kreaturstuberkulos.

Lisää koleraepidemiaista Ruotsissa: Arvidsson SO.: *De svenska koleraepidemierna. En epidemiografisk studie*. Doktorsavhandling. Karolinska Institutet; Stockholm, 1972.

¹⁰¹⁹ Lithell 1983, 70. Imettämällä on osittainen ehkäisevä vaikutus.

Willner 2005, 69–70. Samalla kättilöiden ammattitaidon paraneminen ja desinfioinnin lisääntyminen paransivat myös vastasyntyneiden äitien eloonjäämistä.

Aiheesta lisää: Willner S.: *Det svaga könet? Kön och vuxendödlighet i 1800-talets Sverige*. Doktorsavhandling. Linköpings universitet; Linköping, 1999. Sekä Högberg U.: *Maternal mortality in Sweden*. Doktorsavhandling. Umeå universitet; Umeå, 1985.

¹⁰²⁰ Näistä Mats kuoli kahden kuukauden ikäisenä ja Ulf 18-vuotiaana.

¹⁰²¹ Bjöl 1979, 156–57.

¹⁰²² Bengtsson Levin 2005, 89. ”Stockholm är ett utmärkt exempel på 1800-talets ohälsosamma stadsmiljö. Från cirka 1750 och 70 år framåt var spädbarnsdödligheten i Stockholm nära dubbelt så hög som i övriga landet och nivån understeg aldrig 300 promille. Mot 1700-talets slut hade dödligheten minskat något, men steg igen under 1800-talets första hälft. Det var först efter 1870 som dödlighetsnedgången satte fart på allvar i Stockholm. Under de kommande 30 åren minskade spädbarnsdödligheten från drygt 250 till 130 promille. Det kom dock att dröja tills 1920-talet innan Stockholm hade en dödlighetsnivå jämförbar med andra svenska städer.”

suurkaupungeissa vaikeampaa kuin maaseudulla.¹⁰²³ Toisaalta perheen sosiaalisella asemalla ja vanhempien työtehtävillä oli suuri merkitys lapsikuolleisuudelle: esim. Hörsellin ja Nelsonin mukaan Pohjanmaan seppien perheissä vähintään puolet lapsista kuoli ennen 15-vuoden ikää. Näissä perheissä oli myös tavallista, että toinen tai molemmat vanhemmat kuolivat ennen 45. ikävuotta.¹⁰²⁴

Karin hoiti perheen imeväisikäisiä sekä äidiltään että itse oppimin tavoin. *Ett hem* ja muut Larssonin kotikuvaukset esittävät hyvin hoidettujen ja terveiden lasten joukon, vauvaikäisestä varttuneempaan. Tämä edusti myös aikalaista ihannetta, johon pyrittiin yhteiskunnallisesti lastenhoitoa opettamalla. Aikalainen valistuskirjallisuus voidaan kategorisoida kolmeen eri lajiin, kohderyhmästä riippuen: lääkäreille ja kättilöille tarkoitettu ammattikirjallisuus sekä tavalliselle kansalle suunnattu oppimateriaali.¹⁰²⁵ Tämän tutkimuksen kannalta olen nähnyt mielekkäimpinä tarkastella kansalle suunnattuja teoksia, sillä ne valottavat parhaiten suhdetta lapsiin ja lasten merkitystä aikalaisessa kotikäsityksessä. Näistä esim. Ammonin kaltaiset julkaisut antoivat erilaisia vaihtoehtoja imeväisikäisten ruokintaan. Ne tarjosivat käytännön ohjeita resepteistä ruoan tarjoilulämpötilaan ja puhtauteen.¹⁰²⁶ White kiteytti sairastumisten ja kuolemien syiksi väärän hoidon, ruokinnan epäsäännöllisyyden, liian vähäisen vaatetuksen kylminä iltoina, kunnollisen liikkumisen puutteen terveen verenkierron mahdollistajana ja raittiin ilman puutteen.¹⁰²⁷ Tieteellinen kehitys edisti myös lastenhoitoa. Lapsikuolemiin liittyvät ongelmat tiedostettiin yhteiskunnallisesti ja monet ammatti-ihmiset ryhtyivät toimimaan tilanteen parantamiseksi. Esim. tohtorinna K. Seutemann piti lastenhoitokursseja, jotka perustuivat hygieenisyyteen (esim. pulloruokinta) ja tieteeseen perustuvaan rationaaliseen lastenhoitoon. Hänen käsityksensä mukaan vaistonvarainen lastenhoito piti korvata rationaalisella *Kunskap*-hoidolla. *Idun* kannusti osallistumaan kursseille, sillä heidän mukaansa tarvittiin uusia hoitomalleja imeväisikäisten hoidon parantamiseksi. Hoitomuoto sai painoarvoa siitä, että tunnettu tanskalainen lääkäri Ingerslevin oli

¹⁰²³ Stenhammar 2001. Tukholmassa köyhälistön suhteellinen määrä oli muuhun maahan verrattuna suurempi. Teollisuustyön kaupunkiin houkuttelemat, mutta ilman työtä jääneet äidit olivat kaikkein heikoimmassa asemassa, leskeksi jääneiden ja ilman avioliittoa lapsen saaneiden kanssa. Sosiaaliturvaa ei ollut olemassa; vaikeassa asemassa olivat myös sairauden takia työstä poisjääneet, sillä heidän tukiverkkonsa oli usein kaukana maaseudulla. Näin ollen köyhälistön perheissä lapsuus oli vaikea elämänvaihe, josta hengissä selviäminen oli työn takana: Alkeelliset asuinolosuhteet ja puutteellinen ravinto ja siisteys olivat useiden tautiepidemioiden taustalla – lääkärihoidon ja lääkkeiden puuttuessa useat lapset kuolivat myös lähinnä tietämättömyydestä johtuviin hoitovirheisiin. Myös Sundin J, Willner S. 2007, 60–65.

¹⁰²⁴ Hörsell, Nelson 1983, 62. Lisää aiheesta Åkerblom K.V.: Korsholms historia 2, Vaasa 1956.

¹⁰²⁵ Bengtsson Levin 2005, 102.

¹⁰²⁶ Ammon 1884, 91–114; Blumenthal 1912, 96–102, 143; Blumenthal kiinnittää huomionsa myös eri lehmärotujen maidonlaatueroihin ja maalaistalojen puhtauteen.

¹⁰²⁷ White 1910, 402.

Seutemannin aatteiden kannattaja.¹⁰²⁸ Runsaasti artikkeleita kirjoittaneen ja niistä luennoineen Hanna Kamken mielipiteet perustuivat ravinto-oppiin. Hän kirjoitti artikkelissaan ”*Det bästa för våra barn*” (1893), että vanhemmilla oli taloudellisista edellytyksistä huolimatta taipumus antaa ”kaikkein parasta” lapsilleen ja ettei tämä ollut kasvatuksellisesti tai terveyden kannalta viisasta. Kamke varoitti antamasta lapsille makeita herkuja tai voimakkaasti maustettuja ruokia, sokeria ja alkoholia, sillä niiden käyttöön syntyi luonnollinen halu myöhemmin elämässä. Lapselle oli parasta yksinkertainen, perusraaka-aineista valmistettu ja ravitseva ruoka.¹⁰²⁹

Samalla tavoin kuin Kamke käsitteli teoksessaan *Barnet och dess vård och uppfostran* vastasyntyneiden ja pienten lasten perushoitoa 1880-luvulla, kirjoitti kaupunginlääkäri Ricard A. von Post vastasyntyneiden hoidosta vuonna 1901. Henrik Berg kirjoitti teoksessaan *Barnavård* (1910) tietopohjaisesti lasten kasvuvaiheista ja hoitamisesta. Kamken ohjeet liittyvät oikean ravinnon, puhtauden, raikkaan ilman ja levon sekä järkevän pukemisen osa-alueisiin.¹⁰³⁰ Lääkärien sanalla oli luonnollisesti paljon painoarvoa. Von postin ja Bergin teokset ovat teoreettisempia, tieteellisempiä.¹⁰³¹ Esim. *Barnavård* on seikkaperäinen opus pienten lasten hoidosta ja mahdollisista toimista perussairauksien yllättäessä.¹⁰³² Ammattiarvolla oli myös mainosarvoa, sillä teoksessa ehdotettu lastenruoka herätti kiinnostusta ja kommentteja myös aikalaislehtien palstoilla.¹⁰³³ Aikalaislähteiden kautta tulee ilmi, että parannusehdotuksilla ja valistuksella oli kehittävä vaikutus. Esim. lääkäri M. Blumenthalin tutkimus vuodelta 1912 osoitti, että imeväisikäisten lasten ruokavalion muutoksella oli suuri merkitys. Akuutteihin suolitulehduksiin kuolleiden, alle 1-vuotiaiden lasten määrä väheni Tukholman alueella vuosien 1901 ja 1910 välisenä aikana 152 lapsesta 63 ja kroonisiin suolitulehduksiin kuolleiden 40 lapsesta 6:een. Myös koleraan kuolleiden määrä väheni

¹⁰²⁸ Idun 11.4.1907, 182.

¹⁰²⁹ Kamke Hanna: *Det bästa för våra barn*. Idun 10.2.1893, 45.

¹⁰³⁰ Kamke 1885, 1-44.

¹⁰³¹ Von Post 1901. von Post käsitteli tarkkaan vastasyntyneen ja sylilapsen erilaisia ruokavalioita parhaimman mahdollisen kehityksen ja kasvon takaamiseksi.

¹⁰³² Berg 1910.

¹⁰³³ Svensk Läraretidning Hammarlund 13.3.1901, 191. ”När auktoriteter som d:r Henrik Berg i sin förträffliga bok: »Om barnavård» rekommendera »Mellins Food» då behöfves nog intet bättre intyg, men jag kan emellertid icke annat än hafva nöjet tillskrifva Eder och ytterligare gifva det utmärkta preparatet mitt allra bästa beröm. Härjämte sänder jag ett fotografi af min lille gosse Knut Erik, som var 2 år gammal, när detta blef taget. I betraktande af hans ålder är han ovanligt kry och duktig, och våra vänner fråga ofta: »Men hvad gifver Ni honom, eftersom han är så kraftig?» Vårt lakoniska svar är detta: Mellins Food! Vi anse »Mellins Food» vara öfverträffadt och det bästa näringsmedel för barn och sjuka, och när det vidrör barnens hälsa och trefnad, kan det bästa icke vara för godt! Med utmärkt högaktning, Anna Lyngby.”

132 menehtyneestä 41:een.¹⁰³⁴ Yleinen kuolinsyy oli myös keuhkokatarri.¹⁰³⁵ Blumenthal oli vuonna 1901 aloitetun *Mjölkdroppen* -avustustoiminnan perustaja.¹⁰³⁶ *Mjölkdroppen* oli neuvolatoiminnan uranuurtaja Katarinan seurakunnassa, Södermalmilla, jonka toiminta aloitettiin vastasyntyneiden kuolleisuuden vähentämiseksi.¹⁰³⁷

Lastenhoito vaati edellisessä luvussa esille tullutta kotitalouden hallintaa ja arjen soveltavaa neuvokkuutta. Äidillä oli keskeinen merkitys lasten hyvinvoinnille. Kuten Larsson *Ett hem* -teoksessa kirjoitti: ”Min hustru är säkert en af Hans änglar, men som för min skull är så pass jordisk som behöfs för att hålla ihop ett tarfligt hushåll och se till att barnen äro hela och rena.”¹⁰³⁸ Kaikilla äideillä ei ollut mahdollisuutta huolehtia lapsistaan ja ennen kaikkea suurkaupungeissa olivat pienten lasten heitteillejätöt tavanomaisia.¹⁰³⁹ Kävin läpi aikalaisjulkaisuissa olleet lastenkoteja ja lastenhoitoa koskevat uutiset. Vaikuttaa siltä, että imetyksen ja äidin läheisyyden merkitys korostui myös lastenkodin imeväiskuolleiden lukumäärässä. *Almänna barnhuset* perustettiin 1600-luvulla huolehtimaan orvoista ja hylätyistä lapsista. Tässä laitoksessa lapsikuolleisuus oli 1800-luvun puolivälissä suurempi kuin Tukholman ”slummialueella” Katarinassa. Tämän nähtiin olevan suorassa suhteessa korvikeruokaan ja sylihoidon vähyyteen.¹⁰⁴⁰ Hyväntekeväisyyden laaduntavoittelu näkyi kokonaisvaltaisena ilmiönä 1800-luvun lopussa ja myös *Almänna barnhusetin* maine haluttiin puhdistaa mm. *Idun*-lehdessä olleen Adelaine Nauckhoffin artikkelin avulla (29.3.1899). Laitoksesta annettiin hyvin organisoidun ja ammattimaisesti hoidetun kokonaisvaikutelma. Lastenkodissa oli vauvaosastosta lähtien oma koulu, keittiö ja sairasosasto osaavine henkilökuntineen.¹⁰⁴¹ Samana syksynä avattiin vastaavanlainen lastenkoti neiti Margit Holmgrenin toimesta Uppsalaan.¹⁰⁴² Yhteiskunnallinen kiinnostus lastenhoitoon näkyi myös *Idunin* vuoden 1907 raportissa yhä tihenevästä ja eri tahojen kanssa yhteistyöllä luodusta

¹⁰³⁴ Blumenthal 1912, 29. Taulukko erottelee aviossa ja avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten kuolemantapaukset: vaikuttaa siltä, että avioliiton ulkopuolisten lasten menehtyminen imeväisikäisenä on hieman suurempi suolistotulehdusten osalta, mutta kolerassa luvut täsmäävät.

Vrt. von Post 1927, 55–58.

¹⁰³⁵ Blumenthal 1912, 143.

¹⁰³⁶ Westrin Nordisk Familjebok 1913, 738.

¹⁰³⁷ Stenhammar 2001, 28. Pohjoismaiden ensimmäinen ”maitopisara” aloitti toimintansa Lucian päivänä 1901 Nytorrgatan 25 B:ssä Katariinan kaupunginosassa. Köyhäinhuoltotarkastaja Lindblom ja kaupunginlääkäri Ivar Andersson aloittivat lastenlääkäri Gustaf Moritz Blumenthalin *Katarina Mjölkdroppen* toiminnan pääkaupungin köyhimpänä alueena pidetyllä alueella. Vrt. Bokholm 2000, 40–46.

¹⁰³⁸ Larsson 1899, alkuteksti.

¹⁰³⁹ Vrt. Von Post 1901, 3–6. Lapsikuolleisuuden nähtiin olevan suorassa yhteydessä äidin kyvykkyyteen huolehtia vastasyntyneestä ja taata perheen arjen käytäntöjen toimivuus

¹⁰⁴⁰ Henschen 1981, 54–55. Vrt. Bengtsson Levin 2005, 101.

¹⁰⁴¹ *Idun* 29.3.1899, 1–4.

¹⁰⁴² *Idun* 25.11.1899, 3–5.

lastentarhatoiminnasta.¹⁰⁴³

Heitteillejättöjä haluttiin vähentää myös päivähoitotoiminnan aloittamisella. Tukholmassa perustettiin tammikuussa 1902 *Barnavård*-seura: neiti Anna Törnqvist aloitti päivähoidon köyhien äitien lapsille, jonka hinta oli 10 äyriä/päivä. Seura järjesti myös kurseja, joilla opetettiin hoitamaan imeväisikäisiä lapsia.¹⁰⁴⁴ Tora Kjellberg kirjoitti 4.2.1899 ilmestyneessä *Idun*-lehdessä, että tukholmalaisten Anna Eklundin ja Signe Björkmanin ammattitaidolla johtamien päiväkotien toiminta oli hyvin suunniteltua. Oppilaat olivat 4-8 -vuotiaita lapsia, joilla ei ollut mahdollisuutta olla varsinaisissa kouluissa tai joilla ei ollut kotona esim. vanhempia sisaruksia valvomassa tai ohjaamassa.¹⁰⁴⁵ Tällainen päivähoito tuli tarpeeseen kaupungistumisen ja naisten työllistymisen lisääntymisen vuoksi. Artikkelit painotti vakaasti yhteiskunnallisen panostuksen merkitystä, sillä nämä päiväkodit eivät tavoittaneet työläisten ja köyhälistön lapsia. Edelleen korostettiin äitien läsnäolon tärkeyttä ja useissa julkaisuissa verrattiin myös muiden maiden lastenhoitokäytäntöihin.¹⁰⁴⁶ Keväällä 1893 käsiteltiin *Idun*-lehdessä ranskalaisia perhe-elämän käytäntöjä. Ranskassa perheeseen otettiin lasten saannin jälkeen maalaisemäntä hoitamaan vastasyntynyttä ja imettämään tätä – koskaan ei hyväksytty aviotonta naista. Toisaalta keskiluokkainen perhe saattoi lähettää lapsensa maalle imetettäväksi. Ruotsissa oli käytäntönä, että erittäin huonoissa tilanteissa lapset saatettiin ottaa yhteiskunnan puolesta kunnan tai kaupungin vastuulle. 1800-luvun lopussa huostaanotto tapahtui lähinnä sosiaalisista ja materiaalisista syistä, perheen huoltajien kuoltua tai ollessa kyvyttömiä hoitamaan lapsiaan. Toiminta perustui lähinnä eettisen näkökulmaan, jonka mukaan huono-osaisille lapsille haluttiin mahdollistaa hyvä elämä. Filantropiaa toteutettiin samankaltaisesti kaikissa Euroopan suurimmissa kaupungeissa.¹⁰⁴⁷ Käytännössä huostaanotot eivät välttämättä taanneet lastenkoteihin siirretyille lapsille parempaa elämänlaatua.¹⁰⁴⁸ Kotien ja lasten elinolosuhteiden parantaminen jatkui koko 1900-luvun alun ja esim. 1918 tuli voimaan laki, joka takasi

¹⁰⁴³ *Idun* 7.3.1907, 121.

¹⁰⁴⁴ *Idun* 1.2.1902, 67. Eräs nuorista hoitajista kertoi haastattelussa, että ensihämmennyksen ja avuttomuuden tunteen jälkeen tottui lasten itkuun ja sanattomien vaatimusten tulkintaan. Opiskelijat eivät asuneet talossa ja opiskelu oli ilmaista, mutta ruoasta tuli maksaa 30 kr kuukaudessa.

¹⁰⁴⁵ *Idun* 4.2.1899. Anna Eklundin päiväkotia oli Östermalmilla (Kommendörsgatan 25) ja Signe Björkmanin Söderissä (Maria Högborgsgatan 37C). Anna Eklund oli saanut koulutuksensa Berliinissä Pestalozzi-Fröbelhausilla, Tekniska skolanin kotitalouskoulun ja Hulda Lundinin käsityökouluun.

¹⁰⁴⁶ Wigert Inéz: *Franska seder och svenska*. *Idun* 26.5.1893, 162-3. Tuolloin Ranskassa oli selvä käytäntö, ettei avioton nainen saanut milloinkaan liikkua ilman ”esiliinaa” julkisissa paikoissa. Näin ollen kotiopettajien rooli jäi vähäiseksi ja lapset lähetettiin tavallisiin kouluihin tai sisäoppilaitoksiin.

¹⁰⁴⁷ Heywood 1978, 49-93.

¹⁰⁴⁸ Söderlind 1999, 45-50.

avioliiton ulkopuoliselle lapselle perintöoikeuden.¹⁰⁴⁹

1900-luvun alussa tulivat käsittelyyn myös väestölliset kysymykset. Thomas Robert Malthusin (1766–1834) hengessä pohdittiin kansan nopeaa kasvua ja mietittiin eräänlaisena moraalisen vastuun perheen lapsimäärän säännöstelyä.¹⁰⁵⁰ Ennen muuta köyhän kansan keskuudessa ei lapsimäärää yleensä suunniteltu.¹⁰⁵¹ Yhteiskunta ei myöskään ollut tasapuolinen. *Ett hem* ja Larssonin muut kotikuvaukset esittävät lastenhoidon kannalta tasapainoista kotia, jossa molemmat vanhemmat ovat läsnä. Näin ei kuitenkaan ollut kaikissa aikalaisperheissä. Avioliiton yhteydessä käsiteltiin sosiaalisten sääntöjen tiukkuutta 1800-luvun lopun yhteiskunnassa. Nämä säännöt moralisoivat ja arvottivat avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten ja heidän äitien elämän.¹⁰⁵² Huonoissa taloudellisissa ja sosiaalisissa oloissa myös laittomat abortit lisääntyivät. Gunnar Hedgren tutki 1900-luvun alussa noin 1400 kuolleen abortintekijän tapaukset. Näistä kaikki tulivat alemmista yhteiskuntaluokista ja lähdemateriaalin perusteella osoittautui, että 6 % naisista ei ollut edes raskaana.¹⁰⁵³ Hengissä selvinneet ja kiinnijääneet joutuivat vankilaan lapsenmurhasta tuomittuina.¹⁰⁵⁴ 1700-luvun tilanteeseen verrattuna avioliiton ulkopuolisten lasten määrä kuusinkertaistui 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Ruotsissa.¹⁰⁵⁵ Tämän katsottiin johtuneen miesten työnteon muutoksesta ja kulkuyhteyksien parantuessa työmatkojen pidentymisestä: esim. puusavotoilla työskennelleillä miehillä saattoi olla useita perheitä eri puolilla Ruotsia.¹⁰⁵⁶

Aikakauden kasvatukselliseksi teemaksi muodostui koko kansan opettaminen. Uudet kasvatusteoriat saivat jalansijaa ja niillä haluttiin muuttaa kaikkia kansakuntaa heikentäviä käytäntöjä.¹⁰⁵⁷ Samalla tavoin kuin edellisessä alaluvussa avioliiton keskeiseksi nousi eettisyys, pidettiin kouluopetuksen ja kansansivistyksen peruslinjana eettistä kasvatusta. Tämän periaatteen kautta haluttiin ohjata äidit

¹⁰⁴⁹ Björnbom Romson 1924.

¹⁰⁵⁰ Bang 1911b, 46–53.

¹⁰⁵¹ Chrispinsson 1999, 431. Chrispinssonin mukaan Tukholmassa syntyi joka kolmas lapsi avioliiton ulkopuolella, mutta se oli selkeästi vähemmän 1800-luvun alkuun verrattuna, jolloin näiden lasten määrä oli puolet kaikista syntyneistä.

¹⁰⁵² Sandström, Taussi, Sjöberg 1983, 170–185.

¹⁰⁵³ Högberg 1983, 154–56. Laittomia abortteja tehtiin yleensä mekaanisesti ja ilman ammatillista koulutusta. Usein kohtuun suihkutettiin myrkyllisiä ja syövyttäviä happoja, kuten arsenikkia tai fosforia, joista aiheutui sekä infektiota että kohdun haavaumia ja runsaita verenvuotoja. Joskus epäonnistunut abortti johti kohdun ja suoliston repeytymiseen ja sitä kautta naisen kuolemaan.

¹⁰⁵⁴ Högberg 1983, 154–56. Tutkimuksessa esitetään tapaus, jossa Kopparbergiläinen ompelija tuomittiin kahden vuoden rangaistusvankeuteen sikiön poistosta ja sikiön jokeen nakkaamisesta. 1700-luvulla tavallinen rangaistus lapsenmurhasta oli kuolemantuomion kaulan katkaisulla tai hirttämällä.

¹⁰⁵⁵ Björnbom Romson 1924, 4. Vuosina 1751–1760 syntyi lapsista 15 766 eli 2,4 % avioliiton ulkopuolella. Vuosina 1901–1910 vastaava luku oli 174 039 eli 12,7 %.

¹⁰⁵⁶ Högberg 1983, 152.

¹⁰⁵⁷ Bang 1911b, 176.

imettämään ja huolehtimaan lapsistaan sekä tuomaan lapset yhteiskunnan järjestämän koulutuksen piiriin. Gösta Vestlund johdattaa tutkimuksessaan länsimaisen sivistyksen ja kasvatuksen kristillisestä ja juutalaisesta kulttuuriperinteestä. Tämän mukaan jokainen ihminen oli luotu samanarvoiseksi jumalankuvaksi ja osana uskoa on viisauden merkityksellisyys. Toisaalta hän perusti kasvatuskäsityksen myös antiikin kulttuurin vaikutteisiin, humanistiseen ajattelutapaan.¹⁰⁵⁸



Kuva 65. Larsson Carl: *Ferieläsning*. Kuvitusta teoksessa *Ett hem*, 1899.

Aikakauden kasvatustajatteluja kuvaa *Ett hem* -teoksessa oleva piirros *Ferieläsning*. Kuva-aihe on Lilla Hyttinäsin salista ja piirroksessa kaksi lasta istuu selkää katsojaan päin, lukemiseen keskittyen. Akvarelli kertoo perheen suhteesta kasvatukseen ja koulutukseen. Kuva kertoo symmetrisyydessään selkeästä suunnittelusta, harmonisuudesta. Larsson viittaa myös useassa yhteydessä oppimisen ja sivistyksen merkitykseen. Millainen oli *Ett hem* -teoksen konteksti lasten koulutukseen?

Historiallisesti tarkasteltuna kasvatust ja koulutus yhdistyivät 1500-luvulta alkaen kuninkaan ja kirkon valta-asemaan. Reformaation jälkeen Kustaa Vaasa halusi poliittisista syistä vallan omiin käsiinsä ja aloitti oman koulupolitiikan. Lukupakko aiheutti alkuun runsaasti vastustusta, jota taltutettiin jopa kuolemanrangaistuksin. Vaasan ajama politiikka kantoi kuitenkin 1700-luvulle tullessa hedelmää ja keskimääräinen lukutaito oli kansan keskuudessa vuonna 1750 n. 85 % ja nuorisosta jopa 98 % osasi lukea. Euroopan tasolla tämä oli hyvin korkea luku, sillä keskieuropalaisista oli 1770-luvulla vain 15 % lukutaitoisia.¹⁰⁵⁹ Tutkimuksen edellisessä osassa tuli ihanteellisen

¹⁰⁵⁸ Vestlund 1996, 9-12.

¹⁰⁵⁹ Vestlund 1996, 9-37; Richardson 1984, 16-34.

kodin käytäntöjen pohdinnassa esille 1800-luvun teollistuneen yhteiskunnan muuttuneet työkäytännöt, jotka loivat tarpeen koulutuksen ja sivistyksen laajentamiselle. Perusopetuksen takaaminen nähtiin koko yhteiskuntaa kehittävänä toimintana.¹⁰⁶⁰ Kansakouluopetus alkoi Ruotsissa 1800-luvun alussa. 1700-luvulla kiinnostus kansan opettamiseen oli aatelin ja porvariston taholta vaisua. Fredrik Bogislaus von Schwerin otti vuoden 1804 piispankokouksessa esiin kansakoulu-ajatuksen (tekstissään *Om Menniskobildning*) sveitsiläisen Johann Heinrich Pestalozzin (1746–1827) innoittamana. Kouluopetuksen pohja luotiin vuonna 1825 aloittaneen ”kasvatuskomitean” työn pohjalta ja suunnitteluun osallistuivat useat kulttuuripersonat kuten Esaias Tegnér, Carl Adolph Agardh, Erik Gustav Geijer ja Johan Olof Wallin.¹⁰⁶¹ Yhteiskunnan puolelta kasvatusta nähtiin velvollisuutena ja siihen ohjastettiin koulupakon kautta. Valtion moraalisesti velvollisuudeksi nähtiin koulupakon vuoksi ilmaisen peruskoulun takaaminen.¹⁰⁶² Kehitys oli kuitenkin käytännön tasolla hidasta: vasta kruununprinssi Oscarin aloitteesta vuonna 1842 päädyttiin pakollisen kansakoulun (*Oblikatorisk Folkskola*) perustamiseen jokaisen seurakunnan alueelle. Koulujen perusopetuksen aineiksi tulivat lukeminen, kirjoittaminen, laskeminen, katekismus ja Raamatun historia, maantieto, geometria, luonto-oppi, liikunta ja virsien laulaminen. Koulutuspolitiikan käytäntöön saattaminen vei kuitenkin aikaa ja vielä 1853 opetettiin kolmasosaa lapsista kotona.¹⁰⁶³

Kansansivistyksen valistusajan uranuurtajia oli Johann Gottlieb Herder (1744–1803), joka todennäköisesti ensimmäisenä käytti sanaa koulutus (*Bildung*).¹⁰⁶⁴ Yksilötasoinen oppiminen liittyi myös Wilhelm von Humboltin (1767–1835) käsitykseen kasvatuksen ja koulutuksen järjestämisestä. Kulttuuriministerinä hän mahdollisti Berliinin yliopiston perustamisen vuonna 1828 ja ajoi opetuksen (*Lehrfreiheit*) sekä opintovapautta (*Lernfreiheit*).¹⁰⁶⁵ Sivistyksen ideaalia tulkittiin aikalaislähteissä runsaasti ja esim. J. Stadling käsitteli *Svenska Läraretidning* -lehdessä vuonna 1898 Tolstoin käsitystä kasvatuksen, sivistyksen ja opetuksen termistön selventämiseksi.¹⁰⁶⁶ Tämä

¹⁰⁶⁰ Bang 1911b, 171–75.

¹⁰⁶¹ Vestlund 1996, 39.

¹⁰⁶² Bang 1911b, 176. Tanska oli pohjoismaista ensimmäinen koulupakon käyttöön ottanut valtio (1814), jonka jälkeen Norja seurasi vuonna 1827. Myös Lindgren 1994, 312–14.

¹⁰⁶³ Vestlund 1996, 39–41. Seuraavana vuonna ilmestyi Rousseau’n Emilén ensimmäistä kertaa ruotsiksi käännettyä.

¹⁰⁶⁴ Melander 1963, 228–30. Vuosisadan vaihteen Bildning-sana merkitsi syvempää, rikkaampaa, monipuolisempaa ja persoonaa kehittävää koulutusta. (Svenska Akademiens Ordbok öfver Svenska Språket 1916)

¹⁰⁶⁵ Vestlund 1996, 35.

¹⁰⁶⁶ Stadling: *Leo Tolstoi om uppfostringsfrågan. 5. Kritik och svar. Svenska Läraretidning* 30.3.1898, 201. ”Enligt pedagogernas föreställningssätt inneslutes begreppet bildning i begreppet uppfostran. Pedagogiken sysselsätter sig endast med uppfostran och betraktar den människa, som skall bildas, som en varelse, hvilken helt

katégorioiminen ja termistöjen luominen olivat aikalaisilmiö, jolla haluttiin kehittää sivistyksen, koulutuksen ja kasvatuksen eri osa-alueita. Melander päätyi tutkimuksessaan jakamaan aikalaismielipiteet uskonnollisiin, kulttuurillisiin, poliittisiin, sosiaalisiin ja pedagogisiin. Teologian väitöksessään hän nosti esiin nk. teonomisen pedagogiikan eli eettisesti oikean tavan kansan kasvattamiseen.¹⁰⁶⁷ Stearns puolestaan jakoi aihealueen historiallisiin kehitys- ja muutosperiodeihin: lapsityön muuttumiseen koulunkäynniksi, lasten määrän suunnittelun vaikutuksiin ja lapsikuolemien vähenemisprosessiin.¹⁰⁶⁸ Itse ajattelen enemmän Kamken kalteisesti, sillä hän jakoi lapsen kasvatuksen osa-alueet fyysiseen, älylliseen ja moraaliseen. Älyllisen kasvatuksen keskeisinä alueina olivat mielikuvituksen, ajattelun ja puhetaidon kehittäminen sekä leikin ja tekemisen kautta työhön opettaminen. Moraalinen opetus keskittyi sekä kristillisessä että humanistisessa mielessä ihanteellisten ominaisuuksien kehittämiseen.¹⁰⁶⁹ Kamke tosin unohti 1800-luvulla käyttöön otetun kasvatuksen sosiaalisen osa-alueen, joka perustui perhesuhteiden muutokselle ja vanhempien aktiiviselle osuudelle lasten yksilöllisessä ja vapautuneemmassa kasvatuksessa. Tuolloin kasvatuksen sosiaalinen aspekti tuli oppivelvollisuuden kautta yhteiskunnalliseksi toimialueeksi. Oppivelvollisuus toi lapsen maailmaan uudentyyppisen sosiaalisuuden ja samalla kasvatuksesta muodostui yksi sosiaalipolitiikan osa-alue.¹⁰⁷⁰ Köyhälistön lapsille tarjottu opetus toi heidät yhteiskunnan piiriin, lapsityövoiman käyttö oli kuitenkin edelleen mahdollista iltakoulujen avulla.¹⁰⁷¹

Larssonin perhe-elämä oli *Ett hem* -teoksen valmistumisen aikaan liikkuvaa ja lapset kävivät valtion tarjoamaa peruskoulutusta niillä paikkakunnilla, jossa perhe kulloinkin oli. Samalla perhe on hyvä esimerkki kasvatuksen ja koulunkäynnin rationaalisesta hoitamisesta, vaikka kyseessä oli taiteilijaperhe. Vuoden 1901 jälkeen Larssonit muuttivat pysyvästi Sundborniin ja tämän jälkeen lapset kävivät kansakoulun alaluokat Sundbornin kylällä, kun taas yläluokille siirryttiin Faluniin.¹⁰⁷²

Tavanomaisuudesta poikkeavaa oli se, että lasten siirtyessä kouluun Faluniin, järjestettiin

och hållet är öfverlämnad i uppfostrarens händer. Endast genom honom får han mottaga bildande och uppfostrande intryck af allehanda slag. Den yttre världen får ej inverka på lärjungen utöfver hvad uppfostraren bestämmer, han har, med ett ord, att dana lärjungen efter behag. På detta sätt förväxlas uppfostran och bildning, och den grundsatsen gäller: utan uppfostran ingen bildning. På senaste tiden hafva de bättre pedagogerna, hvilka börjat inse nödvändigheten af bildningsfrihet., kommit till den öfvertygelsen, att undervisningen är det enda medlet till uppfostran. Men undervisningen är obligatorisk, och så hafva begreppen uppfostran, bildning och undervisning förväxlats med hvarandra.”

¹⁰⁶⁷ Melander 1963, 25-28, 181-85.

¹⁰⁶⁸ Stearns 2006, 55-56.

¹⁰⁶⁹ Kamke 1885, 92-127, 128-174.

¹⁰⁷⁰ Sandin 1984, 122.

¹⁰⁷¹ Sandin 1984, 116.

¹⁰⁷² Nilssonin haastattelu 14.2.2006.

koko perheelle nk. *skolhushåll* eli asunto koulun lähelle. Tavallisesti lapset lähetettiin esim. lähisukulaisten luokse koulunkäyntiin tai naapurilasten kanssa koulun järjestämään asuntolaan. 1800-luvun lopulla olivat koulunkäyntimahdollisuudet hyvin erilaiset: tehdastyöläisten lapsille oli tehtaankouluja, maaseudulla oli kiertokouluja ja kirkon järjestämää opetusta, varakkaimmilla oli mahdollisuus laittaa lapsensa yksityisiin kouluihin tai palkata yksityisopettaja.¹⁰⁷³

Larssonien lasten koulunkäynti edusti tasa-arvoisuutta ja oli yhtenevä yhteiskunnallisen linjan kanssa: *Svenska Familj-Journalen* esitti vuonna 1877, että tyttöjen ja poikien kasvatuksen tuli olla tietojen ja taitojen osalta tasa-arvoista.¹⁰⁷⁴ Lasten yhtäläinen koulutus oli suurennuslasin alla myös muissa Pohjoismaissa: *Idun* kommentoi mm. suomalaisten tyttöjen koulutusmahdollisuuksista ja piti niitä edistyksellisinä.¹⁰⁷⁵ Aikalaiskeskustelussa nähtiin tärkeänä tyttöjen ja poikien kasvattaminen sukupuolten väliseen tasa-arvoon; tämän tuli näkyä kotikäytännöissä ja vanhempien välisessä suhteessa.¹⁰⁷⁶ Aviopuolisoiden välisen kunnioituksen ja rakkauden nähtiin heijastuvan myös lastenkasvatukseen. Sympatiaan perustuva aikuissuhde kuvastui lasten hyvyys- ja oikeuskäsityksessä. Ajateltiin, että tällaisessa avioliitossa lapset kasvoivat paremmiksi kansalaisiksi. Jos äidit kannustivat tyttäriään kevytmielisiin ratkaisuihin avioliiton suhteen, näkyi tämä myöhemmin myös lasten asenteissa.¹⁰⁷⁷ Tytöt nähtiin aikalaislähteissä luonnostaan ulkonäöstään tietoisempina ja muodista kiinnostuneempina kuin pojat. Toisaalta tyttöjä tuli tasa-arvoajattelun mukaan kannustaa erilaisiin ammatteihin, sillä naisen tuli kyetä elättämään itsensä – miten elämä häntä sitten kohtelikaan.¹⁰⁷⁸ Poikien kasvatusperiaatteita käsiteltiin lähinnä armeijamaisella tavalla.¹⁰⁷⁹ Koulutus oli kuitenkin jatkuvan muutoksen ja kehityksen alla. Ihanteena oli sivistystä tukeva koti ja yhteiskunta, joka mahdollisti kaikille lapsille samat

¹⁰⁷³ *Idun* 1.3.1902, 139. Glömstan *Barnkoloni* oli tarkoitettu 10–11 -vuotiaille orvoille tytöille, jotka Neiti Lotten Anderssonin ja muutaman opettajan toimesta opetettiin ennen konfirmaatioikää maalaistalouteen työntekijöiksi.

¹⁰⁷⁴ *Svenska Familj-Journalen* 1877, 175.

¹⁰⁷⁵ *Idun* 31.3.1893, 99–100.

¹⁰⁷⁶ Esim. *Idun* 14.3.1907, 132. ”Om ni lycklige äkta man, tar första steget härtill, skall ni förvisso i en framtid se era söner och deras hustrur lika lyckliga som ni själf och er.”

¹⁰⁷⁷ *Idun* 6.10.1893, 314–15. Tytöt tuli kasvattaa yksinkertaisen elämään, työtekoon ja arjen tehtävien sietämiseen sekä hyvin hoitamiseen. Onnellisuuden ei nähty löytyvän pelkästään huvitusten ja helppouden kautta.

¹⁰⁷⁸ *Idun* 28.6.1902, 411.

¹⁰⁷⁹ Meredith 1905. George Meredithin Rousseauin hengessä kirjoittama kasvatuksellinen romaani Richar Feverel kuvaa nuoren miehen lähinnä militääristä kasvatusta. Fevereliä ei pääasiallisesti kuritettu ruumiillisesti; tosin salametsästyksestä yllätettyinä häntä rangaistiin piiskauksella, kuten sisäoppilaitoksessa kasvanutta kaveria kanssa. Feverel koki rankaisutavan alentavana, kun taas hänen kaverinsa oli tottunut ruumiilliseen kuritukseen ja ohitti piiskauksen pelkällä olankohautuksella. George Meredith julkaisi *The Ordeal of Richard Feverel*. (First published 1859)

mahdollisuudet kaikkiin koulutuksiin.¹⁰⁸⁰ Taitomäärän lisääminen nähtiin älykkyyden kasvattamisena ja henkilökohtaisen luonteenominaisuuksien parantamisena. Nämä puolestaan johtivat parempiin mahdollisuuksiin elämäncamppailussa sekä uusien tietotaitojen kehittämisessä, mikä puolestaan hyödytti koko kansakuntaa.¹⁰⁸¹

1800-luvun lopun lastenkasvatusta tarkasteltiin samankaltaisesti kuin avioliitto-käsitettä: sekä historiallisena että kulttuurisidonnaisena ilmiönä.¹⁰⁸² Yleisön kiinnostuksesta kertoo esim. Berliinin lastenhoidon ja kasvatushistorian näyttely vuonna 1897.¹⁰⁸³ Vallalla ollut eettinen opetussuunnitelma ja uskontopainotteisuus perustuivat siihen, että alkujaan koulut olivat kirkkojen yhteydessä ja että papit toimivat niiden opettajina. Samalla ne perustuivat Lutherilta periytyneeseen kristilliseen moraalikäsitteeseen: ”Intet åstadkommer större skada i kristenheten än barnens försummande; skall man upphjelpa kristenheten, måste man därför börja med barnen.”¹⁰⁸⁴ 1800-luvun lopussa myös suuri osa lasten kirjallisuudesta ja kasvatusta koskevista julkaisuista oli kristillistä linjaa edustavia. Kylanderin aikuiselle lukijakunnalle toimittama *Tidskrift för Folkundervisningen* on hyvä esimerkki suhteellisen tiukkalinjaisesta, perinteisestä ”uskonnonopetuksesta” samoin kuin lapsille suunnattu *Barnens vän* -lehti.¹⁰⁸⁵ Nuorisolle julkaistiin esim. *För ungdom och Hemmet* -lehteä. *Barnens vän* esittelee Raamatun kertomuksia ja vertauskuvallisia tarinoita, joissa moraalinen tausta on selkeästi esillä.¹⁰⁸⁶

Larssonin perheen kasvatustapa muistuttaa puolestaan Geijerin Ruotsin uudeksi sivistys- ja kasvatustavaksi esittämää tapaa, jossa yhdistyi Rousseauin yksilölähtöisyys aristokraattisiin ja demokraattisiin käytäntöihin. Kulttuurin olemuksen ja merkityksen korostaminen uushumanismin hengessä johtaa ajatukset jälleen kerran antiikin kreikan harmonian periaatteisiin, tällä kertaa tiedon ja viisauden, siis sivistyksen

¹⁰⁸⁰ Bang 1911b 170-85.

¹⁰⁸¹ Bang 1911b, 172.

¹⁰⁸² Nordisk Familjebok 1881, 1006-10.

¹⁰⁸³ Hammarlund *Svensk Lärartidning* 8.12.1897, 712. ”Den historiska afdelningen börjar med en egyptisk grupp: en moder med ett barn, lindadt liksom mumierna. Från det gamla Egypten finnes äfven ett dokument rörande barnavård, en papyrus från år 50 efter Kristus, som innehåller kvitto från en amma på hennes lön. Den gammalromerska barnuppfostran illustreras både genom bilder och föremål. En synnerligen rikhaltig afdelning, som lånats från etnografiska museet, belyser barnavården bland de mest olika folk: här finnas gamla vaggor, leksaker, bildböcker, undervisningsmateriel från både äldre och nyare folk, från både när och fjärran länder, från gammalmexikanerna såväl som Kina och Japan. Bland uppfostringsmaterial från nyare tid äro i synnerhet intressanta de af Fröbelföreningen i Berlin utställda grupperna samt feriekoloni-föreningens afdelning med sina modeller, modellerna från de ryska hittebarnshusen o.s.v. Allt hvad som rör nutiden, såsom barnens beklädnad, föda, bad, sängar, skolundervisning, lekar, kroppsöfningar, m .m., är karakteristiskt representeradt på utställningen.”

¹⁰⁸⁴ Lennstrand 1883, 33.

¹⁰⁸⁵ Kylander 1900.

¹⁰⁸⁶ Vertailulähtökohtina olen käyttänyt *Barnens Vän* -lehden vuosikertoja 1902 ja 1903.

osa-alueella.¹⁰⁸⁷ Myös suomalaisen kasvatustieteen uranuurtaja Albert Lilius (1873–1947) oli samoilla vesillä.¹⁰⁸⁸ Geier oli herderiläisittäin innostunut naturalistisesta ihanteesta ja kuvasi runollisesti ihmisyyttä jumaluuden kuvastajana sekä viisautta jumaluuden hakemisena.¹⁰⁸⁹ Eduskunnassa keskusteltiin Sigfrid Wieselgrenin vuonna 1896 tekemästä koulutuspoliittisesta ehdotuksesta, jonka mukaan Boéthiuksen ja Wieselgrenin ajatusten pohjalta ei tullut tuijottaa yksittäisiin sivistysperiaatteisiin vaan yhdistää kansansivistys, yleissivistys ja oppineisuus kokonaisuudeksi, jonka pohjalle yksilöiden kehitys perustui.¹⁰⁹⁰ Kansansivistys eettisin periaattein ei ollut vieras ajatus edes sosiaalidemokratiaa ja työläisyyttä ajaville. Professori Harald Hjärnen ja lääkäri Anton Nyströmin välisestä kirjeenvaihdosta tulee esiin 1800-luvun lopun kulttuurin idealistisuus, joka kiteytyi eettisyyteen ja paremman ihmisen rakentamiseen.¹⁰⁹¹

Larssonien koti-ideaali oli lastenkasvatuksenkin suhteen uudistusmielinen, ainakin tavanomaiseen maalauskulttuuriin verrattuna. Nilssonin mukaan erilaisuus tuli konkreettisesti esille siinä, että lapset saivat syödä aikuisten kanssa samassa pöydässä ja heillä oli samanlainen oikeus olla kodin kaikissa huoneissa kuin aikuisillakin, kuten esim. *Frukost under stora björken* -akvarelli (Kuva 42) kertoo. Lapsille suotiin vapauksia ja heidän kurittamisensa ei ollut kasvatuksen selkäranka. Näin ajatellen *Ett hem* -teoksen kuvaamassa lapsuudessa on piirteitä Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), Pestalozzin ja Keyn ajatuksista ja teorioista.¹⁰⁹² Pestalozzin oppimismetodi oli verrattavissa Rousseau kaunokirjallisessa muodossa esitettyihin periaatteisiin lastenkasvatuksesta.¹⁰⁹³ Opetusmenetelmä perustui henkilökohtaiseen tarkkaavaisuuteen sekä omaehtoiseen ajatteluun. Se otettiin pian käyttöön myös Ruotsissa ja ennen kaikkea koulun perusopetuksessa.¹⁰⁹⁴ Osa koulu- ja lastentarhanopettajista haki uusimman ja

¹⁰⁸⁷ Vrt. Nordisk Familjebok. Red. Westrin 1920, 1167–1172.

¹⁰⁸⁸ Lilius 1929, 12–26.

¹⁰⁸⁹ Geijer 1923, 72–129; Vrt. Melander 1963, 233–35.

¹⁰⁹⁰ Hammarlund *Svenska Läraretidning* 18.3.1896, 186. ”Som man finner, uppställas här trenne slag af bildning, »folkbildning», »allmänbildning» och »lärdbildning», och detta icke så, att de högre skulle vara fortsättningar, utvidgningar och utvecklingar af de lägre, utan så att alla tre skulle vara från botten till själfva sin art skiljaktiga från hvarandra.”

¹⁰⁹¹ Leander 1980, 120–30.

¹⁰⁹² Huhmarniemi, Skinnari, Tähtinen 2001, 138. Rousseaulle hänen kasvatustaan käsittelevä teoksensa *Èmile* oli uran merkittävimpiä teoksia, eikä pelkästään mittavan 1000 sivun laajuutensa vuoksi. Hän oli 50-vuotias teoksen ilmestyessä 1762 ja samana vuonna ilmestyi myös *Yhteiskuntasopimus* (*Du Contrat Social*). *Tunnustukset* (*Les Confessions*) valmistui 1765. Èmilessä Rousseau halusi käsitelläkseni luoda pohjaa yksilön ja yhteiskunnan välisen suhteen kehittämiseen sekä ottaa kantaa vapauden ja pakon väliseen dualiteettiin niin elämässä kuin sosiaalisissa yhteyksissäkin. Yhteiskuntasopimus oli poliittisten toimintojen ja uuden tyyppisen valtion kuvaus, kun taas Tunnustuksissa hän kävi läpi omia ajatuksiaan, tuntojaan ja kokemuksiaan, niiden syntyjä ja seuraamuksia

¹⁰⁹³ Bendixon 1929, 73–83; Larsson 1920.

¹⁰⁹⁴ Larsson 1920, 68–73. Ruotsalaiset koulut ottivat opetusohjelmaan liikunnan ja käsityöt jo varhaisessa vaiheessa sekä naisten opettamisen eri vaikeusasteiden kautta.

ajankohtaisen koulutuksen ulkomailta.¹⁰⁹⁵ Rousseau totesi lapsen kasvatuksesta mm. seuraavaa: ”Lapsen ei tule tehdä muuta kuin mitä se tahtoo, mutta sen ei tule tahtoa muuta kuin mitä te tahdotte, että sen pitää tehdä”.¹⁰⁹⁶ Tämä kuvaa kasvatusideaalin vapauskäsitteen käytäntöjä ja oli pitkälti yhtenevä Larssonien kasvatuseriaatteiden kanssa. Aikalaismielipiteiden mukaan lapsuuden ja aikuisuuden erilaisuus oli vahvasti jännitteinen, samoin kuin kasvatuksessa pakottamisen ja vapauden suhde. Rousseau vastusti valistuksen naturalistisia piirteitä, hän arvosti kartesiolaista ajattelua ja rationaalista mielenvoimaa.¹⁰⁹⁷ Kuitenkin hänen kasvatuseriaatettaan on pidetty kaksijakoisesti luonnonmukaisena: Rousseaulle oli olennaista yksilön oikeus tunteisiin ja hän varoi järjen ylikorostamista käytännönläheisen vaistonvaraisuuden kustannuksella. Vaikuttaa siltä, että Rousseau tulkitsi jo tuolloin metakognitiivisen oppimisen peruseriaatteita, sillä hän piti yksilötasoista oivaltamista ja soveltamista ongelmanratkaisun avaimena. Nämä kasvatuspiirteet tulevat esille niin Keyn teorioissa kuin Larssonien kodin käytännöissä. Lapset saivat oman kykynsä mukaan osallistua arjen toimiin ja keksiä omia ratkaisuja erilaisiin ongelmatilanteisiin. Perheen säännöt ohjasivat omalla tavallaan opin tielle. Kuin Rousseauin sanoja lainaten Larssonien kannatusperiaatteena olivat innon ja oppimishalun herättäminen (hän käytti sanoja ”ge lust” ja ”väcka”).¹⁰⁹⁸

Larsson kuvasi *Ett hem* -teoksessa joitain opetusmetodejaan. Hän esitti aikaista tyyppisen opetustavan mukaisesti yhteiskunnallisia ja historiallisia tapahtumia lapsilleen, saaden usein myös itseään opettavia vastauksia.¹⁰⁹⁹

När jag i dag husfaderligt satt och talade uppbyggeligt för dessa snorhyflarna, och, i anledning af att en af tennkannorna bar Carl Johans bild på locket, utvecklade min åsikt om hvilken underbar lefnadsbana denne mans var, och – såsom summan på kardemumman – sade, ”att det var då tydligt, att då denne gardist från Pau skulle blifva konung öfver två urgamla riken, så var det Guds finger, och måste stått förutbestämdt i det blad aaf ödets bok, som slås upp vid Lit. S och N.”, sade Lisbeth med en oefterhärmlig axelryckning: ”Kung? Asch, man gifter sej med en prinsessa, och så är det färdigt!”¹¹⁰⁰

Larssonin sanat kuvaavat lapsuuden luonnetta ja persoonallisuuden kehityksen eri vaiheita. Samalla ne kertovat kodin avoimesta ja humoristisesta suhteesta lasten

¹⁰⁹⁵ Bang 1911b, 172.

¹⁰⁹⁶ Rousseau 1933, 196.

¹⁰⁹⁷ Huhmarniemi, Skinnari, Tähtinen 2001, 137. Rousseau oli Platonin vannoutunut ihailija ja piti teosta *Valtio* kauneimpana kasvatuksesta kirjoitettuna kirjana. Émilessa yhdistyy rationaalis-looginen ajattelutapa Platonin metamaailmanelementtien hyödyntämiseen ja näin Rousseau kritisoi teoksellaan ajan empirististä tutkimusideaalia.

¹⁰⁹⁸ Larsson 1920, 47–49.

¹⁰⁹⁹ Vrt Nodin 2006, 60–68, 74–83. Historiaopetuksen kansaa sivistävä vaikutus.

¹¹⁰⁰ Larsson 1899, alkuteksti.

yksilöllisyyteen. Lapsekasta ajatuksenjuoksua hän kommentoi: ”Tietysti se on hassua ja on hymyiltävä. Ja sellaisia he ovat jatkuvasti.”¹¹⁰¹ Kuten Rousseau’n kasvatusideaalia tulkiten, syntyi lapsen suhde yhteiskuntaan kaksitasoisen liittymisprosessin kautta: ensin lapsen oli kasvettava omaksi persoonakseen ja sen jälkeen yhteiskunnan osaksi. Lapsen terve itsetunto oli perustavaa laatua oleva kehitystehtävä, jonka kautta ihminen oppi huolehtimaan itsestään sekä puolustamaan itseään.¹¹⁰² Lapsen yksilöllisyyden huomioiminen ja neuvokkuuteen (nykytermillä mahdollisesti metakognitioon) kannustaminen olivat itsellisyyteen johtavia toimintaperiaatteita. Kasvattajan ja kasvatuksen tehtäväksi jäi Rousseau’n mukaan se, kuinka lapsen terve itsetunto saatiin syntymään ilman, että se muuttui itserakkaudeksi ja siten kehitystä tuhoavaksi.¹¹⁰³ Myös Keyn kasvatusidean ytimenä oli Rousseau’n ajatusten kaltainen, humanistinen kasvatusideaali, jossa autoritäärinen, isän tiukkaan kuriin ja uskontoon perustunut kasvatus korvattiin äidillisellä huolenpidolla – rakkauden, rajojen ja moraalin lämpöisellä sylillä.¹¹⁰⁴ Larssonien yksilöllisyyteen perustunut kasvatus poikkesi porvarin ja talonpoikaisväestön käytännöistä, jotka perustuivat sosiaalisiin käytäntöihin sekä lasten näkemiseen konkreettisina sijoituksina suvun ja perheen tulevan hyvinvoinnin takaamiseksi.¹¹⁰⁵

Larssonien kasvatusideaalin kulmakiviä oli perussääntöjen opettaminen. *Ett hem* -teoksen kotikuvaukset kertovat vivahteikkaasti perheen kasvatuksellisista käytännöistä. Akvarellissa *Skamvrån* Pontus istuu miettimässä ruokailun yhteydessä tekemiä temppujaan. Carl kertoo myös arjenläheisesti Kerstin ”illistelyn” aiheuttamasta kurinpalautuksesta:

”Hvadan? Därifrån vi voro så gränslost olyckliga? Där endast hat och ondska råder! Eller tråkighetens tärande sot! Och ni le saliga leenden?”

Karin, som också kan tala med ögonen, skulle just till att svara något, som nog skulle ha gladt och smickrat mig att höra, då ett hylande från Jämmerdalen tvärt förde oss åter till förmaket. Det var Kersti, vårt yngsta barn, som, ilsket skrikande, kom inrusande. Det var något hon ville ha.¹¹⁰⁶

¹¹⁰¹ Larsson 1899, alkuteksti.

¹¹⁰² Tässä näen selvän yhtenevyyden ajan kasvatusideaaliin esimerkiksi Veli-Matti Värin (Värri 2000) diskursiivisen kasvatusideaalin ja Simo Skinnarin (Skinnari 2004) pedagogisen rakkauden perusperiaatteiden kanssa. Heidän mukaansa kasvatuksen perustana tulee olla yksilön eheään minäkuvaan ja minätaajuuteen suuntaava kasvatus ja ohjaus. Rakkauden on lähdeittävä itsestä, oman itsen huolehtimisesta ja erottamisesta sekä tämän kautta puolustamisesta maailmaa vastaan (esim. alkuun mielipiteet ja päätösten tekeminen). Sama periaate toteutuu siten kasvatusvaiheiden kaikilla tasoilla, yksilön iästä ja kehitysvaiheesta riippumatta.

¹¹⁰³ Katso myös Suortti, Mutanen 1997, 37–92.

¹¹⁰⁴ Key 1911, 4–50; Ollila 2000, 74. Lutherilaisen opin mukaan lapset ovat jo valmiiksi perisynnin alaisia. Tiukalla kasvatuksella ja tarkkoilla säännöillä saataisiin pahuuteen taipuvainen ja turmeltunut luonne suuntautumaan kohti Jumalan hyvyttä.

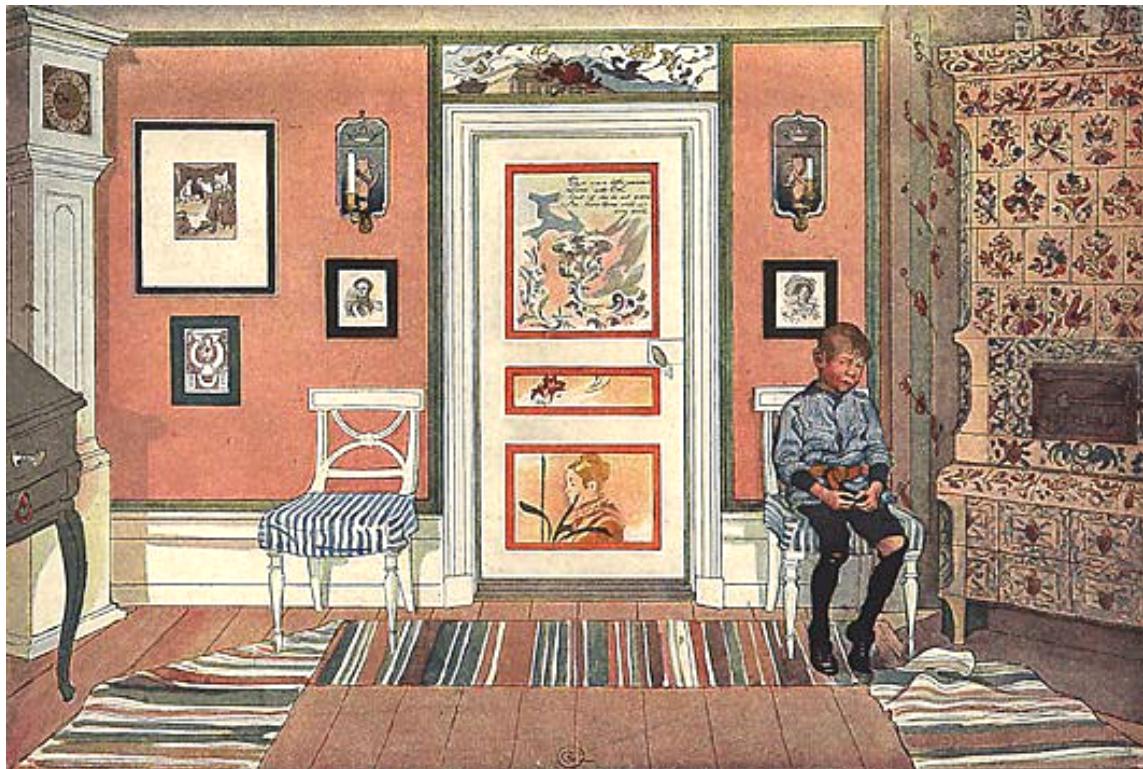
¹¹⁰⁵ Esim. Steinrud 2008, 154.

¹¹⁰⁶ Larsson 1899, 5.

”...Karin slängde ut ungen i köket ’till dess att hon blev snäll’. Brita som fann detta straff fasansfullt, tjöt: Hjälp, hjälp! Och in kom Lisbeth och satt till en låt som föreföll att aldrig kunna taga slut. Suzanne, som inte är mer än en människa, tappade tunga tårar på förklädet. Ulf hulkar då alltid åt rakt ingenting, och Pontus, som inte precis kan få ut någon tår, grinar ändå på ett obehagligt sätt.

Midt i eländet går Lisbeth ut i köket, kommer tillbaka med Kersti vid handen, för henne stadigt, med blicken strängt och resolut fäst på oss, till hennes plats vid matbordet. Det var nämligen aftonmålsdags. Ingen vågade röra saken mera – ty Lisbeth är en karaktär – och inom fem minuter skiner hela familjen af lycka, frid och samförstånd. Kersti frågar om pappa vill höra en vacker visa, och hon diktade som hon brukar: och göken han galer på ängelen så blå...

Nu kysste jag Karin midt för alla ungarna. Dom får tycka hvad dom vill.”¹¹⁰⁷



Kuva 66. Larsson Carl: *Skamvrån*, akvarelli *Ett hem* 1899.

Tässä kohtauksessa kulminoituu arjen tilanteiden asettaminen oikeaan arvoonsa. Monilapsisessa perheessä arkisista riidoista tuli helposti kaoottisia, jos niitä ei käsitelty järjestelmällisesti. Aikuisten auktoriteetti toimi kantavana voimana. Larssonin kuvaus kertoi, että lapset nähtiin yksilöinä. Keskeistä oli, että vanhempien tekojen ja valintojen taustalla oli perheyhteyttä vaaliva tilanteiden hallinta. Tähän kuuluivat läheisyys ja vanhempien väliset rakkaudenosoitukset, mikä poikkesi suuresta osasta aikalaiskulttuuria. Psykologisesti läsnäololla ja mallioppimisella on keskeinen osa elämän pelisääntöjen opettamisessa. Myös Key allekirjoitti tämän ja korosti järkevien palkkioiden ja rangaistusten suhdetta.¹¹⁰⁸ Vanhempien ei tullut katua kuritusta, eikä

¹¹⁰⁷ Larsson 1899, 5.

¹¹⁰⁸ Key 1911, 34–40.

toisaalta pakottaa lastaan pyytämään anteeksi. Tämän tuli olla luonnollisen reaktio kasvattajan antamalle kurinpalautukselle.¹¹⁰⁹

”Jos rakastat lastasi, tulee sinun sitä kurittaman”¹¹¹⁰ oli tunnettu sanonta ja toimi kasvatuksen ohjenuorana 1500–1700 -luvulla. Fyysinen kuritus nähtiin hyvänä kasvatustapana ja tarkoituksena oli lapsen oman tahdon murtaminen sekä muokkaaminen vanhempien tahdon mukaiseksi.¹¹¹¹ De Mausen teos *The History of Childhood* esittelee kasvatuksen fyysiset välineet kuin kidutuskammiosta otettuina: hiusharjat, nyrkit, rottinki ja ruoskat kävivät ohjauksen sanansaattajiksi. Luther edusti fyysisen kurituksen sopivaa käyttöä, kun taas Montagne ei

halunnut kurittaa tytärtään lainkaan.¹¹¹² Philippe Ariès kirjoitti kattavan teoksen Ranskan kuninkaan Ludvig XIII:n kasvatuksesta. Hän kuvasi lapsen kasvatusta, jonka perustana oli säännöllinen piiskaus. Se oli kasvatusmetodi, joka aiheutti painajaisia vielä aikuiseksi varttuneelle kuninkaalle.¹¹¹³ Ruotsin hovissa käytettiin Kustaa III:n



Kuva 67. Larssonin kuvitusta Välskärin kertomuksiin. *Aftonstormar* 1901, 157.

kasvatuksessa Locken ajatuksia. Locke oli fyysistä kuristusta vastaan ja kuninkaan kasvatuksesta vastannut Carl Gustaf Tessin tarttui vitsaan vain ”todellisen tarpeen” tullen.¹¹¹⁴ Samalla linjalla on Kamke vielä vuonna 1885, sillä hän piti fyysistä rangaistusta hyvänä vaihtoehtona vain pienten lasten kohdalla. Ne eivät ymmärtäneet puhetta ja oppivat siten oikeaan elämäntapaan kivun kautta. Hän ei ollut kuitenkaan

¹¹⁰⁹ Kamke 1885, 173.

¹¹¹⁰ Bibeln, Salomos ordspråk, kap. 19, v 18.

¹¹¹¹ Persson 1983, 133; De Mause 1995.

¹¹¹² Persson 1983, 134.

¹¹¹³ Persson 1983, 134–36. Tanskan kuningas Kristian VII jäi orvoksi kolmen vuoden ikäisenä ja hänen kasvattajakseen tuli hovin ylihovimestari. Kasvatusmenetelmät olivat niin brutaalit, että osa syytti kasvatusta kuninkaan mielenvikaisuudesta. Toisaalta Preussin Vilhelm II sai kurituksensa eräänlaisena yleisönäytöksenä armeijan katsellessa.

Ariès Philippe: *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime*. Käännös Ruotsiksi 1982.

Myös Ambjörnsson R.: *Familjeporträtt*, Stockholm 1978.

¹¹¹⁴ Persson 1983, 136–39; Hennigs 1960, 24.

Myös Erdman G.: *Gustav III. De första bladen i hans lufs historia*. Stockholm 1907. Teoksessa on myös Ranskan kuninkaan kasvatusmetodeista.

tiukan kurin kannattaja, vaan piti esim. käännteistä metodia eli palkitsemista parempana vaihtoehtona.¹¹¹⁵

Kuritus nähtiin vanhana käytäntönä myös kotirauhan ylläpitämiseksi ja palvelusväen laiskottelun estämiseksi. Ensimmäisen kerran se otettiin lailliseksi kasvatusmetodiksi vuonna 1661.¹¹¹⁶ Käytäntönä se kertoi herra-alamainen-suhteesta, johon ei sisältynyt molemminpuolista kommunikaatiota. Tästä hyviä esimerkkejä ovat Topeliuksen, Larssonin ja Strindbergin omat muistikuvat kurituksesta. *Välskärin kertomuksissa* fyysinen rangaistus tulee esille eräänlaisena kommunikaation muotona sanojen vahvistuksena.¹¹¹⁷ Kuritus oli lähinnä luonteva tapa asettaa kasvatettava paikalleen, murtaa tämän oma tahto. Sama ilmiö tulee esiin Larssonin omissa muistelmissa, sillä kuritus ei ollut oikeudenmukaista, vaan lähinnä summittaista ja rituaalinomaista käytöstä järjestyksen ylläpitämiseksi.¹¹¹⁸ Myös Strindberg kuvaa omasta elämästään kertovassa teoksessa (*Tjänstekvinnans son I-II*) saamaansa fyysistä kuritusta ja sen suhdetta valehtelemiseen.¹¹¹⁹ Isän tapa saada lapsensa tunnustamaan ”kaikki negatiivinen, syntyisyys ja valheellisuus”, oli suorastaan sadistinen ja mielenvikainen. Synnintuntoon tuleminen ja rangaistuksen syyttömänäkin hyväksyminen vaikuttivat olleen 1800-luvun puolenvälin käytäntö. Nämä lapsuuskuvaukset kertovat lapsen asemasta eräänlaisena aikuisuuden ulkopuolisena olentona, jolla ei ollut ihmisenä tai yksilönä tasa-arvoista suhdetta kasvattajiinsa ja rankaisijaansa. Kouluissa käytettiin

¹¹¹⁵ Kamke 1885, 171-74.

¹¹¹⁶ Pleijel 1965, 35.

¹¹¹⁷ Topelius 1901, 157-58. ”– Jag säger dig, Rasmus, att om du förstår dig glömma den respekt du är skyldig hennes nåd, skall jag probra de där rönkäpparna på din rygg. Ifall det passade sig att tala om nådig herrskapet som man talar om annat simpelt folk, så skulle jag säga dig, att i hela Sveriges rike finns ej en bättre hustru än en bättre man. Rasmus föll till bönboken. – Jag skall hålla näbben som en mullvad, försäkrade han och såg dummare ut än ett åkermöss.”

¹¹¹⁸ Larsson 1913, 14-15. ”Han sträckte ut sitt mäktiga pekfinger mot mig, och frågade pysen om det var Larsson ... och det usla, lilla kräket plirade förvånadt fram genom saltvattnet och jamade: ja! Hvem som också blef förvånad det var jag. Mitt nekande, och det med indignerade miner, gjorde saken först riktigt dålig för mig: det var lögnen därtill, och det i sin mest fräcka gestalt. Här måste exempel statueras, här skulle skolans strängaste straff tillämpas, stuten, den klassiska stuten!

Besynnerligt: jag satt som numero ett i den högsta af denna folkskolas tre klasser, men var på samma gång skolans mest stutade pojke! Jag kan i denna stund icke påminna mig något af mig begånget streck, som berättigade till något straff alls ... nå, jag höll, men icke rottingarna, utan måste jag själf gå och köpa den, hvilket utgjorde en stor glädjekälla för expediten i kryddbon. Så gick högtidligheten af stapeln, stupstockens, förlåt, jag menar stutbänkens ena ända drogs från väggen, min egen lades fram i ljuset – jag kände hur lärarens hand ömt lyftade rockskörtet som låg i vägen – och – så föll den nya hårda rottingen slag på slag på slag på den fattiga, magra pojkrumpan (den heter så på svenska; på latin heter den *Gluteus maximus*). Det fick jag för min kärleksgärning ... Tron icke att detta är menadt såsom ett gnäll öfver lifvets orättvisor – jag tror icke på sådana, det ser endast så ut – nej då, aldrig har jag väl ångrat en god ansats äfven om icke dygdepriset genast följde i släptåg. Och fick jag orättvist smörj denna gång, så minns jag just nu ett tillfälle då en annan kamrat fick den örfil som jag borde haft.”

¹¹¹⁹ Strindberg 1983, 41-49.

ruumiillista kuritusta pitkään, laillisesti se oli oikeutettua vuoteen 1958 saakka.¹¹²⁰ mm. Key nousi tätä asennetta vastaan ja kannatti valintojen seuraamuksia osoittavaa kasvatusta. Teoksessaan *Barnens Århundrade* hän yhdisti jopa lasten tekemät itsemurhat fyysiseen kuritukseen ja sen aiheuttamaan pelkoon.¹¹²¹ Aihe oli yhteiskunnallisesti ajankohtainen, sillä tuolloin muodostettiin alueellisia komiteoita tarkastelemaan lasten ja nuorten käytöstä sekä yleisten järjestyssääntöjen noudattamista.¹¹²²

Uuden individualistisen ja lasta yksilöllisenä persoonana käsittävän ajattelutavan mukana myös rangaistusten vaikutus kyseenalaistettiin. 1800-luvulla huomattiin, että lasten tapa käsitellä arjen asioita oli säädyllisyyden ja sosiaalisten käytäntöjen ulkopuolella. Nordensvan pohdiskeli joulun 1893 artikkelissa lapsen mieltä, lapsenmielisyyttä. Hänen mielestään jokainen äiti piti lastaan erityisenä olentona, jolla oli sisäinen viisaus suhtautua elämään. Tämä viisaus perustui Nordensvanin mukaan eräänlaiseen luonnolliseen rehellisyyteen eli elämän tarkastelemiseen avoimin ja uusin silmin.¹¹²³ *Ett hem* -teos kuvastaa juuri tätä suorasukaisen rehellistä asennetta. Toisaalta Larssonien lasten elämä kuvattiin lapsenmielisyyttä ymmärtäen. Vieraana olleen pikku-Ingridin kommentti kuvastaa hyvin perheen järjestystä ylläpitäneitä käytäntöjä ja niiden soveltamista niin omiin kuin vieraiden lapsiin: ”...Nästan hopplöst däremot lät det en gång, då Ingrid, en liten anhörig till oss, otålig och indignerad utbrast: »... det är ingen ordning här i huset... Masen ska lyda ... och jag ska lyda ...» («Masen» är deras bortskämda tax.)”¹¹²⁴ Larssonin kodissa oltiin käytännönläheisesti Rousseauin ajatusten linjoilla. Rousseauin kasvatusideaalin perustana oli järjellisen kasvatuksen päämäärä, jossa aikuisen omaama hyvyys ja oikeus olivat lapsuudessa kehittyneen järjellisuuden valaisemia sielun tunteita.¹¹²⁵ Alussa kaikki kulminoitui kielellisen kommunikaation syntymiseen ja lapsen itkusta tuli ensimmäinen merkittävä askel yhteiskunnan jäseneksi ohjaavassa kehityksessä.¹¹²⁶ Kommunikaatiokykyjen vahvistaminen oli Rousseauin mielestä olennaisena ja siksi hän korosti yksilön tunteiden ja yksilöllisten tarpeiden

¹¹²⁰ Sievald 1932, 50. Vielä 1930-luvulla näkee Sievald tarpeelliseksi fyysisen kurituksen käyttämisen tottelemattomiin poikalapsiin. Jälkeenpäin hänen ajatuksiaan on pidetty lähinnä muinaisina, mutta käytännössä omana yläasteaikana muistan opettajien käyttäneen ”nyrkkeilyä” murrosikäisten poikien kasvattamiseen.

¹¹²¹ Key 1912, 34–40.

¹¹²² Hammarlund *Svensk Läraretidning* 21.2.1894, 95. ”Beträffande det ondas orsaker äro dessa enligt de ingångna svarsskrifvelserna af mångahanda slag, hvarvid bland annat framhållles rusdryckerna och dessas missbruk, slapphet i gällande lagars tillämpning, sekterska rörelser och slitningar på det religiösa området, folklynnet eller det s.k. Helsingelynnnet, som i vissa kommuner synes spela en afsevärd roll i fråga örn själfhämd och våldsbegär.”

¹¹²³ Nordensvan *Idun Jultidning* 1893, 415–16.

¹¹²⁴ Larsson 1913.

¹¹²⁵ Rousseau 1933, 458.

¹¹²⁶ Rousseau 1933, 75.

huomaamista sekä arvostamista.¹¹²⁷ *Ett hem* -teoksessa tämä tulee esille Larssonien suhteessa lapsiinsa, sillä heille annettiin aikuisten kaltaisesti ilmaisunvapaus. Tämän ajattelun vastakohta oli välinpitämättömyys ja alistaminen. Intendentti Nilssonin mukaan Larssonien kasvatustapa herätti kyläläisissä hämmästyksiä. Tavanomaista oli, etteivät lapset saaneet puhua aikuisten läsnä ollessa – lapset saivat näkyä, mutteivät kuulua.¹¹²⁸

Carl yritti *Moderstankar*-akvarellia maalatessaan arvailla vaimonsa ajatuksia ja uskoi, ettei Karin viisautessaan toivonut lapselleen onnea, sillä sitä oli elämältä turha odottaa:

Lifvet skall bjuda dig både sorg och glädje.
Båda kunna draga ner dig; men vet, barn,
att båda blifvit gifna dig till välsignelse och äro medel till din förändring.¹¹²⁹

Tämän hän kirjoitti myös omistuskirjoitukseksi erään *Ett hem* -teoksen alkuun, jota hän sittemmin esitteli myös Suzannelle.¹¹³⁰ Nämä esimerkit kuvaavat Larssonin suhdetta elämään ja kasvatukseen. Positiiviset ja negatiiviset kokemukset opettivat ja ohjasivat kasvua ja kehitystä. 1800-luvun lopun kasvatuksen tarkoituksena oli tuottaa tasa-painoisia, mahdollisimman ideaalisia ihmisiä, joiden ominaisuuksia olivat nöyryys, tottelevaisuus, empaattisuus, itsetunto ja huomaavaisuus sekä oikeudenmukaisuus, työteliäisyys ja säästäväisyys.¹¹³¹ Tuolloin idealisoitiin myös koko ihmisen olemus, fyysisesti, psyykkisesti ja henkisesti. Ulkoisen olemuksen nähtiin kuvastavan mieltä ja sielua.¹¹³² Tätä ihanteeseen pyrkimistä osoittivat tieteessä rotuominaisuuksien ja sairauksien kategorisoinnit, samoin kuin sairauksien ja fyysisten ominaisuuksien yhtenevyyksien hahmotusyritykset.¹¹³³ Myös Key otti teoksessaan *Barnets århundrade* esille erilaiset peruslähtökohdat ideaalisten jälkeläisten tuottamiselle. Tähän käytännön neuvojen listaan kuuluivat kaikki vanhempien terveistä fyysisistä ominaisuuksista raskausajan ruokavalioon sekä lapsen hoitoon ja kasvatukseen. Key näki, että Darwin oli *Origin of Species* -teoksessa (1859) tuonut perinnöllisyyden yhdeksi kulmakiveksi tuottaa ideaalisia jälkeläisiä.¹¹³⁴ Hän otti esille myös suomalaisen Edvard Westermarckin

¹¹²⁷ Persson 1983, 140. Ranskalainen kirjallisuus kuvaa 1800-luvulla kasvatustapoja, joissa käytetään metodeina nurkassa istumista, pimeään komeroon laittamista ja sänkyyn komentamista.

¹¹²⁸ Nilssonin haastattelu 14.2.2006.

¹¹²⁹ Larsson 1902, 22.

¹¹³⁰ Larsson 1902, 22.

¹¹³¹ Carlberg 1898, 186-7.

¹¹³² Larsson 2008,

¹¹³³ Hau 2003, 18-31; Nordisk Familj-Bok 1924, 1251. Esim. Louis Kuhne kirjoitti teoksen *A New Healing Science*, jossa käsiteltiin uutta terveystietoa. Kuhneen teoksen internetjulkaisu, Viitattu 20.1.2010. Myös Hau 2003, 38-81.

¹¹³⁴ Key 1911, 10-42.

samansuuntaiset ajatukset teoksessa *The Origins of Human Marriage* (1891).¹¹³⁵ Aikuisten ja lasten ”täydellinen ulkomuoto” ja olemus nousivat myös kasvatustiedeen peruselementiksi. Se näkyi myös aikalaikirjoitusten mielipiteissä lapsista ja heidän kyvyistään sekä tulevaisuuden suunnittelusta. Samaan hengenvetoon kuitenkin varoiteltiin, ettei vanhempien saanut olla liian ylpeitä lapsistaan, eikä ihailu saanut perustua itserakkauteen. Lasten kasvatuksessa oli oltava rehellinen ja oikeudenmukainen.¹¹³⁶ Larsson totesi *Ett hem* -teoksessa maanläheisesti omien lasten tulevaisuuden suunnittelusta ja sitä koskeneista vaatimuksista: ”Efter Suzanne nu är i förmaket bland sina kära blommor passar jag på att svara på en fråga, man ofta gör mig, den nämligen ”huruvida barnen har anlag”. Inga alls! De äro gudilofvadt som folket är mest. Dock trodde man i början att Suzanne skulle bli något. Detta efter åskådandet af denna här åtföljande och liknande bilder.”¹¹³⁷ Larsson osoittaa, että lapset olivat omia persoonallisuuksiaan ja riittivät vanhemmilleen sellaisinaan. Toki heidän tuli edetä ja kehittyä elämässään, muttei vanhempien tai ympäröivien ihmisten ideoiden mukaisesti.

Larssonien perheessä ei lapsena ja ihmisenä olemisen haasteellisuutta haluttu entisestään lisätä uskonnollista kaavamaisuutta noudattamalla. Osa uskonnollisista ohjeista rajoitti individualistista vapautta ja pitäytyi tiukasti perinteissä. Näiden mukaan lasten tuli kasvaa oman kodin kurissa ja nuhteessa. Kodin tuli myös konkreettisena tilana riittää leikkipaikaksi.¹¹³⁸ Tällaisessa ajattelutavassa asetettiin teoreettisesti ja ideologisesti pahaksi koettu ulkomaailma, kodin sisäistä ja idealisoitua maailmaa vastaan. *Ett hem* -teoksen esittämä kasvatustiedeen ideaali oli samalla linjalla Rousseauin ajatusten kanssa. Rousseau julisti jo *Émile*-kirjan ensimmäisessä virkkeessä sodan tavanomaista uskonnon perisynti-idea vastaan todeten: ”Kaikki on hyvää lähtiessään luojan käsistä: kaikki huononee ihmisen käsissä” ja päättyi teesissään yhteiskuntakriittiseen väitteeseen, jonka mukaan yhteiskuntaihminen mentaalisisä mielessä sekä syntyy, elää että kuolee orjuudessa – toisen sanelemien sääntöjen sekä

¹¹³⁵ Key 1911, 22. ”Det blir således en följd af det naturliga urvalet att de individer komma att anses skönast, att just de mest eftersträfvast, hvilka först och främst som människor bäst fylla den mänskliga organismens allmänna uppgifter, som könsvarer sitt köns och som rasvarer bäst äro anpassade till de dem omgifvande villkoren. I kampen för tillvaron hafva de blifvit besegrade, som äro afkomlingar af människor, hvilkas kärleksinstinkter dragit dem till för denna kamp illa anpassade individer, medan de segrande åter varit barn af väl anpassade. Sålunda har hos släktet den smak utbildat sig, enligt hvilken den bästa anpassningen förefaller som den högsta skönheten. Detta vill säga detsamma som sundhet, som styrka att motstå yttrevärldens anfall; medan hvarje större afvikelse från könets och rasens rena typ innebär en ringare grad af anpassningsförmåga, d. v. s. af hälsa och således äfven skönhet.”

¹¹³⁶ Idun 24.5.1899, 3.

¹¹³⁷ Larsson 1899.

¹¹³⁸ White 1910, 413.

käyttäytymis- ja toimintamallien vankina.¹¹³⁹

Rousseaun kasvatuskäsitys on verrannollinen *Ett hem* -teoksen aikaan myös siitä tarkastelukulmasta, että hänelle luonnon ja ihmisen luoman kulttuurin yhteensovittaminen oli hyvin ongelmallista.¹¹⁴⁰ Käytännön kasvatuksessa yksi teollistumisen ongelmista oli työpäivien pituus ja vanhempien poissaolo kotoa. *Moderstankar*-akvarellin kuvaama äidin läheisyys, samoin kuin *Ett hem* -teoksen kuvaama vanhempien läsnäolo ei ollut tavanomaista edes porvariperheissä. Lapset eivät yleensä viettäneet edes maaseudulla lapsuuttaan kiinteässä suhteessa vanhempiinsa. Vielä 1800-luvun alussa oli hyvin tavallista, että lapset lähetettiin pois kotoa jo paljon ennen täysi-ikäisyyden saavuttamista. Maalaisyhteisöissä siirryttiin tavallisesti piiaksi tai rengiksi viimeistään 15 vuoden ikäisenä ja koulutalouksiin muutettiin jopa 8-vuotiaina.¹¹⁴¹ *Idun*-lehdessä Inéz Wigert vertasi aikalaiskäytäntöjä ja kertoi, että Ranskassa lapset jäivät asumaan imettäjiensä luokse maalle, kunnes oli aika miettiä koulun aloittamista ja tuolloin lapset lähetettiin usein luostarimaisiin kasvatustaloksiin.¹¹⁴²

Uusissa kasvatustaloksissa pidettiin keskeisenä äidin osuutta kasvattajana.¹¹⁴³ Äidin ideaaliset ominaisuudet muodostivat harmonisen lapsuuden lähtökohdan: äidin kohtuullinen, rauhallinen, ystävällinen ja epäitsekäs asenne nähtiin kasvatuksen perustana ja näiden ominaisuuksien katsottiin siirtyvän suoraan lapsille.¹¹⁴⁴ Toisaalta äidin työsarka nähtiin loppumattomuudessaan raskaana:

Moderns arbete synes henne ofta obetydligt och ringa. Det är ett arbete, som sällan uppskattas. Andra veta föga om hennes mödor och omsorger. Hon är jämt upptagen med små plikter, som alla kräva tålmod, själf behärskning, takt, vishet och själf upppoffrande kärlek. Hon kan likväl ej berömma sig af att ha uträttat något storverk. Hon har endast låtit allt i hemmet gå lugnt och jämt. Ofta trött och bekymrad, har hon likväl sökt tala vänligt med

¹¹³⁹ Rousseau 1933, 23. Vrt. Strindbergin ajatus naisen kohtalosta.

¹¹⁴⁰ Huhmarniemi, Skinnari, Tähtinen 2001, 141. Samalla tavoin kun Rousseau ihailee Platonian, käytti hän Pascalin ideaaleja maallistettuina versioina yhteiskunnallista kritiikkiä luodessaan. Tämä oli aikalaisajattelijoiden mielestä ennen muuta vanhanaikaista, mutta myös omituista, sillä luonnontieteiden uusi tieto oli vallannut ajattelutavat ja Ranskalaisen matemaatikko Blaise Pascalin kaltaiset uskonnollisutopistiset ideaalit kuuluivat auttamattomasti menneisyyteen.

¹¹⁴¹ Hörsell, Nelson 1983, 62–63.

¹¹⁴² Wigert Inez: *Franska seder och svenska*. *Idun* 26.5.1893, 162–63. Tuolloin ranskassa oli selvä käytäntö, ettei avioton nainen saanut koskaan liikkua ilman ”esiliinaa” julkisissa paikoissa. Näin ollen kotiopettajien rooli jäi vähäiseksi ja lapset lähetettiin tavallisiin kouluihin tai sisäoppilaitoksiin.

¹¹⁴³ Esim. Welter 1966, 171; Steinrud 2008, 154–58. Tämä ajattelutapa sitoi äidit myös kotiin. Welter 1966, 152. Naisten tuli jäädä kodin piiriin ja toteuttaa tiettyjä toimintaehtoja:

1. Hurskaus: naisten uskottiin olevan uskonnollisempia ja hengellisempiä kuin miesten
2. Puhdasmielisyys ja puhdassydämyys: sekä mielen että kehon puhtaus
3. Kuuliaisuus – tottelevaisuus: nainen oli miehen päätösten alainen
4. Kodin hengetär: vaimo ja äiti loi ”turvapaikan sydämettömälle maailmalle”.

Aiheesta laajemmin Welter Barbara: *Dimty Conviction. The American Woman in the Nineteenth Century*. Ohio University Press, 1977.

¹¹⁴⁴ Key 1900, 9; White 1910, 391.

barnen, sökt roa och sysselsätta dem och leda deras små fötter på den rätta vägen. Hon tycker sig ej ha uträttat något.¹¹⁴⁵

White näki äitiyden paradoksaalisen luonteen, sillä äitiyteen liitettiin lukuisia vaatimuksia ja odotuksia, eikä se välttämättä ollut palkitsevaa.¹¹⁴⁶ Myös Kamken mielestä lapselle oli kaikkein parasta kasvaa kotona. Äidin tuli olla lastensa kanssa niin paljon kuin mahdollista, tehdä töitä heidän läheisyydessään, leikkiä ulkona heidän kanssaan ja olla alati läsnä. Tällöin äidillä oli mahdollisuus luoda lapsiinsa pysyvä henkinen suhde, joka ei häviäisi edes vuosien kuluessa. Samalla kasvatus rakentui henkilökohtaiselle, sosiaaliselle suhteelle äidin ja lasten välillä. Äidin tuli myös valita lastensa leikkiseura vastaamaan omia kasvatusperiaatteita ja arvoja.¹¹⁴⁷ Kasvatus nähtiin äidin valintaan perustuvana, eikä lapsen näkökulmasta, kuten 2000-luvulla. Myös Ammon korostaa äidinrakkauden merkitystä. Hän suorastaan ylistää naisen ominaisuutta rakastaa lastaan äitiyden aiheuttamasta tuskasta ja vaivasta huolimatta, ennen kaikkea synnytyksen ja imetyksen aloittamisen yhteydessä.¹¹⁴⁸ Teoksen nimi ohjaa myös näkemään aikalaisyhteyden avioliiton ja lastenhoidon velvollisuuspainotteisuudesta.

Ett hem -teoksen akvarelli *Mammas och småflickornas rum* (Kuva 69) esittää suoran kommentin aiempien lukujen puhtauskeskusteluun, joka jatkui aikalaislähteissä myös leikki-ikäisten lasten terveyttä, puhtauden merkitystä ja lastensairauksien oireiden oikeaa tulkintaa käsitellen.¹¹⁴⁹ Toisaalta puhtaus edusti kodin kauneusideaalia kasvatusnäkökulmasta. Frigga Carlbergin mukaan Ruskinin ajatus kasvattaa lapset ilolla tekemään oikeita ratkaisuja, ohjasi myös tyylin ja kauneustajun oppimiseen. Kauniista tuli iloita ja nauttia kokemuksena.¹¹⁵⁰ John Kruse oli tunnettu taidehistorioitsija (1865–1914) ja myös hän kirjoitti lasten ja nuorten kauneudentajun opettamisesta sekä sen lisäämisen tärkeydestä.¹¹⁵¹ Keyn *Skönhet för alla* -julkaisun jälkeen tultiin yleisessä keskustelussa tulokseen, että lasten esteettinen kasvatus piti toteuttaa kauniiden esineiden avulla, leikkikaluin tai lastenhuoneen sisustusesinein. Kauneuskasvatus ei siten tapahtunut pelkästään suurella rahalla hankittujen hienojen ruokien ja vaatteiden avulla.¹¹⁵²

Mammas och småflickornas rum -akvarelli esittää sosiaaliin

¹¹⁴⁵ White 1910, 393.

¹¹⁴⁶ Ammon 1884, 17; White 190, 392.

¹¹⁴⁷ Kamke Hanna: *Det bästa åt våra barn*. Idun 10.2.1893, 46.

¹¹⁴⁸ Ammon 1884, 27–46.

¹¹⁴⁹ Idun 15.2.1899, 3.

¹¹⁵⁰ Carlberg Frigga: *John Ruskin*. Ord och bild 1898, 186–7.

¹¹⁵¹ Kruske 1900, 628–9.

¹¹⁵² Idun 11.2.1899.

käytäntöihin, uskontoon ja luonnonmukaisuuteen liittyneen tabun. Larssonien perheen lapset on maalattu luonnollisina, kesken aamutoimiaan, puolipukeissa tai ilman vaatetusta. Viktoriaaninen kulttuuri piilotti lasten mukanaan tuomat tuoksut ja hajut, kuten äidinmaidon ja vauvankakan. Myös lasten pottaopetus haluttiin tehdä sivistyneemmäksi ja paljaat takamukset sekä alastomuus siivottiin kotikuvasta.¹¹⁵³ *Ett hem* -teoksen esittämä kuvaus on kuitenkin naturalistisen aito. Se ei jätä kaksinaismoraalin edustajille suurtakaan sananvaraa, vaikka ”rusetittomuutta ja napittamattomuutta” kommentoitiinkin.¹¹⁵⁴ Kuten Larsson *Ett hem* -teoksessa symbolisesti kertoi, kyseessä oli sunnuntaiaamu ja akvarelli kuvasi kuin ylösnousemusta – ei ainakaan lapsille ja vaimolle tarkoitettua ”vankilaa”:¹¹⁵⁵

”Där utspelas de mest förtjusande scener, så att det är ej för ro skull Karin gjorde den förnämnda jämförelsen med teatern.

Om detta rum sade faster Emmy, när jag hade huggit ner det fina platta taket (för att få mera luft), stängt af ett af sidofönsterna och gjort smårutor på det i fonden, samt hvitstrukit de nästan nya tapeterna, att hon skulle då ej vilja ligga i en fängelsehåla.

Nänej, säger inte 'om de', faster lilla. Ni ser väl att det är en söndagsmorgon. Det vill säga det blef så. Min älskade hustru hade nyss blifvit räddad till lifvet från en mycket svår och allvarlig sjukdom. Hon hade nu åter fått in barnen till sig; och som allt var lycka och glädje igen, sken både ungar, väggar och tak däraf. Då förstå ni.”¹¹⁵⁶

Akvarelli kuvastaa 1800-luvun lopun kasvatuksen puhtausideaalia sekä fyysisesti, sisustuksellisesti että vaatteiden osalta. Aikalaiskeskustelu nosti esille myös huoneiden yksinkertaisen sisustuksen yhteyden lasten terveyteen.¹¹⁵⁷ Kuten lääkäri von Post siteerasi vanhaa sisustusohjetta ja sanoi, että lastenhuoneeksi tuli valita kodin suurin, parhain ja aurinkoisin huone.¹¹⁵⁸ Larssonin kuvaus esittää myös vastakohdan köyhälistön aikalaiskäytännöille, joiden mukaan samoja ja pesemättömiä päällysvaatteita saatettiin pitää kuukausia ja alusvaatteitakin viikkoja! Myös vuodevaatteiden pesumahdollisuudet olivat kaupungeissa huonot, joten niidenkin puhtaudesta tingittiin. Voi vain kuvitella sänkynsä kasteleiden ja potalle opetelleiden lasten tuottaman pyykkimäärän ja sen hajun sekä likaisuuden, jonka tällaisen pyykin pesemättä jättäminen aiheutti.¹¹⁵⁹ Samalla tavoin kuin Carlin makuuhuone, edusti Karin ja tyttöjen huone Charles Londen esittämää puhtausideaalia raikkaan sisustuksen kautta: ilmanvaihto oli helppo taata, se oli tilava ja

¹¹⁵³ Corbin 1986, 213.

¹¹⁵⁴ Rydin 1998, 132.

¹¹⁵⁵ Vrt. Welter 1966, 152.

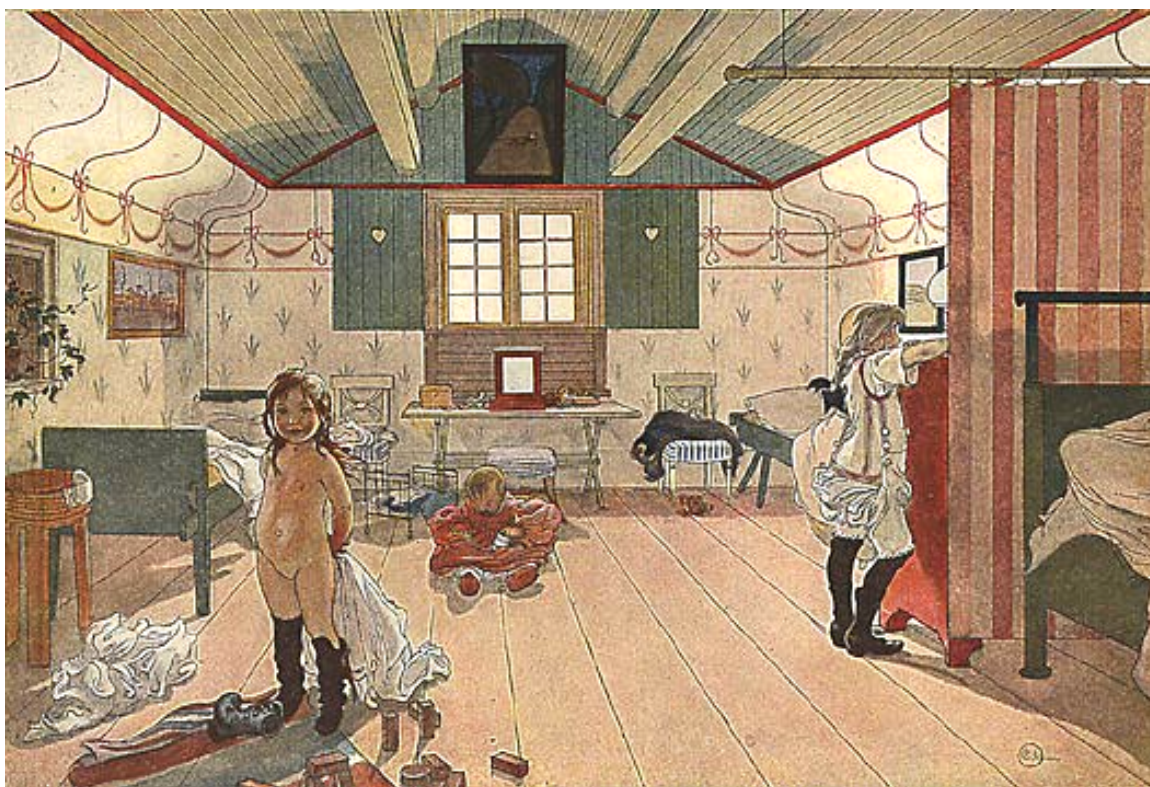
¹¹⁵⁶ Larsson 1899.

¹¹⁵⁷ Bergström Ellen: *Möblernas tyranni*. Idun 21.4.1893, 125.

¹¹⁵⁸ Von Post 1901, 49.

¹¹⁵⁹ De Ron 1992, 231–33; Corbin 1986, 27, 43–48.

petivaatteet oli mahdollista tuulettaa päivittäin.¹¹⁶⁰ Vaikkei huone ollut etelän puolella, antoi akvarelli kuvan tilasta, jossa kosteus ja home eivät pesineet.¹¹⁶¹ Selvää on, että akvarellissa sekoittuvat huoneen representaatio ja ”todellisuus”. Larsson lisäsi huoneisiin ja tiloihin valon, muttei liioitellut niiden todellista puhtautta tai asumisen kannalta ihanteellisia ominaisuuksia. – *Ett hem* luo monitasoisen kuvan ideaalisesta puhtaudesta.



Kuva 68. Larsson Carl: *Mammas och småflickornas rum*, akvarelli *Ett hem* 1899.

Larsson esittää teoksessaan *Andras barn* omakohtaisen kokemuksen poikana olemisesta ja kasvamisen eri vaiheista.¹¹⁶² Samalla hänen kertomuksensa sisältää moraalisen opetuksen, joka syntyi lasten välisessä sosiaalisessa kanssakäymisessä.

¹¹⁶⁰ Corbin 1986, 166-170; Von Post 1901, 49; Öhrvall 1900, 8-13.

¹¹⁶¹ Von Post 1901, 51. Aikalaisasunnoissa oli usein ongelmia kosteuden kanssa, ennen kaikkea riittämättömän lämmityksen vuoksi.

¹¹⁶² Larsson 1913, 15. ”Såsom jag i början af denna text berättar så blef jag ständigt förföljd och pinad af de andra pojkarna. En morgon i skolan, innan magistern kommit, hade de särskildt retfullt och plågsamt behandlat mig, då - plötsligt - fåret blef lejon; ett slags bärsärkaraseri grep mig, deras feghet och grymhet blefvo för stora, jag reste mig upp, de små grisögonen började gnistra, jag skar tänderna, jag knöt mina näfvar - och hela pojkhopen greps af fruktan, metamorfosen var så oväntad, och de gnodde, hvarenda en, hela klassen, rundt den stora salen, kring bänkarna; och jag efter, girig att komma åt åtminstone ett offer att släcka min hämnd på, att få rifva i bitar ... tills ... ja, om det var läraren som kom eller något annat som afbröt jakten, det minns jag ej.

Efter detta var jag en annan, helt annan pojke. Jag hade kommit underfund med att hat och ondska väckte aktning, beundran och undergifvenhet. Från denna stund blef jag en skräck för de öfriga. En annan pojke, en verkligen stygg en, sällade sig till mig, och vi kommo öfverens om att icke tåla någon »propsning» af de andra. Man hade fått för sig att vi voro sådana obändigt starka krabater, att allt motstånd skulle vara fäligt, det var bara att smila mot vår oförskämdhet och ställa sig in.

Suorasukainen korvapuusti sai Larssonin lopettamaan öykkärimäisen käytöksen ja palautti hänet yllättävästä ylemmyyden ja vahvuuden tunteesta takaisin maanpinnalle, mukavaksi kaveriksi. Kasvatuksen nähtiin myös yleisellä tasolla toimivan toisten lasten antamien opetusten ja kommenttien kautta. *Svenska Familj-Journalen* (1877) kertoi päiväkodista, jossa lapset antoivat palautteen leikissä väärin tehneelle kaverilleen, tosin aikuisten läsnä ollessa, mutta tilanteeseen puuttumatta. Leikin kautta tapahtunut kasvatusmalli nähtiin toimivana, sillä lapsilla oli toisinaan suurempi vaikutus toisiinsa kuin aikuisten antamalla kurituksella.¹¹⁶³ Ajatuksena tämä pätee Larssonin antamaan, nk. pakanallisten lapsilleen antamaan ohjeeseen: ”On olemassa vain yksi onnettomuus ja se on kunniattomuus.”¹¹⁶⁴ Kunniallisuus, oikea elämäntapa (*lefnadsvett*) tuli syntyä kotikasvatuksen kautta.¹¹⁶⁵ Samanlainen vastakohtaisuus löytyy Kylanderin toimittamasta *Tidskrift för Folkundervisningen* -lehdestä. Kylanderin kasvatustapa edusti tiukasta uskonnollisesta linjastaan huolimatta psykologista taitavuutta. Lasten ikä huomioitiin palkkioiden ja rangaistusten antamisessa ja sukupuoli sekä persoonallisuus nähtiin osana kasvatustavan valintaa. Lähtökohta oli lasten yksilöllisyyden ja sukupuolten välisten erojen huomioimisessa: esim. näkemyksessä, että pojat halusivat usein villillä ja vastaan asettuvalla käytöksellään huomiota, kun taas tytöt saivat sen olemalla sosiaalisesti ”helppoja”. Kylander esitti yllättävästi, että jopa kaikkein vaikeimman oppilaan ohjaaminen saattoi onnistua lempeydellä. Hän vetosi lapsen ja nuoren omaan arvostelukykyyneen nähdä oikean ja väärän käytöksen raja sekä kehotti kasvattajia tuomaan kannustamalla esiin kunkin lapsen parhaat ominaisuudet.¹¹⁶⁶

Ett hem -teoksen esittämän Larssonien ja Rousseauin *Èmilien* sekä Kylanderin kasvatustavain on edelleen puhuttelevia osia, jotka muistuttavat tämän hetken suuntauksissa dialogista ja diskursiivista kasvatustavain sekä pedagogisen

Jag vill minnas att denna härliga tyrannperiod blef af ganska kort varaktighet, tack vare en liten kort och tjock pojke, som en dag, på skolgården, bredbent stod i den väg där den väldige skulle fram. »Unnan för kungen!» manade jag; den lille stöddige svarade inte ett ord, vek inte en tum, lyftade bara sin näfve och gaf mig en bastant örfil!

Så gammal jag är, smakar det mig inte att berätta detta, men jag gör det, emedan det kanske kan komma en och annan af de pojkar som få läsa detta, att litet grubbla på hvad som kan hända den öfvermodige och hänsynslöse. Emellertid skulle jag - så flat jag än blef - åtminstone för ordningens skull, ge den lille fyrkantige litet tillbaka för besväret ... då jag fick se en af de andra klassernas lärare - antagligen också den lille pojken - hånleende betrakta uppträdet! Hvad hade jag nu annat att göra än att skamsen hålla mig i skinnet, smita undan och blanda mig i vimlet ... Men den örfilen var bra, den var en god läxa, den var rättvis och på sin rätta plats. Efter detta blef jag åter en bra kamrat, hvarken rädd eller förtryckande, och sådan har jag åtminstone velat vara allt framgent.”

¹¹⁶³ Svenska Familj-Journalen 1877, 271-74.

¹¹⁶⁴ Larsson 1902, alkuteksti.

¹¹⁶⁵ Svenska Familj-Journalen 1887, 103. Käytöksen olemukset olivat erilaisia: käyttäytymistä oli sekä tavanomaista että hienoa.

¹¹⁶⁶ Kylander 1900, 125-130.

rakkauden ajatusta. Molempien mallien kasvatuksellinen yhteiskuntakriittisyys on ajankohtainen ainakin järkipäisyyden ja järjestelmällisyyden suhteen. Ajankohtainen on myös Rousseauin ajatus turvallisesta perhesuhteesta lapsuuden hyvänä kasvualustana. Rousseauin ja Larssonien kasvatustieteiden perusteet eroavat konkreettisesti vain yhdessä kohdassa. Rousseauin mielestä kasvatuksen luonnonmukaisuus ohjaa kausaalisuutensa kautta yksilöitä miettimään oman olemuksensa luonnetta ja kasvattaja voi välittää vain sitä, mitä hänelle itselleen on annettu. Larsson lisäisi todennäköisesti loppuun: tai tiedostaessaan, mistä on jäänyt paitsi – ja välitti myös sen lapsilleen. Larssonien perheen läsnäoloon perustuva kasvatustieteiden periaate ja Rousseauin ajatukset ovat kauaskantoisia myös tulevaisuutta ajatellen. Tämän hetken kiireisten vanhempien poissaolosta ja vastuuntunnottomasta kasvatuksesta käytävään keskusteluun toteaisi Rousseau seuraavaa: ”Soisin, että hän itse olisi lapsi, jos se olisi mahdollista, jotta hän voisi olla oppilaansa toveri ja saavuttaa hänen luottamuksensa ottamalla osaa hänen leikkeihinsä”.¹¹⁶⁷

Larssonin ystävä Victor Rydberg kirjoitti runossaan *Vattenplask* (1882):

Vi ana furstar, där barn vi blicke,
Men vuxna kungar vi finna icke.¹¹⁶⁸

Monet lapsuutta ja lapsen ajattelua pohdiskelleet käyttivät teksteissään Rydbergin runoa esimerkkinä kuvatessaan tämän erityisyyttä elämänvaiheena. Toisaalta Rydberg esitti ihmisen kehittymisen jatkuvana prosessia. Runoon viitaten näkivät Heidenstam ja Key lapsuuden leikit ihmisyyden kehityksen taustalla.¹¹⁶⁹ Leikki nähtiin mielen tasapainon ja kasvun voimana, jota ei tullut ryöväätä.¹¹⁷⁰ Leikkiminen kuului myös Larssonien perheen lapsuuteen. Leikkikalujen määrä oli vuosisadan vaihteessa pieni, usein vanhemmiten lapset tekivät ne itse. Kävyistä tuli tikkujen kanssa eläimiä, räsyistä neulottiin yksinkertaisia nukkeja ja puupalikoista vuoltiin muita hahmoja.¹¹⁷¹ Larsson oli omasta mielestään liian antelias joululahjojen suhteen ja *Ett hem* -teoksessa hän kertoo saaneensa jouluisin vain yhden lahjan:

Nå! När jag vädjar till din sinnesstämning måste jag erkänna att min egen är liksom litet missmodig, därför, att när jag nu tittar efter, jag ser att barnungarna få alldeles för många julklappar. Det är att skämma bort dem, och det är dålig ekonomi. Under hela min barndom fick jag en enda julklapp, men den hade jag godt af hela mitt liv, ty den väckte tacksamhetens dygd i mitt lilla förtorkade hjärta.¹¹⁷²

Teksti kertoo taiteilijakodin anteliaisuudesta myös lapsia kohtaan sekä antamisen ilosta.

¹¹⁶⁷ Suortti, Mutanen 1996, 24–25.

¹¹⁶⁸ Rydberg 1914, 71; Lindberger 1996, 46; Key 1912, 48.

¹¹⁶⁹ Key 1912, 48; Heidenstam 1900.

¹¹⁷⁰ Idun 8.9.1893, 282-3.

¹¹⁷¹ Esim. Tyrfelt 1992, 115-139.

¹¹⁷² Larsson 1899.

Leikkikaluja oli kuitenkin monenlaisia. Varakkaimmissa perheissä saatettiin ostaa jo tehdasvalmisteisia leikkikaluja, mutta sellaistenkin määrä oli vuosisadan vaihteessa vielä pieni. Tällaisessa arjessa oli saduilla ja keksityillä leikeillä suuri merkitys.¹¹⁷³ Vaikka Larssonin perheessä oli varaa leikkikalujen hankkimiseen, kannustivat vanhemmat nuorisoa luovuuteen ja valmistamaan omien leikkikaluja. Vanhemmilla oli tapana kehottaa lapsia luovuuteen myös teatterileikkien avulla ja lapsien suureksi huviksi muodostuikin ”*spöka ut sig*” eli toisina henkilöinä esiintyminen.¹¹⁷⁴ Tämän kodin kasvatukseen kuului siten lähes loppumaton leikkimielisyys ja omien ideoiden toteuttamismahdollisuudet. Taloon kertyi vuosien kuluessa suuri varasto näytelmiin ja pienimuotoisiin esityksiin kelpaavaa materiaalia, sillä Carl käytti lapsia usein malleina suurempia teoksia maalatessaan, samoin satukuvituksia tehdessään. Tällaisista esimerkkinä *Ett hem* -akvarellien aikaan valmistunut triptyykki *Svensk Fesaga*, jossa todennäköisemmin Suzanne ja Ulf olivat malleina. Teos poiki myös akvarellin *Sanct Göran*.¹¹⁷⁵ Karin neuloi erikoisista kankaista maalauksien aihepiireihin sopineita asusteita ja yleensä lapset pitivät mallina oloa silkkana huvina sekä hauskana leikkinä muiden arkiaskareiden lomassa.

Myös Key korosti leikin merkitystä, sillä se lisäsi vanhempien ja lasten välistä yhteyttä ja lisäsi perheen hyvinvointia.¹¹⁷⁶ Hän kehotti vanhempia unohtamaan hetkeksi turhat rajoitukset ja nauttimaan yhteiselosta. Tuon kaltaista arkea kuvasi Karinin kirjoittama kirje äidilleen. Siinä kerrotaan sateisesta päivästä, jolloin koko perhe oli ollut koko päivän sisällä: ”...suttit hemma, lekt med barnen, hjälpt dem att göra skuggspel och spelat det för dem samt njutit så oerhört av att sitta hemma och kura!”¹¹⁷⁷ Tämä yksinkertainen viesti kuvaa oivallisesti elämän pieniä iloja, tavallisen sadepäivän muuttamista paljon tavoitelluksi ja nykytermein sanottuna laatuajaksi. Se vastasi myös Ellen Whiten ajatusta siitä, ettei lapsia tullut lähettää toiseen huoneeseen tai välttää heidän seuraansa meluamisen vuoksi. Hänen mielestään oli tärkeää, etteivät äidit keskittyneet muihin aikaa vieviin puuhiin ja isät töihinsä, vaan että perhe vietti aikaa yhdessä, sillä ”Vanhempien tulee elää enemmän lapsilleen ja vähemmän seuraelämälle.” Toisaalta lapset tuli opettaa leikkimään keskenään sekä keksimään itse mukavaa ja

¹¹⁷³ Bäck 1986, 145–170.

¹¹⁷⁴ Rydin 1999, 136.

¹¹⁷⁵ Neergaard 1999a, 152, 203. Samaisesta aiheesta Carl teki myös graafisen teoksen, joka ainoana hänen akvatintateoksistaan epäonnistui teknisesti (s. 202).

¹¹⁷⁶ Key 1911, 41.

¹¹⁷⁷ Cit. Rydin 1998, 136.

kehittävää puuhaa.¹¹⁷⁸ Vaikka useissa lähteissä korostettiin äidin läsnäoloa, esitetään Ulvrosin tutkimuksessa esimerkki 1800-luvun perhe-elämästä, jossa huolehtiva ja perhe-elämään osallistunut isä edusti aikalaiskulttuuria.¹¹⁷⁹ Whiten teoksessa isää kehoitetaan olemaan arjen hyväntuulinen tuki vaimolleen. Isän tuli uskollisesti osallistua perhe-elämään ja jakaa vaimonsa murheet tai perheen hoidon ongelmat. Tämä toi iloa isälle itselleen ja samalla takaisi myös vaimon tyytyväisyyden eli ”olemuksen perheen aurinkona, sen todellisena voimavarana”. Isän tuli olla esimerkkinä lapsilleen ja toimia käytännössä oikeudenmukaisuuden, ahkeruuden ja rohkeuden mallina.¹¹⁸⁰

Jessica Gerard kuvaa tutkimuksessaan *Country House Life* englantilaisten, maalla asuneiden perheiden elämäntapaa ajanjaksona 1815–1914. Hän kuvaa tuon ajan isiä autoritäärisinä kurinpitäjinä ja kasvattajina, joskin rakastavina ja anteliaina. Äidit olivat läheisemmässä suhteessa perheen pienempiin lapsiin ja heitä kuvataan rakastavan huolehtiviksi.¹¹⁸¹ Larssonin perhe-elämä muistuttaa englantilaisia perheyhteisöitä moninaisuudessaan, sillä laajennettu perheyhteisö käsitti vanhempien ja lasten lisäksi perheessä työskennelleet.¹¹⁸² Olen samaa mieltä Gerardin kanssa siitä, että rikas sosiaalinen perheympäristö paransi lasten sosiaalista kehitystä, monipuolistaen sitä ja samalla vahvistaen lasten itsetuntemusta.

Ett hem esittää myös kuvauksen lasten fyysisen kehityksen mahdollistavista ideaalisista olosuhteista. Aikalaislähteissä keskusteltiin vapaan ja luonnollisen liikkumisen ihanteesta sekä sen vaikutuksesta yksilönkehitykseen. Kouluopetuksen suunnittelussa huomioitiin terveen liikunnan tarve siten, että iltapäivisin lapset olivat vapaita osallistumaan kotien ruumiilliseen työhön.¹¹⁸³ Wollstonecraft kuvasi 1700-luvun lopun lasten elinolosuhteita Ruotsin länsirannikolla fyysisiltä ja psyykkisiltä virikkeiltä köyhiksi. Hän kertoi joko äitien kovuuden tai karun ilmaston pakottaneen lapset sisälläoloon ja kuvasi kotien likaisuutta sekä ravinnon heikkoutta.¹¹⁸⁴ Tähän asenteseen tuli muutos 1800-luvulla, jolloin aloitettiin esim. köyhien kaupunkilaislapsien lähettäminen tunturi-, saaristo- tai maalaisleireille.¹¹⁸⁵ Toiminnan terveellisestä ja vahvistavasta fyysisestä vaikutuksesta esitettiin vuoden 1893 *Idun*-lehdessä jopa taulukko, jossa kerrottiin lasten painon ja pituuden sekä rinnanympäryksen kasvusta lehden

¹¹⁷⁸ White 1910, 406–10.

¹¹⁷⁹ Ulvros 1998, 214–19.

¹¹⁸⁰ White 1910, 392, 410.

¹¹⁸¹ Gerard 1994, 88–89.

¹¹⁸² Gerard 1994, 88–89.

¹¹⁸³ Nyblom 1867, 338.

¹¹⁸⁴ Wollstonecraft 1889, 36.

¹¹⁸⁵ *Idun* 23.6.1893, 198; *Idun* 1.4.1899, 5.

järjestämän kesäleirin aikana.¹¹⁸⁶ Toiminta lisääntyi vuosisadan vaihteessa ja myös lapsille suunnattuja parantoloita avattiin. Vuonna 1902 lääkäri P. Silfverskjöld kirjoitti *Idunissa* heikkojen ja sairaiden lasten rannikkoparantoloiden puolesta sekä vetosi lukijakuntaa lahjoittamaan rahaa uusien yksiköiden perustamiseen. Liikuntakasvatuksen merkitystä korostettiin koko 1900–1920 välisen ajan ja aihepiiristä julkaistiin sekä tutkimuksia että opetusmateriaalia.¹¹⁸⁷

Mammas och småflickornas rum -akvarelli kuvastaa ihanteellista liikkumatilaa kodin sisällä, kun taas vapaan liikkumisen ihannetta ulkona kuvaa erinomaisesti *Ett hem* -teoksen akvarelli *Ett bra badställe, Hyvä uimapaikka*. Larsson kuvaa akvarelliin liittyvässä tekstissä Lilla Hyttnäsin ihanteellisen ympäristön tarjoamaa uintimahdollisuutta, fyysisen kunnon terveellistä ylläpitämistä kesäaamuisten uimaretkien ansiosta. Samalla *Ett hem* antaa kuvan taiteilijakodin leikkisästä arjesta: lasten ilosta ja aikuisten osallisuudesta:

Vi kunde ha rott ner en bit för ån och sett på när barnen bada. "Ett bra badställe". Det heter Bullerholmen och är nu mitt.

Sedan den tiden då jag om morgnarna tog pojkar med mig direkt ur sängen, rodde öfver och kastade först pojkar och se'n mig själf i djupet, har det blifvit hela traktens badort. Om somrarna myllrar det hela dagarna där midtöfver af nakna, vackra kroppar, mot det gröna; och de göra sig en trampolin, och det dunsar och smäller och stänker i högan sky; de krypa upp på länsarna, balansera där ett slag, trilla så pladask i, komma upp frustande, skrikande och skrattande. Och mina båda ökor äro i lån hela dagen, lånade i tur och ordning af gossarna och flickorna.¹¹⁸⁸

Luonnollisuus ja liikkuvuus tulevat esille myös lasten vaatetuksessa. Key ihaili Lilla Hyttnäsissä käyntinsä jälkeen Larssonin lapsikatraan puhtaan ja kirkkaan värisiä sekä malleiltaan yksinkertaisia asukokonaisuuksia. Karinin suunnittelemat lastenvaatteet olivat usein yksivärisiä tai raidallisia, kuten sinivalkoiset versiot akvarellissa *Aamiainen suurten koivujen alla*. Nykyaikaan siirrettynä kankaissa on mahdollista nähdä jotain *Marimekon* raidallisesta raikkaudesta. Vaatteissa yhdistyi talonpoikainen käytännöllisyys luovuuteen ja tyyliin, myös Karinin itselleen ompelemat puvut muistuttivat niin reformipukuja kuin kansallisia talonpoikaisvaateita. Euroopassa uudistusmieliset suunnittelivat asukokonaisuuksia (reformipukuja), joissa liikkuminen oli helppoa: naisten asuista poistettiin tiukat vyötäröt ja vaikutteiden antajana olivat antiikin puvut.¹¹⁸⁹ Kodin ideaalin tarkastelussa voi palauttaa mieleen ensimmäisen luvun ihannevaltiot, joissa arkkitehtuuri, sisustus ja vaatetus kulkivat käsi kädessä

¹¹⁸⁶ Idun 8.9.1893, 285.

¹¹⁸⁷ Esim. Moberg 1926. Vrt. Saksan liikuntakulttuuri Hau 2003, 1-10, 39, 59, 70.

¹¹⁸⁸ Larsson 1899.

¹¹⁸⁹ Liite V, kuvat 5 ja 6.

yhteiskunnallisen tasapainaisuuden, yksilöiden onnellisuuden ja vapauden kanssa. Tältä osin myös Arts and Crafts -liikkeen ideaali toteutui Larssonien kotona, sillä Karinin mekoissa ei esim. ollut tiukkaa vyötäröä. Tämä oli käytännöllinen ja tyylikäs ratkaisu vuosikausia raskaana olleelle ja imettäneelle äidille. Karinin luoma vaatetus oli kuitenkin porvarisnaisten tyyliin muotolinjoihin verrattuna lähes päinvastainen, sillä 1800-luvun lopulla tulivat korsetit uudelleen muotiin ja yleisenä societén kauneusideaalina oli vyötärön kapeus ja ihon kalpeus.¹¹⁹⁰



Kuva 69. Larsson: *Ett bra badställe*, akvarelli *Ett hem* 1899.

Eurooppalaiset uudistushenkiset ja Karinin suunnittelemat lastenvaatteet muistuttivat Kate Greenwayn kuvittamien lastenkirjojen tyyliä. Se Larssonien lastenvaatteiden suhteen ollut ihme, sillä taiteilijakodissa tunnettiin Greenwayn sadut. *Ett hem* -teoksessa Larsson kirjoitti *Pontus häpeänurkassa* -akvarelliin (kuva 66) viitaten:

Du kanske är nyfiken på den engelska strof som står på dörren? Ack, det är en dum travestering från en af Kate Greenaways barnböcker. Egentligen lyder den så:

THERE WAS AN OLD WOMAN,
LIVED IN A HILL
AND IF SHE IS NOT GONE
SHE LIVES THERE STILL eller något sådant.¹¹⁹¹

¹¹⁹⁰ Larsson 2008; Rydin 1998, 74–81, 94–96. Karin oli kiinnostunut myös muun tyyppisestä vaatesuunnittelusta. Ensimmäisen maailmansodan aikaan hän käytti ranskalaisten poliisien univormusta saamaansa ideaa lähtökohtanaan suunnitellessaan ruotsin armeijan sotilaille viittaa, jota voisi päivisin käyttää vaatteena ja öisin vilttinä. Karin oli myös muiden ”kylän” naisten kanssa suunnittelemassa Sundbornin alueelle omaa kansallisasustetta.

¹¹⁹¹ Liite V, kuvat 5 ja 6. Larsson 1899, 8.

Erikoista on se, että naisten ja lasten vaateet haluttiin muuttaa radikaalisti, mutta miesten pukeutumisideaali pysyi lähes entisellään. Jos ajatellaan esim. Oscar Wilden antamaa kuvaa yläluokan snobista tai tarkastellaan valta-asemassa olleita miehiä, oli heidän vaateustyylinsä edelleen entisen kaltainen. Toisaalta olen tullut mediatutkimuksen yhteydessä samaan lopputulokseen myös nykymuodin suhteen (jollei farkkumuotia lasketa): jopa hip-hopin miestähdet edustavat edelleen Wilden viitoittamaa vaateustyyliä – naisten esiintyessä lähinnä bikineissä. 1800-luvun lopussa naisten muoti muuttui siten eniten ja se oli alttein nopeille muodinmuutoksille.

Ruotsissa seurattiin myös lastenvaatemuotia. *Idun* esitteli joka vuosi mallilehtisen (*Iduns modellkatalog*) vaatteiden valmistamiseen ja muodistamiseen.¹¹⁹² Lastenvaatteiden suhteen kehoitettiin järkevyyteen ja terveydellisyyteen.¹¹⁹³ Toisaalta osa vastusti 1800-luvun lopun ihanteellista korsettivartaloa, eivätkä kaikki halunneet lastensa pukeutuvan ruumiintoimintoja heikentävään tai liikkumista estävään asustekokonaisuuteen. Esim. White osoitti perusteluissaan aikalaista tieteellistä selitystapaa ja kertoi seikkaperäisesti väärän- ja oikeantyyppisten vaatteiden fyysisistä vaikutuksista. Asujen ei tullut estää elinten tervettä toimintaa, esim. tiukat vaatteet painoivat kehoa ja vaikeuttivat hengitystä. Lasten vaatteiden piti suojata ja lämmittää raajoja ja mahdollistaa siten terve verenkierto.¹¹⁹⁴ *Ett hem* -teoksen ja Larssonin kotikuvausten esittämät lasten vaatteet olivat käytännön tasolla ihanteellisia, sillä Karin suunnittelemat ja tekemät vaatteet soveltuivat monenlaisiin toimiin ja käyttöympäristöihin. Akvarellit kuvaavat myös sosiaalisen tason ihanteellista elementtiä eli huolehtimista, työn yhteydessä esille tullutta vaatteiden puhtaanapitoa ja huolehtimista, että ne ovat lämpöisiä ja käytännöllisiä. Tämän osa-alueen merkitys tulee esille aikalaisolosuhteisiin vertaamalla, sillä heikosti toimeentulevissa perheissä ei ollut varaa vaateuttaa lapsia ja esim. *Idun* peräänkuulutti vuonna 1902 lämpimiä vaatteita Pohjois-Ruotsiin, Korpilompolosta Ylitorniolle, Enontekiöltä Överkalixiin.¹¹⁹⁵

Toisaalta 1800-luvun loppua luonnehdittiin aikalaislähteissä median ja nopean teknistymisen vuoksi ”hermostuneeksi aikakaudeksi”. Lasten mielenrauhan takaamiseksi vanhempia kehoitettiin huolehtimaan tarpeellisesta unensaannista. Riittämätön lepo nähtiin monien ongelmien taustalla: esim. aivojen ja hermoston kehitys sekä fyysisen kehon kasvuprosessi häiriintyivät. Kamken artikkelin mukaan lasten tuli

¹¹⁹² *Idun* 3.1.1907, 5.

¹¹⁹³ White 1910, 399.

¹¹⁹⁴ White 1910, 400.

¹¹⁹⁵ *Idun* 29.11.1902, 767.

mennä levolle viimeistään 20.30. Median kautta tulleet ja lapsille liian aikuismaiset vaikutteet nähtiin mielenrauhaa ja kehitysprosesseja häiritsevinä. Näin ollen iltapäivän ja illan käytäntöjen tuli olla järkevästi suunniteltuja ja rauhoittavia. Lasten tuli keskittyä läksyjen tekoon ennen illallista ja sen jälkeen. Vierailuja tuli rajoittaa. Turvallisuus syntyi äidin läheisyydestä nukkumaan mennessä. Tuolloin valot piti yksinkertaisesti vain sammuttaa ja kieltää lapsia enää juttelemasta.¹¹⁹⁶ Myös *Idunissa* käsitellään syksyllä 1893 Verner von Heiderstamin teoksen innoittamana *fin de siècle* -teemaa. Kritisoiitiin aikakauden vaikutusta lasten ennenaikaiseen aikuistumiseen, dekadenssin negatiiviseen vaikutukseen. Lehti suhtautui kriittisesti siihen, että leikin määrä väheni. Lapsuus lyheni myös siksi, että lapset siirtyivät liian aikaisin työelämään ja aikuisten maailmaan. Tämän kehityksen katsottiin johtavan väsymykseen ja lisääntyneeseen nautintahakuisuuteen.¹¹⁹⁷ Tästä kehityksestä voi löytää yhtäläisyyksiä myös tämän hetken elämäntapaan.

Moraalisella tasolla tulkittiin *fin de siècle* -hengessä median vaikutusta lapsen kehitykselle ja pohdittiin lapsille suunnatun kirjallisuuden luonnetta. Kodin ihanteellisen rakenteen tarkastelussa on tärkeä nähdä ajan kasvatusideaali, jota levitettiin kirjallisuuden ja julkaisujen kautta. *Ett hem* ja muut Larssonin kotiaiheiset teokset nähtiin kasvatuksellisin teoksina, joiden sisältö kosketti kaikkia kansanosia ja ikäluokkia.¹¹⁹⁸ Key kritisoi patrioottista, aikuismaista ja siten jäykkää kirjallisuutta, mutta piti Topeliuksen *Lukemisia lapsille* asiallisena, joskin tylsästi kuvitettuna teoksena. Key kritisoi päättäjiä ”uskonnollisen tiukkalinjaisuuden, pedagogisen pikkumaisuuden ja militääris-ortodoksisen isänmaallisuuden harjoittamisesta.” Vallalla olivat Erik Gustaf Geijerin (1783–1847) alkuun saattamat, kansallisuutta korostavat päämäärät, jotka haluttiin saada kulttuuriopetuksen ohjenuoriksi ja oikean tyyppisen isänmaallisuuden kasvattamiseksi.¹¹⁹⁹ Näen Keyn ajaneen takaa tavallisen kansan itsetunnon kasvattamista, ei pelkästään porvariston ”kulttuurillistamista”. Kansan tuli saada tutustua oman maan kirjallisuusklassikoihin, samoin kun taiteen keskeisimpiin teoksiin. Aikalaislähteissä oltiin myös tuohtuneita taiteen ja kirjallisuuden (eettisen kasvatusideaali) esittämän moraalilunonteesta, jota verrattiin uskonnolliseen moraaliin.¹²⁰⁰ Kaunokirjallisuudessa

¹¹⁹⁶ Kamke Hanna: ”Tidigt i säng”. *Idun* 1.12.1893, 379–380.

¹¹⁹⁷ *Idun* 8.9.1893, 282–83.

¹¹⁹⁸ Lengefeld 1993, 79–101.

¹¹⁹⁹ Key 1988, 138–144.

¹²⁰⁰ Sundsvalls Tidning 1888. ”Jag kräfver full kunskap såsom vilkor för moralisk motståndskraft. Utan att kunskapen gifvits afpassad efter hvarje ålder och sålunda, att den stärker vår moraliska vilja, är den ofta farlig; men omvändt är den moraliska vilja, som icke hvilar på kunskap, oftast vanskelig. Hemmets uppfostran, skolans undervisning och behof vet af kroppsrörelser bör tagas på ett annat sätt; literaturen bör vinna rättigheten till en bredare utredning af alla hithörande förhållanden och därigenom den allmänna yttranderätten. Alla, för hvilka

tähän reagoitiin idealistisilla teoksilla, kuten Cecilia Bååth-Holmbergin *Far och Son: Ett hems historia* (1907).¹²⁰¹ Toisaalta koululehtien ja satujen suosio kuvasti ajan kasvatusihanteiden muutosta ja paikkasi muun kirjallisuuden ”moraaliköyhyyttä”. *Idunissa* nähtiin Tegnerin hengessä satujen ja mielikuvituksen väheneminen sekä kasvatuksellisenä että elämänlaadullisena ongelmana. Nuoret nähtiin ärsykkeiden ja inspiraation puutteen vuoksi mieleltään laiskoina sekä mitäänsanomattomina.¹²⁰²

Larsson osallistui kouluissa luettavien teosten ja satukirjojen kuvittamiseen ennen kaikkea lehtien osalta. Näistä suurin osa oli joululehtiä ja muita säännöllisesti ilmaistuja tapahtumajulkaisuja. Satukuvitusten ja edullisesti levitettyjen kirjasten lisääntyminen ja kouluopetus vaikuttivat merkittävästi nuorison lukeneisuuteen.¹²⁰³ Larssonin ja aikalaiskuvittajien teokset olivat pääsääntöisesti aikalaistyyppisiä.¹²⁰⁴ Taidesatujen kuvitus vastasi kansallisromantiikan ihanteita. Niissä annettiin kuva toimeliaista, hyvinvoivista ja reippaista lapsisankareista, jotka selvisivät vaaroja kaihtamatta pelottavista ja vaikeista tilanteista. Kuvitus oli lähes poikkeuksetta mystisen harmonista ja kaunista sekä kerronnallisesti selkeää. Katsojalle ei jäänyt

dessa saker hafva blifvit till allvar, må skynda på! Men vi nia icke i vår ifver glömma kunskapens faror, att hundra upprepade intryck skapa vårt begär och denna i regeln vår vilja: – Ett ar krafvet på öppet tal, ett annat är osedliga intryck; ett är naken konst, ett annat är frestelse. Gränsen kan vara sväfvande för några; för de flesta på samma bildningsgrad skall den visa sig vara mycket bestämd.”

¹²⁰¹ Bååth-Holmberg 1907, 5-6. ”Med avsikt har jag kallat detta lilla arbete »ett hems historia» och sänder det som ett bud från en flydd tid till de svenska hem, som hysa kärlek till och förstående av det ädelt mänskliga, var det än uppenbarar sig, om i nutid eller i ett förflutet sekels morgon.

Jag har trott, att denna bild av ett gott och själsfint hems inverkan på ett ungt sinne skulle kunna bli kär och välkommen för alla föräldrar, som önska se sina barn ej blott dugande, men också högsinta. Jag har trott, att en skildring av en far, som är sin unge sons bäste vän och häri finner sin stolthet och lycka, samt av en son, som aldrig sviker denne faders tillit, skulle kunna värma och finna gensvar i nutida faders och söners hjärtan. Och jag har hoppats, att en framställning av den mäktiga nydaningstid i början av förra århundradet, som av ett krossat och förnedrat Preussen gjorde ett stort och stolt rike, bestämt att längre fram ena det splittrade Tyskland, skulle kunna väcka hänförelse för det ideal, som är lika för alla livsfriska nationer: kärleken till det land, där man är född, till dess ära och frihet, till fädernas språk.”

¹²⁰² *Idun* 8.9.1893, 282–83. Tegnér 1922, 173. Saduilla oli suuri merkitys lapsen mielikuvituksen kehittymiselle, ne olivat jopa historiakirjoja tärkeämpiä.

¹²⁰³ Proseminaarissani tutkin Anna Wahlenbergin satukokoelmaa, jonka tekeminen ajoittuu samalle aikakaudelle Larssonin kuvittamien joululehtien ja lasten lukemistojen kanssa. Mielestäni se, kuinka lapsille suunnattu kasvattava kirjallisuus tavoitti lukijansa, jää kuitenkin hieman epäselväksi: Maatalouspaineinen yhteiskunta ei ollut kirjoihin tottunut, eikä kauppojen tarjoama kirjamäärä maaseudulla ollut suuri. Käsittääkseni myös rahankäyttö ylimääräisiin tuotteisiin oli maanviljelijäperheissä suhteellisen vähäistä. Kaupunkien työläisväestö oli myös heikossa asemassa kirjallisen annin suhteen, niin varallisesti kuin ajallisestikin: Palkat olivat suhteellisen pienet ja ilman omavaraisuutta hankittiin kaikki ruoka, sekä perheen tarvitsema materiaali ostamalla. Työpäivien ollessa pitkät ja työviikon kuusipäiväinen, ei lasten kanssa ehditty paljoa yhdessä puuhailla. On myös otettava huomioon se, etteivät kaikki vanhemmat koulunkäynnistä huolimatta osanneet lukea sujuvasti. Satujen lukeminen jäi siis em. yhteiskuntaluokissa pääasiassa koulun ohjaamaksi ajanvietoksi.

¹²⁰⁴ Lindhagen 1993, 21. Lastensatujen kuvittajia olivat Carl Larssonin lisäksi mm. Jenny Nyström, Luois Moe, Brita Ellström ja Ingeborg Udden.

epäselväksi kuvituksellinen sisältö, eikä sadun sanoma.¹²⁰⁵ Kokonaisuutena tarkasteltuna vaikuttaa siltä, että tämäntyyppinen kirjallinen kansankulttuuri haki voimansa ideaalisen kodin peruselementeistä: perheestä, lapsista, luonnollisesta elämästä, riittävästä toimeentulosta ja arjen onnesta. Näiden onnistuneen yhdistämisen taustalla oli idyllisen moralistinen ja positiivisen kannustava ilmapiiri.¹²⁰⁶ Tältä osin *Ett hem* -teos muistuttaa sisällöltään myös lasten- ja nuortenkirjallisuuden ihannetta. Ajan kasvatusajattelussa korostui mallioppimisen merkitys niin kauneuden ideaalien kuin hyvän käytöksen suhteen. Moraalin kannalta *Ett hem* ja Larssonin kotikuvaukset edustavat vuosisadan vaihteen opettavaisia aikuiskertomuksia ja taidesatuja, joissa on selkeä rakenne. Karrikoidusti ilmaistuna hyvä voittaa pahan ja oikeudenmukaisuus vääryyden. Oikeilla arvoilla oli keskeinen merkitys satujen sisällöissä ja aktiivisisällöiltään kertomukset ovat helposti ymmärrettäviä ja selkeärakenteisia.¹²⁰⁷

Larssonien kasvatus muistuttaa ajan lasten kirjallisuuden luonnetta. Taustaelementtinä on pidättyväinen, mutta voimakas päättäväisyys, joka koskee ennen muuta moraalisien arvojen noudattamista ulkoisista tekijöistä huolimatta. Toisaalta erilaisuus hyväksytään, muttei väärin tekemisen hinnalla. Lastenkirjallisuuden sisältämä sosiaalisesti suvaitsevainen ilmapiiri tuli esille myös kodin sosiaalisessa ilmapiirissä. Larsson korosti usein elämän perusarvojen merkitystä moraalista näkökulmasta. Kotia kuvaavien akvarellienkin kuvaluennallinen taso kertoo rehellisyydestä, avoimuudesta sekä luotettavuudesta ja perusteellisuudesta. Mahdollinen yllätyksellisyys ei siten ole negatiivista, vaan humoristista sekä yhteiseen hauskanpitoon liittyvää ja siten perheyhteyttä lisäävää. Myös Keyn vapauteen perustuva koulukasvatus oli hyvin idealistinen.¹²⁰⁸

Se, kuinka pian kasvatuksen muutostuulet vaikuttivat lasten ja nuorten todelliseen arkeen ja päätämähdollisuuksien kasvamiseen, jää lähinnä arvailtavaksi. Maaseutuyhteiskunnissa lapset kasvatettiin pitkälle 1900-luvulle kuriin ja nuhteeseen:

¹²⁰⁵ Lindhagen 1993, 21; Nodin 2006, 91. Ensimmäinen lastenkirjasto, *Barnbibliotek Saga*, avattiin 1899. Kulttuurihistoriallisesti avautui kokonaan uusi taiteen tekemisen ja sen kansalle välttämisen keino. Sagan perustivat Jenny Nyström, Elsa Beskow, Karl Aspelin, Victor Andrén ja Edvard Forsström.

¹²⁰⁶ Göte Klingberg väittää teoksessaan *Den Tidiga barnboken i Sverige*, että idyllisrealististen satujen sisältö olisi ollut moraaliköyhää, verrattuna aikaisempiin pääsääntöisesti pedagogisesti toimiviin lasten värssyihin ja teksteihin (1700–1800-luvut). Hänen kritiikkinsä on ymmärrettävä, sillä näkökulmana hänen tutkimukselleen on ollut kokonaiskatsaus kaikkeen lastenkirjallisuuteen. Näin ollen mukana ovat *Jöröjukan* kaltaiset runot ja riimitykset, joiden sisältö on konkreettisen ja korostetun lähinnä pelottelevan opettavainen ja taidesatuihin verrattuna vailla monisyistä sisältörakennetta.

¹²⁰⁷ Nordlinder 1991, 75–80

¹²⁰⁸ Key 1911, 48–50.

koulutuksessa ja opetuksessa noudatettiin vanhoja tapoja ja tottumuksia.¹²⁰⁹ Helene Brembeckin tutkimuksesta tulee esille myös se, ettei vuosisadan vaihteessa varsinaisesti edes tunnettu käsitettä ”lapsen rakastaminen”, sillä äiti huolsi ja isä kasvatti.¹²¹⁰ Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, etteivätkö vanhemmat olisi lapsistaan välittäneet ja heitä rakastaneet, ajan tapakulttuuri oli vain erilainen.¹²¹¹ Larssonin kuvaamalla lastenkasvatuksella oli kuitenkin suuri merkitys niin tuon ajan lapsille kuin heidän jälkipolvilleen, sillä esim. vielä 1980-luvulla Per Linge ja Hans-Petter Wille näkevät Larssonin perheestä tutun luonnolliseen lapsuuteen, leikkiin, individualistiseen näkökulmaan ja yhteisöllisyyteen perustuvan kasvatustavan ihanteellisenä. Ihanteisen yhtenevyyttä lisää vielä kasvatustavan kirjallisuuden kannessa oleva *Ett hem* -teoksen *Köket*-akvarelli.¹²¹² Larssonin lapsuutta ja kasvatusta käsittelevät mielipiteet otettiin mielenkiinnolla vastaan, sillä ne sopivat aikakauden uuteen ihanteeseen kulttuuridemokraattisesta kansan kasvatuksesta ja sivistämisestä.¹²¹³

Larssonin teokset kuvaavat kasvatuksellista ihannetta, jossa lapset romantiikan hengessä kantavat oman ajallisuutemme yli kaipauksemme ja toiveemme: ”och vi tacka Gud för dem, ty när vi äro borta, så – anagga! – äro dessa kvar! Sluten dem, dessa mina små, äro mig nästan lika kära som mina egna. De hör himmelriket till! Både dina och mina ungar.”¹²¹⁴ Ajattelutapa kuvaa individualistisuutta, yksilöllisyyden arvostusta lapsesta saakka. Hanna Kamke kirjoitti artikkelissaan ”*Suku on pahin*” (1893), että lapsilla oli oikeus tulla kasvatetuiksi oman persoonallisuutensa mukaisesti.¹²¹⁵ Näin vanhemmat lisäsivät lasten luonnollista ymmärrystä elämän tulevien kamppailuiden varalle. Larssonien kodin sosiaalinen läheisyys voi periytyä Karinin lapsuudesta, sillä hänen kasvatuksensa oli aikalaismittapuussa pehmeä ja vapaamielinen. Vanhemmat

¹²⁰⁹ Brembeck 1986, 15. Kuri oli tiukkaa ja mielestäni juuri tähän talonpoikauskulttuurin osaan verrattuna ymmärrän Larssonien perheen kasvatustavan huomiota herättävyyden. ”Lydnaden var den viktigaste av allt. Det var frågan om en obetingad lydnad. Någon egen vilja tilläts barnen knappast ha. ’Din vilja sitter i mors kjortelsäck’, är ett av de många uttryck som användes. Inga invändningar tolererades. Inte heller gavs barnen möjlighet att förklara sitt handlingsätt eller bedyra sin eventuella oskuld... Det vanligaste argumentet var, ett man själv som barn haft liknande eller kanske strängare uppfostran. Traditionen var omöjlig att bryta.”

¹²¹⁰ Brembeck 1986, 50.

¹²¹¹ Stenhammar 2001, 25. Nämä köyhälistön äidin huolestuneet ajatukset kuvannevat tilannetta hyvin:

”En gång hade hon älskat livet, också de fattigas liv. Nu skrämde det henne. Gav så litet och tog så mycket. Så länge Henning levde, också när han var som sjukast, hade hon värmt av hans låga och orkat glädja sig trots allt... Bedövd hade hon godkänt att deras äldsta son adopterats av rika människor. Visst hade hon velat hindra, velat behålla. Men för pojkens skull måste det väl ske... Ofta undrade hon om barnets oro berodde på att det avlats av en dödsjuk far och en nersliten mor. Pojken var en frukt av fattigdom och elände, av sjukdom och ängslan. Hur skulle det gå för honom?”

¹²¹² Linge, Wille 1980.

¹²¹³ Lengefeld 1993, 79-101.

¹²¹⁴ Larsson 1902, 32.

¹²¹⁵ Kamke Hanna: *Släkten är värst*. Idun 1893.

olivat kiinnostuneita Karinin opiskelusta ja hänen isänsä matkusti mm. vuonna 1881 Göteborgissa järjestettyyn taidenäyttelyyn tyttärensä kanssa.¹²¹⁶ Adolf ja Hilda Bergöö luottivat myös tyttärensä siinä määrin, että päästivät tämän opiskelemaan Pariisiin ilman ”esiliinaa” eli säädylle sopivaa naisseuralaista. Aikalaisajatuksista tuli ilmi, että vanhemmat nähtiin inhimillisinä, sympatioineen ja antipatioineen, mutta lapsiaan kohtaan ei saanut osoittaa puolueellisia tunteita. Tämä palauttaa meidät eräänlaisena loppukaneettina alaluvun alkuun, jossa esitin Rousseau’n ajatuksen kasvattajasta, tarjoamassa lapsilleen itse saamiaan ja oppimiaan asioita. Larssonin katson tarjonnan lapsilleen sitä, mistä oli itse jäänyt paitsi.

Ett hem -teoksen kuvaamat Pontuksen hetket häpeänurkassa tuottivat hyvän tuloksen, sillä Larssonin kirjoittama kirje 30 vuotta täyttäneelle Pontukselle kertoi kasvattajana onnistumisen tunteesta: ”I morgon blir du trettio år! Nu kanske är det på tid att jag lägger bort mina förmyndarefasoner gentemot en bra son. Ty när jag ser tillbaka på dessa åren, är det me välbehag. I det stora hela. Din karaktär och din plikttrohet äro utan fläck och klander!”¹²¹⁷ Samalla kirjeen sanat välittävät kuvan tietoisesta kasvattajan roolista, jonka Larsson päätti lopettaa pojan kasvettua hyväksi ja kunnolliseksi ihmiseksi.

Ett hem -teoksen kuvaaman kasvatusihanteen taustalla oli osittain taiteilijaparin omat kokemukset. Larssonin suhde omiin vanhempiinsa kuvasti tavatonta herkkyyttä ja sisälsi koko elämänmittaisen kasvuprosessin. Hän piti äitiään hyvänä ihmisenä, mutta muisti isänsä aiheuttamat pettymykset.¹²¹⁸ Ennen avioitumistaan Carl selvitti ainakin näennäisesti välinsä isänsä kanssa. Hänen vanhemmilleen kirjoittamansa kirje ei ole enää tallessa, mutta Karinille hän mainitsi Grez’stä lähettämässään kirjeessä aiheuttaneensa sotatilan vanhempiensa kanssa. Todennäköisesti hän oli kirjoittanut isälleen kokemistaan lapsuuden pettymyksistä, tämän alkoholisoituneen ja välinpitämättömän käytöksensä vuoksi. Tilanne kuitenkin rauhoittui, sillä myöhemmin Karinille lähetetty kirje kertoi, että vanhemmilta oli saapunut sovinnollinen viesti, jossa myös isä osittain myönsi käytöksensä ja syytti siitä ”huonon, happaman viinin vaikutuksia”.¹²¹⁹

¹²¹⁶ Rydin 1998, 24. Junanvaihdon aikana hän tarjosi päivällisen tyttärensä opettajalle ja toisille oppilaille, josta Karin kirjoitti myöhemmin äidilleen: ”Middagen inkastades med den största förtjusning av mina hungriga kamrater, på vin inget knussel”. Perillä Göteborgissa lähti isä kaupungille ostaakseen tyttarelleen kukan hiuksiin laitettavaksi.

¹²¹⁷ Neergaard 1999a, 594.

¹²¹⁸ Larsson 1931. Muistelmissaan Larsson kuvaa onnettoman lapsuutensa jättämiä syviä traumoja.

¹²¹⁹ Carlin kirje Karinille 23.1.1883 ja myöhempi päivittämätön kirje tammikuulta 1883. Handskriftsarkivet, Uppsala Universitetsbibliotek.

Ett hem -teoksen aikalaishäkökulmaa kasvatukseen kuvastaa *Idun*-lehti, joka mm. kehotti muistamaan, että oikeudenmukaisuus oli olennainen elementti lastenkasvatuksessa, sillä suositusta lapsesta tuli ylimielinen ja sorsittu kasvatti sisällään vihaa.¹²²⁰ Vanhempien tuli olla oikeudenmukaisia myös omassa suhteessaan lapseen. Sisarussten tuli kunnioittaa toisiaan ihmisinä ja huomioida toistensa erilaisuus. Lapsille tuli muodostua ymmärrys, että he ”kaikki yhtä -mentaliteetilla” kuuluvat samaan perheeseen ja puolustivat sekä tukivat tarpeen tullen toisiaan. Kuten Friedrich Schiller sanoi *Idun*-lehden siteeraamana: ”Icke kött och blod, utan hjertat gör oss till fäder och söner”.¹²²¹ Huomioiva ja rakkaudellinen kasvatusta lisäsi perheen iloa, lohdutti surussa, mutta oli toisaalta myös perheenjäsenten velvollisuus. Tällainen kasvatusta mahdollisti perheen yhtenäisyyden ja sopuisuuden. Rakkaudellinen kasvatusta kantoi hedelmää niin, että lapset auttoivat toinen toisiaan vanhempiensa kuoleman jälkeen.¹²²² Todellisuudessa Larsson antoi anteeksi isälleen vasta tämän kuoltua. Toisaalta Larssonien perheen kasvatusta on toiminut edellä mainittujen ideaalisten lähtökohtien kautta, sillä suvun yhteys pitää edelleen. *Ett hem* -teoksen kuvaama perheen kasvatustapa kulminoitui yksilöllisyyden huomioimiseen ja yhteisöllisyyden rakentamiseen. Näiden elementtien taustalla oli säännöt ja huolehtivat käytännöt. Lapsuutta ja kasvatusta koskeva ympyrä sulkeutui Larssonin toivomuksessa omien lapsiensä suhteen: ”Toivon, että he urheasti aloittavat ja elävät läpi elämänsä, ja sen kerran kun aika tulee, katsovat kuolemaa rauhallisesti silmiin.”¹²²³

¹²²⁰ *Idun* 10.6.1899,3. ”*Det största af allt*” Lapset tuli kasvatusta rakkaudella rakkauteen huomionosoituksilla, hellyydellä ja empatialla. Kateuden voittaminen johtaa parhaimmillaan sisarusrakkauteen.

¹²²¹ Lennstrand 1883, 35.

¹²²² *Idun* 10.6.1899,3.

¹²²³ Larsson 1902, alkuteksti.



Kuva 70. Larsson Carl: *Kuolema* – kuvitusta Esaias Tegnerin teokseen *Nattvardsbarnen*, 1881.

4.3. Elämä ja kuolema

Larssonin esittämän ihanteellisen kodin hahmottamiseksi on olennaista tarkastella elämän ja kuoleman käsitteitä perheen sosiaalisten käytäntöjen, kodin kuvauksen ja aikalaiskulttuurin kannalta. Larssonin kotikuvausten taustalla oli voimakas arkikonteksti. Kotikuvausten elävyys, sosiaalinen rikkaus ja monitasoinen luovuus muodostavat vastakohdan kuolemalle, sillä tämä oli ideaalin tavoittelusta luopumista ja yhdessäolon loppumista. *Ett hem* -teoksen akvarellien valmistusaikana oli Karin kahteen otteeseen kuolemansairas. Perhe oli myös aiemmin menettänyt yhden lapsista, Matsin ja neljä vuotta *Ett hem* -teoksen julkaisemisen jälkeen kuoli Larssonien vanhin poika Ulf. Kuoleman läsnäolo vaikutti kokonaisvaltaisesti tarkasteltuna Larssonin kotikuvausten sisältöön ja kuolema tuli esille niin teosten teksteistä kuin joistain akvarelleista. Olen sijoittanut elämän ja kuoleman ”vuoropuhelun” käsittelyn sosiaalisen tason viimeiseksi alaluvuksi, sillä se kuvaa mm. sosiaalisen kontaktin viimeistä vaihetta eli siitä luopumista. *Ett hem* -teoksessa ja muissa Larssonin kotikuvauksissa näkyvät sekä elämänilo että halu elää: millainen on niiden suhde kuolemaan, surutyöhön ja kuolemanpelkoon?

Edellisen alaluvun päätti Larssonin ohje lapsilleen. Tämä kuvastaa arjen perheen arkista suhdetta elämän ja kuoleman käsittelyyn. Vanhempien käytännössä lapsilleen opettama ajattelutapa oli, että elämä nähtiin prosessina, jonka aloittamiseen ja läpikäymiseen tuli suhtautua urheudella. Tarkoitus oli saada päätökseen aloitetut työt niin, että kuoleman tullessa olisi valmis katsomaan tätä rauhallisena silmästä silmään. Keskeistä oli kuoleman kohtaaminen sisäisen mielenrauhan saavuttaneena. Larssonin

ohje kuvaa kuolemasuhdetta ihanteellisen kodin näkökulmasta ja kertoo mentaliteetista, jolla arjen vaikeimpiin asioihin tuli harjoitella suhtautumaan realistisesti. Samalla tämä kertoo siitä, että *Ett hem* -teos ja Larssonin esittämät kotikuvaukset eivät kerro pelkästään materiaalisesta ja sosiaalisesta monipuolisuudesta. Larssonin ohje tuo esiin elämän ajalliset polariteetit ja niiden ymmärtämisen ihanteellisen kodin rakenneosina.

”Och långa rader människor går samma väg som du;
De le vänligt, vänligt emot dig, och du ler igen, förstås...

Men så höres ett skri.

En svordom.

En dödsrossling.

Detta är livet.

På godt och ondt.

Vi måste lefva det, och vi måste lefva det så väl som det är oss möjligt.”¹²²⁴

Aiemmin tutkimuksessa olen käsitellyt ihanteellisen, hyvän elämän aikalaiskontekstia ja Larssonin teoksissaan käsittelemää suhdetta oikeaan elämäntapaan. Hänen asenteensa sisälsi lapsuudesta asti oikeudenmukaisuuden ja totuudellisuuden päämäärät, jotka saivat lisävoiman elämän ja kuoleman arvaamattoman suhteen kautta.¹²²⁵ Kuolema kosketi Larssonin perhettä monta kertaa ja sen käsittely nivoutui luonnolliseksi osaksi arkea. Taiteilijaparin rakkaudellinen matka Italiaan ja Roomaan tuotti Karinin kirjeessä kuvaaman lopputuloksen. Marraskuussa 1894 Karin synnytti Sundbornissa pojan, joka kastettiin Matsiksi. Lapsi oli kuitenkin hyvin heikkokuntoinen ja pieni jo syntyessään. Uuden vuoden jälkeen hänen kuntonsa heikkeni entisestään, kun perhe muutti takaisin Tukholmaan. Todennäköisesti 19. tammikuuta 1895 Hilda Bergöölle lähetetyssä viestissä Karin kirjoitti:

Lilla Mor!

Vår lilla pys somnade bort så sakta idag på morgonen.

Han ligger redan svept, vit och kall ute i atelén.

Vi äro tacksamma att han ej behövde plågas längre.

Din Karin.¹²²⁶

Tähän viestiin sisältyy monitasoisesti Larssonin perheen asenne elämän ja kuoleman kysymyksien äärellä. Nämä muutamat sanat muodostavat yksinkertaisen, koruttoman, mutta rakkaudellisen sanoman. Kuoleman lopullinen voima oli kosketanut perhettä,

¹²²⁴ Larsson 1915, 9.

¹²²⁵ Larsson 1913. ”När jag själf var en liten gosse, hittade jag också något, och det var en bok som låg bland skräp och bråte uppe i vårt vindskontor. På dess omslagsblad lästes:

Människans plikter af Silvio Pellico.

Det rätta är evigt.

Stockholm 1843.

Denna bok blef mig så innerligt kär, det var i som om jag funnit den verkliga vän, jag hittills saknat; han är det ännu, och ständigt har jag den lilla boken i min närhet – nu inbunden i läderpärmar och med guldsnitt.”

¹²²⁶ Karinin viesti Hilda Bergöölle. Handskriftsarkivet, Uppsala Universitetsbibliotek.

mitään ei ollut tehtävissä. Peruuttamaton muutos oli tapahtunut. Lapsi oli jo kylmä. Hänen valkoinen pieni ruumiinsa oli kiedottu käärinliinaan ja hänet oli asetettu ateljeehen odottamaan seuraavaa vaihetta ennen hautajaisia.

Kuolema oli 1800-luvun lopussa usein sairauden ja kärsimyksen väistämätön päätepiste. Sen läsnäoloon oli totuttu ja kuolema kohdattiin erilaisten käytäntöjen kautta elämän luonnollisena osana. Larssonien ajattelutapa muistutti varhaiskristillistä ja osittain myös fatalistisen pakanallista ajattelutapaa kuoleman väistämättömyydestä ja selittämättömyydestä: kuolema oli pakko hyväksyä arkeen kuuluvana tosiasiana. Lehman kirjoitti primitiivisten kansojen sosiaalisista käytännöistä ja tavoista suhtautua elämään ja kuolemaan. Kantava ajatus alkukantaisten kansojen elämänsomuksissa on se, että kaikki tapahtuu välttämättömyydestä. Ei kuitenkaan luonnonlakiin tai tosiseikkojen pakottamana, vaan perustuen aina samoin toistuvaan pakottavaan tekijää. Näin ollen kaikki voidaan selittää, muttei mitään voi laskelmoida etukäteen. Kaikelle on siten selitys, mutta se ei ole luonteeltaan selkeä toteamus, vaan rakenneltua, oikukasta, epäluotettavaa ja vaihtelevaa totuuden hakemista.¹²²⁷ Kuoleman väistämättömyydestä mutta samalla luonnollisesta olemuksesta kertoo se, että sitä ei haluttu siivota pois kodin arjesta; kuollut lapsi vietiin ateljeehen ennen hautajaisia. Kuollut perheenjäsen oli vanhojen kansankäytäntöjen mukaisesti ruumiillisesti läsnä arjessa ja perheen jäsenillä oli mahdollisuus käydä konkreettisesti katsomassa poisnukkunutta.

Larsson maalasi muotokuvan Luulajasta lähtöisin olleesta Paul Peter Waldenströmistä (1838–1917) vuonna 1914. Waldenström oli pietisti-pastori, poliitikko ja kirjailija, joka mm. perusti Ruotsin Lähetysseuran, *Svenska Missionsförbundet* (SMF) vuonna 1878.¹²²⁸ Waldenströmin muistelmassa on osuva kuvaus kuoleman kanssa elämisestä. Jo aiemmin tutkimuksessa esille tullut korkea lapsikuolleisuus kosketti Larssonien perheen tavoin koko kansaa ja Waldenströmin perheessä kuoli kahden oman lisäksi yksi ottolapsi.¹²²⁹ Aikalaisten valistajien tavoin Waldenström oli opettajana ja

¹²²⁷ Lehman 1925, 45.

¹²²⁸ Nordisk Familjeok, Westrin 1921, 398–402; Hofberg 1906 II, 681.

¹²²⁹ Waldenström 1928, 265–66.

”Vintern 1867–1868 var det svåra nödåret i Norrland, om vilket jag förut har talat. Jag fick då ett fosterbarn. En dag, när jag låg och vilade middag, kom min hustru in och talade om en kvinna, som kommit in i köket, fattig och eländig. Hon hade med sig ett flickebarn, nio månader gammalt. Det var 28 graders köld. Flickan hade varit våt, och nu voro kläderna hopfrusna kring hennes lilla kropp.

Jag sade genast: »Men varför behöll du icke flickan?» Min hustru skickade strax ut bud för att söka kvinnan. Man fick snart reda på henne, och vi togo barnet. Själva hade vi en son, som var sex månader gammal, och nu fingo vi denna flicka, som var nio månader. Till följd av den vanvård, hon varit utsatt för, var hon mycket klen, och det var ett förskräckligt gråtande både natt och dag, så att min hustru och hennes syster, som var på besök hos oss samma vinter, blevo alldeles uttröttade. Emellertid gick flickan ju igenom.

toimi aktiivisesti raittiusliikkeessä. Hänelle yhteiskunnallinen aktiivisuus ja työnteko olivat surutyön tekemisen avaimet, mutta pääpaino kuolemaan suhtautumisessa löytyi Larssonin tapaan elämäkatsomuksesta ja uskonnosta.¹²³⁰ Uskonnollisessa mielessä kuoleman käsitteitä oli kolme: hengellinen, ruumiillinen ja ikuinen, joista ikuinen oli seurausta hengellisestä kuolemasta. Käytännössä viimeksi mainitulla tarkoitettiin ihmisen omalla käytöksellään ja valinnoillaan aiheuttamaa tilannetta, joka erotti sielun Jumalasta ja siten ikuisesta elämästä. Kuolema johtui siten materiaalistuneesta elämästä ja synnin tekemisestä ("synnin palkka on kuolema"). Tällöin ihmisen katsottiin olevan kuollut jo eläessään. Tämä Jumalasta erossa olon tila jatkui ikuisesti, jolleivät Jumalan armo ja anteeksianto tätä eroa katkaissut.¹²³¹ Tämän kaltainen elämän ja kuoleman käsitteellinen yhteen nivoutuminen tulee esille monitasoisesti aikalaisjulkaisuiden kertomuksista ja kuvastaa siten 1800-luvun lopun ajattelutapaa. Pisimmälle sen veivät dekadenttitaiteilijat, joiden epäonnistuminen luomistyössä johti useissa tapauksissa huumaavien aineiden käytön kautta itsetuhoon, itsemurhaan.¹²³² Tällöin epäonnistuminen taiteellisessa toteutuksessa tuli yhdeksi fyysisen kuoleman kanssa.

Kuoleman ja elämän suhteeseen liittyi kysymys moraalista, joka ohjasti elämään oikeaoppisesti. Tämä on *Ett hem* -teoksen kaltaisesti kaikkien Larssonin kotikuvausten keskeinen elementti. Hyvä elämä perustui oikeille valinnoille. Tämän ajattelutavan mukaan kuolema oli maallisen elämän lopettava päätepiste, jonka jälkeen

År 1868 i början av året, dog vår äldste gosse Petrus Nathanael i hjärnhinneinflammation, 14 månader gammal. Det var en oerhört djup sorg för oss. Gossens konvulsioner voro förfärliga. Läkarna – de voro två – togo miste på sjukdomen. Det var min hustru, som upptäckte vad sjukdom gossen egentligen hade. När hon nämnde därom, så fick hon en ordentlig skrapa av den ene läkaren. Till sist måste han dock medgiva, att hon hade rätt.

Vi stodo nu barnlösa, men på sommaren 1868 fingo vi en gosse. Vår glädje blev dock kort. Gossen dog ett och ett halvt år gammal i strypsjuke. Seth Nathanael. Det var någonting alldeles förfärligt att stå vid hans dödsbädd, när kvävningssanfällen kommo på, och han sträckte ut sina små händer med förtvivlans blick i sina ögon, såsom ville han fråga: »Kan ni icke hjälpa mig?» Men tiden läker alla sår och väl är det. På hösten 1869, en kort tid förrän vår gosse dog, födde min hustru en flicka, och så hade vi ett eget barn igen.”

¹²³⁰ Waldenström 1928, 265-68. Skarstedt 1903, 433-40.

¹²³¹ Waldenström 1928, 269-86; Ankarloo 2003, 95-101. Nordisk Familjebok 1881, 78-79.

Döden är, såsom redan före syndafallet förutsades (1 Mose b. 2: 17), syndens lön (Rom. 6: 23) och för syndens skull inkommen i verlden (5: 12 o., f.). Den är af tre slag: den andliga, den lekamliga och den eviga, hvarvid dock bör märkas, att den sistnämnda är en fortsättning af den första. Den andliga döden är själstillståndet hos den menniska, som genom synden skilt sig från Gud. Detta tillstånd består i ofrid i samvetet, inre tomhet, förståndets förmörkande i andliga ting och otillgänglighet för den gudomliga sanningen äfvensom i viljans oförmåga att åstadkomma någonting verkligt godt.

– Den lekamliga döden, som likaledes är en följd af synden (1 Mose b. 3: 19), består deri att själ och kropp skiljas, hvarefter kroppen upplöses i sina jordiska beståndsdelar, men själen fortlefver i evighet. Från kristlig synpunkt är den lekamliga döden ej allenast en naturprocess, utan ett verkligt ondt, en onaturlig rubbning af det ursprungliga förhållandet.

– Den eviga döden, eller "den andra döden", är det tillstånd, i hvilket en menniska, som med själ och kropp är skild från Guds gemenskap, lider det eviga förderfvet (Matt. 10: 28; 25: 41, 46; 2 Tess. 1: 9).

¹²³² Williams 1991, 126-141.

elämän arvo moraalisisessa mielessä mitattiin.¹²³³ Vuoden 1880 *Nornan*-julkaisussa Carl oli kuvittanut uskonnollisaiheisen tekstin ”*Inför Englarnes Domstol*”.¹²³⁴ Teksti kertoi pienen Karin-tytön talvisesta kävelystä pakkasessa, jolloin hän kohtasi kolme valintatilannetta. Karinin tilanne oli lohduton, mummo oli hänen ainoa sukulaisensa ja nyt hänkin oli kuollut. Rutiköyhä tyttö kohtasi metsämatkallaan lopulta myös itse kuoleman, joka johdatti Karinin kuoleman välitilojen ohitse enkeleiden luokse. Larssonin kuva kertoo Karinin kohtaamista enkeleistä: ensimmäinen oli auttavaisuuden enkeli, toinen kiittollisuuden, kolmas hyvyyden ja neljäs puhtaiden ajatusten enkeli. Kaikkien näiden kohdalla lapselta kysyttiin, oliko hän toteuttanut kunkin ominaisuuden vaatimukset. Ainoastaan puhtaiden ajatusten kohdalla Karin koki epäonnistuneensa, sillä hän oli köyhyydessään ja vaikeissa olosuhteissa jopa nauttinut ikävien ajatusten ruokkimisesta. Tarina päättyi seuraavaan aamuun, jolloin naapurit löysivät yksinäisen tytön kuoliaaksi paleltuneena.¹²³⁵ Kertomus kuvaa romantiikan kuolemankäsitystä. Sama ajattelutapa näkyi myös aikakauden saduissa.¹²³⁶



Kuva 71. Larsson Carl: *Inför Englarnes Domstol*, *Nornan* 1880.

Toisaalta kuolema nähtiin aikalaiskulttuurissa pelottavana. Kuoleman saaman vallan ja voiman taustalla nähtiin sen väistämättömyys. Kuolemanpelkoon liittyi

¹²³³ Westermarck 1907, 30-31.

¹²³⁴ Nornan 1880. Tämä kuvitus on mielestäni sekä uskontokeskeinen, että tyyliltään romantiikan aikainen. Kertomus käsittelee pienen tytön kuolemankokemusta, joka aihepiiriltäänkin on hyvin edellä mainittuihin sopiva.

¹²³⁵ Broschi 1879, 44–57. Passim.

¹²³⁶ Vrt. Larsson 2004. Huomionarvoista on, että enkeleiden edustamat ominaisuudet nousevat esiin myös Larssonin kotikuvausten materiaalsien, käytäntöjen ja sosiaalisen tasojen sisällöistä: perheestä, lapsista, luonnollisesta elämästä, riittävästä toimeentulosta ja arjen onnesta. Näiden onnistuneelle yhteen liittämiselle oli aatteellisella taustalla vallalla idyllisen moralistinen ja positiivisen kannustava ilmapiiri. Tosin Göte Klingberg väittää teoksessaan *Den Tidiga barnboken i Sverige*, että idyllisrealististen satujen sisältö olisi ollut moraaliköyhää, verrattuna aikaisempiin pääsääntöisesti pedagogisesti toimiviin lasten värssyihin ja teksteihin (1700–1800-luvut). Hänen kritiikkinsä on ymmärrettävä, sillä näkökulmana hänen tutkimukselleen on ollut kokonaiskatsaus kaikkeen lastenkirjallisuuteen. Näin ollen mukana ovat *Jöröjukan*-kaltaiset runot ja riimitykset, joiden sisältö on konkreettisen ja korostetun lähinnä pelottelevan opettavainen ja taidesatuihin verrattuna vailla monisyistä sisältörakennetta.

usko haamuihin ja vampyyreihin. Lindellin mukaan ruumismaasta noussut kummitusten pelko oli ihmisyyden todellinen vitsaus. Kauhistuttavin hahmoin se villitsi lapsen herkän mielen ja heitti siten pimeitä varjoja koko elämän ylle.¹²³⁷ Kuolemanpelko varjosti monen elämää. Yhtenä vastauksena epävarmuuteen nousi muoti-ilmiöksi spiritualismi. Elämän ja kuoleman kysymykset haluttiin nähdä sähköön kaltaisesti luonnontieteen ja teknologian avulla ratkaistavina ja siten todistettuina tapahtumina. Yhteiskunnallinen epävarmuus sai hakemaan vastauksia henkien kautta tuodusta tiedosta ja myös sielun kuolemattomuudesta haluttiin saada todisteita.¹²³⁸

Larssonien perheessä ei pelätty kuolemaa tai kuolleita, eikä vähiten aaveita. Tälläkin osa-alueella *Ett hem* -teos esittää aikalaisesta poikkeavan maailman. Kummitusten läsnäolo oli talossa tunnettua, eikä siitä tehty suurempaa numeroa – muuten kuin, että kyläläiset lakkasivat käymästä pimeän tultua vierailuilla: ”Nog har jag hört Det, alltid, men icke har jag sett Det. När jag berättade för barnen att det lär se ut som en ihålig gumma, klädd i bindmössa och jämt bärande någonting - uuhh – man vet inte hvad – uuuhhh – i sitt randiga förkläde, så foro alla barnen ut emot mig med en mun: ”Nej, det är inte alls på det viset. Det är en svart karl med brinnande ögon!” Larsson osoitti kunnioittavansa haamun läsnäoloa ja pyyteli anteeksi vitsailuaan aaveen kustannuksella. Toisaalta häntä isäntänä humoristisesti hävetti, ettei hän tuntenut oman kotinsa kaikkia asujia: ”Det är sanning att jag riktigt skämdes. Att jag icke hade reda på mitt eget spöke!” Kodin avoimmuutta kuvasti myös se, että kummituksilla nähtiin olevan kodin kunniallisuutta lisäävä ja ilmapiiriä rikastuttava vaikutus: ”För mig får det se ut som det vill; jag säger bara: ”Gud välsigne det hederliga spöket som bidrar till husets poesi och distinktion!”¹²³⁹ Kulttuurihistoriallisessa mielessä Larssonin kommentti kertoo perinteestä, jonka mukaan esim. lähes kaikissa skoonelaisissa kartanoissa ja linnoissa asuivat omat asumukselle erityisleimansa tuovat kummitukset.¹²⁴⁰

¹²³⁷ Lindell 1893, 11.

¹²³⁸ Bang 1911b, 109-110.

¹²³⁹ Larsson 1899. ”Anna hör inte till mina beundrare. Hon tycker jag målar af henne så gammal; och hon är bara sextionio år (som hon säger). Det är hon som upptäckt, att huset har sitt spöke. Strängt taget är det Kapo som bör ha äran däraf, ”ty djuren se hvad vi icke se”, säger Anna. De långa vintermånaderna, då vi andra äro i Stockholm, vaktas och skötes huset af Anna och Kapo. En natt rusade Kapo upp darrande, skällande och gnällande, och hvad gumman då såg streta öfver golfvet - ja, det var husets spöke! Nu känner och vet hela socknen detta; och har någon sockenbo något ärende till mig under juletid, då vi alltid äro i Sundborn, så nog passar han på den korta stund dagsljuset varar.”

¹²⁴⁰ Sandström 1902, 22. ”En riktigt gammal herrgård har mycket ofta ett särskilt spöke, som det berättas sagor om, och ett spökrum, där ingen gärna vill ligga en natt. Så säges det, att på herrgården Barsebäck visar sig litet emellanåt ett vitklätt spöke, som kallas »vita frun».”

Samalla myös romantiikan tyyliuunta korosti kuoleman lakkaamatonta läsnäoloa niin kirjallisuudessa kuin taiteessa ja kuoleman historialliset symbolit koristivat useita aikalaisteoksia.¹²⁴¹ Useat aikalaislähteet korostavat elämään liittyneitä vastakkaisjännitteitä. Voimakkaiden tunteiden avulla kuvattiin niin uskonnollista hurmiota kuin yksilön tunne-elämän skaaloja. Larssonin perheen arkielämässä ei näy 1800-luvun lopulle tyypillisiä romantiikan yliampuvia piirteitä.¹²⁴² Kuolema nähdään syntymisen luonnollisena vastakohtana ja lasten elämä lainana. Larsson näkee *Ett hem* -teoksessa ja muissa kotikuvauksissaan maallisen kodin hetkellisyyden yhtenä osana sen olemusta. Kodin ideaalin kannalta on ymmärrettävä Larssonin elämännäkemyks yhtenä osana kodin sosiaalisia käytäntöjä ja tällöin taiteilijan vahvasti polarisoiva ajattelutapa nousee keskeiseksi.¹²⁴³

Tämä alaluku alkoi Larssonin teoksella *Kuolema*, joka oli osa Esaia Tegnerin teoksen *Nattvardsbarnen* (1881) kuvitusta. Kuolemanenkeli ja suojelusenkeli olivat osa ajan kuolemakeskustelua. Kuolemanenkeliin merkitys perustui ajattelutapaan, jonka mukaan kuolema ei voinut tulla itse, vaan sielu haettiin maallisesta elämästä. Tämä myytti syntyi jo antiikin aikana ja toistui samankaltaisena niin itä- kuin länsimaisissa uskonnoissa. Samantyyppisiä ajatuksia löytyy myös joiltain pakanakansoilta.¹²⁴⁴ Tämä esim. heprealaisia (kuolemanenkeli Azael), persialaisia ja arabeja yhdistänyt ajattelutapa ei kuitenkaan näkynyt historiassa kuvina.¹²⁴⁵ 1800-luvulla kuolemanenkeli ilmestyi runoihin, mm. Bremer kuvasi kuolemaa enkelin läheisyyden kautta teoksissaan *Hertha*

¹²⁴¹ Lindell 1893, 11.

”Med döds-kulten sammanhör också begäret att med hemska symboler beteckna döden. Sålunda målade etruskerna med förkärlek sådana scenerier som en människa i döds-kamp och svarta andar hvilka plågade de döende. Medeltidens betryckta folk målade groteska dödsdanser som anfördes af benrängelsmannen, hvilken, försedd med lie, var deras ofta återkommande beteckningssätt för döden; och deras heligaste symbol var bilden af den på korset marterade frälsaren. Romarne afbildade "larverna" eller de osaliga döda såsom skelett, således gestalter tagna ur likjordandets begreppssfär, och det torde vara skäl att lägga märke till den iakttagelse man gjorde i Rom, enligt hvad Horatius anför, att den på Esquvilinska kullen liggande begravningsplatsen var ock skådeplatsen för besvärjelser och vidskepelse af olika slag, men ej kolumbarierna med de brändas aska. Korslagda benknötar med en grinande döds-kalle är en omtyckt symbol ännu i vår tid.”

¹²⁴² Varia 1903, 589–92. Vrt. Guy de Maupassantin *Den döda*. Pettymys, pettäminen, rakkauden riistävät ja onnettomiksi muuttuvat tunteet sekä yllättävän kuoleman aikaansaama epätoivo vuorottelevat aikalaisessa romantiikan kirjallisuudessa.

¹²⁴³ Larsson 1913.

¹²⁴⁴ Lehmann 1925, 110–11. ”Grekernas Hermes var psychopompos, som tog emot den döde, slöt till hans ögon, ledde själen med en klyka, som höll fast den i nacken, ned till ort och ställe. Kanske har man härvidlag även tänkt på Hermes som vindarnas gud – ty det är en gammal tro, att vinden flyttar själen; men även som vägarnas gud kunde ju Hermes utföra detta värv. I Persien var dödsängeln Shrosh den hädanfarna själen vägvisare och beskyddare, som lyfter upp den från jorden till det himmelska dödsstället, ledsagad av de efterlevandes böner och väpnad till kamp mot förföljande demoner.”

¹²⁴⁵ Nordisk Famijebok 1907, 1214.

(1856) ja *Familjen**** (1831).¹²⁴⁶ Myös Larssonin useissa teoksissaan kuvaamat suojelusenkelit tulivat 1800-luvun lopussa ja vuosisadan vaihteessa muoti-ilmiöiksi. Esim. Zacharias Topelius kuvasi Eva Mertheniä Suomen suojelusenkeliksi teoksessaan *Hertiginnan af Finland* (1850).¹²⁴⁷ Lena Johannessonin mukaan suojelusenkeleistä muodostui 1800-luvun loppupuolella kuolemanenkeli, joka hahmona liitettiin lähes poikkeuksellisesti lapsien poisnukkumiseen.¹²⁴⁸

Larsson kuvitti myös Taalainmaalta kotoisin olleen Johan Olof Wallinin teoksen *Dödens ängel – Kuoleman engelin*. Kuolemaa käsittelevien aikalaisteosten taustalla olivat pääsääntöisesti tuolloiset infektiosairaudet. 1850-luvulla riehuivat Euroopassa koleraepidemioiden (ennen kaikkea vuosina 1850, 1853, 1857), jolloin koleraan menehtyi Ruotsissa arviolta 20 000 ihmistä.¹²⁴⁹ Samaan aikaan menehtyi arviolta yhtä suuri määrä ihmisiä punatautiin (*Dysenteri*).¹²⁵⁰ Johan Olof Wallin (1779–1839) oli Tukholman Nikolai-seurakunnan kirkkoherra ja suurten seurakuntien papeille oli kuoleman sekä kuolemanpelon kohtaaminen jokapäiväistä. Hieman ennen omaa kuolemaansa, joutsenlaulun kaltaisesti, hän kirjoitti kuolemaa kuvaavan runon *Dödens ängel*. Runo kuvaa sekä kuoleman valtaa että sen uskonnollisessa mielessä portit uuteen avaavaa elementtiä:¹²⁵¹

¹²⁴⁶ Bremer *Familjen* *** 1922, 120; Hertha 1856, Följder.

¹²⁴⁷ Topelius 1899, 218.

¹²⁴⁸ Johannesson 1978, 67–70.

¹²⁴⁹ Sachs 1992, 73–84; Nordisk Famijebok 1884, 1015–16.

”Man skiljer mellan den epidemiska (asiatiska l. indiska) koleran, den inhemska (sporadiska) koleran och barnkoleran. ... I Skandinavien hemsöktes först Norge (hamnstäderna Drammen, Moss och Kristiania höstarna 1832 och 1833), och slutligen upphann sjukdomen äfven Sverige sommaren 1834, hvaremot Danmark helt och hållet undgick denna epidemi... Det dröjde dock icke länge, förrän Europa hemsöktes af en ny epidemi, som, utgången 1844 från Indien, 1847 och 1848 utbredde sig öfver Ryssland och större delen af Europas kontinent samt nådde Finland 1849 och Sverige 1850. Äfven Danmark och Skandinaviska halfön hemsöktes 1853 ganska svårt, och Sverige blef icke fullt fritt från denna epidemi förrän 1859, i det den under dessa år hvarje sommar blossade upp. År 1863 vandrade koleran å nyo från sitt hemland till Europa, då likväl på en ny väg.”

Dumrath 1914, 50. Före år 1823 hade man icke haft kännedom om någon betydligare koleraepidemi, men sedan dess och till den senaste svåra epidemien i Hamburg (1892–1893) ha sex stora utbrott av kolera förekommit. I alla dessa fall tyckes sjukdomen ha införts till Europa från Gangesdeltat, där den är inhemska. Detta förhållande måste förefalla så mycket anmärkningsvärdare, som samfärdseln mellan Indien och södra Europa både i forntiden och under medeltiden var mycket livlig, i synnerhet under medeltiden, tack vare arabernas och Venedigs handelsföretag. Och ändå borde just södra Europa, då liksom nu, genom sitt varma klimat ävensom på grund av befolkningens sorglöshet ha erjudit kolerabacillen en förträfflig jordmån för sin utveckling.

¹²⁵⁰ Nordisk Famijebok 1907, 1218.

Nordisk Famijebok 1916, 135–36. ”Under 1808–09 års krig rasade sjukdomen svårt bland landtvärnet och spred sig med trupptransporter till olika delar af riket. 1808–13 afled inemot 50,000 människor i Sverige i rödsot. Äfven 1852–59 härjades landet af rödsot; sjukdomen antogs vara införd från södra Amerika med ett krigsfartyg, som landsatte den af rödsot hemsökta besättningen både i Göteborg och Karlskrona, hvarifrån sjukdomen spreds i mellersta och södra Sverige med undantag af Skåne. 1880–83 gick en epidemi i Malmö; blott höstetiden yppade sig sjukdomen, öfver halfva året slumrade smittämnet nästan fullständigt.”

¹²⁵¹ Warburg 1904.

De äro gångna! De gingo tida
till rätta hemmet i fadrens hus.
De skola bo i den staden vida,
där sol och måne ej skifta ljus:
ty klara solen
är han, som råder
från höga stolen
och ser i nåder
till allt, som rum i den staden fick,
och liv och salighet är hans blick!¹²⁵²

Kuva 72. Larsson Carl: *Skyddsängel*, piirros.
Larssons 1902.



Tämän runon kuvaama koti on taivaallinen koti, jonka hyvyys ja armollisuus ovat kaiken kattavia. Se on elämän tuoman surun ja tuskan vastakohta. Kuolema sisälsi siten aspektin ihanteelliseen kotiin palaamisesta. Tähän palaan lisää seuraavassa luvussa. Vaikeissa olosuhteissa kuolema nähtiin myös vapauttajana. Tämä johti siihen, että lasten kuolemaan yritettiin varautua ja elämään asennoitua vain hetkellisenä. Tätä kuvaavat Carlin sanat teoksessa *Larssons*: Kersti oli lapsista sopeutuvaisin ja Larssonin mukaan aina hyväntuulinen. Hän oli ollut muutama vuosi aiemmin hyvin kalpea sekä lähes läpinäkyvän hauras ja vanhemmat olisivat nähneet hänen menetyksensä jotenkin luonnollisena. Taiteilijaparin mielestä Kersti oli ollut niin vaivaton ja sopeutuvainen lapsi, että hänestä olisi kuollessaan tullut hyvä kamarinaito neitsyt Marialle.¹²⁵³

Larssonin perheessä elämän ja kuoleman kokemisen kaksijakoisuus tulee esille kärjistetyimmin vanhimman pojan Ulfin poismenon yhteydessä. Jouluna 1904 Karin kirjoitti perheen kotoisista tunnelmista äidilleen. Hän kertoi Ulfin olevan kotona sekä tekevän kotiaskareita isänsä kanssa. Suzanne oli myös tullut ja leipoi pikkuleipiä. Toisena joulupäivänä hän kirjoitti onnellisena: ”Olen ylpeä saadessani nähdä kaikki seitsemän lastamme kokoontuneena saman pöydän ääreen. Olen maailman onnellisin nainen.”¹²⁵⁴ Tämä oli vuoden kohokohta, sillä sekä Karin että Carl olivat olleet sairaita koko loppuvuoden. Carl kärsi kivuliaasta silmäsairaudesta, siihen kuuluvine päänsärkyineen, joka vaikeutti työntekoa. Karinia vaivasi todennäköisesti vatsahaava. Toisaalta molempien 50-vuotispäivien juhlinta oli ollut aikaa vievää järjestää ja toteuttaa,

¹²⁵² Wallin 1887, 35.

¹²⁵³ Larsson 1902, alkuteksti.

¹²⁵⁴ Karinin kirje äidilleen toisena joulupäivänä 1904. (Kirj. Vapaam. Suomenos) Handskriftsarkivet, uppsala Universitetsbibliotek.

Carl oli myös juuri julkaissut *Larssons*-teoksen.¹²⁵⁵ Muutaman kuukauden kuluttua (14.4.1905), tapahtui se, mikä on kaikille vanhemmille käsittämätöntä – heidän vanhin poikansa kuoli. On selvää, että järkytys oli valtaisa, se näkyi myös samana päivänä Karin äidilleen lähettämän kirjeen käsialasta. ”...Hän nukkui lempeästi pois, itse siitä mitään tietämättä... Rakas äiti. En tiedä mitä tai miten kirjoittaa, mutta sinä tiedät milta minusta tuntuu...”¹²⁵⁶

Ulfin kuoleman jälkeen Karin jäi Sundborniin ja Carl toteutti tilanteen saamasta käänteestä huolimatta suunnittelemansa Euroopan-matkan. Carl vakuutti matkaltaan, ettei paennut poikansa surutyötä. Hän kuvasi luonnettaan äärimmäisyyksiä hakevaksi, jopa surutyön suhteen.¹²⁵⁷ Aviopuolisot kävivät kirjeiden välityksellä keskustelua surutyöstä, elämän ja kuoleman käsittämättömästä yhdistelmästä. Näiden luoma vastakohta vaivasi Carlia tavattomasti, kunnes hän Pariisissa ollessaan koki ahaa-elämyksen. Kaikki kiertyi Ulfin muiston ja persoonallisuuden ympärille. Hän näki Pariisin elämäntapojen kirjon sekä ihmisten elämäntapojen valheellisuuden ja kirjoitti Karinille:

”Ack, Karin, döden är inte döden, såsom vi äro straffade att känna det; nej, nu känner jag det ej så. Det börjar jubla inom mig. Må då Herren gud plocka bort ifrån oss ifall han så vill. Gubben prosten har dock kanske rätt, att de äro Guds egendom och ej vår.

En annan tanke föll mig in, att just inför och bredvid döden känner man skaparlusten och kraften. ... Död är liv, och liv är död. Det ena kan ej tänkas utan den andra. Man säger att döden är ful. Ack ja. Men livet?”¹²⁵⁸

Kirjeessä kiteytyy jo aiemmin käsitelty ja *Ett hem* -teoksessa esille tullut ajatus elämän hetkellisyydestä ja sen lainaksi saamisesta. Tämä päti myös omien lasten suhteen. Larsson ymmärsi, ettei elämältä tullut vaatia selityksiä. Se tuli käyttää elämiseen ja luovuuden toteuttamiseen. Samalla hän mainitsi taiteilijalle tyypillisesti elämän ja kuoleman suhteuttamisen kauneus-käsitteeseen. Ollessaan sopusoinnussa toistensa kanssa niistä tuli luonnollisuudessaan kauniita. Tämän ajattelutavan kautta Larsson palasi naturalismin äärelle ja hyväksyi kuoleman väistämättömyyden osaksi arkea – nähden tämän myös uuden voiman antajana.

Palmusunnuntaina 1905 kirjoitti Karin äidilleen ja muisteli Ulfin yllättävää kuolemaa. Ulf oli syntynyt 18 vuotta aiemmin juuri palmusunnuntaina. Umpisuoli oli leikattu, mutta pojan sydän ei ollut tarpeeksi voimakas ja niin hän nukahti seuraavana

¹²⁵⁵ Frieberg 1967, 171-72.

¹²⁵⁶ Karin kirje äidilleen 14.4.1905. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek. (Kirj. Vapaam. Suomennos).

¹²⁵⁷ Carlin kirje Karinille 8.5.1905. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹²⁵⁸ Carlin kirje Karinille 8.5.1905. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

iltapäivänä ikiuneen. Jolleivät lääkärit olisi kehottaneet isää jäämään paikalle, olisivat vanhemmat luulleet pojan olleen vahva ja jo paranemaan päin. Ulf oli leikkauksen jälkeen sanonut Karinille: ”Tiedätkös Mamma, luulen että leikkaus onnistui todella hyvin, sillä se ei vaivaa minua laisinkaan.” Karinin kirje osoittaa todellista luonteen lujuuutta surun ja sen mahdollisena seurauksena syntyvän katkeruuden voittamisessa. Karin tunsi äitinsä elämäkokemuksen ja tiesi tämän ymmärtävän, kun hän kuvasi suruaan myös suloiseksi. Tätä hän perusteli poisnukkuneen ihanalla muistolla, kaikella sillä hyvällä, joka jäi menneiden aikojen kautta elämään äidin mieleen. Karinista oli helpottavaa, että myös kaikki muut ajattelivat Ulfia rakkaudella – ystävät, opettajat ja ympäröivät ihmiset.¹²⁵⁹

Ett hem -teoksessa surutyötä ja aviollista elämää yhdistävä elementti oli jo aiemmin tutkimuksessa esille tullut periaate velvollisuuden täyttämisestä. Tämä näkyi helpottavana ajattelutapana myös Karinin kommentteissa: Ulf oli suorittanut velvollisuutensa elämässään ja tehnyt sen moitteettomasti sekä kunniakkaasti: ”...Carl sade ett förlossande ord ’han var färdig med sitt liv’. Alla sina plikter hade han uppfyllt med heder.”¹²⁶⁰

Elämän vaikeimpien realiteettien läsnäolo todennäköisesti kasvatti, mutten voi kuin arvata, millaisen ikävän ja surun oman lapsen kuolema vanhemmissa aiheutti. Larsson kirjoitti *Spadarfvet*-teoksen tekstiosuuksia Ulfin kuoleman aikaan ja hänen sanansa kuvaavat suhdetta pojan kuolemaan. Carl sanoi toivoneensa, että Ulfista olisi tulevaisuudessa tullut perheen tilanhoitaja. Hän odotti poikaa kotiin, sillä hän tarvitsi apua maatilanhoidon kuvaavien akvarellien tekstiosuuksien kanssa. Juuri ennen näiden aloittamista hän kirjoitti: ”I alla fall få vi vänta på Ulf.” Tämän jälkeen on tekstiosuudessa pieni musta risti, jota seuraavat sanat: ”Vi vänta icke på Ulf.”¹²⁶¹

Seuraava tekstiosuus kertoo taiteilijan suhteesta perhe-elämään muuttaneeseen tapahtumaan:

”På den nyss tillskottade grafven ligger en eternellkrans ‘Från Mormor till älskade Ulf’.
Björkarna skimra ljusgröna i sin spåda vårskrud.
Bakom dem synes Toftan, lugn och grå.
Så länge bort de blånande bergen, där ligger Svärdsjö.
Och längst bort sträcker sig oändligheten.
Evigheten”.¹²⁶²

¹²⁵⁹ Karinin kirje äidilleen palmusunnuntaina 1905. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹²⁶⁰ Karinin kirje äidilleen 14.4.1905. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹²⁶¹ Larsson 1906.

¹²⁶² Larsson 1906.

Kuin arvaten isänsä avun tarpeen akvarelliteoksen tekstiosuuksien kanssa, löysi taiteilija Ulfin jäämistöistä perheen tilan vuosittaisten työtehtävien kuvaukset. Carl liitti ne *Spadarfvet*-teokseen.¹²⁶³

Kuolleen lapsen läsnäoloa perheen arjessa kuvasti myös 1800-luvulla eläneen tohtori Christian Gottfried Körnerin perheen kertomus. Tässä kuvattiin kahden aikuisiän saavuttaneen lapsen Emman ja Theodorin kuolemia.¹²⁶⁴ Vanhempien surutyö oli koko elämänmittainen prosessi, vaikka elämä pikkuhiljaa palasikin kotiin taiteen ja musiikin sekä sosiaalisen kanssakäymisen kautta. Näen yhtenevyyden tämän aikalaiskertomuksen ja Larssonin perheen sosiaalisten käytäntöjen välillä.¹²⁶⁵ Surutyön tekeminen oli molemmilla aviopuolisoilla erilaista. Carl purki ajatuksiaan ja tunteitaan uusiin ihmisiin ja paikkoihin tutustumalla. Karin teki surutyötä kotona ja lasten seurassa olemalla, arjen rutiineja suorittamalla.¹²⁶⁶ Ihanteellisen kodin sosiaalisten käytäntöjen kannalta on olennaista nähdä, että surutyö oli prosessi, jossa ketään ei syyllistetty.

1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa siirryttiin tarkastelemaan kuolemaa lääketieteellisestä näkökulmasta. Kuolemaan johtaneiden sairauksien syyt haluttiin selvittää ja esim. koleraa käsiteltiin 1800-luvulla useissa tieteellisessä tutkimuksessa.¹²⁶⁷ ”Kuoleman voittaminen” sairaanhoidon ja lääkehoidon parantumisen avulla, avasi myös uusia mahdollisuuksia eliniän pidentämiseen.¹²⁶⁸ Lääketieteen tutkimus sai suuren huomion ja jokainen edistysaskel pyyhki pois lukuisten epäonnistumisten muiston. Uusia hoitomuotoja kokeiltiin kaikilla mahdollisilla alueilla. Edelleen liikuttiin pitkälti uskomusten varassa, vaikka esim. bakteereista oltiin tietoisia, ei antibiootteja oltu vielä keksitty. Aikakauden uusi ase sairauksia ja kuolemaa vastaan oli desinfiointi. Myös lääkärinä toimineen Rikard von Postin esittämällä ja tutkimuksessa aiemmin käsitellyillä parantuneella puhtaudenpidolla, viemäroinnillä, juomavedellä ja

¹²⁶³ Larsson 1906.

¹²⁶⁴ Bååth-Holmberg 1906, 632-36. Theodor Körner oli Bååth-Holmbergin mukaan lähes unhoon painunut runoilija ja laulaja. Vrt. Nordisk Familjebok 1885, 441-42; Hildebrand 1918, 630; Hellström 1913, 244-45.

¹²⁶⁵ Bååth-Holmberg 1907, 217. ”... Ett litet rum i deras våning hölls stängt. Därinne förvarades alla minnen av Theodor och Emma allt från deras första år och intill deras död. Varje år på deras födelsedagar gingo föräldrarna dit in för att hand i hand återkalla minnet av den flydda lyckotiden. Men livet tog dock ut sin rätt även hos dem. De många nya intressena bragte lindring; deras livliga konstsinne var ej alldeles dött; så småningom blev som genom en naturlag deras hem mer och mer åter en tillflyktsort även för konstnärer, och de båda makarnas stora musikaliska begåvning gjorde sig åter gällande.”

¹²⁶⁶ Frieberg 1967, 173-74.

¹²⁶⁷ Hambraeus 1999; Dahlin, Kuuse 2008, internetsivusto.

Jac. Sönnnerbergs avhandling 1838, Lund. ”Cholera Asiaticae brevis expositio”. Israel Hwasser 1836, Uppsala. ”Om Cholera-Farsoten” och Olof Glas 1849, Uppsala. ”Om Cholera Morbus”.

Enemmän aiheesta Hambraeus Lars: Den asiatiska koleran som disputationssämne i Sverige. Svensk Medicinsk Historisk Tidskrift, Vol. 3, Nr 1 1999.

¹²⁶⁸ Bang 1911b, 80-89.

ravinnolla oli keskeinen merkitys infektiosairauksien vähenemisessä.¹²⁶⁹ Ennen kaikkea koleraepidemioiden kohdalla oli huomattu, että niihin kuolleet olivat lähinnä likaisissa olosuhteissa elänyttä köyhälistöä. Vain 4-12 % kuului porvaristoon tai korkeampiin yhteiskuntaluokkiin, ja nämäkin olivat pääasiassa sairaiden ja köyhien kanssa työskennelleitä.¹²⁷⁰ Tätä voi tulkita ihanteellisen kodin näkökulmasta. *Ett hem* -teoksessa puhtauden ideaali yhdistyi myös kuolemanpelon poistamiseen ja elämänvoiman ylläpitämiseen.¹²⁷¹

Lääketieteen historia tarkastelee 1800-lukua infektiosairauksien aikakautena. Tuolloin kuolemaan johtaneet sairaudet olivat pääasiassa virus- tai bakteeriperäisiä ja sairauden luonne oli yllättävä, aggressiivinen ja koko kansaa koskeva.¹²⁷² Uuden ajan vitsauksena olivat olleet erilaiset rokot, kuten isorokko.¹²⁷³ Tämä vaikutti elämän ja kuoleman käsitteeseen. Aikakautta kuvasti myös radiumin keksiminen. Se oli uusia aine, joka loisti pimeässä ja kykeni tappamaan bakteereita, vaikka toisaalta aiheutti vakavia kudonsvaurioita ja palohaavoja.¹²⁷⁴ Radium nähtiin ihmeellisenä. Aineena, joka tulevaisuudessa toimisi valaisevana parantajana kuoleman kanssa käytävässä kamppailussa. Sitä kokeiltiin niin syövän kuin tuberkuloosin hoitamiseen. Kamppailussa ennen aikaista kuolemaa vastaan oli keskeisessä asemassa tieteen tuoman tiedonvalon levittäminen kaikille kansankerrostumille. Myös kirkon roolia käytettiin viestinvälittäjänä uusien käytäntöjen luomisessa. Jopa hautajaiskäytäntöä muutettiin, eikä tarttuviin sairauksiin kuolleita saanut enää haudata kirkon lattian alle tai näitä hautoja aukaista pian hautaamisen jälkeen, uusien ruumiiden hautaamiseksi.¹²⁷⁵ Aikalaisajatteluun suhteutettuna esittävät Larssonin *Ett hem* ja muut kotiaihteiset teokset elämänlaatua parantavan ja sen pitenemistä edistävän kokonaiskuvauksen, joka kertoo taistelusta bakteerien kuolemaa tuottavaa vaikutusta vastaan.

Kuolemanvakavat sairaudet koskettivat myös Larssonin perhettä. Tammikuussa 1897 oli Larssonin perhe viettänyt joulua sekä uutta vuotta Sunbornissa, jonka jälkeen Karin sairastui keuhkokuumeeseen. Carl kirjoitti *Lillmoriksi* kutsumalleen

¹²⁶⁹ Von Post 1927, 19.

¹²⁷⁰ Sachs 1992, 75. Vrt. Puranen 1992, 22-25.

¹²⁷¹ Bang 1911b, 88-89; Sundin J, Willner S. 2007, 83.

¹²⁷² Bengtsson Levin 2005, 92-94. Kun taas nykyinen periodi edustaa degeneroitumisesta aiheutuneita sairauksia: ihmiset elävät niin vanhoiksi, että kuolema johtuu lähinnä elinten rappeutumisesta.

¹²⁷³ Sköld 2005, 134.

¹²⁷⁴ Hutchinson 1903, 686-89; Nordisk Familjebok 1915, 875-76: ”Radium (af lat. ra'dius, stråle), kemiskt tecken Ra, kemiskt element, upptäcktes 1898 af Pierre och Marie Curie samt H. Bémont. ... I metallisk form framställdes radium 1910 af fru Curie och Debierne. Radiumsalter färga bunsen-lågan karminröd och ge ett mycket karakteristiskt spektrum.”

¹²⁷⁵ De Ron 1992, 231-33.

anopilleen vaimonsa vaikeasta tilasta, jonka jälkeen Hilda Bergöö oli halukas ottamaan lapset hoitoonsa. Päivittäinen yhteys tapahtui sähköitse.¹²⁷⁶ Falunista 11.1. Fru Bergöölle lähetetyssä sähkössä luki ykskantaan:

”Karin bättre. Carl”

ja seuraavan päivän sähkössä:

”Ja. Största sillhet. God skötsel. Doktorn nöjd.”

Carlin kirje on kirjoitettu samana päivänä:

”...Kan nu tala om att lifvet hängde på ett hår. Det var förfärligt. Ännu är ej all fara öfver; den minsta oförsiktighet och det kan blifva ett återfall säger doktorn; men sköterskorna se ut som om de tänkte att doktorn endast säger så för att de skola vara noga och att ej Karin sjelf skall vara olydig.

Men hon är som en engel. Hon är verkligen för god för denna jorden. Men ha vi henne en gång så skola vi väl också få behålla henne...

Om allt går som hittills reser jag med barnen om ett par dagar, dock kan det hända jag börjar en aquarell och stannar då sjelf längre...”¹²⁷⁷

Carl uskaltautui jättämään Karinin hoitajien kanssa Sundborniin ja matkusti lapsien kanssa takaisin Tukholmaan. Karin ei kuitenkaan ollut niin terve, kuin Carl oli luullut. Tämä tulee ilmi kirjeestä, jossa kerrotaan Pontus L:n soittaneen Carlille vaimon uudelleen nousseesta kuumeesta ja verisistä ysköksistä. Kirje kertoo mielestäni hyvin havainnollisesti koko perhettä ja lähipiiriä koskeneesta huolesta, samalla kun se kertoo kodin kommunikaation kannalta tärkeitä sähköisistä viestimistä.

”...Vi gräto och ojade oss hela hopen. Suzanne sprang till din Mamma i händelse hon ville följa mig till Dalarna hvilket jag naturligtvis skulle morgonen derpå... så ringde det från Falun och då var det den innerligt goda doktorn Carlson som lugnade oss med att det ej var recidiv, utan en ’kapsel’ i lungan som ej förr än nu gått sönder och gjord denna tillfälliga uppståndelse i din lilla kropp.

Så i trappan mötte Lillmor telegram från Pontus att du ej var sämre. Natten vill jag ej tala om. På morgonen skulle jag resa, men få iltelegram till Hotel Continental hur natten din varit. Der väntade Lillmor och Maria. Tio minuter innan tåget skulle gå kom telegrammet förmädlande att du haft en lugn natt och att du önskade jag stannade...”¹²⁷⁸

Karinin tilanne oli 20. tammikuuta jo parempi ja hän sähkötti Carlille, ettei tämän tarvinnut tulla Sundborniin. Kuolemanväsyneen ja sairaudesta heikentyneen Karinin kirjoittamat kirjeet ovat hauraalla käsialalla kirjoitettuja, mutta kuvastavat sisällöltään elämänhalua. Hän halusi osallistua miehensä ja lastensa arjen ongelmiin. *Ett hem* -teoksessa dynaamisen arjen taustavoimana oli Karinin elämänsenne, joka tulee esille näistä kirjeistä. Karin siirsi oman fyysisen tilanteensa syrjään ja huolehti lasten hammasharjojen hankkimisesta, sairaanhoitajalle maksamisesta ja rouva Möllerille

¹²⁷⁶ Neergaard 1999a, 211.

¹²⁷⁷ Carlin kirje 11.1.1897. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹²⁷⁸ Neergaard 1999a, 213–214:

lähetettävistä kukista enemmän kuin omasta tilastaan.¹²⁷⁹ Carl oli puolestaan edelleen kauhuissaan, mutta samalla lääkärin antamista väliaikaraporteista viisastuneena, hän vastasi Karinille syvän kiitollisuuden vallassa: ”Ja, hur skall jag nu bete mig. Det är för mig rent av något heligt med dina tre blyertsbrev. Tös! Ty du är nu för mig en helig kvinna. Du är rent av stor! Där ligger du för döden eller nyss varit med en fot i en annan värld – och så har du endast tanken för mig och ungar!”¹²⁸⁰ Karin sairaus kuitenkin pitkittyi ja Carlin palatessa Sundborniin helmikuussa 1897, hän halusi taata jatkuvan kommunikaation asennuttamalla Sundborniin puhelimen.¹²⁸¹ Tätäkin taustaa vasten on todella vaikea uskoa 1970-luvun mielipidettä, että Karin esitti hyvää vaimoa Larssonien ”perhehelvetistä” ja että tutkimani lähdemateriaali ei olisi totuudenmukaista. Aviopuolisoiden välinen huoli oli aitoa, tapahtumat todellisia ja tutkijana tunnen lähinnä tunkeutuvani avioparin intiimille alueelle, jonka tulkitsijana minulla ei ole edes oikeutta arvottaa materiaalin laatua tai vähätellä sitä.

Kuolema oli arjessa lähes alati läsnä oleva tekijä. Se tulee mentaalisenä elementtinä läpi kaiken tutkimusmateriaalin, ei tosin negatiivisena tekijänä. Näin ollen aiemmin mainittu pastoraalikirjallisuuden yhtenevyys *Ett hem* -teoksen idyllisyyden kanssa erottaa sen perinteisestä, todellisuuspakoisesta pastoraali-idyllistä. Nicolas Poussinin (1594–1665) maalaus *Et in arcadia ego* - *Olen myös Arkadiassa* (1637–1639) on tunnettu ranskalaista klassismia edustava pastoraalikuvaus, joka kertoo kuoleman läsnäolosta. Pastoraali-idyllissä kuoleman läheisyys ja läsnäolo tulkitaan useimmiten järkytykseksi: todellisuuden kosketukseksi.¹²⁸² Larssonin kotikuvauksissa kuolema on alati läsnä oleva, arjen luonnollinen osa. Esitänkin, että idyllin ja ideaalin ero löytyy kuolemasuhteesta. Idyllissä eletään ikuisesti ja tällöin kuolemakin merkitys kääntyy kuvastamaan paratiisin kaltaista Arkadiaa, kun taas todellinen koti-ideaali sisältää arjen taseiseen luopumiseen tarvittavat henkiset ja sosiaaliset käytännöt.

Karinin sairastuminen sai Carlin ymmärtämään vaimonsa merkityksen. Tämä näkyi aviopuolisoiden välisestä kirjeenvaihdosta. Karin oli edelleen Lilla Hyttinäissä ja kirjoitti Carlille Tukholmaan. Hän kertoi ajatuksistaan Tukholman oopperataloon tehtävien maalausten rekvisiitasta ja onnellisuudestaan saadessaan olla

¹²⁷⁹ Carlin kirje 20.1.1897. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹²⁸⁰ Carlin kirje Karinille 25.1.1897. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹²⁸¹ Neergaard 1999a, 225–228.

¹²⁸² Vrt. Panofsky 1955, 296–320.

Carlin maalaamien seinämaalausten seurassa.¹²⁸³ Hänestä ovien ja seinien yläreunassa olevat kukkaornamentit muistuttivat aviomiehen olemuksesta, tämän lakkaamattomasta läsnäolosta. Karin totesi humoristisesti, että aviosiippa voi katsoa lapsiaan ja ajatella, että niissä lukee hänen allekirjoittamanaan ”*Till Carl*”.

Karin oli onnellinen siitä, että elämä palautui hänen hentoon ruumiiseensa ja hän kirjoitti nauttivansa kahvinjuonnista sängyssä. Karin koki olonsa onnelliseksi ja vapautuneeksi huoneeseen sidotusta tilanteesta huolimatta.¹²⁸⁴ Hänelle elämä oli yhtä kuin kodin arkeen osallistuminen, kun taas kuolema merkitsi välinpitämättömyyttä, kaikesta vetäytymistä. Myös Carl reagoi juuri tähän elämän ja kuoleman vastapariin kirjoittaessaan vaimolleen. Rakkaus ja elämänhalu – tai elinvoima – näkyivät teoissa, ajatuksissa ja suunnitelmissa, jotka ovat jääneet myös luettaviksi jälkipolville. Karinin elämänhalu oli niin koskettavaa ja voimakasta, että Carl hankki perheen rajoitetusta taloudellisesta tilanteesta huolimatta hänelle kalliin sormuksen. Hän vaihtoi saamansa Berliinin mitalin sormukseen ja maksoi vielä ”muutamia rikstaalereita” väliä sen saadakseen. Karinille hän kirjoitti, ettei tämä suuttuisi sormuksen hankkimisesta, sillä tämä ”rakkauden pantti” kuvasi sairauden voittamista ja tosiasiaa, että vaimo merkitsi hänelle kaikkea maailmassa.¹²⁸⁵ Karin ei tiennyt kuinka kiittää aviopuolisoaan, mutta ilmoitti samaan hengenvetoon, että Carl vei perheen vararikkoon ostamalla koruja vanhalle ja rumalle vaimolleen. – Ja kaikki vain siitä hyvästä, että vaimo oli onnistunut kääntämään koko kodin elämän pääläelleen sairastumalla ja aiheuttamalla ylimääräisiä kustannuksia! Kirjeen päätteeksi Karin kehui miehensä parhaaksi mahdolliseksi aviopuolisoiksi ja epäili, ettei itse kykenisi vastaavasti olemaan yhtä hyvä ja kiltti vaimona.¹²⁸⁶

Karin sairastui uudelleen keuhkokuumeeseen uudenvuoden aikaan 1899.¹²⁸⁷ Tällöin perhe oli Tukholman asunnossa, Stora Glasbrukargatan 15:ssä.¹²⁸⁸

¹²⁸³ Alaluvussa 2.3. esitetään Carlin Karinille nimipäiväksi maalaamat kukkakoristeet Karinin makuuhuoneessa. Ne näkyvät myös akvarellissa *Britas tupplur*.

¹²⁸⁴ Karinin kirjeet Carlille tammi-helmikuussa 1897. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹²⁸⁵ Carlin kirje Karinille 16.2.1897. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹²⁸⁶ Karinin kirje Carlille 18.2.1897. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

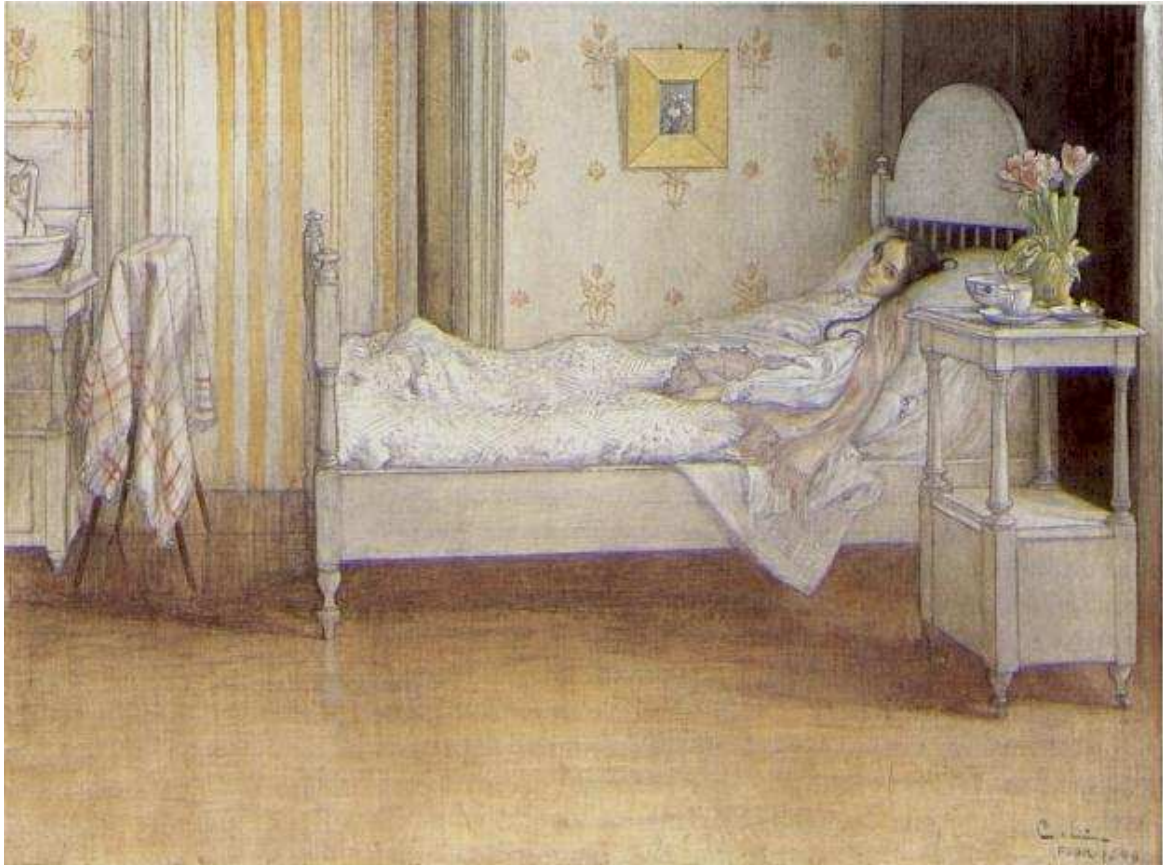
¹²⁸⁷ Frieberg 1967, 165.

¹²⁸⁸ Neergaard 1999b, 106.

Nordisk Familjebok 1891, 605-6. Alue, jolla Larssonien asunto sijaitsi, kuului yhteen niistä, joilla tehtiin kunnallista köyhäinavustusta. ”Sabbatsbergs fattighus, gemensamt för staden inom broarna och de norra stadsdelarna; Södermalms fattighus, som år 1888 aflöste de förutvarande Maria och Katarina; å samtliga fattighusen voro år 1887 tills. 1,421 personer intagna; vidare Allmänna försörjningsinrättningen å Kungsholmen (»Grubbens gärde») med 2,052 intagna: Arbetsinrättningen vid Stora Glasbruksgatan (»Dihlströmska inrättningen») med 953 intagne; två Uppfostringsanstalter, en för gossar och en för flickor, samt två Barnhem, tills. 280 barn; en Asyl för fattiga barnsängs kvinnor (23 intagna).”

Konvalescens- eli *Toipilas* -akvarelli kuvaa siten juuri *Ett hem* -teoksen julkaisun jälkeen tapahtunutta elämän ja kuoleman kamppailua.¹²⁸⁹

Så kommer dödsskrället skramlande i din trappa. Du slår dörren i lås och håller igen. Närmare och närmare kommer det. Det fattar i vredet och drar. Starkare och starkare, du rör ej längre... Springan blir allt större och större, och nu kan du se honom i hans outgrundliga ögon, som säga dig allt och intet. Som universum! Dina krafter tar slut. Du skulle just släppa sitt tag, ty dina fingrar vekna... Då går han. Helt sonika! Hon är räddad!¹²⁹⁰



Kuva 73. Larsson Carl: *Konvalescens*, akvarelli 1899 (Larssons 1902).

Äidin vakava sairastuminen ravisutti koko perhettä, varsinkin kun sairaus uusiutui. Ensimmäisellä kerralla Carl säikähti vaimon mahdollista kuolemanuhkaa, toisella kerralla hänen suhteensa kuolemaan on sävyltään tummempi. Carl lainasi virsikirjan tekstiä, josta Karin toipumisen jäkeen luki: ”Se grafen öppnas, och din vän Ut i dess djup försvinner! Han kommer ej till dig igen, Men snart du honom hinner. Snart hvila våra kalla ben, Och sommarens släkt och solens sken Skall dem ej länge lifva.”¹²⁹¹ Carl näki kuoleman väistämättömänä, ennalta arvaamattomana. *Toipilas*-akvarelliin liitetty teksti kertoo konkreettisesti kuoleman läheisyydestä, sen mentaalitasoisesta vierailusta. Kuoleman

¹²⁸⁹ sonika = utan vidare. Främmande ord i Svenska språket - Folkets Uppslagsbok 1927, 149. HIST.: sedan 1843; som spelterm 1817; i rätt tid; utan krängel’;

¹²⁹⁰ Larsson 1902, alkuteksti.

¹²⁹¹ Larsson 1902, alkuteksti.

selittämättömyys ja yllätyksellisyys korostuvat sanoista "...juuri kun otteesi hellittää ja voimasi hiipuvat, hän häipyi. Ihan yllättäen." – Elämä voitti. Kuoleman vaaran ollessa ohitse, kuvasi Larsson helpotustaan ja iloaan, kirjoittaen halunneensa halata lääkärin polvia hyvän uutisen kuultuaan. Taiteilija päätyi kuitenkin suutelemaan heikon vaimonsa sormenpäitä, hihansuita ja valkoisella tyynyillä lepäävää, hoitajan tekemää tummaa lettiä.¹²⁹² Kuoleman kosketusten jälkeen Carl maalasi Sundbornin kirkon hautauskappelin seinämaalaukset kirjoittaen niiden yhteyteen: "HERRE, LÄR MIG BETÄNKA ATT JAG MÅSTE DÖ."¹²⁹³ Näissäkin maalauksissa on kukka- ja kranssikuvioiden lisäksi sydän, risti ja kahden enkelin kasvot. Symbolisesti ne ilmaisevat, että vain rakkaus ja usko auttoivat ymmärtämään kuoleman välttämättömän olemuksen.

Ett hem -teoksesta välittyy Karinin omistautuneisuus perhe-elämälle. Kuoleman läheisyyden yhteydessä on hämmentävää nähdä Karinin epätietoisuus. Hän näki oman osansa perheessä yhteisen hyvinvoinnin kautta ja toimintansa sen edistämisenä. Hän koki itsensä osaksi perheyksikköä. Tutkimuksen näkökulmasta tämä piirre osoittaa perhesuhteeseen sitoutumista ja vastuuntuntoa, mikä oli olennainen osa ihanteellista kotikuvaa. Tämä käsitys vahvistuu Karinin päiväkirjaa lukiessa. Karin ei nimittäin ehtinyt kirjoittaa muistiinpanoja lasten ollessa pieniä, mutta Carlin kuoleman jälkeen hän aloitti eräänlaisen keskustelun aviopuolisonsa kanssa päiväkirjan kirjoittamisen kautta.¹²⁹⁴ Nämä tekstit kuvastavat avioparin saumatonta yhteyttä Carlin elämän aikana. Sitä arjellista ja jatkuvaa kommunikointia, jolla perhe ja koti pysyivät yksikkönä. Karin ei kirjoittanut päiväkirjaansa ulkopuolisille, vaan kuin keskusteluna itselleen ja poismenneelle aviopuolisolleen. Tästä todisteena luki tekstit sisältäneen kirjeen päällä teksti: "Detta får ingen röra eller läsa. Mor (Förr än efter min död)"¹²⁹⁵

Karinin kirjoitukset kuvaavat toisaalta elämän ja kuoleman välistä tasapainottelua. Hän kuvasi 13.4.1919. lasten ja lastenlasten ateljeessa järjestämää pientä juhlaa Carlin muiston kunniaksi. Karin pohdiskeli surun luonnetta: "Sorg. Den kan icke kallas så. Hvad skulle jag sörja? Äger jag Dig icke lika innerligt nu som förr?" Karin koki edelleen samaa läheisyyttä puolisonsa kanssa, vaikkei tämä enää ollutkaan fyysisesti läsnä. Hän palasi edelleen keskeiseen velvollisuuden täyttämiseen ja kysyi: "Har någon samvetsgrannare än Du förvaltat sitt pund? Kan icke också Du säga 'Nu är

¹²⁹² Larssons 1902, alkuteksti.

¹²⁹³ Forsslund 1931, 55; Neergaard 1999b, 106.

¹²⁹⁴ Karinin päiväkirjamerkinnöt 28.5.1919. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹²⁹⁵ Karinin päiväkirjamerkinnöt. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

fullkomnat`?”¹²⁹⁶ Karin näki kuoleman ajallisen oikeudenmukaisuuden. Hän ymmärsi miehensä luonteen ja luomishalun; tiesi, ettei tämä olisi voinut elää ilman fyysistä voimaa sen toteuttamiseen. Asenne on pitkälti samankaltainen kuin Carlin sanoissa: ”Nu se vi dock att det goda och sköna verkligen finns! Hvarifrån kommer bäcken? Den måste ha en källa. De godas och skönas källa måste också finnas. Säg God, säg demiurgen, säg kraften, säg världsordningen.”¹²⁹⁷ Elämän ja kuoleman kysymyksissä palataan jälleen taustalla olevaan luonnolliseen järjestykseen. Kaikella hyvällä kuin myös koettelemuksilla on tarkoituksensa, oli sen takana sitten maailmanjärjestys tai Jumala. *Ett hem* -teos kuvaa elämän voittamisen riemua mm. edellisessä luvussa esitellyssä akvarellissa *Mammas och lilla flickornas rum*. Kertaan vielä koti-ideaalin kannalta merkitykselliset sanat: ”Min älskade hustru hade nyss blifvit räddad till lifvet från en mycket svår och allvarlig sjukdom. Hon hade nu åter fått in barnen till sig; och som allt var lycka och glädje igen, sken både ungar, väggar och tak däraf. Då förstå ni.”¹²⁹⁸ Teoksen läpikulkevana punaisena lankana oli arkisen elämän arvostaminen, sillä sen kontrastina oli kuoleman läheisyys.

Aikalaisjulkaisut, kuten *Idun*-lehti käsitteli usein elämää ja kuolemaa. Esim. alkuvuoden 1902 lehti kertoi kuin Karinin ajatuksina kuoleman ja ajankulun hyväksymisestä osana elinkaarta. Artikkelissa vanhuuden viisaus nähtiin elämäkokemuksen kautta syntyvänä tietoisuutena, jonka avulla aikaa – menneisyyttä, tätä hetkeä ja tulevaisuutta – kykeni ymmärtämään paremmin. Viisautta osoitti asenne, jolla nuoruudenaikaista maailmankuvaa kykeni käsittelemään ilman katkeruutta tai kaipausta. Tällöin pystyi näkemään menetysten ohitse ja keskittymään siihen lämpöiseen tuntemukseen, joka kätkeytyi sanoihin ”silloin kerran”.¹²⁹⁹

Edellä olen kuvannut hieman eri näkökulmista ja käytännön esimerkein, kuinka Larssonin perheessä kohdattiin kuolema ja kuoleman läheisyys, kuinka ne hyväksyttiin osaksi perhe-elämän arkea. Karinin jäädessä yksin Carlin kuoleman jälkeen, hän jatkoi edelleen keskustelua puolisonsa kanssa kirjoittamisen välityksellä. Siten myös surutyön ja masennuksen kestämisessä Larssonien koti edusti käytännönläheisyyttä. Carl kertoi teoksessa *Åt solsidan* masennuksen käsittelemisestä. Hän sanoi luonnon yksinkertaisuudessaan auttavan ajatusten ja tunteiden selvittämisessä. Tuntiessaan itsensä ahdistuneeksi, taiteilija meni talvisin kirkkaan taivaankannen alle katsomaan tähtiä ja

¹²⁹⁶ Karinin päiväkirjamerkinnot 13.4.1919. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹²⁹⁷ Larsson 1915, 9.

¹²⁹⁸ Larsson 1899.

¹²⁹⁹ *Idun* 4.1.1902, 11.

kesäisin ulos puutarhaan, luontoon, kukkien pariin.¹³⁰⁰ Larssonin ohje suruun ja masennukseen oli jokaisen päivän näkeminen uutena mahdollisuutena. Taiteilija käski muistuttamaan itseään: ”Miten ihanaa tänään onkaan!”¹³⁰¹ Larssonin kotikuvausten ideaali ei siis ollut kiiltokuvan kaltainen idylli, vaan kokonaisuus sisälsi myös käytännön työkaluja arjen menetysten ja vaikeiden tunteiden käsittelyyn. Tämä elämän luonnonmukaisen syklisyyden hyväksyminen, mutta samalla sen positiivisten puolien korostaminen on *Ett hem* -teoksen kotikuvauksen ydintä. Toisaalta se on vahvuudessaan myös ärsyttänyt lukijoita.¹³⁰² Luonnonläheisestä elämästä kertoi myös Karinin päiväkirja. Vuosi Carlin kuoleman jälkeen Karin kuvasi talvisen elämän merkkejä puutarhassa. Hän näki jääkristallit puiden oksilla, ikkunalasien takaa. Itselleen päinvastaista käytöstä kuvaten, hän kertoi kuvainnollisesti vain seuranneensa virran mukana – lopettaneensa elämänsä ohjaamisen.¹³⁰³ Karin ei ottanut kunniaa kodin ideaalin kuvaamisesta itselleen, hän koki maanläheisesti olleensa taiteilijan vaimo ja tehneensä vain oman osansa perheen hoidosta.¹³⁰⁴ Tämä osa Karinin elämästä oli peruuttamattomasti takana. Muistojen virran katkaisivat hänen kuvaamansa vierailut lasten ja lastenlasten luona, muuten Lilla Hyttinä oli hiljentynyt.

Elämä jatkui. Karinin muistelmat yhdistävät *Ett hem* -teoksen ja kotikuvausten esittämän ajan ja historian, silloisen hetken ja elämän suuret kohokohdat. Muistoissa aika lakkasi olemasta lineaarista. Seuraavassa marraskuussa Karin kirjoitti kutovansa mattoa monista muistoista. Kuteissa oli pikkutyttöjen punaiset takit, jotka Carl oli maalannut. Punapilkkuinen kangas oli mekosta, jonka Carl ikuisti *Idyll*-akvarelliin Bullerholmenissa (kuva 41), lasten juostessa ilkosillaan koivikossa.¹³⁰⁵ Elämä jatkui myös taiteilijaparille ominaisesti luontoa tarkkailemalla. Karin katseli pihan jäätyneissä koivuissa istuvia harakoita ja kuvaili niiden itsetietoisia elkeitä – ”komeita tiesivät olevansa!”¹³⁰⁶

¹³⁰⁰ Larsson 1915, 10.

¹³⁰¹ Larsson 1915, 9.

¹³⁰² Esim. Lindwall 1953.

¹³⁰³ Karinin päiväkirjamerkinnöt 11. ja 22.4.1920. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹³⁰⁴ Cit. Frieberg 1967, 218. Carlin kuoltua ja Karinin täyttäessä 65 vuotta haastateltiin häntä useisiin lehtiin ja keuhuttiin kovasti. Karinin kohteliaat vastaukset olivat ystävällisen pidättyväisiä ja kuvastavat kodin ja perheen rakennetta ”...Behöver det sägas, att den karin som nu blivit så hyllad icke är jag utan att också hon är en av sin mans skapelser. Därför gläder mig denna hyllning ty jag ser däri huru högt skattad min man är...”

¹³⁰⁵ Karinin päiväkirjamerkinnöt 28.11.1920. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek. Katso akvarelli käsittelyluku 3 alussa.

¹³⁰⁶ Karinin päiväkirjamerkinnöt 28.11.1920. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek. Valokuva kappaleen 3 alussa.

Ett hem -teoksen usein esittämä veden virtaus näkyi Karinin ajatuksissa, hän kuvasi sitä kuin taiteilijana taiteilijalle. Vihreä vehnä ja ruis korostivat veden tavatonta sinisyyttä, kuten intialaisen maalarin esittämänä. Aika kului, mutta Karin ei tuntenut itseään vanhemmaksi kuin ennen. Tosin peilistä kurkistivat jo hyvin vanhat ja ryppyiset kasvot.¹³⁰⁷ Elämän ja kuoleman kierron ajatukset tulivat esille eri tavoin. Heinäkuussa 1920 hän haisteli kosteasta maasta nousevia tuoksuja auringon lasiessa mailleen. Hän kävi läpi tätiensä elämäntaivalta Lilla Hyttinäsin maisemassa, kulki sen ladon ohitse, jossa toinen tädeistä teki itsemurhan. Toden: ”Niin, miksei hän olisi niin saanut tehdä, ruumiiltaan sairaana ja elämästään valmiina kun oli”.¹³⁰⁸ Karinin sanoissa ei näy kuolemanpelkoa, eikä toisaalta sen odotusta. Hänen asenteensa muistuttaa Carlin kuvaamaa: ”Jag tror icke på döden. Nu gick en! I går gick en annan. Vart? Det får du icke veta. Icke här: du skulle icke ha gott av det; därför har du tron, därför skall du tro.”¹³⁰⁹ Kuten muiden kodin sosiaalisten elementtien kohdalla, tosiasioihin liittyneet käytännöt järjestettiin elämänlaatua ajatellen, mutta perussäännöistä ja -rakenteista ei poikettu. Niin myös elämä ja kuolema oli vain hyväksyttävä sellaisinaan.

Viimeiset valonsäteet osuivat Karinin kävelymatkalla hänen isänsä lapsuudenkotiin.¹³¹⁰

¹³⁰⁷ Karinin päiväkirjamerkinnöt 8.5.1921. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹³⁰⁸ Frieberg 1967, 217. Friebergin omat muistot Karinista liittyi elämään ja kuolemaan. Karin ei ollut kovinkaan puhelias, mutta Friebergin kehuskeltua kuolemanpelolla oli Karin todennut: ”Tror du gamla gummor är rädda för att dö då?”

¹³⁰⁹ Larsson 1919, 96.

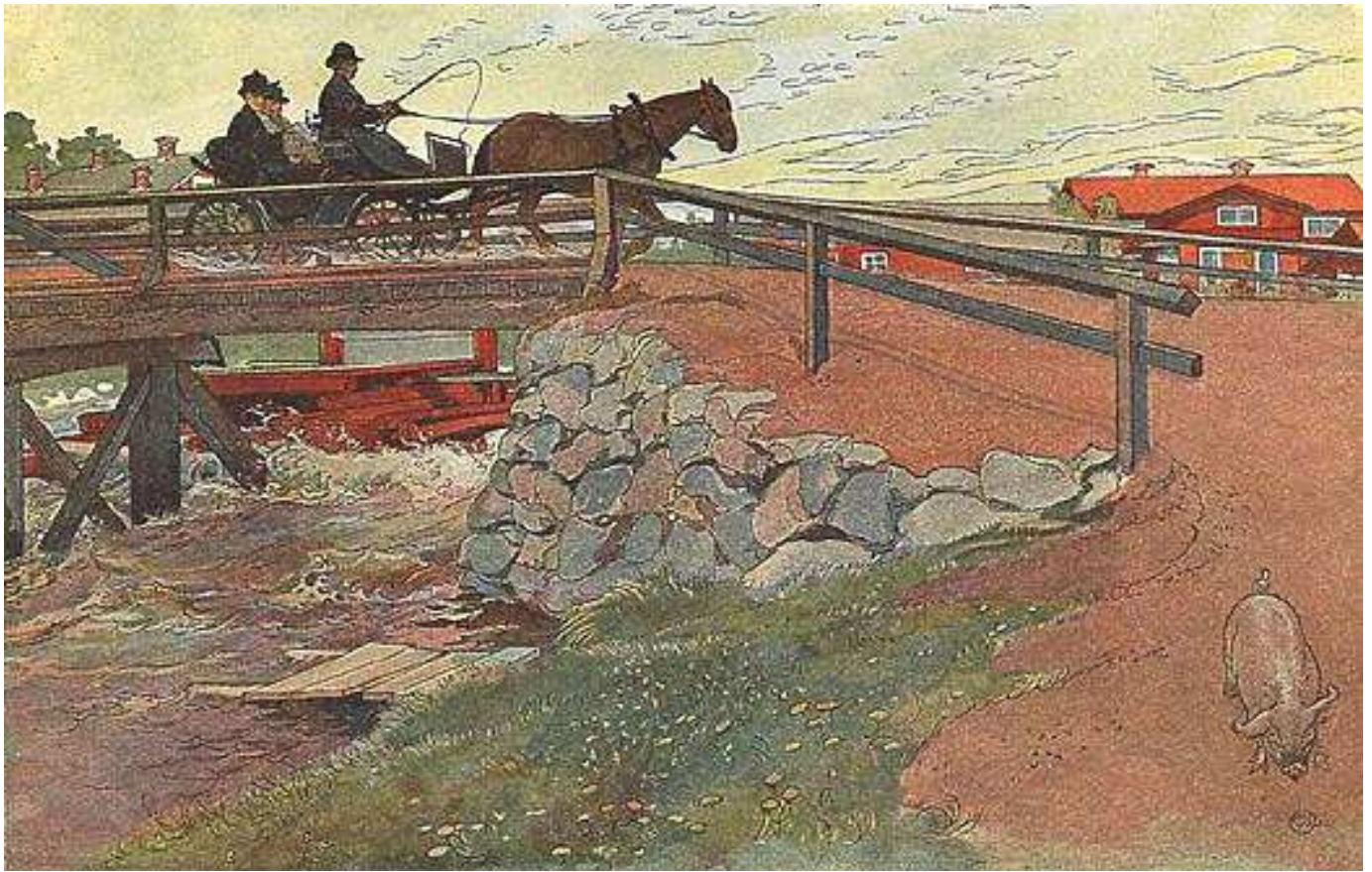
¹³¹⁰ Karinin päiväkirjamerkinnöt 3.7.1921. *Paradiset* Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

5. Taiteilijakodin erityispiirteet

Kodin erityispiirteet on luku, jossa tarkastelen Larssonin kuvaaman koti-ideaalin erikoispiirteitä, toisista koti- ja utooppisista kuvauksista poikkeavia ominaisuuksia. Näillä tarkoitan asiakokonaisuuksia, jotka tekevät *Ett hem* -teoksen ja Larssonin muut kotikuvaukset sekä aikalaismittakaavassa että tällä hetkellä poikkeukselliseksi. Samalla nämä piirteet olivat olennaisia taiteilijakodin elinehdon eli luovuuden toteutumisen kannalta. Tässä luvussa tarkastelen sellaisia *Ett hem* -teoksen kuvaaman kodin ulottuvuuksia, jotka eivät sisälly pelkästään ulkoiseen, fyysiseen olemukseen tai kodin käytäntöihin ja sosiaalisen kokonaisuuteen. Näiden erityispiirteiden yhteenveto ja tulkitseminen edellisten lukujen yhteydessä olisi vähentänyt tutkimuksen selkeyttä, sillä niissä yhdistyvät useat kodin osa-alueet. Erityispiirteitä yhdistää niiden liittyminen *Ett hem* -teoksen kuvaamaan kotiin julkisena ja alati muuntuvana taiteilijakotina.

Larssonin esittämä ja kuvaama koti oli myös metafora, elämän keskipiste. *Ett hem* -teoksen esittämän kodin monitasoisuus ja rikkaus perustui osittain Larssonin perheelle tyypilliseen tapaan pitää kotia eräänlaisena kiintopisteenä. Myös Larssonin taiteilijapersoonalla oli keskeinen merkitys *Ett hem* -teoksen kotikuvaukselle. Viimeisessä luvussa nostan esiin tärkeän kysymyksen siitä, mikä teki Larssonien kodista erityisen suhteessa muihin koteihin: se oli taiteilijakoti. Larssonin persoonan, elämäkokemuksen ja taiteilijaimagon käsitteleminen on välttämätöntä, sillä taiteilija loi kotikuvauksille ja ihanteen representaatiolle sekä sisällön että luonteen. Samalla on huomioitava, että *Ett hem* ja Larssonin muut kotikuvaukset olivat ensimmäisiä kansandemokraattisessa hengessä julkaistuja taidejulkaisuja. Tämä mediavälineenä toimiminen toi oman aspektinsa koti-ihanteen esittämiselle sekä sen nopealle leviämislle. Toisaalta aikalaismediassa käsiteltiin runsaasti henkisiä ja hengellisiä ilmiöitä ja *Ett hem* -teosta tulkittiin myös sisäisen matkan mahdollistavana mediavälineenä.

Edellä mainittujen osa-alueiden merkitys on kodin ihanteen kartoittamisen kannalta keskeinen, sillä erityispiirteiden hahmottaminen tuo Larssonin kotikuvausten tulkintaan ne ideaalin rakenneosat, jotka erottavat sen toisista utooppisista ja idealisoivista kuvauksista.



Kuva 74. Larsson Carl: *Bron*. Akvarelli teoksessa *Ett hem*, 1899.

5.1. Taiteilijakoti kiintopisteenä

Ett Hem -teoksessa on akvarelli *Bron*. Se kuvaa konkreettisesti Larssonien kotiin saapumista. Siltaa pitkin yli kuohuvan kosken ajaminen kertoo symbolisesti rajan ylittämisestä. Tutkimuksen ensimmäisessä luvussa käsittelin virtaavan veden monitasoista symboliikkaa Larssonin kuvaaman koti-ideaalin kannalta. Veden virtauksen nähtiin aikalaismateriaaleissa kuvaavan mm. ajan juoksua. Tässä luvussa käsittelen akvarellin kuvaamaa matkaa, aikakäsityksiä ja sosiaalisuutta sekä näiden mahdollistamaa kommunikatiivisuutta ja Larssonien kodin sisäistä kehitysprosessia. Tämän luvun tarkoitus on nostaa esiin ne *Ett hem* -teoksen kuvaaman arjen tekijät, jotka vaikuttivat arjen ajalliseen kokemiseen ja aikakäsitykseen. Kaikilla näillä oli keskeinen merkitys taiteilijakodin ihanteellisuuden rakentajina. Aiemmissa luvuissa on tullut monitasoisesti ilmi ideaalisen kodin yhteys onnellisuuden käsitteeseen. Akvarellin sisällön ja onnellisuuden yhdistävät Karin 2.10.1905 kirjoittamat sanat:

God Natt Älskade!
Det är riktigt bra att vara ifrån ... alla mina kära
för att i lugn och ro få tänka öfver huru gränslöst lyckig man är.
Din Karin.¹³¹¹

¹³¹¹ Karin 2.10.1905. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.



Kuva 75. Larsson Suzanne: piirros Carlista ja Karinista kotimatalla.
Ett hem 1899, 8.

Karin oli poissa kotoa ja perheen luota noin puoli vuotta Ulfin kuoleman jälkeen. Hän ilmaisee kirjeessään selkeän yksikantaisesti, että kodista ja perheen keskeltä oli välillä hyvä lähteä. Irtaantuminen ja etäisyys mahdollistivat arkisen elämän, perheen ja kodin arvon ymmärtämisen. Tätä periaatetta kuvaa myös perheen vanhimman tyttären Suzannen piirros teoksessa *Ett hem*, jossa taiteilijapari on palaamassa juhlavaatteissa kotiin. Piirroksessa keskeisessä asemassa on koti ja sinne matkaavat sekä tie, jota pitkin kulkee myös säkkiä selässään kantava mies. Niin aikalaisajattelussa kuin Karinien sanoissa kuvastuvat kodista irrottautuminen, jonka kautta mahdollistui sisäisen rauhan saavuttaminen. Tämä oli puolestaan olennaista oman onnellisuuden ymmärtämiseksi. Aikalaismenenteistä kertovat toisin sanoin myös Hostrupin sanat:

Man maa reise tilfods for att sprænge med Hast
 Alle Laenker, der binde til Hjemmet os fast;
 Man som Fuglen i Luften maa tumle sig fri
 For att glemme det daglige Livs Vrøfleri.
 For att blifve Kulturen och Moderna Kvit,
 Og de huslige Glaeder och Venners visit;
 För att löse sin Aand
 Fra de strammende Baand

Ta'er man Raendslen paa Nakken og Staven i Haand.¹³¹²

Hostrupin runo kuvastaa taiteilijaperheen liikkuvaa luonnetta samalla kun se tulkitsee kodin kommunikatiivisia suhteita. Päästäkseen irrottautumaan kaikista arkeen liittyvistä käytännöistä, oli toisinaan ”lähdeittävä vaellukselle”. Kotikäsitukseen sisältyi siten lähdön ja paluun käytännöt sekä niihin liittyvät tunteet. Tällä tarkoitan, että kotoa

¹³¹² Hostrup, *Eventyr paa Fodreisen*, 1848. ”Äfventyr på en fotresa”, bearb. af J. Jolin, 1851. *Idun* 9.6.1893, 182.

lähteminen ja sinne palaaminen olivat käytännössä hyväksytty tapa, kuten Carlin matka Eurooppaan Ulfin kuoleman jälkeen. Niin kuin runo vanhalla tanskan kielellä ilmaisee: kodista on oikeus ja mahdollisuus lähteä, katkaista kaikki siihen sitova, irtaantua tavoista ja modernista kulttuurista, jopa vieraiden tuomasta sosiaalisesta verkostosta.

Larssonien perheen kansainvälinen ja monimuotoinen matkustaminen sekä lukuisat kodin ulkopuoliset ja erityyppiset kontaktit nousevat taiteilijaperheen sosiaalisiksi erityispiirteeksi. Liljewallin tutkimus osoittaa, ettei maalaisväestöllä yleensä ollut kontakteja oman kylän ulkopuolella ja porvariston sekä työläisväestön kontaktiverkosto oli yhteisö- ja luokkarajoitteisia.¹³¹³ Taalainmaan tavat poikkesivat näistä käytännöistä; mm. vaihdantatalous oli luonut erilaisia sosiaalisia kontakteja ympäröivän maailman kanssa. Tämä liikkuvuuteen perustunut sosiaalisuus oli yksi syy alueen omaleimaisen kulttuuriperinteen synnylle.¹³¹⁴ *Ett hem* -teoksen ja Larssonin kotikuvausten ideaalia tulkitessa on tärkeää nähdä kodin luonne eräänlaisena kiintopisteenä. Koti oli paikka, josta lähdetään ja jonne helppo palata. Samalla kiinnepisteenä toimiminen muodostaa dynaamisen kontrastin kolmannessa luvussa käsitellylle omaan kotipaikkaan (*hembygden*) ja ”turpeeseen” kiintymiselle sekä oman kulttuurin ihannoimiselle.¹³¹⁵

Larssonin naturalistinen maalaus *Friluftsmålaren* oli esillä vuoden 1886 Pariisin näyttelyssä. Saadakseen teoksen perille, hän yhdisti huvin hyötyyn ja lähti taiteilija Ernst Josefssonin (1851–1906) kanssa matkalle, jonka päätepisteenä oli Sisilian pohjoiskärjen kaupunki, Messina.¹³¹⁶ Larsson julkaisi vuoden 1887 *Svea*-kalenterissa kuvitetun matkakertomuksen, jossa hän kuvasi kepeästi sekä matkan etenemistä että eri paikkoja ja niissä kohtaamiaan ihmisiä.¹³¹⁷ Matkakertomukset olivat 1800-luvun lopulle tyypillinen tapa dokumentoida uusien kulkuneuvojen kautta avautunutta matkustusta ja myös muut kirjallisuuden lajit hakivat inspiraatioita matkalla koettujen elämysten kautta.¹³¹⁸ Ennen höyrykoneen keksimistä, matkustus tapahtui pääasiassa jalan, hevoskyydillä tai laivalla. Larssonin taiteilijapariskunnan lukuisat matkat mahdollistuivat siten uuden teknologian kautta.¹³¹⁹

¹³¹³ Liljewall 1995, 130-32; Steinrud 2008, 95-101, 104-133; Flood 1960, 9-36.

¹³¹⁴ Johannesson 1980, 45-46.

¹³¹⁵ Erlandson-Hammargren 2006, 292. Keyn ja Lagerlöfin tausta-ajatuksena on usein idealisoiva kotiseutukäsitys ja korostunut kansallisuustunne.

¹³¹⁶ Svensson 1948, alkulause teoksessa Larsson: *Från Stockholm till Messina*.

¹³¹⁷ Svea 1887, 79-108; Larsson 1919, 111-23.

¹³¹⁸ Stilz 2002, 87-93;

¹³¹⁹ Andolf 1990, 52-53.



Kuva 76. Larsson Carl: *Fyn, Lilla Bälte*. Larssonin kuvitusta *Från Stockholm till Messina* teoksessa *Svea* 1887.

Toisaalta 1800-luvun lopussa innostuttiin jälleen jalkaisin vaeltamisesta ja kulttuurihenkilöistä ennen kaikkea Key, Rydberg ja Almqvist olivat patikoinnin puolestapuhujia.¹³²⁰ Kodista, kaupungista ja arkielämän sosiaalisesta maailmasta lähteminen tuovat esille uuden yhteyden pastoraalikirjallisuuden kanssa. Vaikka pastoraalit liittyvät pääsääntöisesti luonnon helmaan vetäytymiseen, voi vapaamuotoisesti ja ideaalistettuna tulkita, että myös Larssonin piirtämä Fynin avara luonto toimi pastoraalimaisemana. Sen kautta taiteilijat kokivat uudistavat seikkailunsa, löysivät kodista poikkeavassa ympäristössä sekä inspiraation että oikeat elämänarvot. Tällä tavoin tulkittuna pastoraali-ideologia yhdistyy matkan monimuotoisuuteen, joka Larssonin tapauksessa sisälsi monen tyyppisiä ympäristöjä.

Kiinto- ja kiinnepisteenä toimiva koti edustaa vapauden mentaliteettia. Liikkumisen vapaus yhdistyi Larssonien kotikuvauksissa sosiaalisuuteen ja luovuuteen. Kun kotia tarkastellaan kiintopisteenä, on ensisijaisesti nähtävä, että taiteilijaparin motivaationa oli inspiraation hakeminen ja uudistumisen tarve. Näitä ruokkivat matkat ja kodista irtautuminen, joiden kautta oli mahdollisuus kokea kulttuurierojen luomia jännitteitä. Kersti Bergroth esitti kirjassaan *Maailman Rooma* (1956), että ihmisen matkustusvietti edusti tiedonhalua. Samalla hän esitti, että omaa kulttuuria ymmärtääkseen, tuli sitä verrata muihin.¹³²¹ Tämä näkemys perustuu lähtökohtaan, jonka mukaan koti määrittää sekä matkan olemusta että kokemuksia vieraasta. Tim Youngs esittää teoksessaan *Travellers in Africa*, että brittien matkakertomukset vuosilta 1850–1900 kertovat itse asiassa Iso-Britannian omasta tilanteesta.¹³²² Toisaalta on mahdollista tulkita matkaa vieraan paikan ja kulttuurin vaikutuksen näkökulmasta. Tällöin kodin

¹³²⁰ Grandien 1987, 34–40.

¹³²¹ Bergroth 1957, 136–37.

¹³²² Youngs 1994, 6.

ulkopuolinen edustaa erilaista ja sitä kontekstia, joka vaikuttaa matkustajan, kotoa lähtijän kokemuksiin ja mielipiteisiin.¹³²³ Larssonien kodin vapautta kuvaavan mentaliteetin kannalta ei ole tarpeen käsitellä eri näkökulmia. Keskeistä on matkan salliminen ja oikeutus sekä sen merkityksellisyys kodin rikastuttamisen ja kehittymisen kannalta.

Näkemys kodista sai 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa vaikutteita median luomista matkareportaaseista. Esim. tammikuussa 1902 julkaistiin *Idun*-lehdessä kuvaus Liettuassa sijainneesta puolalaisesta kodista, joka antoi kulttuurillisesti skandinaavisesta kodista poikkeavan näkökulman. Puolalaisen vauraan kodin luonne oli lähinnä ruotsalaisen vastakohta. Sisustusihannetta kuvasti poliittisesta tilanteesta johtunut passiivinen asenne, jonka mukaan mitään kaunista ja uutta ei kannattanut hankkia; kaikki oli samanlaista kuin aikaisempien sukupolvienkin aikana.¹³²⁴ Taantunut, paikallaan pysyvä asenne muistuttaa pastoraalikuvauksia. Alkujaan pastoraalikirjallisuutta leimasi taiteellisesti matala status. Tämä liittyi niiden esityspaikkaan (topokseen) eli maaseutuun yhdistetystä ajattelutavasta, jonka mukaan sen väestö oli alhaista luokkaa arkisen ja materialistisen elämäntavan vuoksi. Tämänkaltaisen arvottava vastakkainasettelu näkyi usein myös 1800-luvun matkakertomuksissa, jotka kuvasivat pohjoismaisesta kulttuurista poikkeavia koteja ja niiden ympäristöjä.

Kodista lähteminen ja sinne palaaminen edustavat myös ajan kokemisen moninaisuutta. Myös tällä on merkityksensä Larssonien akvarellien kuvaaman koti-ideaalin ymmärtämisessä: kodin aikakäsitys sisälsi monia ulottuvuuksia, mikä omalta osaltaan vahvistaa kodin asemaa mentaalisenä kiintopisteenä. Kulttuurihistoriallisessa tutkimuksessa aikakäsitystä voidaan tarkastella monista eri näkökulmista. Anne Ollilan teoksessa *Aika ja elämä* käsitellään aikakäsityksen muutosta yksilö- ja yhteisötasoisesti, Stephen Kern tarkastelee sitä puolestaan Eurooppa-perspektiivistä. *Ett hem* -teoksen akvarellit kuvastavat rauhaisan maalaiselon arkea, jossa vuosi jaottuu syklisesti luonnonmukaisen ja yhteisöllisen kalenterin kautta. Tämä aikakäsitys oli tavanomainen kaupunkien ulkopuolella ja perustui mm. kodin työkäytäntöjen yhteydessä mainittuun viikkorytmiin; siihen, että tietyt toimet tehtiin niille perinteisinä päivinä esim. saunominen sekä siivoaminen lauantaisin ja kirkkovierailu sunnuntaisin. Vuodenajat ja

¹³²³ Pratt 1992, 6-8. Pratt esittää, että vieraisiin ympäristöihin matkaa ajettaessa asetetaan vieraiden paikkojen kontekstiin, jossa matkustajan tuntemukset, ajatukset ja kokemukset syntyvät. Pratt kutsuu tätä yhteyttä koloniaaliseksi tilaksi, se on siis vieraiden paikkojen kokemisen konteksti. Tämän koloniaalisen tilan ulkopuoliset vaikutukset mahdollistavat sitten kokemusten käsittelyn.

¹³²⁴ *Idun* 11.1.1902, 19–20. Artikkelin käsitteli myös juutalaisuus-kysymystä, sillä perhe oli puolalaisia, kaupalla rikastuneita. Toisaalta huomautettiin myös siitä, että puolalaisilla ei ollut enää oikeutta ostaa maata aiemmin kotimaanaan olleella alueella, joka tuolloin kuului Valko-Venäjään.

niiden vaihtuminen toivat alkutuotannon parissa eläneille selkeän elämänrytmin: kyntöjen, kylvöjen ja sadonkorjuun sekä soveliaiden metsästys- ja kalastusaikojen kautta.¹³²⁵

Toisaalta *Ett hem* -teos edustaa modernia ”maailman aikaa” matkustuksen ja sosiaalisten kontaktien sekä median tuoman vaikutuksen kautta. Näkemys lineaarisesta ajasta yleistyi 1800-luvulla, lähinnä kellojen ja aikataulujen kautta. Tämä aikakäsitys oli uusi ja aiheutti ongelmia esim. rautatieverkon aikatauluttamisen suhteen – jokaisessa paikassa oli alkuun omat kellonajat.¹³²⁶ Vielä vuonna 1879 kävivät kellot eri aikaa eri puolella Ruotsia.¹³²⁷ Rautatieverkon laajeneminen ja lennättimen nopea leviäminen muuttivat ihmisten aikakäsitystä radikaalisti. Agraariyhteiskunnan muutos teollistuneeksi ja moderniksi yhteiskunnaksi vaati aikakäsitteiden tarkentamista ja yhteisiä sopimuksia.¹³²⁸ Tämä johti omalta osaltaan maailmankäsityksen muuttumiseen, maailman kutistumiseen. Wolfgang Schivelbusch käsitteli rautatien vaikutusta maiseman kokemiseen eräänlaisen panoraama-havainnoinnin kautta.¹³²⁹ Jay Appletonin mukaan fyysisen voiman tarpeen muutos aiheutti maiseman ja luonnonkokemuksen muutoksen. Junalla matkustaessa yksilön ei tarvinnut enää itse fyysisesti ponnistella kukkuloille kiipeämiseksi, samalla kun matkan nopeus loi monitasoisen kuvan maiseman halki matkaamisesta.¹³³⁰ *Ett hem* -teoksen ja kodin ideaalin tulkinnassa tämä mahdollistaa akvarelliteoksen tarkastelemisen eräänlaisena kodin panoraamana, tosin yhtä asiakokonaisuutta tutkivana näkökulmana.

Kolmanneksi Larssonien kodissa oli läsnä esim. kirjeiden ja mielikuvituksen luoma ajattomuuden käsite. Tämän avaamiseksi on keskeistä huomana 1800-luvun lopun aatteita ja ajattelutapoja koskeneet muutostuulet. Tuolloin tulivat merkityksellisiksi ajan raja-arvoja pohtivat teoriat, niin Isaac Newtonin käsitykset ajan absoluuttisesta ja objektiivisesta luonteesta, kuin myös Immanuel Kantin vastareaktiona

¹³²⁵ Ollila 2000, 18–31. *Bondepraktikan* oli ruotsalainen julkaisu, jossa jaettiin ohjeita niin maatalouden hoidon kuin teknisten tekemisten osalta.

¹³²⁶ Kern 2003, 12. Vuonna 1884 siirryttiin Yhdysvalloissa yhteisestä päätöksestä rautatieverkon osalta yhteiseen aikaan. Euroopassa Greenwichin aikaan siirtyminen tapahtui Englannin tasolla vuonna 1888 ja Saksassa vuonna 1893. Käytännössä yhteisen päätöksen tekeminen vei vuoteen 1912, jolloin Ranskan presidentin johdolla päätettiin ottaa Greenwichiin perustuva aikajaottelu käyttöön.

¹³²⁷ Peterson 2003, 13.

¹³²⁸ Peterson 2003, 15; Lagerstedt 1984; *Svenska Dagbladet* 18.7.1897 ilmoittaa, että langaton lennätin on kehittyvävaiheessa, mutta sen kantavuus oli vielä suhteellisen lyhyt. Lehdessä esitellään myös tekninen piirustus, joka valaisi keksinnön rakennetta pikkutarkasti.

Vrt. Inglis 2000, 94–109.

¹³²⁹ Schivelbusch 1996. Samasta kehityksestä eriyvänä mallina Schivelbusch mainitsee myös kaupan muuttumisen tavaratalomaiseksi – panoraamakulutukseksi.

¹³³⁰ Appleton 1996, 157–59.

esittämä teoria ajan subjektiivisuudesta ja universaalisuudesta.¹³³¹ Einsteinin vuonna 1905 esittämää suhteellisuusteoriaa edelsivät vuonna 1895 Hendrick Lorentzin esittämät spekulatiot ajan suhteesta valon kaksijakoiseen nopeuteen ja sen vaikutuksesta aikakäsitykseen. Tämä aikaansai kulttuurisen muutoksen, jonka kautta välittömän tulevaisuuden kokeminen muuttui tulevaisuudensuunnitteluksi ja kuvitteelliseksi hahmottamiseksi. James Rousen ajatuksen mukaan nykyisyyden pituus oli vaihteleva ja yleinen käsitys oli, että nykyhetkeä ei ole – se on mennyttä jo sitä tarkasteltaessa.¹³³² Tämän kehityksen myötä alkoi 1800-luvun loppupuolella Jules Romainsin mukaan *unanismin* aikakausi, jolloin koko maailma nähtiin olevan yhtä. *Ett hem* -teoksen kotikäsitteiden tutkimuksessa tämä ilmenee samanaikaisuuden kokemuksessa, joka syntyi Carlin ja Karinin välisen kirjeenvaihdon luoman aikakäsityksen monitasoisuudessa.¹³³³

Matkalta lähetettyjen kirjeiden ja kodista matkakohteisiin saapuneiden vastausten aikasuhteet olivat usein päällekkäisiä. Karin ja Carl kirjoittivat toisilleen matkojen aikana, kuvaten kumpikin oman paikkansa tunnelmia. Karin huomioi Carlin olinpaikan muutoksen matkan edetessä ja osasi usein lähettää kirjeensä oikeisiin osoitteisiin. ”Älskade, du har varit så snäll som skrivit så ofta till mig... jag har blifvet så fort skämd så att jag varje afton har ådentlig feber – männe jag få bref i morgon -. I dag bref från Milano... Tack älskling! Har du heller icke fått mitt bref jag skref. Får du ej mina bref så sehär i korthet allt som passerat...” Karin kysyy myös Venetsiaan lähettämänsä kirjeen saapumisesta ja jatkaa: ”Härnäst skifver jag till Gibraltar”.¹³³⁴ Kirjeiden jääminen matkalle harmitti ja hän totesikin kaipaustaan kuvaten, että haluaisi mieluummin heittää kynän sekä musteen seinään ja halata miestänsä, kuin kirjoittaa maailman ääriin. Ajan ja paikan arvaaminen ei ollut helppoa. Karin sai kuitenkin vastauksen odotukseensa, sillä 6.4. lähetetyssä kirjeessä hän iloitsee: ”...så kom telegram, jag som skrifvet flera brev till Rom och Napoli: du måtte ej hört efter riktigt!”¹³³⁵ Karin kysyi kirjeessä tarkkoja tietoja matkasuunnitelmien etenemisestä ja miehensä suunnittelemasta aikataulusta. Puolisoiden välinen yhteydenpito kertoo konkreettisesti sekä kodin aikakäsityksen monitasoisuudesta että kodin ominaisuudesta kiintopisteenä. Kiintopisteenä olemisen taustalla oli Larssonin taiteilijaparin ajattelutapa, jonka mukaan ihmissuhde perustui kommunikaatiolle ja vuorovaikutukselle. Tätä edesauttoi

¹³³¹ Kern 2003, 11.

¹³³² Kern 2003, 11.

¹³³³ Kern 2003, 65–88 Passim. Kaunokirjallisuudessa toteutettiin ajankuvausta mm. ajatustenvirta -tekniikkaa käyttämällä.

¹³³⁴ Karinin kirje Carlille huhtikuussa 1886. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹³³⁵ Karinin kirje Carlille 6.4.1886. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

aviopuolisoiden yhteinen innokkuus kirjeiden kirjoittamiseen. Tässä perheessä kirjeiden ja sähköiden lähettäminen ei ollut pelkästään muodollisuus, vaan kertoi niin avioliiton kuin kodin sosiaalisesta luonteesta.

Larssonien kirjeenvaihto kuvaa myös aikalaismentaliteettien muutoksesta, joka johti länsimaisen elämäntavan uudelleen muotoutumisen ja perusarvojen kyseenalaistamisen. Kuten avioliittoa käsitelleessä alaluvussa tuli esille, taiteilijapari käsitteli ihmissuhteen keskeisiä kysymyksiä juuri kirjeenvaihdon kautta. Tämänkin perusteella voi nähdä erossa ja kotoa poissa olemisen nostavan esiin elämän peruskysymykset. Larssonien kirjeenvaihto ja *Ett hem* -teoksen tematiikka tuovat esille mentaliteettimuutoksen, jossa yksilölle muodostui sekä kollektiivinen että sosiaalinen minä. Berlin huomauttaa teoksessaan, että aikakautta kuvasi tämä sosiaalista muutosta yhdistänyt piirre, uudenlaisen etäisyydellisyyden löytäminen. Yksilöstä tuli individuaalinen olento, joka otti etäisyyttä kaikkeen: aikaan, paikkaan, kulttuuriin, jopa omaan itseensä ja fyysiseen olemuksensa. Samalla yksityiset radikaalit teot tulivat hyväksyttymiksi ja perinteisten näkemysten kritisointi näkyi monitasoisesti.¹³³⁶ Näiden uusien yhteiskunnallisten ajatusten käsittely tuli esille niin Larssonien kirjeenvaihdossa, taiteilijan omissa mielipiteissä ja hänen tuotannossaan. Selvää on, että aikakäsityksen muutos ja teknologian kehitys loivat yhdessä innostuksen tulevaisuuteen ja aiheuttivat maailmankuvan pienentymisen, jonka luonnolliseksi vastapariksi nousi omaan itseen sekä omille juurille kääntyminen. *Ett hem* -teoksen esittämää kodin ideaalia tarkastellessa näen, että tämä muutos polarisoi ulkomaailman ja kodin ympäristön sekä sen sisäisen maailman. Samalla se johtaa meidät takaisin perinteiseen kotikäsitteeseen, jossa koti on pelkästään siellä olemisen ja elämisen paikka. Tutkimuksen kannalta on olennaista nähdä tämän ajattelun eräänlainen henkinen vastakohta, eli koti kiintopisteinä.

Ett hem -teoksen kuvaaman kiinnepisteen kehittävä ja kasvattava olemus on sen pysyvyydessä. James A. Boonin ajatusten kaltaisesti maailmanmatkaaja (tai

¹³³⁶ Berlin 2001, 217–219. Johann Gottlieb Fichtestä (1762–1814) tuli romantiikan aatteen todellinen alkuunpanija, sillä hän asetti tahdon viileän, loogisen järjen yläpuolelle. Berlinin mukaan käsitettynä hänen maailmasuhteensa vaikuttaa olevan hyvin itsekeskeinen: ”Otan ulkomaailmasta tarvitsemi, tarkistelen sitä tarpeideni, luonteen, ongelmieni, toiveideni mukaisesti. ’En hyväksy sitä, mitä luonto tarjoaa, koska minun on pakko’, julisti Fichte, ’vaan uskon siihen, koska niin tahdon’.” Luomisen johdannaiseksi voidaan mielestäni nähdä Fichten innostus taidetta kohtaan; hän näki taiteen yksilöllisen hengen kommunikointikeinoksi, itseilmaisuksi. Fichte piti itseään - siis ihmistä - luoja, joka ei kykene hallitsemaan luomisensa empiirisiä seurauksia, sillä ne eivät kuulu hänelle, hänen todelliseen maailmaansa. Ainoat, mitkä ovat ihmisen hallittavissa, ovat hänen tavoitteensa ja asennoitumisensa. Romantiikan kauden peruseräpäteet kiteytyivät siis Fichten ajatuksissa: ”Maailmallinen epäonnistuminen jää vaille merkitystä, siksi maalliset saavutukset – rikkaudet, turvallisuus, menestys, maine – ovat joutavia; tärkeää on vain yksilön kunnioitus itseään kohtaan vapaana olentona, hänen moraaliset periaatteensa, hänen taiteelliset päämääränsä tai tavoitteensa ihmisenä.”

antropologi) tuo matkoiltaan uusia käsityksiä, jotka parhaimmillaan ovat omista olosuhteista poikkeavia.¹³³⁷ Näiden kokemusten vertaaminen ja käsitteleminen tapahtuu palaamisen jälkeen kotona, sekä yhdessä että yksin. Samalla tämä erilaisuuden kuvaamisen funktio on matkakuvauksien keskeinen elementti, sillä ilman polarisointia ja erilaisuuden kokemista ei synny tarvetta kehittäväälle pohdintaprosessille.¹³³⁸ Samalla edellä esitetty ajatus matkakertomusten kotioloja peilaavasta luonteesta nousee esille Karin sanoissa henkilökohtaisen onnellisuuden ymmärtämisestä. Matkan olosuhteet nostavat mieleen kodin käytännöt, arkielämän sosiaaliset verkostot ja ajattelutavat. Kodin olemusta kiinto- ja kiinnepisteenä kuvaa suhde aikakäsitykseen ja fyysiseen tilaan. Utopioissa topos kuvaa paikkaa, jota ei todellisuudessa ole. Larssonin koti oli todellinen paluupaikka. Richard Bergström aloittaa ranskalaista sanontaa lainaten kesällä 1893 julkaistun filosofisen artikkelin, jossa hän pohtii kotiinpaluun merkitystä arjen kokemiselle: ”En resa är icke minst behaglig, när den är slut.” Hän käsitteli aihetta vastaparien kautta. Metsien keskellä vaeltaessa oppi arvostamaan kodin olemusta – kuinka nukkavieru, kulunut tai pieni se olikaan.¹³³⁹ Parhaimmillaan matka lisää kodin elementtien, tutun ja turvallisen arvostusta. Tämä asenne yhdistyy pastoraalien nostalgiseen henkeen. Pastoraaleissa on usein keskeistä taaksepäin katsova asenne, jonka kautta kaivataan kotiin, menneeseen tai saavuttamattomaan eräänlaisena ideaalipaikkana tai kulta-aikana.¹³⁴⁰

Larssonin matkakertomus sisältää monia etäisyyttä, aikaa ja ihmisen olemassaoloa pohtivia kohtia. Hän tulkitsee myös kaikkea näkemäänsä taiteilijan silmin inspiroituneesti ja kulttuurin symboliikan sisältöjä selvittäen.¹³⁴¹ Hän hahmottaa näkemäänsä vastaparien kautta, esim. Vatikanin museon koominen ja traaginen naamari herättävät hänessä yhteiskunta- ja valtapolitiikan tulkinnan.¹³⁴² Tämä on verrattavissa suomalaismaalari Alexander Lauréuksen 1800-luvulla kirjoittaen ja maalaten tekemiin kuvauksiin Italiasta, joiden kautta hän vertaillen tulkitsee suomalaisia oloja.¹³⁴³ Kulttuurien erilaisuus kiinnosti myös Larssonia ja hän kertoi vapauden tunteen luomasta

¹³³⁷ Boon 1982, 5-6, 26.

¹³³⁸ McGrane 1989, 115–16.

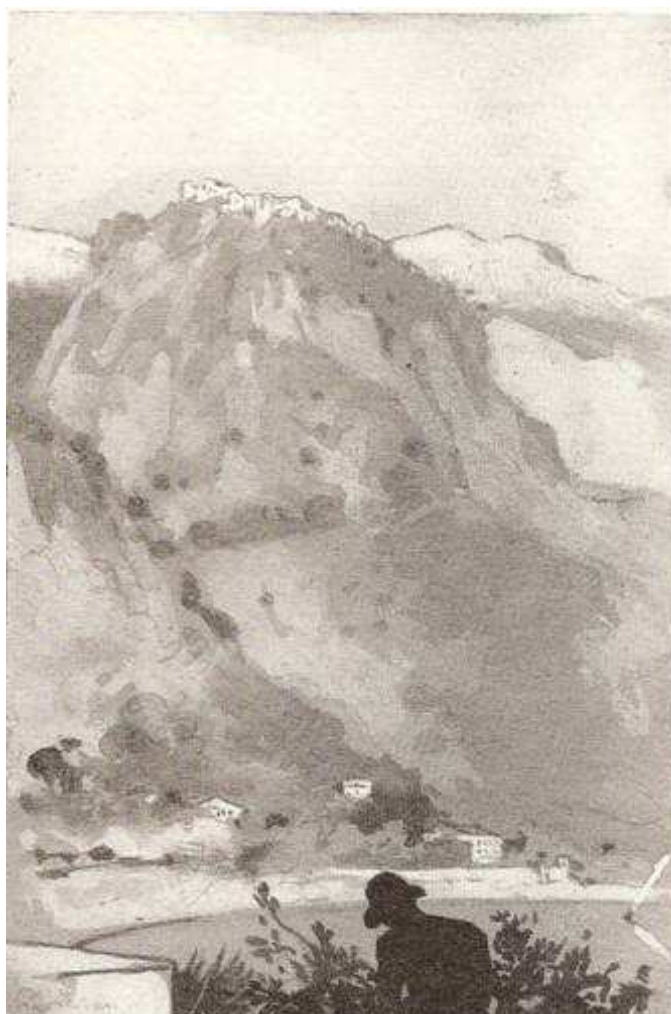
¹³³⁹ Bergström, *Idun* 9.6.1893, 182.

¹³⁴⁰ Williams 1985, 9-12.

¹³⁴¹ Larsson 1948, 56. Larsson kävi Forum Romanumilla ja ihmetteli pukin asuun pukeutuneen satyyrin olemusta. Välittömästi hän tulkitsee sen edustaneen symbolista linkkiä moraalikulttuurissa. Larsson piirsi ajatteluprosessistaan kuvan, jossa hän piti lammasta sian ja härän vertauskuvien välissä olleena linkkinä.

¹³⁴² Larsson 1948, 62. ”Den tragiska är för mig patriciern, den ”bildade”; den komiska är folket, plebejen. Den ena har vårdat, i knollror upplagt hår, den andra har stripigt; den ena har endast ”ädla, upphöjda känslor” (Ach, Du lieber Augustin...), den andra har endast det stärkande, naturfriska skratet (det goda samvetet) etc. etc.”

¹³⁴³ Keinänen 1992, 228-239.



Kuva 77. Akvarelli teoksessa Larsson:
Från Stockholm till Messina, 1946.

inspiraatiosta.¹³⁴⁴ Näennäisesti kevyt matkakertomus esittää oheisen maisemakuvan tavoin elementtejä, joiden kautta taiteilijan tutkiva ja vertaileva ajattelutapa paljastuvat. Kuten useat tutkijat ovat ajatelleet, matkakertomukset paljastavat enemmän matkaajan omasta elämästä ja kodin ja kulttuurin merkityksistä, kuin tuovat esille osa-alueita varsinaisen kohteen analyysistä.¹³⁴⁵ Kuin tätä kuvaten on Larsson sijoittanut maisemakuvan alareunaan ikään kuin piirtämään tai kirjoittamaan kumartuneen matkaajan. Matkakuvauksien maisemissa yhdistyvät usein myös romantiikan ja pastoraalin tyylit: jylhät vuoret, eksoottiset näkymät tai yötä ja myrskyä edeltävät hetket.¹³⁴⁶ Näiden kautta matkaaja saa

sekä seikkailijan että sankarin ominaisuudet.¹³⁴⁷ Terry Giffordin mukaan pastoraalitematiikalle on tavanomaista myös matkojen eli arjesta vetäytymisen väliaikaisuus; pastoraaleissakin paluu kotiin mahdollistaa matkan aikana koetun pohtimisen ja läpikäymisen.¹³⁴⁸ Koti-ihanteen tulkinnan kannalta antaa myös pastoraalinäkökulma saman lopputuloksen eli vapaa ilmapiiri mahdollistaa yksilön kehityksen. Samalla tämä näkökulma nostaa niin *Ett hem* -teoksen kotikuvaukset kuin pastoraaliteokset primitivismiin yläpuolella.¹³⁴⁹ Primitivismistä puuttuu Bergrothin esittämä oman kodin ja vieraan paikan vastakkaisuus, ja ilman vertailukohtia ei avaudu uutta keskustelemaa pohdintaa.

Ett hem -teoksen kotikuvaus on vahvan naturalistinen.

¹³⁴⁴ Buzard 1993, 81.

¹³⁴⁵ Schriber 1997, 9; Said 1995, 12.

¹³⁴⁶ Inglis 2000, 1-35. Vrt. Matkakuvaukset taiteenlajina, ennen kaikkea akvarellit.

¹³⁴⁷ Vrt. Stolz 2002, 85-104.

¹³⁴⁸ Gifford 1999, 81.

¹³⁴⁹ Marx 1964, 22.

Aikalaismateriaalissa korostuvat kodista lähtemisen ja sinne paluun yhteydessä myös kodin ihanteellisuuden eri osa-alueet. Kuvauksissa palataan usein ensimmäisessä luvussa esittämäni naturalistisen elämänskatsomuksen äärelle ja yhdistetään kodin olemus matkalla koettuun luontoon. Tästä hyvä esimerkki on Theckla Knösin runo (1893):

Ack, blefve nu strålande salen
Ack, blefve den hastigt förbytt
Till tysta, skuggiga dalen,
Där lyckliga timmar har flytt!
O, vore mjuka divanen
Min kära, mossiga sten!
Och mattan, - blommiga planen,
Och lampan – kvällssolens sken!¹³⁵⁰

Larssonin esittämien ajatusten kaltaisesti runo yhdistää niin ajan käsitteen pohtimisen kuin kodin kuvaamisen pastoraalisen elämän näyttämönä. Tämä edustaa romantiikan ajattelutapaa parhaimmillaan ja kuvastaa aikalaislähteiden tunnelmia. Kuin samasta runosta jatkuen julkaistiin vuoden 1877 *Idunissa* runo kotiinpaluusta, mutta kokonaan toisesta näkökulmasta:

När det blir mörkt på vida, öde heden,
Och solen sjunkit bakom berg och haf,
När dunkel blir den törnbevuxna leden,
Och bruten är min tunga vandringstaf,
Då vill jag dit, der solen går ej neder –
Då vill jag hem! Då vill jag hem!¹³⁵¹

Tämä näkökulma nostaa esiin myös Larssonin painottaman kodin moraalisen perustan. Uskonnollinen koti oli sekä Edenin paratiisi että palaaminen taivaaseen kuoleman jälkeen. Uskonnollissa teksteissä muistutetaan synnin helposti valtaavan kodin ja tuhoavan sen sisältäpäin. Tätä kautta elämänaikainen koti muuttui muuksi kuin taivaalliseksi lepopaikaksi ja myös kotiinpaluu taivaaseen vaikeutui.¹³⁵² Kotiinpaluu kuoleman kautta näkyi myös Larssonin kuvittamassa Wallinin runossa *Dödens Ängel*:

Och ny är himlen, och ny är jorden,
Och ny är himlens och jordens son,
Och saknar icke, odödlig vorden,
Det trånga hemmet, han kom ifrån.
Det har försvunnit,
Det är förvandladt –
Men tro, som vunnit,
Men dygt, som handlat!
I haften lotten åt er beredd,
Af låga sinnen ej hörd och sedd.¹³⁵³

¹³⁵⁰ Theckla Knösin runo, *Idun* 9.6.1893, 182.

¹³⁵¹ Svenska Familj-Journalen 1877, 321.

¹³⁵² För ungdomen och hemmet 1924, 231-34.

¹³⁵³ Wallin 1887, 37–38.



Kuva 78. Larsson Carl: Kuvitusta Wallinin runoteokseen *Dödens Ängel*, 1887, 37.

Kuten *Dödens Ängel* -runon osa ja siihen liittynyt Larssonin tekemä graafinen maisema kuvastavat, oli elämä vaivalloinen matka ja useat romantiikan hengessä kuvatut kertomukset kotiinpaluusta liikkuvat samassa teemassa aikakauden maailmantilanteen, epävarmuuden ja jatkuvan muutoksellisuuden ristiaallokossa. Bang tulkitsi aikalaisperspektiivissä 1800-luvun olleen hyvien ja huonojen aikojen vuoristorata.¹³⁵⁴ Tällä hän tarkoitti lähinnä taloudellisten tilanteiden vaihteluita. Kaikissa edellisissä alaluvuissa olen käsitellyt ihanteellisen kodin elementtejä vastaparien kautta ja nostanut esille 1800-luvun lopun haasteelliset olosuhteet konkreettisen koti-ideaalin luomisen kannalta. Aikalaislähteet kuvaavat usein miten matka todelliseen ihannekotiin oli usein koko elämän mittainen, haastava prosessi, jolloin ankeiden ja voittamattomien olosuhteiden pakosta ainoa todellinen koti saattoi toteutua ainoastaan taivaassa. Kotiinpaluun ajatus näkyy konkreettisesti Larssonin *Dödens Ängel* -runoon tekemässä grafiikassa. Matka illanruskon maisemassa, todellista ihanteellista kotia kohti, on samalla luottamuksen kuvaus. Kaiken uudistuminen, maallisen kodin vaikeuksien häviäminen ja uskon voittaminen ovat myös Larssonin tuotannon lävitse kulkeva mentaalinen lanka. Hänelle oli myös konkreettiseen, maalliseen kotiin palaaminen aina ilon juhla.¹³⁵⁵

1800-luvun puolen välin jälkeen kuvasivat monet koti-ikävä ja kodin kaipuuta. Kuten Carl Snoilsky (1841–1903) kirjoitti vuoden 1865 Italian matkaltaan: ”Jag längtar till hemmet väldeliga, och tror knappt, att jag kan hålla mig ifrån att komma hem i sommar, om än på en 8 dagar blott.”¹³⁵⁶ Key esitti perheenjäsenten kotiin palaamisen

¹³⁵⁴ Bang 1911a, 328–335.

¹³⁵⁵ Avioparin välinen kirjeenvaihto osoittaa kotiin palaamista odotetun sekä matkustajan että kotona olleiden taholta. Myös Messinan matkan kuvaukset viimeiset sanat kertovat koti-ikävästä ja kotiin palaamisesta.

¹³⁵⁶ Warburg 1905, 161. Kirje Emil Wikbladille.

kannalta olennaisen tekijän: kotona tuli äidin tai vaimon olla odottamassa.¹³⁵⁷ Tämä ajatus yhdistää kodin elementiksi käsitettävissä olevan hyvyyden. Kotiin on hyvä palata, koti on turvallinen, koti on pitkän matkan arvoinen määränpää. Tämä johtaa meidät kodista lähtemisen ja sinne palaamisen toiseen osa-alueeseen eli sosiaalisuuteen. Matkustamisen antamien kokemusten ja elämysten tarjoamat vertailukohdat mahdollistivat myös matkojen rikastuttavan sosiaalisen vaikutuksen. Wollstonecraft kiersi 1700-luvun lopussa Ruotsissa ja jäi kaipaamaan seurallisuuden sekä sosiaalisuuden eri muotoja.¹³⁵⁸ Toisaalta hän arvosti maalaisväestön välittömyyttä ja vieraanvaraisuutta, mutta hänestä silmiinpistävää oli juhla- ja vierailukulttuurin vähäisyys.¹³⁵⁹ Jo Larssonin kotikuvausten ruokakulttuuria käsitellessä tuli esille 1800-luvun lopun aikalaisajattelutapa, jonka mukaan hyvä emäntä löysi aina paikan kotiin saapuneen vieraan soppalautaselle. Periaate oli uskonnollis-moraalinen ja sen mukaan rakkauden osoittaminen kodittomille tai muuten huonompiosaisille antoi moninkertaisesti takaisin siihen sijoitetun.¹³⁶⁰ Toisaalta se osoitti sosiaalisten käytäntöjen eurooppalaistumista. Leonie Bernardini Sjoestedt esitti teoksessa *Pages suédoises* vuodelta 1908, että moderni ruotsalainen vieraanvaraisuus näkyi sosiaalisten kontaktien lisääntymisessä. Tämä ystävällinen idealismi sopii hyvin myös Larssonien kotikuvaukseen.¹³⁶¹

Kaikkialla, missä taiteilijapari Larsson liikkui ja asui, olivat keskeinen osa kotielämää vieraanvaraisuus ja sosiaalinen kanssakäyminen. Vieraiden virta ja inspiroiva vaikutus edustaa kodin kiintopisteen kulttuurista ja sosiaalista merkitystä. Samalla tavoin kuin itse tehdyt matkat, avaavat kulttuurielämykset ja sosiaaliset kontaktit uusia kehitysprosesseja.¹³⁶² Tämän käytännön osalta Larssonien tavat poikkeavat tuolloisista talonpoikais- ja porvarikäytännöistä. Tavanomaista oli, että sosiaaliset suhteet rajoittuivat oman ”luokan” ja sosiaalisen kontaktiverkoston piiriin.¹³⁶³ Näen tämän merkityksellisenä osana kodin ilmapiiriä rikastuttavaa prosessia. Tällä tarkoitan, että Larssonin kuvaama kodin ihanne ei ollut staattinen tila, jonka ulkoista olemusta kiillotettiin pysyvillä käytännöillä. Carl joutui erilaisten työtehtäviensä vuoksi muuttamaan mm. Göteborgin, Tukholman ja Sundbornin välillä. Tämän lisäksi hän teki usein matkoja

¹³⁵⁷ Key 1909, 179. ”... finna modern hemma, när de komma hem; att de i hemmet få andas en atmosfär af frid, af värme; att de där möta det vakna ögat, det lyssnande örat, den hjälpande handen; att modern är i stånd till den finkänsliga iakttagelse, som sällan ingriper i men vaket följer de ungas svårigheter...”

¹³⁵⁸ Wollstonecraft 1889, 39.

¹³⁵⁹ Wollstonecraft 1889, 26-39.

¹³⁶⁰ Idun 27.10.1893, 339-340.

¹³⁶¹ Leonie Bernardini Sjoestedt: *Pages suédoises*, Paris 1908. Svenska Turistföreningens Årsbok 1909, 469-70.

¹³⁶² McCallum 1983, 9-37; Williams 1983, 49-70.

¹³⁶³ Esim. Steinrud 2008, 67-71, 212.

näyttelypaikkoihin, kuten Pariisiin. Karinilla oli tavanomaisesti matkalaukku pakattuna näitä – toisinaan yllättäenkin – tulleita matkoja varten, sillä Carl halusi mielellään Karinin rinnalleen esim. auttamaan näyttelyn ripustamisessa.¹³⁶⁴ Karinille ja lapsille Sundborniin muuttaminen merkitsi alituisen paikan- ja asunnonvaihdon loppumista ja elämän siltä osin rauhoittumista; perhe muutti ”ainoastaan” koulunkäynnin rytmin mukaisesti Sundbornin kodin ja Falunin koulutalouden välillä. Toisaalta sosiaalinen elämä oli vapautuneen kiinteää niin Sundborniin tulleiden tuttavien kuin siellä asuneiden naapureiden ja kyläläisten kanssa. Naapurissa, *Stora Hytttäisissä* asui Karinin ystävätär Henrika Linderdahl, jonka kanssa hänellä oli samanikäisten lasten lisäksi myös kiinnostus retkien ja kävelyiden tekemiseen, muotiin ja ruoanlaittoon. Perheillä oli tapana myös pitää hauskaa yhdessä. *Ett hem* -teoksen akvarellien esittelyvuonna Carl osti myös viereisen maatilan ja talon (Kartbacken), johon hänen vanhempansa asettuivat asumaan.¹³⁶⁵

Ett hem -teoksen ja aikalaislähteiden perusteella Larssonien koti kuvaa sosiaalisilta käytännöiltään sekä taiteilijakotia että talonpoikais- ja porvaritapojen yhdistelmää. Kuten kodin sisustuksen yhteydessä tuli esille, perheellä oli tapana yhdistää niin käytäntöjä kuin toteutustapoja. Näille keskeistä oli avoimuus ja omalle perheelle sopivien ratkaisujen löytäminen. Myös Ville Vallgren kuvasi muistelmissaan Larssonien kodin vapautunutta ja vieraanvaraista henkeä. Vallgren saapui Larssonin perheen vieraaksi Tukholman näyttelyn aikaan vuonna 1897. Larssonit asuivat tuolloin vielä suurimman osan vuodesta Tukholmassa *Glasbruksgatanilla*, mutta saapuivat tällä kertaa Sundbornista pääkaupunkiin, osallistuakseen näyttelyyn ja ottaakseen lämpimästi vastaan Ranskan aikaisen tuttavan. Vuonna 1916 hän kuvasi kodin tunnelmaa teoksessaan *Ville Vallgrens ABC-bok*:

”År 1897 var jag i Stockholm, och då kom Calle in till stan från sitt landställe Sundborn. Han hade ateljé vid Glasbruksgatan, med våning till. Möblerna var efter Karins ritningar, nätta, trevliga och glada till färgen. Jag glömmer aldrig vår glädje att återse Calle. Spada var med. Karin hade ställt till en god och trevlig middag i Calles ateljé. Vi lät supar, vin och maten smaka oss, och nu sjöngs det trio. Vi hade ju ej sjungit sen Jesu Syrachs tider.

Svart var det att skiljas igen. Vi var i alla fall några dagar tillsammans på expositionen i Djurgården. Calle med Karin reste hem igen till sina kära barn och sitt älskade Sundborn. Sen dess har jag ej sett vännen Calle. Det är nu nitton år sen. Efter vad jag hört, är han alltid samma härliga Calle. Och om jag ännu någon gång kommer till Sverige, reser jag upp till Calle på Sundborn.”¹³⁶⁶

¹³⁶⁴ Snodin, Stavenow-Hidemark 1999, 161, kuva no. 186.

¹³⁶⁵ Rydin 1998, 111.

¹³⁶⁶ Vallgren 1916, 21–22. ...Huomasin, että samainen Vallgrenin kirja löytyy myös Larssonien kodista.

Vallgrenin kuvauksesta huomaa kodin sosiaalisuuden kaksi tärkeää osaa: Larssonien perheessä osattiin sekä haluttiin nauttia yhteisistä hetkistä, ja Karin oli juhlien ruokataloudellisen onnistumisen takana. Vallgren jäi kaipaamaan Callen miellyttävää seuraa ja toivoi saavansa mahdollisuuden matkustaa Larssonien luokse Sundborniin.

Ett hem -teoksen akvarellissa *Silta* (Kuva 75) saapuvat ”vieraat”, kuten Carlin vanhemmat, Lilla Hyttnäsiin, jossa heidät kotoisasti vastaanottivat veräjän luona odottavat kanat – jolleivät sitten pihalla paljasjaloin kirmanneet lapset. Viihtyvyyden ja positiivisen erillisyyden tunnetta lisäsi myös mentaalitasolla *Veräjä*, joka erotti maailman tuulet ja päästi sisään leppoisan elämän kehtoon. *Ett hem* -teoksen julkaisemisen jälkeen vierasvirta Larssonien kotiin oli kutakuinkin ehtymätön. Kodin ideaaliset kuvaukset saivat myöhemmässä vaiheessa liikkeelle myös turistit, jotka eri puolelta Eurooppaa suunnistivat matkansa kohti ihanteelliseksi kokemaansa ”kotia”. Tästä vierasvirrasta irrottautuakseen ostivat Larssonit pienen mökin *Minstastugan*, läheltä Carlin vanhempien kotitilaa Lilla Lövhultaa, Hammarbyn pitäjältä, Södermanlandista. Sinne taiteilijapari matkusti keskenään tai lasten kanssa, voidakseen pitää muutaman viikon ”lomaa” vuodessa!¹³⁶⁷ Aikalaisajattelua kuvaa se, että Larssonin kotiin saapuneet matkaaajat tulivat yleensä ilmoittamatta ja kävellen tai polkupyörän selässä.¹³⁶⁸ Samalla tavoin kuin kodista lähteminen ja sinne palaaminen kuuluivat perheen ajattelutapaan, suotiin niin tuttuun kuin tuntemattomien vierailut. *Ett hem* -teos suorastaan kutsuu koko maailman Larssonien perheen vieraaksi:

Tag biljett till Falun. Där hämtas du af Johan och min lilla trinda Brunte. Sen får du sitta så rart i mitt landtliga ekipage, och titta på Dalalandskapet, som du reser igenom. Som skjutsen varar minst fem kvarts timme hinner du se rätt omväxlande vyer. Du får prata med Johan och får veta, att du far förbi Sveden, stället där Svedenborg föddes och där Linné firade sitt bröllop med Sara Morea.

Så far du upp- och ner för ett par långgrandiga backar; men är du en praktisk man skall du glädja dig åt de väl skötta skogarna eller åt huru jämnt och vackert hafren växer. Är du en känslig själ skall du glutta in mellan stammarna och friska upp ditt dammiga öga med att se på tufvornas rika och mjuka mossor, där de små älfvorna tumla och dansa ibland lingonriset och skogsblommorna. (Men det är senare på da'n.)

Så kommer du vid Krokfors - stället där min hustrus närmaste tre generationer förfäder lefvat - till ån, som ropar till dig: "Knalla på, ty de vänta med maten." Äntligen dundra ni, likt farfar och farmor på bilden, öfver bron in i Sundborns kyrkby. Under er brusar forsen, och i rännan går timret med svindlande fart ner till Korsnäs och Runn.

¹³⁶⁷ Neergaard 1999a, 541.

¹³⁶⁸ Hult 1991, 81. Ensimmäinen samankokoiset renkaatomaava polkupyörä 'säkerhetcukeln' rakennettiin vuonna 1885. Se oli pitkälti tämän päivän polkupyörän näköinen ja verrannollisesti samaa hintaluokkaa ykkösluokan maastopyörän kanssa (n. 800e). Vuonna 1892 rakensivat veljekset Birger ja Fredrik Ljungström ensimmäisen 'Svea-velosipedin', jossa oli ylhäältä alas liikkuva polkumekanismi. Tämän kehittelyn seurauksena polkupyörän massatuotanto aloitettiin ja kuten uudistusmielisen perheen henkeen kuului, oli Larssoneilla jo heti alkuun polkupyörä käytössään.

Så skratta ni bland fasliga bråten och rykande dynghögar, öfver grannens bakgård, in genom min lilla gröna grind, där hönsen vettskrämda fara upp ur sin tupplur. Ni stanna utanför förstukvisten där Kapo för ordningens skull morrar litet, men ger er strax katten för att hälsa på sin vän Brunte. Så gör du som alla andra, att i stället för att ta oss i famn, stå och gapa på väggmålningen ofvan brandsprutskåpet, och med ett blidt uttryck läsa den söta versen öfver ingången.¹³⁶⁹

Ett hem -teoksen teksti on keskeinen tarkasteltaessa kotia kiitopisteenä. Tätä osoittaa myös se, että kodin ulko-oven yläpuolella lukee edelleen Larssonin *Ett hem* -teoksessa julkaisemat kutsusanat: *Var välkommen, kära du, Till Carl Larsson och hans fru!*¹³⁷⁰ Larssonin kuvaus kotiin saapuvalle vieraalle, matkan taitumisesta Falunista Lilla Hytnäsiin, vie meidät tutkimuksellisesti halki ensimmäisessä alaluvussa käsitellyn materiaalsen kotimaisen. Samalla se osoittaa, kuinka kansallisromanttinen perinneajattelu ja kotipaikan historian tunteminen olivat tärkeä osa *Ett hem* -teoksen esittämää koti-ideaalia. Larsson osoittaa sanoissaan myös luonnon merkityksen ihmisen hyvinvoinnin tekijänä. Matkaaja näkee kuinka hyvin metsät on hoidettu ja kuinka tasaisesti ja kauniisti kaura kasvaa. Jos matkaaja oli luonteeltaan herkkä näkemään metsän muita olevia, mainitsi taiteilija pienet keijut, jotka tanssivat metsäkukkien ja puolukanvarsien yllä. Isovanhempien tavoin Larsson odotti vieraiden saapuvan ensin naapurin roska- sekä sontaläjien ohitse ja vihdoinkin sillan yli Lilla Hytnäsiin.

Taiteilija takasi saapuville myös aterian ja hänen sanoistaan välittyy selvästi, että vieraita odotetaan. Vierailut edustavat toisesta näkökulmasta kotia kiitopisteenä. Kuten Karin totesi kirjeessä äidilleen: hänestä oli mukavaa, että vieraat kävivät heillä ja että taiteilijaparille oli luonteenomaista sosiaalisista kontakteista nauttiminen. Samankaltaisen autenttisen kuvauksen vieraiden saapumisesta Sundborniin voi nähdä Carl Larsson-Gårdenin kotisivuilla nähtävässä elokuvassa.¹³⁷¹ Filmissä Karin ja Carl ottavat vieraat vastaan kotiportailla ja ohjaavat heidät reippaasti sisään. *Ett hem* -teoksen kuvauksesta poiketen heidät kyllä halataan, mutta kukaan ei jää tuijottamaan Carlin maalaamaa tervetuliaiskylttiä! Miksi Larsson kutsuu koko maailman kotiinsa? Mikä on tällaisen uskaliaan vieraanvaraisuuden motivaatio? Omaelämäkerrassaan Larsson kiteyttää ajatuksen kodista kiitopisteenä sanoessaan matkustelleensa ”vähän kaikkialla”, mutta nauttivansa illanvietosta *Vira*-pelin merkeissä kyläläisten kanssa.¹³⁷²

¹³⁶⁹ Larsson 1899.

¹³⁷⁰ Larsson 1899.

¹³⁷¹ <http://www.clg.se/start.aspx>. Linkki 12.1.2010.

¹³⁷² Larsson 1931, 237–38.

”...först, sextiden, bjudes på kaffe med konjak, så punsch, sp bjuds cigarrerna; så slå sig mannen kring spelborden, men som det på en bricka i närheten står sprit och vichyvatten, så resa sig spelarna vid

Naapureissa kyläily ja kyläläisten kanssa vietetyt peli-illat olivat avartavia nekin, sillä Larsson totesi: ”Karin säger alltid dagen därpå: ’Vet du, det är verkligen bra att komma ihop då och då med fruarna, ty alltid får jag av dem lära något.’”¹³⁷³ Tämä vieraiden ja sosiaalisuuden virta yhdistyy tutkimuksen ensimmäisessä käsittelyluvussa esille tulleen veden vaikutukseen, joka edusti uusien ajatusten, dynaamisen voiman ja kehityksen tuojaa. Tuossa alaluvussa totesin konkreettisten materiaalistien muutosten edustaneen Sundbornin joen virtaa, jonka läsnäolo oli lakkaamaton ja samalla alati uusiutuva. Esitän, että samankaltaisesti kun taiteilijaperheelle oli keskeistä saada asua virtaavan veden äärellä, oli heille tärkeää tehdä omasta kodistaan dynaaminen keskus. Tämä oli perheen mentaalinen elinehto ja siksi Larssonien oli suorastaan pakko avata kotinsa sekä elämänsä maailmalle.¹³⁷⁴ Uskonnollis-moraalisen ajattelutavan mukaan anteliaisuudesta seurasi moninkertainen palkkio. Tämä toteutui Larssonin perheessä sosiaalisena ja luovan inspiraation rikkautena, mikä loi mm. *Ett hem* -teoksen kotikäsitteestä loistavan dynaamisen kokonaisuuden.

Kodin olemusta kiintopisteenä, kommunikaation ja ajatusten vaihdon välttämättömyyttä sekä taiteilijan ammatillista näkökulmaa valottaa myös Larssonin ja Anders Zornin välinen kirjeenvaihto. Anders ja Emma Zorn tulivat läheisiksi perhetutuksiksi heidän muutettuaan asumaan Moraan, noin sadan kilometrin päähän Falunista. Perheiden välinen sosiaalinen kanssakäyminen vilkastui 1890-luvulla ja sitä kuvaavaa vuosien mittainen runsas kirjeenvaihto. Zornista tuli taiteilijauransa aikana ulkomaita kiertänyt ja Ruotsia taidemaailmassa edustanut kulttuurialan kontaktihenkilö ja vaikka Carl saavuttikin kuuluisuutta, olivat perheiden ekonomiset tilanteet hyvin erilaiset. Joissain kirjeissä tulee ilmi Carlin tuntemus oman Lilla Hyttnäsinsä mitättömyydestä Zornin kotioloihin verrattuna, mutta keskustelun sävy on aina ystävällistä, huumorilla ja elämänviisaudella rikastettua. Zornin perhe jäi lapsettomaksi ja Zorn oli tietoinen Larssonien perheen taloudellisesta tilanteesta, niinpä useissa kirjeissä tulee ilmi hänen

hemgången vira eller gök., säga något lustigt och stöta glaset mot varann. Det är nu i regeln viskygroggar son supes. Så kommer värdinnan stegande och säger vänligt: ’Ja, när herrarna behaga ... så är en liten smörgås framsatt.’ Denna lilla smörgås är ganska stor, och, som alla fruarna äro storstättliga ’matgummor’ - Karin icke minst – så är det naturligtvis för mäktigt för att kallas enkelt; men man känner då åtminstone när man kommit hem, att man varit borta!’”

¹³⁷³ Larsson 1931, 238.

¹³⁷⁴ Larsson 1919, 52. Ajatusta osoittaa myös Larssonin tapa kommunikoida lukijan kanssa teoksiensa kautta. *De mina* -teoksessa Larsson toteaa teosten tulevan myydyiksi maailmalle ja häntä ilahduttaneen ajatuksen niiden uudelleennäkemisestä painoksina. Samalla hän kysyy lukijalta: mitä luulet katsojien ajatelleen asiasta?

halunsa saada Carlin tauluja näytteille ja myydyiksi sekä Euroopassa että Yhdysvalloissa.¹³⁷⁵

Ystävyysuhteen luonnetta kuvaa *Ett hem* -teoksen aikaan (vuonna 1898) kirjoitettu hulppean hauska ja raavaskielinen, mutta toisaalta vakavasisältöinen kirjeenvaihto. Carl oli Zornin suosituksien kautta saanut tilauksen kansainväliseen Raamattuun maalattavasta Mooseksen kuvasta. Hän lähetti useita versioita tilaajille, mutta niitä pidettiin todennäköisesti liian moderneina. Larsson oli jo manailut kirjeessään yhteiselle tuttavalle, taidemesenaatille ja taiteenkeräilijälle Pontus Fürstenbergille (1827–1902): ”...De ville att jag skulle göra en ny tekning föreställande en äkta gammal och vanlig bibelmoses, men jag bad dem dra för f-n, och även behålla de pengar, de likväl ansågo sig göra att betala mig...”¹³⁷⁶ Zorn osallistui keskusteluun ja kirjoitti Carlille Englannista:

”Käraste Lasse

De der holländarne skrefvo brev till mig och ville jag skulle göra Moses. Sent omsider svarade att jag aldrig träffat karn men det finns en svensk C.L. som kommit mer i beröring med denna verldens gångne store och vore mannen mer någon annan lefvande att visa hvem Moses verkligen var. Såna skitar fyfan! Nå du gjorde rätt – fast synd om de 2000fr.

... Det gör mig så godt få dina kråkfötter. Halsa nu Kära Karin och alla som vill ha en hälsning.”¹³⁷⁷

Carl kirjoittaa jo Amerikkaan matkustaneelle Zornille seuraavaa:

”Käre Vän!

Du är verkligen en styf menniska! Inte bara att du målar bättre än alla andra, utan du är en sån djekla bussig karaktär, gosse! Hvarför skall du vara så hygglig emot mig? Derigenom förderfvar du det lilla som är bra i min karaktär, nemligen blygsamheten, ty nu börjar jag blifva högfärdig och obehaglig. Jag tycker att du skulle blifvit botad för din vänlighet mot mig, och i din tro på min duglighet efter den der Holländska stukningen. Och så är du lika fånig fortfarande, och packar mig och min konst på en din Amerikanske vän!

... - Så obegripligt fräckt af mig att tjata med att Ni skola komma och halsa på oss. Med fasa frågade jag mig sedan: hvad skall jag, fattide, bjuda Er på! Endasta Karins och mitt hvardera hjerta, hvilka stå på vid gafvel för dig och Emma! Der har du det! Men – för fan i våld – kom inte ännu på en månad ty då först kan jag ha den usla njutningen se Dina afvundsjuka blickar irra om och på min fina atelier. Och just vid den tiden tänker jag det kan blifva varmt nog att äta under den stora björken. Men skulle Ni inte kunna hålla Er så länge – så äro Ni välkomna – innerligt – när Ni komma! Hvad detta brev skall förefalla dig fånig, men jag är visst lit fnoskig också.

Farväl på dig! Helsningar!

Din Carl¹³⁷⁸

Kirjeenvaihto kiteyttää taiteilijakodin toimimista taidepoliittisen ja

¹³⁷⁵ Nilssonin haastattelu 14.2.2006. Larssonien lapsista kaksi asui myös 'lainassa' Zornin perheessä, opiskelun ja sairauden yhteydessä.

¹³⁷⁶ Cit. Sandström 1998, 82.

¹³⁷⁷ Cit. Sandström 1998, 82.

¹³⁷⁸ Cit. Sandström 1998, 83.

ammattillisen kommunikaation kiinto- ja kiinnepisteenä. Kirjeiden kautta välittyy Larssonin ja Zornin aseveljeys modernin taidetyylin uranuurtajina ja toisiaan tukevinä kollegoina. Kirjeiden kielenkäyttö on ronskia ja kertoo sekä tilaajien että ulkopuolisten ihmisten asenteiden erilaisuudesta. Kirjeiden välityksellä kommunikointi oli tavanomaista ennen muuta porvarin piirissä: kirjeenvaihto oli keskeinen kanssakäynnin ja kaupanteon muoto.¹³⁷⁹ Larssonin kirjeestä tulee esille, että taiteilijalle koti edusti rauhallista kiintopistettä, josta käsin käytiin keskustelua niin kriittistä, ekonomisesta tilanteesta kuin taidepoliittisista mielipiteistä.

Käytännössä Zorn puolusti Larssonin maalaustyyliä ja hankki ystävälleen kutsun varakkaan taiteenkerääjän, teollisuusjohtajan Charles Deeringin luokse Yhdysvaltoihin. Carlin kirjeestä tulee ilmi, että uuden, suuremman ateljeen rakennustyöt olivat käynnissä ja että hän oli innostunut ajatuksesta esitellä sitä ”kateelliselle” ystävälleen. Todellisuudessa Zornin ateljee oli aikalaismittapuussa valtaisa, joten kirjeen sanomaan sisältyy sekä huumoria että hienoista itseironiaa. Samaisessa kirjeessä Larsson kutsuu Emman ja Andersin vierailulle, mutta pitää omia tarjottaviaan todella köyhinä. Hän huomauttaa, ettei Karinilla ja hänellä oikeastaan ollut muuta tarjottavaa kuin sydämensä – haarukalla ojennettuina(!). Larsson pyysi myös Zornin taiteilijaparia syömään suuren koivun alle, saapumaan konkreettisesti paikalle. Tällä tavoin hän ylläpiti dynaamista muutosvirtaa yllä – mahdollisti kulttuurivaikutusten ja ammatillisen inspiraation uusiutumisen. Perustelen tulkintaani sillä, että esim. Zornin rakentama ateljeeratkaaisu inspiroi Larssonia monissa käytännön suunnitelmissa. Taiteellista vuorovaikutusta kuvaa Zornin antama veistos, joka antoi Larssonille idean mallin objektiivista käsitteleviin teoksiin ja näiden kautta uuden tyyppisen näkökulman löytämiseen.¹³⁸⁰

Larssonin kodin kiintopisteenä olemista kuvaa myös arkisen ajankokemuksen tietoinen dynamisoiminen. Sosiaalinen rikkaus on koko *Ett hem* -teoksen läpi kantava voima, jonka peruskäytäntönä on yksittäisten hetkien ikuistaminen. Arjen rikkauden dynaamisiksi tekijöiksi muodostuivat siten jatkuvien pienten juhlien aiheet, lasten eläväisyys, Karin ja Carlin lämmin läsnäolo sekä arkeen sulautunut luovuus. Akvarellissa *Namsdag på härberget* näkyvät niin sisustuksellinen ja koristeellinen rikkaus kuin myös juhlinnan kautta syntynyt arkisen elämän rikkaus. Pienistä tekijöistä rakentuu elävä ja hauska kokonaisuus, joka viestittää myös

¹³⁷⁹ Steinrud 2008, 215.

¹³⁸⁰ Larsson 2008, 265-272.

sosiaalisesta huomioimisesta ja välittämisestä. Akvarelli kertoo talonpoikaiskäytäntöjen soveltamisen lisäksi käytännöistä, konkreettisista esimerkeistä, joilla kodin dynaamista voimaa ruokittiin. Naamiaisasuihin sonnustautunut kulkue toivottaa rituaalin kaltaisesti tervetulleeksi kylässä olevan ja nimipäiväänsä viettävän. Tällainen iloinen ja luova päivä alkoi varhain, sillä Carlin mukaan juhlinta aloitettiin jo aamuviideltä – jos ei jo aiemmin – ruudin sytytyksellä ja juhlalaukauksella.¹³⁸¹ Akvarellin kerronnalle ominaista on kirkkaan valon ja värien yhdistyminen tapahtuman luonteen kuvaajina.



Kuva 79. Larsson Carl: *Namsdag på härberget*, akvarelli. *Ett hem* 1899.

Jos teosta tarkastelee hetken kauemmin, voi kuvitella kuulevansa viulun iloista sointia; alaoven portailla astuu aittaan viuluniekka, jonka käden asento kertoo soitosta. Voi myös ajatella juhlintaan kuuluneen yhteislaulua ja itse keksittyjä värssyjä, sillä Larssoneilla oli tapana juhlistaa eri tilanteita omatekoisilla ja siten ainutkertaisilla värssyillä.¹³⁸² Larsson kuvaa *Ett hem* -teoksessa juhlien sosiaalista intensiteettiä ja niiden tärkeyttä sanoessaan, että jopa hänen välinimeään Olofia juhliittiin ja että yllätysjuhla sai hänet herkistymään:

Det var nog endast tillfälligtvis de lågo på Härbret den gången då Emmas namsdag firades af barnen med utklädning, kaffe på sängen och gratulationsvers, uppläst af Suzanne, klädd i min frackkostym. Det är Ulf, utklädd till kulla, som bär kaffebrickan. De öfriga lära ni nog känna igen. Det är Johan som står nere i trappan och spelar fiol, så att tårarna trilla som ärter på snälla Emma.

¹³⁸¹ Larsson 1899, 14.

¹³⁸² Larsson 1899; Neergaard 1999a, esim. 261.

Här firas alla bemärkelsedagar på liknande vis. Det börjas klockan fem, allra senaste, med kruttändning och bösskott. Pojkarna från Bjus och mjölnarens Svea bruka spela Neckens polska på gitarr och fiol, och Anna Sundin som har vackraste rösten i byn, sjunger en Sankey-sång till den.

Jag blef så där firad en Olofsdag. Jag var alldeles oförberedd, ty hvem tusan kunde misstänka att man skulle ens ha reda på detta mitt öfverloppsnamn, och hade därför icke satt mina känslor i försvarstillstånd.

Ih, jag tjöt, och det knakade i mig af sinnesrörelse när ett af barnen läste upp en vers som mamma diktat, om att jag var så ädel, så öfvermänskligt upphöjd, så... ack, vi ska inte tala om det.

I och med Härbret har jag beskrifvit alla i serien förekommande rummen. Detta, Härbret, är af Karin ordnad med afsikt att om sommaren tjäna till gästrum.¹³⁸³

Larssoneille vieraiden saapuminen merkitsi arjen rutiinien katkeamista ja usein jonkin tyyppisen juhlan järjestämistä. Toisaalta Carl ja Karin sopeutuivat nopeasti myös Sundbornin kylän lähinnä sykliseen ajankuluun; heidän elämänsä seurasi kylän juhlia ja traditioita. Vaikka kyläläiset alkuun epäilivät taiteilijaparin viihtymistä ja hämmästelivät heidän erikoisia tapojaan (lastenkasvatuksesta sisustukseen), tuli heistä perhetuttuja, joille taiteilijakodin ovet olivat avoinna.¹³⁸⁴ Perheen arjessa yhdistyivät näin ollen uskonnollisen kalenterin ja perinteisten traditioiden juhlapyhät sekä perheen omat juhlat.¹³⁸⁵ Larssonien elämäntapa muistuttaa juhlien ja näytelmätoiminnan osalta eskapistista pastoraali-idylliä, jossa kiireinen arki pilkkoutui vieraiden saapuessa ja katkaistessa tavanomaisten askareiden jatkumon.

Juhlien kannalta *Ett hem* esittelee kodin myös eräänlaisena ajallisena kiintopisteenä. Niin Kern kuin Eliade käsittelevät modernin ajan tarvetta tuottaa uudenlaisia rituaaleja ja myyttejä ihmisenä olemisen perustelemiseksi. Menneisyyden ja nykyisyyden, niin kuin myös tulevaisuuden kokeminen ovat yksilölähtöisiä. Nietzsche suhtautui menneisyyden vaikutukseen negatiivisesti, sen päälle jyräävän vaikutuksen vuoksi. Eliaden mukaan se on ymmärrettävää, sillä kun Zarathustran sanoin ”Jumala on kuollut”, on arkkityyppisten kategorioiden uudelleen toistaminen eli ajan uudeksi luominen myös lakannut (jollei usko muihin riitteihin). Tällöin historian kestäminen muodostuu raskaaksi.¹³⁸⁶ Jollain tavalla voi ajatella Larssonien kodin säännöllisten

¹³⁸³ Larsson 1899.

Nordisk Familje-Bok 1916, 701-2. Ira David Sankey (1840–1908) oli pohjoisamerikkalainen laulaja ja New Castlen metodistikirkon kuoronjohtaja 1860-luvulta saakka.

”Sedan 1870 följde han Moody (se denne) på dennes evangelisationsfärder i Amerika och Europa och sjöng därvid, utrustad med vacker baryton, ackompanjerande sig med harmonium, af honom diktade lättfattliga sånger till sina egna eller valda melodier. Dessa sånger, Sacred songs and solos, blefvo ofantligt populära och ha öfversatts till många språk. Genom bokförläggare K. A. V. Lundholm, som själf åhört Moody och Sankey, blefvo ”Sankeys sånger” under titeln ”Andliga sånger” och ”Sånger till lammets lof”, utgifna på svenska 1875.”

¹³⁸⁴ Rydin 1998, 114.

¹³⁸⁵ Pieper 1965, 59.

¹³⁸⁶ Eliade 1992, 47–77.

juhlien sekä uudistaneen arkea että aloittaneen aina eräänlaisia uusia jaksoja. Tähän viittaa myös Bringéus, joka esittää suomalaisen etnologin Karl Robert Villehad Wikmanin (1886–1975) ajatuksen perinteiden psyko-sosiaalisesta merkityksestä, jonka mukaan juhlilla oli maaginen ja rituaalinen sisältö.¹³⁸⁷ *Ett hem* -teoksen akvarellien syntyvuosina eivät Larssonit olleet asettuneet vielä pysyvästi Sundborniin ja juuri tuolloin korostui arjen kohokohtien ajan kokemista uudistanut vaikutus. Perhe-elämä jakaantui lyhyisiin jaksoihin ja sykleihin. Larsson korostaakin *Ett hem* -teoksen alkukirjoituksessa joulunvieron merkitystä kansallisesti ja perhettä yhdistävänä traditiona.¹³⁸⁸ Joulun juhliminen palauttaa meidät käytäntöjä käsitelleen alaluvun äärelle: Lilla Hytnäsissä vietetty joulun ja uuden vuoden aika lopetti kuluneen vuoden ja aloitti uuden positiivisissa merkeissä.¹³⁸⁹ Perheen juhlatraditiot yhdistyivät paikallisen maalaisväestön perinteisiin ja siten kokonaisuudesta muodostui muinaispohjoismaisia sekä kristillisiä perinteitä kunnioittava.¹³⁹⁰ Näin ollen tulkitsen, että *Ett hem* -teos kuvaa Larssonin perheen käytäntöjen kautta kotia sekä arjellisenä että ajan kokemiseen liittyneenä kiintopisteenä.

Arjellisen kiintopisteen olemus tulee esille myös *Ett hem* -teoksen akvarellissa *Kräftfiske*. Teos kertoo ympäröivän luonnon käyttämisestä pastoraalisen matkan kohteena ja perheen kesäisenä ”olohuoneena”. Samalla se kertoo perheen sosiaalisten käytäntöjen dynaamisuudesta, lasten ja aikuisten yhteistyöstä luonnon herkkujen keräämiseksi ja niiden nauttimisesta. Karin keittelee kahvia avotulella, nuorison onkiessa ja nostaessa rapuja järvestä. Joukon pieninkin saa olla mukana, istua korkeassa ruohossa ja puuhailla omiaan. Teos kuvaa arjen juhlaa. *Ett hem* -teoksessa Larsson kuvasi ravustuksen aloitusta ja sen erityistä tunnelmaa:

Den 15 augusti börjar kräftfångsten. Det blir liksom nytt lif i oss då. Alla burarna, håfvarna och spöna äro i ordning, och när klockan slår tolf på natten ror jag ut, det må vara hvilket väder det vill och i djupsvarta natten sänker jag håfvarna i det ännu svartare vattnet; sofver så till klockan fem då de större barnen väckas; och så vittja vi, under det solen i morgondimman går upp som en pannkaka öfver vasstopparna.

Bilden med det dukade bordet förklarar tillräckligt det öfriga, tänker jag.¹³⁹¹

Carl maalasi akvarellin vuonna 1897 ja se saavutti suuren suosion kansallisesti merkittävän, mutta suhteellisen vähän kuvatun juhla-aiheen ikuistajana. Teos yhdistää

¹³⁸⁷ Bringéus 1988, 244.

¹³⁸⁸ Larsson 1899, 14.

¹³⁸⁹ Hyvänä esimerkkinä se, että Carlin uusi ateljee vihittiin käyttöön symbolisesti uudelle vuosituhannelle siirryttäessä. Vihkiminen noudatti tiettyä kaavaa ja sisälsi myös eräänlaiset alkusanat tulevan ”onnen ja menestyksen” luomiseksi.

¹³⁹⁰ Bringéus 1988, 244.

¹³⁹¹ Larsson 1899.

luonnonantimet ja sosiaalisuuden ihanteellisen kodin käsitteeseen. Koti oli kiintopiste, josta tarpeen tullen Karin siirsi keittiönsä luontoon, antimiltaan rikkaan joen äärelle. Perheen ruokailuideaali oli selkeästi Arts and Crafts -liikkeen luonnollisuus-ideaalin mukainen ja toisaalta myös Grez'n aikojen ranskalaisen picnic-tyylinen.¹³⁹²



Kuva 80. Larsson Carl: *Kräftfiske*, akvarelli, *Ett hem* 1899.

Konstnärförbundet piti taidenäyttelyn keväällä 1899, jossa myös Larssonin *Kräftfiske*-teos oli esillä. *Idun*-lehti kommentoi teosta: ”*Det är ju konstnären själf, hans oförbränneliga glada humör och hans kärlek till allt, hvad lif och anda har i svensk natur.*”¹³⁹³ Larsson onnistui kotielämänsä ja arjen juhlaa kuvatessaan luomaan pastoraali-idyllisen kuvan ruotsalaisesta elämisen ihanteesta. Teos herätti positiivisia miellelyhtymiä ja kiteytti samalla ruotsalaisuutta kansallisromanttisessa tunnelmassa. Folcker kirjoitti *Handarbetets Vännerin* näyttelystä, jossa Larssonin *Kräftfiske* oli esillä gobeliiniksi kudottuna. Teos oli kudottu Pariisin näyttelyä varten ja yhdisti modernin taiteen ruotsalaiseen käsityöperinteeseen.¹³⁹⁴ Kansan tasolle tuotuna akvarellista kudottiin

¹³⁹² Liite III: valokuvat 1 ja 2.

¹³⁹³ *Idun* 6.5.1899, 3.

¹³⁹⁴ *Idun* 2.12.1899, 2-6; *Varia* 1900, 156–57. Yhteisön perfektionistisia vaatimuksia kuvasi asenne, jonka mukaan työtä kehuttiin hyväksi, samalla kuitenkin toivottiin, että taiteilijan tulisi hallita kudottujen tapettien valmistustekniikka, voidakseen neuvoa kutojia ammattitaitoisemmin.

Pariisin maailmannäyttelyssä olleen gobeliinin kaltaisia versioita koteihin myytäviksi ja niihin liitettiin Carlin kirjoittama teksti:

Att lefva i Sverige,
På äng och i dal,
I skogar, på sjöar,
I gröna blads sal.
Se, det är att vara!
Se, det är ett lif,
Att dela med vänner,
Med ungar och vif!¹³⁹⁵

Kuva-aiheen saavuttama suosio on ymmärrettävissä, sillä akvarelli on sisällöltään joulukuvausten kaltaisesti anteliaan runsas. Se korostaa kansallisromanttisessa hengessä perheyhteyttä, yksilönvapautta ja materiaalista hyvinvointia. Larssonille tyypillisesti herkkuja on kukkurakaupalla ja ne on katettu luonnon helmaan. Tyylillisesti Larssonin ulkokuvaus muistuttaa useita aikalaismaalauksia, kuten myös lukuisia pastoraali-idyllin kuvauksia, esim. Albert Wahlenbergin Nizza-aiheista maalausta.¹³⁹⁶ Samalla pastoraalikertomusten keksitty maisema ja viihdyttävät juonenkulut liittyvät perheen huvittelumuotoihin. Koti nousee ideaaliseksi kiintopisteeksi myös tuolloisten satujen ja kertomusten fiktiivisen maailman kautta. Kuten työtä ja vapaa-aikaa käsittelevässä alaluvussa tuli ilmi, perheessä luettiin paljon ja aiheista inspiroiduttiin tekemään omia näytelmäversioita. Larsson ottaa myös tämän puolen esiin teoksessaan *Ett Hem*: ”Fasonerna blifva där ännu friare, och de små barfotalassarna lapa i sig filbunke så att det står härliga till. Och som de där språka och agera! Karin, när hon riktigt skall göra klart både för sig och andra huru lifvadt det är med barnen, brukar säga: ”Det är mycket roligare än på teatern!”.”¹³⁹⁷ Sitaatti kertoo kotiin tuodun kulttuurin muovaamisesta perheen juhliin ja arkeen sopivaksi – samalla tavoin kuin uusista ja perinteisistä sisustustyyleistä sovellettiin kodin viihtyvyyden elementtejä.

Ett hem -teoksen kuvaaman kodin kiintopisteenä toimiminen perustui taiteilijakodin perheen runsaaseen matkustamiseen ja liikkuvuuteen, heidän aikaistavoista poikkeavaan vieraanvaraisuuteen (myös tuntemattomat ja kutsumattomat ulkomaalaiset olivat tervetulleita) ja perheen kontaktiverkoston laajuuteen ja kansainvälisyyteen. Kuten edellä tuli ilmi, esim. kirjeenvaihdolla hoidettiin niin sosiaalisia suhteita kuin ammatti- ja kauppasuhteita sekä osallistuttiin kulttuuripoliittiseen

¹³⁹⁵ Larsson 1899. Suom.huom. *vif* tarkoittaa vaimoa.

¹³⁹⁶ Ord och bild 1900, 177. Teos oli Fürstenbergin hankkima ja on todennäköistä, että Larsson oli myös tutustunut teokseen taiteenkeräilijän kotia maalatessaan.

¹³⁹⁷ Larsson 1899.

keskusteluun. Samalla on huomattava, että kirjeenvaihtoa käytiin usealla kielellä ja myös perheen lapset olivat monikielisiä.¹³⁹⁸

Rafaella Sartin eurooppalaisen kodin materiaalista historiaa käsittelevä tutkimus herätti ajatuksen kodin käytäntöjen luomasta ideaalista ja siihen liittyneistä ajatuksista sekä asenteista. Tarkoitán tällä niitä sosiaalisia käytäntöjä, joilla koti eri kulttuureissa rakennetaan ja joiden kautta koti käsitetään perheen yhteiseksi asuinsijaksi. Sarti käsittelee mm. avioon astumiseen liittyneitä aineellisia tekijöitä yhdessä sosiaalisen prosessin kanssa, kuten häitä.¹³⁹⁹ Tämä luotsaa omat ajatukseni kotikäsitteeseen, sen muotoutumiseen ja siitä toisille kertomiseen. Kodin ideaali on kulttuuria yhdistävä tekijä. Hyvän kodin rakenneosat ovat yhteisesti tunnistettavia, ihmiselle olemassaololle keskeisiä. Vaikka ihanteiden toteutukset poikkeavat toisistaan, ovat rakenneosat samoja. Kodin ihanteen esittäminen kertoo Larssonien tapauksessa myös kodin ihanteen tietoisesta rakentamisesta. Se on useiden rakenneosien yhteensovittamisen tulos, jossa materiaallisen, arjen käytäntöjen, sosiaalisen ja mentaalitasojen erilaiset elementit kutoutuvat kokonaisuudeksi. Taiteilijaperheen kodissa yhdistetään maailmalta saadut vaikutteet ja inspiraatiot oman elämän haasteiden sekä henkilökohtaisten mieltymysten kautta toimivaksi kokonaisuudeksi. Tällöin koti muodostuu monitasoiseksi ja eläväksi kiintopisteeksi, josta niin sosiaaliset kuin mentaalisetkin matkat tehdään ja jonne näitä osa-alueita käsittävät uudistukset tuodaan. Kodista tulee monimuotoinen prosessoinnin paikka, samalla kun se on perheen yhteisen elämän keskipiste.

Sartin herättämä ajatus toteutuu Larssonien kotikäsitetyksessä. Kiinto- ja kiinnepisteen käytännön merkitys näkyy vielä vuonna 1915 *Midvinterblot*-maalauksen saaman kritiikin ja epäonnistumisen yhteydessä, jolloin Larsson kirjoitti Pontukselle armeijaan, että tarvitsi tauon työntekoon. Taiteilija tarvitsi lyhytaikaisen paikanvaihdon negatiivisten ajatusten katkaisemiseksi ja työnnon palauttamiseksi, minkä vuoksi koko perhe matkusti Kalmarin.¹⁴⁰⁰ Näin ollen esitän, että Larssonien kodin toimiminen kiintopisteenä mahdollisti lakkaamattoman, eri tasoilla tapahtuneen kommunikaation ulkomaailman kanssa, joka muodostui keskeiseksi elinvoiman lähteeksi. *Ett hem* -teoksen kuvaaman elinvoimaisen ja dynaamisen kodin elävyys perustui taiteellisten ja sosiaalisten käytäntöjen aikaa pilkkovaan sekä inspiroivaan vaikutukseen. Taiteilijakodin käytäntöjen poikkeuksellisuus kiteytyy ”kolmijalkaan”, joka muodostuu

¹³⁹⁸ Puhelinhaastatelu, Carl Larssongårdenin entinen intendentti Nilsson, Marianne. 20.4.2010.

¹³⁹⁹ Sarti 2002, 42–74.

¹⁴⁰⁰ Neergaard 1999a, 549–50.

matkojen, vierailujen ja juhlien virkistytävästä yhdistelmästä. Aikalaistavoista poikkeavat sosiaaliset käytännöt vaikuttivat perheen sisäiseen aikakäsitykseen, uudistaen ja luomistyöhön innostaen. Tätä kodin kiintopisteen elinvoimaa ja samalla turvallisuutta kuvaavat hyvin Larssonin sanat: ”Här sitter den forne lille gossen, nu blifven hvad åtminstone ungdomen kallar en gubbe, däst och stinn i sin afkrok af världen, rätt glad att vara på afstånd från striden och farorna, omgifven af sina älskade ...”¹⁴⁰¹ Elämän eri vaiheissa olivat kodista lähtemisen ja sinne palaamisen tahti sekä matkoihin liittyneet vaatimukset erilaiset. *Ett hem* -teoksen kuvaaman kodin luonnetta mentaalisenä kiintopisteenä edustavat erinomaisesti Larssonin päätössanat Messinan matkakertomuksessa: ”Jag tänker du i detta laget längtar hem. – Hokus pokus filiokus ... och nu är du åter hemma vid din egen härd. Men mera ”bildad”; det finns ingenting som bildar som resor. Tack för gott sällskap!”¹⁴⁰²

¹⁴⁰¹ Larsson 1913.

¹⁴⁰² Larsson 1948, 70.

5.2. Taiteilijan kädenjälki



Kuva 82. Larsson Carl: *Framför spegeln*.
Akwarelli 1900.

Ett hem on kirja, jossa yhdistyvät Larssonin akvarellit ja maalauksiaan selventävät tekstit. Larssonien kotikuvauksen ihanteellisuuden tutkimuksessa on olennaista nähdä taiteilijan persoona sekä kodin representaation että *Ett hem* -teoksen luojana. Molempien osalta Larsson edustaa avainta ihanteen kuvauksen avaamiseen. Taiteilijan persoona ja ammatillinen olemus toivat kodin esitykseen erityispiirteitä, joiden kautta *Ett hem* -teos ja Larssonin toiset kotiaiheiset kuvaukset muodostuivat poikkeukselliseksi sekä taiteellisina että median tuotteina.

Ett hem sisälsi muiden Larssonien kodista kertovien teosten kaltaisesti lukuisia, itsenäisestikin tulkittavia taideteoksia. Taidehistorian näkökulmasta kokoelmateoksen tekee erityiseksi sen kokonaisvaltainen keskittyminen yhden realistisen aihepiirin ympärille: kotiin. Kulttuurihistoriallisesti teos kertoo monitasoisesti 1800-luvun lopusta. Tällä osa-alueella sen tekee poikkeukselliseksi suorasukainen ja avoin tapa kertoa henkilökohtaisesta elämästä ja aikalaisolosuhteista. Samalla teos on taiteilijakodin kuvaus, jossa kerrotaan Larssonin omasta taiteilijuudesta, siihen liittyvästä työskentelystä ja sen puitteista. Alaluku *Taiteilijan kädenjälki* hahmottaa Larssonin taiteilijamentaliteetin tuomaa perussävyä kodin esittämiseen: millaisen vaikutuksen kansainvälisesti tunnetun taiteilijan olemus toi kodin ideaalin kuvaukseen?

Tutkimuskysymyksen selvittämiseksi käytän taiteilijan olemuksesta kolmea eri käsitettä: taiteilijan persoona, taiteilijaimago ja taiteilijaidentiteetti. Taiteilijan persoona on lähinnä psykologinen käsite. Tällä tarkoitan Larssonia yksilönä, jolla on tiettyjen lähtökohtien, tapahtumien ja elämäkokemuksen kautta oma henkilöhistoriansa. Taiteilijaimago on puolestaan taiteilijasta annettujen ulkopuolisten käsitysten ja taiteilijan ulkopuolisille luoman käsityksen yhtälö; tämä on ennen kaikkea median luoma ammatillinen kuva Larssonista. Kolmas käsite, eli taiteilijaidentiteetti kuvastaa taiteilijan koulutuksen ja ammatillisen kehityksen yhteenliittymää taiteilijan ammatillisten päämäärien ja valitseman ilmaisutyylin kanssa. Kaikilla näillä osa-alueilla oli merkityksensä *Ett hem* -teoksen ja sen esittämän kotikuvauksen luomisessa.

Heti *Ett hem* -teoksen julkaisun jälkeen maalasi Larsson itsestään hyvin elegantin omakuvan, jossa punaisen ja kullan sävyt leikkivät pehmeiden linjojen kanssa. Hänen tyylilleen tavanomainen tarkkalinjaisuus ja moninainen kirkasvärisyys ovat tilapäisesti poissa. Omakeuva kertoo aktiivisesta voimasta, etenemisestä ja selkiytyneestä elämäntehtävästä. Teos on hyvin pelkistetty. Se esittää taiteilijan sekä itseään tutkiskelevana että ikään kuin taisteluun valmistautuneena. Musta-punainen vaatetus muistuttaa hänen myöhemmin käyttämää asetelmaa akvarellissa *Rouge et Noir*, missä hän kuvaa orientalismin hengessä itämaisuutta.¹⁴⁰³ Värivalinta kuvaa uskaliaasta, itsevarmaa asennetta. Tämän taustalla, kuin luovina ajatuskiehkuroina toistuu luonnon inspiroima muotokieli köynnöskuvioinneissa ja valkoisen nojatuolin muodoissa. Maalaus oli esillä *Konstnärsförbundetin* kevätnäyttelyssä vuonna 1901 ja sitä kuvattiin *Varia*-lehdessä uskaliaaksi, rohkeaksi, mutta samalla onnistuneeksi toteutukseksi.¹⁴⁰⁴ Kirjassa *Larssons* (1902) taiteilija kiteytti sekä *Ett hem* -teoksen taiteellista taustaa että yleisesti taiteen tekemistä. Larssonin mukaan taiteilija oli luodessaan vapaa tieteen keksinnöistä ja ajan tuomista uutuuksista. Maalatessaan hän siirtyi mielikuvituksen voimapiiriin, joka mahdollisti uusien maailmojen luomisen. Taiteilijalle läheiset, rakkaat ihmiset ja luonto muodostivat yhdistelmän, josta luovuus kumpusi.¹⁴⁰⁵ Tämä sama aihe nousi esiin jo ensimmäisessä käsittelykappaleessa, kun Larsson yhdisti kodin ulkoiset ominaisuudet

¹⁴⁰³ Larsson 2008, 77-78.

¹⁴⁰⁴ *Varia* 1901, 227-8. Samaisessa näyttelyssä Larssonilla oli esillä myös Rouva Thielin muotokuva, joka sai osakseen runsaasti kehuja.

¹⁴⁰⁵ Larsson 1902. ”De exakta vetenskaperna kan jag bestämt förr vara utan för min lycka och lifsglädje, men fantasien är det, som målar om både naturen, min älskade och mina vänner, såsom jag vill ha dem. Den skapar nya världar åt mig, när jag blir led på denna, och den leder min själ ända fram till paradiset port, och låter mig kika in litet i en springa på staketet.”

taiteen tuottamisen onnistumiseen.¹⁴⁰⁶ Molemmat kommentit kertovat myös Larssonin voimakkaasta tahdosta ja selkeistä mielipiteistä. Nämä olivat ominaisuuksia, jotka toistuvat läpi tuotannon ja näkyvät *Ett hem* -teoksen esittämän kodin elementeissä. Selkeät mielipiteet, jotka esitetään rehellisesti ja suorasukaisesti, vastaavat akvarelleissa Larssonin tapaa käyttää tussia selkeissä rajaviivoissa. Selkeälinjaisuus antaa rakenteelle muodon, mahdollistaa teosten ja kirjoitusten helpon ymmärrettävyyden.

Taidehistorioitsija Carl Gustaf Laurin (1868–1940) näki Larssonin elinvoimaisena, mielipiteiltään ja taiteelliselta tyyliltään vahvana persoonana ja että nämä ominaisuudet näkyivät kaikissa hänen teoksissaan. Laurinille Larssonin soveltava tyyli edusti monumentaalisuutta niin persoonana kuin taiteilijana.¹⁴⁰⁷ Larsson totesi luovuuden, luonnon elementtien ja ahkeruuden mahdollistavan hänelle uusia polkuja, uusia näkökulmia, jotka johtivat hyvään lopputulokseen. Hänelle uudet ajatukset muodostivat tien paratiisin portille – antoivat mahdollisuuden kurkistaa aidanraosta sisään paratiisiin. Larsson käytti symboliikkaa sekä teksteissään että taiteessaan. Tämä symboliikka kertoo herkkyydestä, joka näkyi niin ajatuksissa, elintavoissa kuin kodin kuvauksessa.¹⁴⁰⁸ Syvällisyyden suhteen on huomioitava, että Larsson maalasi *Ett hem* -teoksen akvarellit keski-ikäisenä, jo menestyneenä ammattilaisena. Ideaalisen kodin kuvaus oli siten sekä Laurinin kuvaaman elämäkokemuksen että ammattitaidon yhdistelmä. Toisaalta *Ett hem* ei olisi voinutkaan syntyä taiteilijan nuoruuden päivinä: kaikki kodin rakenneosat eivät olisi olleet läsnä, eivätkä myös teoksen esittämiseen tarvittavat kyvyt kehittyneet. Millaisia olivat sitten ne taiteilijuuden ja Larssonin persoonan elementit, joilla oli merkitystä kodin ideaalin esittämiselle?

Larssonin alkutaival taiteilijana oli taloudellisten vaikeuksien reunustama. Ruotsin Akatemia huomioi jo varhain hänen maalausvedoksensa, jotka osoittivat

¹⁴⁰⁶ Larsson 1899, 2.

¹⁴⁰⁷ Laurin 1903, 248. ”Stil har han nu för det första, och det mer än de flesta. Hans teckning, där de stora anlagen uppöfvats genom ett från barndomen fortgående arbete, har fått en så personlig karaktär, att hvarje linje, hvarje muskel äger något af hans originella personlighet. Hans temperament känner sig draget till typerna för dekorativ stil i högsta mening, till Dürer, Japan, rococon, till Tiepolo. Durers stränga linje, Japans bisarra, men konstnärligt tuktade naturalism, Chardins eleganta innerlighet och Tiepolos ljusa, feststämda, på en gång poserande och skålmaktiga grandezza, där har man, är jag böjd att tro, den skola, där han lärt stil och hvars lärdomar han omformat i sitt temperament, liksom hvarje ord, hvarje åsikt, som går genom hans hufvud, får en outplånlig stämpel af hans breda, vitala personlighet. Han har skapat sin egen monumentala stil, den Carl Larssonska, full af svensk storsvuxenhet och svensk humor.”

¹⁴⁰⁸ Larsson 1913. ”Därför tror jag heller icke på spöken, ehuru jag som barn alltid, när jag lagt mig, såg dem i långa rader stryka förbi mig: jag tittade på dem, men trodde aldrig på dem, och däri hade jag alldeles säkert rätt. Mina barn fick en gång det otäcka infallet att »på skoj» agera spöken, och kommo klifvande in till mig en afton, inhöljda i lakan; men jag affärdade dem med min gamla sats: »Jag tror inte på er!» hvarpå de, liksom alla spöken i slika fall, inte hade annat att göra än att snopna knalla sig i väg.”

Vrt. Sandblad 1957, 238-39.

monumentaalimaalarin lahjakkuutta.¹⁴⁰⁹ Pelkkä huomio ei kuitenkaan riittänyt. Apurahojen puutteessa oli mallien palkkaaminen vaikeaa ja Larssonin piti tyytyä maalaamaan *Clair Obscuran* kaltaisia pienempiä öljyväritöitä.¹⁴¹⁰ Hän ei kuitenkaan antanut periksi ja seuraavat teokset *Amor (Amor Mercuris)* ja taiteilijakollegasta maalattu *Carl Skånbergin* muotokuva menestyivät. Larsson uskoi omiin kykyihinsä ja luotti tulevaisuuteen. Hän jatkoi päämäärätietoisesti maalausta ja kuittasi kustannukset vekselein. Nordensvan kuvasi tätä periodia pakinoissaan *Figge*-nimisestä taiteilijasta (Lars Erik Molin), jonka todellinen esikuva oli Carl Larsson.¹⁴¹¹ Figgen ura ei ollut menestyksekkäs, mutta todellisen Larssonin toiveet toteutuivat. Skånbergin muotokuva hyväksyttiin vuoden 1878 Pariisin Salonkiin ja *Amor* pääsi mukaan Pariisin maailmannäyttelyyn. Menestys ei kuitenkaan tuonut työskentelyapurahaa akatemialta. Nordensvan kirjoitti taiteilijan uran alkuvaiheista ja esitti Larssonin entisen professorin Fredrik Wilhelm Scholanderin (1816–1881) ja nuoren taiteilijan välisen kirjeenvaihdon, jossa Larsson valitti saamastaan kohtelusta. Myöhemmin, vasta omien varojen loputtua, Larssonille myönnettiin matka-apuraha, jonka turvin hän palasi takaisin Tukholmaan.¹⁴¹² Larsson rahoitti opintojensa ja matkansa kuvittajana. Näin ollen ei ole liioiteltua väittää, että Larssonin menestys ja asema niin julkisuudessa kuin taiteilijapiireissä tulivat periksi antamattoman asenteen ja työteon kautta. Alaluvussa 3.3. käsittelin Larssonien kodin työntekoa. Taiteilijan elämänasennetta että työmentaliteettia kuvasivat vanhan huoneentaulun sanat:

¹⁴⁰⁹ Wählin 1913, 242. ”Våren 1876 erhö llo Ernst Josephson och Carl Larsson akademiens kungliga medalj för sina prisämnesmålningar, föreställande »Sten Stured. ä. befriar den danska drottningen Kristina ur hennes fängelse i Vadstena kloster». Detta medförde kompetens till statsstipendium, men som intet sådant fanns att få för Carl Larsson hvarken då eller senare, måste han anlita sina på illustrationsarbeten.”

¹⁴¹⁰ Katso Liite VI, kirje 2. Cit. Wählin 1913, 250. Larssonilla ei ollut varaa mallien palkkaamiseen tai raamien ostamiseen – muuten teoksia ei voinut lähettää vuosittaiseen näyttelyyn. Toisaalta hänellä ei myöskään ollut varaa matkustaa takaisin Tukholmaan. Hän kirjoitti Boklundille epätoivoista tilaansa kuvaten: ”...i en dyrbar atelier utan att kunna måla något som är bevändt med, af brist på penningar. Nu har lyckan i olyckan gjort att jag lyckats skaffa mig något träteckning att göra; men att sitta i en atelier stor som en liten kyrka - för att rita trästockar...! Undra då icke att jag af raseri och förtviflan understundom vrålar så att det skallar i ateliern - så tom – så tom, att ekot icke generas af några gamla trefliga möbler och praktfulla draperier, sådana som pryda någon af mina lyckligare landsmäns väggar.”

¹⁴¹¹ Nordensvan 1923. Kirjoitukset julkaistiin 1884, -88 ja -90 ruotsalaisen taiteilijaelämän kuvauksina. Alkuperäinen tarkoitus ei ollut kokoelmana julkaiseminen. Figgen tunnistaa Nordensvanin kuvauksessa hänen tyylinsä poikkeuksellisuudesta, värikylläisyydestä sekä taiteilijan humoristisesta asenteesta. Karin sai teksteissä nimen Elisabeth Holst.

¹⁴¹² Nordensvan 1928, 247. ”En och annan av ungdomarna skrev hem till Boklund och beklagade sig. Av brist på pengar att betala modellerna med måste mer än en av figurmålarna gå sysslolös eller måla gatpartier och landskap eller porträtt av någon kamrat, då han ej var djärv nog att måla naket efter gipsavgjutningar. Lärotiden gick dem ur händerna. Fanns det inga pengar i akademiens kassa? Boklund beklagade sig tillbaka: ”Ni äro fyra eller fem sökande, alla meriterade och duktiga gossar, som alla böra ha”, skrev han 1878 till Larsson, som han uppmanade till friskt mod i ungefär samma ordalag, som dem Scholander långt förut riktat till honom själv, då han yttrat missnöje med akademiens sätt att fördela sina stipendier.” Liite VI, kirje 2. Wählin 1913, 250–52.

Arbetsam och full af hopp
finn din möda liten.
Solen går så vänlig opp
när hon lyser fliten.
Äkta framsteg, ökad ro
mera fröjd af lifet,
och ett eget trefligt bo
uti perspektivet.¹⁴¹³

Ett hem -teoksen esittämässä koti-ideaalissa näkyy Larssonin työteliäisyys ja asenne työnteekoon: huolellisuuden ja edistymisen tuoma työnilo valaisee symbolisesti kuin aurinko. Hän ratkaisi jopa mahdottomilta tuntuneet työtilanteet toivon siivittämällä ahkeruudella ja sisukkuudella; kirjeistä tulee ilmi, että hän työskenteli myös sairaana.¹⁴¹⁴ Larssonin mielestä mestariksi harjaannuttiin työskentelemällä. Asennetta kuvaa erinomaisesti hänen ohjeensa Taidekoulu Valandin entiselle oppilaalle, Albert Engströmille: ”Gör ni ifrån Er som en duglig karl. Tag hellre litet ordentligt med tid på Er, men arbeta *hvar* dag och *hela* dagen. Hvila Söndagen, det är en gammal god hederlig ordning som användes af alla dem som kan kallas gamla mästare.”¹⁴¹⁵ Sama ajatus näkyy myös Ruskinin työideaalissa ja tulee esille myös Friedrich Nietzschen (1844–1900) teoksessa *Twilight of the Idols* (1889), jossa käsitellään modernin ja teollistuneen yhteiskunnan työmoraalia ja työnjakoa.¹⁴¹⁶ Nietzsche näki 1800-luvun lopun työkuulttuurin edustavan lähinnä heikkoutta. Hänen mukaan aikakaudet tuli mitata niiden omaaman positiivisen energian kautta ja hän piti monen aikalaisajattelijan tavoin renessanssia viimeisenä todellisena kulttuurikautena. Loistokkuuden ja ylellisyyden yhdistyminen kohtalokkaaseen ilmaisuun edustivat ylivoimaisuutta ja suuruutta, kun taas koneellisuus, vaikkakin veljellisessä ilmapiirissä, edusti vain haavoittuvaisuutta ja heikkoutta.¹⁴¹⁷ Hasselberg esitti vallankumouksellisesti vuonna 1884, että taiteilijan tuli noudattaa työssään ainoastaan omaa tuntemustaan ja näkemystään. Hänen mielestään todellinen taiteilija oli itseoppinut, työlleen täysin omistautunut henkilö, jolla ei ollut taipumusta sortua turhiin houkutuksiin tai viettää liikaa vapaa-aikaa työnsä ohessa.¹⁴¹⁸

¹⁴¹³ Larsson 1899. ”Så lät en strof som fäste sig i minnet en gång då jag, en liten pojkrackare, kom att se den i en visbok, som låg bredvid fars rakknifvar med hvilka jag skulle formera min blyertspenna.”

¹⁴¹⁴ Esim. Carlin kirjeet vanhemmilleen maaliskuussa 1892. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹⁴¹⁵ Carlin kirje Albert Engströmille 3.8.1893. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹⁴¹⁶ Esim. Dumrath III 1901, 20–21, 303–308.

¹⁴¹⁷ Nietzsche 1998, ix 37.

¹⁴¹⁸ Hasselberg 1884, 13. ”Hans enda grundsats är, att konstnären alls icke bör följa andra regler än dem, som ingifvas honom af hans öga och känsla. Och han, som sjelf arbetat sig upp från handtvärket till ett lika sannt som fritt konstnärsskap, han låter aldrig den vunna tekniska skickligheten besticka sig till att offra grundtanken för det yttre raffineradt naturalistiska behandlingssättet. I sin anspråkslösa atelier arbetar han lika tröget som den tid, då arbetet gälde hans vara eller icke vara, och der träffas han i sin nedlerade fotsida blus från tidigt på morgonen

Tämä mielipide edusti aikakaudelle tyypillistä taiteeseen liitettyä moralistista näkemystä ja se yhdisti Arts and Crafts -liikkeen perusajatuksen Lutherilaisen työntekoideaaliin. Myös Laurin näki Larssonin ahkeruuden ja työnnon välttämättömänä tekijänä hänen menestyksessään.¹⁴¹⁹

Toisaalta pelkkä työinto ei ollut riittävä perusta menestykselle, tarvittiin mielikuvitusta ja motivaatiota sekä ennen kaikkea lahjakkuutta. Larsson ei omasta mielestään ollut lahjakas vaan sanoi menestyksen taustalla olleen loppumattoman kiinnostuksen ja rakkauden taiteeseen, mitkä yhdessä aikaansaivat työnnon.¹⁴²⁰ Tyyliinsä ja taitojensa kehittymisestä Larsson totesi vaatimattomasti, että alkuun hän piirsi vain upseereita ja päärynöitä, sillä ne olivat aiheista rakkaimpia. Tämän lahjakkuuden hän sanoi jalostaneensa niin pitkälle, että kykeni *Ett Hem* -teoksen aikaan maalaamaan ”oikeita tauluja”, joita hänen ystävänsä ostivat.¹⁴²¹ Oman kuvauksensa mukaan hän ei syntynyt lyijykynä kädessä, vaan osoitti kekseliäisyyttä käyttäessään kodin antamia mahdollisuuksia luovuuden toteuttamiseen, kuten saksia paperiukkojen leikkaamiseen. – Tässäpä ehkä selitys hänen taitoonsa ääriäviivojen käyttäjänä! Vaikka Larsson vaatimattomasti toteaaakin, ettei hänen kehtoonsa ollut lahjakkuutta tipahtanut, olisi hänen saavuttamansa menestys ollut mahdoton ilman kyvykkyyttä. Samaa mieltä oli myös taiteilijan elämänkerran kirjoittanut Laurin. Hän näki Larssonin taiteilijuudessa antiikin Jumaluuksien piirteitä, kuten kauneudentajun ja elinvoiman.¹⁴²² Tämä elämänilo ja sen arjen työssä toteuttaminen tulevat esille myös tutkimuksen kaikissa edellisissä osal alueissa. Nordensvan kuvasi Larssonia ja Zornia arjen käsityöläisinä. Kansainvälisen menestyksen taustalla hän piti taiteilijoiden pitkän työkokemusta yhdessä mielikuvituksen, luovuuden ja kokeilunhaluisuuden kanssa.¹⁴²³ Tutkimuksen kannalta on nähtävä, etteivät *Ett hem* -teoksen kotikuvaukset olisi tulleet suosituiksi ilman Larssonin ammattitaitoista toteutusta, luomisvoimaa ja kauneudentajua.

och till dess mörkret bryter in, ja ofta in på natten, då andra för flera timmar sedan kastat allvaret öfver bord och njuta sin sorgfria tillvaro på kaféer, i kamratkretsarna eller i familjer.”

¹⁴¹⁹ Laurin 1903, 243.

¹⁴²⁰ Larsson 1913, 16. ”Jag är inte född med en blyertspenna i den lilla handen, såsom en och annan torde förmena, ehuru det första redskap jag litet senare kom åt, mammas sax, genast användes till konstutöfning: jag klippte gubbar, gubbar, gubbar.,,”

¹⁴²¹ Larsson 1899.

¹⁴²² Laurin 1903, 243. ”På samma gång hade han ett sprudlande öfverflöd af lifslust, idéerna trängdes i hans hjärna, och han älskade skönhet och njutning med den hänsynslöshet och det lyckliga resultat, som förunnas de få, som stå under allra högsta protektion af både Venus och Apollo.”

¹⁴²³ Nordensvan i Nornan 1884, 24. ”Motsatser? I sjelfva verket äro de kan hända alls inga motsatser, dessa båda handverkare, som armbågat sig fram och blifvit konstnärer. Kanske denna föreställning om deras stora olikhet har sin grund endast i det skilda sätt, på hvilket de burit pröfvoårens motgångar, den ena tigande och skyggt dragande sig undan obehöriga blickar, den andra någon gång skrikande för sina allra närmaste vänner, men alltid storskrattande inför hela den öfriga världen.”

Larsson korosti *Ett hem* -teoksessa ja muissa kotikuvauksissaan kauneuden keskeistä merkitystä. 1800-luvun lopussa taiteilijan tärkeimpänä työtehtävänä nähtiin kauneuden ideaalin käytännönläheinen tuottaminen. Morris vertasi tätä luovaa tuotantoprosessia katedraalin rakentamiseen – ryhmätyötä Jumalan tavoittelemiseksi ja kauneuden tuottamiseksi.¹⁴²⁴ Keskiaikaisen katedraalin rakentamisen metafora kertoi halusta rakentaa ihanneyhteiskunta jumalallisen viisauden ja kauneuden ylistykseksi. Ajattelu sai alkunsa 1800-luvun alussa mm. Augustus Puginin (1812–1852) romanttisen idealismin tulkinnoista.¹⁴²⁵ Myös kansallinen taide nähtiin tämän ajattelutavan kautta. Kuten Laurin aikakauden mentaliteetista totesi: ”... måste detta fortfarande för all tid förbli bra, riktigt och stort. Därmed förvandlas hela universum till en allmänlig kyrka, ett enda stort adertonhundratat.”¹⁴²⁶ Myös van de Velden *Utopia* perustui arkkitehtien ammattitaidolla ”ikuisen kauneuden” tuottamiseen ja tämän kautta yhteiskunnan paremmaksi muuttamiseen. Hänen, kuten taidehistorioitsija Carl Rupert Nyblomin (1832–1907) lähtökohtanaan oli, että rumuus ei tuhonnut pelkästään silmät, vaan sydämen ja mielen.¹⁴²⁷ Aikalaistulkinnan mukaan taideteokset oli toteutettu taiteilijan syvimmän luovuuden hetkellä ja ne tuottivat todellista kauneutta muoto-, väri- ja sisältösymboliikan kautta. Niiden tarkoitus oli henkinen elävöittäminen koteja kaunistamalla.¹⁴²⁸

Larsson korostaa *Ett hem* -teoksessa yksittäisten kauniiden asioiden merkitystä kokonaisuuden kannalta.¹⁴²⁹ Kruse väitti, ettei ihminen ollut kokonainen ilman kehittyntä kauneudentajua; myös Schiller, Göthe ja Ehrensvärd puhuivat kauneudentajun opettamisen ja oppimisen sekä kauneuskäsitteen ymmärtämisen puolesta. Aikalaisajattelussa maku- ja tyylikasvatus nähtiin ainoana tapana tuottaa

¹⁴²⁴ Morris 1978, 147. Myös Yates 1990, 63–70; Harvey, Press 1996, 231; Källström 2000, 49–50. Morris perusti oman ideaalinsa mukaisia työpajoja, *The Century Guild* 1882, joissa ideaalinen yhteistyö johti niin korkealaatuisiin tuloksiin kuin työntekijöiden kehittämiseen.

¹⁴²⁵ Yates 1990, 60–70.

¹⁴²⁶ Heidenstam 1907, 645.

¹⁴²⁷ Velde 1907, internetjulkaisu. Viitattu 1.11.2009.

Nyblom 1867, 458. ”Ty skönheten ligger visserligen för oss och våra sinnen i den yttre, sinliga sidan af konstverket, men lika litet som intrycket stannar, eller åtminstone bör stanna, i öga eller öra, utan fortplantar sig genom dem till det inre sinnet, till fantasien och skönhetskänslan och sätter hela vår inre verld i rörelse, lika litet ligger också naturligtvis det sköna harmoni blott i harmonien mellan den sinliga företeelsens, i rummet eller tiden för oss framträdande lemmar, utan denna företeelse, denna bild är återspegligen af det inre, andliga och eviga, och harmonien i bilden, som möter vårt Öga eller öra, är intet annat än reflexen af den osynliga inre skönhet, hvars aning fyller vår själ med utsägliga känslor och pekar på något med vårt eget innersta väsende beslägtadt, när vi njuta af ett äkta konstverk.”

¹⁴²⁸ Idun 11.2.1899, 3. *Om Skönhetens betydelse*.

¹⁴²⁹ Larsson 1899. Esim. Keittiön hellan vaihdon yhteydessä, sisustuksesta yleensä ja kukkien merkityksessä luovuuden kannalta.

korkealuokkaista taidetta.¹⁴³⁰ Näin ajatellen perustivat ruotsalaiset opettajat vuonna 1896 yhdistyksen, jonka avulla ajettiin koulujen taideopetuksen parantamista.¹⁴³¹ Myös eri puolilla Eurooppaa kehitettiin koulujen taideopetusta, minkä keskeisenä päämääränä oli kansan kauneustajun lisääminen (esim. aiemmin tutkimuksessa käsitellyn sisustuksen kautta).¹⁴³² Kuten Key totesi, kauneuden ymmärtäminen teki elämästä harmonisemman, terveemmän ja onnellisemman.¹⁴³³ Key julisti artikkelissa ”*Folket och konsten*”, että taiteella oli elämää ja sen laatua muuttava voima. Siksi se tuli tuoda kaiken kansan nähtäväksi ja koettavaksi.¹⁴³⁴ Aikalaislähteissä nähtiin kulttuurin päämääränä myös taiteen popularisointi, kauneuden tuominen koteihin: ”kauneuskäsitys tuli ojentaa kansalle kuin jokapäiväinen leipä ja sen opetusta julistaa kuin uskonto.”¹⁴³⁵ *Ett hem* -teos kertoo sekä tästä kansallisdemokraattisesta hengestä että Larssonin taiteilijaidentiteetistä. Valtakunnan tasolla kulttuurin kansandemokraattinen henki lisäsi Larssonin taiteen arvostusta ja se nähtiin merkittävänä sijoituksena tulevaisuuden sukupolvien koulutuksessa. Oppilaiden sivistämiseksi maalatut *Norra Latinläroverketin* freskot kuvasivat 1800-luvun viimeisen kymmenen kansallista taiteenymmärrystä ja kauneustajua.¹⁴³⁶ Kruse painotti erityisesti, että Larssonin seinämaalauksin ”kuvittama” *Göteborgs högre allmänna läroverk* oli erityisesti kansalla suunnattu ”kulttuurimonumentti”.¹⁴³⁷ Myös Tukholman uusi oopperatalo, jonka vihkijäiset olivat 19. syyskuuta 1898, oli osittain Larssonin maalauksin koristama. Larssonin monumentaaliteokset nähtiin kansallisessa mielessä merkityksellisiä, sillä ne edustivat Ruotsin taiteen ja kulttuurin korkealuokkaisuutta.¹⁴³⁸

Ett hem voidaan myös nähdä eräänlaisena julkisena taideteoksena tai taidekokoelmana, jonka julkisuus perustui osittain sekä taiteilijan luomaan ilmaisutapaan että julkisuuskuvaan. Tutkimuksen kolmannessa luvussa käsittelin kansallisromantiikan vahvaa vaikutusta 1800-luvun lopun kaikkiin kulttuuri-ilmiöihin. Larssonin tapa yhdistää aikakauden moderni tyylininja kansallisromanttisen ihanteen toteuttamiseen tulee esille

¹⁴³⁰ Varia 1901, 160.

¹⁴³¹ Kruse 1900, 626–28.

¹⁴³² Kruse 1900, 629. Heidelberg-dosentti Carl Neumann julkaisi teoksen ”*Der Kampf um die neue Kunst*” (1896), samoin Wittenberg-dosentti teoksen ”*Von der Wiedergeburt deutscher Kunst*” (1898). G. Göthe kirjoitti asiasta Nordiska tidskrift -lehdessä (1897).

Key 1900, 33–38.

¹⁴³³ Key 1900, 38.

¹⁴³⁴ Key 1900, 38.

¹⁴³⁵ Varia 1901, 159.

¹⁴³⁶ Kruse 1900, 635.

¹⁴³⁷ Facos 1998, 35–39. Kuvasarjat on nähty myös nykytutkimuksessa vahvasti kansallisromanttisina ja kansallista itsetuntoa kohottavina.

¹⁴³⁸ Renholm 1898, 422–434; Varia 1900, 94–5.

Ett hem -teoksessa ja muissa kotikuvauksissa. Tämä yhdistelmä sopi erinomaisesti 1890–1915 välisen taideperiodin tyyliin. Tuolloin Larssonin taiteen menestymiseen vaikutti myös se, että varakkaat henkilöt ja yhteisöt sekä valtio ryhtyivät keräämään taidekokoelmia. Eräs merkittävä taiteenkerääjä oli Pontus Fürstenberg. Hän oli kiinnostunut tuolloisesta ”modernismista”, tavoitteenaan kerätä maan mittavin modernin taiteen kokoelma. Fürstenberg aloitti Larssonin taiteen keräämisen 1880-luvulla ja osti *October* ja *November*-maalaukset.¹⁴³⁹ Ne olivat taiteilijan ensimmäiset menestyneet teokset, jotka olivat mielenkiintoisia taidepoliittisina huutomerkkeinä, sillä ne oli maalattu akatemian vastaisesti naturalistisessa hengessä.

Modernin taiteen keulakuvana ei ollut helppoa toimia. Ruskin piti kauneutta moraaliasiana ja sai runsaasti kritiikkiä.¹⁴⁴⁰ Larsson edusti samaa ajattelutapaa, mutta hän ei saanut kritiikkiä moraalin suhteen vaan akatemian linjan vastaisesta tyylistä. Tosin osa modernistien julkisuudesta oli myös tietoisesti hankittua.¹⁴⁴¹ Toisaalta *Ett hem* -teoksen kansansuosiolle on paradoksaalista, että Larssonin töitä kritisoi myös niiden arkipäiväisyyden ja kansanomaisuuden vuoksi. Tästä hyvä esimerkki on vuoden 1900 näyttelyssä ollut *Namsdagsgratulation*-maalaus. Suuret kirkkaat värialueet ja tussitekniikan käyttö ärsytti osaa akateemisia taidekriitikoita. Tekniikan ja sen sisältämän symboliikan selittämistä kommentoitiin lakonisesti: ”no, siinä on sitten onnistuttu”.¹⁴⁴² Suhtautumisen taustalla oli akateemisen taiteen ja kansantaiteen välinen kuilu. Larssonin tyyli poikkesi akateemisesta ja muistutti osittain kansanomaista tulkintaa.¹⁴⁴³ Toisaalta

¹⁴³⁹ Hertz 1900, 215–226. Fürstenbergin Larssonilta tilaama kolmiosainen teossarja *Renessanssi, Rokokoo ja Nykyaide* teokset kuvasivat taiteen eri aikakausia.

Fürstenberg tilasi Larssonilta useita teoksia ja oli aina valmis maksamaan maalauksista asianmukaisesti. Seur. Ute Fürstenbergin kirjeestä Larssonille. Cit. Wiberg 2009, 196: ”...Men – människan blir aldrig nöjd. Till dessa två måste vi ha en tredje, så att vi få ännu en tryptique av C.L. Denna önskade vi av de 2ne pojarna, målade i samma höjd men bredare, som mittelparti. Det skulle bli en grupp som jag tvivlar man kan finna en make till. Jag och Göthilda äro innerligt glada över dessa älskliga tavlor och Göthilda utropade: ’ack om han ville göra många dylika, jag lovar att sälja huru många som helst’ – För det första har jag placerat dem i rökrummet, för att dagligen ha dem för ögonen, sedan få vi se huru de komma att få sin plats. – Prisfrågan är alltid tråkig, Ni vet att jag gärna för goda konstverk betalar ordentligt, säg mig därför uppriktigt vad Ni önskar få, genera Eder ej.”

¹⁴⁴⁰ Carlberg, 1898, 186–7.

¹⁴⁴¹ Richard Berghin (1858–1919) kirje Stockholms Dagbladin taidekriitikolle Claës Lundinille kertoo taiteilijan tietäneen modernin tyylin ärsyttävän akateemista linjaa kannattavia kriitikkoja.

Cit. Wiberg 2009, 198: ”I vår skall vi göra utställning i Stockholm och sen sända tavlorna till München. Gud va’ det ska’ bli för ett skrik. Både Nordström och Kreuger ha gjort storartade framsteg. Kreuger gör lika goda snurribussar som trots någon. Han har gjort en serie teckningar som äro mäterliga.”

¹⁴⁴² Kruse 1900, 630.

¹⁴⁴³ Johannesson 1980, 69–70. Nykytutkimuksen mukaan tähän voi suhtautua - myös *Ett hem* -teoksen imagoa ajatellen – teorioimalla etnologi Hävernicksin mukaan ja jakamalla tyyliyhymien eri kannattajat lähinnä luokkayhteiskunnan mukaisesti. Tällöin ”kansantaiteen” kannattajat vastaavat lähinnä työläisiä ja maaseutuväestöä. Tällöin korkeakulttuurin akateeminen taide kiinnosti lähinnä porvaristoa ja aatelia. Kaupallista taidetta ei tämän käsityksen mukaan ole olemassa: näiden käsitteiden yhdistäminen on mahdottomuus taiteen perusteella. Näin ollen kansanomainen taide yhdistyy kaupallisen kanssa, sillä jos kansa saa valita,

myös Larssonin tapa soveltaa taiteen uusia tuulia, kuten art nouveau muotoilmaisua ja Besnardin kirkasta väripalettia, vaikuttivat akateemista perinnettä edustavien mielipiteisiin.¹⁴⁴⁴ Kruse näki, että kauneuskäsitteen opettaminen kansalle oli vaikea ja aikaa vievä prosessi. Ehrensverd piti arjen ongelmien taustalla kauneuden puutteesta johtuvaa ankeutta ja elämäniloa.¹⁴⁴⁵ Arjen onnellisuuden puuttuminen johti negatiiviseen asenteeseen, joka sulki silmät todellisen kauneuden havaitsemiselta.¹⁴⁴⁶

Pääasiassa Larsson menestyi opiskeluaikojen jälkeisillä teoksillaan. Saavuttamaansa menestykseen hän suhtautui tietynlaisella objektiivisuudella:

Men ändå ... nog är det ljufligare med berömmets söta honung, och har denna äfven någon gång en fadd smak, så håller jag tacksamt till godo ändå. Bättre äro nog inte de flesta andra heller, ehuru de inför en grinig eller amper kritik utstöta ett tillgjort hahaha. De se då nämligen aldrig riktigt nöjda ut, deras hahaha skulle nog se naturligare ut ifall man ströke dem med honungen om nosen.¹⁴⁴⁷

Tämä lainaus osoittaa taiteilijan hieman satiirisen asenteen, vaikka hän valitsikin suhtautua kritiikkiin ja kritikoihin elämäkokemuksen tuomalla huumorilla. Toisaalta hän edellytti perusteltua kritiikkiä ja selkeitä mielipiteitä. Mielipide on samassa linjassa *Ett hem* -teoksen selkeälinjaisuuden kanssa, sillä taiteilijanakin Larsson pyrki totuudellisuuteen niin taidekeskustelussa kuin toteutustavoissaan.

Taiteilijana hän oli usein lähes inho-realistinen kommenteissaan. *Ett hem* -teoksessa Larsson esittelee ateljeensa ystävällisesti sisään kutsuen: ”Var god och stig in i ateliern!” Näin sanoessaan hän lisää välittömästi, ettei todellisuudessa haluaisi ihmisten näin tekevän, vaan lausuu sanat pelkästä kohteliaisuudesta, toivoen samalla, että jonkin tekosyyn kautta saisi mahdollisuuden päästä tilanteesta. Akvarellit hän kertoo tehneensä ilman oman fyysisen olemuksensa läsnäoloa, antaakseen kritikoille ja muille ateljeehensa tutustuville rauhan omien mielikuvien muodostamiseen:

”Det är trefligare för båda parterna att jag ej är med, utan att folk i ensamheten därinne få kritisera i lugn och ro. De få så hjärtans gärna för mig ”tycka” så mycket de vilja. Det är omöjligt att behaga alla. Den som det försöker, behagar ingen, skref salig professor Scholander en gång till mig. Ja, vars, jag skall tycka lika bra om dig äfven om du ej kan ha nöje af min konst. Men blif bara inte ond på mig – sådant har händt – därför att jag ej kan måla alldeles i din smak. För då tycker jag du är litet dum och mycket orättvis.”¹⁴⁴⁸

se kannattaa muodinmukaisesti kaupallista taidetta. Loppupäätelmä on Lena Johannissonin mukaan tämän kautta tulkittuna, ettei kansalla ole makua. Vrt. Gowans 1980, 88–95. Taiteen, taidekäsityön ja korkeakulttuurin sekä käyttötaiteen tulkinnat.

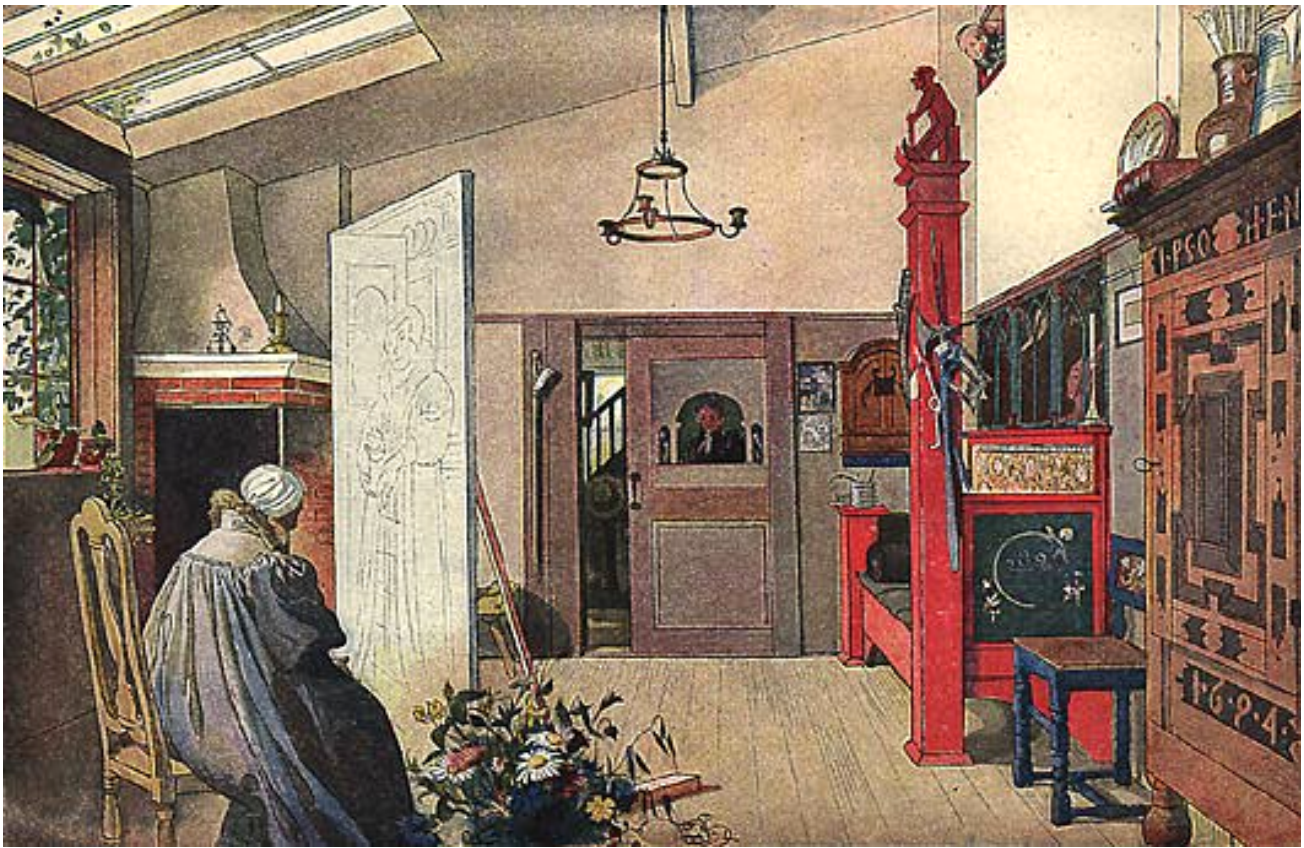
¹⁴⁴⁴ Strömbom 1945, 19.

¹⁴⁴⁵ Ehrensverd 1890, 545. Vrt. Ehrensverd 1841, 295. ”Brist på lyckan gjorde spelnöjet och den långa åthäfvän.”

¹⁴⁴⁶ Kruse 1900, 630.

¹⁴⁴⁷ Larsson 1913.

¹⁴⁴⁸ Larsson 1899. ”Emellertid är det för ögonblicket ingen risk att titta in. Där står bara en gammal studie efter Lisbeth, och så en kartong till en af målningarne i flickskolan i Göteborg. Det är gamla Anna som sitter där, utstyrd som modell till en husmoder från femtonhundratalet.”



Kuva 83. Larsson Carl: *Ateliern, enä hälften*. Akvarelli, *Ett hem* 1899.

Larsson sanoo suoraan, että kaikkia oli mahdotonta miellyttää. Mentorin ohjeet olivat kantaneet hedelmää ja hän totesi, että yrittäessään miellyttää kaikkia, ei lopulta miellytä ketään. Hyvää itsetuntoa osoitti hänen käytännönläheinen suhtautumisensa oman tyyliinsä pitävyyteen. Jos vierailija ei pitänyt teoksista, ei hänen tullut hyökätä taiteilijaa vastaan. Tällainen käytös osoitti pikkumaisuutta, kehittymättömyyttä ja ennen muuta epäoikeudenmukaisuutta – eihän taiteilijakaan tuominnut vierailijaa tämän mielipiteen perusteella.

Samaan aikaan käytiin taidepolitiikassa keskustelua vapaan taiteen filosofisista perusrakenteista. Näissä näkyi Ehrensvärdiltä saatu naturalistinen ja todellisuutta kuvaava linja, jonka mukaan taiteilijan tärkein tehtävä oli käyttää loistavia värejä ja keskittyttävä kuvauksellisesti olennaiseen. Teoksesta tuli poistaa kaikki ylimääräinen, joka esti keskittymästä sen sisältöön.¹⁴⁴⁹ Ehrensvärdin kuvaus vastaa Larssonin *Ett hem* -teoksessa esittämää toimintatapaa. Kuitenkin taiteilijan työ nähtiin yleisölle, taiteen vastaanottajalle tehtynä toimintana. Se oli kaiken kulttuurityön kaltaisesti haasteellista, sillä yleisöä pidettiin lähinnä arvoituksellisena ja

¹⁴⁴⁹ Ehrensvärd 1890, 551. ”Allt hvad som i naturens alster är oss närmast nyttigt, och af människoverk allt hvad som är gjordt rätt på saken, ländande till fyllnad för de rena behofven i människans friska natur. Och tvärtom, tingens skönheter fly mer och mer, som de blifva sammansatte och människans rena natur onyttige, i det samma de blifva hennes oartade natur tjenlige.”

arvaamattomana lapsena, jonka miellyttäminen ei ollut yksinkertaista.¹⁴⁵⁰ Laurinin mukaan Larsson suhtautui esim. monumentaalimaalausten yhteydessä saamaansa kritiikkiin tervettä itsetuntoa kuvaamalla ammattitaidolla. Samalla Laurin piti kritisoituja freskoja tuolloisen länsimaisen taiteen edustajina, eikä nähnyt niiden poikkeavan moderniuuden linjasta.¹⁴⁵¹ Toisaalta Larssonin teosten menestys aiheutti myös kateellisuutta. Aikalaiskeskustelussa niitä kutsuttiin arvostelevasti ”juutalaistaiteeksi”, koska hänen taiteeseen sijoittivat myös varakkaat juutalaiset.¹⁴⁵²

Ett hem -teos ja Larssonin muut kotikuvaukset sisältävät tavallisesti kodin ihanteen ulkopuolisia aiheita kuten kummituskertomuksia, vanhoja ruokareseptejä ja lastenloruja. Nämä osa-alueet ovat yhteydessä 1800-luvun lopun taiteilijuuteen ja aatehistorian virtauksiin. Tuolloin erilaisilla ihmiskäsityksillä sekä maailmankuvan muutoksella oli suuri merkitys kulttuurin tuottamien hedelmien sisällöille: musiikki, kirjallisuus, näyttämötaide ja kuvataide juonsivat juurensa ajan aatehistoriaan. Periodi oli hyvin rikas ideoiden suhteen ja inspiraatiot syntyivät niin mytologiasta, symboliikasta, naturalismista, kansallisromantiikasta kuin romantiikan ylipursuavista tunneskaaloista ja iäisestä kuoleman läheisyydestä. Toisaalta näiden aatteiden erilaisuus yhdessä viktoriaanisten sääntöjen ja muutoksessa olleiden yhteiskuntarakenteiden kanssa muodostivat jännitteellisesti hedelmällisen maaperän luovuudelle ja taiteelle. Taiteen laaja yhteiskunnallinen arvostus ja sen tukeminen loivat pohjan tuottoisalle periodille, jota kutsuttiin myös kultakaudeksi. Kulttuurin muutosta ohjasivat uusrikkaiden ja menestyvän keskiluokan antama rahallinen panos, työvälineiden ja materiaalien kehittyminen, taiteilijoiden ja kulttuurihenkilöiden liikkuvuuden lisääntyminen sekä yleisen kiinnostuksen kääntyminen fyysisestä työstä kulttuuriin.¹⁴⁵³

Taiteilijoiden muuttuneesta yhteiskunnallisesta asemasta ja Larssonin taiteilijaimagosta kertoi yhteisen kokoontumispaikan *Konstnärshuset* käyttöön vihkiminen Tukholmassa, mikä tapahtui samana vuonna *Ett hem* -teos julkaisun kanssa.

¹⁴⁵⁰ Varia 1901, 160.

¹⁴⁵¹ Laurin 1903, 248. Cit.: ”Tydliggen motsvara de (freskerna) däremot ej samtliga nämndledamöters för väntningar, och jag kan däröfver endast uttala min smärta, men ej göra något däråt. Jag anhåller därför ödmjukligen, att nämnden tager detta senare förslag i öfvervägande och öfvergifver sitt hittills följda antagligen exempellösa sätt att behandla ett beställt konstverk, hvilket enligt nämndens utsago öfverensstämmer med af den gillade skisser och kartonger och hvars slutliga utförande i färg på muren jag icke kunnat göra på mer än ett sätt: mitt eget.” (Larsson)

¹⁴⁵² Laurin 1903, 248. ”Denna motvilja kulminerade i uttrycket »judekonst», med hvilket man förebrädde Carl Larsson, att hans taflor uppskattades och köptes af konstälskande judar i stället för af de konstköpande institutionerna eller de icke semitiska grosshandlarna, af hvilka dock åtskilliga voro miljonärer. Saken var i korthet den, att rikedom fanns på båda hållen, men kärleken till den nya, friska konsten fanns på ett.”

¹⁴⁵³ Larsson 2008, 24.

Vihkijäisjuhlassa olivat mukana prinssit Carl ja Eugén ja aiheesta kirjoitti *Idun*-lehteen – kukapa muukaan kuin – Carl Larsson. Larsson kuvasi taiteilijataloa alan järjestäytyneisyyttä edustavaksi aatteiden ja taideideoiden kohtaamispaikaksi.¹⁴⁵⁴ *Ett hem* -teoksen kotikäsitetyksen kaltaisesti oli kauneuden ja käytännöllisyyden yhdistelmä tämänkin talon keskeinen tekijä. Tilojen taiteellisesta ilmeestä vastasivat Larsson ja Dick Bergh. He aloittivat esille ripustettavien kollegoiden taiteilijamuotokuvien maalaamisen. Taiteilijoiden yhteistä ajanviettoa voi verrata Lilla Hyttinäsin sosiaaliseen elämään: Vicke Andrén lauloi Bellmannin tuotantoa, Lindberg kertoi hauskoja tarinoita ja toisinaan Larsson piti humoristisia puheita. Oman kotinsa tunnelman kaltaisesti hän kuvasi keittiöstä tulevan pihvin herkullista tuoksua ja piti maukkaita ruokia tärkeänä osana tapaamisissa. Taiteilijoiden yhteenlyöttäytymistä kritisoivia hän valisti, että aikakausi oli poliittisen yhdistymisen ja aktiivisuuden aikaa.¹⁴⁵⁵ Taiteilijoiden iloisten illanviettojen käsitellessä Larsson mainitsee Keyn uusimman kaksiosaisen kirjan, jonka mukaan miesten olisi tullut muuttua käytökseltään ”kultivoituneiksi enkeleiksi”. Tällä hän viittasi työtä ja vapaa-aikaa käsitelleessä luvussa esille tulleet tiukentuneeseen alkoholipolitiikkaan. Larssonin, kuten muidenkin taiteilijoiden yhteisöllisyyden ja sosiaalisuuden tarve täyttyi seuranpidolla ja ystävällismieleisellä juhlimisella. Toisaalta Larsson oikeutti taiteilijayhteisön yhteisten tilojen hankinnan ammatillisuudella ja työnteon määrällä. Hän esitti ”heidän ansaitsevan yhteisen kodin, maailman mukavimman talon Smålandsgatanilla.”¹⁴⁵⁶ Taiteilijoiden talo ei ollut poikkeuksellinen, sillä monilla erityyppisillä yhdistyksillä ja järjestäytyneillä ammattiryhmillä oli omat kokoontumispaikkansa. Samalla Larssonin kuvaus taiteilijatalosta taiteilijoiden yhteisenä, viihtyisänä kotina on verrannollinen *Ett hem* -teoksen sisältöön. Larssonilla oli tarve luoda sosiaalisen yhteisöllisyyden ja viihtyisyyden tyyssijoja, joissa kaunis ympäristö inspiroi työnteekoon.

Hyvän esimerkin Larssonin taiteilijaimagosta antaa *Varia*-lehden artikkeli heti *Ett hem* -teoksen julkaisemisen jälkeen, vuoden 1900 alussa. Kuukausijulkaisun toimittaja kävi Larssonin ateljeessa Stora Glasbruksgatanilla, Tukholmassa. Hän kuvasi taiteilijaa epätavallisen vaatimattomaksi töidensä keskellä ja niitä esitellessään.¹⁴⁵⁷ Larssonilla oli tuolloin Tukholman asunnon yhteydessä kaksi ateljeeta, joissa haastatteli

¹⁴⁵⁴ *Idun* 11.1.1899.

¹⁴⁵⁵ *Idun* 11.1.1899. Erilaisina ryhmittyminä hän mainitsee poliittiset puolueet, tieteentekijät, kirjailijat ja teatterintekijät, teollisuustyöntekijät ja naisasianaiset.

¹⁴⁵⁶ *Idun* 11.1.1899.

¹⁴⁵⁷ *Varia* 1900, 93.

mukaan työnteko näkyi konkreettisesti, sillä huoneet olivat täynnä käyttö- ja työmateriaalia ja seinillä oli runsaasti tuttuja kotiaiheisia akvarelleja. Toisaalta taiteilijan ateljeessa oli muutamia divaaneja ja flyygeli. Siten oli myös selvää, että taiteilijan työhön kuuluivat olennaisena osana edellisissä alaluvussa esille tulleet vapaa-aika sekä sosiaaliset kontaktit ja niiden hoitaminen.¹⁴⁵⁸ Larssonin esittämän koti-ihanteen tulkinnassa tämä väite palauttaa näkemään yhteyden kodin olemukseen kiintopisteenä: Larssonin koti oli työpaikka ja sosiaalisen kanssakäymisen tyyssija, samalla kun se toimi koko perheen arjen kiintopisteenä ja asuinpaikkana.

Taiteilijaimagon ja taiteilijaidentiteetin merkitys olivat keskeisiä *Ett hem* -teoksen menestykselle. *Varia*-lehden artikkelissa kuvattiin Larssonin tuotantoa vastapariadjektiivien kautta. akvarelleja Larssonin taiteelle luonteenomaisena nähtiin positiivisuus. Hän kuvasi elämää mielummin rakkauden, ilon ja onnellisuuden, kuin vihan, surun ja tuskan siivittämistä. Kotikuvauksissa esittivät valoisuutta ja viihtyvyyttä.¹⁴⁵⁹ Tämä korostuu kaikissa lukemissani aikalaismuutoksissa ja yhdistyy myös *Varia*-lehden toimittajan huomaamaan keskeisen elementtiin, ilmaisun omaehtoisuuteen ja yksilöllisyyteen. Aikalaisajattelussa tällainen koko elämäntavan kattava taiteilijaolemus nähtiin taiteilijuuden todellisena ilmentymänä. Haastattelussa Larssonin individualistisuutta korosti taiteilijan humoristisen elegantti fyysinen olemus; gentlemannin kaltaisesti pukuun sonnustautunut Larsson rikkoi ilkeästi kokonaisvaikutelman erikoisella hatullaan sekä omaa slangia viljelevällä puheellaan.¹⁴⁶⁰ Larsson oli taiteilijana vakaasti oma itsensä. Maalaukset kuvastivat hänen persoonallisuuttaan. Larssonin ajatukset ja mielipiteet tulivat esille niin teoksissa, puheissa kuin teksteissäkin. Artikkelin kirjoittaja luonnehtikin taiteilijaa suorasukaiseksi ihmiseksi.

Esitän, että Larssonin taiteellinen tyyli oli olennainen osa kodin ideaalin esittämistä – niin *Ett hem* -teoksessa kuin sitä seuranneissa kotikuvauksissa. Larssonin taiteilijaidentiteetti ja kriitikoiden, median ja kansan huomio sekä hyväksyntä muodostivat kokonaisuuden, jolle kotikuvausten menestys ja levinneisyys perustuivat. Yleisesti hyväksytyn tyylin löytäminen ei ollut yksinkertaista; kaikki taiteilijat eivät saavuttaneet omaperäistä ja tunnetuksi tullutta ilmaisutapaa. Larsson kirjoitti terveestä suhteestaan kritiikkiin, mutta millainen oli *Ett hem* -teoksen akvarellien esittämän tyylin

¹⁴⁵⁸ *Varia* 1900, 90–92.

¹⁴⁵⁹ *Varia* 1900, 93.

¹⁴⁶⁰ *Varia* 1900, 93–4.

kehityshistoria? Edellä kerroin, etteivät Larssonin uran alkuvaiheet tuottaneet teoksia, joilla hän olisi saavuttanut kiitosta niin akateemikoilta kuin suurelta yleisöltäkään. Mittavan ammatillisen kokemuksen omannut Scholander opasti nuorta taiteilijaa. Hän oli pitkään toiminut taideakatemian jäsenenä ja oli arkkitehti, taidemaalari sekä kuvittaja. Scholander kehoitti Larssonia oman tyylin löytämiseen ja hakemaan luonnollisuutta tavanomaisen ja arjellisuuden kuvauksessa: ”... att vara klok, att för en gång lägga all excentricitet å sido, att ej söka ’det märkvärdiga, det slående’, det ’noch nie dagewesene’ utan lämna sådant åt dem, som tappat huvudet.”¹⁴⁶¹ Scholander kirjoitti Larssonille 22 maaliskuuta 1881 ja kuvasi kuin *Ett hem* -teoksen akvarellien perusluonnetta: ”Måla en studie, helt enfaldig, så att du måste blygas över densamma brist på originalitet, under det du dock tycker att den ser ut som ett stycke verklighet.”¹⁴⁶² Hän kehotti Larssonia näkemään kohteensa yksinkertaisuudessaan, hakematta niiden kuvauksessa mitään erityisyyksiä. Toisaalta Scholanderin mukaan Larssonin tyyli oli karismaattinen – hyvin omintakeinen ja uudistava sekä tavallisesta linjasta poikkeava.¹⁴⁶³

Nämä ohjeet tulivat tosiksi Carlin kohdatessa Karin Grez’ssä. *Ett hem* -teos kertoo myös Larssonin taiteilijauran keskeisimmistä tapahtumista. Taiteilija kuvasi kirjassa tapaamistaan Karin kanssa ja ensimmäisen yhteisen maalaushetken vaikutusta: Larsson sanoi tuon työskentelyhetken avanneen hänen silmänsä maalaamiselle.¹⁴⁶⁴ Akvarelli toi hänelle kunniamitalin ja mahdollisti todellisen uran alkamisen. Tutkimuskysymyksen kannalta yhdistyvät jälleen kerran Karin olemuksen merkitys ja arjen kuvauksen realistisuus niin taiteilijana menestymisessä kuin kodin ihanteen kuvauksen taustarakenteissa. Karl Waldenin mukaan Larssonin paras ominaisuus taiteilijana oli kuvattavien kokonaisuuksien yksinkertaistaminen ja yksityiskohtaisuus –

¹⁴⁶¹ Cit. Nordensvan 1928, 275–76.

¹⁴⁶² Cit. Nordensvan 1928, 275–76.

¹⁴⁶³ Cit. Wåhlin 1913, 248. Alkup. kirjeet 30.1. ja 8.5.1878. Scholander: Samlade skrifter III, 220-231.

”Jag har nu varit vid denna akademi i snart fyratiotvå år. Hur många gånger tror tit., att jag under den tiden sett elever kasta sig utanför antik-, anatomi- och modellpluggningen för att återgifva hvad som i en artistsjäl måste röra sig? Jo, summa sex gånger, och deras benämning vet jag naturligtvis, med det hör icke hit. Tit. är den sjunde. Undra då icke, om tit. rönte något af »magnetisk kontakt» det ögonblick vi träffades, och tro mig, att det ligger något sådant äfven i det kamratlika förtroende, hvarmed tit. sätter sig ned och språkar med en såsom »sträng» beryktad och just ingenblötfisk varande gammal man.”

¹⁴⁶⁴ Larsson 1902, 11. Fürstenberg osti maalauksen ja siitä saamallaan rahoilla Larsson osti kellon.

Nordensvan 1928, 246. ”Salongen 1883 medförde medaljer - tredje klassen - åt Hasselberg för ”Snödroppen”, Larsson för akvareller från Grez och Richard Bergh för kamratporträtt jämte mention åt Hellqvist för ”Visby plundring”, som förut erhållit ett första pris i Wien. På salongen 1884 vann Pauli mention. Den svenska kolonien deltog då med ett femtiotal nummer av 36 utställare.”

Nordensvan 1928, 249. 1883. ”Carl Larssons framgång i Paris lockade honom att sända två akvareller från Grez till statens inköp detta år. Försöket lyckades.”

hänen töidensä puhdaslinjaisuus.¹⁴⁶⁵ Myös Laurin kuvasi Larssonin taidetta arkielämän kuvaamiseksi ja vertaa sitä monien muotokuva- ja historiamaalareiden perfektionistiseen lavastukseen: ”... men han älskar det omedelbara, barnsjälen med rikt om också dunkelt själslif, där känslor, tankar och drömmar välla fram i frodig yppighet, nätt och jämnt nående öfver medvetandets tröskel.”¹⁴⁶⁶ Ruotsalainen kirjallisuus- ja taidehistorian tutkija Carl Rupert Nyblom (1832–1907) käsitteli taiteen olemusta teoksessa *Om innehåll och form i konsten* vuonna 1866.¹⁴⁶⁷ Julkaistessaan 1860-luvulla *Svensk litteraturtidskrift* -lehteä, hän kirjoitti siihen taidehistoriaa käsitteleviä artikkeleita, jotka koottiin teokseksi *Estetiska studier*.¹⁴⁶⁸ Kuin Larssonin tekniikkaa kuvaten myös hän puhui yksinkertaistetun ja harmonisen muodon toteuttamisen puolesta.¹⁴⁶⁹ Scholanderin ohje oli muuttanut taiteilijan otetta ja ohjannut hänet romantiikan symbolistisesta, irrationaalisesta kuvauksesta arjen äärelle. Myös kulttuuripoliittisessa keskustelussa kritisoitiin mm. ranskalaisen taiteen teennäisyyttä ja verrattiin sitä ruotsalaiseen naturalistiseen kansallisromantiikkaan.¹⁴⁷⁰ Tähän nähden Larssonin tuotanto koettiin yksilön tuntemusten kuvaajana ja sitä kautta katsojassa ajatuksia herättäneenä taiteena.

Ett hem -teoksen akvarelleissa erityistä on niiden tekniikka. Ne olivat kansanomaisia aiheita esittäessään myös moderneja, sillä niissä näkyi esim. selvä japanilaisen piirrostekniikan vaikutus. Nostan tämän esille siksi, että Carl Larsson-Gårdenissa vieraillessani kiinnitin huomioni japanilaisen lähdemateriaalin runsaaseen määrään, jota löytyi niin eurooppalaisina julkaisuina kuin maalauksina ja kirjoina.

¹⁴⁶⁵ Walden 1900, 276.

¹⁴⁶⁶ Laurin 1903, 256.

¹⁴⁶⁷ Hofberg, Svenskt biografiskt handlexikon 1906, 221–22. Aviossa kirjailija Helena Nyblomin kanssa. Lapset: operaslaulaja Sven Nyblom (1868–1931), kirjailija Ellen Nyblom (s. 1869), näyttelijä Manasse Nyblom (s. 1870) sekä taidemaalari Ture Lennart Nyblom (s. 1872).

¹⁴⁶⁸ Warburg 1904, 202.

¹⁴⁶⁹ Nyblom 1867, 459. ”Konstnärens verksamhet går sålunda ut på - icke att skapa ett nytt innehåll, icke att bilda nya gestalter, utan att omforma den gestalt, i hvilken lifvet i dess olika grader framträder, så, att detta lif framstår i ogrundad klarhet, att den harmoni, den skönhet, den karakter, hvaraf det är mäktigt, afspeglar sig troget i bilden. Det är denna konstnärens verksamhet, som man kallar idealisering; på den beror beskaffenheten af hans framställning, på den beror i hvad förhållande han ställer inre och yttre till hvarandra, eller, med andra ord, derpå af hänger det, om hans verk blir i uppfattning och uttryck öfvervägande idealistiskt eller realistiskt, d. v. s. den rätta fattningen af idealiseringens begrepp är nödvändig för besvarande af vår uppgift.” Vrt. Lindegren 1913, 24–27.

¹⁴⁷⁰ Cit. Wählin 1913, 243. Alkup. Nationalmuseums Arkiv. Carl Larssons brev till Boklund: Paris 30.1. ja 11.4.1878. ”Därhemma talas så mycket om fransmännens lättsinne och jäktande efter falskt effektsökeri i måleriet, och då fick jag se här de största och allvarligaste idéer skildrade på det ståtligaste sätt; med en teckning så kolossalt korrekt och sträng samt en färg visserligen nobel och mäktig men som i allmänhet underordnar sig. Hvad som glädde mig var att vid prisutdelningen just det seriösa eller hvad man skulle kunna kalla det akademiska i måleriet triumferade. Ty här var naturligtvis en stor del af beskaffenhet och värde nästan motsvarande hvad t.ex. Konstföreningen i Stockholm i allmänhet plär köpa in. – Här i Frankrike gäller det: »Les extremes se touchent». Så kunna de som blott vilja se dåligheter få se sådana här så usla och i massor som han icke lär kunna få se annorstädes.”

Japanilaiset puupiirroksiset ovat muodoiltaan selkeitä ja muistuttavat Larssonin kotikuvauksia: toisinaan jopa jyrkiltä tuntuvin rajavedoin kuvataan tavanomaisia, kansanomaisia aiheita. Väriykseltään puupiirroksiset ovat kautta linjan yksinkertaistettuja ja muutamalla värivalinnalla toteutettuja. Samalla ne ovat ilmaisultaan värikylläisiä ja voimakkaita. Olennaista on kuitenkin niiden lähinnä koruton ulkoasu ja selkeä symboliikka. Kaikki tämä pitää paikkansa myös suurimmassa osassa Larssonin tuotantoa.

Japanin kulttuurivaikutus oli aikalaistyyppinen. Japonismin kultakausi ajoittuu Larssonin taiteenopiskeluajalle, sillä tyyliisuunta sai alkunsa muualle maailmalle suljetun Japanin avautuessa maailmalle vuonna 1853. Tämä synnytti lännen taiteilijapiireissä muoti-ilmion. Japanilainen taide oli yksinkertaistetussa ilmaisussaan länsimaisista tyyleistä poikkeava ja se koettiin heti mykistävän inspiroivana.¹⁴⁷¹ Jo seuraavana vuonna pidettiin Lontoossa erikoisnäyttely *The Old Watercolour Society* tiloissa.¹⁴⁷² Puupiirrosten tyylin sanotaan kertovan erikoisesta yhteiskunnallisesta rakenteesta ja kuvastavan läheisesti tuolloista japanilaista elämäntapaa. Erityisesti *Ukiyo-e* puupiirrosten syntyivät populaarikulttuurin kuvaajiksi.¹⁴⁷³ Niiden kyky luoda silmänräpäysmäisiä hahmotuksia yksittäisistä hetkistä on vertaansa vailla. Larssonin töissä yhdistyy *Ukiyo-e* puupiirroksien kaltaisesti arjen ihannoiti yksinkertaistettuun kerrontatapaan.¹⁴⁷⁴ Hokusain teokset tuovat mieleen niin Larssonin kuin Akseli Gallen-Kallelan (1865–1931) teokset.¹⁴⁷⁵ Toisaalta myös *Suuri aalto Kanazavan edustalla* on

¹⁴⁷¹ Mm. Honour & Fleming 2001, 564–573 Passim. Länsimaiselle taiteelle merkityksellistä oli 1800-luvulla uusien tuulien hakeminen ja avoimuus toisten kulttuurien annin hyödyntämiselle. Japanilainen taide ei innostanut pelkästään Frank Lloyd Wrightiä, vaan toimi innoittajana lähes koko ajan taiteilijakaartille. Voin nähdä jopa Manet:n *Olympiassa* japanismille ominaista voimakasta linjankäyttöä yhdistettynä perinteiseen öljyvärimaalauksen käyttöön. Japanismi tuli esille länsimaisessa taiteessa niin arkkitehtuurissa, asustesuunnittelussa (kimonomalliset suorat hameet ja silkin käyttö), sisustuksessa (särmät, maalatut japanilaistyyppiset tapetit, matalat pöydät ja tuolit, puuveistokset) kuin kuvanveistossakin. Jopa maalausten raamit saivat vaikutteita japanismin aallosta (esim. Larssonin ensimmäinen julkaistu työ perheestä Lilla Hyttinäsin pihalla). Mielestäni Art Nouveaussakin on paljon japanilaista viivankäyttöä ja muodon hallintaa, samoin kuin kukkasymboliikan ja rajatun värivalinnan käyttöä

¹⁴⁷² Stavenov-Hidemark 1991, 30. Tämän näyttelyn esineistöä suurin osa ostettiin *Museum of Manufactures*in toimesta. Museo muuttui myöhemmin *South Kensington-museoksi* ja nykyisin se tunnetaan *Victoria and Albert-museona*. Aikaisemmin tuntemattoman kulttuurin hedelmät olivat näin esillä ja ennen kaikkea aikakauden taiteilijat saivat mahdollisuuden tutustua Japanin taiteen eri osa-alueisiin ja hankkia vaikutteita sen erilaisuudesta.

¹⁴⁷³ Honour & Fleming 2001, 564–573.

¹⁴⁷⁴ Honour & Fleming 2001, 564–573. Todennäköisesti juuri *Ukiyo-e* puupiirroksiset olivat ne eniten länsimaiseen taiteeseen 1800-luvun loppupuolella vaikuttaneet japanilaiset teokset. Taidemuoto on periytynyt todennäköisimmin niin *Jamato-e* maalauksista, joissa kuvataan kansan arkipäivää, kuin kansanomaisista uskonnollisista puupiirroksista. Aluksi piirroksiset tehtiin kirjanpainannon tapaan kaksivärisiksi ja jäljittelemällä, mutta myöhemmin väriversioiden tullessa niiden kysyntäkin kasvoi huomattavasti. Väripiirroksiset olivat kuitenkin kalliita monimutkaisen ja aikaa vievän vedostustekniikan käytön vuoksi. Alkuun kuva-aiheet olivat lähinnä kukkia tai kauniita, korkea-arvoisia naisia (myös vihreiden talojen neitokaisia= ilotyttöjä), myöhemmin 1800-luvulle tultaessa, *Ukiyo-e* teosten kehittyessä aihepiiritkin laajenivat ja muuttuivat ”maanläheisemmiksi”.

¹⁴⁷⁵ Gallen-Kallelan Kalevala-kuvitus on mielestäni hyvin lähellä *Ukiyo-e* tyyliä ominaista viivankäyttöä ja yksinkertaistettua, mutta vahvaa värinkäyttöä.

tyylillisesti samankaltainen useiden Larssonin töiden kanssa.¹⁴⁷⁶ Ennen kaikkea aallon ulkoreunan koukeroisuus ja pallomaisten vaaleiden räiskälealueiden käyttö toistuu monissa töissä voimakkaan tussilinjan kanssa. Japonismin ja Larssonin töiden yhdistäminen on perusteltua, sillä Fürstenbergin kokoelmista löytyy kuva, jossa taiteilija kuuntelee pensseli kädessään ja tarkkaavaisena japanilaisen naisen antamia ohjeita.¹⁴⁷⁷

Ett hem kotikuvausten tyyliä tulkitessa on huomattava myös kameran ja valokuvauksen keksimisen ja niiden nopean kehityksen mahdollinen vaikutus Larssonin valitsemaan informatiiviseen tyyliin. Mm. Zornin kokoelmissa oli runsaasti valokuvia, joiden pohjalta taiteilija teki osan etsauksistaan. Tällaisia valokuvasarjoja ei ole kuitenkaan Larssonin lähdemateriaaleissa.¹⁴⁷⁸ Kokonaisvaltaisesti tulkittuna valokuvaus loi uudenlaisten taidettylien virran impressionisteista kubisteihin ja ekspressionisteista fauvisteihin. Tarkoitus oli, että uudet ja akatemian tyylistä poikkeavat tekniikat tekivät hetken ikuistamisen muodosta koneeseen verrattuna persoonallisemman.

Tämän alaluvun tarkoituksena on tuoda esille myös Larssonin tyylin monitasoisen kerronnallisuuden ja selkeän informatiivisuuden merkitys kotikuvausten luonteelle, sillä useimmat hänen teoksensa ovat tyyliältään mainosjulisteiden ja koulujen opetustaulujen kaltaisia. *Ett hem* -teoksen akvarellien vertaaminen 1800-luvun lopun mainontaan ei ole kaukaa haettua, sillä Larsson oli alkujaan kuvittaja, jolle piirtäminen oli luonnollista. Larsson kuvitti mm. Elias Sehlstedtin teoksen *Sånger och visor* (1891–1893) ja teki runsaasti kuvituksia joululehtiin ja muihin julkaisuihin.¹⁴⁷⁹ Toisaalta 1800-luvun loppu oli lisääntyneen median aikakautta myös mainosten monipuolistumisen suhteen. Muutos näkyi myös katukuvan uudentyyppisessä mainonnassa.¹⁴⁸⁰ Se tuli esille erilaisten julkaisujen määrän kasvamisena ja vaikka valokuvaus oli jo vallannut jalansijaa, tarjosivat lehdet ja julkaisut edelleen runsaasti työtä kuvittajille. Usein mainosten kauneuden ja kiinnostavuuden lisäämiseksi palkattiin taiteilijoita niiden suunnittelijoiksi ja toteuttajiksi.¹⁴⁸¹ Mainossuunnittelu nähtiin taiteilijoiden keskuudessa

¹⁴⁷⁶ Liite VI, kuvat 3,4,5.

¹⁴⁷⁷ Hertz 1900, 223.

¹⁴⁷⁸ Nilssonin haastattelu 17.2.2010. Yksittäisiä valokuva löytyy, muttei samalla tavoin käytettyjä. Larsson maalasi pääasiassa autenttisesti ”eläviä malleja”.

¹⁴⁷⁹ Neergaard 1999, 149; Nodin 2006, 91, 99, 121–22; Dahl 1961, 224.

¹⁴⁸⁰ Christinsson 1999, 354: ”Reklamen var kreativ. Hösten 1899 kon levande skyltdockorna i affärsfönsterna. Man ville raka huvudena på stadsbuden och måla reklamtext på skallarna. Cirkus Wulffs PR- avdelning var mest avancerad. De spred ryktet att någon tappat en påse diamanter på Djurgården... De arrangerade falska skottdueller med cirkusens indianer på Stureplan...”

¹⁴⁸¹ Rogers 1901, 360–70.

myös eräänlaisena muoti-ilmionä; tämä saattoi painotekniikan lisäksi vaikuttaa myös linjoja korostavien tyylien saamaan suosioon.¹⁴⁸²

Rogers kartoitti artikkelissaan *Book of the Poster* kattavasti länsimaisen julistemainonnan tyyliuuntauksia 1800-luvun lopussa.¹⁴⁸³ Ruotsalaisen artikkelin kuvitus esittää julisteiden yleisen tyyllinjan, joka vastasi myös pitkälti Larssonin kotikuvausten ja *Ett hem* -teoksen selkeälinjaista esitystapaa. Sama Arts and Crafts -liikkeen inspiroima formatiivinen linjakkuus ja kerronnan informatiivinen ote näkyi kaikissa julisteissa: kun niihin liitettiin mainoslauseita, Larsson liitti teoksiinsa lyhyen tekstipätkän.¹⁴⁸⁴ Morrisin näkemykset kirjan taiteellisesta ulkoasusta yhtyvät puolestaan Larssonin toteutukseen ennen muuta Rydbergin runoteoksen *Singoallan* kuvituksessa, jossa keskiaikainen typografia kohtasi taiteellisesti toteutetut anfangit eli koristeelliset alkukirjaimet.¹⁴⁸⁵



Kuva 84. Grasset Eugene: Masson Chocolate, 1898. Kuva 85. Bouisset Firmin: Maggi, 1895.

Mainoksissa Firmin Bouissetin tyyli oli selkeälinjaista ja hän yhdisti Larssonin tavoin kukka-aiheita ihmismalleihin: esim. *Maggi*-mainoksessa taustan naturalistinen geometria

¹⁴⁸² Johannesson 1978, 204–212.

¹⁴⁸³ Rogers W.S.: Målarkonst I reklamens tjänst. Original: *Book of the Poster*. Varia 1901, 362.

¹⁴⁸⁴ Svensson 1943, 59–60.

¹⁴⁸⁵ Svensson 1943, 26–28; Dahl 1961, 216–17.

yhdistyy lapsen selkeälinjaiseen ja kirkasväriseen toteutukseen.¹⁴⁸⁶ Eugene Grassetin suklaamainoksesta *Masson Chocolate* löytyy myös paljon Larssonin kuvituksen piirteitä, *art nouveaun* kaltaista stilisointia ja luonto-ornamentiikkaa. Kuten Larsson *Ett hem* -teoksessa totesi: ”Useimmiten inspiraation lähteenä on kukka. Tätä maalatessa tulee mukaan usein joku lapsista ja sitten maalaus on valmis.”¹⁴⁸⁷

Varia-lehden haastattelun aikaan oli Larsson saanut valmiiksi teoksen *En Gratulation på Karindagen*. Haastattelija näki sanojensa mukaan Larssonin tekniikan mestarillisuuden lähietäisyydeltä: kirkkaiden, yllätyksellisten värisävyjen käyttö korosti suurien väripintojen vaikutusta. Hän tulkitsi tekniikan mosaiikkimaiseksi työskentelyksi, jossa vahvat linjat nostivat aiheen konkreettisesti esille. ”Konturen älskar jag”, sanoi Larsson teosta esitellessään, ”liksom också lägga in hela fält af klara, djärfva, friska färger.”¹⁴⁸⁸ Tämä on keskeistä Larssonin tyyliä ja taiteilijamentaliteetille. Muototaju, selkeälinjaisuus ja uskallus käyttää vahvoja värikombinaatioita tekivät hänen tyylistään poikkeuksellisen ja huomiota herättävän. Larssonin tyyli oli erityinen myös myöhemmin hänen tekniikkaansa arvioineiden mielestä. Taidehistorian professori Aron Borelius (1898–1984) piti hänen tyyliään monien ei suuntauksien yhdistelmänä. Lundissa olleen väitöksen yhteydessä nousivat keskustelussa esiin ranskalaisen rokokoon, kustavilaisen ja italialaisen quattrocenton ja ehkä jopa Gauguinin tyylipiirteet.¹⁴⁸⁹ Sixten Strömbomin (1888–1983) mukaan Larssonia on pidetty *art nouveaun*, myöhemmin jugendiksi kutsutun tyyliuunnan edustajana.¹⁴⁹⁰ On mahdollista, että Larsson loi omalta osaltaan Arts and Crafts -liikkeen luomalle taidesuuntaukselle ruotsalaisen muodon. Hänen taiteessaan on vahvasti stilisoituja linjoja, joiden muoto yhdistyy jugendin toteutuksen kanssa. Tämä tyyllinen yhteys ei kuitenkaan ole ainoa Larssonin teoksille ominainen piirre. Tulkintani mukaan Larssonin tyyli on informatiivisuudessaan ideaalinen. Siinä yhdistyvät yksinkertaistettu ja harmoninen muoto (muistuttaa *art nouveaun* stilisointia), valokuvamaista dokumentointia muistuttava informatiivinen piirrostekniikka, japonismin vahvalinjaisuus ja italialaisesta freskotekniikasta inspiroitunut monivivahteinen ja värikylläinen akvarellimaalaus. Näiden yhdistelmä tekee myös *Ett hem* -teoksen akvarelleista omaleimaisia.

¹⁴⁸⁶ Rogers W.S.: Målarkonst I reklamens tjänst. Original: Book of the Poster. *Varia* 1901, 362. Rogersin mielestä Firmin Bouissetin tyyli muistuttaa Alfons Muchan tapaa stilisoida. Tosin hänen valitsemansa julisteet ovat jo jugend-inspiroituneita, kun taas *Maggi* edustaa 1800-luvun lopun perinteistä mainontaa.

¹⁴⁸⁷ Larsson 1915, 4; Larsson 1919, 52.

¹⁴⁸⁸ *Varia* 1900, 94. Maalaus oli johtaja Lammin ostama ja oli tarkoitus olla esillä Pariisin maailmannäyttelyssä 1900.

¹⁴⁸⁹ Borelius 1953, 2-3; Neergaard 1999a, 547–49.

¹⁴⁹⁰ Strömbom 1948, 12-13.

Heidenstam näki oman tyylin esittämisen voiman osoituksena. Valtavirrasta poikkeaminen vaati vahvuutta ja omaperäisyyttä, eikä sitä yleensä tuettu ammatillisesti oikeana tai hyväksyttävänä. Uusi tyyli synnytti erimielisyyttä ja ristiriitoja.¹⁴⁹¹ Samalla koko Larssonin tuotantoa kuvaa energisyys, uuden synnyttäminen. *Konstnärförbundet* piti joka vuosi kevätnäyttelyn ja vuonna 1902 Larsson osallistui neljällä teoksella. *Idun*-lehti kuvasi keveää ja iloisista värinkäyttöä taiteilijan tavaramerkkinä ja ihmetteli, kuinka Larsson ikään kuin lakkaamatta uusiutui oman tyylinsä kautta. Larsson nähtiin näyttelyn dominoivana hahmona, sähköisenä voimakkuutena jonka koti-idyllistä luomat teokset toivat elämänilon myös katsojan ulottuville.¹⁴⁹² Aikalaistermein hänen taiteilijaimago kuvattiin sähköisen, dynaamisen voiman kautta. Tämä ”*elektrisk eldström*”, mikä ensimmäisessä käsittelyluvussa tuli esille aikakautta ja infrastruktuuria muovanneena voimana, yhdistettiin Larssonin tuotannon ja persoonallisuuden kuvaukseen. Myös kodin kiinnepisteen yhteydessä dynaaminen voima antoi *Ett hem* -teoksen kotikuvauksiin elinvoiman.

Taiteilijana Larsson oli tulisielu ja Scholander kehoittikin häntä viisauteen, ohjaamaan voimansa oikeaan kohteeseen eli oman tyylinsä löytämiseen ja sen kehittämiseen.¹⁴⁹³ Larssonin taiteilijaimago tulee esille monissa *Ett hem* -teoksen akvarelleissa. Jo aiemmin esitetty *Ateljee*-akvarelli kertoo monitasoisesti taiteilijan persoonasta ja hänen maalaustyylistään. Kansallisromantiikka on Larssonin taiteellisen ilmaisun keskeinen elementti, joka on tullut tutkimuksessa



Uusintana Kuva 34. Larsson Carl: *Ateliern, enä hälften*. Akvarelli, *Ett hem* 1899.

¹⁴⁹¹ Heidenstam 1907, 639–40. ”Bryter någon mot god ton, blir det anmärkt som en oskicklighet. Följer han däremot så noga stil van ans bud, att föga kan invändas, kallas det mäterligt. Också ämnesvalet blir en vana. Vissa ämnen anses obrukliga och förbjudna, andra mänskligt djupa. Uppträda flera stilar gemensamt inom samma tid, bannlysa de hvarann. ... Stilbrytningen blir här det första proffet på egen kraft, förmågens gryende, puppans bristande.”

¹⁴⁹² *Idun* 22.3.1902, 184-5. Suzannea kuvaava muotokuva *Sjutton år* oli valokuvattuna lehdessä.

¹⁴⁹³ Cit. Hasselberg 1884, 17. ”Rasa icke mot andra ensamt, utan vänd en liten bit af raseriet mot er sjelf - eller ock, haf tålmod till dess det, som vill ut ur er sprakande fantasi, har hunnit kläda sig i en mer helgjuten dräkt... Skrik och svär och förbanna, men var klok!”

esille niin kodin ideaalin fyysisissä rakenneosissa kuin käytännöissä.¹⁴⁹⁴ Työpöydän takana näkyvä katonreunan boordi on talonpoikaismaalaus Jeesuksen elämästä. *Ett hem* -teoksessa Larsson kertoo tämän teossarjan inspiroineen häntä yksinkertaisessa ilmaisussaan sekä kansallisromanttisessa ja aluehistoriallisessa kontekstissaan.¹⁴⁹⁵ Toisaalta molemmat akvarellit kertovat Larssonin tuotteliaisuudesta vuosisadan vaihteessa. Hänen tuotantonsa oli monipuolinen, siihen kuuluivat muotokuvat, monenlaiset kuvitukset sekä monumentaali-teokset, kuten *Nordiska Museetin* ja *Norra Latinin* freskot.¹⁴⁹⁶ Vuosien 1897–98 hän oli myös työskennellyt *Tukholman Oopperan* aulan maalausten kanssa.¹⁴⁹⁷ Larsson oli aiemmin maalannut seinämaalaukset Göteborgin tyttökoulun aulaan. Aloite niiden tekemiseen oli tullut koulussa työskennelleeltä Ellen Keyn sisarelta.¹⁴⁹⁸

Larssonin taiteilijaidentiteettiä kuvaa hyvin Larssonin taidetta parhaillaan tutkivan Mats Naxen näkemys taiteilijasta monilahjakkaana ”sekatyöläisenä”, *bricoleur*. Käsité perustuu Claude Levi Straussin (1909 - 2009) ajatukseen monipuolisesti luovasta henkilöstä, joka oli samanaikaisesti suunnittelija ja toteuttaja sekä osasi käyttää ympäröiviä materiaaleja ideoinnin kautta uusiin toteutuksiin.¹⁴⁹⁹ Tämä yhdistää hänet myös Arts and Crafts -liikkeen inspiroimaan ”monitaiteilijaan”, joka kykeni tuottamaan ”kaikenlaisia esineitä ja kaikista materiaaleista”.¹⁵⁰⁰ Larssonin kohdalla tämä tuli esille niin taiteessa kuin kodin sisustuksessa. On selvää, että Larssonin monipuolisuus vaikutti ammatillisen osaamisen kautta myös hänen mediakuvaansa. Toisaalta *Ett hem* -teoksen

¹⁴⁹⁴ Larsson 1899. ”Det är hos dessa svenska bondmålare från slutet af förra seklet, jag sedan några år går i skola; detta erkänner jag öppet. Tänk på t.ex. dessa gamla målningar, man finner i bondstugor här i Dalarna eller i Norrland. Sådan djup, allvarlig känsla vid sidan af sådan drastisk men sund humor. Och hvilken nationell stilkänsla! De äro för mig större och dyrbarare skatter än någonsin Gellivaras kan bli för andra.”

¹⁴⁹⁵ Larsson 1899. ”Längs panelen går en fris föreställande Frälsarens lif. Det är en bondmålning från Hallan, gjord under förra sekelskåpet, och framställes alla personerna, utom Christus själf, i den tidens och det länets dräkter. Den har samma ursprungliga naiviteten och behag men intresserar mig mera än någon af Giottos fresker.”

¹⁴⁹⁶ Mats Naxen haastattelu, 20.4.2010. Haastattelija Elina Larsson.

”1901 visar han att han gå i mellan de flesta stilar som står till buds just då och även från föregående epoker som renässans, barock, quadratura, rokokko, klassicism, realism, japonism, syntetism, synkretism m fl. Man kan göra denna lista ännu intressantare med att lägga till alla de olika tekniker, denne intellektuelle arbetsmyra arbetade i som bl a xylografi, akvarell, olja, kol, krita, pastell, skulptur och naturligtvis alla etsningstekniker. Här kan man också lägga till de åtta böcker han inte bara skriver, utan som han dessutom han designar utseende till, och han skapar även det grafiska i dessa böcker med sitt egna typsnitt och anfanger, vinjetbilder, inneslutningar i färg m.m.”

¹⁴⁹⁷ Neergaard 1999a, 137.

¹⁴⁹⁸ Neergaard 1999a, 128.

¹⁴⁹⁹ Mats Naxen haastattelu, 20.4.2010. Haastattelija Elina Larsson.

”Carl har helt och hållet dessa drag av att, som Levi Strauss menar, ha en förmåga att sätta samman det som finns till hands och skapa en helhet som uttrycker något nytt, och ser man till de konstnärers verk som visas på de museum och utställningar Carl besöker i Europa, är det utomordentligt lätt att se hur han ”lånar” former, detaljer och hela idéer till sina komplicerade verk.”

¹⁵⁰⁰ Cit. Stavenow-Hidemark 1964, 36.

kotikuvausten kansansuosion ja tunnetuiksi tulemisen taustalla oli myös Larssonin taiteilijaimagon mediaalisuus. *Ett hem* -teoksen jälkeisenä aikana Larssonin taiteilijaimagoa pidettiin miltei liian monumentaalisena ja kattavana. Tämä perustui taiteilijan monipuoliseen ja mittavaan tuotantoon sekä hänen taidepoliittiseen vaikutusvaltaansa. Myös onnellisuuden kuvaus ärsytti.¹⁵⁰¹ Hanna Lindberg problematisoi artikkelissaan ”Kansallinen diskurssi myyntistrategiana: Ingvar Kamprad Ikean ruotsalaisuuden henkilöitymä” Larssonin suhdetta kansalliseen monumentaalitaiteeseen ja sen mahdolliseen ulkoistamiseen. Tämän tutkimuksen kannalta on olennaista nähdä, että Larssonin nationalistinen symboliikka tulee esille koko hänen tuotannostaan ja monumentaalimaalarina hänen teoksensa rakensivat kansallisromanttista näkemystä sekä Ruotsin sisäisen nationalismin toteutumisessa että sen kansainvälisessä kuvassa. Larsson edusti Ellen Keyn kanssa aikalaista kulttuuridemokraattista näkökantaa, jonka mukaan oman kulttuurin esittäminen tuli tapahtua monitasoisesti ja koko kansan tavoittavasti; tämän efektiivinen toteuttaminen vaati monumentaalisia teoksia, eikä siinä mielessä sotinut heidän peruseriaatteitaan vastaan. Itse *Ett hem* -teos on omalla tavallaan romantisoidun kansallisuusaatteen ulkoistamista kirjallisuuden ja uuden tyyppisen mediakulttuurin muodossa. Samalla sen kotikuvaukset voidaan luokitella median kautta levinneeksi monumentaali-vaikuttajiksi.¹⁵⁰²

Varia-lehden haastattelun aikana oli työn alla myös nykyisin Nationalmuseumissa olevan *Gustav Vasas intåg i Stockholm 1523* -monumentaali-maalauksen suunnittelu.¹⁵⁰³ Tämä teos kuvaa mentaalitasolla taiteilijan ”monumentaalista” imagoa, joka omalta osaltaan on rinnastettavissa Larssonin kattavaan mediavaikutuksen. Vaikutusvalta rakentui vuosien aikana hankitulle ammattitaidolle, jo aiemmin esille tulleille ammatilliselle kontaktiverkostolle ja kansansuosiolle. Näiden taustalla oli osittain 16.8.1886 perustetun *Konstnärsförbundetin* puheenjohtajuus ja sen kautta monimuotoinen sekä aktiivinen nk. opponenttiliikkeessä toimiminen sekä

¹⁵⁰¹ Lindwall 1953, 18. Vrt. Nordensvan a1920, 105-106.

¹⁵⁰² Lindberg 2006, 304. Stattin Jochum: Hobbyentusiaster och folkhemsbyggare. Om samlandets och hobbybyggandets kreativitet och estetik. Teoksessa Tycke och smak. Sju etnologer om estetik. Red. Valeri Renée, Nordström Ingrid. Carlssons, Stockholm 1996.

Hanna Lindberg tulkitsee artikkelissaan Carl Larssonin paheksuneen muistomerkkien ja monumenttien ympärille rakennettua ulkoistettua nationalismia. Tosin hänen lähteensä on jo taidehistorian tutkimuksen kannalta heikko, sillä pelkän Jochum Stattinin ”askarteluun” liittyvän artikkelin pohjalle on vaikea perustaa koko tuotantoa kattavaa väitettä. Joistain Larssonin kommentaateista tulee ilmi, ettei hän pitänyt ”kuvien kumartelemisesta” ilman omaa ajattelukykyä.

¹⁵⁰³ Työ aloitettiin vuonna 1891 ja se valmistui 1908. Maalauksen koko on 700x1400cm. Sijainti: Nationalmuseum, ylempi portaikko.

taidepoliittiseen keskusteluun osallistuminen.¹⁵⁰⁴ Larsson herätti töillään keskustelua, esim. *Sankt Göran och Draken* -teos kuvasti symbolisesti akatemian vastaista kamppailua vapaan taiteen puolesta.¹⁵⁰⁵ Tämä ei kuitenkaan ollut poikkeuksellista, sillä taidepoliittinen ilmapiiri oli kaikissa pohjoismaissa yhtä vallankumouksellinen. Akatemioiden vastustajat, uudet naturalistit, perustivat taidekouluja ja liittoutumia. Ruotsalaiset opponentit eivät kuitenkaan olleet linjauksessaan yhteneviä.¹⁵⁰⁶ Ruotsin taide-elämää hallisi neljään suuntaan jakautunut ryhmittyneisyys. 1886 perustivat Opponenteiksi (*Opponenterna*) itseään kutsuneet taiteilijat ryhmittymän *det nya Konstnärsförbundet*. Toisaalta valtaa piti perinteiden mukaisesti Taideakatemia (*Konstakademin*) ja *Nationalmuseum*, jonka hallinnosta huolehtivat virkamiehet. Näiden lisäksi kokoontui hyvin heterogeeninen ryhmä taiteilijoita *Konstnärsklubben*-nimisen yhdistyksen parissa. Joulukuussa 1890 perustettiin *Svenska konstnärers förening* (SKF), jonka tarkoituksena oli kerätä taiteilijat yhteiseksi viralliseksi ryhmittymäksi.¹⁵⁰⁷

Larsson osallistui aktiivisesti taidepoliittiseen toimintaan ja hoiti yhteydenpidon eri tahojen välillä.¹⁵⁰⁸ Hänestä tuli merkittävä kulttuurillinen vaikuttaja myös pitkäaikaisen maalaus- ja opetustyönsä kautta.¹⁵⁰⁹ Taidepoliittisesta näkökulmasta tarkasteltuna Larsson loi yhdessä opponenttiryhmän johtohahmojen kanssa foorumin tuon ajan modernille taiteelle ja mahdollisti kansallisromanttisen ja naturalistisen tyylin suosion. Heidän järjestämänsä vuosittaiset yhteisnäyttelyt toivat uudet tyylit julkisiksi. Tätä kehitystä osoitti esim. *Konstnärsförbundetin* 20-vuotisnäyttely vuonna 1905, jolloin Larssonin tuotanto oli hyvin runsaslukuisesti esillä.¹⁵¹⁰

Ett hem esittää kuvauksen Larssonin taiteilijaidentiteetin ja kodin sisustuksen yhteensulautumisesta; kodin käytännöillä, ympäristöllä ja sisustuksella

¹⁵⁰⁴ Gunnarsson 2004, 48–54 ja teoksen elämäkerran yhteenveto.

Nordensvan 1928, 259. ”De i Göteborg talrikt samlade opponenterna proklamerade nu det redan vid årets början förberedda Konstnärsförbundet. Som dess syftemål angavs ”att motarbeta alla otidsenligheter, som det kan anse skada, och söka genomföra alla reformer, det kan anse gagna vår inhemska konst och konstindustri”. Som det förnämsta medel, varigenom förbundet hoppades nå dessa sina syften, nämndes anordnandet av årliga utställningar.”

¹⁵⁰⁵ Nordensvan 1928, 259. ”Den första utställningen stod färdig i Stockholm redan två månader efter förbundets bildande. Det räknade då ett nittiototal medlemmar. Utställningen – i Blanchs salong - var ordnad av Larsson och Pauli - den förre inledde den illustrerade katalogen med en förargelseväckande teckning, som visade, huru Sankt Göran (förbundet) strider med draken (akademien) och befriar prinsessan (”den arma ofria svenska konsten”).”

¹⁵⁰⁶ Nordensvan 1928, 261–63. A. H. Hägg kirjoitti elokuussa 1885 toisen opponentin näyttelyn kokoamisvaiheessa Larssonille omasta linjastaan: ”Akademien som skola betraktad bör förbättras, det är en sak och den, som jag är med om, men utställningarna äro någonting helt annat, och jag är inte med om splittring i det fallet. Enighet och samarbete skall det vara, och dessa oppositionsutställningar förorsaka blott tidsutdräkt.”

¹⁵⁰⁷ Strömbom 1965, 37–109; Strömbom 1945, 20–24; Lindwall 1986, 17–24.

¹⁵⁰⁸ Nordensvan 1928, 261–63.

¹⁵⁰⁹ Neergaard 1999a, 137. Valands Konstskola.

¹⁵¹⁰ Hvar 8 Dag 21.5.1905, 536–39.

keskeinen merkitys taiteilijan työn onnistumiselle. *Ett hem* -teos esitti kuvauksen kodista, joka muutti muotoaan taiteilijan tarpeiden mukaan: ”Sedan någon tid är jag sysselsatt med att bygga mig en stor låda till atelier, med rikligt nordljus och tillräckligt svängrum. Sedan de andra två äro ratade kallas denna superlativus. Denna, där vi nu äro, har så småningom antagit en helt annan karakter och blifvit slöjdsal åt barnen: pojarna hyfla och hamra och Suzanne väfver.”¹⁵¹¹ Asumistilojen monipuolisuus ja muuntuvuus tekivät taiteilijan työskentelyn mahdolliseksi kaikkialla, missä perhe asui: esim. Falunin koulutalouteen muuttaminen mahdollisti grafiikan tekemisen. Ensimmäisessä käsittelyluvussa on vinjetti pienestä tuvasta, nk. fäbosta, josta tuli Larssonin makuuhuone ja ”etsausversta” (Kuva 6). *Ett hem* -teoksen koti oli luovan taiteilijaparin arkinen ja työntäyteinen asuinsija.

Sisustuksen suhde taiteilijamentaliteettiin tulee esille myös akvarellissa *Ateljeen toinen pääty* (Kuva 84). Akvarellissa on Carlin nojatuoli, joka hänen omien sanojensa mukaan toimi eräänlaisena rippituolina tai totuudellisuuden hakupaikkana. Siinä istuessaan ja työskennellessään hän pohti positiivisten ja negatiivisten ajatustensa välistä kamppailua: ”Han håller nog af mig i grund och botten. Det har jag märkt när jag i ögonblick af djupt missmod lutat mitt hufvud mot dess ena karm, ty den har känts så mjuk och öm, och jag har tydligt hört honom mumla. ”Lipa på du, min gosse, men akta dig, så att ingen får se’t!”¹⁵¹² Taiteilijan sanoissa näkyy elämänasenne, jonka mukaan pettymystään ja pahaa mieltään ei tullut tuoda julki. Toisaalta Larssonille oli tyypillistä tunnustaa haavoittuvuutensa ja kirjoittaa heikkoudestaan julkisesti! Larssonille ominainen totuushakuisuus ja itsekritiikki näkyvät *Ett hem* -teoksen sisällössä, samoin kuin taiteilijan pohjoismaisia perusominaisuuksia edustava temperamentti eli voimakastahtoinen sankaruusajattelu, joka yhdistyi ajoittaiseen surumielisyyteen.¹⁵¹³

¹⁵¹¹ Larsson 1899.

¹⁵¹² Larsson 1899, 10.

”På den väldiga karmstolen, som nog har ett par århundraden på nacken, den med, har jag suttit och ritat alla gubbarna till ”Sehlstedts visor” och Viktor Rydbergs ”Singoalla”. Man har ett riktigt sällskap af den; den pratar och smågrälar hela tiden man sitter där. Sätt och fasoner som alla gamlingar bruka ha.

”Du har varit en stor skojare och slarfver du, Carl Larsson,” säger han, ”jag har nog reda på ditt förflutna må du tro. Du är en bortskämd lymmel som alltid bara fått beröm då du skulle haft på tafsens och så oförskämdt du behandlar en äldre person, som jag. Det sker dig endast rättvisa när du hädanefter får ovet, just när du försökt att göra något hederligt ifrån dig. Och gnäller du det allra minsta så gäller det icke som afbetalning på din stora skuld. Och tacka till för pisket, sakramenskade...”

Usch, en så’n gammal knarrig en, det är. Ibland blir han så otreflig, att jag måste gå min väg. Då blir han så tyst och snopen. ... Kanske det är ofint af mig att så här yppa den gamla länstolens och mitt förhållande till hvarann. Ånej, hvarför det!”

¹⁵¹³ Rosberg 1931, 4. ”Hemma i Norden bibehöll folket sin hårda, självrådiga och lätt barbariska karaktär. Det rådde på den tiden en nästan indiansk stoicism i kämpalekar och tidens idrott, att visa okänslighet mot smärta och följa blodshämndens lagar. ... Jämte likgiltighet för smärtor skulle nordbon även visa självbehärskning inför

Ett hem kuvaa taiteellisen totutuksen ja sisustuksen kautta myös taiteilijapariskunnan luonnetta. *Ateljeen toinen pääty* -akvarelli esittää Hyttnäsin ensimmäisen ateljeen sisustukseen kuuluneen muotokuvan Karinista ja karikatyyrin Carlista.¹⁵¹⁴ ”Du tycker den är besynnerlig den där soffstolpen. Det är mitt färgskåp. Riktigt illmarigt, med fack och namn för färgerna. Öfverst sitter en gubbe, efter min ritning utsågad af snickare Bergström.”¹⁵¹⁵ Käytännössä patsas oli kiinnitetty sohvan nurkassa seisoneen kolmemetrisen pilarin päähän, paikallisen puusepän tekemänä. Karikatyyri on humoristinen, sillä se esittää taiteilijan modernina snobina, jollaiseksi häntä kokonaisuutena ajatellen oli vaikea luonnehtia.¹⁵¹⁶

Ateljeen toinen pääty kuvaa myös Larssonin arjenläheistä taiteilijaidentiteettiä. Akvarelli esittelee niin mallin, kuin tekeillä olevan työn sekä luomisympäristöön kuuluneet naturalistiset tekijät, kuten Karinin luoman suuren kukka-asetelman. Taiteilijan ympäröimä arjen rikkaus tulee esille myös tässä akvarellissa, sillä kokonaisuus on moninainen, mutta samalla puhtaan järjestelmällinen. Kodin humoristisuutta kuvaa taiteilijan makuuhuoneen pikkuikkunasta kurkistavat lasten päät. Perheyhteyttä ja sosiaalista yhteisöllisyyttä kuvastaa puolestaan teoksen mallina oleva apulainen Vanha-Anna, sillä arjen luovuuden toteutumisessa olivat myös palvelijat näkyvästi mukana.¹⁵¹⁷ *Ett hem* -teoksen kuvaaman kodin sosiaalinen rikkaus ja arjen luovat käytännöt yhdistyvät taiteilijan työn peruselementeiksi. Ilman perhe-elämän monimuotoisuutta eivät kotikuvaukset olisi tulleet eläviksi ja järjestetyn kulissin vastakohdiksi. Tämän aikalasivastakohdaksi nousee vuosisadan vaihteen intellektuellien väsymys työntekoon, ajatteluun ja luovaan työskentelyyn, joka näkyi muotiin tulleen

olyckan, och den tappre skulle dö med ett leende på läpparna. Men nordbon kunde också visa annat än hårdhet och trots. Drabbades han även stor sorg, gick han vanligen ut i ensamheten, tills den rasat ut, eller han kastade sig in i vansinniga företag, mera i akt och mening att söka döden än att kämpa för något mål. Det var dock bättre, om man kunde hämnas på den man, som vållat sorgen.”

¹⁵¹⁴ Koska ateljee rakennettiin ruokailuhuoneen eteen, jäivät ruokailuhuoneen maalatut ikkunat näkyviin. Näissä oli myös Karinia ja Carlia esittävät, luonnollisenoloiset muotokuvat.

¹⁵¹⁵ Larsson 1899. Taiteilijan karikatyyri esiintyy myös *Ett hem* -teoksen tekstiosan kuvituksena, joulunaikaan sovellettuna.

¹⁵¹⁶ Snodin 1999, 133. Michael Snodin tekstissä nähdään Carlin teettämä pylväskaappi, joka alun pitäen oli suunniteltu maalaustarvikkeiden säilytykseen, eräänlaisena muinaispohjoismaisena eteis-rakennelmana. Tällaisen tarkoitus oli tuoda taloon onnea ja järjestystä. Snodinille se edustaa periaatetta, jossa muinaiset antikviteetit ja traditiot olivat keräilyarvossa ja niitä jäljiteltiin uuden tyylin sisustuksessa.

Kallio 1999, 129–135. Sohva itsessään muistuttaa useiden muiden taiteilijakotien ja heidän suunnittelemiensa edustustilojen jyhkeistä sekä paikalleen rakennetuista huonekaluista, vaikka onkin värittään hyvin Larssonmainen. Esim. Geselliuksen, Lindgrenin ja Saarisen yhteisissä työtiloissa, Vitavuoressa, on samankaltaisia sisustuselementtejä.

¹⁵¹⁷ mm. Martina-palvelija on tunnettu Carlin kuvittaman keittokirjan kannesta ja hänen omien kertomustensa mukaan huvinpitoon osallistuttiin, ainakin osittain, koko joukolla.

heikkohermoisuutena, *neurastheniana* ja dekadenssina.¹⁵¹⁸ Carl oli ymmärtänyt, että 1800-luvun viimeisenä vuosikymmenenä oli modernia olla dekadenssin mukaisesti masentunut ja hapan, sillä siten sai syvämielisen leiman. Tämän harjoittelussa Carlista tuli omien sanojensa mukaan vain sairas, kaikkeen kyllästynyt ja tylsäjärkinen. Karinin maanläheinen ohjeistus tuli sanoissa: ”Fy, hvad du ser ut! Gå och ta dej en långpromenad!”¹⁵¹⁹ Taiteilijan mukaan Karinin ohje oli viisas, sillä ulkoilun jälkeen hän näki onnellisuutensa oikeassa mittakaavassa, muisti omat lähtökohtansa, sai naurun takaisin ja antoi auringon jälleen paistaa sydämeensä. Hän koki iloa kaikkialla, jopa palatessaan kaupunkiin.¹⁵²⁰ Mentaliteettina tämä yhdistää naturalismin ja pastoraalikirjallisuuden ihanteet sekä edellisessä luvussa esille tulleen kodin olemuksen kiinnepisteenä. Kuvaus kertoo Larssonin taiteilijamaisesta labiiliudesta ja paljastaa meille Karinin merkityksen luovuuden maadoittajana ja työinnon palauttajana. Se yhdistää käytäntöjen tasolla käsitellyn hyvän avioliiton ja oikean aviopuolison valinnan ammatillisen sekä taiteellisen onnistumisen kanssa.

Ett hem esittää myös monitasoisen kuvan Larssonin persoonasta. 1800-luvun lopussa vallinneen ajattelutavan mukaan ammatillinen onnistuminen oli mahdollista yhdistää ideaaliseen elämäntapaan. White kuvasi *Ett hem* -teoksen kaltaisesti ihanteellista elämänasennetta rakkaudellisena ja uhrautuvaisena, mutta samalla päämäärähakuisena. Palava kynttilä inspiroi ja sytytti hänen mielestään myös toisia loistamaan: vaikka kykymme saattoivat vaikuttaa heikoilta ja vaikutusmahdollisuutemme pieniltä, oli niillä kokonaisuuden kannalta merkittävä vaikutus. White korosti kodin antamien mahdollisuuksien käyttöönottamista: ”Om vi öppna våra hjärtan och våra hem för lifvets gudomliga, bärande krafter, skola vi kunna utsända strömmar af lifgifvande kraft. Från våra hem skall utgå ett inflytande, som skall alstra lif, skönhet och rikedom, där det nu råder fattigdom och nöd.”¹⁵²¹ Kuin Larssonin sanoin tuli kodin olla avoin elämän suurille, kantaville voimille. Tämä mahdollisti puolestaan pohjavireen rikkaalle ja hyvälle elämälle. Ideaalin mentaalitasolle tuotuna tämä symboloi rakkauden ja luovuuden arkista toteutumista, jonka avulla köyhyys ja kurjuus voitetaan. Taiteilijaidentiteetin ja -imagon suhteen tämä toteutuu Larssonin usein positiivisessa sosiaalisessa olemuksessa, josta aikalaislähteissä on monia esimerkkejä. Esim. Laurin oli kuullut Larssonin kanssa

¹⁵¹⁸ Shiach 2004, 165-175.

¹⁵¹⁹ Larsson 1915, 3.

¹⁵²⁰ Larsson 1915, 3.

¹⁵²¹ White 1910, 373. Myös Ruskin ajatteli samoin. Esim. Dumrath III, 1901, 20–21.

iloisesti keskustelleen pojan sanoneen: ”Det är så jublande med Carl Larsson”.¹⁵²² Taiteilija oli selittänyt pojalle maalauksensa sisältöä ja Laurin piti hänen asennettaan ideaalisena lahjana: ”Detta, som är så få fullvuxna förunnadt, den härliga gåfva, som barnen ha att kunna jubla, den har den store svenske konstnären gemensam med sina barnvänner.” Laurin huomasi Larssonin taiteilijaimagon ja samalla koti-ideaalin yhden keskeisimmistä elementeistä kirjoittaessaan, että taiteilija osasi elämässään ja taiteessaan riemuita terveellisyydestä ja viihtyisyydestä.¹⁵²³ Tämä tarkoittaa tyytyväistä elämänasennetta, jonka kautta elämän voi kokea onnellisena.



Kuva 86. Larsson Carl: *Spegelbild*, akvarelli, 1895. (Larssons 1902)

Ehrensverd kirjoitti *De fria konsterna filosofi* -teoksessa taiteen luonteesta kuvata tunteita.¹⁵²⁴ Tästä ja arjenläheisestä asenteesta kertoo akvarelli *Spegelbild*. Teoksessa on joko taiteilijan peili vinossa tai Larsson halusi luoda Britan, siis lapsen unenpöppörisen näkökulman.¹⁵²⁵ Taiteilija kirjoitti saaneensa Britan peilin ääressä syliinsä ja huomanneensa aiheen oivalliseksi. Lapsi sylissään taiteilija haki maalausvälineet ja -telineen. Järjestelyjen jälkeen Brita nautti maalaamisesta viisi minuuttia, jonka jälkeen operaation toistaminen muodostui lähinnä piinaksi, molemmille osapuolille. Näennäisesti rauhallisen teoksen taustalla oli siis maanittelua,

tyttären villikissan kaltaisia taisteluja ja isän pitkäjännitteisyyttä. Teos valmistui Larssonin mukaan käsi puutuneena ja erinäisten istuntojen jälkeen.¹⁵²⁶ Lopputulos onnistuu kuvaamaan illusionmaisesti hetkellisyyttä sekä taiteen tekemisen näennäistä

¹⁵²² Cit. Laurin 1903, 260.

¹⁵²³ Laurin 1903, 260.

¹⁵²⁴ Ehrensverd 1890, 591. ”Poeten talar för örat, målarn för ögat, begge för känslorna. När begge kunna sina språk, den ena sitt modersmål och den andra anatomien af menniskokroppen : den ena har tungan och rösten att uttala sitt modersmål, och den andra vana i sin hand; den ena en vacker röst, den andra en vacker pensel, så äro de ännu ingenting, och dem återstår ännu konsten.”

¹⁵²⁵ Larsson 1902, alkuteksti.

¹⁵²⁶ Larsson 1902, alkuteksti.

rauhaa lasten ja perhe-elämän keskellä.¹⁵²⁷ Toisaalta se osoittaa perheen käytäntöjen toimivuuden tarpeen. Tämä palauttaa meidät teosten totuusarvon ja todellisuuden äärelle. Siihen, että Larssonilla oli tapana tuoda polariteetin kaltaisesti teosten taustatilanteet esille teksteissään:

Jag höll på med ett af dessa här reproducerade barnporträtt – hvilket säger jag ej – på hvilket munnen gjorde mig rentaf förtviflad, jag gjorde om den gång på gång, utan att få fram den rätta.

En dag – jag måste nämna att detta porträtt liksom flera af de här reproducerade, målades hemma hos mig – så fann jag det hela så hemskt besynnerligt, hela ansiktet var öfversuddadt! Jag satt i med ett indiantjut, jag röt och väsnades, såsom endast jag kan – eller kan din pappa också det, Rosalind? – tills lilla Kersti trädde fram, tydligen nu blifven betänksam, och afgaf en förklaring: hon hade funnit den lilla flickan på taflan så »mussig på mun», och hade med en färgtrasa sökt tvätta den ren ...!

Ungen hade med sina små grytöron hört att jag icke varit nöjd med mitt arbete och särskildt den detaljen. Så meningen var ju god. Men hon tappade lusten för målarkonstens utföfvande. Nu hör jag att hon vill bli trädgårdsmästare. Bravo!”¹⁵²⁸

Larssonin persoonan hahmottamisessa on minun käytettävä suoraa lainauksia taiteilijan teksteistä, sillä niiden luonne on hyvin erityinen. Edellinen kuvaa oivallisesti, kuinka Larsson oli muista taiteilijoista poiketen innoissaan lasten läsnäolosta ateljeessaan; luovaa toteutusta eivät yleensä häirinneet lasten äänet eivätkä Karin kangaspuut – eivät edes pienet tihutyöt! Tämän kodin ideaaliin kuului yhteinen työnteko samalla tavoin kuin hauskanpitokin.¹⁵²⁹ Kaksijakoista on se, että läheiset ihmiset kuvasivat Larssonia toisinaan kovasanaiseksi ja järeäksi ilmaisuissaan, niin kuin taiteilija itsekin edellisessä tekstissä kertoi. Perheen lapset hyväksyivät omien kommenttiensa mukaan isän mielialojen vaihtelut Karinin tavoin, eräänlaisena epäonnistuneen luomistyön tai huonosti nukutun yön seurauksena.¹⁵³⁰ Taiteilijan ajoittain häiriintyneistä yöunista kertoi myös apulainen Martina:

”Man kunde veta om Artisten hade haft dålig natt. Då kom frun om morgonen och ropade i trappan att de ville ha kaffe. Frun kom alltid själv och hämtade kaffebrickan. Om natten däremot hade varit bra, som vanligast var fallet, så gick de ut långa promenader på fastande mage och tog hundarna med sig. Sedan åt de frukost med god aptit.”¹⁵³¹

Ett hem -teos kuvaa sateisen kesän ja taiteellisen luomiskatkon tulosta. Erinomainen kuvaus taiteilijan haastavasta työstä sisältyy Larssonin kirjeeseen Fürstenbergille kesällä 1892. Kirjeessä kiteytyy myös *Ett hem* -teoksen taiteilijuutta kuvaava kaksijakoisuus:

¹⁵²⁷ Myös Karinin tekstiilien merkitys oli niiden monimuotoisessa materiaalisessa funktiossa: ne olivat muuttuvia kodin sisustusmateriaaleja, mutta samalla itsenäisiä ja toisistaan poikkeavia tekstiilitaiteen teoksia, joilla oli selkeä kerronnallinen sisältö.

¹⁵²⁸ Larsson 1913, 17.

¹⁵²⁹ Rydin 1998, 134.

¹⁵³⁰ Frieberg 1967, 187.

¹⁵³¹ Frieberg 1967, 183.

kirkkaiden akvarellien edustama luovuuden tulos ja turhautumisesta, univaikeuksista sekä inspiraation hakemisen vaikeudesta selviäminen.¹⁵³²

”Och så frågar Ni om ´skörden´! Oj, oj, oj, det är bara ynk! Vädred har visserligen varit dåligt nog för att jag i nödfall skulle kunna skylla på det, men för Er vill jag inte slinka undan och hederligt erkänna, att jag är nu ännu dåligare. Bara jag rör vid ett papper, så blir det smörja. Jag kvider och nästan gråter, men inte ens det hjälper. Med ilska och självförakt inte heller.

... Fy tusan sådan sommar! Dagarna ramla undan, den ena lik den andra. På morgonen hoppar man i sjön, äter sin havregröt och tittar på varenda blomma och varenda blad på egendomen, om de vuxit på natten.

Så med staffli och grej ut till motiv. Så middag halv 2. Så rita en illustration till kl. 5. Då kommer svalt-kaffe med dopp. Så målarmojet med axeln, med två akvarellgryningar i näven, åtföljd av Karin, som bär matsäckskorgen. Det bär iväg en god bit hemifrån till en grannby. Där målas på det ena motivet till 8-tiden. Under tiden har Karin gjort upp eld och kokat ägg o.d. Vi äta. Så helt om till det andra motivet, tills det blir mörkt och så fuktigt, att det blir omöjligt att måla. Så traska vi gladerliga hem.

Vi locka in ankorna och hönsen och vattna blommorna, om det äventyrs varit en dag utan regn. Karin säger god natt, och jag sitter i min ateljé i djåkligt mörka tankar, tills jag ger fan alltihop och går och lägger mig. Natten är omväxlande: små tupplurar, myggmord och självmassage på magen vid morgongryningen.”¹⁵³³

Kirjeessä nivoutuu yhteen taiteilijan arkea vaikeuttaneet elementit, ennen muuta työn ollessa pääelinkeino. Vastuu suuren perheen elättämisestä ja tilapäinen tulosten puuttuminen olivat mieltä painava yhdistelmä. Samalla Larsson satoi yhteen kaiken tutkimuksessa edellä tulkitun. *Ett hem* kertoo taiteilijakodin ja taiteilijan perheen elämästä, jonka taustalla oli taiteilijan arki sekä taiteilijaparin yhteiset tavat ja arvot. Kodin ympäristö ja arjen rutiinit ovat erottamaton kokonaisuus, ne sulautuvat yhteen taiteilijuuden kanssa.

Ett hem -teoksen tyyli kuvastaa Larssonin taiteilijaimagoa ja persoonaa. Teoksen toteutuksessa yhdistyvät naturalistinen ja romanttinen näkökulma elämän suurten kysymysten äärellä. Luovuus oli taiteilijan keskeisimpiä luonteenominaisuuksia ja työkaluista tärkein. Larssonin kirjoittamien tekstien kautta ymmärtää, että hän oli hyvin herkkä, mutta toisaalta moralistinen ja täydellisyyden tavoittelija.¹⁵³⁴ Tämä oli 1800-luvun lopussa ihanteellisen yhdistelmä. Uskonnollis-moraalinen käsitys ihanteellisesta ihmisestä käsitti säädyllisyyden, syvän uskon eli henkilökohtaisen vakaumuksen ja velvollisuudentunnon. Myös Larssonin elämänsäennetta muovanneiden lapsuusmuistelmien kaltaisia kertomuksia oli lukuisissa aikakausjulkaisuissa.¹⁵³⁵ Samalla

¹⁵³² Bratley 1955, esim. 135–36. Vrt. Ruskinin kuvaamat kirjoitusongelmat.

¹⁵³³ Carlin kirje Fürstenbergille, kesä 1892. Handskriftsarkivet, Uppsala universitetsbibliotek.

¹⁵³⁴ Von Zweigbergk 1969, 125. Tähän viittasi myös Prinssi Eugen kirjeessään kuningatar Sofialle: hän piti Larssonia hyvin kiltinä ja miellyttävänä persoonana.

¹⁵³⁵ Esim. Svenska Familj-Journalen 1877, 342–343. *Svenska Familj-Journalin* vuoden 1877 joulukertomuksessa on kuin Larssonin kuvaamana suurkaupungissa asuvan pienen ja köyhän pojan kertomus. Työnteko,

Larssonin *Ett hem* -teoksessa esittämä ideologinen ajattelu perustuu pitkälti häneen polarisoivaan ajatteluunsa hyvän ja pahan jatkuvasta läsnäolosta. Totta oli, että elämän aurinkoinen puoli tarvitsi varjoja erottuakseen ja että eri vaihtoehtoista tuli olla tietoinen pystyäkseen tekemään hyviä valintoja.¹⁵³⁶ Teoksessa *Åt Solsidan* hän käsitteli uskoa ja elämänfilosofiaansa, jossa hyvän ja pahan kamppailulla oli keskeinen merkitys:

”Hvar tron dock bär, om inte på vattnet, så är det i lifvet! ... Jag tror på det godas slutliga seger, trots allt det ondas skenbara triumfer. Jag tror på ordning och mening, hur oordentligt och ostädadt lifvet här på jorden än ter sig.

O, jag tror på mycket, jag. Jag tror att det finns andra färger och former, andra räknetal och tidsbegrepp på andra lefnadsplan än de som finnas i detta universum, Men hvad jag vet, det är att du, och du, och du, minte heller skola ha människofruktan. Glömmen inte bort det, när du, och du, och du blifva stora.

Jag tror nämligen också på hjärtlösheten, dumheten och fegheten, och att dessa under den närmaste tiden, under de närmaste hundra tusen åren, skola göra lifvet till det lilla helvete det är. Detta om tron.”¹⁵³⁷

Lapsille osoitettu teksti kuvaa taiteilijan persoonaa, hänen avointa asennetta kaikkea olevaista kohtaan, vaikka hän tiedosti eräänlaisella maanläheisellä inhorealistsuudella ihmisluonnon heikkouden. Tämä tuhoelementin läsnäolo ei näy kuoleman tavoin suoraan akvarelleista, vaan toimii tekstien kautta esitettynä eräänlaisena kuvaa korostavana kontrastina. Samalla se luo jännitteen todellisen elämän ja ideaalin sekä siihen pyrkimisen välille. Myös taiteilijana menestyminen oli aikalaisajattelun mukaan usein moraalinen asia. Kuten kotikuvausten sosiaalista tasoa käsitellessä tuli ilmi, oli moraaliksi yksi hyvän elämän peruselementtejä. Russel Sage käsitteli kuuluisuuden, rahan ja onnellisuuden yhdistelmää artikkelissaan *Konsten att tjäna pengar*. Hänen filosofointinsa käännettiin ruotsiksi vuonna 1900 ja niiden sisältö problematisoi Larssonin koti-ideaalin näkyvän onnen. Ei tietenkään henkilökohtaisella vaan yleisellä tasolla. Taiteilijan ajattelun mukaisesti tuli rahan tienäämistä perustua rehellisyyteen. Toisaalta liiallinen huvittelunhalu tuhosi omaisuuden ja olennaista oli omaisuuden tiukka hallinta, mikä perustui tietoisiin valintoihin ja päättäväisyyteen.

Mielenkiintoisen näkökulman menestymiseen antoi Sagen käsitys hyvän aviopuolison merkityksestä. Hänen mielestään viisaan vaimon ohjeet takasivat miehen

velvollisuuden tekeminen ja päämäärätietoisuus loistavat novellin kirkkaana sisältönä: sisällön voima korostuu luonnon vertauskuvilla.

¹⁵³⁶ Larsson 1913. ”Visst har jag ofta aktat på Goethes vackra ord: »Grosse Gedanken und ein reines Herz, darum sollten wir Gott beten», men nog är det dock både så och så med både de stora tankarna och det rena hjärtat, och jag är således knappast rätte mannen att peka ut för dig, min unga nästa, hvilken frukt är god och hvilken är ruten; men jag är gripen af samma trängtan som grep Bjørnstjerne Bjørnson en gång när vi skandinaver i Paris firade Runebergsminnet, då han steg upp och röt: Nu maa jeg præke!”

Vrt. Lindwall 1953, 20.

¹⁵³⁷ Larsson 1913. Vrt. Laurin 1938, 266-75.

ekonomisen menestyksen: onnellinen oli mies, jolla oli mahdollisuus työssängsä kysyä ja tukeutua luotettavan ja kaukonäköisen vaimon neuvoihin.¹⁵³⁸ Tämä käsitys näkyi myös Fürstenbergille lähetetyssä kirjeessä, jonka mukaan Karinin läsnäolo ja taiteilijaparin yhteistyö olivat keskeisiä niin Larssonin persoonalle, taiteilijaimagolle ja -identiteetille, samoin kuin *Ett hem* -teoksen esittämälle kotikäsitkselle. Teoksen alkutekstissä Larsson ylisti ja kiitti vaimonsa enkelimäistä olemusta sekä tämän rakkaudellisuutta ja realistisuutta. Ilman Karinia eivät lapset tai kotitalous olisi tulleet hoidetuksi, ilman häntä ei myöskään Larssonin taiteilijaimago olisi ollut ehyt.¹⁵³⁹ Tämä tulee ilmi myös Fürstenbergin sanoissa: ”Hälsa Eder fru, hon har heder av sina barn och av mannen också, men så har hon även varit den bästa belöning, han kan önska sig”.¹⁵⁴⁰ *Ett hem* -teoksen kodin ideaali ei kuitenkaan kuvaa täydellisten ihmisten upeaa liittoa ja virheettömiä lapsia. Elämä oli yllätyksellistä sekä toisinaan myös vaativaa ja hyvin vaikeaa. Taiteilijan käden jälki ei siten näkynyt pelkästään kankaalla ja seinien koristuksena, se näkyi myös järkevien ja itsenäisten lasten kasvattamisena sekä positiivisena asenteena vastaiskuista huolimatta.¹⁵⁴¹ *Ett hem* -teoksen ja Larssonin kotikuvausten esittämä taiteilijan kädenjälki on siten monitasoinen kokonaisuus, jossa on oikeastaan kaksi taiteilijaa läsnä. Samalla se on myös abstraktisempi, mentaalitason kokonaisuus, jossa jälkipolville tarjotaan hyvän elämän perustan ydinosia, sisustuksesta elämänviisauteen. Carl totesi teoksen alussa halunneensa antaa jälkipolville mallin kodin rakentamisesta ja sen ”omalta tuntuva” toteuttamisesta.¹⁵⁴² Kodin perusta oli läheisyydessä, suvaitsevaisuudessa ja halussa toimia myös toisten parhaaksi – tämä sama sopii myös Larssonin taiteellisen tuotannon kuvaamiseen:

”...flyttade 1901 till Sundborn nära Falun. Sedan 1890 hade han om somrarna vistats på Sundborn och gjort det lilla, röda huset till *ett hem* i detta ords mest egentliga mening, *ett*

¹⁵³⁸ Sage 1900, 100–102.

¹⁵³⁹ Larsson 1899, 4.

¹⁵⁴⁰ Cit. Wiberg 2009, 196.

¹⁵⁴¹ Carlin kohdalla Strindbergin *Blåa Tornet* -kirjassa käymä hyökkäys lieenee ulkopuolisista takaiskuista vaikein. Teoksessa Strindberg karrikoidusti sanottuna haukkuu Carlin ilkeäksi ja vastenmieliseksi valehtelijaksi ja samoin Karinin; hän väittää *Ett hem* -teoksen esittämän kodin ideaalin olevan pelkkää illuusiota ja valhetta, jonka takana on katkera vanha taiteilija. Toisaalta ongelmat maalausten hyväksymisestä ja median kiinnostuksen väheneminen eivät ajoittuneet *Ett hem* -teoksen ajalle; tuolloin ongelmat olivat lähinnä arkisia ja enemmän arjen ekonomiaan liittyviä.

¹⁵⁴² Larsson 1899, 2: ”Det är resultatet af detta pysslande med stugan, jag nu i bild vill visa för er andra, af vilka somliga ha större stugor än jag har, och somliga endast luftslott. Det är icke med den fåfänga afsikten att visa bara huru jag har det, utan det är därför, att jag inbillar mig härvidlag ha gått så förståndigt tillväga, så jag tror det rentaf kan tjäna till – uff, ska jag våga stå och säga ut det – till föredöme – nu är det sagt! – för många hvilka känna behof af att på ett trevligt sätt ordna sitt hem. Här är det en stuga, som ej var värd många riksdaler, och möblerna ännu mindre. Restaureringen (jo, det låter!) åstadskoms tack vare rentaf livsfarliga hugg ur årliga inkomster, hvilka voro ibland si, ibland så. Nu står stugan färdig – tror jag – men, kära du, innan du ser dig om där, hör först en liten predikan om konsten i hemmet...”

*hem, där hvarje sak bär husbondens prägel, ett hem fullt af barn, svenskhet och lycka. Den största och enligt min åsikt värdefullaste tafla han här utfört är den stora oljemålningen »De mina».*¹⁵⁴³

Taiteilijuuden elementit muodostavat kodin ideaalin esityksestä erityisen. Ilman näitä sen toteutustapa olisi ollut erilainen ja sisältänyt mahdollisesti kokonaan toisenlaisen hengen eli muotoutunut luojansa mukaisesti. Larssonin päämääränä oli taiteilijana ja ihmisenä kehittyminen, mikä näkyi sekä *Ett hem* -teoksen sisällössä että sopi aikalaisajatteluun:

Det är vanligen med karaktär och bildning som med jordens båda poler: när det är sommar på den ena, är det alltid vinter på den andra. Det borde icke vara så; den ena skulle vara värmen, den andra ljuset i vårt själslif: de båda sidorna af en och samma friska lifskraft.

Den ena skulle icke kunna undvara den andra. De skulle båda i innerligaste samverkan uppbygga det skönaste i Guds stora värld: en ädel människa.¹⁵⁴⁴

Eliaden mukaan yksi ihmishengen suurimpia saavutuksia on ollut eräiden uskonnollisten symbolien vastakkaisuuksien yhdistäminen. Näin ollen paha ja negatiivinen on mahdollista nähdä todellisuuden osina ja niihin voi suhtautua järjellisesti. Näin totuudellisuus tulee lähes Spinozalaisittain (sen minkä tiedostat, voit hallita -periaatteella) osaksi arkea ja siten työllistettäväksi. Näin ajatellen ihminen kykenee kohoamaan universaalisuuden tasolle ja näkemään itsensä vain yhtenä kokonaisuuden osasista.¹⁵⁴⁵ Samalla Larssonin taiteilijamentaliteetti perustui tietoisuudelle, ettei taiteilija ollut koskaan täydellinen tai valmis tehtävässään. Samalla tähän yhdistyi edellä esille tullut positiivisuus ja toivo.¹⁵⁴⁶

Taiteilijana Larsson oli eräänlainen ideaalisuuden tutkija, joka halusi tuoda kansan nähtäville arkisin keinoin luotu ihanteellinen elämä. Tämä periaate tulee hyvin esille jouluisista akvarelleista ja niiden kansallisromanttisesta sanomasta. Sisällöt ovat kertovan opettavaisia ja kuvaukseltaan niin yksityiskohtaisia, että ne käyvät opetusmateriaalista. ”Larssons akvareller från den tiden äro något utsökt i färg, och hvad märkligare är, den elegans, hvarmed de äro målade, har ej ett uns sliskighet; de lysa af

¹⁵⁴³ Laurin 1903, 254.

¹⁵⁴⁴ Hammarlund 13.2.1895, 78.

¹⁵⁴⁵ Karin teki esimerkiksi ensimmäisestä maailmansodasta kauhistuneena symbolisen tyynyn Carlille syntymäpäivälahjaksi, jossa maailman muuttunut tilanne puhkeaa puhumaan symbolikielen avulla.

¹⁵⁴⁶ Larsson 1913, 16. ”Nu hade dock ett par generationers kärlek för målarkonsten samlats på mig, och med den och med ständigt, envist fasthängande vid arbetet har jag kafvat mig upp allt högre och högre, och ännu i dag säger jag som jag sagt hvar dag under ett halfsekel: i morgon skall jag börja riktigt!”

”Jag är inte född med en blyertspenna i den lilla handen, såsom en och annan torde förmena, ehuru det första redskap jag litet senare kom åt, mammas sax, genast användes till konstutöfning: jag klippte gubbar, gubbar, gubbar...,”

hälsa.”¹⁵⁴⁷ Tätä määrittää Nyblomin ajatus taiteilijasta todellisuuden kuvaajana, sillä taiteilijan tulee luoda uudistavia näkökulmia elämän heijastelemiseen, oman kokemuksensa ja tarkkanäköisyytensä avulla.¹⁵⁴⁸ Larssonilla oli monipuolinen elämäkokemus, jonka kautta hän pystyi näkemään elämän perusolemuksen ja sen keskeiset teemat.

1800-luvun kuva taiteilijuudesta oli naturalismin ja romantiikan sävyttämä. Samalla siinä näkyi pastoraali-idyllin yhdistyminen arjen elementteihin. Taiteilija oli idyllien luoja ja unelmien kuvaaja. Bergström piti artikkelissaan idylliä konkreettisten ja olemassa olevien asioiden vastapainona, joka auttoi näkemään arkielämän merkityksen.¹⁵⁴⁹ *Ett hem* -teoksessa Larsson nosti tämän periaatteen kaltaisesti ihanteen eri osat kaikkein tarkasteltaviksi, kuitenkin ilman pahan ja negatiivisen suoranaista esittämistä. Bergströmin ajatus oli, että luonnonvoimien ja niiden hallitsemattomuuden ymmärtäminen johti kodin sisäisen olemuksen arvostamiseen, sillä se oli hänen mielestään helpommin hallittavissa. Bergströmin käsittelemä luonnonelementeillä sisustaminen ei kuitenkaan näkynyt Larssonien kodissa kivien ja oksien keräilyinä. Taiteilijana Larsson vei ajatuksen mentaalitasolle, rakentamaan ihanteellista kotia.¹⁵⁵⁰ Niin Nyblomille, kuin Larssonille, Ruskinille ja Morrisille, edustivat luonto ja elämä itsessään kauneutta ja luova työ toteutui tämän kauneuden inspiroimana.¹⁵⁵¹ *Ett hem* -teoksessa on kaunis kuvaus luonnonilmiöiden kokemisen yhdistymisestä luovuuteen ja taiteilijan työhön:

När detta skrifves har åskan blixtrat och dundrat öfver Sundborns by.
Regnet har stått som spön, och det var en välsignad sak efter den långa torkan.
Nu blänker solen med mjuk och varm glans på de våta löfven,
hvilka stå så vackert mot det blåa åskmolnet, som ännu mullrar bakom Vättberget.
Jag tar papper, bläckhorn och penna med mig
och fortsätter detta under stora björken.¹⁵⁵²

¹⁵⁴⁷ Laurin 1903, 245-6.

¹⁵⁴⁸ Nyblom 1867, 459.

¹⁵⁴⁹ Bergström Richard: *Hvad motsatserna lära*. Artikkel i teoksessa *Idun*. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 6:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1893.

¹⁵⁵⁰ Nordensvan 1928, 246. Vrt. Grez lähtökohtana, joka oli eräänlainen naturalismin ja ruotsalaisen taiteilijoiden kohtaamispaikka 1880-luvulla: ”Svenskarna voro dock de mest manstarka inom den nordiska kolonien. Stamtruppen från 1870-talet hade åter fyllt sina luckor, Josephson hade flyttat från Rom till Paris, Carl Larsson hade återvänt från Stockholm, Borg, Pauli, Axel Kulle, även Hellqvist och Perseus hade åter blivit parisare - om också ej alla för längre tid. Och ett nytt släktled tillkom, kolonien fick en något olika karaktär än den gamla pariserkretsen ägt, bohemer funnos där inga, de nykomna voro stadgade familjegossar, Hörnan var ej längre tillvarons medelpunkt. Men i Grez - den lilla målarbyn vid Loing - uppstod en svensk koloni, manstark några somrar framåt med Carl Larsson som medelpunkt.”

¹⁵⁵¹ Nyblom 1867, 461. ”Detta är hjertpunkten i poesien och konstens sätt att skapa eller rättare omforma, och det är denna akt af verksamhet, som man kallar idealisering, hvilken således ej består i annat än en omformning af det yttre, för att låta det inres skönhet framstråla. Ty lif är till möjligheten skönhet, såsom redan blifvit anmärkt, annars skulle vi aldrig kunna tala om ett naturskönt.”

¹⁵⁵² Larsson 1899.

Tämä alaluku on tuonut esille Larssonin taiteilijuuden eri puolet ideaalisen kotikuvauksen rakentajina. *Ett hem* -teoksen ja Larssonin muiden kotikuvausten menestys ja levinneisyys perustuivat Larssonin taiteilijaidentiteetille ja kriitikoiden, median ja kansan huomion sekä hyväksynnän muodostamalle kokonaisuudelle. Larssonin kotikuvausten esittämiä ihanteellisen kodin rakenteita tarkastellessa, oli luontoideaalin lisäksi Larssonin taiteilijuudella keskeinen merkitys. Kotikuvaukset olivat Larssonin ammatillisen luovuuden tuloksina ja ne saivat muotonsa hänen ajatusten, elämäkokemuksen ja maailmannäkemyksen kautta. Tämä tekee *Ett hem* -teoksen kuvaaman taiteilijuuden ja kotikuvauksen tulkinnan lähtökohdista vahvasti psykologisoivia, filosofioivia ja moralisoivia. Kuten Larsson itse kiteytti:

”...Det roar mig gränslöst att måla av vad jag än har framför mig,
men mest blommor och mina egna barn.

Det roar mig, ja, men tro inte att det går utan vända och kvidan,
ty jag vill verkligen hederligt söka linjernas och färgernas stil och inre sanning,
den sannig som endast mitt öga kan se, verkligheten filtrerat genom mitt jag,
genom mitt temperament.

Jojomen, jag menar allvarligare än de flesta tro. När jag målar min lilla tavla,
finnes just intet annat i universum, som har intresse för mig.”¹⁵⁵³

Sisällöllisesti kodin ideaalinen kuvaus toteutui Larssonin taiteellisen totuushakuisuuden kautta ja tämä totuudellisuus suodattui hänen persoonallisuutensa lävitse, niin taiteilijana kuin ihmisenä.

¹⁵⁵³ Larsson 1919, 52.

5.3. Taiteilijakoti julkisena kertomuksena

Ett hem -teos oli aikalaismittakaavassa mediailmiö, jonka vaikutus ideaalisen kodin kuvaajana tuntuu edelleen. Edellisissä alaluvuissa olen tarkastellut Larssonin kuvaaman koti-ideaalin erityispiirteitä taiteilijaperheen sosiaalisten tapojen ja monitasoisen kommunikaation kautta. Kokonaiskuvan kartoittamiseksi on nähtävä *Ett hem* -teoksen esittämä kotikuvaus vielä 1800-luvun lopun mediavälineenä ja -tuotteena. Viimeisessä alaluvussa tarkastelen aikalaismateriaalin kautta kysymyksiä: millaiset ovat *Ett hem* -teoksen erityispiirteet mediavälineenä ja miten teos toimi julkisena kertomuksena? Näiden osa-alueiden valottamiseksi tarkastelen *Ett hem* -teoksen luonnetta mediavälineenä (materiaalinen, fyysinen olemus) ja erityisominaisuuksia mediatuotteena. Toisaalta tulkiten teoksen mediahistoriallista kontekstia ja sisältöä sekä vaikutusta.

Menniskan är summan af sina föräldrar och
sin amma, sin ort och sin tid, luft och vatten,
ljuset och ljudet, födan och kläderna - hennes
vilja är en produkt af alla dessa orsaker.

Jacob Moleschott.¹⁵⁵⁴

Samalla tavoin kuin ihminen on kaikkien hänet muovanneiden vaikutteiden summa, on myös *Ett hem* ja Larssonin kuvaama kodin ideaali tekijänsä sekä aikalaiskulttuuristen rakenneosiensä yhtälö. *Ett hem* -teoksen olemassaolon ja leviämisen mahdollisti median muuttunut ja monipuolistunut yhteiskunnallinen rooli. *Ett hem* -teoksen mediastatuksen kannalta oli merkityksellistä, että akvarellit saivat julkisuutta ennen kirjaksi julkaisua. Vuoden 1897 Tukholman maailmannäyttely oli tärkeä teoksen julkisuuden kannalta: tuolloin akvarelleista 20 oli ensimmäistä kertaa esillä koko kansalle.¹⁵⁵⁵ Samassa näyttelyssä *Allmänna Konst- och Industriutställningen* esiteltiin 15.5.–1.10 välisenä aikana myös Larssonin maalaukset *De Mina*, *Bandväfverska*, *Vinet*, *Karin*, *Abel*, *Sista solglimten* ja *Ulf i aftonsol*.¹⁵⁵⁶ *Ett hem* -teos oli tuotteena mediailmiö ja kuvastaa edellisessä käsittelyluvussa esille tullutta Larssonin olemusta julkisena kulttuurihenkilönä

¹⁵⁵⁴ Lennstrand 1883, 212.

¹⁵⁵⁵ Vrt. Alaluku 2.2., jossa Tukholman näyttelyä käsitellään kansallisesta perspektiivistä.

Ekström 1991, 118–123. Kuninkaallisen Kirjaston dokumentoiman julisteen mukaan näyttelyyn tarjottiin osallistumismahdollisuus kaikkialta Ruotsista: erillinen näyttelyjuna toi väkeä Tukholmaan ja yleislipulla pääsi tutustumaan Taide- ja Teollisuusnäyttelyyn, Biologiseen museoon, Turisti- ja Urheilunäyttelyyn, Teatteri- ja Musiikkinäyttelyyn ja Raamatulliseen Galleriaan sekä sai illallisen Kansankeittiössä, vierailun Gamla Staniin ja venematkan Satuluolaan.

¹⁵⁵⁶ Neergaard 1999a, 234.

(taiteilijaimagoa) sekä hänen omaamaansa mediavaikutusta. Tämä aspekti nousee lähdemateriaalista yhdeksi keskeiseksi osaksi koti-ihanteen taustarakennetta: ilman median välittävää ja liikkeelle panevaa voimaa, ei teos olisi levinnyt samassa mittakaavassa ja saavuttanut laajamittaista suosiota. Frieberg kirjoitti, että *Ett hem* -teoksen akvarellien julkinen esittäminen Tukholman maailmannäyttelyn yhteydessä oli Larssonin perheelle tyypillisesti humoristinen ja keveähenkinen tapahtuma, josta kerrottiin useissa päivälehdissä.¹⁵⁵⁷ Teoksen julkaiseminen aikaansai entisestään lisääntyneen mediakiinnostuksen Larssonin kotia kohtaan ja useissa aikakausjulkaisuissa oli taiteilijan haastatteluja.¹⁵⁵⁸

Ett hem -teoksen tulkitseminen mediaalisena kertomuksena edellyttää teoksen aikakäsityksen ja mediahistoriallisen kontekstin tarkastelua. Kulttuurihistorian yleisteos *Vår tid* tulkitsee 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun mentaliteetin muuttuneen aikakäsityksen mukana. ”Aika on kallista, se on käytettävä niin hyvin kuin mahdollista; mitä pikemmin toimii ja välttää ylimääräisiä koukeroita, sitä parempi”.¹⁵⁵⁹ Tätä periaatetta selvennettiin median vaikutuksilla aikalaiskäytäntöihin, esim. kirjeiden kirjoittamisen vähenemisellä ja sähköiseen viestintään siirtymisellä (sähköttäminen). Aikakautta kuvattiin mustavalkoisempana, yhteiskunnallisia kiistoja räväkämpinä. Median nopeutta ja kertakäyttöisyyttä kritisoitiin. Viestinnän luonteen herkkyyttä kuvasi myös tutkimuksen alussa esille tullut sähköistyminen ja sen kautta hermostuneisuuden lisääntyminen. Tämä kiireyden yhteiskunnallinen ja kulttuurillinen yhtälö ei näy *Ett hem* -teoksessa. *Vår tid* totesi 1900-luvun alussa haikeana, että ennen maailma oli pieni ja yksinkertainen ymmärrettäväksi: sosiaaliset struktuurit ja käytännöt pysyviä, perineet helposti sisäistettäviä. Tässä mielessä *Ett hem* kuvastaa 1900-luvun alun muuttuneen mediailmaston vastakohtaa. Toisaalta median välittämän tiedon nopeus mahdollistui kirjapainotekniikkojen parantumisen ja painosmäärien kasvamisen kautta.¹⁵⁶⁰ *Ett hem* -teoksen mediaimagon tarkastelussa näkyy taustavireenä kirjapainotaidon muuttama

¹⁵⁵⁷ Frieberg 1967, 164.

¹⁵⁵⁸ Cit. Svensson 2008, internetartikkeli. Viitattu 12.12.2009.

”I februari 1900 gjorde tidskriften *Idun* ett hemma-hos-reportage i familjen Larssons dåvarande Stockholmsvåning på Glasbruksgatan. Reportern Thore Blanche beskrev entusiastiskt ”hur treftigt och rart” konstnären och dennes hustru ordnat för sig med dekorativt målade väggar och ”små bastanta, grönmålade träsängar” till barnen. ”Och här lämna vi vår lycklige C.L., omgifven av sin lyckliga familj. Engelsmannen säger: mitt hem är min borg. Carl Larsson har på sin blanka konstnärssköld ristat inskriften: mitt hem är min konst.”

¹⁵⁵⁹ *Vår tid* 1911, 4-5.

¹⁵⁶⁰ Oldenburg 1923, 88–98; Skjöldebrand 1948, 91–107; Petterson 1949, 22–32.

maailmankuva, jonka kautta lukeminen sai uuden merkityksen kansan ja yhteiskunnan kehittäjänä.¹⁵⁶¹

Median olemus muuttui ratkaisevasti vuosisadan vaihteessa, ennen kaikkea liberaalien ajaman julkisuusperiaatteen kautta. Viktoriaanisessa hengessä puhuttiin vaurautta tuovien liberaalisuuden ja yrittäjyyden puolesta, mutta samalla korostettiin lopputuloksen ja elämänsisällön moraalisuutta.¹⁵⁶² Toisaalta kunnallispolitiikka ja päätäntävällän individualisoituminen sekä samalla kansantasolle laajentuminen, nähtiin aatemaailmaa muuttaneina tekijöinä.¹⁵⁶³ Käytännössä esim. Sven Hedin (1865–1952) valittiin mediavaikuttajan ja poliitikon August Blanchen (1811–1868) jälkeen eduskuntaan Tukholman alueen edustajaksi.¹⁵⁶⁴ Blanche oli realistinen liberaali, joka herätti kunnioitusta. Hedin puolestaan edusti tyyliään eurooppalaista parlamentaarikkoa.¹⁵⁶⁵ Hän vei eteenpäin työväenaaatetta sosiaalilainsäädännön osa-alueella.¹⁵⁶⁶ Muuttunutta ilmapiiriä kuvasti myös päivälehtien suuntautuminen tiede- ja kulttuuripainotteisiksi. Esim. *Svenska Dagbladetin* päätoimittaja Helmer Key (1864–1939) julisti 2.5.1897 lehden poliittisesti riippumattomaksi, jonka uutta linjaa edustivat tiede-, kirjallisuus- ja taideartikkelit.¹⁵⁶⁷ Samalla lehden imago muuttui aikaistaistyyppillisesti runsaskuvitetuksi.¹⁵⁶⁸

Gustav Steffen selvensi Keyn aloittamaa kulttuuripolitiikan käsitettä artikkelisarjassaan *Kulturpolitik och partipolitik*. Hän erotti toisistaan materiaalsen ja henkisen kulttuurin, joista materiaalsen kulttuurin edustajana toimi pääasiassa puoluepolitiikka ja kulttuuripolitiikan edustajana taideinstituutit ja taiteilijat. Steffen oli itse aktiivinen sosiaalidemokraattisen puolueen jäsen, mutta kannatti kulttuuripolitiikan päämääriä ja sisältöä. Artikkelissaan 4.5.1897 kaipasi hän puoluepoliittista idealismia, joka yhdessä kulttuuripoliittisen hengen omaavien poliitikkojen kanssa saisi aikaan merkittäviä yhteiskunnallisia muutoksia:

”Hade våra ’bäste’ blott tillräckligt starka fingrar för den politiska mursleven och vore deras själar blott rymliga och i alla delar hållfasta nog att hysa den politiska arkitekturdriften, den sociala konstnärsestusiasmen, då vore politik och all annan samhällstjänst inom natt och dag åter samma fina, djarva aristokrathantverk som i renässansens livsbrusande tid.”¹⁵⁶⁹

¹⁵⁶¹ Jacobsson 1958, 54–58.

¹⁵⁶² Harrison 1990, 28.

¹⁵⁶³ Fraser 1990, 136–46.

¹⁵⁶⁴ Johannesson 1978, 119–121. Blanche perusti taiteilijoiden, kirjailijoiden ja akateemikkojen kanssa *Illustrerad Tidning* -lehden vuonna 1855, joka oli London Newsin ruotsalaisversio.

¹⁵⁶⁵ Meidal 1987, 210–230.

¹⁵⁶⁶ Meidal 1987, 243.

¹⁵⁶⁷ Andersson 1952, 41.

¹⁵⁶⁸ Johannesson 1978, 119–121.

¹⁵⁶⁹ Cit. Andersson 1952, 42–43.

Steffenin mielipiteet osoittavat aikakaudelle tyypillistä ja *Ett hem* -teoksessa esille tulevaa esteettis-sosiaalista näkemystä, jossa länsimaisia poliittisia ilmiöitä ja yhteiskunnan käytäntöjä sekä prosesseita verrattiin *Arts and Crafts* -liikkeen hengessä kauneuden tuottamiseen.¹⁵⁷⁰ Kuten kodin ideaalin aineellisen, käytäntöjen ja sosiaalisen tason sekä taiteilijaidentiteetin käsittelyssä on jo tullut ilmi, näkyivät myös mediakulttuurissa samat ihanteet. Steffen tulkitsi mediaa ja politiikkaa kuvaannollisesti renessanssin rakennusihanteiden kautta, siis antiikin kauneusperiaatteiden avulla. Samalla hän kaipasi menneeseen ”korkeakulttuurin” aikaan, onnellisuuden elinvoimaiseen kauteen. Kielikuvan sisältö ei tietenkään historiallisessa mielessä ole korrekti tai kerro todellisen vallanjaon tai kulttuurikäytäntöjen ihanteellisuudesta, vaan osoittaa, että aikakauden poliittisena ihanteena oli eräänlainen romantisoitu idealismi, poliittinen pastoraali-idylli.

Selvää on, että kauneudentajua, oikeantyyppistä sisustamista ja kodin sekä perheen taiteen avulla sivistämistä oli perinteisesti pidetty elitistisenä. Esim. *Idun*-lehdessä 11.2.1899 otettiin kantaa kansan oikeantyyppiseen opettamiseen. Asenne oli, ettei kulttuurieliitin tullut loukata tavallista kansaa, kun se ohjasi tätä kauneusarvojen ja taiteen ymmärtämiseen.¹⁵⁷¹ Rivien välistä tulevat kuitenkin ilmi kulttuurillinen luokkaero. Kauneustajun kehittyminen nähtiin korkeimmille yhteiskuntaluokille luonnollisena, kun taas työläisten ja köyhälistön katsottiin olevan lähinnä omien olosuhteidensa ja tottumustensa vankeja – jäävän siten paitsi kulttuurillisesta hienostuneisuudesta. Toisaalta on muistettava, että esim. taiteilijat puolestaan porvarin mautonta sekasisustusta ja sosiaalisiin käytäntöihin kiinnittynyttä sisustustyyliä. En ole myöskään samaa mieltä Bo Lindwallin kanssa siitä, että Larsson oli ”helvetissä” syntymisen jälkeen eräänlainen ”onnellinen turisti porvarismiljöössä” ja jonka uusi luokka-asema tuli vaimon kautta.¹⁵⁷² Larsson toteutti omaa ideaaliaan yhdistelemällä eri vaikutteita ja pääsi asemaansa onnistuneen avioliiton ja työnteon kautta. Tämä johtaa meidät myös takaisin *Ett hem* -teoksen sisältötulkintaan. Larssonin kotikäsitksen ja *Ett hem* -teoksen tulkintaa mediavälineenä ja -ilmiönä kuvaavat 1800-luvun lopun kansankuvauksen muuttuminen ja kansakäsitteen muotiin tuleminen.¹⁵⁷³ *Ett hem* -teoksen ja Larssonin muiden kotikuvausten sisällöissä kansa on ideaalisesti tasavertainen, homogeeninen ryhmä, jolle

¹⁵⁷⁰ Vrt. Lengefeld 1993, 87–101. Kasvatus ja kansansivistys nähtiin kulttuuripoliittisista näkökulmista yhtenevinä myös 1800-luvun lopun ja vuosisadan vaihteen Saksassa.

¹⁵⁷¹ *Idun* 11.2.1899, 3.

¹⁵⁷² Lindwall 1953, 12. Vrt. Laurin 1938, 266–75.

¹⁵⁷³ Damsholt 1999, 31–37.

uudet mediatuotteet ja idealisoidut aatteet suunnattiin. Tutkimuksessa on tullut esim. sisustuksen yhteydessä esille, ettei Larsson arvottanut kansaa kulttuuriperinteiden tai käytöksen perusteella, hän ei myöskään halunnut muuttaa maalaisväestön perinteisiä kauneuskäsitteitä. *Ett hem* ja suurin osa Larssonin taiteellista tuotantoa edusti myös mediailmaston kansallisuuskyltöntöjä, jolloin media tuki esim. Taalainmaan talonpoikauskulttuurin muuttamista alueellisesta erityispiirteiden kokonaisuudesta koko ruotsalaisen kansankulttuurin symboliksi.¹⁵⁷⁴

Anders Nodin mainitsee väitöstudiumuksessaan ”*Fosterländska bilder*”. *Den Svenska historien i 1800-talets illustrerade läromedel, historieböcker och romanfiktio*n aikalaisajatuksen ihanteellisesta kirjallisesta teoksesta. Kansandemokraattisessa hengessä ihanteellinen teos sopi kaikille ja eritasoisen sivistyksen peruspilariksi. Tällaista kirjaa kutsuttiin termillä kansankirja, *folkbok*.¹⁵⁷⁵ Näitä kuvitettuja julkaisuja ja lehtiä olivat mm. *Ny illustrerad tidning* ja *Svenska arbetaren*.¹⁵⁷⁶ Aikalaiskontekstin perusteella tulkitsem, että *Ett hem* -teos voidaan nähdä kansanomaisen, populaarisen kirjallisuuden osana. Se on esitystavaltaan verrattavissa esim. Strindbergin populaarihistoriallisen *Svenska Folket* -teossarjan kanssa, johon Larsson teki kuvituksen. Populaariteokset saavuttivat välittömän kansansuosion, mutta saivat toisaalta kritiikkiä yksinkertaistetun sisällön ja esteettisen ulkoasun yhdistämisestä.¹⁵⁷⁷ *Ett hem* -teoksen mediakontekstia kuvastaa siten jo edellisissä luvuissa esille tullut kansan kehittämisen ja kansallisuusaatteen yhdistäminen. Tämä näkyi myös 1880-luvun jälkeisessä lehtitarjonnassa siten, että *Frederika Bremerförbundet*in perustama *Dagny*-julkaisu ja lukijakunnaltaan yleiset *Ny Illustrerad tidning* sekä *Svenska Familje-Journalen* jäivät kotikeskeisen *Idun*-lehden varjoon. Frithiof Hellberg perusti *Idun*-lehden spesifioidusti naisten ja kodin julkaisuksi, jonka tarkoituksena oli ystävän kaltaisesti tarjota perheiden arkea auttavia ohjeita ja samalla keskustalla aikalaispoliittisista ilmiöistä ja uutisista.¹⁵⁷⁸ *Idun* keskittyi sisällöllisesti samaan aihepiiriin kuin *Ett hem* ja Larssonin muut kotiaihteiset teokset ja menestyi erinomaisesti. Ensimmäisen vuoden painos oli 2000 kappaletta ja vuonna 1909

¹⁵⁷⁴ Jacobsson 1980, 9-18.

¹⁵⁷⁵ Nodin 2006, 81.

¹⁵⁷⁶ Nodin 2006, 81; Johannesson 1982, 94-104.

¹⁵⁷⁷ Myrdal 1982, 42-5; Nodin 2006, 98-101.

¹⁵⁷⁸ Carlsson Beyron: ”Idun 40 år”. Iduns jubileumsnummer 1927.

Linder Curli: ”När Idun började”. Iduns jubileumsnummer 1927.

Frostegren 1979, 11.

”lukijakunta” oli noussut jo 50 000:een.¹⁵⁷⁹ *Idunin* menestyksen taustalla olivat samankaltaiset tekijät, kuin *Ett hem* -teoksella. Lukijakunta oli kiinnostunut kotielämään liittyneistä näkökulmista ja kulttuuri-ilmiöistä, kirjoittajilla oli korkea mediastatus ja julkaisun sisältö oli ajatuksia herättävä sekä alati uudistuva.¹⁵⁸⁰ Esitän, että samalla tavoin kun Larsson esitti *Ett hem* -teoksessa mielipiteensä lyhyen suorasukaisesti, herätti *Idun* lukijat kommentoimaan yhdistämällä kirjoituksiinsa perinteisiä näkökulmia moderneihin. Molemmat mediavälineet mahdollistivat omalla tavallaan kulttuurin rakenneosia tarkastelleen dialogin julkaisujen ja kansan välille.

1800-luvun loppu oli kaikenkattavasti päivälehtien, aikakauslehtien ja muiden graafisten painotuotteiden huippukautta. Mediajulkaisujen määrä lisääntyi ja vastaanottajakunta kolminkertaistui 1880-luvun jälkeen. Eurooppalaiset lehdet kasvattivat lukijakuntiansa moninkertaisiksi, samoin kuin lehtien määrä kasvoi räjähdysmäisesti: esim. vuonna 1871 oli Saksassa 948 päivälehteä ja vuonna 1897 niitä oli jo 7070.¹⁵⁸¹ Käänteisesti tarkasteltuna myös mm. Bonnierin kirjapainotuotteiden määrä kolminkertaistui vuosien 1866–1884 välisenä aikana n. 100 000 teoksesta 300 000. 1800-luvulla lehtien ja julkaisujen tarjonta monipuolistui, kun taas ensimmäisen maailmansodan jälkeen pienet lehdet hävisivät ja suurten julkaisujen painomäärät lisääntyivät.¹⁵⁸² Median monipuolisuudella nähtiin olevan kansaa monitasoisesti kasvattava ja kehittävä vaikutus.¹⁵⁸³ *Ett hem* ja Larssonin muut kotiaiheiset teokset olivat kohderyhmältään poikkeuksellisen laaja-alaisia; *Andras Barn* -teos oli suorastaan suunnattu lapsille. Myös lapsia kasvattavien julkaisujen määrä kasvoi 1800-luvun lopussa. Esim. satukirjojen kustannuserät olivat suhteellisen pieniä, pääsääntöisesti alle 500 kappaletta, mutta poikkeuksen tekivät yksinkertaiset ja halvat painokset, joihin mm. joululehdet lukeutuivat.¹⁵⁸⁴ Osa kustantamoista erikoistui edullisten lastenkirjojen levitykseen (mm. *Krinstna Förlag* eettisin perustein).

¹⁵⁷⁹ Frostegren 1979, 13; Björck 1979, 61. Miehillä suunnattu lehti *Hvar 8 dag* oli levikiltään *Idunia* suurempi, vuonna 1908 70–80 000. Tämä julkaisu oli kuitenkin lähinnä kotimaan ja ulkomaiden arkiuutisiin suuntautunut ja toimi siten eri kategoriassa kuin *Idun*. Uutisjulkaisuna *Hvar 8 dag* kilpaili Sigge Strömbergin perustaman *Vecko-Journalen* -lehden kanssa. 1932 *Idunin* ja *Hvar 8 dagin* toimitukset yhdistettiin, sillä miehille suunnatun lehden suosio oli taantumassa, 1933 *Hvar 8 dag* lopetettiin, kun taas *Idunia* julkaistiin aina vuoteen 1966 saakka.

¹⁵⁸⁰ Frostegren 1979, 13–14. *Idunissa* oli myös erityyppisiä kilpailuita, kuten ruokatalouden yhteydessä tuli esille.

¹⁵⁸¹ Fabre 1965, 60.

¹⁵⁸² Gedin 2004, 91. Karl Otto Bonnierin jälkeen vallan kahvaan asettunut Albert Bonnier painatti aiemmista ja hyvin myyneistä teoksista uusintapainoksia: esim. Topeliuksen *Vinterqvällar* 10 000 kpl, Rydbergin *Dikter* 8 500 kpl ja Weberin *Verldshistoria* 6 000 kpl.

¹⁵⁸³ Bang 1911b, 161–63.

¹⁵⁸⁴ Klingberg 1998, 106–120. *Ruotsin Opettajalehden* (*Svenska Läraretidning*) julkaisemaa *Jultomten* – lehteä painettiin esim. 1893 120 000 kappaletta ja vastaavasti vuonna 1895 250 000 kappaletta.

1800-luvulla määräytyi kirjojen ja muiden julkaisujen hinta paljolti teoksen sivumäärän, painolaadun, materiaalivalintojen ja kuvituksen mukaan.¹⁵⁸⁵ *Ett hem* -teos oli laajalle levinnyt mediaväline, josta otettiin useita erityyppisiä painoksia.¹⁵⁸⁶ Tällä tavoin se edusti uudistuksellisuutta ja oli urauurtava aikaisempiin 1800-luvun kulttuuri- ja taidejulkaisuihin verrattuna. Kulttuuridemokraattinen henki näkyi myös käytännön tasolla Larssonin akvarellien kansankopioiden edullisuudessa. Esim. Larssonin *Titt-ut* -akvarelli painettiin kansanversioksi vuonna 1902: jäljennös maksoi lukijoille 3 kr ja lähetettiin kotiin rullalle pakattuna. Valmiiksi raamitettuna sen sai edulliseen 8 kr hintaan ja maaseudulle postimaksu oli tuolloin 1 kr.¹⁵⁸⁷ Taiteen hankkiminen tehtiin mahdolliseksi juuri edullisuudella, sillä todellisuudessa Larssonin teokset maksoivat usein enemmän kuin normaalituloisen vuosiansio.¹⁵⁸⁸

Ett hem -teoksen mediaimagon tutkimisen kannalta täytyy huomata, että 1800-luvulla oli painotekniikalla tuotettu erityyppisiä graafisia teoksia alemman keskiluokan ja työläiskotien koristukseksi. Larssonin tuotanto poikkesi kuitenkin perinteisistä litografioiden ja painokorttien tematiikoista, joita olivat pääasiassa uskonnolliset ja valtiolliset historiakuvaukset, kotiopetukseen tarkoitetut kuvat sekä elämän muutos- ja kohokohdista kertovat kuvaukset.¹⁵⁸⁹ Larsson oli ensimmäisiä aikalaistaiteilijoita, joiden vastavalmistuneista töistä tehtiin suoraan kansanversioita. *Ett hem* -teoksen mediavaikutuksen kannalta täytyy huomioda jo edellisessä luvussa mainittu Larssonin laajamittainen kuvitustyö, jonka kautta taiteilija oli tullut tavallisen kansan tuntemaksi. Larsson kuvitti alkuun sanomalehtiä ja myöhemmin vuosikalentereita sekä kaunokirjallisia julkaisuja. Ruotsissa ilmestyi esim. *Nornan*-niminen kalenteri, jonka kuvitukseen Carl osallistui: esim. vuonna 1893 ilmestyneessä kirjassa on kahdeksan

¹⁵⁸⁵ Oldenburg 1923, 138; Klingberg 1998, 106–120; Larsson 2006. 1800-luvun loppupuolella olivat tavallisen perheen lapsille yli kahden kruunun kirjat lähes saavuttamattomissa. J Hoffmanns *Fabelbok för ungdom* maksoi vuonna 1873 4,75 kr, Fritzen *Julgubben och tomtarna* vuonna 1881 hinnoiteltiin 7,50 kr ja Julius Humblen *Charles Perraults sagor med teckningar af Gustave Doré* maksoi ennätysmäiset 15 kruunua. Kuitenkin tarjontaa riitti eri hintaluokissa 20 äyristä 15 kruunuun. Jos näitä hintoja verrataan ajan yleiseen tulotasoon, oli hyvin palkatuilla kuukausiansio n. 100kr ja tavallisen työläisen palkka asettui 25 – 85 kruunua kuussa

¹⁵⁸⁶ Perup Ingemar, Bonniersin arkisto. Puhelinhaastattelu. Haastattelija Elina Larsson 2.10.2010.

7 första upplagorna av Carl Larsson, *Ett hem*:

1. 1899	3000
2. 1904	2000
3. 1910	2000
4. 1912	5000
5. 1913	5000
6. 1917	5000
7. 1920	5000

¹⁵⁸⁷ Idun 16.8.1902, 529.

¹⁵⁸⁸ Vrt. 3.3. alaluvun palkkatiedot.

¹⁵⁸⁹ Johannesson 1978, 41- 54.

piirrosta, joihin liittyy hänen tekemänsä teksti ja edellisen vuoden kirjassa on taiteilijan kuvittama ja kirjoittama kertomus ”*När Sancte Lucas kommer*”.¹⁵⁹⁰ Nodin pitää vuosikalentereita kansandemokraattisesti ja sivistyksellisesti merkittävinä julkaisuina, joiden laaja levikki kertoi niiden omaamasta kulttuurivaikutuksesta. Hän lukee Larssonin yhdeksi keskeisistä vuosikalentereissa vaikuttaneista henkilöistä.¹⁵⁹¹ Larssonin mediastatuksen kannalta oli Zacharias Topeliuksen (1818–1898) *Fältskärns Berättelser* -teoksen valtaisa kuvitustyö merkittävä. Se kattoi 326 kuvaa ja vaativan tutustumisen aikalaisrekvisiittaan.¹⁵⁹² Teos saavutti suuren kansansuosion ja muodostui todelliseksi kultasammoksi myös Bonnierille. Sen painosmäärät olivat suuret ja vuositulot yltivät esim. vuonna 1884 peräti 364 000 kruunuun.¹⁵⁹³ Larssonin käsialaan oli siten totuttu piirtämisen muodossa jo usean vuosikymmenen ajan ja kuvitettujen kertomusten suosio lisäsi taiteilijan tuntemusta.¹⁵⁹⁴ Tulkitsen, että vaikka Larssonin tyyli nähtiin akatemian vastaisena, otti kansa avosylin vastaan *Ett hem* -teoksen akvarellit eräänlaisena kuvituksen ja taiteen välimuotona. Kuten edellisessä käsittelyluvussa tuli esille, Larssonin tyyli oli myös kuvitukseltaan selkeälinjainen ja informatiivinen. Teos liikkui samalla alueella *Läsning för folket* -seuran julkaisujen kanssa, sillä sen sisältö oli ilmaisu helppotajuisesti ja lyhyesti. Tältä osin se muistutti Englannissa vuosien 1832–46 julkaistua *Penny Magazine* -lehteä.¹⁵⁹⁵ Esitänkin, että tämä selkeälinjainen ilmaisutyyli oli yksi osa *Ett hem* -teoksen luonnetta mediavälineenä.

Larssonin kotikuvaukset koettiin esitystavaltaan aikakauteen sopiviksi ja yleistä mielenkiintoa herättäviksi. Ne edustivat eurooppalaisen taiteen uutta linjaa, joka sai alkunsa Pariisissa vuosien 1878 ja 1889 maailmannäyttelyiden välisenä periodina.¹⁵⁹⁶ Teoksen sisällöllistä ja tyyllistä sopivuutta ajankohdan taiteen ja kulttuurin suuntauksiin

¹⁵⁹⁰ Larsson, 1892, 41–45; Nornan 1893. Samaisessa kirjassa on myös Juhani Ahon ’*O, om jag vore embetsman*’, Viktor Rydbergin, Helena Nyblomin, Anna Wahlenbergin ja Selma Lagerlöfin kirjoitukset, sekä kuva Albert Edelfeldtin maalauksesta. Larsson 1892, 61–64. Nornan 1892.

Vuoden 1881 Nornan kalenterista löytyy myös Larssonin kuvittama Victor Rydbergin runo ”*Träsnittet i psalmboken*”

¹⁵⁹¹ Nodin 2006, 91. Svea ja Nornan olivat pisimpään ja laajimmin julkaistut.

¹⁵⁹² Montgomery 1992, 313; Dahl 1961, 224; Hamberg 1964, 120–25.

¹⁵⁹³ Hjorth, Attius 1987, 68–71; Gedin 2004, 91.

¹⁵⁹⁴ Svensson 1972, 24–35. Anna Maria Lenngrenin *Samlade skaldeförsök* oli yksi Larssonin 1880-luvun kuvituksista.

¹⁵⁹⁵ Nodin 2006, 84–87.

¹⁵⁹⁶ Nordensvan 1928, 264. ”De traditionella historiska, klassiska och allegoriska motiven levde allt fortfarande, men det var inte längre de, som gävo tonen och visade vad man ville och vad man sökte. Nu målades i stor utsträckning bönder, jordarbetare, potatisplockerskor på fältet, bränslesamlare i skogen, nu målades sådana motiv ur pariserlivet som husbygge, gatläggning, stenforor, kommersen i hallarna, sjukhussalar, operationer, begravning, borgerlig vigsel utan ceremoni, allt i stor skala. Måleriet har växlat färg, en helt ny luft har trängt in i salongens utställningssalar. Tavlornas traditionella varma, feta, mustiga färger ha försvunnit, blonda toner

kartoittaa myös Cecilia Lengefeld teoksessaan *Der Maler des Glücklichen Heims. Zur Rezeption Carl Larssons im wilhelmischen Deutschland*. Tämänkin tutkimuksen kautta tulee esille, että sisustusnäkökulma kiinnosti länsimaissa koko kansaa.¹⁵⁹⁷ Voikin sanoa, että ajankohta oli oivallinen *Ett hem* -teoksen julkaisemiselle, samoin kuin julkaisumuoto. Teoksen aikalaishenkeä kuvasi se, että ihanteellisen kodin aineellisia elementtejä käsiteltiin mediassa konkreettisten esimerkkien kautta. Amalia Falstedt kirjoitti *Idun*-lehdessä 26.4.1899 näyttelystä, jossa haluttiin antaa esimerkki edullisesti sisustetusta, mutta kodikkaasta työläisasunnosta. Huoneen tapetit olivat ikävän väriset, mutta tilanteen kerrottiin korjautuvan oivallisesti Larssonin *St Göran och Draken* -näköispainoksen avulla.¹⁵⁹⁸ Myös *Svenska Slöjdföreningen*in huonekalu- ja sisustusnäyttely esitteli syyskuussa 1899 mallin yksinkertaistetusta sisustustyylistä kontinentaalisiin tuulahduksiin.¹⁵⁹⁹ Artikkelien henki oli kuin Morrisin kirjoituksista tai Keyn kiteytyä artikkelissa *Folket och konsten*: ideaaleja oli monia, mutta olennaista oli, ettei niitä luotu kansalle, vaan että kansa osallistuisi niiden luomiseen.¹⁶⁰⁰ Tätä seurasi, että *Ett hem* -teoksen sisustuksen värispektaakkeli levisi nopeasti yleiseksi ihanteeksi. Gustav Bang kirjoitti vuonna 1911, kuin perinteisestä sisustusihanteesta, ”maalaiskulttuurin värimaailman yhdistämisestä porvariperinteisiin”.¹⁶⁰¹ Toisaalta Larssonin esittämän koti-ideaalin tutkimuksessa on kyseenalaista asettaa työläisten koti-ideaali porvarien omaamaa vastaan. Aikalaisvertailussa korostuivat maanviljelijöiden ja työläisten sekä aateliston toisistaan poikkeavat asuinsijat. Itse koti-ihanne ei eroa rakennneosiltaan porvariston ja työlästen välillä, eron muodostaa käytännön tasolla rahan tuoma asema ja vaikutusmahdollisuudet. Tämä näkökulma jää monelta Larssonien kodista mielipiteitä esittävältä huomaamatta: *Ett hem* ei sinällään esitä täydellistä ja siten ihanteellista kotia vaan se kartoittaa ihanteellisen kodin rakenne-elementit. Niiden toteutustavoista voi sitten

dominera, blått, violett, ljusgrått. Över hela linjen går strävan till ljus och luft och till brett behandlingssätt, till realism och illusion.

En målning skall ge ett stycke verklighet, den skall "slå hål i väggen", skall ge intryck av en utsikt genom ett öppet fönster. Däremot förbiser man målningens uppgift att fylla en väggyta - även målningar med dekorativ uppgift taga föga hänsyn till den interiör, de äro avsedda att smycka, de målas på duk och exponeras i salongen, innan de gå till sin bestämelseort. Andra drag, som medverka till tidskaraktären, är att kompositionen gärna verkar tillfällig, ej komponerad efter traditionella regler, att den ofta är avskuren av tavlans ram, att perspektivet är mycket starkt och figurerna i förgrunden äro placerade nära åskådaren - allt påverkan från japanska målningar och teckningar, som nu studeras med mycken iver. Fordran på fast, stram teckning är långtifrån uppgiven. Färgen är i åttiotals-tavlorna ganska blek och tunn, impressionisternas luftstudium har nu trängt igenom. Men färgbehandlingen är ofta delikat och raffinerad.”

¹⁵⁹⁷ Lengefeld 1993, 87–112. Myös Aikalaislähteet kirjoittivat katsauksia sisustuksen historiaan, esim. *Idun* Maj 1897, 157–58; 166.

¹⁵⁹⁸ Falstedt Amalia: Utsällning. *Idun* 26.4.1899, 2-3.

¹⁵⁹⁹ *Idun* 6.9.1899, 2-5.

¹⁶⁰⁰ Morris 1979, 113; Key 1900, 44.

¹⁶⁰¹ Bang 1911b, 114, 124.

olla montaa mieltä, kunkin maun mukaisesti.

Toisaalta koti-ideaali oli mielenkiinnon kohteena muuallakin kuin aikalaislehtien palstoilla ja Larssonin akvarelleissa. Aikalaismedia pallotteli kulttuuri-ilmioiden kautta kodin ideaalista olemusta ja keväällä 1901 tulivat esim. ensi-iltaan kaksi kotia käsittelevää teatteriesitystä: Ibsenin *Dukkehem* - *Nukke koti* ja Sudermannin *Hemmet* - *Koti*.¹⁶⁰² Nukketeatterin yhteiskuntakriittinen, avioliiton moraaliperustaa ja yllättäviä valintoja sisältänyt juoni otettiin vastaan sen onnetonta loppua kritisoiden. *Idun*-lehti käsittelee ihanteellista kotia otsikolla *Ett hem* (1.3.1899). Artikkelit ei käsitellyt Larssonien kotia vaan kotikäsitettä ja sen tulkintaa. Julkaisu esitteli *Hallwylska Palatsin* varakuudella sisustettua olemusta ”hienona kotina”. Artikkelissa kodin omistaminen tarkoitti henkisen kodin löytämistä. Tämä kuvaa ajattelutapaa, jossa moraalit yhdistettiin materiaan ja sen käyttöön. Artikkelissa ihanteellisen kodin materiaallinen olemus perustuu harmoniseen yksinkertaisuuteen, joka mahdollisti mielenrauhan, mutta edusti omistajan persoonallisuutta.¹⁶⁰³ Tämän ihanteen eri puolien yhdistäminen ei ollut käytännössä helppoa, sillä korkeasta päämäärästä huolimatta *Hallwylska Palatsi* muistutti lähinnä 1700-luvun palatsimaista rakennusta, joka on sisustettu rokokootyyliin kuin museo.

Ett hem -teoksen saama julkisuus ja kotikuvausten vaikutus näkyivät median sisustuskuvauksissa ja Larssonin maalauksiin viitattiin sisustusartikkelien yhteydessä. Kaksi vuotta *Ett hem* -teoksen julkaisemisen jälkeen esitteli *Föreningen för Svensk hemslöjd* kesämökkiaiheisen sisustusmallin, joka on kuin kopio Larssonien kodin sisustuksesta. Jopa taiteilijan katossänkyä muistuttava kokonaisuus vaaleine verhoineen löytyi yhdestä huoneesta.¹⁶⁰⁴ Vielä vuosia myöhemmin esitteli *Idun*-lehti (4.4.1907) Larssonin maalauksen kautta hovinotaari ja taidetariteettien keräilijän Torsten Laurinin kotia otsikolla ”*Villan omkring 'De Mina'*”.¹⁶⁰⁵ Talon vaaleasävyinen ja pelkistetty sisustus edusti edelläkävijänä nk. skandinaavisen tyyliä. Artikkelit toi esille myös Larssonin maalaaman muotokuvan Laurinin vaimosta.¹⁶⁰⁶ Aikalaiskulttuuria tutkineen Gustav Bangin ennustus siitä, että media nopeuttaisi tulevaisuudessa tyyli- ja taidesuuntauksien muuttumista, toteutui *Ett hem* -teoksen mediavaikutuksessa.¹⁶⁰⁷

¹⁶⁰² Varia 1901, 336-7.

¹⁶⁰³ Idun 1.3.1899, 1-5.

¹⁶⁰⁴ Idun 26.4.1902, 268.

¹⁶⁰⁵ Neergaard 1999b, 61–62.

¹⁶⁰⁶ Idun 4.4.1907. *De Mina* oli Larssonin vuonna 1895 maalaama teos Karinista ja lapsista Sundbornissa. Maalaus aloitti samannimisen kokoelmateoksen *De mina* (1895), joka oli *Ett hem* -teoksen edeltäjä.

¹⁶⁰⁷ Bang 1911b, 164-65.

Ruotsalaissyntyinen Ellen Jungebeck-Grönland avioitui saksalaisen miehen kanssa ja muutti Düsseldorfin. Larssonin *Ett hem* ja *Larssons* teokset kiinnostivat häntä ja niiden kääntäminen saksaksi tuotti ”suurta ja todellista iloa”.¹⁶⁰⁸ Koti-ikävä taltuttamiseksi tehdyt käännökset mahdollistivat suuremmassa mittakaavassa Larssonin teosten leviämisen Saksaan. Karl Robert Langewiesche (1874–1931) kiinnostui Jungebeck-Grönlandin kääntämistä teoksista todennäköisesti vuonna 1908, jonka jälkeen hän sai luvan Bonnierilta teosten muokkaamiseen yhdeksi julkaisuksi.¹⁶⁰⁹ Jungebeck-Grönland esitti kirjeessään Larssonille halunneensa mieluiten pitää teokset omina kappaleinaan, muttei voinut estää halvan kansanversion muokkaamisen vaatimaa tiukkaa karsintaa.¹⁶¹⁰ Langewiesche pääsi pitkän kirjeenvaihdon jälkeen julkaisemaan kokoelmateoksen, johon Bonnier oli antanut luvan käyttää kaikkia kolmea tuolloin julkaistua Larssonin akvarelliteosta.¹⁶¹¹ Saksankielisessä kansanversiossa oli 16 väripainosta akvarelleista ja teos oli kooltaan pienempi.¹⁶¹² *Das Hause in der Sonne* oli todellinen kansandemokraattinen halpaversio, jonka hinta oli 1,80 Saksan markkaa ja ensimmäisen painoksen määrä kokonaista 40 000! Teos julkaistiin Langewieschen hyvin markkinoimassa ja menestyneessä kirjasarjassa *Die Welt des Schönen*, jonka edulliset julkaisut liikkuivat 30–80 000 kappaleen painosmäärissä. Langewiesche oli erikoistunut yleisesti kiinnostaviin kuvateoksiin, kuten arkkitehtuuria ja taidetta käsitteleviin yleistöksiin.¹⁶¹³

Langewieschen *Das Hause in der Sonne* -teoksessa luoma kuva taiteilijasta ei kuitenkaan suoranaisesti vastannut Larssonin itsensä antamaa. Teoksen kotikuvauksessa siirtyvät Karin ja lapset sisällön keskiöön ja esiin nousee vahva maalaiskulttuurin sekä uskonnollisuuden leima, sisustuksellisen ideaalin jäädessä taka-alalle. Teos poikkeaa myös ulkoisilta väri ja materiaalivalinnoiltaan *Ett hem* ja *Larssons* julkaisuista. Pehmeäkantisena ja syvän lilan sävyisenä se on huomattavasti kevyempi ja arksampi, myös kuvituksessa on käytetty runsaasti Larssonin piirroksia ja teksti on pilkottu lähinnä perhettä ja akvarelleja koskevaksi.¹⁶¹⁴ Lengefeldin mukaan Larssonin

¹⁶⁰⁸ Jungebeck-Grönlandin kirje Carl Larssonille 5.12.1909. Handskriftsarkivet, Uppsala Universitetsbibliotek.

¹⁶⁰⁹ Langewieschen kirje Bonnierille 30.12.1908. Bonniers Förlagsarkiv, Stockholm.

¹⁶¹⁰ Jungebeck-Grönlandin kirje Carl Larssonille 5.12.1909. Handskriftsarkivet, Uppsala Universitetsbibliotek.

¹⁶¹¹ Bonnierin kirje Langewieschelle 19.1.1909. Bonniers Förlagsarkiv, Stockholm.

¹⁶¹² Teoksen akvarillit teoksesta *Larssons: Brita och jag, Karin och Kersti, Äppelblom, Sjusofverskans dystra frukost, Schackspelet, Aderon år, Konvalescens* ja *Skalorna*. *Ett hem* -teoksesta: *Namnsdag, Blomsterfönstret, Köket, Mammans och små flickornas rum, Frukost under björken, Julafärd, Gården och brygghuset* sekä *Ett hem* -teoksesta pois jäänyt *Brita metar*.

¹⁶¹³ Larsson 1909.

¹⁶¹⁴ Larsson 1909.

teokset tarvitsivat muokkauksen saksalaiseen makuun sopivaksi, sillä Bonnierin saksaksi kääntämät originaaliversiot *Åt solsidan* ja *Andras barn* eivät menestyneet samassa mittakaavassa Langewieschen version kanssa.¹⁶¹⁵ Larssonin kuoleman aikaan vuonna 1919 oli Langewiesche julkaissut *Das Hause in der Sonne* -teoksesta lähes 200 000 painosta.¹⁶¹⁶ *Ett hem* -teoksen kuvitus ja tekstiosuudet painettiin myös osiksi antologioita: esim. Christer Topeliuksen kokoelmajulkaisussa *Det Svenska Hemmet* (1959) oli kansikuvana akvarelli Pontuksesta häpeänurkassa ja lähes koko akvarelliteos esitettiin leikeltynä ”halpaversiona” kirjan loppuosassa.¹⁶¹⁷ Larssonia itseään pyydettiin kirjoittamaan artikkeli koteja käsittelevään aikakausjulkaisuun, *Svenska hem i ord och bilder*, joka julkaistiin vuonna elokuussa 1916. Tuolloin Larsson kertoi valokuvien kanssa katastrofaalisesta kevättulvasta ja sen vaikutuksista kotiinsa. Vesi nousi metrin tavanomaista korkeammalle, mutta silti taiteilija päätti artikkelin elämänasennettaan kiteyttäviin sanoihin ”Vi trifvas!” – me viihdytään!¹⁶¹⁸

Vuoden 1912 kansandemokraattinen versio teoksesta *Ett hem* levisi Euroopan lisäksi myös Amerikkaan. Teoksen mediavaikutusta kuvasi henkilökohtaisella tasolla Larssonin koulutoverin (Tukholman Ladugårdslanderin ajoilta) C. W. Carlssonin vuonna 1914 kirjoittama kirje, jossa hän kertoi tutustuneensa *Ett hem* -teokseen. Carlsson kertoi teoksen inspiroineen häntä ajattelemaan eurooppalaisen taiteen tilannetta sekä perhe-elämää, pohtimaan oman elämän ”viimeisiä” mahdollisuuksia sekä ihmissuhteiden merkitystä.¹⁶¹⁹ Larssonille merkittävä palaute *Ett hem* -teoksen julkisuudesta ja suosiosta oli saksalaisen lääkärin kertomus, jossa hän ilmoitti kestäneensä ensimmäisen maailmansodan aikaisen armeijapalvelun koettelemukset kahden kirjan turvin: Raamatun ja *Ett hem* -teoksen saksankielisen version avulla.¹⁶²⁰

Kodin ideaalin välittämisen kannalta on nähtävä *Ett hem* -teos myös konkreettisena mediavälineenä, kirjana. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna tekstiosuuksien sisältö ja tyyli nousevat kuvien ohella yhtä merkityksellisiksi. Myös Nyblom teki samankaltaisen jaottelun taideteoksia tulkitessaan:

”...hvarje konstverk består af ett inre och ett yttre, eller, såsom man vanligen kallar dem, idé och form, idé och bild, innehåll och form, samt betydelsen af de använda uttrycken synes bero på förhållandet mellan dessa faktorer i konstverket, så måste man, för att komma till

¹⁶¹⁵ Vrt. Koshar 1996, 113–114.

¹⁶¹⁶ Lengefeld 1999, 205.

¹⁶¹⁷ Topelius 1959, 233–261.

¹⁶¹⁸ Larsson Carl: ”Carl Larssons hem i Sundborn. Skildradt af honom själv.” *Svenska hem i ord och bilder*, augusti 1916, 157–65.

¹⁶¹⁹ Neergaard 1999a, 497–501.

¹⁶²⁰ Neergaard 1999a, 597–98.

rätta med benämningarna, skaffa sig en så klar insigt som möjligt i afsennde på dessa konstverkets olika sidor, dess själ och kropp, dess innehåll och form.”¹⁶²¹

Kirjallisen teoksen kannalta ajatusta tukee Ruskinin käsitys ihanteellisesta kirjasta: ideaalinen kirja rakentui sen vahvalle informatiiviselle sisällölle. Teoksen tuli julkituoda kirjailijan paras anti, elämäkokemuksen mukanaan tuomaa viisautta. Tämä haluttiin jakaa kaikille oivaltamisen ilon motivoimana. Sama ajatus tulee esille myös Morrisilta sekä kirjan sisällön että ulkoisen olemuksen suhteen.¹⁶²² Tällaisen teoksen sisällön tuli olla yleishyödyllistä ja luonteeltaan positiivista. Keskeinen kriteeri oli teoksen ainutlaatuisuus. Kirja tuli julkaista, jos kukaan toinen ei ollut ilmaissut asiaa juuri tällä tavalla, eikä todennäköisesti tulisi sitä myöskään tekemään. Ideaalisessa kirjassa ajatukset ilmaistiin mahdollisimman kirkkaasti ja selvästi. Frigga Carlberg kiteytti ideaalikirjan sisältöä: ”Tämä elämäkokemus ja oppi on ollut minun osani auringonpaisteesta. Tämä teksti on minun parastani; se on muistamisen arvoista.”¹⁶²³ *Ett hem* -teoksessa toteutuvat kaikki edellä mainitut tekijät.

Aikalaisajattelijoiden mukaan oli eri mediavälineillä suuri merkitys sekä kulttuurin että yksilönkehitykselle. *Idun* korosti Victor Hugon sanoin kirjallisuuden kasvattavaa ja kultivoivaa merkitystä ilmoittaen, että kirjapainotaito on maailman merkittävin keksintö.¹⁶²⁴ Tätä perusteltiin sillä, että kulttuurin aarteet ovat museoissa, jonne oli matkustettava nähdäkseen ne. Sen sijaan kirjat toivat informaation mahdollisimman monen henkilökohtaiseen kokemuspiiriin tutkittaviksi ja tulkittaviksi.¹⁶²⁵ 1800-luvun lopun perhejulkaisut kutsuivatkin usein itseään kuvitetuiksi museoiksi.¹⁶²⁶ Kirjapainotekniikan kehittyminen oli yksi keskeisistä *Ett hem* -teoksen kotikuvauksen leviämisen mahdollistaneista tekijöistä. Ilman tiedonvälityksen uusia käytäntöjä ja niiden luomaa levitysmahdollisuutta, olisivat Larssonin akvarellit jääneet lähinnä taiteen harrastajien tutkimiksi ja lehtien artikkeleissa mainituiksi teoksiksi.

A. Roth julkaisi kirjallisuutta käsittelevän artikkelin ”Om böcker och läsning” *Idunin* numerossa 27.5.1899.¹⁶²⁷ *Ett hem* -teoksen julkaisuvuonna kirjoitetussa tekstissä hän esitti, että oli olemassa erityisten kirjojen ryhmä, jotka koskettavat lukijaa siinä määrin, että ne oli valmis lukemaan aina uudestaan ja ettei niitä voinut unohtaa. Hän

¹⁶²¹ Nyblom 1867, 454.

¹⁶²² Vrt. Carlberg 1898, 190. Dahl 1961, 216-220. Esim. Morris 1979, 161.

¹⁶²³ Carlberg 1898, 190.

¹⁶²⁴ Roth A: Om böcker och läsning. *Idun* 27.5.1899, 2.

¹⁶²⁵ Roth A: Om böcker och läsning. *Idun* 27.5.1899, 2.

¹⁶²⁶ Johannesson 1978, 37.

¹⁶²⁷ Burling 1957, 1145. Roth A. oli todennäköisesti ”VEM ÄR DET - *Svensk biografisk handbok* 1957 -teoksen mukaan: ”Roth, Ansgar, fd. förste amanuens, d. 1.3.1949.”

sanoi teoksen luoman vaikutuksen selviävän yleensä toisen tai sitä seuraavan lukukerran aikana.¹⁶²⁸ Rothin ajatusta tulkiten voi nähdä, että käytäntönä tämä kirjan äärelle palaaminen muodosti lukijan ja teoksen välille eräänlaisen diskursiivisen verkon, johon jokainen luku- ja tutustumiskerta kutoutuvat. Roth sanoi, että teoksesta tuli kuin ystävä, joka auttoi ymmärtämään niin lukijan omaa maailmaa kuin tämän persoonallisuutta. Samalla hän kirjoitti, että hyvä kirja herätti mielenkiinnon kirjailijan muuhun tuotantoon. Lukija halusi tutustua kirjailijan tai taiteilijan koko tuotantoon, oppia tuntemaan tämä myös ihmisenä. Larsson tarjosi tähän oivallisen mahdollisuuden. Hänen tuotannostaan muodostui kotiaiheisten teosten sarja, jossa kuva taiteilijasta ja hänen perheestään syveni henkilökohtaisten kokemusten ja arkisten asioiden jakamisen kautta. Rothin mukaan kirjan aihepiirin soveltaminen tekijän elämään auttoi ymmärtämään teoksen luonnetta entistä paremmin; myös teoksen merkitys kasvoi. Tällä Roth tarkoitti kirjailijan henkilöitymistä, jonka kautta tämä ikään kuin lähestyy lukijaa henkilökohtaisesti. Näin ollen kirjailijan ja lukijan välille muodostuu eräänlainen ystävyysuhde.¹⁶²⁹ Tämän prosessin kautta kirjallisuutta käsittävä lukuinnostus muuttuu sattumanvaraisesta hakuammunnasta tiedostetuksi prosessiksi. Kirjailijan tausta, lähtökohdat ja persoonallisuus muodostavat ymmärrettävän kokonaisuuden teoksen kanssa. Tähän yhdistyvät myös teoksen aikalaisyhteydet, lukijan ajatukset, ennakkoluulot ja visiot. Kirjailijan kautta lukija kiinnostuu myös aikakaudesta, kirjailijan ikätovereista, vastustajista, ennen olleista ja jälkeen tulleista. Heistä syntyy fiktiivinen seura, johon on hyvä paeta tai liittyä. Tällaisen prosessin aikaansaaminen vaatii kuitenkin kirjailijan lahjakkuutta ja kirjan sisällön vetoavuutta. Kirjailijan on ylläpidettävä lukijan kiinnostus, teos toisensa jälkeen.

Bang puhui puolestaan kirjallisuudesta kansan kulttuurillisena yhdistäjänä. Hänelle kirjallisuus oli kansan mentaliteetteja kuvastava paikka, jonne jokainen kulttuurin tunteva kykeni sukeltamaan, mutta ulkopuoliset eivät kyenneet siitä nauttimaan.¹⁶³⁰ Tämä on kirjailijan ajatuksena ymmärrettävä ja verrattavissa materiaalisella tasolla kansandemokraattiseen ”folkbok”-käsitteeseen: kaikilla tuli olla mahdollisuus kansaa yhdistäneisiin kulttuurillisiin kokemuksiin. Hän ei kuitenkaan näe kirjallisuuden mahdollistamaa kulttuurivuorovaikutusta, vaan intoutui pitämään lopulta myös kapitalismia kansaa yhdistävän nationalismin uhkana. Samalla hän harhautui

¹⁶²⁸ Roth A: Om böcker och läsning. Idun 27.5.1899, 2.

¹⁶²⁹ Roth A: Om böcker och läsning. Idun 27.5.1899, 2.

¹⁶³⁰ Bang 1911b, 294.

pitämään nationalismia aiemmin vierasvihamielisenä, mutta 1900-luvun alussa median ansiosta täysin uusiutuneena käsitteenä.¹⁶³¹ Näin ollen *Vår tid I-II* on erinomainen lähde ennen ensimmäistä maailmansotaa kuvaavana kulttuurikatselmuksena. Kirjoittajan asenne yhteiskunnallisia kysymyksiä kohtaan kiihtyy toisen osan loppua kohti, objektiivinen kulttuuritutkimus jää syrjään ja lopussa kirjailijasta on tullut propagandistinen julistaja. Toisaalta tämä on kuvaa hyvin aikakauden aatemaailmaa ja sen kautta on helpompi ymmärtää ensimmäisen maailmansodan taustalla olleita ajattelutapoja. Samalla tämänkaltainen lähde auttaa tutkimuksen päälähteen sisältöanalyysissä. *Ett hem* oli omalla tavallaan propagandistinen teos, mutta sen sävy oli erilainen. Näin Larssonin toisinaan saarnaavalta vaikuttava kirjoitustyyli tulee aikalaiskontekstin kautta ymmärrettäväksi.

Roth muistutti, että ihmiskunnan vaikuttajahahmojen maailma tuli kirjojen kautta jokaisen ulottuville.¹⁶³² Tämä henkilökohtainen suhde kirjaan ja sen sisältöön on myös yksi *Ett hem* -teoksen elementeistä mediavälineenä. Kuten työtä ja vapaa-aikaa käsittelevässä alaluvussa tuli yleisenä aikalaiskäsityksenä ilmi, tuli kirja omistaa. Tällöin kirjan ääreen pystyi palaamaan kerta toisensa jälkeen ja juuri silloin kun halusi. ”On parempi jättää ostamatta turhat luksustavarat ja muu maallinen roska, ja mahdollistaa oma henkinen kasvaminen.”¹⁶³³ Roth käänsi huomionsa porvarikoteihin ja vakuutti koristetyynyjen ja kukka-asetelmien olevan arvottomia hyviin kirjoihin verrattuna. Hänelle kirjat muistuttavat pastoraalista pakopaikkaa, sillä muutaman laatukirjan avulla oli mahdollista siirtyä niiden sisäiseen maailmaan, tapaamaan ystäviään. Niiden kautta pääsi eroon ulkona riehuvasta myrskystä tai synkästä maisemasta.¹⁶³⁴ Jälleen kerran vertauksena käytettiin luonnonvoimia korostamaan järjen elementtejä ja moraalista oikeutta.

Ett hem -teoksen sisällön mediahistoriallinen kontekstualisointi helpottaa teoksen tulkitsemista. Kuten tutkimuksessa on jo aiemmin tullut esille, olivat Larssonin akvarelliteokset idealistisia sekä mediavälineinä että taidejulkaisuina. Tämä edusti myös aikakauden aatehistorian henkeä. 1880- ja 1890-luvun *Idun*-lehdissä oli runsaasti idealistisia ajatuksia, filosofispohjaisesta pohdinnasta poliittiseen polemiikkiin. Tuolloin julkaistiin myös kokoelmateoksia erilaisista elämänkysymyksistä uskonnosta filosofiaan

¹⁶³¹ Bang 1911b, 294-97.

¹⁶³² Roth A: Om böcker och läsning. *Idun* 27.5.1899, 2-3.

¹⁶³³ Roth A: Om böcker och läsning. *Idun* 27.5.1899, 3.

¹⁶³⁴ Roth A: Om böcker och läsning. *Idun* 27.5.1899, 3.

ja sosiologiasta psykologiaan.¹⁶³⁵ Kuten kaikista edellisistä käsittelyluvussa on tullut esille, oli *Ett hem* -teoksen välittämä koti-ihanteessa keskeistä eettisen ja moraalisen ihanteen toteuttaminen käytännössä. Kuten Hartman totesi: ”En människa som lever i enlighet med de etiska ideerna, eller hvikas lif är lagbundet af guds fullkomliga vilja, är den mänskliga personlighetens förkroppsligade ideal.”¹⁶³⁶ *Ett hem* ja Larssonin teosten sarja ajoittuvat ajanjaksoon, jolloin 1800-luvun ideaaliset ajatukset siirtyivät kritiikin ja yleisen muutoshalukkuuden kautta yhteiskunnallisiksi käytännöiksi, kuten työllisyyden, tasa-arvon, kasvatuksen ja koulutuksen alueilla.¹⁶³⁷ Aikalaislähteiden läpikäynnin perusteella vaikuttaa siltä, että lehdissä keskusteltiin ihmisen kehitystehtävistä ja esim. vuonna 1893 oli tavallista ehdottaa joululahjaksi Platonin teosta kauneuden olemuksesta.¹⁶³⁸ Kun taas 1900-luvun ensimmäiselle kymmenelle siirryttäessä kulttuuriuutiset valtasivat aikakausjulkaisut ja artikkelien sävy muuttui selvästi kevyemmäksi. Ideaalisuuden hakeminen siirtyi taka-alalle, kulttuuritapahtumien saadessa suurimman huomion. Muutosta osoittaa mm. se, että 1800-luvun lopulla puhuttiin moraalin kautta henkisydestä ja 1900-luvun alussa koettiin illuusiot ja taikatemput kiinnostaviksi.¹⁶³⁹ Kokonaisuutena voi todeta, että median vaikutus lisääntyi 1800-luvun viimeisinä kymmeninä ja aikaa kuvasti idealisoinnin, politisoinnin, väittelyn ja mielenosoitusten kiistahalukas henki.¹⁶⁴⁰

Ett hem -teoksen sisällölle on ominaista sen kaksijakoisuus: rauhallinen ilmapiiri yhdistyy Larssonin vahvoihin, ideologisiin mielipiteisiin. Myös uuden mediayhteiskunnan tilanne vaikutti aikalaislähteiden kautta kaksijakoiselta: epäjärjestäytyneeltä ja samanaikaisesti eri ryhmittymien kautta selkeyttä ja parempia sääntöjä hakevalta. Median perusrakenteita kuten sananvapautta ja julkisuusperiaatetta sekä kritisoitiin että sen puolesta esitettiin manifesteja. Koko Euroopan fin de siècle -ajan kulttuuria leimasi sosialismin ja anarkismin mentaliteetit.¹⁶⁴¹ Tämä tuli esille myös Larssonin kirjeenvaihdossa Bonnierin kanssa, jossa käsiteltiin Strindbergin *Giftas* -teoksen aiheuttamaa polemiikkaa sukupuolimoraalista. Larsson suhtautui asiaan huumorilla (jättäytyen siten asian ulkopuolelle), mutta käytännössä *Svenska bokförläggarföreningen* jakautui kiistan vuoksi kahtia muutaman kymmenen vuoden

¹⁶³⁵ Göransson 1900, 541-44.

¹⁶³⁶ Hartmann 1898, 3.

¹⁶³⁷ Esim. *Varia* 1903.

¹⁶³⁸ *Idun* 27.1.1893, 29-30.

¹⁶³⁹ *Varia* 1903, 525-32.

¹⁶⁴⁰ Stenkvis 1987, 246-249, 307-320, 333-342; Meidal 1987, 184-194.

¹⁶⁴¹ Winders 2001, 75-97.

ajaksi, vuoteen 1928 saakka!¹⁶⁴² Aikalaislähteet tuovat esille uudelleen tuleen puhalletut liberaalisuuden ajatukset ja kärsimätön tulevaisuudenusko kamppaili vastaparinaan vanhaan yhteiskuntarakenteeseen kyllästymisen ja epäilyn kanssa. Vuoden 1865 jälkeinen aikakausi muistuttaa hengeltään 1809 -vuoden jälkeistä tilannetta. Tällä kertaa syynä ei ollut hävitty sota ja Suomen menettäminen vaan moniäänisyys syntyi rakennemuutoksen seurauksena. Kiltajärjestelmä oli lakkautettu (1846 alkaen), rangaistus- ja perintölaki uudistettu sekä nelisäätyiseen eduskuntaan siirretty (säätyeduskunta lakkautettiin 1865).¹⁶⁴³ Monen mielestä konservatismiä aika oli ohitse. Talonpojat olivat porvarin, aatelin ja pappien kanssa päättämässä yhteiskunnallisten uudistusten eteenpäin viemisestä, myös naiset olivat asettumassa päättävään asemaan. Strindberg kuvailikin teoksessaan *Det nya riket* median ja liberalististen yhteiskuntamuutosten luomaa tunnelmaa oivallisesti idealistien hiekkalaatikkona.¹⁶⁴⁴

Ett hem -teoksen sisällön mediahistoriallisessa kontekstualisoinnissa nousee kuvaluennan kautta tarkasteltuna keskeiseksi teoksen pastoraali-idyllinen tunnelma ja tempo. Samanaikaisesti media-aikakautta hallitsi kodin ympäristön käsittelyn yhteydessä esille tullut sähköinen nopeus. ”Ajan kuva on monipuolisuus”, sanoi Roth.¹⁶⁴⁵ Bo Petersonin tutkimuksessa korostetaan modernisoidun median ja kulkuyhteyksien aikaansaamaa monitasoista yhteiskuntamuutosta: sekä yksilöiden fyysinen liikkuminen että viestintä nopeutuivat ja monipuolistuivat.¹⁶⁴⁶ Kuten Mathilda Langlet kuvasi vuoden 1897 artikkelissa ”Debet och kredit i nervernas hushållning”:

”Förbindelsen med andra menniskor, umgänge med och förhållanden till andra har på senare tider minst tiodubblats. Den enskilde tages betydligt mera i anspråk nu än fordom.

¹⁶⁴² Hjorth, Attius 1987, 88-90; Peterson 2003, 158-59. Vastaleirit olivat Bonnier ja Norstedts & Söner.

¹⁶⁴³ Strindberg 1913, 7-27; Sommarin 1904, 30; Peterson 2003, 14-21.

¹⁶⁴⁴ Strindberg 1913, 77-78. Liitteenä oleva keskustelu kertoo sekä median keskeisestä luonteesta aikalaisaatteiden ja mielipiteiden välittäjänä että nk. idealistien ja maailmanmuuttajien epärealistisuudesta.

”Vi voro ense i alla sociala och politiska frågor, trodde lika litet på Napoleon III som på Kristi gedom, ansågo sanningen vara ofunnen men att spåren voro funna, vi voro med ett ordfullkomligt ense i alla huvudsaker. En dag frågades jag av en bekant hur jag kunde trivas med den mannen.

– Därför att vi äro ense i de flesta frågor.

– Ni? men han är ju idealist?

– Hm! Vad vill det säga?

– Har du inte läst Aftonbladet?

– Nej! Jag läser aldrig Aftonbladet.

– Läs den då, sade han med ett egendomligt uttryck mitt emellan hån och medlidande.

Jag hade trott mig känna världen och människorna rätt bra, men efter den läsningen ansåg jag mig vara en duvunge. Signaturen visade sig nämligen i sin skrivna artikel icke allenast sakna alla de övertygelser han samtalsvis förfäktade, utan även vara i full besittning av alldeles motsatta. Han var nu patetisk, moralisk, ofördragsam, inskränkt och religiös.”

¹⁶⁴⁵ Roth A: Om böcker och läsning. Idun 27.5.1899, 3.

¹⁶⁴⁶ Peterson 2003, 13-38.

Det är mångfalden i allt, – i läsning, i nöjen, i arbete, intressen, umgänge – som dels splittrar våra krafter, dels öfveranstränger dem, dels åter förslappar dem. Fordom kunde man sätta sig ett mål före och ägna hela sitt lif däråt.

Nu måste man vara med om allt, eljes blir man efter, får, så att säga, stanna utanför i mörkret, medan de andra förlusta sig i de upplysta salarne därinne i palatsen.”¹⁶⁴⁷

Rothin mukaan aikakausi vaati monien erilaisien asiakokonaisuuksien samanaikaista ymmärtämistä ja ihmisen muotoutumista tämän vaatimuksen mukaan. Langletin kuvaus muistuttaa myös 2000-luvun tilannetta. Modernin median lisääntynyt ärsykemäärä ja nopeutuminen rasittivat hermoja ja saivat aikaan keskittymiskyvyttömyyttä. Tällöin stressiä sietäväksi ja monimutkaisia kokonaisuuksia hallitsevaksi ihanneyksilöksi muodostui Rothin mukaan monilahjakas ”*Universalgeni*”, jollaisena hän piti Johann Wolfgang von Goethea (1749–1832). Monilahjakas kykeni hahmottamaan mediayhteiskunnan eri osa-alueet helpommin, kun taas keskitasoisen yksilön oli keskityttävä yhteen ja omaan osaamisalueeseen.¹⁶⁴⁸ Toisaalta kokonaisvaltainen vaatimustason nousu johti eräänlaisena vastareaktiona kaiken uuden arvon kieltämiseen ja tuhon ajatuksilla leikkimiseen. 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä tulivat muotiin maailman, kodin ja elämän tuhoa kuvaava kirjallisuus ja jopa aikakauslehdet julkaisivat aihetta käsitteleviä skenaarioita. Siten Larssonin idyllisten kotikuvausten vastakohtana rehotti ihmisyyden negatiivisilla puolilla leikkivä kirjallisuus. Esim. *Varia*-julkaisu käsitteli maapallon tuhoa ennustaneen William Crooken esityksen maailmanlopusta. Tämän teorian mukaan ennalta arvaamattomaan vetyreaktioon perustunut tulialto tuhosi maailman.¹⁶⁴⁹ Uusi teknologia mahdollisti ihmisen aiheuttamaa tuhon tarkastelun muuten kuin uskonnollisesta näkökulmasta ja sotien aiheuttamina. Samalla media mahdollisti näiden monitasoisen ja laajan käsittelyn.

Aikalaisessa mediailmastossa *Ett hem* edustaa kotikäsitteiden sisällöltä tuhon ja utiliteetin vastaista mentaliteettia, jossa yhteisöllisyys ja velvollisuus olivat arjen toimivuuden taustalla. Tämä ajattelutapa näkyi myös aatehistoriallisessa kontekstissa. Key käsitteli vuoden 1893 joululehdessä uhrautuvaisuuden, antautuvuuden ja hengissä pysyttelemisvaiston vastakkainasettelua, hyödyntävoittelun itsekkyyttä ja epäitsekkyyttä. Uhrautuvaisuuden ideaalia tulkitessaan hän päätyi näkemään ihmisen luontaisen itsekkyyden haastajana ideaaliin päämääriin pääsemiselle. Keyn ajatus oli, että ratkaisu aikakauden jakautuneisiin mielipiteisiin oli tälläkin osa-alueella tasapaino – todellinen

¹⁶⁴⁷ Langlet Mathilda: Debet oeh kredit i nervernas hushållning. Idun 9.7.1897, 212.

¹⁶⁴⁸ Roth A: Om böcker och läsning. Idun 27.5.1899, 3.

¹⁶⁴⁹ Barr 1900, 355–64; Doyle 1926, 232 – 233. Crooke oli tunnettu kemisti ja fyysikko, joka perheen kirjeenvaihdon perusteella suhtautui jo hyvin varhaisessa vaiheessa positiivisesti spiritualismiin.

ideaali löytyi harmonian avulla. Keyn käsitys tulevaisuuden ideaalisesta ihmisestä perustui tasapainoiseen olemukseen, joka oli ensinnäkin täysin hyvä, tarpeeksi hyvä ollakseen täysin vapaa ja tarpeeksi vapaa ollakseen täysin onnellinen. Hän ei tosin näe vapautta päämääränä, vaan kaiken kehityksen edellytyksenä. Hänen käsityksensä mukaan viisauden puutos oli ennen kaikkea rohkeuden puuttumista.¹⁶⁵⁰

Sosialismi liitettiin osassa aikalaisideaaleja yhteen kristillisten ihanteiden kanssa (mm. *Christian Socialist Group*). Akateemisten, anglikaanien ja intellektuellien ajatuksissa henkiset arvot voitiin liittää yhteen sosialististen periaatteiden kanssa.¹⁶⁵¹ Larssonin ajatuksissa ja kodin representaatioissa ei ollut kysymys tiukan tuomitsevasta moraaliesityksestä, mutta sisältö vastasi monilta osin alkuperäistä sosialistista ja moraalisesti sekä uskonnollisesti kristillistä näkemystä. Tältäkin osalta Larsson toteutti yhdistelmän omintakeisesti: hänen ajatuksensa oikeasta ja väärästä ovat selkeälinjaisia, samoin kuin kuvausten konkreettinen luonne. Läpi tutkimuksen on lähdemateriaalin tulkinta tuonut esiin, ettei Larsson asetu tekemään sosiaalidemokraattisia linjanvetoja poliittisessa mielessä, mutta esittää tiukkoja kulttuuripoliittisia mielipiteitä, joiden taustalla on vahva demokraattinen ja koko kansaa huomioiva sävy. Larssonin kotikuvaukset toimivat myös ajan sähköisen ilmapiirin maadoittajina. Materiaalisen, käytäntöjen ja sosiaalisen tason tasapaino syntyi taiteilijan omien sanojen mukaisesti yhteistyön ja tietoisten sekä moraalisesti oikeiden valintojen kautta.

Ett hem -teoksen mediahistoriallinen sisältöanalyysi tuo esiin kotikäsitteille keskeiset osa-alueet. 1800-luvun lopun aikalaismediassa nousi valo keskeiseksi, uutta kuvaavaksi elementiksi. Kirjallisuus käsitteli valon merkitystä monesta eri näkökulmasta. Kuten tutkimuksessa on aiemmin tullut esille, nähtiin valo ja valoisuus asuntojen viihtyvyyden ja terveellisyyden yhtenä peruselementtinä. Sähkövalon käytön lisääntyminen mahdollisti kotien erityyppisen valaisemisen. Samaan aikaan katsottiin, että tieto toi valon olemassaolon peruskysymyksiin ja että henkisyys mahdollisti valoisan elämänasenteen esim. moraalikysymysten ratkaisemisen kautta. Langlet esitti, että mediasta kieltäytyminen jätti ihmisen pimeään, tiedon ja kommunikaation valaisemien salien ulkopuolelle. Valoisuuden ajateltiin vaikuttavan ajatuksiin, tunteisiin ja tekoihin. Statistiikkaan perustuen väitettiin hauskaasti, että varjon puolella asuvien sairastavuus ja kuolleisuus suurempi kuin aurinkoisella puolella elävien.¹⁶⁵² No, kuolleisuuden määrä oli

¹⁶⁵⁰ Key Ellen: Osjälfriskhet eller själfviskhet? Iduns julnummer 1893, 408-410.

¹⁶⁵¹ Norman 1990, 160-69.

¹⁶⁵² Svenska Familj-Journalen 1877, 302.

varmasti sama molemmilla puolilla, mutta valon merkitys nähtiin terveydelle, elämän laadulle ja pituudelle tärkeänä. *Ett hem* ja Larssonin taiteellinen tuotanto ovat kautta linjan sekä toteutuksellisesti, tyyllillisesti että symbolisesti valoisaa ja kirkasväristä. Valoisuus loi koti-ihanteen kuvauksiin niiden aurinkoisen ja onnellisen tunnelman.

Ett hem kertoo kotikäsituksesta, jossa on henkisesti ja hengellisesti vahva rakenne. 1800-luvun lopun media käsitteli henkisestä valaistumisesta mm. psykologian ja spiritualismin avulla. Spiritualismi käsitettiin niin filosofiseksi idealismiksi kuin henkisten kykyjen käyttämisenä tai spiritistisenä mediaalisuutena.¹⁶⁵³ Aiheeseen suhtauduttiin sekä kriittisesti että mielenkiinnolla. Osa loogisesti ajattelevista piti spiritismiä menneiden aikojen uskomusten ja luonnonlakien vääränlaisen tulkinnan yhdistämisenä, uskonnollis-filosofiset näkivät sen vaarallisen jumalanpilkkana.¹⁶⁵⁴ Henkisyys, henkistymisen ja henkien näkemisen käsitteet eroavat kuitenkin toisistaan merkittävästi. Henkisten ilmiöiden saamaa jalansijaa perusteltiin kulttuurihistoriallisessa julkaisussa aikakauden turvattomalla ja sähköisellä ilmapiirillä. Usein mystisyyden avulla haettavan ymmärryksen taustalla nähtiin yhteiskunnalliset muutokset ja epäkohdat.¹⁶⁵⁵ Ristiriitaisuutta kuvaa se, että osa henkisyystä ja sen ilmiöistä kategorisoitiin sairauden oireiksi kun taas toisia pidettiin nk. kulttuuri-ihmisen tärkeimpinä ominaisuuksina.¹⁶⁵⁶

Ett hem -teoksen kaltaisesti käsiteltiin 1800-luvun lopun mediassa ihannekodin lisäksi ihanneihmisen ominaisuuksista. Ihanneihmisen nähtiin edustavan kulttuurillista sivistystä, kauneutta ja harmonisuutta. Taiteilijuuden yhteydessä käsitelty luovuus oli yksi tulevaisuuden ihmisen tärkeimmistä ominaisuuksista, samalla kun luovuus nähtiin elämää uudistavana elementtinä. Aikalaismedian mukaan alituiseen hyödyntävoittelun katsottiin syöneen mielikuvituksen, fantasian inspiroivan voiman ja tuloksena oli vakavuus, viisaus ja itseensä käpertyminen.¹⁶⁵⁷ Aikalaislähteet kirjoittivat lisääntyneen median aiheuttamista käytännön ongelmista.¹⁶⁵⁸ *Idun* kirjoitti syksyllä 1893, että aikakauden käytännöt olivat liiallisen reflektion ja analysoinnin innostamia. Lehti lainasi nimimerkki *Toivon* sanoja, jonka mukaan lapsuus on asioihin uskomisen ja niiden merkityksellisyyteen luottamisen aikaa, kun taas aikuisuus epäilyn, kokeilun ja

¹⁶⁵³ Främmande ord i Svenska språket 1927, 151. Nordisk Familjebok 1917, 745-51.

¹⁶⁵⁴ Bang 1911 Del II, 107-117.

¹⁶⁵⁵ Bang 1911 Del II, 108-110.

¹⁶⁵⁶ Larsson 2008, 125-55. Naisten hysteerisyys oli yksi tieteen tutkimuskohtaista. Tällä osa-alueella haluttiin ratkaista kaikki normaalista sosiaalisesta käyttäytymisestä poikennut ja selittää yhden kategorian alla.

¹⁶⁵⁷ *Idun* 8.9.1893, 282-3.

¹⁶⁵⁸ Esim. *Idun* 2.6.1893, 171. Kesällä 1893 *Idun* jakoi eduskunnassa pienen lehtisen telefonistien lisääntyneestä työtaakasta. Tämä aiheutui lehden toimituksen mukaan puhelimen lisääntyneestä huvikäytöstä ja valtion antamista huonoista työ- ja palkkaehdoista.

poisheittämissä aikaa. 1800-luvun lopusta nähtiin puuttuvan entusiasmi, innostus ja luovuus. Näiden ominaisuuksien vastakohtana, ajan mediaalisen henkenä, nähtiin välinpitämättömyys sekä pikkumaisuus.

Larssonin akvarelliteokset asettuvat aikalaisaatehistoriaan myös luovuuden tulkinnan suhteen. Luovuuden lähtökohtana olivat inspiraatiot. Kuten Mary Karadja kirjoitti: ” Han måste sträcka sin själ uppåt i aspiration för att undfå inspiration.”¹⁶⁵⁹ Tajunnan tuli saavuttaa korkeampi taajuus ja aivojen toimia valokuvauslevyn kaltaisesti, jotta maallisuuden ulottumattomissa olevat impulssit voitiin tavoittaa. Henkisesti savutettu kosketus taivaalliseen valoon oli Karadjan mukaan tärkeinä elämässä ja sitä oli käytettävä oikein. Tämä totuuden ja todellisuuden välittäminen oli vaativa tehtävä, sillä se, jolle oli annettu paljon, siltä myös vaadittiin paljon. Herkkyyden kautta saatu tieto ja ymmärrys oli käsitteinä verrattavissa inspiraatioon, ideaan ja impulssiin.¹⁶⁶⁰ Myös *Ett hem* osoitti, että aikakauden romanttinen maailmankuva mahdollisti sankareiden ja henkiolentojen kulttuurillisen esittämisen. Vaikka loogis-tekninen ajattelu soti spirituaalista tulkintatapaa vastaan, suotiin se kaikissa piireissä taiteen lähtökohtana. Teknologian edistysaskeleiden myötä yli-ihmisyyden käsite yhdistyi romantiikan perusideaaleihin ja aikaansai kirjallisuudessa sekä filosofiassa uusien henkisyyttä tulkitsevien ajatusten kukoistuskauden.¹⁶⁶¹

Larssonin taiteilijuuden ja kodin ideaalin yhdistää vahva aatteellisuus ja visionaarisuus. Myös tämä oli romantiikan kauden taiteelle tyypillinen piirre, josta esim. pre-rafaeliittinen taide on hyvä esimerkki.¹⁶⁶² *Ett hem* -teoksen taustalla on symbolistinen herkkyyden: Larssonin teoksissa on runsaasti henkisiä elementtejä ja tekijöitä.¹⁶⁶³ *Hemmets goda ängel* on sisällöltään monitasoinen. Se kuvaa aikakauden taiteilijoiden käsitystä

¹⁶⁵⁹ Karadja 1900, 191.

¹⁶⁶⁰ Karadja 1900, 191.

¹⁶⁶¹ Berlin 2001, 220. Fichten aatemaailmasta on vain lyhyt matka Lord Byronin (1788–1824) maailmoihin, jossa sankarit ovat lannistumattoman synkkiä yhteiskunnan tuhoajia. Byronismien ydintä on ajatus: ” *Elämän suuri päämäärä on aistimus, tunne siitä, että elämme – vaikka kärsimme tuskia.*” Romantiikan aatemaailmassa luonnonmukainen järjestyksen osana oleminen oli viheliäistä; kaikki se, mikä ihmistä kahlitsee, käsitettiin tuhoavaksi. Tämänkaltaisen ajattelutavan kautta on helppo peilata ajan kirjallisuuden tuotoksia: esim. Nietzsche kirjoitti vuonna 1874 tunnetusti *Zarathustran* suulla uskonnollisista epäilyistään ja todisti Jumalan kuolleen ja teki ihmisestä yliluonnollisen sekä kaikkivaltiaan.

¹⁶⁶² Jones 1990, 188–96. Kauneusideaalista ja kreikkalaisen kulttuurin perinnöstä enemmän mm. teoksissa Jenkyns Richard: *The Victorians and Ancient Greece*, Blackwell 1980 ja Turner Frank: *The Greek Heritage in Victorian Britain*, Yale University Press 1981.

¹⁶⁶³ Larsson 2008, 266. Zornille osoittamassa kirjeessään hän kertoi huumorisesti uskovansa jälleensyntymiseen. Larsson 1931. Omaelämäkerrassaan hän kertoi *Kritiikki*-maalaukseen liittyvän tapauksen. Larssonin oli tuntemuksensa mukaan kiirehdittävä Sunbornista Tukholman ateljeehen Oopperan aulan maalausten loppuunsaattamiseksi. Hänen visionsa mukaan tulisi nuori mies tarjoutumaan malliksi Kritiikki -teosta varten. Näin myös kävi. Seuraavana päivänä ilmaantui ateljeen oven taakse malliksi tarjoutuva nuori mies, voimistelija,



Kuva 87. Larsson Carl: *Hemmets goda ängel*. Akvarelli, Åt Solsidan 1909.

siitä, että henkisyys ja materia voivat yhdessä muodostua onnellisen kodin peruselementiksi. Akvarelli on hyvin spirituaalinen ja sisällöltään kirkkaan valoisa, runollisen hempeyttä tulviva sekä rauhallisen kaunis. *Ett hem* -teoksen kuvaaman kodin hyvä haltija on enkeli. Hänen kädessään on kukkiva puunoksa, kun japanilaisesta kirsikkapuusta. Taustalla ovat maljakossa erisävyiset tulppaanit ja koko huonetta kiertävät Carlin maalamat kukkaornamentit. – Ei ihme, että tällaisen hengen vallitessa Key haltioitui yläkerran huoneiden valoisuudesta ja erikoisesta puhtauden tunteesta.

Lääketieteessä monia *Hemmets goda ängel* -teoksen kaltaisia inspiraatiolähteitä kutsuttiin hallusinaatioiksi. Tällaiset ilmiöt nähtiin ongelmana, joka oli hermosairauden, hienosti nimetyn hulluuden oire. Toisaalta henkiset oireet olivat yleisen mielenkiinnon kohteena, esim. Jean Martin Charcot (1825–93) ja Sigmund Freud (1856–1939) tutkivat hysteriaa persoonan rajailmiönä.¹⁶⁶⁴ Toisaalta spiritualistisista, tavallisen kansan kokemista tapahtumista kerättiin kansainvälisesti ja maailmanlaajuisesti tietoja.

joka sopi akrobaattista kykyä vaativaan poseeraukseen oivallisesti. Larsson maalasi teoksen vuorokaudessa ja sai työnsä päätökseen.

Mats Naxen haastattelu, 20.4.2010. Haastatteli Elina Larsson. Kodin kirjastosta löytyvät teosofi Helena Blavatskyn (1831–91) teoksia ja useissa kotiaiheisissa kirjoituksissaan Larsson toteaa kaikkien uskontojen olevan lähtökohdiltaan oikeassa.

¹⁶⁶⁴ Johannisson 1995, 151; Kortelainen 2003, 99–100.

Tapahtumat kartoitettiin ja dokumentoitiin mm. vuonna 1881 perustetun englannin psyykkisen tutkimuksen seuran, *the Society for Psychical Research*, toimesta.¹⁶⁶⁵ Larssonilla oli kuitenkin taiteilijana erivapaus lähes kaikkien aiheiden käsittelemiseen ja siten *Ett hem* -teoksen vahva spiritualinen kytkös oli aikalaismielessä hyväksyttävä ja pikemminkin lisäsi teoksen mielenkiintoisuutta. Vaikka Karadja käsitteli artikkelissaan lähinnä spiritualistisia tapahtumia ja niiden ymmärtämistä, liittyi niiden käsitteistö taiteilijan työssä käyttämään luovuuden lähtökohtiin. Visionaarinen ja rajattomuudesta impulssinsa hakeva toteutus, vaikkakin arjen elementeistä kertovana, osoitti taiteilijan kykyä nähdä materiaalisten ilmiöiden toiselle puolelle.

Ett hem -teoksen mediavälineellisen ja sisällön luonteen voi linkittää toisiinsa tulkitsemalla akvarelliteosta mediaalisena pastoraali-idyllinä. Larssonin esittämän kodin aineellisten, sosiaalisten ja käytäntöjen valoisuuden, naturalistisuuden ja arjen tasapainoisuuden perusteella esitän, että *Ett hem* -teos voi toimia mentaalisenä pakopaikkana, eräänlaisena modernina pastoraali-idyllinä.¹⁶⁶⁶ Tätä ajatusta tukee myös kirjan aineellinen ja välineellinen luonne vapaa-ajan ”pastoraalisten matkojen” mahdollistajana. Vaikka osa pastoraalin tutkijoista näkee aiheen mythoksen homoeroottisena fantasiana, kuten Andrew Ettin, korostaa tällainen näkökulma entisestään Larssonin kuvaaman koti-ideaalin arjellisuutta.¹⁶⁶⁷ Vakiintuneet ihmissuhteet, perheyhteisön ylläpitäminen ja avioliitto edellyttävät vastuun ottamista, sitoutumista ja näin ollen pastoraali-idyllin edustaman unelman vastakohtaa. Toisaalta Larssonin taiteilijaimago edusti sekä romantiikan kauden sankaruusideaalia että pastoraali-idyllin tunnepohjaista maailmaa.¹⁶⁶⁸ Olennaista on, että pastoraali-idyllin funktiona nähdään usein ihmisen luonnollisen olemuksen hakeminen. Tämän kautta *Ett hem* ja Larssonin kotikuvaukset voi nähdä lukijanäkökulmasta itsensä löytämisen avaimena, joissa lukijan mieli yhdistyy fantasiaan. Teoksen luoman maailman kautta on mahdollista nähdä turmeltuneen urbaanin elinympäristön epäkohdat ja haitallinen vaikutus lukijan omalle elämälle. Jos Larssonin esittämää koti-ideaalia tulkitaan mediaalisena pastoraalikertomuksena, voidaan nähdä elegisenä kuvauksena, sillä sen voi katsoa edustavan eräänlaista koti-ikävän ja maaseutukaipuun yhdistelmää. Tällöin koti-ihanteen oikeaoppinen ja moralistinen sävy sopivat kokonaisuuteen, vaikka Larssonin kodin

¹⁶⁶⁵ Karadja 1900, 192–93. Artikkelin kirjoitusvaiheessa Karadja kertoi seuran keränneen materiaali yli 22 000 nk. sattumasta, joiden sisältöön liittyi vahva spirituaalinen kytkös.

¹⁶⁶⁶ Vrt. Gifford 1999, 82

¹⁶⁶⁷ Ettin 1984, 148–149.

¹⁶⁶⁸ Vrt. Ettin 1984, 148–149.

maaseutu ympäristö toimii myös todellisena elinpaikkana. Näin ollen voi esittää, että *Ett hem* -teoksen mythos perustuu sen ideaalisuuden tuomiselle todellisuuden osaksi. Yhteiskunnallisten ongelmien polarisoimisen lisäksi tämä esitetyn ideaalin todellisuuskonteksti antaa lukijalle mahdollisuuden inspiroitua oman ideaalin rakentamiseen Larssonin ajatusten ja kuvausten kautta.

Ralph Waldo Emerson (1803 -1882) totesi, että ”lukeakseen hyvin on oltava keksijä.”¹⁶⁶⁹ Tulkitseen tämän *Ett hem* -teoksen yhteydessä siten, että Larssonin esittämä kotikäsite oli tekstin ja kuvien kombinaatio, jonka sisäistäminen vaatii lukutaitoa, keskittymistä ja mielikuvitusta. Ville Lukkarinen käsitteli tutkimuksessaan *Albert Edelfelt ja Runebergin Vänrikki Stoolin tarinat. Pois mielist'ei se päivä jää* Edelfeltin kuvitusta yhdessä Runebergin säkeiden kanssa. Hän tuli siihen tulokseen, että tekstin ja kuvan kombinaatiosta syntyy uusi kokonaisuus, jolla on oma luonteensa ja sisällöllinen otteensa. Toisin sanoen kuvat ovat teoksen uusi kertomus ja yhdessä tekstin kanssa niistä tulee oma kokonaisuutensa.¹⁶⁷⁰ Tämä kertoo myös *Ett hem* -teoksen luonteesta mediavälineenä, sillä lukija tulkitsee tarkastelemaansa aina omasta näkökulmastaan. Tällöin tekijän on jätettävä teos vapaasti lukijoiden tulkittavaksi ja oltava tarkka sanomansa selkeyden suhteen – sen mitä haluaa välittää, on tultava kirkkaasti esille teoksen sisällöstä.¹⁶⁷¹ Barthesin mukaan kirjoittaminen onkin aina opettamista, selittämistä.¹⁶⁷² Tämä konstruoi erinomaisesti Larssonin tyylin soveltuvuutta taidekirjan avulla viestittämiseen. Samalla se kertoo kirjasta individualistisena mediavälineenä, myös yleistä ajattelutapaa ja mielipiteitä muokkaavana vallanvälineenä.¹⁶⁷³ Toisaalta *Ett hem* -teoksessa ei näy perinteistä tulkintaa kuvan ja tekstin kamppailusta, pikemminkin molemmat elementit täydentävät toisiaan, muodostaen tasapainoisen kokonaisuuden.¹⁶⁷⁴

Lukutaito mahdollistaa myös itsereflektion: Larssonin akvarellit herättävät henkiin lukijan ajatukset omasta, henkilökohtaisesta ideaalin käsityksestä.¹⁶⁷⁵ Ne mahdollistavat sisäisen keskustelun tarkastelijan ja kuvien sekä niitä selittävien tekstien kautta. *Ett hem* -teoksen luoman vaikutuksen taustalla on median illuusioita välittävä voima. Tässä tulee esiin kirjan ja näyttämötaiteen kokemisen ero: teatterissa on oltava

¹⁶⁶⁹ Emerson 1837, *The American Scholar*. “One must be an inventor to read well.” Viitattu 20.3.2010.

¹⁶⁷⁰ Lukkarinen 1996, 157.

¹⁶⁷¹ Vrt. Derrida 1967.

¹⁶⁷² Barthes 1986.

¹⁶⁷³ Jacobsson 1958, 61.

¹⁶⁷⁴ Flusser 1988, 13–16.

¹⁶⁷⁵ Vrt. Liljewall 2001, 123–24. Liljewall esittää, että koko yhteiskunta muuttuu lukutaidon ja sitä seuraavan itsereflektion ja itseymmärryksen lisääntymisen kautta.

paikalla tiettyyn aikaan, kirjan voi avata milloin ja missä vain.¹⁶⁷⁶ Tämä näkökulma yhdistyy pastoraalikirjallisuuden ja Larssonin kotikäsitteilyn esittämiin kuvauksiin yhteiskunnallista muutoskaudesta. Monien modernien pastoraalitarinoiden sisältö kiertyy industrialistiseen kaupunkimaisemaan ja suuriin sosiaalisiin yhteisöihin muuttaneiden ihmisten turvallisuushakuisuuden ympärille. Tällöin vapaus ja välinpitämättömyys herättävät lähinnä ahdistusta ja maaseudun ydinyhteisöjen läheisyys, tuttuus ja turvallisuus korostuvat ihanteellisen vastaparin tavoin.¹⁶⁷⁷ Näin ollen *Ett hem* voidaan nähdä eräänlaisena pastoraali-idylliin suuntautuneena mediaalisena matkana, jossa ensimmäisen tutkimusluvun kuvaama ympäristöideaali ja alaluvussa 5.1. käsitelty taiteilijaperheen erityiset sosiaaliset käytännöt sekä vieraanvarainen mentaliteetti toivottavat matkailijan tervetulleeksi.

Esitänkin, että *Ett hem* -teoksen mediallyinen kertomus on luonteeltaan eräänlainen ”myyttinen matka”. Tämän ajatuksen tueksi nousi aikalaislähteistä löytämäni Karl Waldenin kirjoittama teksti. Walden innostui Larssonien kodista juuri *Ett hem* -teoksen kautta. Artikkelissaan *Ord och Bild* -julkaisussa hän käsittelee kodin erityistä ilmapiiriä, mutta mikä erityisintä, hän kuvaa sitä eräänlaisena ”kotimatkana”. Vuoden 1899 kauneimmaksi kirjaksi kuvattu teos ilmestyi joulun alla ja Waldenin ensi vaikutelma oli ihastus. Yöjunassa, omalle kotiseudulleen matkatessa hän irrottautui Hostrupin runon kuvailemasta arjesta, modernin kulttuurin tuomista lakkaamattomista ärsykeistä. Tuolloin *Ett hem* -teoksen kuvat avautuivat hänen mielessään uudella tavalla, nostivat mieleen oman lapsuudenkodin maisemat ja kodin lämpöisen tunnelman.¹⁶⁷⁸

Yössä matkustaessa, pimeyden vastapaino loihti mieleen Larssonin kodin valoisat huoneet ja kotoisan tunnelman, yhdistäen ne oman kodin muistoihin. Elämystä korosti joulun läheisyys, perhejuhlan kokoava ja nostalginen voima. Vaunuosaston pimeydessä, junan kolkutellessa kotia kohti, hän avasi Larssonin vastapainetun teoksen uudelleen. Elämys muutti Larssonin kotia kuvaavat akvarellit eläviksi, kuin todelliseksi vierailuksi taiteilijan kotona. Jokainen kuva ohjasi läpi Lilla Hyttnäsin tilan: portilta keittiöön, ateljeesta perheen makuuhuoneisiin. Tunnit kuluivat, matka jatkui halki öisen maiseman. Oman kodin lähestyessä herättivät Larssonin perhe-elämää kuvaavat akvarellit vertailevia ajatuksia tuolloisesta kodin ihanteesta. Walden kävi ajatuksissaan läpi lukuisia porvaristokoteja, niiden perinteistä, tummaa ja täytteen ahdettua

¹⁶⁷⁶ Jacobsson 1958, 64–66.

¹⁶⁷⁷ Walker 1987, 4-8; 64–66.

¹⁶⁷⁸ Walden 1900, 273–276.

sisustusperinnettä. Näiden luoma muistikuva muodostui Larssonin esittämän kodin vastakohdaksi.

Jokaisen akvarellin kohdalla Walden pysähtyi tarkastelemaan uteliaalla kiinnostuksella teosten pieniä yksityiskohtia. Kaikki ne herättivät ajatuksia, tuntemuksia, omaan elämään liittyneitä muistoja.¹⁶⁷⁹ Teos muodosti mentaalisen tapaamispaikan, mahdollisti mentaalisen matkan, kohtaamisen ajattomuudessa. Tällaisessa prosessissa yksityiskohtien merkitys nousee kokonaiskuvan kannalta keskeiseksi. Jokainen pieni elementti liittyy henkilökohtaisella tasolla osaksi suurempaa, lukijan oman elämän ymmärrettävämmäksi tekevää kokonaiskuvaa. Samalla pimeydessä tehty matka muodosti tulkitsijan ympärille kammion, jonka suojissa tämän oli helpompi keskittyä teoksen sisältämään sanomaan, hahmottamaan ja ymmärtämään sen muodostamaa kokonaiskuvaa.

Ett hem -teoksen kautta Walden ymmärsi onnen olemuksen. Se tuli vastaanottaa ja arvottaa lahjana, jota tuli hoitaa hyvin – niin, että se kasvaisi ja että elämästä tulisi arkisenakin onnellinen. Pimeän junanvaunun sylissä, kiskojen kolkuttaessa, loistivat Larssonien perheen elämää ja Lilla Hyttnäsiä kuvaavat akvarellit hyvää, lämmintä onnellisuutta.¹⁶⁸⁰ Matka Larssonien kotiin loi onnellisuuden tunnelman, herätti henkiin ihastuksen, inspiraation ihanteellisuuden omaehtoisesta luomisesta ja toteuttamisesta. Tämä on Larssonin teoksen keskeinen myyttinen elementti. Se on elementaariselta rakenteeltaan uutta luova, kuten taiteilijan olemus. Toisaalta Walden näki, että onnellisuus lisääntyi sitä toisille jakaessa, ei sillä kerskuessa.¹⁶⁸¹ Tämä on myös yksi konkreettinen vastapari, jonka kautta myyttinen mediakertomus saa voimansa. Rakkaus kotiin ja koti-ikävä käsitettiin tunteina, joilla oli taipumus ylevöittää sielua, avartaa sydäntä. Rakkaus kotiin teki *Idun*-lehden mukaan armeliaammaksi, auttavaisemmaksi ja anteliaammaksi. Oli helpompaa tuntea myötätuntoa, jos ymmärsi mistä voi jäädä paitsi tai minkä voi menettää. Tämä nähtiin toimivan myös kansallisella tasolla.¹⁶⁸² Larssonin teos valottaa aluetta, josta kansa haki aikalaiskulttuurissa voimansa: kodin merkitys oli jokaiselle yksilölle keskeinen. Tutkimuksen esille tuomat osa-alueet ovat verrannollisia myös tämän hetken käsitykseen siitä, millainen rakenne ihanteellisella kodilla on.

Toisaalta Larssonin teos muodostaa Rothin ajatusten kaltaisesti osan perheestä kertovaa jatkumoa, antaa vastauksia arjen käytännöistä, mutta herättää samalla

¹⁶⁷⁹ Walden 1900, 273–276.

¹⁶⁸⁰ Walden 1900, 275.

¹⁶⁸¹ Walden 1900, 275.

¹⁶⁸² *Idun* 1.4.1899, 2.

uusia kysymyksiä. Perhe jää elämään tarkastelijan mieleen. Larssonin teoksen tarkoituksen ei Waldenin tulkinnan mukaan ollut ihanteellisen kodin sabluunan mallintaminen ja maailmalle julistaminen. Hän oli ratkaissut arjen elämään liittyvät ongelmat omalle perheelleen parhaiten sopineella tavalla. Taiteilijan lähtökohta oli ihanteen luominen ja teos nähdään *Idunin* kaltaisesti positiivisten vinkkien välittäjänä, elämän keskeisimmän paikan eli kodin kehittämiseksi. Samalla teos nostaa kodin arvostettuun asemaan. Waldenin tulkinnan mukaan, Larssonin akvarellit tulevat tosiksi avaran sydämen ja tuoreen mielen voiman kautta sekä koskettavat jokaista, jolla koti on.¹⁶⁸³ Näen tämän prosessina, jossa lukijan henkilökohtainen kotikäsite kohtaa Larssonin kuvaaman. Tämän kautta muodostuu merkitysten ja kuvitelmien jänniteverkosto, johon koti-ideaalia käsittelevä sisäinen diskurssi asettuu.

Jokaisella lukijalla on kuva ihanteellisesta kodista, sen olennaisista tasoista ja rakennusosista. Nämä voivat poiketa toisistaan, mutta Larsson on esittänyt niistä keskeisimmät. Larsson on luonut *Ett hem* -teoksesta eräänlaisen oppikirjan, joka aakkostaa ihanteellisen kodin rakenneosat. Hän ei ole käyttänyt töissään pelkästään kielellisiä merkkejä vaan myös ammattitaidolla pensseliä ja tussikynää. Näiden avulla kodin rakenneosat piirtyvät tulkitsijan tajuntaan samalla intensiteetillä, kuin paikanpäällä käyminen. Tätä vaikutelmaa lisää sarjakuvamainen yksinkertaistus, joka puhtaudessaan antaa katsojalle mahdollisuuden täyttää puuttuvia osia omilla tulkinnoillaan, omalla mielikuvituksellaan. Näin ollen teoksista muodostuu elävä jatkumo, joka toteutuu jokaisen katsojan kohdalla individuaalisten tarpeiden täyttäjänä. Kodin rakenneosat ovat turvallisia ja taiteilija esittää ne humoristisella, mutta samalla realistisella tavalla. Syntyy mielikuva todellisuudesta. Katsoja välttyy tulkinnoissaan turhilta epävarmuuksilta ja siten peloilta. Katse saa vapaasti liikkua teoksien sisäisessä maailmassa ja katsoja kokee olevansa tervetullut. Tätä assosiatiivista vaikutelmaa lisäävät Larssonin tekstit. Kuvat ja tekstit muodostavat mainoksen tai opetustaulujen kaltaisen narratiivisen kokonaisuuden, jossa Mircea Eliadeen (1907–1986) mukaan on mahdollista toteuttaa universaalinen riitti.¹⁶⁸⁴ Kodin elementit ovat edellisten kappaleiden tehdyn tutkimuksen kautta aktiivinen, liikkeelle paneva voima, kodin rakenne, käytännöt, kommunikaatio, ideologia ja visiot. Jokainen rakenneosa saa oman tärkeän merkityksensä kodin kokonaisuudessa, tekee siitä toimivan. Kuvien ja tekstien viesti ei jää kodin perustavaa laatua olevien rakenneosien kohdalla tulkinnanvaraiseksi.

¹⁶⁸³ Walden 1900, 276.

¹⁶⁸⁴ Vrt. Mainoskuvat ja julisteet. Johannesson 1978, 204–212.

Millainen on *Ett hem* -teoksen välittämä sisältö sekä mediahistoriallisessa kontekstissa että aiemmin tutkimuksessa esille tulleiden osa-alueiden kautta tarkasteltuna? 1800-luvun poliittisia ja ideologisia ilmiöitä tuotiin usein esille radikaalien ja anarkistisin tavoin. Ihanteellisen yhteiskunnan ja elinympäristön luomiseksi käytettiin ideologiaan yhdistettyjä fyysisiä keinoja. Larssonin *Ett hem* -teoksessa esittämät ajatukset radikaaleja, mutteivät anarkistisia.¹⁶⁸⁵ Larssonin ideaali ei muistuta sosiaalisilta rakenteiltaan Moren utopiaa, jossa yksityishenkilöillä ei ollut oikeutta omistaa kuin välttämättömimmät päivittäistarvikkeet, eikä siten myöskään Karl Marxin ihannetta.¹⁶⁸⁶ Larssonin koti-ihanteen ideaali oli kiinni jo valmiiksi olevissa perinteissä, arjen yksinkertaisissa käytännöissä. *Ett hem* kuvastaa yksinkertaistettua elämää, ilman anarkian ja suurten muutosten vaatimusta. Kaikki tutkimukseni esiin tuomat ihanteellisen kodin rakenneosat ovat helposti sisäistettäviä, eikä niiden toteuttaminen vaadi barrikadeille nousemista. Toisaalta on selvää, että jokainen esille tullut osa-alue sisältää Aspekteja muutoksen alla olleista prosesseista. Mutta jälleen kerran on todettava, että muutoksen läsnäolo esitetään rauhallisen harmonisesti, käytännön tasolla arkeen sovelletusti ja siten turvallisesti. Samalla on huomattava, että *Ett hem* on kirja, jonka mediavälineellistä kykyä luoda illuusioita kuvaavat Larssonin päätössanat Messinan matkakertomuksessa: ”Jag tänker du i detta laget längtar hem. – Hokus pokus filiokus ... och nu är du åter hemma vid din egen härd. Men mera ”bildad”; det finns ingenting som bildar som resor. Tack för gott sällskap!”¹⁶⁸⁷ Larsson ikään kuin taikoi lukijan takaisin omaan kotiinsa, matkaseurasta kiittäen. Samalla hän totesi Waldenin hengessä, että matkan tekeminen oli kehittävää sekä psyykkisesti että sosiaalisesti.

Median illuusiovoimaa kuvastaa toisesta näkökulmasta moniin tuolloisiin runoilijoihin vaikuttanut Edgar Allan Poen kertomus ”*The Man of the Crowd*” (1840), jonka idea perustui Lontoon suurkaupungin vilinän tuottamaan aistivirtaukseen, tosin katsomisen ja lukemisen luoman yhdistelmän kautta. Kertoja istui yksin Lontoolaisessa kahvilassa ja tarkasteli ikkunan kautta ihmisvilinää, jota hän kuvasi aaltoilevana merenä. Todellisen maailman ja kuvitelman raja hämärtyi. – Vuosisatojen ajan kirjoitettu sana oli visualisoinut lukijalle maailman, mutta median aikakaudelle siirryttäessä kirjoitettu teksti

¹⁶⁸⁵ Bang 1911b, 203, 210–13. 1800-luvun poliittisia ja ideologisia ilmiöitä tuotiin usein esille radikaalien ja anargistisen tavoin. Bang aloittaa aikakauden anarkistiset liikkeet Ranskalaisen Proudoun ajatuksista 1840-luvulla, joiden mukaan ainoana mahdollisuutena ideaalisen yhteiskunnan aikaansaamiseksi ja ”kapitalistien” vallasta syöksemiseksi oli anarkia.

¹⁶⁸⁶ Bang 1911b, 186–200; 214–221. Myös amerikkalaisen kultakuumeen aikaansaamaa kaoottista tilannetta pohdiskellut Henry George päätyi ideaalisena ratkaisuna osittaiseen valtionomistukseen, ennen muuta maanomistuksen suhteen.

¹⁶⁸⁷ Larsson 1948, 70.

sai kuvan ominaisuudet.¹⁶⁸⁸ Tämän ajatuksen kautta on hyvä siirtyä tarkastelemaan *Ett hem* -teosta vielä yhdestä näkökulmasta, jolloin siinä voi nähdä tavanomaisesta kirjallisuudesta poikkeavan piirteen. Larsson kirjoitti teoksen alkusanat ilman inhoamiaan ”krusidulleja”. Teoksen kirjallinen osuus on siis kansanomaista ja ilmaisultaan kaukana niin romantiikan ajan proosasta kuin myös akateemisesti sivistyneiden käyttämästä kielestä. Tämä lisää myös teoksen sisällön tavoittavan lukijakunnan määrää. Se helpottaa lukijan ja kirjan maailman väliin yhteyden muodostumista, joka luo Waldenin kuvauksen kaltaisesti eräänlaisen aikamatkan, nykytermein *flow*-kokemuksen.¹⁶⁸⁹ Samalla tällainen aikamatka saa aspektin omasta kodista lähtemisen käsitteeseen: *Ett hem* mahdollisti lukijalle mentaalisen matkan, joka hetkeksi irrotti hänet arjen ympäristöstä. Tämän suhteen *Ett hem* -teosta voi tarkastella taiteen parantavan vaikutuksen kautta. Adrian Hillin teoksessa lähdetään liikkeelle Florence Nightingalen 1860-luvulla esittäneestä ajatuksesta ”Hur litet vi en veto om formens, färgens och ljusdagens inverkan på oss, så vet vi dock, att de har en påtaglig verkan på kroppen. Omväxling i form och färgglädje hos de föremål, som patienterna ser omkring sig, påskyndar tillfriskandet.”¹⁶⁹⁰ Tämän perusperiaatteen mukaan on kehitetty mm. valokuvaterapioita, joiden toimintamekanismeista ja vaikutuksesta keskustelin psykoterapeutti Ulla Halkolan kanssa.¹⁶⁹¹ Keskeistä on se, että näkökyvyn kautta tulevalla informaatiolla on vaikutus yksilön persoonallisuudelle ja hyvinvoinnille, informaation laadusta riippuen. Tämä näkökulma avaisi mahdollisuuden tutkia myös psykologian keinoin *Ett hem* -teoksen akvarellien psyykkisesti eheyttävää vaikutusta.

Toisaalta *flow*-kokemus ei sinällään selvitä *Ett hem* -teoksen psykologista vaikutusta. Tutkimusprosessin aikana huomasin yhtenevyyden valitsemani käsittelytasojen ja Psykologi A.H. Maslowin erilaisten tarpeiden hierarkkista järjestyksen kanssa. Maslowin teoria ihmisen motivaatiosta on suhteutettavissa ihanteellisen kodin tarkoituksellisuuteen ja eritasoihin funktioihin. Hänen mukaansa yksilön erilaiset tarpeet ohjaavat hänen toimintaansa, erilaisiin tekoihin motivoitumista.¹⁶⁹² Ihanteellisessa kodissa perustarpeiden täyttyminen on keskeinen tekijä.¹⁶⁹³ Larssonin kuvaamassa

¹⁶⁸⁸ Hayes 2003, 445.

¹⁶⁸⁹ Reeve 2005, 115–119. Tunteiden tasolla onnistunut keskittyneisyys ja oman itsen sekä aiheen kontrolli antavat ajattomuuden kokemuksen, jolloin tehtävä-keskittyneisyys johtaa nk. *flow*-tilaan. Flow-tilaa pidetään onnistuvan oppimisen ja yleensäkin suorittamisen taustalla; nauttiessaan tehtävästään, yksilö saavuttaa usein tämän ajattomuuden tunteen.

¹⁶⁹⁰ Cit. Hill 1946, 9.

¹⁶⁹¹ Valokuvaterapia perustuu OH-kortteihin, jotka ovat assosiativisia. Ulla Halkolan haastattelu 15.2.2006.

¹⁶⁹² Maslow 1943, 370–396.

¹⁶⁹³ Gehl 1973, 17.

kodissa fyysisen tason tarpeet täyttyvät monitasoisesti materiaalsen tason ulkoisessa ja sisäisessä rikkaudessa. Tätä rakennetta tukevat arjen käytännöt, joiden kautta turvallisuuden tarpeet täyttyvät. Sen lisäksi kodin kuvauksissa yhdistyvät turvallisuutta luovat perinteet tuon hetken uusien näkemysten kanssa. Sosiaalisella tasoa tarkasteltuaamme näemme, kuinka yhteenkuuluvuuden, rakkauden ja läheisyyden tarpeet täyttyivät Larssonin perheyhteisössä. Maslowin esittämien arvostuksen ja arvonnannon tarpeiden huomioiminen näkyy perheessä käytännön tekoina; myös tärkeimmäksi arvotettu itsensä ja luovuuden toteuttamisen tarve oli Larssonin kodissa keskeinen elementti.¹⁶⁹⁴

1900-luvun poliittista ja mediailmastoa tarkastellessa on *Ett Hem* -teoksen ja muiden Larssonin kotikuvausten nähty visionaarisesti kuvastavan ruotsalaista *Folkhemmet*-käsitettä.¹⁶⁹⁵ Sosiaalidemokraattien ajatus ihanteellisesta yhteiskunnasta kotina sai alkunsa vuonna 1921 ja tämä "*gott hem för alla svenskar*" -periaatte haluttiin mahdollistaa demokraattisesti koko kansalle. Sosiaalidemokraattien ihanteena oli yhdistää koti, kansallisuusaate ja sosialismi eheäksi sekä toimivaksi kokonaisuudeksi.¹⁶⁹⁶ *Folkhemmet*-käsite tuli osittain saksasta, jossa sitä käytettiin jo vuosisadan vaihteessa ilmaisuna filantrooppisten ja kansaa kehittävien projektien yhteydessä.¹⁶⁹⁷ Ruotsissa *folkhemmet* muodostui metaforaksi, jonka mukaan yhteiskunta ja valtio olisivat symbolisesti koko kansan yhteinen koti.¹⁶⁹⁸ Käytännössä perustarpeet otettiin uudelleen käsittelyyn 1940-luvulle tultaessa jo aiemmin tutkimuksessa esille tulleen ja maan epäkohtia käsitelleen Ludvig Nordströmin teoksen *Lort-Sverige* aikaansaaman keskustelun jälkeen.¹⁶⁹⁹ Näin ollen Larssonin kotikäsitteeseen kuuluneet tasapuolisuus, perusturvallisuus ja asumisideaali näkyivät valtionpolitiikan konkreettisina ohjenuorina vielä vuosikymmeniä teoksen julkaisemisen jälkeen.

Ett hem -teoksen mediavaikutuksessa on myös nähtävä Larssonin kotikuvaukset osana yhteiskunnallista ideaalikeskustelua. 1800-luvun lopun länsimaissa

¹⁶⁹⁴ Vrt. Maslow 1943, 370–396; Maslow 1954, 91–93, 207–229.

¹⁶⁹⁵ Nilsson 1935, 588.

¹⁶⁹⁶ Cit. Isaksson 1996, 184.

Hemmets grundval är gemensamheten och samkänslan. Det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn. Där ser icke den ene ner på den andre. Där försöker ingen skaffa sig fördel på andras bekostnad, den starke trycker icke ner och plundrar den svage. I det goda hemmet råder likhet, omtanke, samarbete, hjälpsamhet. Tillämpat på det stora folk- och medborgarhemmet skulle detta betyda nedbrytandet av alla sociala och ekonomiska skrankor, som nu skilja medborgarna i privilegierade och tillbakasatta, i hälskande och beroende, plundrare och plundrade.

¹⁶⁹⁷ Holmberg 1900, 420.

¹⁶⁹⁸ Karlsson 2001, 468–9.

¹⁶⁹⁹ Nordström 1938, 15–17.

haettiin vaihtoehtoisia ja ihanteellisia elämäntapoja, joista yleisesti keskusteltiin median välityksellä. Camille Mauclairin (1872–1945) teoksessa *The Odyssey of a Generation* (1890) kuvataan vuosisadan vaihteen pariisilaisen sukupolven elämäntapaa. Mauclairin teos käsitteli lähinnä keskiluokkaisen kulutuksen vastaista ideologiaa, jossa myös hän yritti yhdistää taiteen elämäntavaksi. Omassa elämänkerrassaan hän kuvasi itseään dekadentiksi, joita myöhemmin ryhdyttiin kutsumaan symbolisteiksi.¹⁷⁰⁰ Williams näkee Mauclairin epäonnistuneen yrityksessään, niin ajatusten kun käytännön tasolla. Näen Mauclairin yrityksen yhtenä monista tuolloisista taiteilijakohtaloista, joissa ideologia ei yhdisty toimiviin arjentasoiisiin käytäntöihin. Tämä palauttaa meidät Larssonin esittämien kotikuvausten äärelle. Käytännössä toimivan ideaalin tuli perustua toimiville käytännöille, mikä edellytti työnteon näkemistä yhtenä osana arkea. Toisaalta Robert de Montesquou muuttui des Esseintes henkilöksi, ranskan kirjallisuuden tuon ajan suurimmaksi kuluttajaksi. Hänen kulutuksensa kuvasti yksinäisyyttä ja yhdistyi Williamsin päätelmissä keskiluokan kulutuskulttuurin ytimen kanssa: rahan avulla sosiaalisen aseman ja itsetunnon ostamiseen sekä tietyn ryhmäidentiteetin hankkimiseen.¹⁷⁰¹ Larssonin esittämät kotikuvaukset ja mielipiteet poikkeavat myös tämän käyttäytymismallin suhteen länsimaisista linjauksista. Hän kehotti keskittymään omaan perinteeseen, lähiympäristön antamiin elementteihin, tukeutumaan omaan ja turvalliseen – kuitenkin unohtamatta tämän soveltamista omaan tarkoitukseen sopivaksi elämäntavaksi.

Olennaista on myös nähdä *Ett hem* -teoksen kotikäsitteilyn sisällöllinen syvyys länsimaisen kulttuurin lyhytjännitteisyyden rinnalla. Tämä näkökulma on verrannollinen myös 2000-luvun alun tilanteeseen. 1800-luvun loppua ja 1900-luvun alkua kuvattiin länsimaissa massakulutuksen aikakautena. Rosalind Williamsin tutkimuksessa *Dream Worlds* käsitellään kulutusta kulttuurillisena ilmiönä vuosisadan vaihteen Ranskassa. Larssonin esittämät kotikuvaukset esittävät tietyn tyyppistä kulutusta, mutta tämä kulutus on lähinnä käytännönläheistä kodin arkitarpeisiin ja ammattiin liittynyttä, eikä niinkään luksustuotteiden ja elintason korostamiseen liittynyttä.¹⁷⁰² Toisaalta materiaallisen kulttuurin arvostus näkyi arkitasolla, mutta Karinin tekstiilien luomisessa ja käytössä se ei saanut yliotetta. Hänen materiaalien kautta kuvastuu periaate, jonka mukaan työn luoma funktionaalinen kokonaisuus oli keskeinen elementti sen

¹⁷⁰⁰ Williams 1991, 154. (Mauclair Camille: Servitude et grandeur littéraires.)

¹⁷⁰¹ Williams 1991, 126–141.

¹⁷⁰² Williams 1991, esim. 94–105, 110, 140–41, 152–53, 269–275.

onnistumisen kannalta. Kerrotaan, että eräs Sundbornin naisista oli auttanut Karinia kutomaan kodin mattoja ja tämä oli huomannut tehneensä virheen. Kysyttyään Karinilta, josko hänen tulisi purkaa, oli tämä vastannut: ”Fortsätt du, det spelar ingen roll, handen ska synas.”¹⁷⁰³ Hänen tekstiilinsä saivat minut huohtamaan helpotuksesta. Samalla tavoin hänen asenteensa on rauhoittava: ei ollut tarkoitus stressata luovan tekemisen kanssa – lopputulos kelpaisi sellaisenaan, tullen osaksi suurempaa kokonaisuutta.

Mediatutkimuksellisesti tarkasteltuna välittyy *Ett hem* -teoksen kautta myös vastuuntunto julkisuuskuvasta. Se, että Larsson avaa *Ett hem* -teoksessa ja muissa kotiaiheisissa akvarelliteoksissaan kotinsa ”koko maailmalle”, tarkoittaa aikakaudellisena ilmiönä henkilökohtaisen tilan paljastamista ja sen tekemistä eräänlaiseksi koko kansalle yhteiseksi tilaksi (*Open public public space*). Jessica Krossin käsite kuvaa Hannah Arendtin ja Karen V. Hansenin inspiroimana yleisen ja yksityisen tilan liukuvaa käsitettä, jolla verrataan 1700-luvun kartanomiljöötä kotina tavernoihin ja yksityisklubeihin. *Ett hem* -teoksen merkitys mediavälineenä muuttaa ja uudistaa sekä kansallista että Larssonien henkilökohtaista kotikäsitystä. Porvaristolle, työläisväestölle ja maanviljelijöille oli koti perinteisesti tiukkaan vaalittua henkilökohtaista aluetta, johon olivat tervetulleita pelkästään sosiaalisten käytäntöjen ja normien kautta valikoituneet henkilöt. Näin ollen esitän, että Larssonin ajatukset ja kotikuvaukset ovat tarkkaan punnittuja uudistusmielisiä mediakannanottoja, joiden taustalla on kansanvalistuksen filosofinen ja moraalinen ihanne.

Julkisuuskuvan ylläpitämisestä ja vastuusta kertoo myös Larssonin omaelämäkerran julkaisuprosessi. Carlin kuoleman jälkeen Karin painiskeli totuuden kertomisen ja oikeudenmukaisuuden kanssa, päättäessään aviomiehensä kirjoittamien muistelmien julkaisemisesta. Muistelmat olivat *Ett hem* -teoksen ja muun Larssonin tuotantoon verrattuina lähinnä inhorealistista luettavaa. Larssonin lapsetkaan eivät olleet tietoisia esim. isänsä ensimmäisestä ja onnettomasta rakkaudesta, tämän ensimmäisestä lapsesta. Kuoleman takaa oli vaikea vastata elämän kysymyksiin. Karin ei myöskään halunnut Carlin kertovan raskain sanavalinnoin Gabriellasta: hänestä Pariisilaisen ompelijattaren tarina sai väärän sävyn ja jätti vaikutelman hyväksikäytöstä, vaiikkeivät taiteilijan aikeet olleet väärät ja palvelusuhde oli taannut Gabriellalle toimeentulon. Karin ajatteli, että Gabriella tultaisiin näkemään onnettomana rakastajattarena (kuten Albert Edelfeldtin Virginie).¹⁷⁰⁴ Julkisuuskuvan ylläpitäminen ei siis tarkoittanut todellisuuden

¹⁷⁰³ Cit. Rydin 1999, 175.

¹⁷⁰⁴ Kortelainen 2004.

kiillottamista tai valehtelemista, vaan Karinin tapauksessa väärinkäsitysten välttämistä. Vastuun kantaminen oli *Ett hem* -teoksen hengen mukaisesti koko perheen huomioimista ja yhteisen edun näkemistä. Larssonin muistelmat julkaistiin kokonaisuudessaan vasta vuonna 1931.¹⁷⁰⁵

Ett hem -teoksen analysointi Larssonin esittämän sekä luoman kotikäsitteiden ja sen ideaalisuuden kartoittamiseksi on kiteyttänyt kodin keskeisimmät perusrakenteet ja niiden merkityksen arjen kannalta. Larssonin tulevaisuuteen luotaava ajatus koti-ideaalinsa julkisesta esittelemisestä, vastaa kuin kaukaa nähtyä maisemaa, hyvän kodin kokonaisvaltaista ihannetta. Länsimaista kulttuuria leimannut panoraamakulutus on kuvaluennallisella tasolla verrannollinen *Ett hem* -teoksen luoman kokonaisuuden kanssa.¹⁷⁰⁶ Akvarellien tarkasteleminen on kuin erilaisten maisemien vaihtuminen tai erilaisilla tavaratalon osastoilla kulkeminen; kodin ideaalin osa-alueet muodostuvat kokonaiskuvaksi ja teoksesta tulee eräänlainen kokonaisvaltainen kodin maisena. Tälle vastakohtaksi nousevat Williamsin esille tuomat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun länsimaisen massakulutus-ideaalin aiheuttamat taiteilijoiden ja kirjailijoiden dekadenssin harhoissa tekemät itsemurhat, jotka kuvasivat lähinnä tuhoavaa taiteen ja elämäntavan yhdistämistä.¹⁷⁰⁷ Kuten nytkään, ei tuolloisen teollisuuden tuottama luksus taannut onnellisuutta, arjen tyytyväisyyttä tai hyvän olon tunnetta.¹⁷⁰⁸ Aikalaistaiteilijoiden hakema elämänsisältö ei löytynyt pelkästään asettamalla luovuus kaiken keskipisteeksi ja sen kautta ideaalin rakentamisella. Aikalaiskulttuurissa ilmennyt sosiaalisten arvojen muuttuminen kulutuskohteiksi ei näkynyt Larssonien arjen kuvauksessa.¹⁷⁰⁹ Moraalin asettuminen kulutuksen säännöstelijäksi ja kulutushyödykkeiden jakajaksi nähdään Williamsin tutkimuksessa monien ajatusten ideaalien tausta-ajatuksena. Ne eivät toteutuneet 1800-luvun lopun Ranskassa, mutta näkyvät Larssonin kotikuvauksissa ja perheen arkikäytännöissä. Kuten lastenkasvatuksen

Karinin päiväkirjamerkinnot 23.4.1919. Handskriftsarkivet, Uppsala Universitetsbibliotek.

Larssonin löydettyä Karinin, hän ilmoitti Gabriellalle tilanteen muuttumisesta, johon tämä oli vain todennut: ”*Vad din hustru skall blifva lycklig*”. Tämän jälkeen Gabriella meni Karinin arvion mukaan todennäköisesti naimisiin häntä piirittäneen poliisin kanssa. Tilanteeseen ja olosuhteisiin nähden piti Karin aviomiehensä tapaa kohdella Gabriellaa asiallisena: Gabriella oli kaksitoistavuotiaana tullut jonkunnenraalin viettelemäksi ja koki rakastaneensa tämän ohella vain Larssonia.

¹⁷⁰⁵ Hjorth, Attius 1987, 264–66.

¹⁷⁰⁶ Nordisk Familjebok 1914, 1429–30. Vuoden 1914 *Nordisk Familjebok*in mukaan panoraama merkitsee korkealta nähtyä yleisnäkymää tai sellaista esittävää maalausta.

¹⁷⁰⁷ Williams 1991, 151–52. Beaudelaire ”hukkui huumeisiin”, Huysman kääntyi katoliseksi ja Barbeystä tuli antropologi.

¹⁷⁰⁸ Shaw 2000 (1889), 183.

¹⁷⁰⁹ Vrt. Burke 1993, 148–151. Eliitin ja porvariston kulutus oli usein sosiaalisen statuksen kannalta välttämätöntä.

yhteydessä tuli ilmi, edustavat *Ett hem* ja Larssonin kotikuvaukset moraalin osalta vuosisadan vaihteen opettavaisia aikuiskertomuksia ja taidesatuja, joissa on selkeä rakenne: karrikoidusti ilmaistuna hyvä voittaa pahan ja oikeudenmukaisuus vääryyden. Oikeilla arvoilla oli keskeinen sisällöllinen merkitys ja kertomukset ovat helposti ymmärrettäviä sekä selkeärakenteisia.¹⁷¹⁰

Tutkimuksen ensimmäisessä luvussa oli Larssonin vertaus kotisatamaan saapuneesta vanhasta tukista. Tämän ajatuksen hengessä kirjoitti Larsson *Ett hem* -teoksen loppuun:

”Det är icke utan mening, jag tagit bilden af kyrkan och kyrkogården sist.

När jag går att hämta posten hos klockaren, som har sitt boställe ute på udden, invid kyrkan, så drages jag till att göra en lof där i gångarna, bland kullar och kors.

Jag sätter mig på den långa sittplankan och ser öfver sjön Toftan, långt, långt ut i fjärran, där bergen, blånande, försvinna, det ena bakom det andra, i det oändliga.

Visst är det vemodigt, men så ljuft... mitt sista hem.”¹⁷¹¹



Kuva 88. Larsson Carl: *Sundborns gamla kyrka*, akvarelli. *Ett hem* 1899.

Larssonille viimeinen koti oli hautausmaa kotikirkon kupeessa. Taiteilija ei vältellyt elämän realiteettien käsittelyä kotikuvauksissaan. Juuri tämä realismi, elämän ja kuoleman, hyvän ja pahan läsnäolo lisäsivät *Ett hem* -teoksen kuvaamaa elämäniloa, hetkiin tarttumista. Vaikka Larsson totesi viimeisiksi sanoikseen väsyneensä

¹⁷¹⁰ Nordlinder 1991, 75–80

¹⁷¹¹ Larsson 1899.

maalaamiseen ja kirjoittaneensa juuri siksi elämäkertansa, tiesi hän olleensa tervetullut ja kohtaavansa vastaan tulijan hymyn – minne tahansa menikään. Viimeisten hetkiensä onnellisuudesta hän totesi: ”*Jag har det bra.*”¹⁷¹² Positiivinen asenne kantoi loppuun asti - niin kotikuvauksissa kuin henkilökohtaisessa elämässä. Kuten Laurin kiteytti: ”Människorna bli glada, då de träffa Carl Larsson, och hans konst skänker dem en ökad lifskänsla.”¹⁷¹³

Ett hem -teoksen esittämää ideaalisuutta kuvaavat myös Karin Carlin hautakiveen kaiveruttamat sanat: ”Han var en högtidsdag till människa.” Ideaaliin pyrkimistä kuvaava lause oli peräisin Carlin latinan kieliopista kerran löytämästä lauseesta: ”Vilken högtidsdag för människa.”¹⁷¹⁴ Myöhemmin hän oli kirjeessä maininnut ottaneensa ajatuksen motokseen, mutta arveli sen vaativan pitkän elämän moisen kunnian tavoittelemiseksi ja saavuttamiseksi.¹⁷¹⁵ Larsson toteutti tietämättään ja tietoisesti kotiaiheisissa teoksissaan päämääränsä ihmisenä ikimuistoiseksi tulemisessa. Larssonin oman elämän ideaalista päämäärää, hengellisyyden vaatimaa kaunista ympäristöä ja hyvän eteen annettavaa uhrautuvuutta, kuvaavat hänen sanansa teoksessa *De mina*: ”Min kropp går, som sagt, numera ensam, men gärna, i kyrkan. Den mojar sig av psalmsången och orgeldånet, men kräver också att kyrkan skall ha stämning och något slags skönhet. Och min känsla berusar sig i hoppet om renhet och syndfrihet, om kärlek till nästan och vilja till offer för det goda.”¹⁷¹⁶ Taiteilijan ja *Ett hem* -teoksen myyttinen matka sinetöityvät sisäistä valoa kuvaaviin sanoihin:

”Gråt och le men tro! Tro på mening, på ordning...
Död finns ej och det onda är endast tillfällighet.”¹⁷¹⁷

¹⁷¹² Larsson 1931, 357-60.

¹⁷¹³ Laurin 1903, 260.

¹⁷¹⁴ Neergaard 1999a, 605.

¹⁷¹⁵ Neergaard 1999a, 605.

¹⁷¹⁶ Larsson 1919, 69.

¹⁷¹⁷ Larsson 1915, 9.

6. – Adjö Sundborn! Summa Summarum

Väitöstutkimuksessani *Kotikuvauksen ideaalisuus Carl Larssonin teoksessa Ett hem* (1899) tulkitsin Larssonin kotirepresentaatiota aikakauden kulttuurihistoriallisessa kontekstissa. Tutkimukseni keskeisin kysymys oli hahmottaa Larssonin kuvaaman kodin ihanteen olemusta ja rakennetta sekä kontekstualisoinnin että ikonograafien tulkinnan avulla. *Ett hem* -teos edustaa tulkinnallisesti myös abstraktia kotikäsitettä ja sen ihannetta. Larssonin kotiaiheisia akvarelleja ja niiden luonnetta kulttuurihistorian tutkimuslähteinä kuvaavat sanat: "Todellista symboliikkaa on sellainen, missä yksittäinen edustaa yleisempää, ei unena tai varjona vaan tutkittavuuden tuolla puolen olevan elävänä ja välittömänä ilmentymänä."¹⁷¹⁸ Teoksen sisällössä yhdistyvät arkinen ja turvallinen symboliikka, joita katsoja voi vapaiden mielleyhtymien sekä henkilökohtaisen elämäkokemuksen kautta tulkita.

Millainen oli *Ett hem* -teoksen ja Larssonin muiden kotikuvausten esittämä ihanne ja sen aikalaiskonteksti? *Ett hem* syntyi kulttuurihistorialliseen murroskauteen. 1800-luvun lopun aatehistorian ihmiskäsityksillä ja maailmankuvan muutoksella oli suuri merkitys kulttuurin tuottamien hedelmien sisällöille. Periodi oli ideologioiltaan rikas ja inspiraatiot syntyivät niin mytologiasta, symboliikasta, naturalismista, kansallisromantiikasta kuin romantiikan ylipursuavista tunneskaaloista ja kuoleman läheisyydestä. Samaan aikaan taide edusti korkeakulttuuria ja sen yhteiskunnallisen arvostuksen sekä tukemisen yhtälö mahdollisti kultakaudeksikin kutsutun tuottoisan periodin. Kulttuurielämän eri osa-alueita arvostettiin; leipää ja sirkushuveja -periaate toimi kulttuuritarjontaa kumuloivasti. Samalla teknistyminen ja koneellistuminen mahdollistivat edullisten kopioiden tuottamisen kuuluisien taiteilijoiden töistä, niin kirjallisessa kuin graafisessa muodossa. Taide ja kulttuuri levisivät myös kansan alimpiin kerroksiin kulttuuridemokraattisen hengen aikaansaannoksena.

Tutkimuksen ensimmäisessä luvussa tarkastelin ihanteellisen kodin fyysistä paikkaa ja materiaalistien edellytysten kautta syntynyttä identiteettiä. 1800-luvun lopun murroskausi muutti myös kodin infrastruktuuria ja Larssonin esittämän kodin ulkoinen kulttuurimaisema muodosti naturalistisen vastakohdan industrialismin muuttamalle kaupunkiympäristölle. Larssonin esittämään kodin ympäristöön toi lisäaspektin Taalainmaan kulttuurihistoriallinen ja maantieteellinen monipuolisuus.

¹⁷¹⁸ Cit. Henry Bacon, Tieteessä tapahtuu 2000/6 web-lehti. Viitattu 7.2.2010.

Perinteiden ja luonnonriikkaan ympäristön kautta Lilla Hytnäsille muodostui kulttuurillisessa mielessä vahva imago. Ideaalisia ominaisuuksia olivat ympäröivän tilan olosuhteiden laatu: puhtaus, rauha, luonnollisuus ja tilan määrä. Samalla tuli ilmi, että alue vastasi ihannetta myös sijaitessaan virtaavan veden äärellä. Larssonin kodin ympäristökuvaus esittää myös tekniikan muutosvoiman kulttuurimaisemassa. Lilla Hytnäsin vieressä virtaava vesi ja sen valjastaminen kuvastavat symbolisesti dynaamisen voiman vaikutuksia niin yksilö- ja perhetasolla, kuin koko yhteiskunnassa. Virtaavan voiman kautta tuotettiin mm. sähköä, joka vaikutti niin työntekoon kuin arjen rytmeihin – myös tiedonsiirron nopeutuminen muutti aikakäsitystä. Teknologian tuomien muutosten negatiiviset vaikutukset eivät kuitenkaan tunnu Larssonin kotikuvauksissa. Uudet keksinnöt ja niiden konkreettiset ympäristömuutokset asettuvat turvallisesti osaksi modernia ja siten ihanteellista kotia. Tavanomaisesti modernisaation vaikutus on pastoraali-idylliä tuhoava, mutta *Ett hem* -teoksessa ja muissa kotikuvauksissa niillä on lähinnä rauhoittava, balansoiva vaikutus. Virtaavan veden dynaaminen vaikutus oli kodin ideaalille monitasoisesti vitaalinen. Se oli elämää ravitseva, sosiaalisesti ja taiteellisesti inspiroiva ja kehitystä ruokkiva.

Osa Larssonin esittämää ihanteellisen kodin olemusta on sen valoisa, kaunis ja käytännöllinen sisustus. Aikalaisessa asumisihanteessa nämä vastasivat arkkitehtuurin, taiteen ja tieteen (esim. teknologia, hygienia, ekonomia, ergonomia) osa-alueita. Larssonin kodin sisustuksessa yhdistyvät itse tehdyn ja tuotetun arvostaminen. Aineellinen kulttuuri perustui luovuuteen, tarpeen ja toimivuuden sekä kauneuden ja käytännöllisyyden yhtälöön, ei muodin, normien tai massakulutuksen periaatteisiin. Sisustuselementit syntyivät perinteiden vaalimisen, mutta samalla niiden soveltamisen kautta. Ideaalissa luovuus yhdistyi kauneuteen ja viihtyisyyteen, tarve ja toimivuus arjen rutiinien helpottamiseen, perinteet terveeseen itsetuntoon ja soveltaminen monipuolisuuteen sekä joustavuuteen. *Ett hem* -teoksen esittämää kodin ideaalia tarkastellessa voi myös tulkita, että Larssonin kodin sisustuksessa ja kodin ympäristössä oli luovuus yhteydessä taiteilijamentaliteettiin, tarve ja toimivuus käytäntöihin, perinteet ideologiaan ja soveltaminen visioihin. Kodin sisutuksellista monipuolisuutta myös se, että kodin aineellisen tason ideaali oli yksilö- ja yhteisölähtöinen. Larssonin *Ett hem* -teoksessa esittämä periaate oli Keyn ajatuksen kaltainen: ideaaleja oli monia, mutta olennaista oli, ettei niitä luotu kansalle, vaan että kansa osallistui niiden luomiseen.¹⁷¹⁹

¹⁷¹⁹ Key 1900.

Ett hem -teoksen ja muiden Larssonin kotikuvausten esittämä kotikäsitys oli vahvasti arkinen. Toisessa käsittelyluvussa tarkastelin kodin toimivuuden taanneita käytäntöjä ja niiden aikalaiskontekstia. Naturalismin ja kansallisromantiikan yhteisölliset visiot sekä luonnollinen puhtauskäsite olivat osa aikalaista koti-ihannetta. 1800-luvun lopun kulttuuria leimasi kansallisuusaatteen sankaruutta, historiallista yhteisöllisyyttä ja perinteiden erityisyyttä korostanut henki. Larssonin kodin representaatiossa kansallisuusaate yhdistyi romantiikkaan ja toimi eräänlaisena ideologisena inspiraationlähteenä. Kodin käytännöt juhlista sisustukseen olivat vahvasti perinteiden ja oman historian innoittamia. Larssonin kodin käytännöt luovat katsojalle turvallisuuden tunteen kansallisen identiteetin ja perinteiden tuttuuden kautta; kodin arkiset käytännöt edustavat sekä perheidentiteettiä että yhteisöllistä identiteettiä. *Ett hem* ja Larssonin muut kotikuvaukset korostavat myös hygieenisiä aikalaiskäytäntöjä, sillä kodin valoisan ja ”bakteerittoman” elinympäristön ihanteellisuus on suorastaan loistavan puhdas.

Larssonin kotikuvauksissa kodin aineellinen hyvinvointi mahdollisti toimivan arjen ja siihen liittyneet käytännöt. *Ett hem* -teoksen kuvaamat käytännöt muodostuvat niin puhtauden, toimivan ruokatalouden kuin työn, vapaa-ajan ja levon osalluilla koti-ideaalille voimaa pumpaavaksi sydämeksi. Käytännöt edustavat dynaamista voimaa ja osoittavat perheenjäsenten tietoista vastuun kantamista. Keskeinen osa *Ett hem* -teoksen esittämää kotikäsitystä ovat runsaat ja herkulliset keittiön antimet. Ihanteellisen kodin ruokatalous yhdistyy käytäntöjen tasolla työnteekoon ja kotitalouden eri puolien hallintaan, emännän osaavuuteen ja keittiötilojen käytännöllisyyteen. Larssonin taiteilijaperhe poikkesi kuitenkin tavanomaisesta yhdistäessään eri kulttuureja, tekotapoja ja moderniutta. Karin oli kekseliäs taitava ja Carl arvosti soveltavaa luovuutta. Samalla perheen ruokakulttuurissa näkyi ranskalaisinspiroituneesti sosiaalisuus. Koti oli dynaamisen voiman kukoistuksen kautta rikas ja omavarainen. Tämä näkyi akvarellien kuvaamana sosiaalisena varmuutena ja osoitettiin käytännössä vieraanvaraisuutena sekä toisten auttamisena.

Kodin käytäntöjen kannalta perheen sisäisellä työnjaolla on keskeinen merkitys, sillä ilman hyvin organisoitua työnjakoa ei ideaali toimi arjessa. *Ett hem* -teos ja Larssonin muut kotiaiheiset akvarellit kertovat ihanteellisesta työnteon, vapaa-ajan ja levon suhteesta. Aikalaisajattelusta poiketen kuvaa Larsson tasa-arvoisesti niin työnteekoa kuin vapaa-aikaan kuuluneita nautintoaineita, samoin kuin lepäämistä ja joutenoloa. *Ett hem* -teos esittää, että työnteke on merkityksellinen menestymisen kannalta, mutta luonnossa vietetty vapaa-aika on tärkeää yksilön henkiselle tasapainolle. Perheen

käytännöt poikkesivat aikalaisista siten, että niitä sovellettiin muutosten ja muualta tulleiden vaikutteiden kanssa sekä paikasta ja tilanteesta riippuen. Kuten Larsson omaelämäkerrassaan totesi, kodin elävyys perustui yhteisten käytäntöjen sujuvuuteen, työn, vapaa-ajan ja levon tasapainoiseen virtaukseen ja arjen tapahtumien mielekkyyteen:

”Ja, så värst omväxlande är det ju inte på landet när det gäller nöjen.
Men tråkigt är här aldrig,
ty var dag, var timme, har sitt skärskilda arbete, sitt intresse.”¹⁷²⁰

Ett hem -teoksen kuvaamalle kodille oli keskeistä sen sosiaalinen rakenne, perhe. Kolmannessa käsittelyluvussa tarkastelin perheen yhteisöllistä identiteettiä. 1800-luvun lopussa olivat perhesuhteet ja avioliitto yleisen aikalaiskeskustelun aiheena. Avioerot olivat yleistymässä ja teollistumisen sekä kaupungistumisen luomat ongelmat nähtiin perheitä hajottavina tekijöinä. Larssonin akvarellit ja taiteilijapariin liittyvä aikalaismateriaali eivät välitä kuvaa riitelemättömästä ja siten täydellisestä avioparista. Ne kertovat arjensietokyvystä ja ongelmienratkaisutaidosta, pitkäjännitteisyydestä, toisensa arvostamisesta ja keskinäisestä työnjaosta. Ihanteellista niissä on tasapainoinen ihmissuhde, joka perustui yhteisyydelle ja sitoumukselle, rakkaudelle ja huolehtimiselle – yhteisen viihtyvyyden puolesta työn tekemiselle. Tämä näkemys perustui 1800-luvun lopun mentaliteettiin, jonka mukaan puolisoilla oli velvollisuus palvella toisiaan ja yhdessä jumalaa.¹⁷²¹ Samalla Larssonin kuvaama rakkauden voima oli ideaalisen ylentävä ja onnellisuutta tuottava, ei kuitenkaan maallinen tai seksuaalinen voima. Se nosti hänet Swedenborgin ihanteiden mukaisesti arjen ja elämän koettelemusten yläpuolelle, jumalalliselle tasolle. Tämä kiteyttää myös aikakauden konventionaalisen ja kristillisen avioliitto-käsityksen. Sen mukaan yhteisen velvollisuuden täyttämisen kautta syntyi ymmärrys avioliiton luomasta ja kasvattamasta henkisestä, ylimaallisesta kokonaisuudesta.

Ett hem -teoksen luonne ja menestys perustuivat osaksi Larssonin luonnolliseen ja totuudelliseen tapaan kuvata perheen lapsia. 1800-luvun lopussa lastenkasvatus nähtiin ihmiskuntaa parantavana ja kehittävänä prosessina. Uudet ajatukset olivat saaneet Rousseauin inspiroimina jalansijan uusien käytäntöjen luojina ja individuaalinen kasvatus sekä koulutus nähtiin kansan sivistyksen kulmakivenä. Lapsuuden käsite oli suurten muutosten alla, sillä yhteiskunnan kautta tuodut muutokset paransivat lasten sairaanhoitoa, vähensivät lapsikuolemia ja takasivat monipuolisemmat mahdollisuudet koulunkäyntiin myös kansan heikko-osaisille. *Ett hem* -teos ja Larssonin

¹⁷²⁰ Larsson 1931, 240.

¹⁷²¹ Swedenborg 1895, 76–248. Passim.

kotikuvaukset välittävät ihanteellisen kuvan lasten elinolosuhteista. Ideaaliksi muodostuu kokonaisuus, jossa puhtaus ja monipuolinen ravinto yhdistyvät rakkaudelliseen, huolehtivaan ja selkeät säännöt tuovaan kasvatukseen. Samalla Larsson korostaa lasten individuaalista ohjausta. Osa perheen sosiaalista luonnetta oli lasten ottaminen aktiiviseksi osaksi perheyhteisöä ja aikalaistavoista poiketen oli Larssonien lapsilla mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä ja osallistua aikuisten tehtäviin. Larssonien perheessä suhtauduttiin lapsuuteen lapsen maailmankuvan ymmärtämisen ja hyväksymisen kautta: leikkimielisyys oli myös osa aikuisten käyttäytymismalleja. Kuten taiteilija oli todennut: ”Karin har jämt tyckt att det där med ungarna är lika roligt som att gå på teater.”¹⁷²² Lastenkasvatuksen taustalla oli kuitenkin todellisuuspohjainen velvollisuus ohjata jälkikasvu oman elämänhallintaan. Tämä ajatus kiteytyi Larssonin toivomuksessa omien lapsiensä suhteen: ”Toivon, että he urheasti aloittavat ja elävät läpi elämänsä, ja sen kerran kun aika tulee, katsovat kuolemaa rauhallisesti silmiin.”¹⁷²³ Elämän ja kuoleman suhde näkyi Larssonin perheen sosiaalisissa käytännöissä, elämänohjeissa ja perheen käyttäytymisperiaatteissa. Tämä erottaa Larssonin *Ett hem* -teoksen pastoraali-idyllistä. Idyllissä kuolemakin vastaa paratiisin kaltaista tilaa, elämän realiteettien esittäminen on väritynyttä ja todellista menetystä tai vastuuta ei ole. Larssonin perhe-elämässä elämän eri vaiheet nähtiin realistisesti: lasten menettäminen, surutyö sekä oman kuoleman läheisyys olivat luonnostaan osa arkea. Tämä tekee kotikuvausten ja Larssonien tekstien sisällöistä vahvakontrastisia ja samalla aikalaisyhteyksissään ymmärrettäviä. Larssonin kotikuvausten ideaali ei siis ollut kiiltokuvan kaltainen idylli, vaan kokonaisuus sisälsi myös käytännön työkaluja arjen menetysten ja vaikeiden tunteiden käsittelyyn. Tämä elämän luonnonmukaisen syklisyyden hyväksyminen, mutta samalla sen positiivisten puolien korostaminen on *Ett hem* -teoksen kotikuvauksen ydintä.

1800-luvulla tuli yksilöstä individuaalinen olento, joka otti etäisyyttä kaikkeen: aikaan, paikkaan, kulttuuriin, jopa omaan itseensä ja fyysiseen olemuksensa. Larssonien taiteilijakodille keskeisen ja aikalaiskuvauksista poikkeava ominaisuus oli eräänlaisen kiinto- ja kiinnepisteenä toimiminen. Tämä erityisominaisuus tuo *Ett hem* -teoksen kuvaamalle kodille kehittävän ja kasvattavan luonteen, joka perustui pysyvyyteen. Samalla kotoa lähtemisen ja matkojen salliminen kuvaavat yksilönvapautta. Matkan taittaminen jalkaisin nähtiin aikalaisajattelun mukaan kehittävänä prosessina,

¹⁷²² Frieberg 1967, 206.

¹⁷²³ Larsson 1902, alkuteksti.

sisäisen matkan tekemisenä. Samalla Larssonien koti kuvastaa paikkaa, jonne oli mahdollista tuoda uusia aineellisia, käytäntöihin liittyneitä ja aatteellisia ”uutuuksia”. Näiden vertaaminen ja käsitteleminen tapahtui palaamisen jälkeen kotona, sekä yhdessä että yksin: polarisointi ja erilaisuuden kokeminen loi kehittävän ja uutta luovan pohdintaprosessin.¹⁷²⁴ Toisaalta lähdön ja palaamisen tematiikkaan liittyi Larssonien kodissa myös vieraiden virta ja sosiaalisten kontaktien tärkeys henkisen vireyden ja inspiraatioiden saamiseksi. Tämä tematiikka mahdollistaisi syvemmän tulkinnan kautta uuden tutkimuksen tekemisen, samoin kuin kodin ihanteen tulkinta 1900-luvun loppuun ja edelliseen vuosisadan vaihteeseen tuotuna.

Matkustamisen kautta kodin olemukseen kiinnepisteenä liittyi olennaisesti myös aikakäsitteen rikkaus. Puolisoiden välinen yhteydenpito kertoo konkreettisesti kodin aikakäsityksen monitasaisuudesta. Kirjeenvaihdon ja *Ett hem* -teoksen tematiikan kautta tulevat esille aikalainen mentaliteettimuutos, jossa yksilölle muodostui sekä kollektiivinen että sosiaalinen minä. Kuten Berlin esitti, aikakautta kuvasi sosiaalinen muutos, jossa etäisyyden ottaminen näytteli keskeistä osaa. Etäisyyden ottaminen ja omaan kotiin sitoutuminen muodostavat hedelmällisen jännitteen, joka mahdollisti Larssonien kodin kuvaaman dynaamisuuden. Esitänkin, että mentaliteettina molempien sopiva salliminen kuvaa kodin ideaalin luonnetta, ääripäiden tasapainoa.¹⁷²⁵ Myös aikalaismielipiteissä ja utooppisissa kuvauksissa nähtiin ideaalisena valon ja vitaalisuuden yhdistelmä, joka Larssonien kodissa toteutui eri muodoissa niin aineellisella, käytäntöjen kuin sosiaalisella tasolla.

Ett hem -teoksen esittämän kotikäsitteen ja ihanteen tarkastelun kannalta oli keskeistä käsitellä Larssonin persoonaa ja taiteilijuutta. Hänen kotikuvauksensa ja kirjansa ovat eräänlaisia taidekokoelmia, joiden kautta taiteilija esittää oman ideaalisen käsityksensä kodista. Larsson maalasi *Ett hem* -teoksen akvarellit keski-ikäisenä, jo menestyneenä ammattilaisena. Näin ollen ideaalisen kodin kuvaus oli sekä elämäkokemuksen että ammattitaidon yhdistelmä. Laurin näki monen aikalaisen tavoin Larssonin elinvoimaisena, mielipiteiltään ja taiteelliselta tyyliltään vahvana persoonana ja että nämä ominaisuudet näkyivät kaikissa hänen teoksissaan. Larssonin soveltava tyyli edusti monumentaalisuutta niin persoonana kuin taiteilijana. Taiteilijan persoonaa kuvasi

¹⁷²⁴ McGrane 1989, 115–16.

¹⁷²⁵ Tämä tulkinta on samalla verrannollinen Hegelin ajatukseen teesistä ja antiteesistä, joiden kautta synteesi mahdollistuu. Jatkumona tällainen prosessi kertoo kasvusta ja muutoksesta. Näin ollen Larssonien kodin lakkaamatta kehittyvä ja uusiutuva luonne osoitti pohjimmiltaan dynaamista voimaa, joka omalta osaltaan teki kokonaisuudesta valovoimaisen elävän.

hänen asenteensa työntekoon: toivon siivittämällä ahkeruudella, sisukkuudella ja huolellisuudella syntyi pysyviä tuloksia. Hänen periaatteensa oli myös *Ett hem* -teoksen sisällöstä esille tulevan työn ilon korostaminen. Todellinen työnilo valaisi symbolisesti kuin aurinko ja loi positiiviset olosuhteet työnteolle.

Taideteosten ja proosan avulla esitetty kodin ideaali sopi aikakauteen erinomaisesti; 1800-luvun loppua kuvasti taiteen ja kauneuden idealisointi. Esim. van de Velden *Utopia* perustui arkkitehtien ammattitaidolla ”ikuisen kauneuden” tuottamiseen ja tämän kautta yhteiskunnan paremmaksi muuttamiseen. *Ett hem* -teos edustaa kulttuuridemokraattisuutta: taiteen popularisointia, kauneuden tuomista kansan koteihin. Samalla kotiaiheet akvarellit kuvastavat taiteilijan persoonallisuutta. Larssonin taiteilijaimagoa kuvaa ilmaisun omaehtoisuus, individualistisuus. *Ett hem* -teoksen ja muiden kotikuvausten taiteellinen tyyli on keskeinen tekijä sekä viestittämisen, kerronnan että intra- ja intertekstuaalisen diskurssin mahdollistajana. Tulkintani mukaan Larssonin tyyli on informatiivisuudessaan ideaalinen, sillä siinä yhdistyvät yksinkertaistettu ja harmoninen muoto, valokuvamaisen dokumentoinnin kaltainen informatiivinen piirrostekniikka, japonismin vahvalinjaisuus ja freskotekniikasta inspiroitunut monivivahteinen ja värikylläinen akvarellimaalaus. Samalla koko Larssonin tuotantoa kuvaa valovoimaisuus, energisyys, vitalisuus ja dynaamisuus – samat elementit, jotka edustavat keskeisinä kodin ideaalista olemusta.

Ett hem -teos oli 1800-luvun mediaväline, joka toimi erinomaisesti aikalaisessa mediailmastossa opettavana ja moraalisesti oikeamielisenä taideteoksena ja jota oli helppo levittää kulttuuridemokraattisessa hengessä. *Ett hem* -teos oli aikalaismittakaavassa myös mediailmiö, jonka vaikutus ideaalisen kodin kuvaajana tuntuu edelleen. *Ett hem* -teoksen leviämistä auttoi median muuttunut ja monipuolistunut yhteiskunnallinen rooli ja teoksen akvarellien saama julkisuus ennen kirjaksi julkaisua. Samalla Larssonin kulttuurillinen, taidepoliittinen ja mediaalinen vaikutusvalta muodostivat kokonaisuuden, jonka kautta kodin ideaalin esittämiselle syntyi erityinen painoarvo. *Ett hem* täytti myös aikalaiset ihanteellisen kirjan kriteerit. Sen tekijä oli kansallisesti tunnettu ja kansainvälisesti arvostettu, teos oli sanomaltaan yksilöllinen ja käsitteli kaikille yhteisiä sekä elämän keskeisimpiä osa-alueita. Esitystyyli oli selkeälinjainen ja informatiivinen. Yksinkertaistetulla ilmaisullaan se ruokki katsojan omaa mielikuvitusta ja mahdollisti lukijan sekä teoksen välille eräänlaisen diskursiivisen verkon syntyminen, johon jokainen luku- ja tutustumiskerta kutoutuivat. Median vaikutuksen tutkiminen koti-ideaalin välittämisessä sekä teoksen viestinnällisen

semantiikan tulkitseminen mahdollistaisivat hedelmällisen pohjan uudelle tutkimukselle esim. media- ja taidehistorian tutkimuksen osa-alueilla.

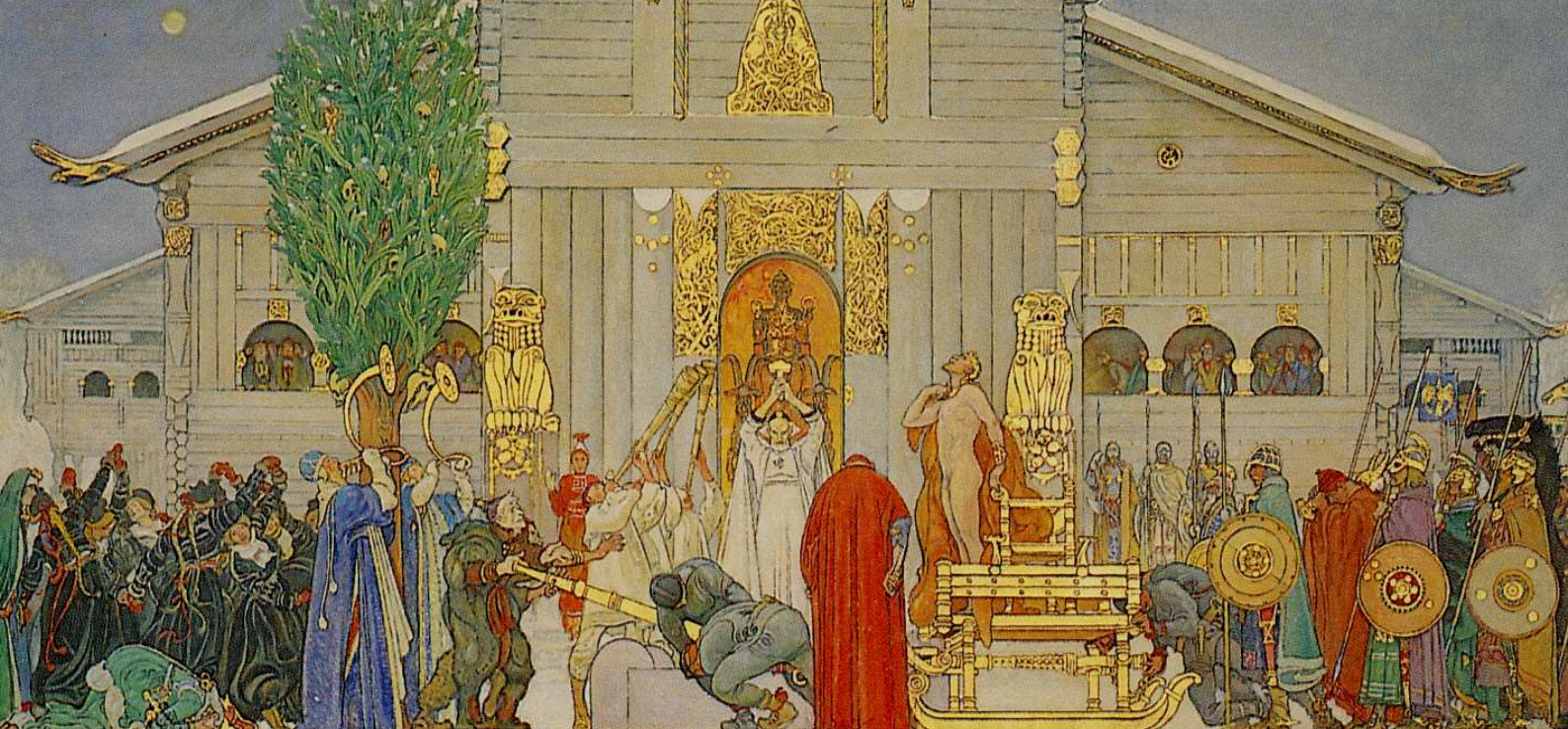
1800-luvun lopusta nähtiin aikalaisajattelun mukaan puuttuvan entusiasmi, innostus ja luovuus. Näitä sivuavina ihanteellisina ominaisuuksina korostettiin henkistä valaistumista, herkkyyttä ja inspiraatiota. *Ett hem* -teoksen esittämän kotikäsitteiden valoisuuden, naturalistisuuden ja arjen tasapainoisuuden perusteella esitän, että teos toimi lukijakohtaisesti myös mentaalisenä pakopaikkana, eräänlaisena modernina pastoraali-idyllinä.¹⁷²⁶ Tätä ajatusta tukee myös kirjan luonne vapaa-ajan pastoraalisten matkojen mahdollistajana. *Ett hem* ei kuitenkaan ollut pelkkä kevyen idyllin esitys, vaan taiteilija kuvasi arkea, jossa vakiintuneet ihmissuhteet, perheyhteisön ylläpitäminen ja avioliitto edellyttävät vastuun ottamista ja sitoutumista. Pastoraali-idyllin funktiona nähdään usein ihmisen luonnollisen olemuksen hakeminen. Tämän kautta voidaan *Ett hem* ja Larssonin kotikuvaukset nähdä lukijanäkökulmasta itsensä löytämisen avaimena, joissa lukijan mieli yhdistyy fantasiaan. *Ett hem* -teoksen mediallyinen kertomus saa siten myyttisen matkan luonteen.

Larssonin esittämän kotikäsitteiden poikkeuksellisuutta, *Ett hem* -teoksen mediavaikutusta ja Larssonin taiteilijapersoonaa pohdiskellessa, heräsi ajatus *Ett hem* -teoksen luonteesta myyttinä ja taiteilijasta riitintekijänä. Näkökulma mahdollistaa hieman erityyppisen tulkintatavan *Ett hem* -teoksen ja taiteilijuuden luomaan mediavaikutukseen.

Larssonin taiteilijaidentiteettiä kuului kautta linjan vahva symbolistinen ja hengellinen ote, joka näkyi monitasoisesti niin kotikuvauksissa kuin muussa tuotannossa. Taiteilija käytti myös henkisyttä kuvaavia termejä, kuten rituaali, kuvatessaan arjen käytäntöjä.¹⁷²⁷ Waldenin kuvaama aikamatka *Ett hem* -teoksen parissa ja *Mittvinterblott*-maalaus avaavat mahdollisuuden syventää Larssonin tyylin myyttisen olemuksen tarkastelua yhdessä kodin ideaalin luonteen selvittämisestä. Myyttiteoria muistuttaa Larssonin ajattelutapaa ja perustuu muinaisiin uskomuksiin elämän kulusta ja sen elementeistä. Historiallisten myyttien asiantuntijoiden, ennen kaikkea Mircea Eliaden mukaan, syklisessä ja lunaarisessa ajattelutavassa on elämänkulun palattava aina jossain vaiheessa kosmiseen kaaokseen. Kaikki on otettava alusta, sillä vilja palaa pimeyteen, kasteen yhteys veteen, sosiaalisuus orgioihin ja historia atlanttisuuteen. Mikään ei ole ainutkertaista, vaan alkua ja jatkoa taas uudelle kierrokselle. Näin ajateltuna ihmiskunnan kehityssykli kulkee vääjäämättömästi syntymästä kuolemaan ja sen uudistuminen

¹⁷²⁶ Vrt. Gifford 1999, 82

¹⁷²⁷ Esim. Neergaard 1999a, 552-53.



Kuva 89. Larsson Carl: *Mittvinterblot*, öljy kankaalle, 1915 (640 × 1360 cm). Nationalmuseum, Stockholm.

tapahtuu uudelleensyntymän kautta.¹⁷²⁸

Larssonin ajatuksissa kansallisromantiikka yhdistyi pohjoismaisen mytologian ja historian tutkimiseen sekä niiden kautta oman kulttuurihistorian ymmärtämiseen. Niin *Ett hem* kuin *Mittvinterblot*-teos kuvaavat taiteilijan ajatuksia sekä kansan historiasta että elämän peruselementeistä. *Mittvinterblot*-teos kertoo muinaispohjoismaisesta kuninkaasta Domaldesta, joka uhrattiin vakavien katovuosien seurauksena. Hän kuului tarunomaiseen *Ynglinga*-sukuun ja oli Uppsalan alueen hallitsija.¹⁷²⁹

Sedan svearna första hösten genom offer af oxar och andra hösten genom menniskooffer sökt blidka gudarna, samlades de tredje hösten "mangrant till Upsala, då bloten skulle hållas. Höfdingarna rådslogo och blefvo ense om att missväxten måste bero på Domalde, deras konung, och att de därför borde offra honom för att få god äring. De gingo honom för den skull in på lifvet och dräpte honom samt rödfärgade gudabildernas ställningar med hans blod".¹⁷³⁰

Muinaispohjoismaisen uskon mukaan katovuodet saattoivat olla hallitsijan

¹⁷²⁸ Eliade 2001, 9-44.

¹⁷²⁹ Nordisk Familjebok 1880, 1342. "I hans dagar var i Svitjod stor hunger och brist på helsosam föda", säger Snorre Sturlasson i "Ynglingasagan".

Westrin Nordisk Familjebok, 1922, 557-58. "... Ynglingaätten kommit till Norge närmast från Värmland, och mycket sannolikt, att den ytterst härstammar från Uppsala, såsom redan "Ynglingatal" uppger och som själfva namnet gör troligt. Ty visserligen uppge angelsaxiska källor (Beowulf), att 500-talets sveakonungar hetat scylfingas, som är plur. till isl. skilfingr, "man från Skialf" (ett i många, bl. a. uppländska, ortnamn användt ord med betydelsen "höjd"), en benämning, som också mycket riktigt träffas i "Ynglingatal" i fråga om den vid början af 500-talet lefvande, fullt historiske Egil. Men därjämte används i isländska källor för Uppsalas konungaätt namnet Ynglingar (eller, som det ock heter, "Yngves ätt") i anslutning till den enligt Snorres uppgift hvarje dess medlem tillkommande titeln Yngvinn (hvaraf som kortnamn Yngve, fsv. Inge). Detta ord är detsamma som det från angl. (Beowulf) kända ingwine, "Ing-vän", hvilket särskildt användes om Uppsalakonungarna i deras egenskap af alldeles speciella dyrkare af Ing, ett äldre namn för Frej, Uppsala-templets förnämste gud."

¹⁷³⁰ Nordisk Familjebok 1880, 1342.

kelvottomuuden aiheuttamia. Aihe avautuu *Ett hem* -teoksen esittämään kodin ideaaliin mm. jokapäiväisen ravinnon ja elinehtojen sekä taiteilijuuden uutta luovan symboliikan kautta.¹⁷³¹ Larsson kuvasi aihetta kansan historiaan kuuluneena tapahtumana, jossa veriuhurin asema vakuutti hänet aiheen merkityksellisyydestä.¹⁷³² Monumentaaliteoksen saama kritiikki oli kuitenkin murskaava. Se osoitti, etteivät ruotsalaiset kyenneet näkemään teoksen symbolisuutta, epäkristillisen ajan sankaruutta ja uhrimenoja hyväksyttävänä aiheena.¹⁷³³ Larssonin tausta-ajatus perustui myyttiteoriaan.¹⁷³⁴ Tämän mukaan oli mahdollista luoda ”uusia aikakausia” ilman synkroniseen kiertoon kuuluvaa tuhovaihetta.¹⁷³⁵ Arkkityyppien toiminnan toistamisella saatiin historiallinen eli lineaarinen aika menettämään merkityksensä. Se hävisi ja maailma jäi alun autuaalliseen vaiheeseen.¹⁷³⁶ Tämä tarkoittaa sitä, että riittien avulla oli mahdollista luoda eräänlainen välivaihe uudelleensyntymisten väliin ja toteuttaa näin ollen täydellinen kierto pelkän anteeksisaamisen avulla. Tällaisen välivaiheen luomiseksi tarvittiin Eliaden mukaan esim. rakennuksen tai kaupungin historiaan uusi, voimakas henkilö eli arkkityyppi, joka kumosi uudella elpymisvaiheella ja riittien ymmärryksellä historiallisen ajan – kuten *Mittvinterblot*-teoksen voidaan tulkita esittävän. Olennaista oli siis johtavan henkilön vaikutusvalta aloittaa uusi kausi ennen syklistä tuhovaihetta.

Ett hem -teoksen myyttisen voiman taustalla voidaan nähdä Larssonin taiteilijaimago, joka edustaa tämänkaltaista positiivista muutosvoimaa. Larsson oli myös näkyvyytensä kautta yhteiskunnallisesti vaikutusvaltainen ja omasi siten uudistavan arkkityypin sekä riitintekijän ominaisuudet. Näin ollen *Ett hem* -teoksen voi hypoteettisesti nähdä konkreettisen puhdistusriitin välineenä, jonka avulla industrialismin

¹⁷³¹ Nordisk Familjebok 1894, 101–102. Domalde oli todennäköisesti Ynglingatal -runokokoelman kertoman kuningassuvun varmimmin olemassa ollut henkilö:

”Ynglingatal, ett på fornorska författadt qvåde, som, enligt uppgift af Snorre Sturlasson, hvilken i sitt historiska verk »Heimskringla» meddelar dikten, skall hafva författats af den norske hof-skalden Tjodulf (Isl. thiodolfr) af Hvin (se Tjodulf) till ära för fylkeskonungen Ragnvald, en äldre kusin till Harald hårfagre. Emellertid har i våra dagar denna uppgifts riktighet dragits i tvifvel, hälst deri nämnde Ragnvalds tillvaro är högst problematisk och kanske endast beror på ett missförstånd af Snorre. I stället har man sökt göra troligt, att dikten varit riktad till Harald hårfagre, vid hvars hof Tjodulf bevisligen uppträdde som skald. Andra forskare betvifla till och med, att den nämnde Tjodulf varit författaren, enär de hålla före, att dikten måste vara åtminstone ett halft århundrade yngre än Tjodulfs och Harald hårfagres dagar.”

¹⁷³² Hellquist 1922, 49. Vrt. Borelius 1953, 2-3. Tyyliltään teos oli taiteilijan jugend-omaisin ja edusti siten jo uutta eraa kotikuvauksiin verrattuna.

¹⁷³³ Carlin kirje Karinille 5.11.1913. Handskriftsarkivet, Uppsala Universitetsbibliotek. Carl kirjoitti Karinille *Mittvinterblott* -maalauksen luonnoksen ripustuksesta Nationalmuseumin yläaulaan: ”Nu är skissen uppställd i National museum ... det är något som äger mig att jag inte har något för detta.” Hän ikäänkuin arvasi museolautakunnan tulevan kritiikin ja ettei teosta lopulta hyväksytty juuri aiheen vuoksi museon seinälle.

¹⁷³⁴ Larsson 1931, 332-35.

¹⁷³⁵ Eliade 1992, vrt. Augustus ja Rooman tuhon estäminen – tai pikemminkin viivyttäminen.

¹⁷³⁶ Eliade 2001, 9-44. Kreikkalainen ”ikuinen paluu” johtaa ääripäässään väittämään, että maailma on muuttumattomuudessaan staattinen – eikä siis ”liiku”.

murtama koti syntyi uudelleen: uudentyyppinen koti-ideaali välittyi maailmalle ja uusi kodin sekä perheen aikakausi saattoi alkaa. Eliade selittää, että esim. vuosittaisen syklin omaamat ajattelutavat käyttivät puhdistautumisriittinä seremoniallista luomiskertomuksen toistamista.¹⁷³⁷ Tämä toi eräänlaisen pelastuksen, sillä ajan syövyttävyys hävisi hetkeksi syntien tunnustamisen ja anteeksisaamisen kautta. Historian merkitys yksinkertaisesti hävisi ja yksilö sekä yhteisö saattoivat aloittaa ikään kuin uudestisyntyneinä, *regnitura*. Tämä oli myös Larssonin ajatus *Mittvinterblot*-teoksen yhteydessä.

Ett hem -teos voidaan siis nähdä myyttisen matkan ominaisuudessa eräänlaisena kodin ideaalin uudelleen luomisen mahdollistajana. Teoksena se kattaa kokonaisvaltaisesti perheen ja kodin kaikilla eri tasoilla olevat elementit ja kuvaa ne selkeästi sekä kuvin että sanoin. Samalla se mahdollistaa sisältöjen jännitteiden kautta ideaalisten ominaisuuksien lukijatasoisen näkemisen ja ymmärtämisen, sillä kirja mahdollistaa lukijakohtaisen diskurssin. Arjellisuudessaan ja selkeärakenteisuudessaan *Ett hem* on historiallisiin riitteihin verrattuna yksinkertainen ja helppotajuinen. Teokseen tutustuminen mahdollistaa lukijan taholla taas uuden riitin tekemisen. Prosessia voisi verrata mallioppimiseen, mutta myyttejä käsittelevällä kielellä se on arkityyppien tekojen toistamista ja niiden uudelleen luomista. Käytännössä *Ett hem* herätti kiinnostuksen kotien monitasoiseen muuttamiseen. Rothin aikalaistekstistä voidaan tulkita, että tällainen kehityskulku muodostaa jatkumon, joka omalta osaltaan tekee riitistä ajattoman. Kirjahan siirtyy kädestä käteen ja maasta toiseen, eikä tarvitse yksittäistä tapahtumaa sen välittämiseen.¹⁷³⁸ Kuten Roth totesi: ”...man till gäster ha mänsklighetens snillen, hvars ljusa andar icke kunna dö, utan lefva gömda i deras verk, hvarest hvem som vill, kan väcka dem till lif igen.”¹⁷³⁹

Riitteihin kuuluva ”syntien tunnustaminen” on kodin ideaalin kohdalla lähinnä omien virheiden näkemistä ja niihin liittyvän muutoshalun syntymistä sekä yksilö että yhteisötasolla parantavien voimien käyttöönottamista. Käytännössä se on esim.

¹⁷³⁷ Myös kristinuskossa on vuosittainen ylösnousemus jokaisen vuoden alussa, loppiaisenä.

¹⁷³⁸ Lengefeld 1999, 212.

Lilla Hytnäsissä on vieläkin tallella nuorena kuolleen Ulfin kirjoittama kouluesitelmä 'Isän Ateljee', jonka hän lopettaa sanoihin: ”...Förutom dessa stora taflor har far äfven målat en mängd små vackra akvareller, som spridts dels inom, dels utom Sverige. Efter en del akvareller har man tryckt litografier, som i jultidningar kommit den fattigare befolkningen tillhanda för att lysa upp den mörka väggen i det torftiga hemmet.” 'Lasten suusta kuuluu totuuden' – on tapana sanoa. Niin varmasti tässä kohtaa, sillä jo tuolloin Ulf kosketti kodin ideaalin sekä akvarellien välityksellä tapahtunutta nopeaa leviämistä että ideaalin radikaalista vaikutusta, joka saattoi alkaa pienestä massatuotannolla tehdystä akvarellista seinällä. Tämä osoittaa mielestäni teoksen myyttisen luonteen olemassaoloa.

¹⁷³⁹ Idun 27.5.1899, 2.

parantuneen asuntopolitiikan luomista. Anteeksianto on vanhasta oppimista ja siitä viisastumista. Se on historian asettamista oikeaan asemaan ja siellä olleen negatiivisen käsittelemistä sekä taakseen jättämistä. Tämä riitti johtaa siten yksittäisen ja parhaimmassa tapauksessa yhteisöllisen koti-ideaalin kirkastumiseen. Näin tulkittuna *Ett hem* -teoksen välineellisyys saa myytin olemuksen, sillä silloin teoksen funktiona ei ole pelkästään Larssonin kodin esitteleminen, vaan kotikuvaukset heijastelevat lukijan omia kehitystarpeita. Käytännössä tämä tarkoittaa yksilönvapauden ja mahdollisuuksien lisääntymistä eli kehitystä. Hegelin dialektiikka käy yksiin sekä primitiivisten että kristillisten seremonioiden, siis riittien kanssa. Toistuvuudella on näissä kaikissa todeksi tekevä merkitys.¹⁷⁴⁰ Uskon merkitys riittien toimimiselle on se ”hengen puhaltava” -tekijä. Eliaden teoksen mukaan pyhitys eli siunaaminen tekee luotavasta kokonaisuudesta todellisen, hengen puhallus tekee siitä pysyvän ja kestävän. *Ett hem* -teoksen voima on myös sen humoristisessa elävyydessä ja totuudellisuudessa; se koskettaa, inspiroi, aloittaa muutosprosessin. Kodin ideaali saa siten eräänlaisen myyttisen suojan ajan hammasta vastaan. Tämä tulee näkyviin Larssonin kotikuvauksien jatkuvassa suosiossa ja Carl Larsson-Gårdenin nykypäivässä. Tila on edelleen kaikkien sukulaisten arjellisessa ja yksityisessä käytössä, turistien käynneistä huolimatta. Hengen puhallus tapahtuu siten riittitasolla arjen elämisen kautta eli Carlin ja Karinin luomien perinteiden (riittien) jatkuvana ja yksilötasoisena toistamisena.

Aikalaislähteet tukevat *Ett hem* -teoksen näkemistä riitin välineenä. Taideteosten valmistumisprosessissa tulee ilmi Larssonin taiteilijaparin kiintymys luoda riittimäisiä käytäntöjä. Martina-apulaisen kertoman mukaan taideteoksen valmistuminen oli aina taiteilijaparin yhteisen päätöksen tulos. Signeeraus tapahtui vain aamuisin, Karinin ja Carlin tarkastellessa taulua pitkään ja hiljaisuuden vallitessa. Erikoiseksi käytännön tekee parin tasa-arvoinen läheisyys, jossa keskeistä oli Karinin antama ”hyväksyntä”:

”Jag brukade städa ateljén och det kunde pågå då han kom. Om då inte frun fanns till hands fick jag springa efter henne. Dom stod länge framför tavlan med armarna om varandra och hade ett samtal om linjer och färger som jag inte förstod.

Så skilde han sig från henne och gick på länge avstånd från tavlan. Inte baklänges utan så att han gick vänt från tavlan. Så vände han sig mot den och såg på den. Så gick han fram till henne på nytt och lade på samma sätt armen om henne. Så kunde de samtala ytterligare och till slut sa frun ’Rör den inte mera Carl – den är bra.’

¹⁷⁴⁰ Tosin primitiiviseen riittikäsitteeseen verrattuna esim. kristilliset riitit sisältyvät konkretisoidusti uskoon ja sen merkityksen korostamiseen. Alkukantaisissa kulttuureissa asialle omistautuminen lienee ollut sama asia, mutta niin luonnollinen tekijä ettei sitä erikseen mainittu.

Det var inte meningen att jag skulle vara med on det där. Men det var så vackert att jag kunde inte låta bli. Jag stod i skymundan och både hörde och såg.”¹⁷⁴¹

Tämä käytäntö johtaa kotikuvausten esittämän ideaalin tulkinnan riittien äärelle ja tukee osaltaan kodin ideaalin myyttistä olemusta. Signeerauksen muodostuttua pysyväksi ja tietyllä tavoin suoritetuksi tavaksi, muodostuiko sille joku syvempi merkitys? Käytännön tasolla puolison kannustava kriittisyys toimi taiteilijan ammattitaitoa parantavana. Toisaalta on mahdollista nähdä taiteilija myös eräänlaisen riitin suorittajana jo teosta luodessaan. Tällöin uuden teoksen luominen mahdollistaa vanhan ideaalin tai käsityksen päättymisen ja uuden alkamisen. Samalla teos toimii eräänlaisena uhrina, joka mahdollistaa ajattomuuden kokemuksen ja siten ikuisuuden porteilla viivähtämisen.¹⁷⁴²

Eliaden käsittelemissä muinaisissa kulttuureissa oli uhrien toimittajan tarkoituksena aikaansaada alussa ollut yhteys tai ykseys, tilanne ennen varsinaista luomista (vrt. *Mittvinterblot*). Tällainen uudelleenluominen palauttaa tekijänsä myyttiseen aikaan. Eliade selittää tapahtumaa arkkityyppien eli esimerkkeinä toimineiden jumalallisten olentojen tekemien tekojen eli kategorioiden kertaamisena. Tämän uusimisen voima muuttaa ne ideaalitasoisiksi ja näin ollen tapahtuu myyttiseen aikaan siirtyminen, eli meidän termein ajan kokemus häviää.¹⁷⁴³ Esitän, että tämän voi soveltaa teoriaksi myös taiteen tekemisen riitinomaisuudesta: taiteilija toimii arkkityypin matkijana, eli tässä tapauksessa luoja kaltaisena ja toteuttaa maailmasta uuden kuvan. Tämä on luomisprosessina alkuperäisen kertaamista ja antaa siten ideaalitasoisen voiman teokselle. Se aikaansaa ajan tunteen häviämisen ja on psykologiselta termiltään kutsuttavissa jo aiemmin mainituksi *flow*-ilmiöksi. Näin ollen taiteilijan kädenjälki on toisinto jumaluuden siveltimenvedosta eli luomisesta itsestään.

Ett hem -teoksen koti-ihanteen pysyvyydelle löytyy myyttitasoinen perusta sen sisältämästä ideaalisuudesta ja riitin tekijänä oli Larssonilla merkittävä osuus. Hänen maanläheinen sekä samalla taiteellisen erikoinen persoonallisuutensa loi aikalaismediassa valovoimaisen hahmon. Tavanomaisista julkisuuden henkilöistä poiketen, hänen yhdeksi keskeisistä luonteenpiirteistä muodostui turvallisuus. Harmonisen perhe-elämän ja hyvän kodin riitin eteenpäin viemisen motivaatio perustui näennäiseen uutuudellisuuteen ja

¹⁷⁴¹ Frieberg 1967, 184–5.

¹⁷⁴² Eri kulttuureissa riitteihin kuuluu kuitenkin pääpiirteissään samankaltainen kuvio: esim. uhria käytettäessä, toimii se eräänlaisena jumaluuden uudelleen rakentamisena – luomistapahtumana. Primitiivisissä kulttuureissa tällaisia riittejä olivat esim. eri vuodenaikoihin sattuneet sadon siunaamiseksi/turvaamiseksi suoritettut seremoniat. Kristillisesti ajatellen kaste on hyvä esimerkki. Siinä Jeesuksen esimerkin mukaan toteutetaan Hänen sanojensa mukaan riitti, jolla kastettava otetaan Jumalan (ja seurakunnan – siis maanpäällinen edustus) yhteyteen.

¹⁷⁴³ Eliade 1992, 47–77.

luomishaluun. Voi ajatella, että jokaisessa yksilössä on luovuuden kipinä, joka omalta osaltaan kertoo ”jumalan kuvana” olemisesta. Uutuudellisuus perustuu puolestaan *Ett hem* -teoksen koti-ideaalin monitasoisuuteen ja rikkauteen. Tämä se antaa parantavan sadun kaltaisesti mahdollisuuden uusiin ja erilaisiin ”tapaamisiin” saman materiaalin pohjalta, kunkin yksilön kehitystilanteen mukaisesti.¹⁷⁴⁴ Psykologisesti tarkasteltuna tämän riitin voima on sen kokonaisvaltaisessa piilotajunnallisessa otteessa. Tämä juontaa juurensa kodin ideaalin sisältämien inhimillisyyden peruselementtien positiiviseen olemassaoloon ja siten universaalisesti ymmärrettävällä symbolitasolla luotuun, turvallisuudesta kertovaan sisältöön. Larssonin aikaan vaikuttaneen Nyblomin ajatuksissa nousi keskeiseksi menneiden aikojen syklinen kehitys. Hänelle idealismin kehitys naturalismiksi ja realismiksi tapahtui syklisesti aalloittain eri kausiksi vaihtuen.¹⁷⁴⁵

”Ty idealiseringen innebär, att hvarje konstverk i botten är eller skall vara idealiskt, att all konst söker ett ideal, som hon mer eller mindre lyckas att nå, allt efter det sätt, hvarpå hon söker att klargöra det band, som inom verklighetens värld förenar väsendet och fenomenet.”¹⁷⁴⁶

Usko ei tämän riitin kohdalla ole sinällään varsinaista kirkkouskontoa, vaan osallistumisen aitoutta, vastuuntuntoa ja yhdessä työn tekemistä. Se tuli esiin päämäärässä elää hyvää arkielämää, läheisten ihmisten kanssa ja kauniiksi koetussa kodissa.

Larssonin esittämää koti-ideaalia tutkittuani, huomaan, että riitin todelliseksi tekevä pyhitys perustuu *Ett hem* -teoksessa sekä kiitollisuuteen ja taiteilijaparin luomisprosessin luonteeseen. Totuudellisuus muodostaa eräänlaisen viisaan nöyryyden kanssa kombinaation, jonka voimana on teoksen todentava vaikutus, niin symbolien kuin käytännön tasolla. Samalla ideaalin ydin on puhtaissa ajatuksissa ja teoissa. Se on ympäristöstä ja läheisistä välittämistä eli lähimmäisenrakkauden käytännön tasoista toteuttamista. Tällöin luonnon ja ihmisen välisestä suhteesta tulee tasapainoinen ja kodin- ja perheen ideaalista haluamisen arvoinen. Samalla kodin materiaalistien elementtien luominen, siis esim. sisustaminen, toimivat Lilla Hyttnäsiin muuton yhteydessä

¹⁷⁴⁴ Bettelheim 1987, 19.

¹⁷⁴⁵ Nyblom 1867, 465-66.

”...först symbolism inom Orienten, sedan naturalism och realism i de berömda aeginetiska skulpturerna samt hos Myron och Polyklet, derpå blomstringen hos Phidias, den idealistiska efterblomstringen i den senare attiska skolan, samt formalism hos Komarne, hos hvilka allegorien första gången framkom, och der äfven naturalism och realism uppträdde i motsats mot den förlegade idealismen. På samma sätt inom den italienska konsten: först medeltidens symbolism, sedan ungre-naissancens naturalism hos Donatello och hans florentinska efterföljare, realism hos de äldre florentinska samt de venetianska målarna, idealism hos Ilafael, formalism hos hans samt Michel-Angelos och Correggios efterföljare samt naturalistisk reaktion hos sådana konstnärer som Caravaggio, Spagnoletto och Salvator Rosa.”

¹⁷⁴⁶ Nyblom 1867, 460.

eräänlaisena riittinä, johon myös Sarti tutkimuksessaan viittasi.¹⁷⁴⁷ Siirtymäriiteillä on ollut keskeinen merkitys läpi ihmiskunnan kehityksen, sillä ne ovat helpottaneet yksilökehitystä arjen suurissa muutoksissa. *Ett hem* -teos ajoittuu henkilöhistoriallisesti aikakauteen, jolloin Larssonin perheessä tapahtui paljon eritasoisia muutoksia. Yleisellä tasolla se julkaistiin juuri ennen 1900-luvulle siirtymistä, jolloin vuosisadan vaihdetta pidettiin eräänlaisena porttina tulevaisuuden uudempaan kokemiseen ja ihmiskunnan muutokseen.

Midvinterblot-teokseen palatakseni, sai se alkuperäislähteiden mukaan todellisen uhrityön merkityksen. Karin kirjoitti vihaisesti ja omasta tyylistään poiketen Larssonin elämäkerran kanssa työskennelleelle Nordensvanille 21.5.1921: ”Midvinterblot orsaken till hans död!”¹⁷⁴⁸ Maalausta ei hyväksytty Kansallismuseoon (Nationalmuseum) ja se jäi Larssonin ateljeeseen rullalle. Perhe oli viettänyt joulua Lilla Hyttinäissä. Valtaisa monumentaalimaalaus oli painava ja kuolemaa edeltäneenä päivänä taiteilija oli halunnut liittää teokseen viimeiset lisätiedot, kuten sen tulevat ripustusohjeet. Larsson oli varma, että tulevaisuudessa teos tultaisiin ottamaan esiin ja että se ripustettaisiin arvoiselleen paikalle. Raskaan kangasrullan nosteleminen aiheutti Karinin mukaan Carlin aivoinfarktin: ”Två dagar efteråt var Carl död och jag kan ej hjälpa jag tror att denna ansträngning och böjda ställning öfver duken som låg på ateliergolfvet påskyndade hans bortgång.”¹⁷⁴⁹ Larsson totesi elämäkerrassaan, että hän oli ollut onnellisin saadessaan maalata kotia ja perhettään, lapsia ja kukkia, mutta oli aina halunnut kuvata elämän arvoituksellista ja pelottavaakin puolta. Tällä hän perusteli myös *Midvinterblot*-teoksen intuitiivisen tuhoa ja uudelleensyntymää symboloivan sisällön sekä aihevalinnan.¹⁷⁵⁰ Kuin itseään kuvaten Larsson maalasi kansan ja kohtalonsa edessä alastomaksi riisutun kuninkaan, jonka elämä päättyi uuden ja paremman vuoksi uhrautumiseksi – keskitalven aikaan! Kuin elämänarvojaan kuvaavan tuotantonsa eteen hän myös myyttisessä mielessä uhrasi itsensä. Tämä on tietysti kuvainnollinen selitys, muttei poista sitä tosiasiaa, että Larsson koki vielä ennen kuolemaansakin tulleen epäoikeudenmukaisesti kohdelluksi taiteellista tuotantoaan monumentaalisesti kuvaavan *Midvinterblot*-maalauksen suhteen.

¹⁷⁴⁷ Sarti 2002, 70–74.

¹⁷⁴⁸ Cit. Neergaard 1999, 602.

¹⁷⁴⁹ Cit. Neergaard 1999, 602. ”Sista aftonen innan vi lämnade Sundborn för att återvända till Falun, blef jag förskräckt af, att han ensam utan hjälp rullat upp och igen den stora tunga duken till Midvinterblot samt skrifvit och klistrat vid dess nedre kant några önsknningar om placering och belysning om den nådon gång skulle få en plats.”

¹⁷⁵⁰ Larsson 1931, 332–35.

Ett hem -teoksen myyttisyyttä kuvaa myös Waldenin aikalaistulkinta, jonka mukaan Larssonin tarkoitus ei ollut pelkkä ihanteellisen kodin sabluunan mallintaminen ja maailmalle julistaminen.¹⁷⁵¹ Riitin väline esittää kodin ihanteen keskeisimmät rakennusosat, ne, joiden kautta yksilön perustarpeet täyttyvät.¹⁷⁵² Larssonin kuvaamassa kodissa fyysisen tason tarpeet täyttyvät monitasoisesti aineellisen hyvinvoinnin kautta. Tätä rakennetta tukevat arjen käytännöt, joiden kautta turvallisuuden tarpeet täyttyvät. Sen lisäksi kodin kuvauksissa yhdistyvät turvallisuutta luovat perinteet aikalaisen kulttuurin uusien näkemysten kanssa. Sosiaalisella tasoa tarkasteltuaamme näemme, kuinka yhteenkuuluvuuden, rakkauden ja läheisyyden tarpeet täyttyivät Larssonin perheyhteisössä. Maslowin esittämien arvostuksen ja arvonannon tarpeiden huomioiminen näkyy perheen mentaliteettina, kaikkien tasojen läpikäyväenä periaatteena, joka näkyi käytännön tekoina. Tärkeimmäksi arvotettu itsensä ja luovuuden toteuttamisen tarve on Larssonin kodin mentaaliolemuksen keskeinen elementti.¹⁷⁵³ Lähes universaalin kodin ideaalin julkinen esittäminen on myös kansallista kulttuuria yhdistävä tekijä. Ihanteen rakenneosat ovat yhteisesti tunnistettavia, arkielämälle keskeisiä ja olennaisia tekijöitä. Tällöin kodista muodostuu monitasoinen kiintopiste, josta niin materiaaliset, käytäntöihin liittyvät, sosiaaliset kuin mentaalisetkin matkat tehtiin ja jonne näitä osa-alueita käsittävät uudistukset tuotiin. Kodista tuli monimuotoisen prosessoinnin paikka, samalla kun se oli perheen yhteisen elämän fyysinen ja sosiaalinen keskipiste. Tästä näkökulmasta voisi tarkastella Larssonin kotikuvausten esittämän ihanteen mahdollista vaikutusta sekä antaa tämän päivän kotikäsitykselle. Tällainen tutkimus voisi tuoda esiin nykyisen kotikäsityksen eri osa-alueiden toimivuuden ja niiden merkityksen sekä mahdolliset puutteet ja korjausehdotukset.

Esitän, että todellinen ideaali on arkitasolla ja pysyvänä tilana saavuttamattomissa oleva käsite. Ideaali on antiikin jumaluuksiin verrattavissa oleva unelma, jota esim. pastoraali-idyllit omalta osa-alueellaan edustavat. Larssonin kotikuvauksien ideaalimaisuus perustuu kaikille ihmiselle keskeisten elementtien läsnäololle. Tämä ei poista Larssonien kotiolojen todellista toimivuutta ja oivallista soveltuvuutta juuri kyseiselle perheelle, mutta kuvat puhdistavat ja poistavat arjen elämän kuluttavat vaikutukset. Tämä ideaali on siten eräänlainen mediaalinen myytti. Tilanteet

¹⁷⁵¹ Walden 1900, 276.

¹⁷⁵² Gehl 1973, 17.

¹⁷⁵³ Vrt. Maslow 1943, 370–396; Maslow 1954, 91–93, 207–229.

eivät ole valheellisia, vaan niiden puhdaslinjainen esittäminen mahdollistaa katsojan oman mentaalisen matkan, samalla kun ne inspiroivat yksilötasolla ajattelemaan ihanteellisen kodin elementtejä ja prosessoimaan niitä. *Ett hem* -teos ja Larssonin muut kotikuvaukset kuvaavat saavutettavissa olevaa ihannetta eli eräänlaista päämäärää. Tämän näkökulman syvempi tarkastelu mahdollistaisi psykologisen tutkimuksen tekemisen. Omaan kokemukseensa perustuen Larsson tiesi, miksi Lilla Hytnäsin elämä oli ihanteellista. Kuvatut henkilöt eivät kuitenkaan esiinny täydellisinä vaan luonnollisina ja inhimillisinä. Se tekee teoksen kirjallisesta ja kuvallisesta kombinaatiosta rehellisyydessään arvokkaan, mutta samalla myös helposti lähestyttävän. Ne peruselementit, joita teoksessa esitetään, ovat kaikkien tuntemia ja kaipaamia., vaikka niillä voi olla monia eri ilmenemismuotoja. *Ett hem* -teoksen esittämässä kotikäsitelyssä liikutaan samalla alueella Goethen ajatuksen kanssa, jossa inhimillisen olemuksen uskonnollisuus yhdistyy moraalisuuteen ja esteettisyyteen. Erich Hellerin sanoin:

”Vain sen kautta maailma voi näyttäytyä ihmisen kotina, vaikuttamatta liian suurelta suhteessa hänen merkityksettömyyteensä tai liian pienenä hänen suuruudelleen; ei liian fantastisena hänen järjelleen, eikä liian proosallisena hänen mielikuvitukselleen; ei liian hankalasti käsiteltävänä hänen tahdollaan, eikä liian epärakastettavana hänen tunteilleen.”¹⁷⁵⁴

Ett hem on kokonaisuus, joka on toteutettu herkkyydellä. Elämän hetkellisyys, ajan lopullisuus ja arjen vaikeudet tulevat näkyviin yhdessä onnen tunteiden ja syvän välittämisen kanssa. Ne tuodaan esiin huumorilla ja suurella ymmärtämyksellä sekä elämänviisaudella. Kiertyköön nyt tutkimus loppuun alussa käyttämäni Proustin kuvauksella ajan luonteesta. Hän maalaa nykyhetken muuttumista menneisyydeksi mieleenpainuvan kauniisti: tämä hetki häviää menneisyyteen kuin laivan taakseen jättämät aallot tasoittuvat ympäröivään mereen.¹⁷⁵⁵ Hän tarkoitti historiallisen hetken ja sen luoman tilan luonnetta; se avautuu edessämme ja sulkeutuu takanamme ajan edetessä. Tämä korostaa entisestään elämän hetkellisyyttä. *Ett hem* -teoksessa tuleekin monitasoisesti esille niin hetkien merkityksellisyys, kuin niiden sitominen historialliseen kontekstiinsa sekä henkilö- että yhteisötasolla. *Ett hem* on kuin riitti, jonka välittämästä ajasta tulee eräänlainen loppumaton tarina, jota arjen säännöt ja tavat ruodittivat, mutta jonka herättämää mielen kertomusta ei voi täysin hallita, sillä se elää jokaisen lukijan ja katsojan omissa mielikuvissa. Tämän tutkimuksen kannalta lineaarisen aikakäsityksen muokkaama historian tutkimus tuo kodin ideaalin kartoituksessa esiin elementtien

¹⁷⁵⁴ Cit. Henry Bacon, Tieteessä tapahtuu 2000/6 web-lehti. Viitattu 7.2.2010.

¹⁷⁵⁵ Teoksessa: *A la recherche du temps perdu* (1919).

merkityksen kokonaiskuvan luomisen kannalta. Historiallisen tiedon fragmentit eivät yksittäisinä ja hetkellisinä kerro tutkijalle koko totuutta, mutta tutkimusalueen rakenneosien hahmottaminen helpottaa niiden jäsentelyä ja kokonaisvaltaista tulkintaa. *Ett hem* -teoksen tulkintatasolla kaikki yksittäiset hetket, ajan iloinen juoksu, työntäyteisyys ja lopulta ajan loppuminen sekä ikuisuuteen kääntyminen, antavat rauhallisen ja seesteisen kuvan elämän kokemisesta. Lineaarinen aika kulkee kulkuaan, mutta teoksesta jäävät mieleen hetkien kulta-aarteet, erilaiset miellelyhtymät. Ne voivat johtaa katsojan koti-ideaalin kuvan muokkautumiseen, perusarvojen merkityksen huomaamiseen sekä läheisyyden ja turvallisuuden arvostamiseen. Tämä pätee myös tämän hetken katsojan kohdalla. Aloittaessaan uuden, toteuttajalähtöisen koti-ideaalin rakentamisen, siis jonkintasoisen muutoksen, vie teos edelleen eteenpäin yli sata vuotta sitten aloitettua prosessia.

Epilogi

*Suljen kirjan viimeisen
nostan hyllyyn
Tilaa teen.*

*Pesen pöydän
miettien*

*Tuon kynttilän.
Tahdon täytän
ja jalan kristallisen.*

*Kuulen: On matka uuteen alkanut
Pitkien päivien kaari
Rauhaan laskenut.*

*Dominoiva rytmi kaikkoaa,
Syvä sinisyys
jo yöksi raukeaa.*

*Tähdet yksitellen
esiin astuvat.
Puiden oksat mustat
silhuetit toistavat.*

*Lepään: Ottaa syliinsä yö
Lempeään halaukseensa sulkee,
ulkopuolelle
Jääköön kaikki työ*

*Liikun tuulessa: Virtaan
vastasyntyneen nupun aavistuksessa.
Nopeasti ja Lakkaamattomasti,
vastaa voimani ajattomuuteen.*

*Vaikeiden: pienenä,
Suuruuden puoleen kääntyen.*

*Kiitän: Hetki sitten kuoriutuneena,
kädellesi käperryn.
Ajatuksista väsyneenä,
– innostuneena,
Tuulenpuuskasta häkellyn.*

Ymmärrän: Uusi on jo tässä.

Lähdeluettelo

Päälähde

Larsson Carl: Ett Hem. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1899.

Kirjeenvaihto

Carlin kirjeet Karinille. Uppsala Universitetsbibliotek, Handskriftsarkivet. Uppsala.

Karinin kirjeet Carlille. Uppsala Universitetsbibliotek, Handskriftsarkivet. Uppsala.

Karinin kirjeet Hilda Bergöölle. Uppsala Universitetsbibliotek, Handskriftsarkivet. Uppsala.

Carlin ja Karinin kirjeet Carlin vanhemmille. Uppsala Universitetsbibliotek, Handskriftsarkivet. Uppsala.

Jungebeck-Grönlandin kirje Carl Larssonille 5.12.1909. Handskriftsarkivet, Uppsala Universitetsbibliotek.

Langewieschen kirje Bonnierille 30.12.1908. Bonniers Förlagsarkiv, Stockholm.

Bonnierin kirje Langewieschelle 19.1.1909. Bonniers Förlagsarkiv, Stockholm.

Kartat

Sundborns socken Sundborn nr 1-39, Geometrisk avmätning 1702. Lantmäteristyrelsens arkiv, Historiska Kartor.

Sundborns socken Sundborn nr 1-39, Avmätning på inägor Stora Hyttlös, 1699. Lantmäteristyrelsens arkiv, Historiska Kartor.

Sundborn J133-13F5j67, Ekonomiska kartan, 1965. Rikets allmänna kartverks arkiv, Historiska Kartor.

Karin Larssonin tekstiilit

Larsson Karin: Geometriskt inspirerad kudde, vävt kuddfodral. En gåva till dottern Lisbeth och hennes make Gustaf Brunkman. Privata delen av Carl Larsson-Gården, Sundborn.

Larsson Karin: Kaprifolkudden, finns förvarad i Carl Larsson-Gårdens arkiv, Sundborn.

Larsson Karin: Kudd till vändbänken i Ateljén, inget årtal. Carl Larsson-Gården, Sundborn. Planeringsritning finns.

Larsson Karin: Pottstolskudden. Gammelrummet, Carl Larsson-Gården, Sundborn.

Larsson Karin: Solroskudden, 1905. Matsalen, Carl Larsson-Gården, Sundborn.

Larsson Karin: Sundborn-filt, inget årtal. Gammelrummet och i Carls sovrum, Carl Larsson-Gården, Sundborn.

Kirjejulkaisut ja muistelmat

Bradley John Lewis: Ruskin's Letters from Venice 1851-1853. Yale University Press, New Haven 1955.

Henderson Philip: The Letters of William Morris. Ams Pr Inc, London 1950.

Junker Eva-Gun: Per-Johan Böklin till Fredrika Bremer 1832-1865, Fredrika Bremer till Per Johan Böklin våren 1834, ett brevvurval. Allhems Förlag, Malmö 1965.

Wollstonecraft Mary: Letters. Written during a short residence in Sweden, Norway and Danmark. Cassel & Company, London, Paris, New York & Melbourne 1889. Edited by Professor Henry Morley.

Muu Aikalaiskirjallisuus

Ahnfelt A.W. et.al: Svea. Folk-kalender för 1876. Albert Bonniers förlag Stockholm 1875.

Alegård Gustaf: Befolkningsfrågan genom tiderna, Studentföreningen Verdandis Småskrifter 301. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1926.

von Ammon F. A.: De Första Modersplikterna och den första Barnavården. Fahlcranz & Co. Stockholm 1884

Bang Gustav: Vår tid. Det moderna samhälls- och kulturlifvet skildradt för folket. Första delen. Albert Bonniers förlag, Stockholm 1911.

Bang Gustav: Vår tid. Det moderna samhälls- och kulturlifvet skildradt för folket. Andra delen. Albert Bonniers förlag, Stockholm 1911.

Barnens vän. A – B Holmbergs Boktryckeri, Stockholm 1902.

Barnens vän. A – B Holmbergs Boktryckeri, Stockholm 1903.

Barr Robert: Världens undergång. Översättning Benzon Karl. Teoksessa Red. Nyström Thorvald: Varia. Illustrerad månadskrift. Tredje årgången. Aktiebolaget Varias Förlag, Stockholm 1900.

Bebel August: Kvinnan i forntiden, nutiden och framtiden, B. Almqvist & J. Wiksell's boktryckeri, Uppsala 1885.

Bebel August: Kvinnan i forntiden, nutiden och framtiden, Björk & Börjessons Förlag Stockholm 1903.

Bebel August: Nainen ja sosialismi. Suom. Yrjö Sirola. Kotka 1907.

Bellamy Edward: En Återblick. 1906. Original 1887.

E-Book, Project Gutenberg: <http://www.gutenberg.org/etext/624> Viitattu 12.4.2010.

Bendixon Stig: Rousseau. En teckning av hans liv och verk. Albert Bonniers Boktryckeri Stockholm 1929.

Berg Henrik: Barnavård. Kommanditbolaget Chelius & Co, Stockholm 1910.

Berglund L.G.: Ett Lyckligt Hem och dess grundläggning. Nya Tryckeri-Aktiebolaget Stockholm 1905.

Bergman Johan: Den svenska nykterhetsrörelsen. Albert Bonniers Boktryckeri Stockholm 1905.

Bergström Ellen: Möblernas tyranni. Artikkeli teoksessa Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 6:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1893.

Bergström Richard: Hvad motsatserna lära. Artikkeli teoksessa Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 6:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1893.

Bergström Jöns Nilsson: "Arbeta!" Teoksessa Småbrukaren 1904 Vol. I. Tidning för det mindre jordbruket och dess binäringar samt för lantmännens andelsföretag och föreningsväsende. Stockholm 1904.

Beskow Natanael: Till de unga. Tankar och råd i några livsfrågor. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1910.

Bettex Frédéric: Naturvetenskap och Kristendom. J.A.Lindblads Förlag. Uppsala 1913.

Bibeln eller Den Heliga Skrift. Gamla och Nya Testamentet. De kanoniska böckerna. Översättning gillad och stadfäst av konungen den 2 oktober 1917. Evangeliska Fosterlandsstiftelsens Bokförlag, Stockholm 1917.

Beskow G.E. et.al.: Vintersol 1899 illustrerad kalender sjunde årgången. P. Palmquist Aktiebolag Stockholm 1898.

Björklund Gustaf: Kritik af materialismen. Ett efterlämnadt fragment. Teoksessa Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Sextonde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1907.

Björnbom Romson Märta: Föräldrarätt – föräldraansvar. En översikt av den nya lagstiftningen om rättsförhållandet mellan föräldrar och barn. Albert Bonniers boktryckeri, Stockholm 1924.

Bjørnson Bjørnstjerne: Engifte och månggifte. J. C. Frenckell & Sons boktryckeri, Helsingfors 1889.

Blumenthal M.: Om våra barns fostran och vård. C.P. Pålssons Boktryckeri, Stockholm 1912.

Red. Burling Ingeborg: Vem är det? – Svensk biografisk handbok 1957. Kungliga Boktryckeriet P. A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm 1957.

Bååth Albert Ulrik: Om sköldmör och valkyrior. Enligt fornkällorna. Artikkelsarja teoksessa Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 6:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1893.

Bååth-Holmberg Cecilia: Far och son. Ett hems historia. Skoglunds. Stockholm 1907.

Bååth-Holmberg Cecilia: En nationalhelgedom. Red. Wåhlin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Femtonde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1906.

Bremer Fredrika: Hertha eller "En själs historia". Original 1856. Askild & Kärnekull, Stockholm 1971.

Bäckström Arvid: Några rader om Carl Larsson med anledning af hans akvarellserie "Åt Solsidan". Teoksessa Konst och Konstnärer 1910, Fröleén & Komp. Stockholm 1910.

Campanella: City of the Sun. Civitas Solis. Original 1602. Teoksessa Ideal Commonwealths. The Colonial Press, New York 1901.

Carlberg Frigga: John Ruskin. Artikkeli teoksessa Red. Wåhlin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Sjunde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1898.

Cederschiöld Gustaf: Anteckningar och reflexioner av Om kvinnospråk och andra ämnen, Andra upplagan, C. W. K. Gleerups förlag, Lund 1917.

Charlier Carl Vilhelm Ludwig: Almanackan och tideräkningen. Albert Bonniers Boktryckeri, Stockholm 1894.

Collijn Isak: Nordisk Tidskrift för bok- och biblioteksväsen under medverkan av Ragnar Dahlberg, Helsingfors, Victor Madsen, København, Wilhelm Munthe, Oslo. Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Stockholm 1934.

Corfield William Henry: Sanitary Knowledge in 1800. The Office of the British Medical Journal. London 1901.

Dahlström Kata: Några ord om vår "Giftemålsbalk". Artikkelsarja teoksessa Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 6:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1893.

Davidsson I.A.: Kvinnans historia. Idun-lehden marras-joulukuun numerot 1899. Teoksessa Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 12:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1899.

Duffey Eliza Bisbee: Hvad hvarje qvinna bör veta – En bok för qvinnor af en qvinna, R. Stjernholms förlag, Köpenhamn 1894.

Dumrath Oskar Heinrich: Det XIX Århundradet i ord och bild. Politisk och kulturhistoria. I, II och III. Hugo Gebergs Förlag, Iduns Kungliga Hofbokstryckeri AB, Stockholm 1901.

Dumrath Oskar Heinrich: Universum. Det oändligt stora och det oändligt lilla. Skildringar från naturens olika områden. Björck & Börjesson. Victor Petterssons Bokindustriaktiebolag, Stockholm 1914.

Düben Gunilla V.: Hem och hemlöshet. Artikkeli teoksessa Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. 15:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1902.

Ehrensverd Augustin: Det fria konsternas filosofi. Teoksessa Meyer Ernest: Ett urval ur Sveriges klassiska litteratur. Tredje bandet. Ivar Häggströms Boktryckeri. Stockholm 1890.

Ejdestam Julius: Samling kring bordet. Rabén & Sjögren. Ronzo Boktryckeri, Stockholm 1976.

Emigrationsutredningen. P.A. Norstedt, Stockholm 1911.
Emigrationsutredningens Bilaga VII.

Myös Harvard University:

<http://pds.lib.harvard.edu/pds/view/4948343?n=1&imagesize=1200&jp2Res=.25>

Erixon Sigurd: Hälsingarnas hem. Teoksessa Svenska Turistföreningens Årsskrift 1923, Wahlström & Widstrand, Stockholm 1923.

Falstedt Amalia: Utställning. Teoksessa Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 12:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1899.

Fletcher Sir Banister, Fletcher Major H. Phillis: Architectural Hygiene or Sanitary Science as Applied to Buildings. Sir Isaac Pitman & Sons. Ltd. London 1933.

Forsslund Karl-Erik: Storgården. Mitt hem är min kyrka. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1928. Nionde upplaga. Första upplaga 1900.

Forsslund Karl-Erik: Storgårdsblomster. Isaac Marcus´ Boktr.-Aktiebolag, Stockholm 1909. Första upplaga 1901.

Forsslund Karl-Erik: Med Dalälven från källorna till havet. D. 3. Söder Dalälven. Bok 3. Sundborn. Å & Å förlag, Stockholm 1931.

Frey Erik: Frånskilda hustrur. Artikkeli teoksessa Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 6:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1893.

Fries Carl: Genom Väster- och Österdalarna. Teoksessa Svenska Turistföreningens Årsskrift 1926, Wahlström&Widstrand Centraltryckeriet, Stockholm 1926.

Fries Carl: På Kroppefjäll. Teoksessa Svenska Turistföreningens Årsskrift, Dalsland. Red. Fries Carl. Centraltryckeriet, Esselte ab, Stockholm 1936.

Främmande ord i Svenska språket - Folkets Uppslagsbok. Tryckeriaktiebolaget Fram, Stockholm 1927.

För ungdomen och hemmet. Tredje upplaga. Nya Tryckeri Bolaget, Stockholm 1924.

Gagner Marie Louise: Svenska författare. Deras liv och verksamhet, Skildrade för barn och ungdom i hem och skola. Del II. Sjätte tryckningen. P. A. Norstedt & söners förlag, Stockholm 1925.

Geijer Erik Gustaf: Samlade skrifter. P.A. Norstedt & söner, Stockholm 1923.

Gerling Reinh.: Min nervositet. Huru den uppkom och huru jag botade den. Jämte ett tillägg: Några av de allmännaste nervösa sjukdomstillstånden. Andra upplagan. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1915.

Gerling Reinh.: Män som vi ej skola gifta oss med. A.-B. Thelin & Beckman, Boktryckeri, Stockholm 1934.

Göransson N.J.: I vår tids lifsfrågor. Artikkeli teoksessa Red. Wählin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Nionde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1900.

Hammarlund Emil: Svensk Läraretidning. 13:e årgång. Svensk Läraretidnings Förlagsaktiebolag, Stockholm 1894.

Hammarlund Emil: Svensk Läraretidning. 14:e årgång. Svensk Läraretidnings Förlagsaktiebolag, Stockholm 1895.

Hammarlund Emil: Svensk Läraretidning. 16:e årgång. Svensk Läraretidnings Förlagsaktiebolag, Stockholm 1897.

Hammarlund Emil: Svensk Läraretidning. 17:e årgång. Svensk Läraretidnings Förlagsaktiebolag, Stockholm 1898.

Hammarlund Emil: Svensk Läraretidning. 20:e årgång. Svensk Läraretidnings Förlagsaktiebolag, Stockholm 1901.

Hammarlund Emil: Svensk Läraretidning. 21:e årgång. Svensk Läraretidnings Förlagsaktiebolag, Stockholm 1902.

Hasselberg Per: Carl Larsson. Teoksessa Nornan Svensk kalender för 1884 den elfte årgången. Fr. Skogslunds Förlag. Ivar Hågströms Boktryckeri, Stockholm 1884.

Hartmann Berthold: Undersökning af Barnets Föreställningskrets såsom den första undervisningens naturenlige grundval. Öfversättning af Oskar N. Levan. E. Malmströms Boktryckeri, Lund 1898.

von Heidenstam Verner: Sankt Göran och draken: berättelser. Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 1900.

Hellström Carl: När Svenska armén sist drog i fält; för hundra år sedan. Teoksessa Bonniers Månadshäften 1913. Illustrerad tidskrift för familjen. Sjunde årgången. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1913.

Hennings Beth: Ögonvittnen om Gustav III. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1960.

Hilderbrand Hanz: En museifråga. Artikkeli teoksessa Red. Wählin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Sjunde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1898.

Hildebrand Hans: Världshistoria. Människosläktets utveckling i stat och samhälle, i kultur och vetenskap. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1918.

Hellquist Elof: Svensk Etymologisk ordbok. C. W. K. Gleerups förlag. Berlingska boktryckeriet, Lund 1922.

Hofberg Herman, tillökad av J.P.Velander: Genom Sverige bygder, Albert Bonniers förlag Stockholm 1896.

Hofberg Herman: Svenskt Biografiskt Handlexikon. Ny Upplaga. Del I-II. Albert Bonniers Boktryckeri, Stockholm 1906.

Holmberg Teodor: Intryck från en studieresa i Tyskland och Österrike. Teoksessa Hammarlund Emil: Svensk Lärartidning. Illustrerat veckoblad för folkundervisningen. Iduns Kungl. Hofboktryckeri, Stockholm 1903.

Holmgren A.M: Om kvinnoakspionjären Fredrika Bremer. Albert Bonniers Boktryckeri Stockholm 1922.

Hutchinson Arthur Stuart-Menteth: Radiums mysterium. Teoksessa Red. Nyström Thorvald: Varia. Illustrerad månadsskrift. Sjätte årgången. Aktiebolaget Varias Förlag, Stockholm 1903.

Hvar 8 Dag. F.A.B. Hvar 8 Dags Tryckeri, Göteborg 1905.

Högbom A. G: Huru naturen danat Sverige. Teoksessa Sveriges Rike, Handbok för det Svenska Folket. Centraltryckeriet, Stockholm 1900.

Högbom A. G: Om Sveriges Bergsbruk. Teoksessa Sveriges Rike, Handbok för det Svenska Folket. Centraltryckeriet, Stockholm 1900.

Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 6:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1893.

Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 10:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1897.

Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 12:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1899.

Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 15:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1902.

Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 20:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1907.

Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. 40:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1927.

The Illustrated London News 1861, George C. Leighton, London 1861.

Kamke Hanna: Barnet och dess vård och uppfostran. Oscar L. Lamms Förlag, Stockholm 1885.

Kamke Hanna: Det bästa åt våra barn. Artikkeli teoksessa Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 6:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1893.

Kamke Hanna: Släkten är värst. Artikkeli teoksessa Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 6:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1893.

Kamke Hanna: "Tidigt i säng". Artikkeli teoksessa Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 6:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1893.

Karadja Maria: Det sjätte sinnets uppodling. Artikkeliisarja teoksessa Red. Nyström Thorvald: Varia. Illustrerad månadskrift. Tredje årgången. Aktiebolaget Varias Förlag, Stockholm 1900.

Kellgren A.G: De i Sverige stort odlade Kulturväxterna. Kort översikt af växtodlingen. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1904.

Key Ellen: Osjälfviskhet eller själfviskhet? Artikkeli teoksessa Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 6:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1893.

Key Ellen: Individualis och socialism. Några tankar om De få och De många. Albert Bonniers Boktryckeri, Stockholm 1895.

Key Ellen: Skönhet för alla, fjärde upplagan. Rekolid 2003. Första upplaga 1897. Albert Bonniers Boktryckeri, Stockholm 1908.

Key Ellen: Om patriotismen. Teoksessa Vintergatan. Samling af skrifter på vers och prosa. Sveriges Författar Förening, P. A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm 1897.

Key Ellen: Det tjugonde århundradets kvinna. Artikkeli teoksessa Red. Wåhlin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Sjunde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1898.

Key Ellen: Patriotism och läseböcker. Artikkeli teoksessa Red. Wåhlin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Sjunde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1898.

Key Ellen: Om sommaren sköna när marken hon gläds... Teoksessa Wåhlin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Nionde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1900.

Key Ellen: Folket och konsten. Teoksessa Red. Nyström Thorvald: Varia. Illustrerad månadsskrift. Tredje årgången. Aktiebolaget Varias Förlag, Stockholm 1900.

Key Ellen: Fredsrörelsen och kulturen. Albert Bonniers Boktryckeri Stockholm 1908.

Key Ellen: Kvinnorörelsen. Albert Bonniers Förlag. Aktiebolaget Fahlcrantz' Boktryckeri, Stockholm 1909.

Key Ellen: Tal till Sverges ungdom. Frams Förlag, Stockholm, Tryckeriföreningen Smålands Boktryckeri, Jönköping 1910.

Key Ellen: Barnets Århundrade I. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1911.

Key Ellen: Barnets Århundrade II. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1912.

Key Ellen: Missbrukad Kvinnokraft och Kvinnopsykologi. Albert Bonniers Förlag Stockholm 1914.

Key Ellen: Kvinnornas del i moralens utveckling I Återblick. Albert Bonniers Boktryckeri Stockholm 1920.

Key Ellen: Kvinnornas del i moralens utveckling II Framtidsblick. Albert Bonniers Boktryckeri Stockholm 1920.

Kruse John: Om bildande konst och uppfostran. Artikkeli teoksessa Wåhlin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Nionde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1900.

Kylander T.F.: Tidskrift för Folkundervisningen. P-A. Norstedts & Söners Förlag, Stockholm 1900.

Red. Körner Julius: Elektroteknik - Teknisk Tidskrift. Häfte 8, Årgång 1932. Norrköpings Tidningars Aktiebolag, Norrköping 1932.

Lagerlöf Selma: Hemmet. Teoksessa Liljecronas hem. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1953. Alkuperä. 1911.

Lagerstedt Lotten: Kokbok för skolkök och enkla hem jämte korta anvisningar af huslig ekonomi. Första Uppgången 1892. P.A. Norstedts Förlag, Stockholm 1909.

Langlet Mathilda: Debet och kredit i hushållning. Teoksessa Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgivet af Frithiof Hellberg. 12:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1897.

Larsson Carl: Från Stockholm till Messina. Teoksessa Svea. Folk-kalender för 1887. Fyrtiotredje årgången. Albert Bonniers förlag, Stockholm 1886.

Larsson Carl: Larssons. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1902.

Larsson Carl: Spadarvet. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1906.

Larsson Carl: Svenska Kvinnan genom Seklen, Iduns Förlag, Stockholm 1907.

Larsson Carl: Das Haus in der Sonne. Karl Robert Langewiesche Verlag, Düsseldorf & Leipzig 1909.

Larsson Carl: Åt solsidan. I. Pajanos 1910. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1915.

Larsson Carl: Andras Barn. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1913.

Larsson Carl: "Carl Larssons hem i Sundborn. Skildrad af honom själv." Svenska hem i ord och bilder, augusti 1916.

Larsson Carl: De mina och Annat gammalt krafs. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1919.

Larsson Carl: Jag. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1931.

Larsson Carl: Från Stockholm till Messina. Inledning av Georg Svensson. Sällskapet Bokvännerna, Stockholm 1948.

Larsson Carl: När Sancta Lucas kommer teoksessa Nornan Svensk kalender för 1900 den tjugosjunde årgången. Ivar Högströms Boktryckeri Stockholm 1899.

Larsson Hans: Rousseau och Pestalozzi. I våra dagars pedagogiska brytningar. Albert Bonniers boktryckeri, Stockholm 1920.

Laurin Carl Gustaf: Carl Larsson. Teoksessa Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Tolfte Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1903.

Laurin Carl Gustaf: Barnet i liv och konst. Norstedts, Stockholm 1938.

Lehmann Edvard: Myter och sagor på väg genom världen. Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm 1925.

Lennstran Victor Emanuel: Gyllene ord. Sentenser och maximer till själens och sinnets förädling samlade från flera hundra in- och utländska författare. C.e. Fritzes K. Hofbokhandel, Gernandts Boktryckeri-Aktiebolag, Stockholm 1883.

Lind Gustaf: Småbrukarens trädgårdsbok. Handledning vid skötseln af trädgårdar vid mindre landbruk och egna hem. Almqvist&Wiksell's Boktryckeri AB. Uppsala 1910.

Lindgren Axel: Konst och samhället. Vardagslivets estetik. Bröderna Lagerströms Förlag, Stockholm 1913.

Lindgren Hellen: Verner von Heidenstams nyaste arbeten. 2. Sankt Göran och Draken. Artikkeli teoksessa Wåhlin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Nionde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1900.

Lindell Per: Likbränning eller begravning? Studentföreningen Vernandis Småskrifter 31. Andra upplagan. Albert Bonnier, Stockholm 1893.

Locke John: Tankar om uppfostran. Svensk översättning av J.Reinius. *Andra, genomsedda upplagan*. Original 1693. A .V .Carlsons Förlag, Stockholm 1926.

Lundberg Oskar: Ur Västmanlands forntid. Teoksessa Svenska Turistföreningens Årsskrift 1918. Wahlström&Widstrand Centraltryckeriet, Stockholm 1918.

Ludovici Anthony M: Notes on "Thus Spake Zarathustra". Teoksessa Nietzsche Friedrich: Thus Spake Zarathustra. A Book for All and None. Transl. Thomas Common. T. N. Foulis, Edinburgh 1909.
Myös Gutenberg org. http://www.gutenberg.org/files/1998/1998-h/1998-h.htm#2H_INTR.

DeMause Lloyd: The History of Childhood. Northvale, New Jersey 1995.

Marden Orison Swett: Kvinnan och hemmet. P.A.Norstedt&Söners förlag, Stockholm 1921.

Melander: Helsovård. Naturmedicinska studier och iakttagelser, särskild öfver barns fysiska vård. A.L. Normans Förlag, Stockholm 1873.

Meredith George: The Ordeal of Richard Feverel. (First published 1859) Penguin Books, England 1998.

Red. Meyer Ernest: Svenska Parnassen. Ett urval ur Sveriges klassiska litteratur. Tredje bandet. Ivar Häggströms Boktryckeri. Stockholm 1890.

Mill John Stuart: Förtrycket av kvinnorna. Översättning Mansén Elisabeth. ScanBook Ab, Falun 2008.

Moberg Gustaf: Om lek. Några vanliga lekar och deras användning. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1926.

Molin Adrian: Man och kvinna. Särtryck ur "Svenska spösmål och kraft" med benäget medgifvande af författaren och Hugo Gebers Bokförlag utgifvet af Ungsvenska Förbundet. Nya Tryckeri-Aktiebolaget, Stockholm 1913. Alkuperäisteos Svenska spösmål och kraft julkaistiin 1906.

Red. Molin Adrian: Svenska Allmogeheim. C.E. Fritzes Bokförlags A.-B, Stockholm 1909.

Morris William: Konst & Politik. Alkuperäisjulkaisu 1890-luku. Förord Kessle Gun. Gidlunds Avesta 1977.

Morris William: Nytt från en ny värld eller En epok av vila. Några kapitel ur en utopisk berättelse. Axlings Tryckeri AB, Södertelje 1978. Original: News from Nowherw, or An Epok of Rest; being Some Chapters from a Utopian Romance, 1890.

Morris William: Art and Industry in the Fourteenth Century. Kokoelmateoksessa Architecture, Industry and Wealth. Selected by Freedberg Sydney J. Garland Publishing Inc. New York 1978.

Morris William: The Influence of Building Materials upon Architecture. Kokoelmateoksessa Architecture, Industry and Wealth. Selected by Freedberg Sydney J. Garland Publishing Inc. New York 1978.

Morris William: The Lesser Arts. Kokoelmateoksessa Hopes and Fears for Art. Five Lectures delivered in Birmingham. London and Nottingham 1878-1881. Orig. Ellis and White, London 1882. Selected by Freedberg Sydney J. Garland Publishing Inc. New York 1979.

Nelson Axel: Om den svenska bondepraktikans ursprung. Teoksessa Collijn Isak: Nordisk Tidskrift för bok- och biblioteksväsen under medverkan av Ragnar Dahlberg, Helsingfors, Victor Madsen, København, Wilhelm Munthe, Oslo. Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Stockholm 1934.

Nietzsche Friedrich: Twilight of the Idols (1889). Trans. Duncan Large. Oxford University Press, Oxford 1998.

Nietzsche Friedrich: Thus Spake Zarathustra. A Book for All and None. Transl. Thomas Common. T. N. Foulis, Edinburgh 1909. Gutenberg org.
http://www.gutenberg.org/files/1998/1998-h/1998-h.htm#2H_INTR.

Nordensvan Georg: Barnsligheter. Teoksessa Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 6:te Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1893.

Nordensvan Georg: Carl Larsson. Teoksessa Nornan Svensk kalender för 1884 den elfte årgången. Fr. Skogslunds FörlagIvar Hågströms Boktryckeri Stockholm 1884.

Nordensvan Georg: Carl Larsson. En studie. Aktiebolaget Ljus. Centraltryckeriet, Stockholm 1901.

Nordensvan Georg: Carl Larsson. Albert Bonniers Förlag Stockholm 1906.

Nordensvan Georg: Carl Larsson Första delen 1853-1890. P.A.Norstedt&Söners förlag, Stockholm 1920.

Nordensvan Georg: Figge. Original samlat upplaga 1909. Albert Bonniers Förlag Stockholm 1923.

Nordensvan Georg: Svensk konst och Svenska konstnärer i nittonde århundradet. II. Från Karl XV till sekelslutet. Alb. Bonniers Boktryckeri, Stockholm 1928.

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Gernandts boktryckeri-aktiebolag, Stockholm 1876.

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Gernandts boktryckeri-aktiebolag, Stockholm 1881.

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Gernandts boktryckeri-aktiebolag, Stockholm 1883.

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Gernandts boktryckeri-aktiebolag, Stockholm 1885.

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Gernandts boktryckeri-aktiebolag, Stockholm 1887.

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Gernandts boktryckeri-aktiebolag, Stockholm 1894.

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Redaktör: Meijer Bernhard. Gernandts boktryckeri-aktiebolag, Stockholm 1904.

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Redaktör: Th. Westrin Gernandts boktryckeri-aktiebolag, Stockholm 1907.

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Redaktör: Th. Westrin Gernandts boktryckeri-aktiebolag, Stockholm 1908.

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Redaktör: Th. Westrin Gernandts boktryckeri-aktiebolag, Stockholm 1913.

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Redaktör: Th. Westrin Gernandts boktryckeri-aktiebolag, Stockholm 1915.

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Redaktör: Th. Westrin Gernandts boktryckeri-aktiebolag, Stockholm 1917.

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Redaktör: Th. Westrin Gernandts boktryckeri-aktiebolag, Stockholm 1920.

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Redaktör: Th. Westrin
Gernandts boktryckeri-aktiebolag, Stockholm 1921.

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. Redaktör: Th. Westrin,
Fahlstedt E., Söderberg V. Gernandts boktryckeri-aktiebolag, Stockholm 1923.

Nordiska Museet, Uppmark Gustaf: Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift. Kongliga
Boktryckeriet, P-A. Norstedts & Söner, Stockholm 1924.

Nordström Johan: Hvem har skrifvit Bröllopps Beswärs IhogKommelsze? Teoksessa
Samlaren, Svenska Litteratursällskapets arbetsutskott. Almqvist & Wiksells Boktryckeri
Ab, Uppsala 1914.

Nordström Johan: Bihang: Bröllopps Beswärs IhogKommelsze och tvenne bröllopsdikter
af Johannes Rudhelius. Teoksessa Samlaren, Svenska Litteratursällskapets arbetsutskott.
Almqvist & Wiksells Boktryckeri Ab, Uppsala 1914.

Nornan Svensk kalender för 1880 den sjunde årgången. Ivar Högströms Boktryckeri
Stockholm 1879.

Nornan Svensk kalender för 1884 den elfte årgången. Fr. Skogslunds FörlagIvar Högströms
Boktryckeri Stockholm 1884.

Nornan Svensk kalender för 1893 den tjugonde årgången. Ivar Högströms Boktryckeri
Stockholm 1892.

Nyblom Carl Rupert: Om betydelsen af uttrycken idealism och realism inom poesi och
konst. Teoksessa Svensk Literatur-tidskrift. Tredje årgången. W. Schultz' Boktryckeri.
Upsala, 1867.

Nyblom Carl Rupert: Svensk Literatur-tidskrift. Tredje årgången. W. Schultz' Boktryckeri.
Upsala, 1867.

Red. Nyström J. F.: Sveriges Rike, Handbok för det Svenska Folket. Centraltryckeriet,
Stockholm 1900.

Red. Nyström Thorvald: Varia. Illustrerad månadskrift. Tredje årgången. Aktiebolaget
Varias Förlag, Stockholm 1900.

Red. Nyström Thorvald: Varia. Illustrerad månadskrift. Fjärde årgången. Aktiebolaget
Varias Förlag, Stockholm 1901.

Red. Nyström Thorvald: Varia. Illustrerad månadskrift. Femte årgången. Aktiebolaget
Varias Förlag, Stockholm 1902.

Red. Nyström Thorvald: Varia. Illustrerad månadskrift. Sjätte årgången. Aktiebolaget
Varias Förlag, Stockholm 1903.

Red. Ohldén A.: Fyrbåken illustrerad kalender för svenska hem. J.A. Lindblads Förlag
Köping 1905.

Oldenburg Bertil: Hur en bok tillkommer. Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm 1923.

Von Post Rikard Alexander: Om vården av späda barn. Albert Bonniers boktryckeri, Stockholm 1901.

Von Post Rikard Alexander: Livets fiender förr och nu. Litet medicinsk statistik från sista mansålder. Albert Bonniers boktryckeri, Stockholm 1927.

Rickhardson G: Kulturkamp och klasskamp. Ideologiska och Sociala motsättningar i Svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet. Studia Historica Gothoburgensia 2. Akademiförlaget, Göteborg 1963.

Robinson Joseph: Sanitary Inspectors' Practical Guide with Inspection of Lodging-Houses (under sanitary acts) and the Safe of Food & Drugs Amendment Act 1879. Shaw & Sons, London 1887.

Rodhe B.C.: Om villkoren för Ett Lyckligt Äktenskap. Centraltryckeriet, Stockholm 1889.

Rogers W.S.: Målarkonst I reklamens tjänst. Original: Book of the Poster. Teoksessa

Roosval Albin: Konst och konstnärer 1910. Fröléen & Comp. Stockholm 1910.

Rosberg J. E.: Nordiskt kynne. Jämförande karakteristiker. Söderström & C:o Förlagsaktiebolag. Tammerfors Handelstryckeri, Tammerfors 1931.

Roth A.: Om böcker och läsning. Teoksessa: Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. 12:te Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1899.

Rousseau Jean Jaques: Emil eller Om uppfostran I-II. Svensk översättning av C. A. Fahlstedt. Stockholm, Björck & Börjesson, 1912.

Ruskin John: Hvad vi skola älska och vårda – tankar om naturen och uppfostran. Centraltryckeriet Stockholm 1900.

Ruskin John: Luonto ja ihminen. Poimintoja eri teoksista. Suomentanut Vihtori Lehtonen. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1911.

Rydberg Viktor: Dikter. Red. Linberger Örjan. Svenska Akademien och Bokförlaget Atlantis, Stockholm 1996. Alkuperäiset runoteokset 1882 ja 1891.

Rydberg Viktor: Skrifter af Viktor Rydberg, XI. Medeltidens magi. Jehovatjänsten hos hebreerna. (Jämte tillägg) Ur patriarkernas släktafla. Fjärde upplagan. Albert Bonniers Förlag. Göteborgs Handelstidnings Aktiebolags Tryckeri, Göteborg 1902.

Rydberg Viktor: Skrifter af Viktor Rydberg, I. Dikter. Nionde upplagan. Alb. Bonniers boktryckeri, Stockholm 1914.

Sage Russel: Konsten att tjäna pengar. Teoksessa Nyström Thorvald: Varia. Illustrerad månadskrift. Tredje årgången. Aktiebolaget Varias Förlag, Stockholm 1900.

Sandström Anna: Natur och arbetsliv i Svenska bygder. P. A. Norstedt & söner, Stockholm 1908.

Schönberg Gustav: Arbetarefrågan. Öfversatt med tillägg af C.O.Montan. Z. Hægström, Stockholm 1877.

Sederholm Jakob Johannes: Arbetets vetenskap. Schildt, Borgå 1915.

Shaw George Bernard: "The Economic Basis of Socialism". Original 1889. Teoksessa Ed. Ledger Sally, Luckhurst Roger: The Fin de Siécle. A Reader in Cultural History c. 1880-1900. Oxford University Press, Oxford 2000.

Sievald H.: Om kroppsaga. Stockholm 1932.

Sjögren O: Gustav Vasa, ett 400-års-minne. FRÖLÉEN & COMP, P. Palmquists Aktiebolag, Stockholm 1896.

Siösteen Gustaf: Den industriella arbetarfrågan. Albert Bonniers boktryckeri, Stockholm 1904.

Skarstedt Waldemar: Nykterhetsrörelsens Banerförare. Biografier af nutida Svenska Nykterhetskämpar. N. J. Schedins Bokförlag Iduns Kungl. Hofboktryckeri, Stockholm 1903.

Skjöldebrand A.: Den tekniska utvecklingen under den senaste 25 åren. Teoksessa Svenska tidningsutgivare föreningen 50 år. Minneskrift utgiven med anledning av föreningens femtioårsjubileum den 31 maj 1948. Victor Pettersons Bokindustriaktiebolag, Stockholm 1948.

Sommarin Emil: Skråtvånget. Ett blad ur den svenska arbetsklassens äldre historia. Albert Bonniers boktryckeri, Stockholm 1904.

Stadling J.: Leo Tolstoi om uppfostringsfrågan. 5. Kritik och svar. 30.3.1898. Artikkeli teoksessa Hammarlund Emil: Svensk Läraretidning. 17:e årgång. Svensk Läraretidnings Förlagsaktiebolag, Stockholm 1898.

Starbäck C. Georg, Bäckström P. O. :Berättelser ur svenska historien. Nionde bandet. F. & G. Beijers Förlag. Tryckt hos A. L. Normans Boktryckeri-Aktiebolag, Stockholm 1886.

Steffen Gustaf F.: Sociala studier. Försök till belysning af nutidens samhällsutveckling. Hugo Gebers Förlag. Isaac Marcus' Boktr.-Aktiebolag, Stockholm 1905-1908.

Steffen Gustaf F.: Normalarbetsdagen. Albert Bonniers boktryckeri, Stockholm 1907.

Strindberg August: Tjänstekvinnans son I. Original 1886. Biblioteksförlaget AB, Malmö 1983.

Strindberg August: Röda Rummet. Skildringar ur Artist- och Författarlivet. Albert Bonniers förlag Stockholm 1879.

Strindberg August: Till Damaskus. C. & E. Gernandts Förlags Aktiebolag, Stockholm 1898.

Strindberg August: Likt och Olikt, del II. Sociala och kulturkritiska uppsatser från 1880-talet. Albert Bonniers förlag Stockholm 1913.

Strindberg August: Det nya riket. Skildringar från attentatens och jubelfesternas tidevarv. Samlade skrifter av August Strindberg, Tionde delen. A.-B. Fahlcrantz' boktryckeri, Stockholm 1913.

Strindberg August: Bland franska bönder, Subjektiva reseskildringar, Albert Bonniers förlag Stockholm 1914.

Strindberg August: Efterslätter. Samlade skrifter av August Strindberg. Femtiofjärde delen. Alb. Bonniers boktryckeri, Stockholm 1920.

Stone Lawrence, Stone Jeanne C. Fawtier: An open elite? England 1540-1880. Clarendon Press, Oxford 1984.

Sundbärg Gustav: Sveriges land och folk. Historisk-statistisk handbok på offentligt uppdrag. Kungl. boktryckeriet. P. A. Norstedt & söner, Stockholm 1901.

Sundbärg Gustav: Det Svenska Folklynnet. P. A. Norstedt & söners förlag, Kungl. hofboktryckeriet Iduns tryckeri A.-B, Stockholm, 1911.

Sundbärg Gustav: Statareklassen. Tankar i utvandringsfrågan. Kungl. boktryckeriet P. A. Norstedt & söner, Stockholm 1913.

Sundsvalls Tidning, Årgång 1888. Sundsvall. Mikrofilmade svenska dagstidningar, Kongliga Biblioteket, Stockholm.

Svea. Folk-kalender för 1887. Fyrtiotredje årgången. Albert Bonniers förlag, Stockholm 1886.

Svenska Famil-Journalen, Årgång 1875. Familj-Journalens Boktryckeri-Aktiebolag. Stockholm 1875.

Svenska Famil-Journalen, Årgång 1877. Familj-Journalens Boktryckeri-Aktiebolag. Stockholm 1877.

Svenska Litteratursällskapets Arbetsutskott: Samlaren, Trettonde årgången, Akademiska Boktryckeriet Edv. Berling, Uppsala 1892.

Svenska siare och skalder eller grunddragen af Svenska Vitterhetens häfder. Intill och med Gustav III:s tidevarf. Leffler och Sebell, Upsala, 1841.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1909. Wahlström&Widstrand Centraltryckeriet, Stockholm 1909.

Swedenborg Emmanuel: Äktenskapliga kärleken och dess motsats.... de amore conjugiali ... VISHETENS FÖRNÖJELSER angående ÄKTENSKAPLIGA KÄRLEKEN hvarefter följa GALENSKAPENS VÄLLUSTER angående HORISKA KÄRLEKEN. Från latinska urskriften af år 1768 öfversatt af C. J. N. MANBY. Nykyrkliga bokförlaget, Stockholm 1895.

Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande: Läsning för Svenska Folket. Tjugofemte bandet. P. A. Norstedt & söner, Stockholm 1914.

Tarde Gabriel: Glädjens sociala betydelse. Original La Revue Bleue. Teoksessa Red. Nyström Thorvald: Varia. Illustrerad månadskrift. Sjätte årgången. Aktiebolaget Varias Förlag, Stockholm 1903.

Tegnér Esaias: Nattvardsbarnen, P. A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1881.

Tegnér Esaias: "Om lärosätet". Teoksessa Samlade skrifter. Ny kritisk upplaga kronologiskt ordnad. Sjätte delen 1827-1830. Ewert Wrangel och Fredrik Böök, Stockholm 1922.

Thoreau Henry David: Walden and on the Duty of civil disobedience. Original 1854. The Project Gutenberg EBook: <http://www.gutenberg.org/files/205/205-h/205-h.htm> Release Date: July 12, 2008 [EBook #205]. Viitattu. 20.9.2009.

Thoreau Henry David: Walden. Natur & Kultur, Stockholm 2009.

Tidningen Husmoderns Redaktion: Husmoderns Gyllene Bok I-II. Åhlén & Åkerlunds förlag, Stockholm 1927.

Tidningen Husmoderns Redaktion: Husmoderns Gyllene Bok III-IV. Åhlén & Åkerlunds förlag, Stockholm 1927.

Tidningen Husmoderns Redaktion: Husmoderns Gyllene Bok V-VI. Åhlén & Åkerlunds förlag, Stockholm 1927.

Tidningen Husmodern: Husmoderns Bok om kök och köksinredningar. Åhlén & Åkerlunds förlag, Stockholm 1927.

Tolstoy Lev Nikolayevich: The Kreuzer Sonata and Other Stories. Original 1889. Project Gutenberg. <http://www.gutenberg.org/etext/689> Viitattu 1.8.2009.

Topelius Zacharias: Hertiginnan af Finland Alb. Original A. W. Gröndahl, Helsingfors 1850. Bonniers boktryckeri, Stockholm 1899.

Topelius Zacharias: Fältskärns berättelser. Femte cykeln. Fritänkaren. Aftonstormar. Morgonljusning. Samlade skrifter af Zacharias Topelius, trettonde delen. Illustrerad af Carl Larsson och Albert Edelfelt. Alb. Bonniers boktryckeri, Stockholm 1901.

Vallgren Ville: Ville Vallgrens ABC-bok med bilder. Frenckelska Tryckeriaktiebolaget Helsingfors 1916.

Vasenius Valfrid: Individualism och uppfostran. Tidskrift utgifven af Pedagogiska Föreningen i Finland. Helsingfors 1903.

Verne Jules: Robur valloittaja. WSOY, Porvoo-Helsinki 1975.

Wahlenberg Anna: Två hustrur. Original 1899. Åhlen & Åkerlund, Stockholm 1931.

Waldenström Paul Peter: Paul Peter Waldenströms minnesanteckningar 1838-1875. Samlade och ordnade av Bernhard Nyrén. Svenska Missionsförbundets Förlag. Svenska Tryckeriaktiebolaget, Stockholm 1928.

Wallander Alf: Om smaken i våra Svenska hem. Teoksessa Red. Nyström Thorvald: Varia. Illustrerad månadskrift. Tredje årgången. Aktiebolaget Varias Förlag, Stockholm 1900.

Wallin Johan Olof: Dödens Ängel. C.E.Fritze´s K.Hofbokhandel, Stockholm 1887.

Warburg Karl: Svensk Litteraturhistoria i sammandrag. Kungl. Boktryckeriet P.A.Norstedt & Söner, Stockholm 1904.

Warburg Karl: Carl Snoilsky - hans lefnad och skaldskap. Hugo Gebers Förlag, Stockholm 1905.

Walden Karl: Carl Larsson "Ett hem i Dalarne". Teoksessa Wåhlin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Nionde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1900.

Red. Warburg Karl: Svensk Litteraturhistoria i Sammandrag. LÄROBOK FÖR SKOLOR OCH SJÄLFSTUDIUM AF KARL WARBURG. Kongliga Boktryckeriet P. A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm 1904.

Wenström Kerstin: Husmoderns kokbok. 28. Upplagan. B. Wahlströms Förlagstryckeri, Stockholm 1935. Första Upplaga troligen 1879.

White Ellen Gould: I den stora läkarens fotspår. Andra upplagan. Skandinaviska Förlags-Expedition, Stockholm 1910.

Wigert Inéz: Franska seder och svenska. Artikkelsarja teoksessa Idun. Illustrerad tidning för kvinnan och hemmet. Utgifven af Frithiof Hellberg. 6:e Årgång. Iduns Kungliga Hofbokstryckeri. Stockholm 1893.

Visted Kristofer: Vor gamle bondekultur. Cappelen, Kristiania 1908.

Wolf Eugen: Första färden med Grefve Zeppelins luftskepp. Teoksessa Wåhlin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Nionde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1900.

Red. Wåhlin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Sjunde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1898.

Red. Wåhlin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Nionde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1900.

Red. Wåhlin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Tionde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1901.

Red. Wåhlin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Elfte Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1902.

Red. Wåhlin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Femtonde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1906.

Red. Wåhlin Carl: Ord och Bild. Illustrerad Månadsskrift. Sextonde Årgången. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1907.

Öhrvall Hjalmar: Renlighet och frisk luft. Albert Bonniers boktryckeri, Stockholm 1900.

Östman Elisabeth: Iduns kokbok. Aktiebolaget Ljus, Isaac Marcus' Boktryckeriaktiebolag, Stockholm 1911.

Östberg Ragnar: Ett Hem. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1908.

Haastattelut

Halkola Ulla; Suunnittelija, psykoterapeutti, työn ja organisaation kehittäjä PD.
Haastattelina Elina Larsson 15.2.2006.

Carl Larssongårdenin intendentti Nilsson, Marianne. Puhelinhaastattelu, haastattelija Elina Larsson 14.2.2006, Tukholma.

Carl Larssongårdenin intendentti Nilsson, Marianne. Puhelinhaastattelu, haastattelija Elina Larsson 20.2.2009, Tukholma.

Carl Larssongårdenin entinen intendentti Nilsson, Marianne. Puhelinhaastattelu, haastattelija Elina Larsson 20.4.2010, Tukholma.

Carl Larssonin jälkipolvea Sundbornissa edustava Klas Frieberg. Puhelinhaastattelu, haastattelija Elina Larsson 20.2.2009, Tukholma. 19.3.1009.

Naxen Mats; Fil.mag. Konstvetenskap. Luennoi Carl Larsson-Gårdenissa, tutkija.
Puhelinhaastattelu. Haastattelija Elina Larsson 20.4.2010.

Nilsson Marianne; Carl Larssongårdenin intendentti. Haast. Elina Larsson 14.2.2006.

Perup Ingemar; Bonniersin arkisto. Puhelinhaastattelu. Haastattelija Elina Larsson 2.10.2010.

Räihä Hannele; Psykologian lehtori, Turun Yliopisto. Haast. Elina Larsson 16.2.2006.

Tv-ohjelmät

Antikrundan. T: STV 1/Maud Uppling E: 16.2.2006.

Antikmagasinet, del 9/12. T: Kunskapskanalen/Östlund Björn E: 25.3.2010.

Borelius Aron: Problemet Carl Larsson. Konstrevy 1953, 2-3.

Frieberg Klas: Översvämningsrapport 2000-08-31

Perup Ingemar: de 7 första upplagorna av Carl Larsson: *Ett hem*. Bonniersin arkisto. 10.2.2010.

Tutkimuskirjallisuus

Adler M.J: The Time of our Lives. The Ethics of Common Sense. Rinehart & Winson, New York 1970.

Ahlmo-Nilsson Birgitta: Skrift och passion. Om Fredrika Bremers roman En dagbok. Teoksessa Red. Ahlmo-Nilsson Birgitta, Borgström Eva, Holmqvist Ingrid: Romantikens kvinnor. Studier i det tidiga 1800-talets litteratur. Hammarström & Åberg, Värnamo 1990.

Aléx Peder: Skolkökslärarinnorna och kunskapen om hemmet teoksessa Sekelskiftets utmaningar, Essäer om välfärd, utbildning och nationell identitet vid sekelskiftet 1900. Carlssons, Bjärnum 2002.

Ambjörnsson Ronny: Ellen Key, Hemmets Århundrade. Aldus Berlinska Boktryckeriet, Lund 1976.

Anderson Benedict: Imagined Communities. Courier Companies Inc. USA, 1991.

Andersson Ingrid: Karin Larsson. Konstnär och konstnärshustru. Fäldts Tryckeri, Värnamo 1986.

Andersson Ragnar: Svenska Dagbladet och det politiska livet 1897-1918. Almqvist och Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1952.

Andrén Erik: Möbel stilarna, Saxon & Lindströms Förlags Tryckeri, Stockholm 1961.

Andolf Göran: Turismen i historien. Teoksessa Längtan till landet annorlunda. Turismen historia och nutid. Fäldts Tryckeri, Värnamo 1990.

Ankarloo Bengt: Helvetet. Döden och de eviga straffen I Västerlandets kristna tradition. Historiska Media, Lund 2003.

Appleton Jay: The Experience of Landscape. John Wiley & Sons Inc, NY & Chichester 1996.

Aristotle: The Politics. Translate Sinclair T.A. Penguin Books, Harmondsworth 1962.

Arlöv Lena: Stadsekologi och trädgårdskultur. Porträtt av en kretsloppspionjär Leberecht Migge 1881-1935. Byggforskningsrådet och Lena Jarlöv, Västra Aros Tryckeri, Västerås 1996.

Arnö-Berg Inga: Från kvällsgröt till grötfrukost. Teoksessa Mat. Fataburen 1989. Nordiska Museet och Skansens årsbok. Bohuslänningens Boktryckeri Ab, Uddevalla 1989.

Arscott Caroline: William Morris & Edward Burne-Jones. Interlacings. Yale University Press, New Haven and London 2008.

Arvidsson S.O.: De svenska koleraepidemierna. En epidemiografisk studie. Doktorsavhandling. Karolinska Institutet; Stockholm, 1972.

Bal Mieke: Reading Rembrand. Beyond the World-Image Opposition. Cambridge University Press, Cambridge 1991.

Bal Mieke & Bryson Norman: Semiotics and Art History. Art Bulletin LXXIII, no 2 1991.

Bardy Marjatta: Lapsuus ja Aikuisuus – Kohtauspaikkana Èmile, Stakes. Gummerus, Jyväskylä 1996.

Barrel John: The public prospect and the private view: the politics of taste in the eighteenth- century Britain. Reading Landscape. Country-city-capital. Manchester University Press, Manchester 1990.

Barthes Roland: *Elements of Semiology*, (1964) Hill and Wang, New York 1968.

Barthes Roland: Kritiska essayer. Översättning Malou Höjer och Östen Sjöstrand. Cavefors, Lund 1967.

Barthes Roland: The Responsibility of Forms, University of California Press, Berkeley 1997.

Berg Gösta: Det svenska smörgåsbordet. Teoksessa Mat. Fataburen 1989. Nordiska Museet och Skansens årsbok. Stockholm 1989.

Bergroth Kersti: Maailman Rooma. Otava, Keuruu 1957.

Bengtsson Levin Magdalema: Barnhälsans politiska historia. Teoksessa Svenska folkets hälsa i historisk perspektiv. Red. Moberg Henrik. Statens folkhälsoinstitut R2005:8. Edita, Stockholm 2005.

Bettelheim Bruno: Sagans förtrollande värld. Norstedts factapocket, Cox & Wyman Ltd, Stockholm 1987.

Blake Nigel & Frascina Francis: *Modern Practices of Modern Art and Modernity. Teoksessa Modernity and Modernism, French Painting in the Nineteenth Century*, Yale University Press and Open University, New Haven 1994.

Bjöl Erling: *Vår tids kulturhistoria Del 1: före 1914, Den tid som flytt*, Politikens Förlag, 1979.

Björck Staffan: *Heidenstam och sekelskiftets Sverige. Studier i hans nationella och sociala författarskap*. Diss. Lund, Stockholm 1946.

Björck Staffan: *Borgerligheten som kliché (Hvar 8 dag 1909/10)*. Teoksessa *Veckopressen i Sverige. Analyser och perspektiv*. Lunds universitet, Litteraturvetenskapliga Institution, Lund 1979.

Blennow Anna-Maria, Svedberg Olle: *Vardagens Paradis*. Signum, Lund 1991.

Blom Ida: *Enighet ger styrka – socialism och kvinnorörelse*. Teoksessa Ed. Blom Ida, Sogner Solvi, Rosenbeck Bente: *Kvinnor i västervärlden från renässans till nutid – renässans, reformation och revolution*. Liber, Stockholm 2006.

Blom Ida: *Att hjälpa andra – och sig själv*. Teoksessa Ed. Blom Ida, Sogner Solvi, Rosenbeck Bente: *Kvinnor i västervärlden från renässans till nutid – renässans, reformation och revolution*. Liber, Stockholm 2006.

Blomvist Karin: *Rölakan – Hantverk och konst*. Teoksessa *Kulturen* 1989. Liber, Malmö 1989.

Brembeck Helene: *Tyst, Lydig, Arbetsam, Om barnuppfostran på den västsvenska landsbygden*, Etnologiska Institut vid Göteborgs Universitet, Göteborg 1986.

Brändström Anders: *"De kärlekslösa mödrarna."* Spädbarnsdödligheten i Sverige under 1800-talet med särskild hänsyn till Nedertorneå. Doktorsavhandling. Umeå universitet; Umeå, 1984.

Boon James A.: *Other Tribes, Other Scribes. Symbolic Anthropology in the Comparative Study of Cultures, Histories, Religions and Texts*. Cambridge University Press, Cambridge 1982.

Bogren Ekfeldt Britt: *Efterrätt. Om sött, gott och något att se fram emot*. Teoksessa *Mat. Fataburen* 1989. Nordiska Museet och Skansens årsbok. Stockholm 1989.

Bokholm Sif: *En kvinnoröst i manssamhället. Agda Montelius 1850-1920*. Stockholmia Förlag, Stockholm 2000.

Bonge Bergengren Inger: *Den nödvändiga sältan*. Teoksessa *Mat. Fataburen* 1989. Nordiska Museet och Skansens årsbok. Stockholm 1989.

Bosley Edward R: *Morris & American Arts & Crafts*. Teoksessa *The Beauty of Life. William Morris & The Art of Design*. Thames & Hudson, London 2005.

- Bringéus Nils-Arvid: Årets Festseder. Stockholm LT Bokförlag, Stockholm 1988.
- Bryson Norman: Art in Context. Teoksessa Ed. Bal Mieke, Boer Inge E.: The Point of Theory. Practices of Cultural Analysis. Continuum, New York 1994.
- Brummer Hans Henrik: Zorngården – ett konstnärshem. Malung Dalaförl, Malung 1994.
- Burman Carina: Bremer, En Biografi. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2001.
- Båtefalk Lars: Staten, samhället och superiet. Samhällsorganisatoriska principer och organisatorisk praktik kring dryckenskapsproblemet och nykterhetssträvandena i stat, borgerlig offentlighet och associationsväsende c:a 1770-1900. Uppsala Uppsala univ., Uppsala, 2000.
- Bäck Folke: Barn i gamla Östergötland, Studieförbundet Vuxenskolan i Östergötland, Stockholm LT Bokförlag, Stockholm 1990.
- Carlsson Sten: Kvinnoöden i 1800-talets Sverige. Teoksessa Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren. Red. Norman Hans. Stockholm LT Bokförlag, Stockholm 1983.
- Chrispinsson John: Sekelskiftet, en krönika om sex, makt och pengar, Pan Norstedts, Stockholm 1999.
- Chrispinsson John: Stockholmsutställningar. Historiska media, Stockholm 2007.
- Conradson Birgitta & Fredlund Jane: Köket förr i tiden. Om arbete och redskap i 1700-talets herrgårdskök, 1800-talets bonde- och torpstuga samt 1900-talets stadskök. Ica-Förlaget, Västerås 1973.
- Corbin Alain: The Foul and the Fragment. Odor and the French Social Imagination. Berg Publishers Ltd, Leamington 1986.
- Corbin Alain: Time, Desire and Horror. Towards a History of Senses. Polity Press, Cambridge UK 1995.
- Corinne Jacuand: Hegemann and Modern Public Spaces. Teoksessa Red. Bohl C. Charles, Lejeune Jean-François: Sitte, Hegemann and the metropolis: modern civic art and international exchanges. Routledge, New York 2009.
- Cornell Elias: Bygge av stad och land. Rahms, Lund 1977.
- Dahl Svend: Bokens historia. Victor Petterssons Bokindustri AB, Stockholm 1961.
- Dahlström Eva: Industriminnen i bruksort. Teoksessa Teknikens landskap. Wallin & Dalholm Boktryckeri AB, Lund 1998.
- Damsholt Time: Om begrebet "folk". Teoksessa Red. Stoklund: Kulturens nationalisering. Et etnologisk perspektiv på det nationale. Museum Tusculanums Forlag, Gylling 1999.

Danesi Marcel: Messages and meanings. An introduction to semiotics. Canadian Scholars' Press, Toronto 1994.

Davidson Caroline: A Woman's Work is never Done. A History of Households in British Isles 1650-1950. Chatto and Windus, London 1982.

Derrida Jacques: De la Grammatologie. Les Éditions de Minuit, Paris 1967.
Of Grammatology. Translated by Gayatri Chakravorty Spivak. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1974.

De Ron Carl-Fredrik: Lagar och levnadsregler genom tiderna ur epidemiperspektiv. Teoksessa red. Evengard Birgitta: Epidemiernas historia och framtid. Natur och Kultur, Stockholm 1992.

Douglas Mary: Renhet och fara. En analys av begreppen orenande och tabu. Översättare Arne Kallrén (Original 1966) Bokförlaget Nya Doxa AB, Nora 1997.

Doyle Arthur Conan: The History of Spiritualism. Volume 1. G.H. Doran, Co., New York 1926.

Eaton, Marcia Muelder: Estetiikan ydinkysymyksiä. Helsingin yliopisto, Helsinki 1994.

Edgren Monika: Tradition och förändring. Lund LUP, Lund 1994.

Edling Nils: Det fosterländska hemmet – Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900, Carlssons Bokförlag, Stockholm 1996.

Eklund John: Bortglömt belysning. Julkaisussa Byggnadskultur no. 4, 2008.

Ekström Anders: Stockholmsutställningen 1897. 90-tals perspektiv på elektrifiering och trefasteknik. Teoksessa Fataburen 1991, 90-Tal. Nordiska Museets förlag, Stockholm 1991.

Ekström Anders: Den utställda världen. Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar. Nordiska Museets förlag, Stockholm 1994.

Eliade Mircea: The Two and the One, The University of Chicago Press, Chicago 1979.

Eliade Mircea: Ikuisen paluun myytti. Kosmos ja historia, Loki-Kirjat, Helsinki 1992.

Elmer Åke: Från Fattigsverige till välfärdsstaten. Sociala förhållanden och socialpolitik i Sverige under nittonhundratalet. Aldus/Bonnier, Stockholm 1992.

Engman Max: Folket – en inledning. Teoksessa Red. Fewster Derek: Folket. Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki 2000.

Eriksson Eva: Den moderna stadens födelse. Svensk arkitektur 1890-1920. Ordfronts förlag, Stockholm 1998.

Eriksson Gunnar: Romantikens Världsbild speglad i 1800-talets svenska vetenskap. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1969.

Erlandson-Hammargren Erik: Från alpromantik till hembygdsromantik. Natursynen i Sverige från 1885 till 1915, speglad i Svenska Turistföreningens årsskrifter och Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige. Gidlunds Förlag, Instant Book Ab, Stockholm 2006.

Edvinsson, Sören: Den osunda staden. Sociala skillnader i dödlighet i 1800-talets Sundsvall. A&W International, Stockholm 1992.

Eskilsson Lena: Fritid och demokratisering. Teoksessa Red. Sandell Klas, Sörlin Sverker: Friluftshistoria. Från härdande friluftsliv till ekoturism och miljöpedagogik. Teman i det svenska friluftslivets historia. Carlsson, Stockholm 2000.

Ettin Andrew V: Literature and Pastoral. Yale University Press. New Haven and London, 1984.

Fabre Maurice: Ord, bild och massmedia. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1965.

Facos Michelle: Nationalism and Nordic Imagination, Swedish Art of the 1890s. University of California Press, Berkeley 1998.

Fiske John: Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimiseen. Vastapaino, Tampere 1992.

Flood Hulda: Den socialdemokratiska kvinnorörelsen i Sverige, Tidens Förlag, Stockholm 1960.

Flusser Vilém; En filosofi för fotografen. Bokförlaget Korpen, Göteborg 1988.

Fransson Per: Välkommen till hembygden! Medborgarens guide till Det Nya Sverige teoksessa Sekelskiftets utmaningar, Essäer om välfärd, utbildning och nationell identitet vid sekelskiftet 1900. Carlssons, Stockholm 2002.

Frascina Francis, Blake Nigel: Modern Practices of Art and Modernity, Teoksessa Modernity and Modernism - French Painting in the Nineteenth Century. Yale University Press New Haven & London 1994.

Frasier Derek: Joseph Chamberlain and the Municipal Ideal. Teoksessa Ed. Marsden Gordon: Victorian Values: Personalities and Perspectives in Nineteenth Century Society. Longman, London & New York 1990.

Frick Gunilla: Svenska konstföreningen och konstindustrin före 1905. Nordiska museets förlag, Stockholm 1978.

Frieberg Axel: Karin, en bok om Carl Larssons hustru. Al. Bonniers boktryckeri Stockholm 1967.

Frisch Hartvig: Europas Kulturhistoria från Franska revolution till våra dagar. Politikens Förlag, Stockholm 1963.

Frostegren Margareta: Damernas egen (Idun 1906). Teoksessa Veckopressen i Sverige. Analyser och perspektiv. Lunds universitet, Litteraturvetenskapliga Institution, Lund 1979.

Frykman Jonas: Horan i bondesamhället. Liber Läromedel, Lund 1977.

Frängsmyr Carl: Klimat och karaktär. Naturen och människan i sent svenskt 1700-tal. Natur och Kultur, Stockholm 2000.

Forsgård Nils Erik: Topelius och folket. Teoksessa Red. Fewster Derek: Folket. Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki 2000.

Garnert Jan: 90-tals perspektiv på elektrifiering och trefasteknik. Teoksessa Fataburen 1991, 90-Tal. Nordiska Museets förlag, Stockholm 1991.

Garnert Jan: Anden i lampan. Etnologiska perspektiv på ljuset och mörkret. Carlsson förlag, Stockholm 1993.

Gedin Per I.: Litteraturens örtagårdsmästare. Karl Otto Bonnier och hans tid. MånPocket, Stockholm 2004.

Gehl Ingrid: Bo-Miljø. SBI-rapport 71. Statens Byggeforskningsinstitut. Teknisk Forlag, København 1973.

Gerhardson Birgit: Ellen Key 1849-1999 – en minnesbok. Förlaget Futurum Linköping 1999.

Gerard Jessica: Country House Life. Family and Servants, 1815-1914. John Wiley and Sons Ltd, West Sussex 1994.

Gifford Terry: Pastoral. The new critical idiom. Routledge, New York 1999.

Goodrich Robert: Confessional drinking: Catholic Workingmen's Clubs and Alcohol Consumption in Wilhelmine Germany. Teoksessa Ed. Koshar Ryby: Histories of Leisure. Berg Publishers, United Kingdom 2002.

Goody Jack: The European Family. An Historico-Anthropological Essay. Blackwell, Oxford 2000.

Gowans Alan: Högt och lågt. Teoksessa Red. Jacobsson Bengt, Johannesson Lena, Johnsson Anna, Sjögren Olle: Folklig och kommersiell konst. Fälth's, Värnamo 1980.

Grandien Bo: Landskap och människa. On den litterära och konstnärliga fotvandringen under 1800-talet. Teoksessa Red. Brander Jonsson Hedvig, Broberg Gunnar, Johannesson Lena: Historiens vindslag. Konst, Historia & Ornitologi. Atlas, Stockholm 1987.

Grandien Bo: Fornnordisk i konsten. Teoksessa Red. Weibull Jörgen, Nordhagen Per Jonas: Natur och Nationalitet. Nordisk bildkonst 1850-1850 och dess europeiska bakgrund. Wiken, Stockholm 1992.

Gunnarsson Gunnar: De stora utopisterna. I. Från Plato till levellerna. Tidens Förlag, Stockholm 1962.

Guteland G, Holmberg I, Hägerstrand T, Karlqvist A, Rundblad B. Ett folks biografi: befolkning och samhälle från historia till framtid. The biography of a people – past and future population changes. Liber, Stockholm 1983.

Guerrand Roger-Henry: Private Spaces. Teoksessa A History of Private Life, From the Fires of Revolution to the Great War. The Belknap Press of Harvard University Press, Harvard 1990.

Haapala Pertti: Sosiaalishistoria. Johdatus tutkimukseen. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1989.

Halperin David M.: Before Pastoral. Theocritus and the Ancient Tradition of Bucolic Poetry. Yale University Press, New Haven and London 1983.

Hamberg Lars: Fältskärns berättelser. Teoksessa Berömda böcker. Boktryckeri Thule, Stockholm 1964.

Hambraeus Lars: "Krig har sitt följe". On krigen och epidemierna. Teoksessa Epidemiernas historia och framtid. Red Evengard Birgitta, Natur och Kultur, Stockholm 1992.

Hammar Britta: Folkdräkten. Mode och tradition. Teoksessa Perspektiv på tradition, Kulturen 1999. Kulturen i Lund, Lund 1999.

Hanssen Börje: *Österlen. Allmoge, köpstafolk & kultursammanhang vid slutet av 1700-talet*. Gidlunds, Stockholm 1977.

Hau Michael: The Cult of Health and Beauty in Germany. A Social History, 1890-1930. The University of Chicago Press, Chicago 2003.

Havemose Karin: I ljuset av Andrée. Ingenjörskonst, gränser och vetenskapens praktik. Santérus Förlag, Stockholm 2008.

Harris Jose: Private Lives, Public Spirit. A Social History of Britain 1870-1914. Oxford University Press, Oxford 1993.

Harrison Brian: 'Kindness and Reason': William Lovett and Education. Teoksessa Victorian Values: Personalities and Perspectives in Nineteenth Century Society. Longman, London & New York 1990.

Harvey Charles, Press Jon: Art, Enterprise and Ethics. The Life and Work of William Morris. Frank Cass & Co Ltd, London 1996.

Heckscher Eli F: Svenskt arbete och liv. Från medeltiden till nutiden. Bonniers Grafiska Industrier, Stockholm 1980.

Heideken Carl: Hem. Stockholms Stadsmuseum, Stockholm 1994.

Hellspong Mats: Byar och herrgårdar. Teoksessa Land och stad. Svenska samhällstyper och livsformer från medeltid till nutid. LiberLäromedel, Stockholm 1977.

Hentilä Seppo: Vardagens historia - historieforskningens nya paradigm? Synpunkter på den nya historierörelsen i Förbundsrepubliken Tyskland, 88:163. HTF 2, 1988.

Henschen Helena M.(red.): Barn i stan från sekelskifte till sjuttital. Stockholms stadsmuseum, Riksställningar, Stockholm 1981.

Herrmann Hans Peter: "Fatherland". Patriotism and Nationalism in the Eighteenth Century. Teoksessa Ed. Hermand Jost, Steakley James: Heimat, Nation, Fatherland. The German Sense and Belonging. Peter Lang Publishing, New York 1996.

Heywood Jean S.: Children in Care. The development of the service for the deprived child. Routledge & Kegan Paul. Lowe & Brydone Printers Ltd, London 1978.

Hirdman Yvonne: Magfrågan: Mat som mål och medel. Stockholm 1870-1920. Rabén & Sjögren, Stockholm 1983.

Hirdman Yvonne: Den socialistiska hemmafrun: Den socialdemokratiska kvinnorörelsen och hemarbetet 1890-1939. Teoksessa Åkerman Brita (Red): Vi kan, vi behövs! Kvinnorna går samman i egna föreningar. Förlaget Akademilitteratur, Stockholm 1983.

Hirdman Yvonne: Att lägga livet till rätta: Studier i svensk folkhemspolitik. Carlsson Bokförlag, Stockholm 1989.

Hill Adrian: Konst mot sjukdom. Natur och Kultur, Stockholm 1946.

Hillier J.: Japanska tränist. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1975.

Hilton Matthew: Smoking in British popular culture 1800-2000. Manchester University Press, Manchester 2000.

Hilton Tim: John Ruskin. Yale University Press, London 2002.

Hjorth Daniel, Attius Håkan: Excelsior! Albert Bonniers 150 år. En jubileumskavalkad I brev. Albert Bonniers Förlag AB, Stockholm 1987.

Honour & Fleming: Maailman taiteen historia. Otava Helsinki 2001.

Horgby Björn: Den disciplinerade arbetaren: brottslighet och social förändring i Norrköping 1850-1910. Stockholm studies in history, 36. Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1986.

Horn Brita: Folk och färg. Hugo Gebers Förlag, Stockholm 1939.

Huhmarniemi, Skinnari, Tähtinen: Platonista transmodernismiin, Suomen Kasvatustieteellinen Seura, Painosalama Turku 2001.

Hult Jan: Industrinationens födelse teoksessa 90-tals perspektiv på elektrifiering och trefasteknik teoksessa Fataburen 1.991, 90-Tal. Nordiska Museets förlag, Stockholm 1991.

Håkansson Sigrid: ”då skall han taga henne till äkta...” Oäkta födslar, äktenskapsmarknad och giftermålssystem i Östsvrige och Västsvrige 1750-1850. Stads- och Kommun-Historiska Institutet, Elanders Gotab, Stockholm 1999.

Häggman Kai: Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1994.

Högarth-Ihr Christina: Karin Larsson och blommorna I Sundborn. Prisma, Stockholm 2008.

Högarth-Ihr Christina: The trädgårdar i Dalarna, Bokförlaget Signum i Lund AB, Lund 2005.

Högberg Ulf: Svagårens barn. Ur folkhälsans historia. Liber Förlag, Stockholm 1983.

Högberg Ulf: Maternal mortality in Sweden. Doktorsavhandling. Umeå universitet; Umeå, 1985.

Hörsell Ann, Nelson Clark Marie: Familjen i förändring. Giftermål och familjebildning i Eskilstuna fristad. Teoksessa Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren. Red. Norman Hans. LTs Förlag, Stockholm 1983.

Hyrkkänen Markku: Aatehistorian mieli. Vastapaino, Tampere 2002.

Inglis Fred: The Delicious History of the Holiday. Routledge, London 2000.

Isaksson Anders: Partiledaren. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1996 ja 2000.

Jacobsson Malte: Bok och kultur. Tiden-Barnängen tryckerier Ab, Stockholm 1958.

James Henry: The American Scene. Ed. W. H. Auden, New York 1946.

Jarlöv Lena: Boende och skaparglädje, Människors behov av skapande verksamhet – en försummad dimension i samhällsplaneringen. Chalmers Tekniska Högskola, Göteborg 1982.

Jacobsson Bengt: Nils Månsson Mandelgren – En resande konstnär I 1800-talets Sverige. Bokförlaget Bra Böcker, Malmö 1983.

Jacobsson Bengt: Folklig konst – om kulturella former i industrisamhället. Teoksessa Red. Jacobsson Bengt, Johannesson Lena, Johnsson Anna, Sjögren Olle: Folklig och kommersiell konst. Norstedts, Stockholm 1980.

Jarlöv Lena: Stadsekologi och trädgårdskultur. Porträtt av en kretsloppspionjär Leberecht Migge 1881-1935. Byggforskningsrådet, Stockholm 1996.

Johannesson Lena: Den massproducerade bilden. AWE/Gebers, Lund 1978.

Johannesson Lena: Handens och maskinens bilder. Teoksessa Red. Jacobsson Bengt, Johannesson Lena, Johnsson Anna, Sjögren Olle: Folklig och kommersiell konst. Rabén & Sjögren, Stockholm 1980.

Johannesson Lena: Söndagspress och salongsblad. Folkligt och aristokratiskt i 1800-talets bildpress. Teoksessa Fataburen 1982. Nordiska Museets och Skansens årsbok. Stockholm, 1982.

Johannesson Lena: Folkdräktsstudium och folkdräktsverk i Norden och Europa. Några reflektioner. Teoksessa Red. Weibull Jörgen, Nordhagen Per Jonas: Natur och Nationalitet. Nordisk bildkonst 1850-1850 och dess europeiska bakgrund. Wiken, Stockholm 1992.

Johannesson Lena: Den grafiska bildkulturen. Teoksessa Signums Svenska konsthistoria. Konsten 1845-1890. Signum, Lund 2000.

Johannisson Karin: Det sköna och i det vilda. En aspekt på naturen som mänsklig resurs. Teoksessa Red. Tore Frängsmyr: Paradiset och vildmarken. Studier kring synen på naturen och naturresurserna. Liber förlag, Stockholm 1984.

Johannisson, Karin: "Why cure the sick? Population policy and health programs within 18th-century Swedish mercantilism," Red. Brändström A. & Tedebrand L.-G.: Society, Health and Population during the Demographic Transition. Umeå 1988.

Johannisson Karin: Den mörka kontinenten – Kvinnan, medicinen och fin-de-siècle, Norstedts, Stockholm 1995.

Jonsson Ulf: Brudsdöden i Örebro, Västmanland och Kopparbägs län. Teoksessa Bebyggelsehistorisk Tidskrift, 1800-talets svenska landsbygd. No 5, 1983. UTAB, Umeå 1983.

Jor Finn: Alkuteksti teoksessa Red. Jor Finn: Hemma hos Författare, konstnärer, kompositörer i Norden. Prisma, Stockholm 1999.

Jörberg Lennart: Några tillväxtfaktorer i 1800-talets svenska industriella utveckling. Teoksessa Koblik Steven (red): Från fattigtom till överflöd. En antologi om Sverige från frihetstiden till våra dagar. Wahlström&Widstrand, Stockholm 1973.

Kallio Rakel: Finland. Johan Ludvig Runeberg, Alvar Aalto, Jean Sibelius, Pekka Halonen, Zacharias Topelius, Frans Emil Sillanpää, Herman Gesellius, Armas Lindgren

och Eliel Saarinen, Emil Wikström. Teoksessa Red. Jor Finn: Hemma hos Författare, konstnärer, kompositörer i Norden. Prisma, Stockholm 1999.

Karlsson, Sten O.: Det intelligenta samhället: En omtolkning av den socialdemokratiska idéhistorien. Carlssons förlag, Stockholm 2001.

Kay-Shuttleworth James Phillips: Childhood and Domesticity. Teoksessa Factory Production in Nineteenth-Century Britain. Ed. Freegood Elaine. Oxford University Press, Oxford 2003.

Keinänen Timo: Alexander Lauréus italienska motiv. Teoksessa Red. Weibull Jörgen, Nordhagen Per Jonas: Natur och Nationalitet. Nordisk bildkonst 1850-1850 och dess europeiska bakgrund. Wiken, Höganäs 1992.

Kettunen Pauli: Taylorismin tulo Suomeen. Geologi Sederholm ja työn tiede. Teoksessa Pelttonen, Matti (toim.) Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1990.

Kessle Gun: Esipuhe. Teoksessa Morris William: Konst & Politik. Förord Kessle Gun. Gidlunds, Stockholm 1977.

Kern Stephen: The Culture of time and space 1880-1918. Harvard University Press, Cambridge 2003.

Kearns G., Lee W.R, Rogers J.: The interaction of political and economic factors in the management of urban public health, teoksessa Urbanization and the Epidemiologic Transition 18, Department of History Uppsala, Uppsala, 1989.

Kjerström-Sjölin Eva: Malmö Porslinsfabrik. Teoksessa Kulturen 1978. Berlings, Lund 1978.

Klingberg Göte: Denna lilla gris går till torget och andra brittiska toy books i Sverige 1869-79. Raben & Sjögren, Stockholm 1987.

Klingberg Göte: Den tidiga barnboken i Sverige. Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm 1998.

Klinge Matti: Krig, kvinnor, konst. Schildts Förlag Ab, Helsinki 1997.

Knapas Rainer: Bilden av folket i 1800-talets konst. Två målningar av R.W.Ekman och Arvid Liljelund. Teoksessa Red. Fewster Derek: Folket. Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki 2000.

Kortelainen Anna: Albert Edelfeltin fantasmagoria. Nainen, ”Japani”, tavaratalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 886. SKS, Helsinki 2002.

Kortelainen Anna: Levoton Nainen, Hysterian kulttuurihistoriaa, Anna Kortelainen ja Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2003.

Kortelainen Anna: Virginie! Albert Edelfeltin rakastajattaren tarina, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2004.

Kress Gunther, van Leeuwen Theo: Reading Images. The Grammar of Visual Design. Routledge, London ; New York 1996.

Kross Jessica: Mansions, Men, *Mansions, Men, Women, and the Creation of Multiple Publics in Eighteenth-Century British North America*. Journal of Social History - Volume 33, Number 2, Winter 1999.

Kuuse Jan: Från redskap till maskiner. Mekaniseringsspridning och kommersialisering inom svenskt jordbruk 1860-1910. Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet, Göteborg 1970.

Källström Staffan: Framtidens katedral – Medeltidsdröm och utopisk modernism. Carlssons Bokförlag, Stockholm 2000.

Kälvemark Ann-Sofie: Kommer familjen att överleva? Historiska aspekter på äktenskap och familj i det svenska samhället. Teoksessa Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren. Red. Norman Hans. LTs Förlag, Stockholm 1983.

Kärnbog Ulrika: Fredrika Bremer. Natur och Kultur, Stockholm 2001.

Lagerstedt Lars: 100 år med Svenska Dagbladet 1884-1984, Ett sekel speglat i tidningssidor. Svenska Dagbladets Förlags AB, Stockholm 1984.

Lange Marit: Dannhet og Sunnhet: Dahl, Aubert og den norske tradisjon. Teoksessa Red. Weibull Jörgen, Nordhagen Per Jonas: Natur och Nationalitet. Nordisk bildkonst 1850-1850 och dess europeiska bakgrund. Wiken, Höganäs 1992.

Larsson Jan: Hemmet vi ärvde – Om folkhemmet, identiteten och den gemensamma framtiden. ARENA, Stockholm 1994.

Larsson Elina: Kodin ideaali Carl Larssonin teoksen Ett hem kautta tulkittuna. Pro Gradu -tutkielma. Kulttuurihistorian laitos, Turun Yliopisto 2006.

Larsson Elina: Naiseuden monet muodot, Naiskehon representaatiot 1800-luvun lopun länsimaisessa taiteessa – Carl Larssonin naiskuvien avaama diskurssi merkitysjännitteiden semanttisella kentällä. Lisensiaattityö. Taidehistorian laitos, Turun Yliopisto 2008.

Larsson Mona: På Skansen. Ett Sverige i miniatyr. Ab Ragen & Sjögren Bokförlag, Stockholm 1996.

Lavin, Irving: "Panofsky's History of Art" in *Meaning in the Visual Arts: Views from the Outside*. Institute for Advanced Study, Princeton 1995.

Leander Sigfrid: Folkbildningens födelse. Anton Nyström och Stockholms Arbetarinstitut 1889-1980. Stockholm 1980.

Lehtonen Mikko: Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Vastapaino, Tampere 1996.

Lejeune Jean-François: From Hella to Bauhaus: Memory & Modernity of the German Garden City. Teoksessa ed. Lejeune Jean-François: Modern Cities. Princeton Architectural Press, New York 1996.

Lengefeld Cecilia: Der Maler des Glücklichen Heims. Zur Rezeption Carl Larssons im wilhelmischen Deutschland. Universitätsverlag C. Winter, Stockholm 1993.

Lengefeld Cecilia: Carl Larssons böcker i Europa. Teoksessa Carl och Karin Larsson skapare av ett svenskt ideal. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1998.

Lepistö Vuokko: Joko teillä on priimuseitin? Kotitalousteknologian saatavuus ja tarjonta Helsingissä 1800-luvun puolivälistä 1910-luvun lopulle. SHS, Helsinki 1994.

Leskinen Tatu, Moilanen Laura-Kristiina: Ihanteena sivistynyt suomalainen. Identiteetin rakennusaineita 1880-luvun sanomalehdissä ja romaaneissa. Teoksessa Aika ja identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle. Toim. Moilanen Laura-Kristiina ja Sulkunen Susanna. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Hakapaino Oy, Helsinki 2006.

Lévi Strauss Claude: The Savage of mind. Translated from the French, *La Pensée sauvage* by George Weidenfeld and Nicholson Ltd. University of Chicago Press, Chicago 1962.

Levin Hjärdis: Äktenskaplig kärlek kontra djurisk lusta. Åsikter om samlevnad inom 1800-talets litteratur och kvinnorörelse. Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren. Red. Norman Hans. LTs Förlag, Stockholm 1983.

Lilius Albert: Koulukasvatusopin pääkysymyksiä. Suom. Aino Lähteenoja. WSOY, Porvoo 1929.

Liljewall Britt: Bondevardag och samhällsförändring. Studier i och kring västsvenska bondedagböcker från 1800-talet. Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg, Historiska institutionen, Univ., Göteborg 1995.

Liljewall Britt: Självskrivna liv. Nordiska Museets förlag, Stockholm 2001.

Linden Claudia: Moderlighetens idé hos Ellen Key. Teoksessa red. Siv Hackzell: Ny syn på Ellen Key - 32 texter av 23 författare. Bembo Bok, Nacka 2000.

Lindgren Antony: Arbete, Skola och familj i Sverige på 1900-talet. Tekniska Högskolan, Luleå 1994.

Lindberg, Hanna: Vastakohtien Ikea. Ikean arvot ja mentaliteetti muuttuvassa ajassa ja ympäristössä. Jyväskylän yliopisto. Gummerus Kirjapaino, Jyväskylä 2006.

Lindberg Hanna: Kansallinen diskurssi myyntistrategiana. Ingvar Kamprad Ikean ruotsalaisuuden henkilöitymä. Teoksessa Aika ja identiteetti. Katsauksia yksilön ja

yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle. Toim. Moilanen Laura-Kristiina ja Sulkunen Susanna. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Hakapaino Oy, Helsinki 2006.

Lindqvist Herman: Historien om Sverige. Ånga och dynamit. Norstedts Förlag, Stockholm 1999.

Lindwall Bo: Konstnårsrevolterna. Teoksessa 1880-tal i nordisk måleri. Nationalmuseums utställningskatalog nr 487. Nationalmuseum, Stockholm 1985.

Lindwall Bo: Carl Larsson, minnesutställning. Liljevachs konsthall katalog nr 205. Albert Bonniers Boktryckeri, Stockholm 1953.

Linge Per, Wille Hans-Petter: Arbete, Lek och inläring. Om barns uppväxtvillkor. Hur barnkultur och vuxenkultur kan mötas. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1980.

Lithell Ulla-Britt: Bröstat eller dihornet? Mödrars och spädbarns livsvillkor i 1800-talets Finland. Teoksessa Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren. Red. Norman Hans. LTs Förlag, Stockholm 1983.

Lukkarinen Ville: Albert Edelfelt ja Runebergin Vänrikki Stoolin tarinat. Pois mielist'ei se päivä jää/ Albert Edelfelt och Runebergs Vänrik Ståls sägner. Ej glöms i teder tid den dag. Statens Konstmuseums museipublikation, Ateneum, Helsinki 1996.

Lukkarinen Ville: Taiteen kielet. Illusion luominen. Teoksessa toim. Elovirta Arja, Lukkarinen Ville: Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1998.

Lundmark Lennard: Det förflutnas makt – Om sociala tidsbegrepp och samhällsförändring. Infotryck Ab Malmö 1984.

Lunander Elsa: Bland handlare och hantverkare i en svensk landsortsstad under 1800-talet. Om hushålls- och familjestruktur i Örebro. Teoksessa Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren. Red. Norman Hans. LTs Förlag, Stockholm 1983.

Lundqvist Sven: Folk rörelser och reformer 1900-1920. Teoksessa Koblik Steven (red): Från fattigtom till överflöd. En antologi om Sverige från frihetstiden till våra dagar. Wahlström&Widstrand, Stockholm 1973.

Lyttkens Alice: Kvinnan söker sin väg. Den svenska kvinnans historia från liberalismen till vår tid. Bonniers, Stockholm 1976.

Lönnqvist Bo: Kun taiteilijat löysivät kansanpuvun. Teoksessa ARS - Suomen taide 3. Toim. Salme Sarajas-Korte. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1989.

Lönnroth Lars: Eliten och folket. Nationalromantik i Norden c:s 1800-1850. Teoksessa Red. Weibull Jörgen, Nordhagen Per Jonas: Natus och Nationalitet. Nordisk bildkonst 1850-1850 och dess europeiska bakgrund. Wiken, Höganäs 1992.

Manguel Alberto: En historia om läsning. Ordfront förlag, Stockholm 1999.

Maslow Abraham Harold: A Theory of Human Motivation. Julkaisussa Psychological Review 50, 370-396, 1943.

Maslow Abraham Harold: Motivation and personality. Harper and Row New York, New York 1954.

Martin-Fugierin Anne: Bourgeois Rituals. Teoksessa A History of Private Life, From the Fires of Revolution to the Great War. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 1990.

Marx Leo: The Machine in the Garden. Technology and the Pastoral Ideal in America. Oxford University Press, Oxford 1978.

McCallum Pamela: Literature and Method. Towards a Critique of I.A.Richards, T.S.Elliot and F.R.Leavis. Atlantic Highlands, N.J. Gill and Macmillan. Humanities Press, Dublin 1983.

McGrane Benhard: Beyond Anthropology. Society and the Other. Colombia University Press, New York 1989.

Meidal Björn: S.A. Hedin, en rollinnehavare på 1800-talets politiska scen. Teoksessa Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister I Sverige 1809-1914. Tiden, Stockholm 1987.

Melander Erik: Etisk Fostran I svensk obligatorisk skola från 1842. Förening för Svensk undervisningshistoria. Skånska Centraltryckeriet, Lund 1963.

Miles Rosalind: Kvinnorna och världshistorien. Original The Woman's History of the World, 1988. Wahlström&Widstrand, Stockholm 1991.

Miller Daniel: Home Possessions – Material culture behind close doors. Oxford Berg, Oxford 2001.

Montgomery Küllike: "Carl Larsson som Illustratör". Teoksessa Red. Gunnarsson Torsten: Carl Larsson. En utställning ingående i Nationalmuseums 200-årsjubileum. Nationalmuseum 7 februari - 10 maj 1992. Göteborgs konstmuseum, Göteborg 1992.

More Thomas: Utopia. Alkup.1515. Teoksessa Ideal Commonwealths. The Colonial Press, New York 1901. sekä Suomenkielinen versio: Alkusanat Itkonen-Kaila Marja. WSOY, Helsinki 1991.

Morgan Arthur E: The Philosophy of Edward Bellamy. King's Crown Press, New York 1945.

Murray Henry A: Exploration in Personality. Oxford University Press, Oxford 1938.

Myrdal Janken: August Strindberg och den stora striden om kulturhistoria 1881-82. Teoksessa: En annan historia. Sju folkliga historiker från Nils Månsson Mandelgren till Vilhelm Moberg. Stockholm Ordfront, Stockholm 1982.

Mäkinen, Rossi: Rakkautta, ihanteita ja todellisuutta. Turun Yliopiston Täydennyskoulutuskeskus, Turku 1995.

Nardinelli Clark: Chils Labor and the Industrial Revolution. Indiana University Press, Bloomington 1990.

Naylor Gillian: British Design after Morris. Teoksessa The Beauty of Life. William Morris & The Art of Design. Thames&Hudson, London 2005.

Neergaard Ulwa: Carl Larsson – Signerat med pensel och penna. I. Norstedts Förlag, Stockholm 1999.

Neergaard Ulwa: Carl Larsson – Signerat med pensel och penna. Teosluettelo. II. Norstedts Förlag, Stockholm 1999.

Nelson, M. C. and Rogers, J.: 'Cleaning Up the Cities. The First Comprehensive Public Health Law in Sweden', *Scandinavian Journal of History*, 9:2 (1994).

Niemi Marjaana: Public health and municipal policy making: Britain and Sweden, 1900-1940. MPG Books Ltd. Bodmin, Cornwall 2006.

Nilsson Anders: Partiet och dess ledare. Teoksessa Tiden. Tjugosjunde årgången. Tryckeriaktiebolaget Tiden, Stockholm 1935.

Nilsson N.: Jordbruksmaskiner. Teoksessa Kulturen 1978. Kulturen i Lund, Lund 1978.

Nodin Anders: "Fosterländska bilder". Den Svenska historien i 1800-talets illustrerade läromedel, historieböcker och romanfiktion. Avhandling, Göteborgs Universitet. Ilecta Docusys, Göteborg 2006.

Nollendorfs Cora Lee: Fernweh – Heimweh? Attitudes of German-Americans before 1900. Teoksessa Ed. Hermant Jost, Steakley James: Heimat, Nation, Fatherland. The German Sense and Belonging. Peter Lang Publishing, New York 1996.

Nordberg Anders: Från sågverkskåsern till egnahem. Några exempel från fastighetsmarkanden på Alnö t o m år 1895. Teoksessa Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren. Red. Norman Hans. LTs Förlag, Stockholm 1983.

Nordhagen Per Jonas: Romantikens ikonografi i Norden. Teoksessa Natur och Nationalitet. Nordisk bildkonst 1800-1850 och dess europeiska bakgrund. Förlags AB Wiken, Höganäs 1992.

Nordlinder Eva: Sekelskiftets Svenska konstsaga och sagodiktaren Helena Nyblom. Bonniers Junior Förlag Ab, Stockholm 1991.

Nordström Ingrid: Bordskick – ett spel om gemenskap. Teoksessa Mat. Fataburen 1989. Nordiska Museet och Skansens årsbok, Stockholm 1989.

- Nordström Ludvig: Lort-Sverige. Nordisk Rotogravyr, Stockholm 1938.
- Norman Edward: Stewart Headlam and the Christian Socialists. Teoksessa Victorian Values: Personalities and Perspectives in Nineteenth Century Society. Longman, London & New York 1990.
- Nylén Anna-Maja: Folkdräkterna och folkdräktsrörelsen. Teoksessa Folklig dräkt. LiberLäromedel, Lund 1974.
- Nyström Bengt: Konsten till industrin. Bokförlaget Signum AB, Stockholm 1982.
- O`day Rosemary: The Family and Family Relationships, 1500-1900. England, France & the United States of America. Macmillan, London 1994.
- Ohlander Ann-Sofie, Strömberg Ulla-Britt: Tusen svenska kvinnoår. Svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid. Rabén Prisma, Stockholm 1997.
- Ollila Anne: Aika ja elämä, aikakäsitys 1800-luvun lopussa. SKS, WSOY, Helsinki 2000.
- Olsson Lars: Barns arbete och arbetets barn. Teoksessa Barn i tid och rum. LiberFörlag, Malmö 1984.
- O'Sullivan Paddy: Struggle for the Vision Fair: Morris and Ecology. The Journal of William Morris Studies. *JWMS* 8.4, 1990.
- Paavolainen Jaakko: Biografisen tutkimuksen ongelmia. Teoksessa toim. Nevala Marja-Liisa: Kirjallisuuden tutkimuksen menetelmiä. SKS, WSOY, Helsinki 1989.
- Palin Tutta: Merkistä mieleen. Kriittinen kontekstualisointi. Teoksessa toim. Elovirta Arja, Lukkarinen Ville: Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1998.
- Palin Tutta: Oireileva miljöömuotokuva. Yksityiskohdat sukupuoli- ja säätyhierarkian haastajina. Kustannus Oy Taide, Helsinki 2004.
- Panofsky Erwin: Meaning in the Visual Arts. Doubleday & Company, Inc. USA 1955.
- Panofsky, Erwin: Studies in Iconology. Humanistic Themes in the Art of the Renaissance. Harper & Row, New York 1972.
- Paulsson Thomas: Stadsplanering under 1800- och 1900-talen. Almqvist & Wiksell AB, Stockholm 1970.
- Patterson Annabel: Pastoral and Ideology. Virgil to Valéry. Clarendon Press, Oxford 1988.
- Paulsson Thomas, Paulsson Eva, Stehouwer Jan: Konsten att bo. Rabén & Sjögren Stockholm 1960.
- Petersen Bjerke: Symboler i abstrakt kunst. Illums Bogafdeling, Kobenhavn 1988.

Peterson Bo: Välja & sälja. Om bokförläggarens nya roll under 1800-talet, då landet industrialiserades, tågen började rulla, elektriciteten förändrade läsvanorna, skolan byggdes ut och bokläsarna blev allt fler. Norstedts. WS Bookwell, Finland 2003.

Petterson Alfred: Gammalt och nytt. En återblick på de gångna 75 åren. Teoksessa Vepe 75 år. Red. Lennig Einar. Victor Petterssons Bokindustri Aktiebolag, Stockholm 1949.

Persson Birgit: Aga och husliga bestraffningar. Teoksessa Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren. Red. Norman Hans. LTs Förlag, Stockholm 1983.

Pieper Josef: Leisure. The Basis of Culture. Allen & Unwin, London 1965.

Pihlainen Kalle: Kaunokirjallisuus ja todellisuuskysymysten ylittäminen historian tutkimuksessa. Teoksessa Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen. Helsinki 2001.

Pleijel Hilding: Husandakt, husaga, husförhör och andra husfolksstudier. Stockholm 1965.

Pratt Mary Louise: Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation. Routledge, London 1992.

Puranen Bi: Från hominid till nutidsmänniska. Nomaden och epidemierna. Teoksessa: Ed. Evengard Birgitta: Epidemiernas historia och nutid. Natur och kultur, Stockholm 1992.

Ramklint UllaBritta: La Belle époque teoksessa Sekelskifte. Historiska Media Vallin & Dalholm, Lund 1998.

Reeve Johnmarshall: Understanding motivation and emotion. John Wiley & Sons, New York 2005.

Rehnberg Mats: Svenska gästbud från alla tider. Victor Petterssons Bokindustri Ab, Stockholm 1963.

Richardson Gunnar: Svensk utbildningshistoria. Tredje upplagan. Studentlitteratur AB, Lund 1984.

Rodin Kerstin: Onda kvinnor och oregerliga hustrur. En etnologisk studie av kontroversiella kvinnobilder. Uppsala Univ. Serie: Studia ethnologica Upsaliensia, Uppsala 1984.

Rollins William: The Early Heimatschutz Movement. Teoksessa Ed. Hermand Jost, Steakley James: Heimat, Nation, Fatherland. The German Sense of Belonging. Peter Lang Publishing Inc., New York 1996.

Roos J.P.(Jeja-Pekka): Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Suomalaisen kirjallisuuden seura. SKS, WSOY, Helsinki 1987.

Rosenbeck Bente: Kvinnlighet och sexualitet. Teoksessa Blom Ida, Sogner Solvi, Rosenbeck Bente: Kvinnor i västervärlden från renässans till nutid – renässans, reformation och revolution. Liber, Stockholm 2006.

Rosenbeck Bente: Befolkningsrevolutionen. Teoksessa Blom Ida, Sogner Solvi, Rosenbeck Bente: Kvinnor i västervärlden från renässans till nutid – renässans, reformation och revolution. Liber, Stockholm 2006.

Rosenbeck Bente: En ny folkvandrigtid. Teoksessa Blom Ida, Sogner Solvi, Rosenbeck Bente: Kvinnor i västervärlden från renässans till nutid – renässans, reformation och revolution. Liber, Stockholm 2006.

Rosenbeck Bente: Industrisamhället växer fram. Teoksessa Blom Ida, Sogner Solvi, Rosenbeck Bente: Kvinnor i västervärlden från renässans till nutid – renässans, reformation och revolution. Liber, Stockholm 2006.

Rosenbeck Bente: Husmodern. Teoksessa Blom Ida, Sogner Sölvi, Rodenbeck Bente: Kvinnor i västvärlden från renässans till nutid – renässans, reformation och revolution. Liber, Stockholm 2006.

Routila Lauri: Miten teen tiedettä taiteesta, Johdatusta taiteen tutkimukseen ja taiteen teoriaan. Otava, Helsinki 1986.

Rybczynski Witold: Boende och trivsel sett i historiens ljus. Bonniers, Stockholm 1988.

Rydin Lena: Den Lustfyllda Vardagen Hos Larssons i Sundborn. Bonniers, Stockholm 1993.

Rydin Lena: Karin Larsson i närbild, Allkonstnär och målarhustru från A till Ö. Forum, Helsingfors 1998.

Räsänen Arja-Liisa: Onnellisen avioliiton avaimet. Sukupuolijärjestelmän muotoutumisprosessi suomalaisessa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920. SKS, Vammalan kirjapaino Oy, Helsinki 1995.

Räsänen Matti: Ruoka ja juoma sosiokulttuurisena kuvastimena. Ruokakulttuurin tutkimuksen ongelmia, metodeja ja kehityksen suuntaviivoja. Tutkimuksia 11. Jyväskylän Yliopisto, Etnologian laitos, Jyväskylä 1980.

Saarikangas Kirsi: Model Houses for Model Families: Gender, Ideology and Modern Dwelling. The Type Planned Houses of the 1940s in Finland. Studia historica 45. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1993.

Sachs Lisbeth: En sjukdom som drabbar alla? Epidemin sedd inifrån sitt sammanhang. Teoksessa Epidemiernas historia och framtid. Red Evengard Birgitta, Natur och Kultur Stockholm 1992.

Said Edward W.: Orientalism. Original 1978. Ordfronts Förlag, Stockholm 1995.

Salmi Hannu: Vuosisadan lapset, 1800-luvun kulttuurihistoria. Painosalama, Turku 2002.

Sandblad Nils Gösta: Gossen som planterade ett träd. Teoksessa Red. Josephson Ragnar, Sandblad Nils Gösta, Steneberg Karl Erik: Symbolister 3, Allhems Förlag, Malmö 1957.

Sandin Bengt: Familjen, gatan, fabriken eller skolan? Teoksessa Barn i tid och rum. LiberFörlag, Malmö 1984.

Sandström Birgitta: Breven mellan Anders Zorn och Carl Larsson och deras familjer. Byggförlaget, Stockholm 1998.

Sandström Britt, Taussi Sjöberg Marja: Ensamma med skammen. Barnamörderskor i Västernorrlands län 1861-1890. Teoksessa Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren. Red. Norman Hans. LTs Förlag, Stockholm 1983.

Sarti Rafaella: Europe at home. Family and material culture 1500-1800. Yale University Press, Cambridge 2002.

Schmidt Lars-Henrik, Kristensen Jens Erik: Lys, Luft og renlighed. Den moderne social-hygienes fødsel. Akademisk Forlag, København 1986.

Schivelbusch Wolfgang: Paradiset, smaken och förnuftet. Njutningsmedlens historia. Översättning Per Erik Wahlund. Alba, Stockholm 1882.

Schivelbusch Wolfgang: Junamatkan historia. Vastapaino, Jyväskylä 1996.

Schriber Mary Suzanne: Writing Home. American Woman Abroad, 1830-1920. University Press of Virginia, Charlottesville – London 1997.

Schön Ebbe: Svenska traditioner - Årets fester och livets högtider. Semic, Stockholm Sundbyberg 1998.

Selling Olof H: Resa i Dalarna av Johan Isac Adelswärd, Johan Gottlieb, Henric och Hans Jacob Gahn. Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbund, Falun 1970.

Setälä Päivi: ”Tytöjä ne on pienet pojatkin” teoksessa Naisen Elämä, Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit. Otava, Helsinki 1990.

Shachar Nathan: Blodseld och nordisk längtan. Oscar Levertin och hans tid. Atlantis, Lund 2006.

Shiach Morag: Modernism, Labour and Selfhood in British Literature and Culture, 1890-1930. Cambridge University Press, Cambridge 2004.

Sjöberg Mats: Att säkra framtidens skördar. Barndom, skola och arbete i agrar miljö: Bolstad pastorat 1860-1930. Tema Barn, Linköping 1996.

Skinnari Simo: Pedagoginen rakkaus – kasvattaja elämäntarkoituksen ja ihmisen arvoituksen äärellä. PS-Kustannus, Helsinki 2004.

Skougaard Mette: Ostenfeldgarden og den dansk-tyske strid om den nationale arv. Teoksessa Red. Stoklund: Kulturens nationalisering. Et etnologisk perspektiv på det nationale. Museum Tusculanums Forlag, Serie: Etnologiske studier, København 1999.

Sköld Peter: Kampen mot kopporna – preventivmedicinens genombrott. Teoksessa Svenska folkets hälsa i historiskt perspektiv. Red. Moberg Henrik. Statens folkhälsoinstitut R2005:8. Edita, Stockholm 2005.

Smeds Kerstin: Helsingfors-Paris. Finland på världsutställning. 1851–1900. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, SKS, Helsinki 1996.

Sogner Solvi, Rosenbeck Bente: Kvinnor i västervärlden från renässans till nutid – renässans, reformation och revolution. Liber, Stockholm 2006.

Sommerstad Lena: Från mejerska till mejerist. En studie av mejeriyrkets maskuliniseringsprocess. Arkiv förlag, Lund 1992.

Stadin Kekke: Stormaktsmän. Mode, manlighet och makt. Teoksessa Red. Hurd Madeleine, Olsson Tom ja Öberg Lisa: Iklädd identitet. Historiska studier av kropp och kläder. Carlssons, Stockholm 2005.

Stansky Peter: Redesigning the World. William Morris, the 1880s, and the Arts and Crafts. Princeton University Press, Princeton 1985.

Stavenow-Hidemark Elisabet: Ett Hem av sin tid – fast annorlunda. Teoksessa Carl och Karin Larsson skapare av ett svenskt ideal. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1999.

Stavenow-Hidemark Elisabeth: Svensk Jugend. Nordiska Museet, Stockholm 1964.

Stavenow-Hidemark Elisabeth: Ett arbetarhem från 1890-talet. Teoksessa Fataburen 1980. Stockholm 1980.

Stavenow-Hidemark Elisabeth: Sub Rosa, När skönheten kom från England. Nordiska Museets Förlag, Stockholm 1991.

Stenhammar Ann-Marie: Mjölkdroppen – filantropi, förmynderi eller samhällsansvar? Carlssons Bokförlag, Stockholm 2001.

Stenkvist Jan: Sven Hedin och bondetåget. Teoksessa Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809-1914. Tiden, Stockholm 1987.

Steinrud Marie: Den dolda offentligheten. Kvinnlighetens sfärer i 1800-talets svenska högreståndskultur. Carlsson, Scandbook, Stockholm 2008.

Stenvall Åsa: Den frivilligt ödmjuka kvinnan. En bok om Fredrika Runebergs verklighet och diktning. Natur&Kultur, Stockholm 1979.

Sterner Maj, Albin Roosval: Svenska inredningar i bild. Bonniers, Stockholm 1932.

Stilz Gerhard: Heroic Travellers – Romantic Landscapes. The Colonial Sublime in Indian, Australian and American Art and Literature. Teoksessa The Making of Modern Tourism. The Cultural History of the British Experience, 1600-2000. Ed. Berghoff, Korte, Schneider, Harvie. Palgrave Publishers, Basingstoke 2002.

Strengell Gustaf: Hemmet som konstverk. Albert Bonniers Förlag Stockholm 1923.

Strömbom Sixten: Opponenterna. Teoksessa Nationalmusei utställningsgatalog nr 108. Victor Petterssons bokindustri A.-B., Stockholm 1945.

Strömbom Sixten: Konstnärsförbundet 1891-1920. Teoksessa Nationalmusei utställningsgatalog nr 142. Kung. Boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner, Stockholm 1948.

Stoklund Bjorne: Nationernes kulturella arena. 1800-tallets verdensudstillinger. Teoksessa Red. Stoklund: Kulturens nationalisering. Et etnologisk perspektiv på det nationale. Museum Tusculanums Forlag, København 1999.

Stoklund Bjorne: Kulturens nationalisering. Teoksessa Red. Stoklund: Kulturens nationalisering. Et etnologisk perspektiv på det nationale. Museum Tusculanums Forlag, København 1999.

Stolpe Jan: Efterskrift. Teoksessa William Morris – Nytt från en ny värld eller En epok av vila. Några kapitel ur en utopisk berättelse. Gidlund, Stockholm 1978.

Strömberg Thord: Sweden. Teoksessa Housing Strategies in Europe 1880-1930. Leicester University Press, Leicester 1992.

Strömbom Sixten: Nationalromantik och Radikalism. Konstnärsförbundets historia 1891-1920. Konstnärsförbundet, Stockholm 1965.

Summers Anne: Ministering Angels. Victorian Ladies and Nursing Reform. Teoksessa Victorian Values: Personalities and Perspectives in Nineteenth Century Society. Longman, London & New York 1990.

Sundin J, Willner S.: Social stress, socialt kapital och hälsa. Teoksessa Sundin J, Willner S, red.: Samhällsförändring och hälsa. Olika forskarperspektiv. Institutet för framtidsstudier, Stockholm 2003.

Red. Sundin J, Hogstedt C, Lindberg J, Moberg H: Svenska folkets hälsa i historiskt perspektiv. Swedish National Institute of Public Health, Stockholm 2005.

Sundin J, Willner S.: Social change and health in Sweden, 250 years of politics and practice. Alfa Print AB, Solna 2007.

Suortti Juhani, Mutanen Aino: J.J. Rousseau ja Èmilien filosofia. Oulun Yliopiston Kajaanin Opettajakoulutuslaitoksen julkaisuja, Oulu 1997.

Svedberg Olle: Arkitekternas Århundrade. Europas arkitektur 1800-talet. Arkitektur, Stockholm 2001.

Svensson Georg och Ahlenius Holger: Den svenska boken under 50 år. Albert Bonniers Botryckeri, Stockholm 1943.

Svensson Georg: Konstnären och boken. Albert Bonniers boktryckeri, Stockholm 1972.

Szapó Mátyás: Jordbrukets tidiga mekanisering. Teoksessa Fataburen 1982. Nordiska Museets och Skansens årsbok. Stockholm 1982.

Syrjämaa Taina: Edistuksen luvattu maailma. Edistysusko maailmannäyttelyissä 1851–1915. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2007.

Söderlind Ingrid: Barnhem för flickor. Barn, familj och institutionsliv i Stockholm 1870–1920. Stockholmia Förlag, Stockholm 1999.

Sörenson Ulf: När tiden var ung. Arkitekturen och stockholmsutställningarna 1851, 1866, 1897 och 1909. Stockholmia forlag, Stockholm 1999.

Sörlin Sverker: Upptäckten av friluftslandskapet. Teoksessa Red. Sandell Klas, Sörlin Sverker: Friluftshistoria. Från härdande friluftsliv till ekoturism och miljöpedagogik. Teman i det svenska friluftslivets historia. Carlsson, Stockholm 2000.

Taylor Charles: Comparison, History, Truth. Teoksessa Taylor Charles: Philosophical Arguments. Harvard University Press, London 1990.

Teräs Kari: Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.

Teuteberg Hans Jürgen: Die Veränderung der hausfraulichen Küchenarbeit unter dem Einfluß der Industrialisierung. Teoksessa Dietmar PETZINA; Jürgen REULECKE (Hgg.), Bevölkerung, Wirtschaft und Gesellschaft seit der Industrialisierung. Festschrift für Wolfgang Köllmann zum 65. Geburtstag (Untersuchungen zur Wirtschafts-, Sozial- und Technikgeschichte 8), Dortmund 1990.

Thompson Edward Palmer: William Morris, Romantic to Revolutionary. Merlin Press, London 1996.

Thompson Edward Palmer: Herrojen Valta ja rahvaan kulttuuri. Valta Kulttuuri ja perinnäistavat 1700–1800-luvun Englannissa, Gaudeamus, Tampere 1996.

Thörn Kerstin: En bostad för hemmet – Idéhistoriska studier i bostadsfrågan 1889–1929. Umeå Universitetets Bryggeri, Umeå 1997.

Topelius Christer: Det Svenska Hemmet. En litterär antologi. Aktiebolaget tryckmans, Stockholm 1959.

Tyrfelt Annika: Hemgjorda leksaker. Teoksessa Leka för livet. Fataburen. Nordiska Museets och Skansens årsbok 1992. Stockholm 1992.

Tuchman Barbara Wertheim: Det stolta Tornet. Atlantis, Stockholm 1985.

- Ulvros Eva Helen: Kärlekens villkor. Tre kvinnoöden 1780-1880. Wallin & Dalholm, Lund 1998.
- Van Straten Roelof: Panofsky and Iconclass. Teoksessa *Artibus et Historiae* Vol. 7, No. 13, IRSA Publishing House, Westminster 1986.
- Veal Anthony J: Leisure and the Future. Allen & Unwin Ltd, London and Worcester 1987.
- Vehkalahti Kaisa: Perhehistoria lukukirja. Turun Yliopiston täydennyskoulutuskeskus, Turku 1999.
- Vestlund Gösta: Folkuppfostran, Folkupplysning, Folkbildning. Det svenska folkets bildningshistoria – en översikt. Utbildningsförlaget Brevskolan, Stockholm 1996.
- Vigarello Georges: Concepts of Cleanliness. Changing attitudes in France since Middle Ages. Cambridge University Press, Cambridge 1988.
- Värri Veli-Matti: Hyvä Kasvatus – Kasvatus Hyvään. Tampere University Press, Tampere 2000.
- Vretblad Gunvor: Djupfryst. Teoksessa *Mat. Fataburen* 1989. Nordiska Museet och Skansens årsbok. Stockholm 1989.
- Walker Steven F.: A Cure for Love. A Generic Study of the Pastoral Idyll. Garland Publishing Inc. New York & London 1987.
- Waern Bugge Ingeborg: I min Mormors hus. Norstedts, Stockholm 1977.
- Waern Bugge Elisabeth: Hemmets inredning, Praktiska råd och vinkar. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1927.
- Waggoner Diane: Introduction. Teoksessa *The Beauty of Life. William Morris & The Art of Design*. Thames&Hudson, London 2003.
- Walden Lars Johan: Föregångare eller hotbild? Reflektioner kring 100 års brittisk bostadspolitik. Meyers, Gävle 1996.
- Watz Birgitta: Form & Tradition. Prisma i samarbete med Riksställningar, Stockholm 1982.
- Welter Barbara: The Cult of true Womanhood. Julkaisussa *American Quarterly*, Vol. 18, No. 2, Part i (Summer 1966), pp. 151-174) 1966.
- Welter Barbara: Dimity Conviction. The American Woman in the Nineteenth Century. Ohio University Press, Ohio 1977.
- Wiberg Totte: Fürstenbergiska galleriet. Mecenatparet, konstnärerna och samlingen. Warne Förlag AB, Sävedalen 2009.

Williams Raymond: Culture and Society 1780-1950. First 1958. Colombia University Press, New York 1983.

Williams Rosalind: Dream Worlds. Mass Consumption in Late Nineteenth-Century France. University of California Press, USA 1991.

Willner Sam: Hälsa och samhällsutvecklingen i Sverige 1250-2000. Teoksessa Svenska folkets hälsa i historiskt perspektiv. Red. Moberg Henrik. Statens folkhälsoinstitut R2005:8. Edita, Stockholm 2005.

Willner Sam: Det svaga könet? Kön och vuxendödlighet i 1800-talets Sverige. Doktorsavhandling. Linköpings universitet, Linköping 1999.

Willner Sam: The impact of alcohol consumption on excess male mortality in 19th and early 20th century Sweden. Hygiea Internationalis 2001;2.

Winders James A.: European Culture Since 1848. From Modern to Postmodern and Beyond. Palgrave, Basingstoke 2001.

Wisselgren Per: Victor Lorén; Välfärdbyggets obemärkte entreprenör. Teoksessa Sekelskiftets utmaningar, Essäer om välfärd, utbildning och nationell identitet vid sekelskiftet 1900. Carlssons, Stockholm 2002.

Wright Patricia: Manet, Kuvamatka Eduard Manet`n elämään, tuotantoon ja aikakauteen. WEILIN+GÖÖS, Helsinki 1993.

von Zweigbergk Eva: Hemma hos Carl Larssons. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1969.

Yates Nigel: Pugin and the Medieval Dream. Teoksessa Victorian Values: Personalities and Perspectives in Nineteenth Century Society. Longman, London & New York 1990.

Youngs Tim: Travellers in Africa. British Travelogues, 1850–1900. Manchester University Press, Manchester – New York 1994.

Österman Annika: Kan fisk verkligen ätas så? Teoksessa Mat. Fataburen 1989. Nordiska Museet och Skansens årsbok. Stockholm 1989.

Östlin P, Danielsson M, Diderichsen F, Härenstam A, Lindberg G, red.: Kön och ohälsa – en antologi om könsskillnader ur ett folkhälsooperspektiv. Studentlitteratur, Lund 1996.

Hakemistot ja yleisteokset

Anon, Byggförlaget, Konsthögskolans Arkitekturskola: Elva Interiörer – från Renässans till modernism. Byggförlag, Stockholm 2000.

Cavalli-Björkman et.al.: Carl Larsson, Elämä ja Taide. WSOY, Helsinki 2004.

Holkers Märta: Den Svenska målarkonstens historia, Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2001.

Hård af Segerstad Ulf: Carl Larssongården. (Granath & Hård af Segerstad Förlagsproduktion) Svenska Bokhandlareförening, Stockholm 1974.

Red. Finn Jor: Hemma hos författare, konstnärer, kompositörer i Norden. Bokförlaget Prisma, Stockholm 1999.

Köster, Cavalli-Björkman, Lindwall: Carl Larssons Värld. (Langewiesche) Coeckelberghs, Stockholm 2003.

Lempiäinen Pentti: Suuri symbolikirja. WSOY, Helsinki 2003.

Linnström Hjalmar: Svenskt boklexikon åren 1830-1865. Förra delen A-L. Bokgilletts Förlag, Stockholm 1961.

Svenska Akademiens ordbok över svenska språket. Nordstedts Akademiska Förlag, Stockholm 2006.

Åkerblom K.V.: Korsholms historia 2, Vaasa 1956.

Internetlähteet

Kotisivut:

Antikvärlden-lehti, Stilskolan. Del 7: Svensk jugend. 2.8.2010.
<http://www.antikvarlden.se/stilskolan/index.aspx?category=1141> Viitattu 13.1.2011.

Arkivet, Dalregementets museer. http://www.dalregementetsmuseer.se/http://www.dalregementetsmuseer.se/13_personalia/004_1916_1230_1%20frieberg_axel/1916_1230_1%20frieberg_axel.htm Viitattu 5.10.2009.

Dahlin Bengt, Kuuse Jan: Internetprojekt *Historien om Hälso- och sjukvården i Mittenälvsborg*. 2008.
<http://www.bengtdahlin.se/HoSstoryn1/filer%20del%201B/kolera.html>
Viitattu 20.11.2009.

Grannas A Olsson Hemslöjd AB, Bengt-Arne Tomth:
<http://www.grannas.com/mainframe.php?page=tillverkning> . Viitattu 30.4.2006.

Emigrationsutredningen. P.A. Norstedt, Stockholm 1911.
Emigrationsutredningens Bilaga VII.
Myös Harvard University:
<http://pds.lib.harvard.edu/pds/view/4948343?n=1&imagesize=1200&jp2Res=.25>

Hansen Gladys: the virtual museum of the City of San Francisco
AMERICAN BARBARISM, The Apostle of Estheticism Exposes Our Sins.
INARTISTIC CRIMES OF COMMISSION. The Aristocracy of Minna Street
Gratuitously Insulted by a Disquisition on Mortar.

Daily Chronicle, March 30, 1882 <http://www.sfmuseum.org/hist5/wilde.html> Viitattu 13.1.2011.

Oscar Wilde "THE MODERN MESSIAH" <http://www.sfmuseum.net/hist5/wilde1.html> Viitattu 13.1.2011.

HV Skolan kotisivut. <http://www.hvskola.se/hem/> Viitattu 20.1.2009.

J.R. Burrows & Company, Historical-Design Merchants. Founders Of The Arts & Crafts Movement 1870 – 1900. <http://www.burrows.com/found.html> . Viitattu 12.10.2010.

Kuhne Louis: The New Science of Healing or the doctrine of the Oneness of all Diseases forming the basis of a Uniform Method of Cure, without Medicines and without Operations. An Instructor and Adviser for the Healthy and the Sick by Louis Kuhne. Leipzig. Williams & Norgate, London and Edinburgh. Darton Bros. & Walton, Cape Town G. Robertson & Co., Melbourne, Adelaide and Sydney. C. L. Goodrich, Belize The International News Co., New York. J. Thomson, Georgetown. Tract & Book Depository, Mangalore. Thacker, Spink & Co., Calcutta. Kelly & Walsh Ltd., Shanghai, Hongkong, Yokohama, Singapore. Carstens & Co., Moulmein. <http://www.soilandhealth.org/02/0201hyglibcat/020160.khune/kuhne.pdf> Viitattu 20.1.2010.

Officiell webbplats för Carl och Karin Larssons släktförening. <http://www.carllarsson.se/start.aspx> Viitattu 12.1.2010.

Stanford Encyclopedia of Philosophy: Johann Gottfried von Herder. *First published Tue Oct 23, 2001; substantive revision Thu Sep 27, 2007.* <http://plato.stanford.edu/entries/herder/> . Viitattu 12.1.2010.

Stiftelsen Skansen: <http://www.skansen.se/pages/?ID=188> . Viitattu 20.3.2006.

Strindbergsmuseet, Stockholms stad. <http://www.strindbergsmuseet.se/museet.html> Viitattu 20.1.2010.

Tibell Gunnar: UPPSALA UNIVERSITET, Linné -kötisivu, 2007. http://www.linnaeus.uu.se/online/liv/5_6.html . Viitattu 16.2.2009.

Artikkelit ja kirjat

Bohman Therese: Stilikonen Karin 150 år / Carl Larsson-gården. <http://www.expressen.se/kultur/1.1587371/stilikonen-karin-150-ar-carl-larsson-garden> Viitattu 15.11.2009.

Brandenburgische Technische Universität Cottbus.Europäische Bibliothek: 1. Serie; 5. van de Velde Henry: Vom neuen Stil: Der "Laienpredigten" II.Teil, 1907. van de Velde Henry: Die drei Sünden wider der Schönheit, 1918. http://www.tu-cottbus.de/theoriederarchitektur/D_A_T_A/Architektur/20.Jhdt/VandeVeldeHenry/DieDreiSuenden.htm Viitattu 1.11.2009.

Chopra M, Sundin J, Willner S.: Health and Social Change. Past and Present Evidence. Hygiea Internationalis 2004;4(1). <http://www.ep.liu.se/ej/hygiea/> Viitattu 24.6.2010.

Emerson Ralf Waldo: The American Scholar. An Oration delivered before the Phi Beta Kappa Society, at Cambridge, August 31, 1837.

<http://www.emersoncentral.com/amscholar.htm> Viitattu 20.3.2010.

Fredén, Kristian: Allmänna konst- och industriutställningen i Stockholm 1897.

Utgiven av: Stockholms stadsmuseum. 28 augusti 2007.

<http://www.stockholmskallan.se/index.php?sokning=1&action=visaPost&urval=text&fritext=stockholmsutst%E4llning+1897&start=0&mediaId=11328&post=9> Viitattu 25.6.2010.

Hayes Kevin J.: Visual Culture and the Word in Edgar Allan Poe's "The Man of the Crowd". Teoksessa *Nineteenth-Century Literature*, March 2002, Vol. 56, No. 4, Pages 445–465, DOI 10.1525/ncl.2002.56.4.445 Posted online on December 3, 2003.

<http://caliber.ucpress.net/doi/abs/10.1525/ncl.2002.56.4.445> Viitattu 1.10.2009.

Holm Ylva: Psykologi, Försvarsmekanismer. Hedbergsska skolan 1998:

<http://www.hedbergsska.sundsvall.se/ps/fmek.html> .

Laggar Mats: Försvunnen Carl Larsson hittad i USA. Dalarnas Tidning 12.8.2009.

<http://www.dt.se/nyheter/rattvik/article460763.ece> Viitattu 18.11.2009.

Maslow A. H.: A Theory of Human Motivation Originally Published in *Psychological Review*, 50, 370-396.1943. Green Christopher D., York University, Toronto, Ontario, 2008. <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm> Viitattu 8.1.2010.

Morris William: GOSSIP ABOUT AN OLD HOUSE ON THE UPPER THAMES. THE QUEST: Number IV. November, 1895. <http://www.burrows.com/morris/gossip.html> Viitattu 11.1.2009.

Nilsson Torbjörn: Sundborn - konstnärshem och folkhemmets förstuga. Teoksessa *Guide till Sveriges historia*. Norstedts förlag, 1999. Stockholms Universitetsbibliotek -kotisivut.

<http://www.sub.su.se/national/ttorb2.htm> . Viitattu 12.1.2010.

O'Sullivan Paddy: Struggle for the Vision Fair: Morris and Ecology.

<http://www.morrisociety.org/JWMS/SP90.8.4.OSullivan.pdf> Viitattu 7.12.2009.

Sandin Per: Antikt ideal. Axess Publishing AB. Axess -kulttuurisivusto.

<http://www.axess.se/magasin/default.aspx?article=503> Viitattu 8.1.2010.

Sitte Camillo: MODERN SYSTEMS. ARTISTIC LIMITATION OF MODERN CITY PLANNING. *City Planning According to Artistic Principles* (1889), Translated by George R. Collins and Christiane Crasemann Collins (London: Phaidon Press, 1965):91-104; 105-112. Reps John W. Department of City and Regional Planning, West Sibley Hall, Cornell University, Ithaca, New York 14853, USA.

<http://www.library.cornell.edu/Reps/DOCS/sitte.htm>. Viitattu 12.1.2010

Strindberg August: En blå bok. Avdelning I, II, III och IV. Albert Bonniers förlag, Stockholm 1918. Projekt Runeberg. <http://runeberg.org/strindbg/blabok/0780.html>

Viitattu 20.2.2011.

Svensson Per: Idyll med mera. Sydsvenskan. Publicerad 2 maj 2009 15.18 | Uppdaterad 4 maj 2009 11.37. <http://sydsvenskan.se/kultur-och-nojen/article429603/Idyll-med-mera.html> Viitattu 12.12.2009.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Vapaa-aikatutkimus. Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä. Vapaa-ajan muutokset 1981–2002. Tilastokeskus, Helsinki 2002. http://www.stat.fi/til/vpa/2002/vpa_2002_2005-01-26_tie_001.html. Viitattu: 14.2.2011.

Thoreau Henry David: Walden and on the Duty of civil disobedience. Original 1854. The Project Gutenberg EBook: <http://www.gutenberg.org/files/205/205-h/205-h.htm> Release Date: July 12, 2008 [EBook #205]. Viitattu. 20.9.2009.

Tieteessä tapahtuu 2000/6 web-lehti, Henry Bacon:
<http://www.tsv.fi/tapaht/006/bacon.htm>. Viitattu 27.3.2008.
<http://www.tsv.fi/tapaht/003/bacon.htm> Viitattu 27.3.2008.

Utdrag ur Föreningen Stockholms företagsminnen. Årsmeddelande 1982. "De världsberömda vedspisarna från Boliders" av Teje Colling, Nordiska museet. http://carlotta.gotlib.goteborg.se/pls/carlotta/VisaPerson?pin_perMasidn=152454 . Viitettu 12.1.2010.

Kuvaluettelo

Kuva 1. Carl Larsson, valokuva. Carl Larsson-Gården.

Kuva 2. Karin Larsson, valokuva. Carl Larsson-Gården.

Kuva 3. Larsson Carl: *Aftonstämning*, Akvarelli ja gulassi, 1887. Göteborgs Universitet, Göteborg.

Kuva 4. ”Så här såg kåken ut i hela sin landtliga enfald...” Larsson Carl: Lyijykäpiirros ja teksti teoksessa *Ett hem*, 1899.

Kuva 5. Muunneltu Taalainmaan kartta. 2009.

Kuva 6. Larsson Carl: *Fäbodstugan*, vinjetti teoksessa *Åt solsidan*, 1910.

Kuva 7. Doré Paul-Gustave: *Over London by Rail*. Teoksessa *London: A Pilgrimage*, 1872.

Kuva 8. Larsson Carl: *Stugan*. Akvarelli teoksessa *Ett hem*, 1899.

Kuva 9. Chingford, Borough. William Morris gallery:

<http://www.lbwf.gov.uk/wmg/waltham.htm>, Viitattu 14.1.2008.

Kuva 10. Larsson Carl: Piirros, *Ett hem* 1899.

Kuva 11. Larsson Carl: *Grinden*, akvarelli teoksessa *Ett Hem*, 1899.

Kuva 12. Larsson Carl: *Första mötet med Sundborn*, lyijykynä 1884. Yksityisomistus.

Kuva 13. Larsson Carl: *Verandan*. Akvarelli, *Ett Hem*, 1899.

Kuva 14. Larssonin perheen maallemuutto 1901, valokuva. Carl Larsson-Gården.

Kuva 15. Larsson Carl: *Timmerrännan*. Akvarelli teoksessa *Ett Hem*. 1899.

Kuva 16. Larsson Carl: *Gréz sur Loing*, Akvarelli, 1887.

Kuva 17. Larsson Carl: *Eftersommar*, Akvarelli, 1908. (*Åt solsidan* 1910). Malmö Konstmuseum, Malmö.

Kuva 18. Larsson Carl: *Gubben och nyplanteringen*, Akvarelli, 1883. Nationalmuseum, Stockholm.

Kuva 19. Larsson Carl: *Brita metar*, Akvarelli, 1899.

Kuva 20. Lestrage Comte Henri de: *Berges de la rivière femmes lavant du linge et deux hommes dans une barque*, Grez-sur-Loing, Valokuva 1900-luvun alku. Ministère de la Culture, La Médiathèque de l'architecture et du patrimoine, Les Archives photographiques, France. http://www.mediatheque-patrimoine.culture.gouv.fr/fr/archives_photo/index.html

Kuva 21. Lestrage Comte Henri de: *Seine-et-Marne; Grez-sur-Loing*, valokuva 1900-luvun alku. Ministère de la Culture, La Médiathèque de l'architecture et du patrimoine, Les Archives photographiques, France.

- Kuva 22. Larsson Carl: *Öfver ån*, Vinjetti teoksessa *Åt Solsidan*, 1915.
- Kuva 23. Lestranger Comte Henri de: Paysage de bords de rivière avec à l'arrière-plan un pont et les ruines du château, village. Grez-sur-Loing, valokuva 1900-luvun alku. Ministère de la Culture, La Médiathèque de l'architecture et du patrimoine, Les Archives photographiques, France.
- Kuva 24. Larsson Carl: *Dammen*, vinjetti teoksessa *Åt solsidan*, 1910.
- Kuva 25. Valokuva AERO MATERIAL AB Stockholm, foto nummer F376. Painos: Claës Johanssons Förlag. Arviolta 1930-luku.
- Kuva 26. Sundborns socken Sundborn nr 1-39, Geometrisk avmätning 1702. Lantmäteristyrelsens arkiv, Historiska Kartor. Beskuren, redigerad bild 13.2.2009.
- Kuva 27 ja 28. Valokuvat 1916. Carl Larsson-Gården. Linkki filmiin CL-Gårdenin sivuille: <http://www.clg.se/start.aspx>
- Kuva 29. Paris exposition 1900: *Palais de l'Electricité & Chateau d'Eau*, postikortti.
- Kuva 30. Larsson Carl: *Nattlampan*, vinjetti teoksessa *Åt solsidan*, 1910.
- Kuva 31. Larsson Carl: *Mellan jul och nyår*. Akvarelli, *Ett hem* 1899.
- Kuva 32. August Strindberg kodissaan 1908–12, valokuva Strindbergmuseet.
- Kuva 33. Gerda ja Erik Folcker kodissaan 1900, valokuva teoksessa Nyström 1982, 12.
- Kuva 34. Larsson Carl: *Ateliern, enä hälften*. Akvarelli, *Ett hem* 1899.
- Kuva 35. Larsson Carl: *Britas tupplur*, akvarelli, *Ett hem* 1899.
- Kuva 36. Larsson Carl: *Pappas rum*. Akvarelli, *Ett hem* 1899.
- Kuva 37. Larsson Carl: *Matsalen*, akvarelli, *Ett hem* 1899.
- Kuva 38. Larsson Carl: *Blomsterfönster*. Akvarelli, *Ett hem* 1899.
- Kuva 39. *Gossip About an Old House on the Upper Thames*, julkaisussa THE QUEST: Number IV. November, 1895.
- Kuva 40. Larsson Carl: *Baksidan*, vinjetti teoksessa *Åt solsidan*, 1910.
- Kuva 41. Carl Larsson: *Idyll*. Akvarelli 1901 (*Larssons* 1902).
- Kuva 42. Larsson Carl: *Frukost under björken*, akvarelli 1898.
- Kuva 43. Carl Larsson: *Julaftonen*, 1904-05 akvarelli (*Spadarfvet*, 1906).
- Kuva 44. Carl Larsson: *Nu är det jul igen*. Akvarelli triptyykki 1907.
- Kuva 45. Larsson Carl: *Gården och brygghuset*, akvarelli *Ett hem* 1898.
- Kuva 46. Larsson Carl: *Min gata* (i Falun), *Anrikningen i Falun*, *Slagghögarna*, 1910 (*Åt solsidan*).
- Kuva 47. Carl Larsson: *Sommar morgon*, akvarelli 1908.
- Kuva 48. Larsson Carl: *Köket*, akvarelli 1898.

Kuva 49. Bolinders Mekaniska Verkstad: Valurautahella, GIM 8699. Wikström, Nordiska museet.

Kuva 50. Larsson Carl: Piirros *Ett hem* 1898.

Kuva 51. Larsson Carl: Piirros teoksessa *Den nya grottesången*, 1891.

Kuva 52 ja 53. Larsson: *I snickarboden* ja *Potatisupptagningen*, 1905. Akvarellit teoksessa *Spadarfvet*.

Kuva 54. Larsson Carl: *Karin i linneskåpet*. Akvarelli, 1906.

Kuva 55. Larsson Carl: *Gamla Anna*, akvarelli *Ett hem* 1899.

Kuva 56. Larsson Carl: *Lättjans Tempel*, akvarelli *Ett hem* 1899.

Kuva 57. Larsson Carl: *Paus i städningen/ En Vilostund/Martina framför brasan*, akvarelli (1908), *Åt Solsidan* 1910.

Kuva 58. Larsson Carl: *Romanen*, akvarelli 1913.

Kuva 59. Larsson: *Sedan barnen lagt sig*, akvarelli *Ett hem* 1899.

Kuva 60. Larsson Carl: *Vid aftonlampan*, akvarelli (1908), *Åt Solsidan* 1910.

Kuva 61. ”På skjutdörren har jag målat min idöl.” Larsson Carl: *Karin*, 1908, öljy puulle.

Kuva 62. Kirje 8.3.1883. Carl till Karin: ”När vi en gång bli mycket gamla skola vi titta igenom dem.”

Kuva 63. Larsson Carl: Piirros, *Ett hem* 1899.

Kuva 64. Larsson Carl: *Moderstankar*, akvarelli, 1893.

Kuva 65. Larsson Carl: *Ferieläsning*. Kuvitusta teoksessa *Ett hem* 1899.

Kuva 66. Larsson Carl: *Skamvrån*, akvarelli *Ett hem* 1899.

Kuva 67. Larssonin kuvitusta Välskärin tarinoihin. *Aftonstormar* 1901, 157.

Kuva 68. Larsson Carl: *Mammas och småflickornas rum*, akvarelli *Ett hem* 1899.

Kuva 69. Larsson: *Ett bra badställe*, akvarelli *Ett hem* 1899.

Kuva 70. Larsson Carl: *Kuolema* – kuvitusta Esaias Tegnerin teokseen *Nattvardsbarnen*, 1881.

Kuva 71. Larsson Carl: *Inför Englarnes Domstol, Nornan* 1880.

Kuva 72. Larsson Carl: *Skyddsängel*, piirros. *Larssons* 1902.

Kuva 73. Larsson Carl: *Konvalescens*, akvarelli 1899.

Kuva 74. Larsson Carl: *Bron*. Akvarelli teoksessa *Ett hem*, 1899.

Kuva 75. Larsson Suzanne: piirros Carlista ja Karinista kotimatalla. *Ett hem* 1899, 8.

Kuva 76. Larsson Carl: *Fyn, Lilla Bälte*. Larssonin kuvitusta *Från Stockholm till Messina* teoksessa Svea 1887.

Kuva 77. Akvarelli teoksessa Larsson: *Från Stockholm till Messina*, 1946.

Kuva 78. Larsson Carl: Kuvitusta Wallinin runoteokseen *Dödens Ängel*, 1887, 37.

Kuva 79. Larsson Carl: *Namsdag på härberget*, akvarelli. *Ett hem* 1899.

Kuva 80. Larsson Carl: *Kräftfiske*, akvarelli, *Ett hem* 1899.

Kuva 81. Larsson Carl: *Sovande flicka*, akvarelli 1917. Yksityisomistus.

Kuva 82. Larsson Carl: *Framför spegeln*. Akvarelli 1900.

Kuva 83. Larsson Carl: *Ateliern, enä hälften*. Akvarelli, *Ett hem* 1899.

Kuva 84. Grasset Eugene: *Masson Chocolate*, 1898.

Kuva 85. Bouisset Firmin: *Maggi*, 1895.

Kuva 86. Larsson Carl: *Spegelbild*, akvarelli, 1895. (*Larssons* 1902)

Kuva 87. Larsson Carl: *Hemmets goda ängel*. Akvarelli, *Åt Solsidan* 1909.

Kuva 88. Larsson Carl: *Sundborns gamla kyrka*, akvarelli. *Ett hem* 1899.

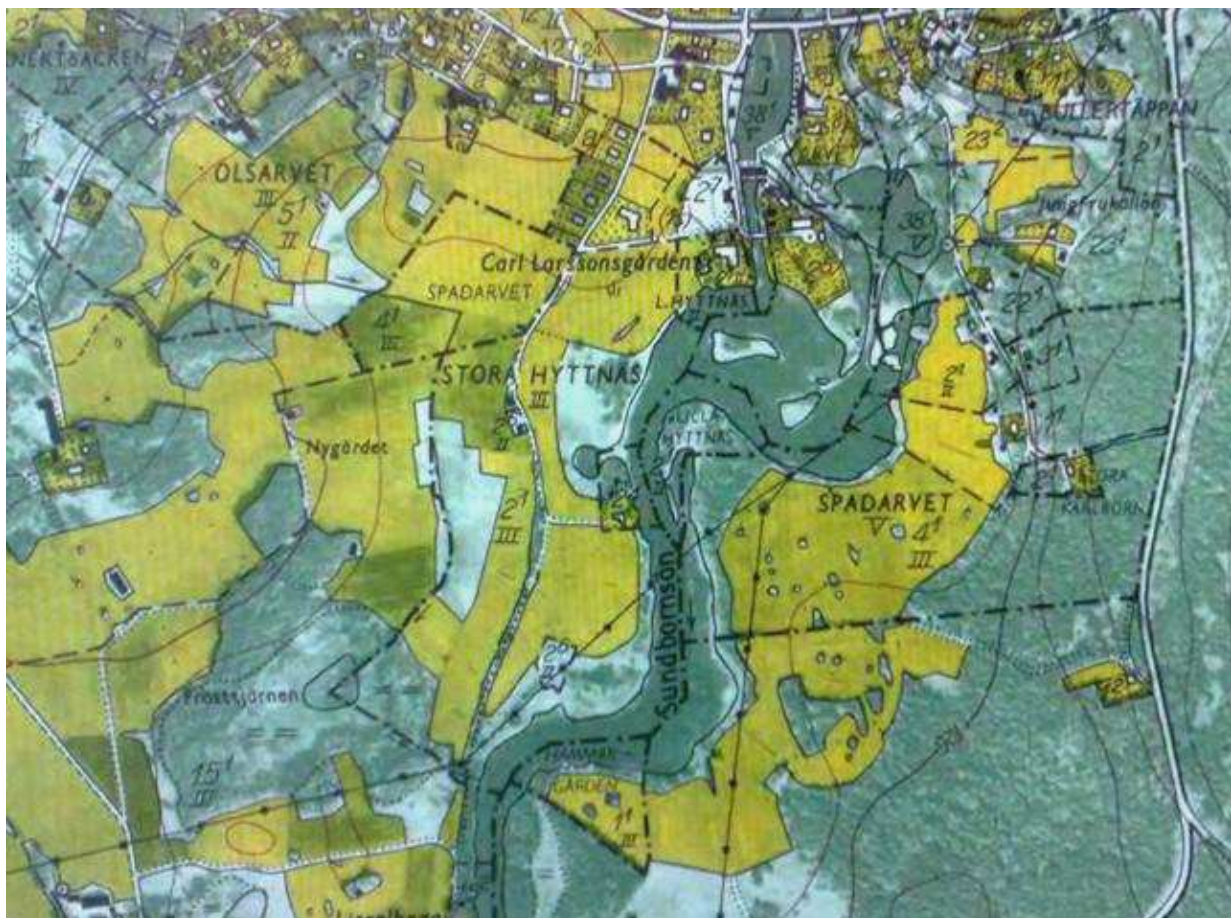
Kuva 89. Larsson Carl: *Mittvinterblot*, öljy kankaalle, 1915 (640 × 1360 cm).
Nationalmuseum, Stockholm.

Liitteet

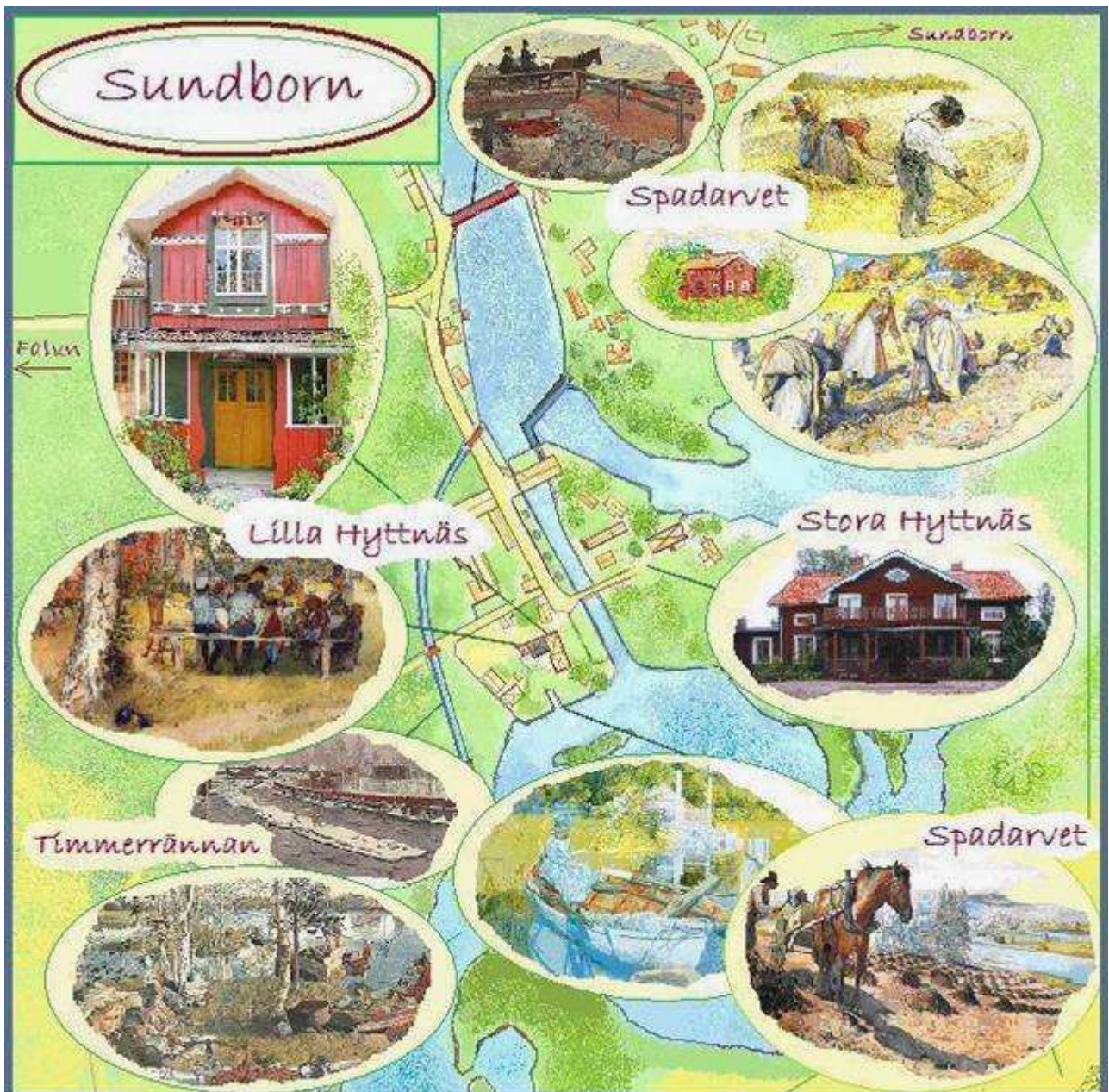
Liite I: Kartat ja Pohjapiirrokset



Kartta 1: Sundborns socken Sundborn nr 1-39, Avmätning på inägor Stora Hyttneäs, 1699. (Osakartta) Lantmäteristyrelsens arkiv, Historiska Kartor.



Kartta 2: Sundborn J133-13F5j67, Ekonomiska kartan, 1965.(Osakartta) Rikets allmänna kartverks arkiv, Historiska Kartor.

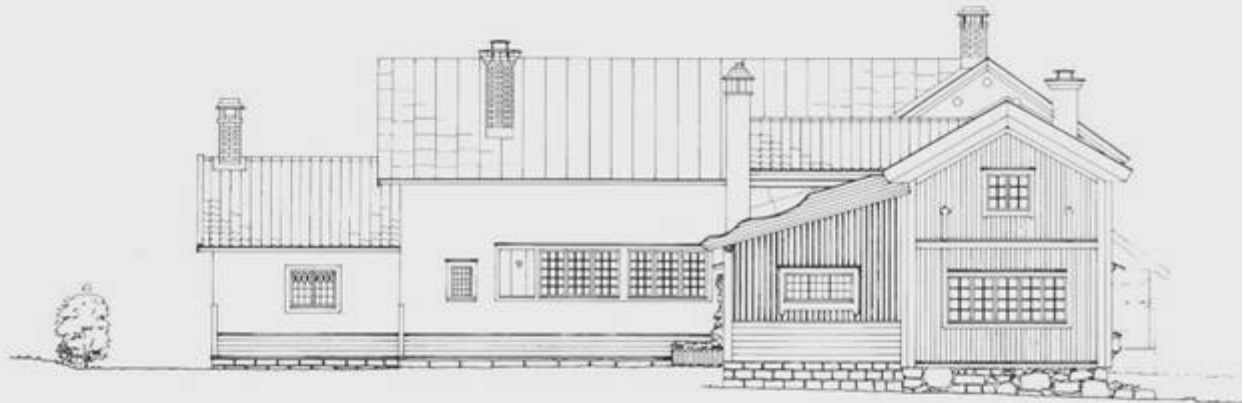


Kartta 3: Muunneltu kartta Sundbornista, Lilla Hyttnäsin ympäriltä, Larsson Elina 2010.

LILLA HYTTNÄS



FASAD MOT VÄSTER



FASAD MOT SÖDER

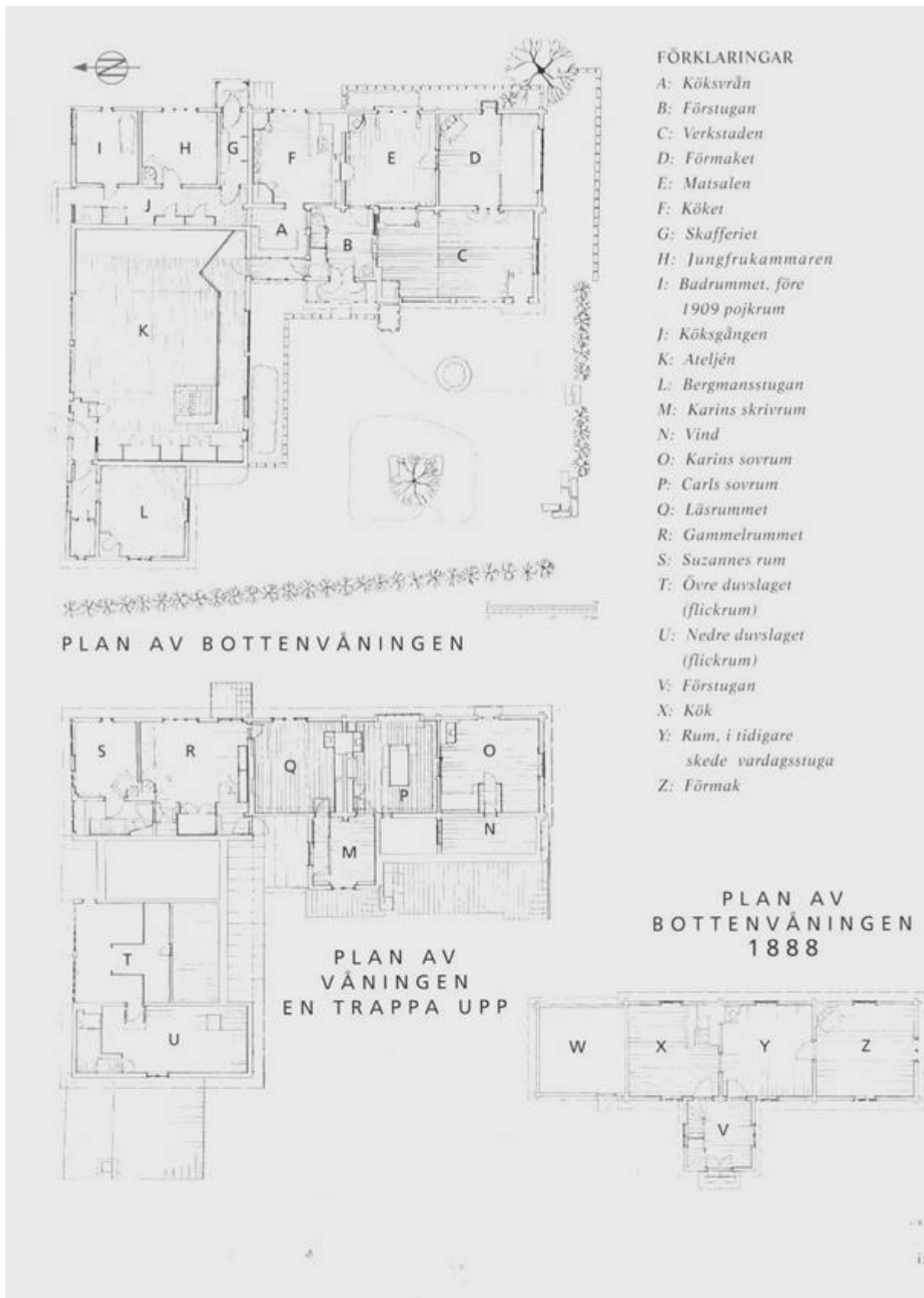


FASAD MOT ÖSTER

Fasader och planer. Uppmätning 1997 av Jacob Hidemark och Martin Stintzing.

viii

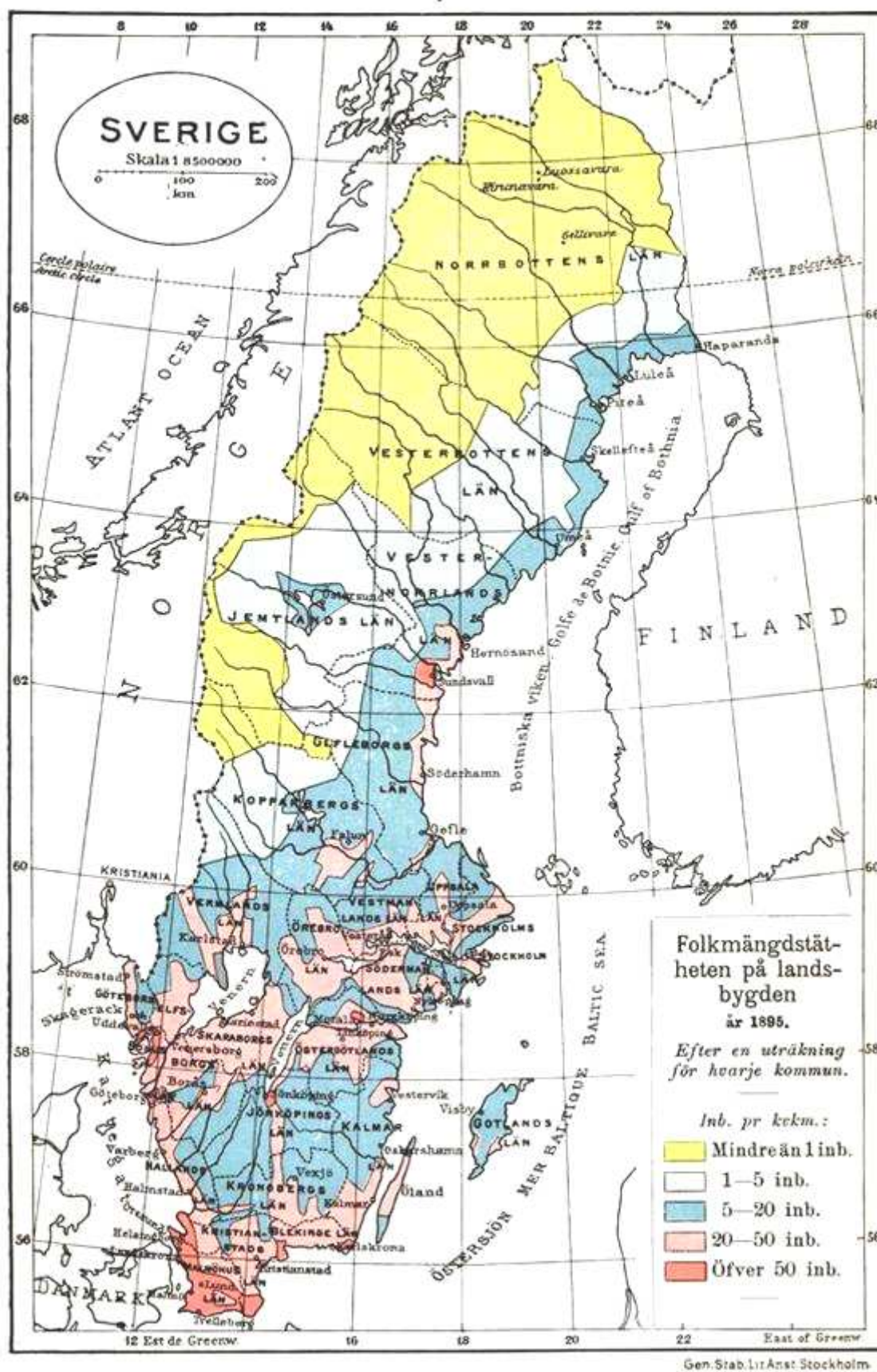
Kuva 1



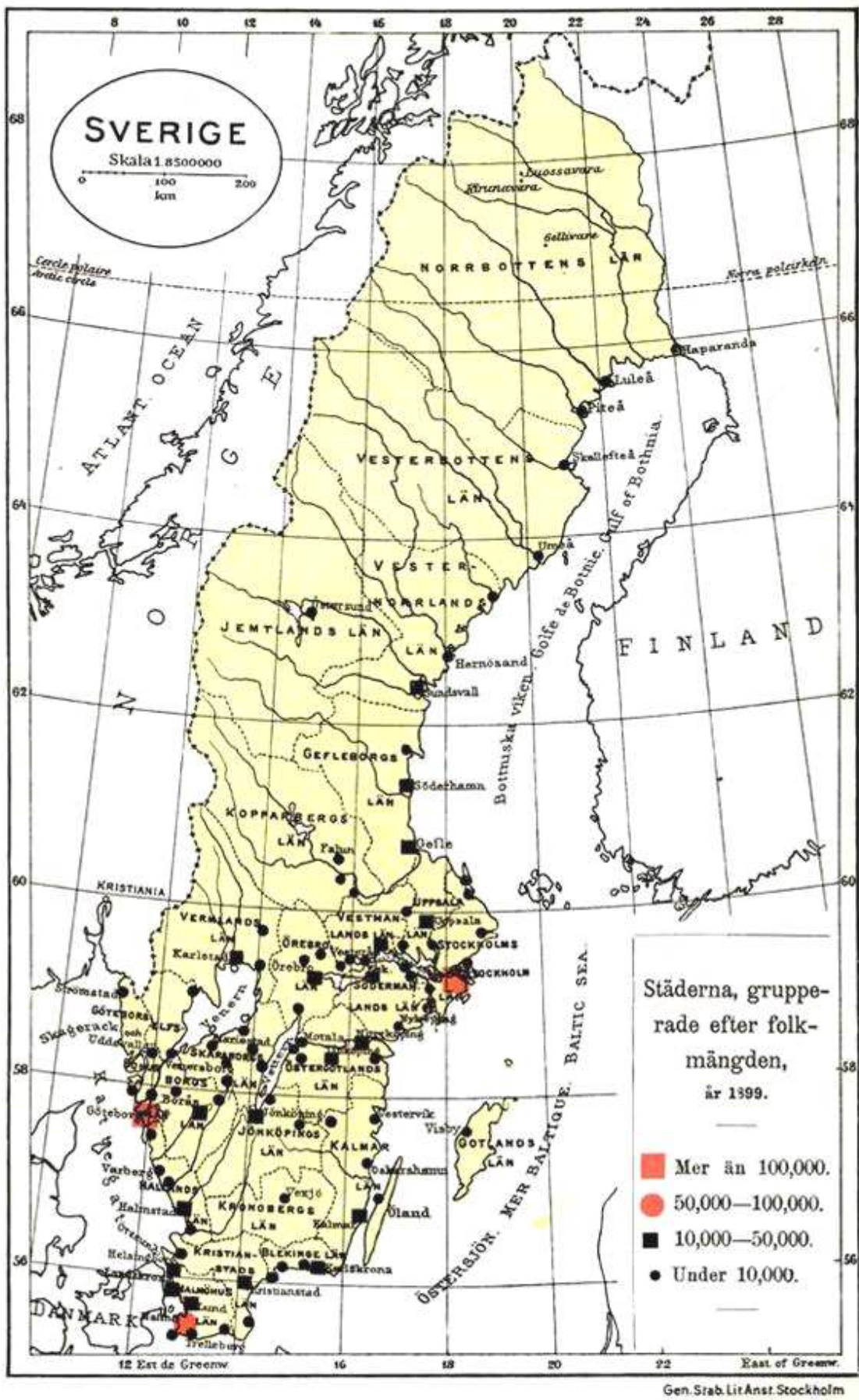
Kuva 2

Lähde: Snodin, Stavenow-Hidemark 1998, viii ja ix.

Lähde: *Svenska Allmogehem* 1909, loppuliite.



Karta 1: Väestötiheys



Kartta 2: Kaupunkien koko

Tilasto 1: Väkiluku kaupungeissa ja maaseudulla

TAB. 9. *Folkmängden å landsbygden och i städerna.*

Vid slutet af år	Hela folk- mängden.	D ä r a f		Stä- derna i %.	Åren.	Hela riket.	Lands- byg- den.	Stä- derna.
		Lands- bygden.	Städerna.					
1805	2,412,772	2,180,715	232,057	9·62	Årlig tillväxt, ‰.			
1820	2,584,690	2,330,798	253,892	9·82	1806/20	4·60	4·45	6·01
1840	3,138,887	2,835,204	303,683	9·67	1821/40	9·75	9·84	8·99
1860	3,859,728	3,425,209	434,519	11·26	1841/60	10·39	9·50	18·07
1880	4,565,668	3,875,237	690,431	15·12	1861/80	8·43	6·19	23·42
1899	5,097,402	4,011,406	1,085,996	21·30	1881/99	5·82	1·82	24·12

Tilasto 2: Väkiluku kaupungeissa

TAB. 10.

Folkmängden i Sveriges städer.*

Stad.	1805.	1850.	1899.	Stad.	1805.	1850.	1899.
Stockholm	72,652	93,070	302,462	Eksjö	1,075	1,866	3,692
Göteborg	12,490	26,084	126,849	Mariestad	1,101	2,059	3,648
Malmö	4,932	13,087	59,714	Filipstad	655	1,283	3,564
Norrköping	9,428	16,916	40,472	Åmål	847	1,329	3,271
Gäffe	5,930	9,261	28,308	Alingsås	829	1,388	3,210
Helsingborg	1,955	4,140	24,287	Falköping	443	693	3,066
Karlskrona	10,553	14,097	23,648	Motala	—	—	3,053
Uppsala	4,897	6,952	22,818	Trelleborg	—	—	2,985
Jönköping	2,964	6,008	22,676	Norrtälje	876	1,012	2,945
Örebro	3,242	5,177	21,151	Strömstad	1,085	1,348	2,814
Lund	3,224	6,709	16,257	Engelholm	491	1,310	2,703
Halmstad	1,324	2,761	15,139	Piteå	899	1,405	2,645
Borås	1,792	2,733	15,125	Örnsköldsvik	—	—	2,644
Sundsvall	1,471	2,837	14,490	Falkenberg	642	953	2,339
Linköping	2,915	5,240	14,169	Vadstena	1,412	2,225	2,325
Landskrona	3,776	4,139	14,134	Strängnäs	1,076	1,244	2,211
Eskilstuna	1,530	3,961	13,672	Vimmerby	863	1,436	2,156
Kalmar	3,656	6,634	12,575	Simrishamn	677	1,365	2,056
Karlstad	2,205	3,807	11,433	Torshälla	502	630	1,945
Västerås	2,953	3,780	11,238	Söderköping	870	1,254	1,922
Söderhamn	1,435	1,757	11,059	Ronneby	—	—	1,890
Kristianstad	3,106	5,440	10,117	Lindesberg	752	876	1,870
Ystad	2,648	5,089	9,634	Hedemora	767	1,044	1,835
Falun	4,790	4,463	9,231	Sölvesborg	707	1,464	1,830
Luleå	947	1,257	9,021	Laholm	834	1,102	1,812
Uddevalla	3,971	3,832	8,942	Askersund	769	1,047	1,723
Visby	3,819	4,502	8,183	Nora	720	908	1,661
Hernösand	1,842	2,738	7,821	Marstrand	1,189	1,014	1,658
Västervik	2,932	4,346	7,795	Vaxholm	1,018	911	1,622
Växjö	1,188	2,665	7,393	Hjo	350	816	1,614
Södertälje	964	1,245	7,366	Haparanda	—	554	1,557
Nyköping	2,380	3,806	7,278	Ulricehamn	789	1,455	1,331
Karlshamn	3,488	5,071	7,101	Skeninge	875	1,230	1,319
Oskarshamn	—	—	6,897	Skellefteå	—	—	1,271
Östersund	177	817	6,812	Grenna	517	902	1,192
Kristinehamn	1,430	2,056	6,636	Mariefred	597	610	1,190
Sala	2,116	3,252	6,447	Kungälf	853	867	1,078
Vänersborg	1,437	3,067	6,420	Öregrund	678	667	982
Varberg	1,428	2,123	5,819	Kungsbacka	384	577	928
Lidköping	1,377	2,417	5,458	Borgholm	—	545	890
Arboga	1,500	2,233	5,187	Östhammar	563	618	754
Hudiksvall	1,429	2,016	4,921	Skanör	568	755	675
Skövde	447	865	4,797	Säter	430	534	644
Köping	1,232	1,501	4,718	Trosa	490	471	682
Skara	950	1,866	4,398	Sigtuna	434	426	533
Enköping	1,174	1,413	4,106	Falsterbo	150	282	279
Umeå	1,010	1,505	3,808	Malmköping	144	316	—

Lähde: Sundbärg Gustav: *Sveriges land och folk* 1901, 95-100.

Tilasto 3: Työväestö 1898.

TAB. 157.

Antalet arbetare inom industrien, år 1898.

	Öfver aderton år.		Under aderton år.		Summa arbetare.	Af 1,000 arbetare äro	
	Män.	Kvinnor.	Män.	Kvinnor.		Kvinnor.	Minder-åriga.
Fabriksindustrien.							
Kvarnar	3,970	29	240	4	4,243	8	58
Råsockerbruk	4,187	69	37	—	4,293	16	9
Sockerraffinaderier	2,308	453	37	4	2,782	157	15
Tobaksfabriker	1,341	2,155	442	605	4,543	608	230
Bryggerier	4,384	1,259	238	18	5,899	216	43
Spinnerier	3,028	4,128	1,590	1,384	10,130	544	294
Väfverier	3,496	9,609	530	1,576	15,211	735	138
Beklädnadsindustrier	1,034	5,510	253	1,280	8,077	841	190
Sågverk och hyllerier	33,567	552	6,331	233	40,683	19	161
Snickerifabriker	7,541	80	1,208	45	8,874	14	141
Trämassefabriker	5,356	198	499	81	6,134	45	95
Tändsticksfabriker	2,005	1,875	889	947	5,716	494	321
Pappersbruk	3,759	853	267	330	5,209	227	115
Stenhuggerier	8,022	7	618	—	8,647	1	71
Tegelbruk	8,509	402	1,297	106	10,314	49	136
Glasbruk	3,155	152	1,256	109	4,672	56	292
Träkolsverk	7,419	46	103	11	7,579	8	15
Järn- och stålvarufabriker..	13,481	674	2,643	237	17,035	53	169
Skeppsvarf	5,152	4	285	—	5,441	1	52
Mekaniska verkstäder	17,444	29	1,710	7	19,190	2	89
Boktryckerier	3,188	490	1,050	135	4,863	129	244
Öfriga fabriker	31,103	8,478	4,520	2,084	46,185	229	143
Summa	173,449	37,032	26,043	9,196	245,720	188	143
Bergshandteringen.							
Grufvor	11,683	386	1,220	238	13,527	46	108
Metalltillverkning	14,579	9	1,209	—	15,797	1	76
Summa	26,262	395	2,429	238	29,324	22	91
<i>Totalsumma</i>	199,711	37,427	28,472	9,434	275,044	170	138

Till arbete i fabrik, handverk eller annan handtering får ingen antagas, som icke fyllt 12 år, som icke inhämtat det för afgång från folkskolan stadgade minsta kunskapsmått eller som till följd af sjuklighet eller kroppslig svaghet anses komma att lida men af arbetet i fråga. Barn (den som är under 14 år) får i fabriksarbete användas högst 6 timmar och yngre person (den som är öfver 14, men under 18 år) högst 10 timmar å arbetstider, som infalla mellan kl. 6 f. m. och 8 e. m. och afdelas genom raster af minst V2 timme för barn och minst 2 timmar för yngre person (däraf minst 1 1/2 timme före kl. 3 e. m.). Minderårig (den som är under 18 år) får ej under rasterna uppehålla sig i något till fabriken hörande rum, där arbete pågår, och icke heller användas att rengöra en för arbetets drift i gång varande maskin.

I handverk eller annan handtering får minderårig endast användas till arbete mellan kl. 6 f. m. och 8 e. m., och arbetet skall afbrytas af lämpliga raster. I arbete använd minderårig skall begagna undervisning i folkskola å de tider skolorådet efter näringsidkarens hörande bestämmer eller njuta annan däremot svarande och af skolorådet godkänd undervisning samt en gång i månaden till näringsidkaren aflämnat betyg om godkänd undervisning. Idkas handverk eller annan handtering under sådana förhållanden, att den må anses som fabrik, gälla de för sådan afsedda föreskrifterna; afgörandet häraf tillkommer hälsovårds- eller kommunalnämnd. Till arbete under jord får yngre person af kvinnkön eller barn ej användas; i öfrigt betraktas grufvor som fabriker.

Lähde: Sundbärg 1901, 974.

Kasviliista

Befintliga växter på Lilla Hyttnäs 2008

Svenska	Engelska	Latin
Afrikas blå lilja	African blue lily	<i>Agapanthus praecox</i>
Akleja	Columbine	<i>Aquilegia vulgaris</i>
Al	Alder	<i>Alnus</i>
Albaros	Alba rose	<i>Rosa alba</i> 'Minette'
Alunrot	Alum Root	<i>Heuchera micrantha</i>
Apotekarros	Apothecary rose	<i>Rosa gallica</i> 'Officinalis'
Astilbe	Astilbe	<i>Astilbe x arendsii</i>
Bergklint	Perennial cornflower	<i>Centaurea montana</i>
Björk	Birch	<i>Betula</i>
Blodnäva	Bloody Crane's bill	<i>Geranium sanguineum</i>
Blågull	Jacob's ladder	<i>Polemonium caeruleum</i>
Blåstjärna	Squill	<i>Scilla</i>
Blå bolltistel	Blue Globe Thistle	<i>Echinops bannaticus</i>
Bondpion	Peony	<i>Paeonia x festiva</i>
Brandlilja	Orange lily	<i>Lilium bulbiferum</i>
Dahlia, flera sorter	Dahlias	<i>Dahlia</i> (x <i>hortensis</i>)
Dagglåpa	Lady's mantle	<i>Alchemilla mollis</i>
Dillpion	Fernleaf Peony	<i>Paeonia tenuifolia</i>
Dill	Dill	<i>Anethum graveolens</i>
Doftschersmin	Sweet Mock orange	<i>Philadelphus coronarius</i>
Drottningkaktus	Orchid cactus	<i>Disocactus phyllanthoides</i>
Ek	English Oak	<i>Quercus robur</i>
Fackelblomster	Purple Loosestrife	<i>Lythrum salicaria</i>
Fjärilskrasse	Canary creeper	<i>Tropaeolum peregrinum</i>
Fläder	Elder	<i>Sambucus nigra</i>
Frankfurtros	Frankfurt Rose	<i>Rosa frankfurtana</i> 'Agatha'
Fuchsia	Fuchsia	<i>Fuchsia</i> (Hybrida-gruppen)
Förgätmigej	Forget-me-not	<i>Myosotis scorpioides</i>
Gemsrot	Plantain-leaved Leopard's-bane	<i>Doronicum</i>
Getrams	Angular Solomon's seal	<i>Polygonatum odoratum</i>
Gräslök	Chives	<i>Allium schoenoprasum</i>
Gul daglilja	Daylily	<i>Heemerocallis lilioasphodelus</i>
Gullris	Golden rod	<i>Solidago virgaurea</i>
Gullstav	Ligularia	<i>Ligularia stenoccephala</i>
Gullviva	Cowslip	<i>Primula veris</i>
Gulsippa	Yellow anemone	<i>Anemone ranunculoides</i>
Hagtorn	Hawthorn	<i>Crataegus</i>
Hallon	Raspberry	<i>Rubus idaeus</i>
Hjärtbergenia	Bergenia	<i>Bergenia cordifolia</i>
Hornviol	Horned pansy	<i>Viola cornuta</i>
Hundros	Dog rose	<i>Rosa canina</i>
Hägg	Bird-cherry	<i>Prunus padus</i>
Höstaster	Michaelmas Daisy	<i>Aster novi-belgii</i>
Höstflox	Garden phlox	<i>Phlox paniculata</i>
Höstrudbeckia	Cutleaf Coneflower	<i>Rudbeckia laciniata</i>
Indiankrasse	Indian cress	<i>Tropaeolum majus</i>
Julros	Christmas rose	<i>Helleborus niger</i>
Jätterams	Solomon's Seal	<i>Polygonatum x hybridum</i>
Kabbeleka	Marshmarigold	<i>Caltha palustris</i>
Knäckepil	Crack willow	<i>Salix fragilis</i>
Krikon	Wild Plum	<i>Prunus domestica</i>
Krokus	Crocus	<i>Crocus vernus</i>
Krollilja	Martagon lily	<i>Lilium martagon</i>
Krusbär	Gooseberry	<i>Ribes uva-crispa</i>
Kungskaktus	Orchid cactus	<i>Disocactus ackermanni</i>
Kungslilja	Regal lily	<i>Lilium reale</i>
Kungsljus	Great Mullein	<i>Verbascum thapsus</i>
Kungsmymta	Wild Marjoram	<i>Origanum vulgare</i>
Kungsängslilja	Fritillary	<i>Fritillaria meleagris</i>
Kärleksört	Orpine	<i>Sedum telephium</i> ssp. <i>maximum</i>

Körvel	Sweet Cicely	<i>Myrrhis odorata</i>
Lammöron	Lamb's-ear	<i>Stachys byzantina</i>
Liljekonvalj	Lily-of-the-valley	<i>Convallaria majalis</i>
Luktpion	Chinese Paeony	<i>Paeonia lactiflora</i>
Lupin	Lupin	<i>Lupinus polyphyllus</i>
Löjtnantshjärta	Bleeding Heart	<i>Dicentra spectabilis</i>
Mariaklocka	Canterbury Bells	<i>Campanula medium</i>
Moses brinnande buske	Burning Bush	<i>Dictamnus albus</i>
Måbär	Mountain currant	<i>Ribes alpinum</i>
Nejlikrot	Avens	<i>Geum</i>
Nerium	Nerium	<i>Nerium oleander</i>
Orientalisk vallmo	Oriental poppy	<i>Papaver orientale</i>
Pelargon	Pelargonium	<i>Pelargonium x hortorum</i>
Penningblad	Creeping Jenny	<i>Lysimachia nummularia</i>
Pensé	Pansy	<i>Viola x wittrockiana</i>
Persilja	Garden parsley	<i>Petroselinum crispum</i>
Pimpinellros	Burnet Rose	<i>Rosa pimpinellifolia 'Plena'</i>
Poetnarciss	Poer's Narcissus	<i>Narcissus poeticus</i>
Portlandros	Portland Rose	<i>Rosa Portland-gruppen</i>
Potatis	Potatoes	<i>Solanum tuberosum</i>
Praktlysing	Dotted Loosestrife	<i>Lysimachia punctata</i>
Prästkrage	Oxeye Daisy	<i>Leucanthemum vulgare</i>
Påsklilja	Daffodil	<i>Narcissus</i>
Rabarber	Rhubarb	<i>Rheum rhabarbarum</i>
Riddarsporre	Belladonna	<i>Delphinium belladonna</i>
Ringblomma	Marigold	<i>Calendula officinalis</i>
Rosenböna	Scarlet runner bean	<i>Phaseolus coccineus</i>
Rosenflockel	Joe Pye Weed	<i>Eupatorium purpureum</i>
Rosenstav	Blazing Star	<i>Liatris spicata</i>
Rönn	Rowan	<i>Sorbus aucuparia</i>
Sibirisk nunneört	Fumewort	<i>Corydalis nobilis</i>
Sibirisk vallmo	Iceland poppy	<i>Papaver croceum</i>
Smultron	Wild Strawberry	<i>Fragaria vesca</i>
Smörblomma	Meadow Buttercup	<i>Ranunculus acris</i>
Snöbär	Snowberry	<i>Symphoricarpos albus</i>
Solbrud	Helen's flower	<i>Helenium autumnale</i>
Solros	Sunflower	<i>Helianthus annuus</i>
Sparris	Asparagus	<i>Asparagus officinalis</i>
Spirstånds	Ligularia	<i>Ligularia przewalskii</i>
Stjärnflocka	Masterwort Zone	<i>Astrantia major</i>
Stormhatt	Wolf's bane	<i>Aconitum lycoctonum</i>
Strandiris	Siberian Iris	<i>Iris sibirica</i>
Strandveronika	Garden Speedwell	<i>Veronica longifolia</i>
Studentnejlika	Maltese Cross	<i>Lychnis chalcidonica</i>
Svärdslilja	Yellow Iris	<i>Iris pseudacorus</i>
Syren	Lilac	<i>Syringa vulgaris</i>
Tall	Scots Pine	<i>Pinus sylvestris</i>
Tibast	Mezereum	<i>Daphne mezereum</i>
Tigerlilja	Tiger Lily	<i>Lilium lancifolium</i>
Tomat	Tomato	<i>Solanum lycopersicum</i>
Toppklocka	Clustered Bellflower	<i>Campanula glomerata</i>
Tovsippa	Snowdrop Anemone	<i>Anemone sylvestris</i>
Trädgårdsnattviol	Dame's violet	<i>Hesperis matronalis</i>
Trädgårdssmörboll	Globeflower	<i>Trollius x cultorum</i>
Tulpan, flera sorter	Tulip	<i>Tulipa</i>
Vildvin	Woodbine	<i>Parthenocissus inserta</i>
Vinbär	Current, red	<i>Ribes rubrum</i>
Vitsippa	Wood Anemone	<i>Anemone nemorosa</i>
Vitsippa, dubbel	Wood Anemone	<i>Anemone nemorosa 'Alba Plena'</i>
Vresros	Japanese Rose	<i>Rosa rugosa</i>
Ängsklocka	Spreading bellflower	<i>Campanula patula</i>
Äpple ('Äkerö')	Apple	<i>Malus domestica 'Äkerö'</i>

I vattendragen runtomkring Lila Hyttnäs samt på ön Bullerholmen mitt i sjön finns flera karaktärsväxter som svärdsliljor, kabbeleka, näckrosor, åkerbär och björkar, björkar, björkar!

Lähde: Rydin 1993.

Liite III: Valokuvat



Valokuva 1



Valokuva 2

Carl Larssonin Grez'n ajan valokuvia Hornin teoksesta *Folk och Färg*, 24–45.



Valokuva 3: Postikortti.



Valokuva 4: Postikortti.



Valokuva 5: Postikortti.



Valokuva 6: Postikortti.



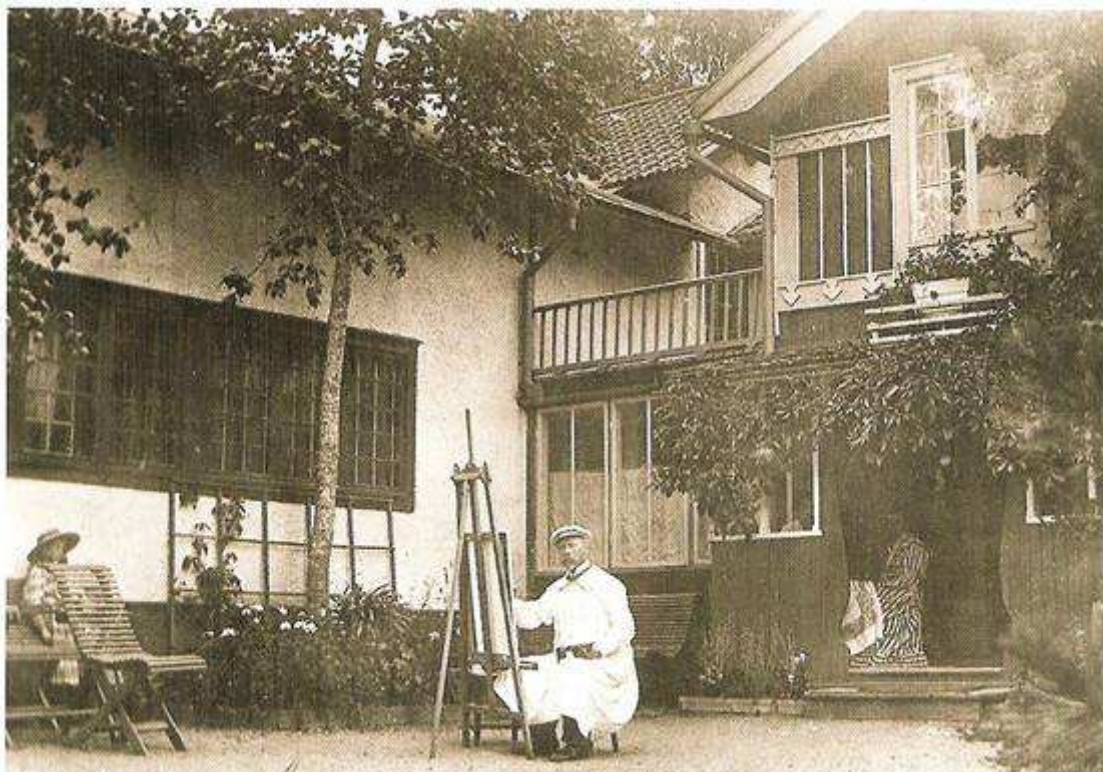
Valokuva 7: Postikortti.



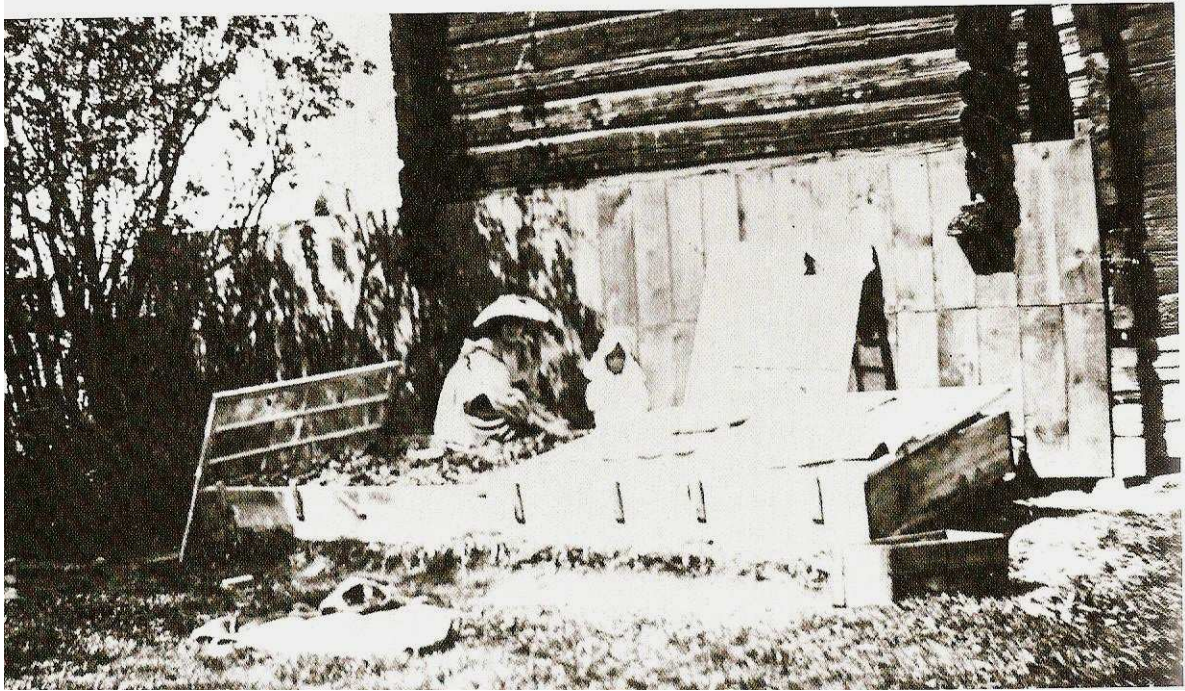
Valokuva 8: Kahvitauko Larssonien pihalla. Lähde: Carl Larsson-Gården.



Valokuva 9: Kahvitauko vanhassa ateljeessa. Lähde: Carl Larsson-Gården.

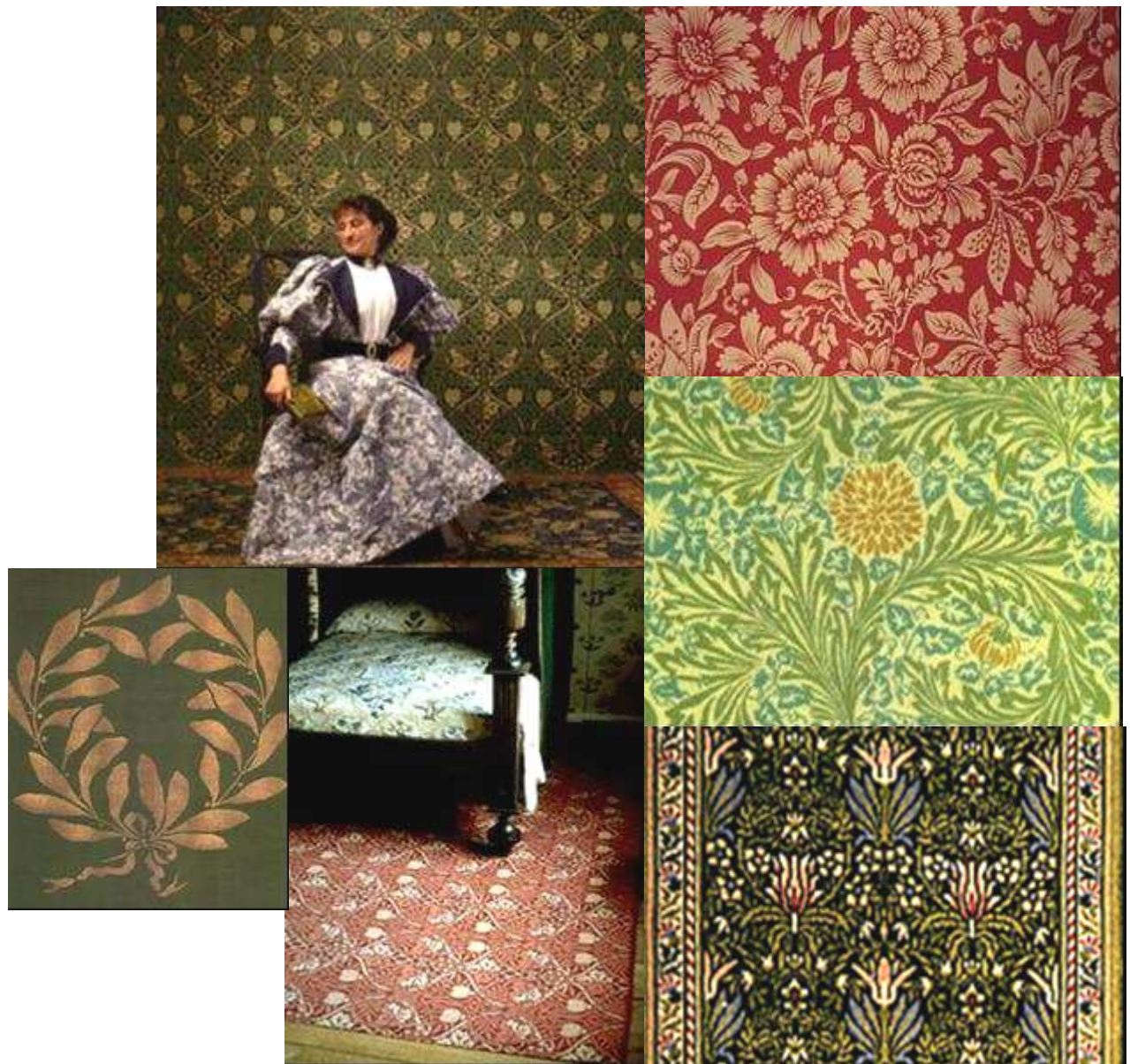


Valokuva 10: Maalaushetki pihalla. Lähde: Carl Larsson-Gården.



Valokuva 11: Karin istuttaa. Lähde: Carl Larsson-Gården.

Liite IV: Sisustus



Kuvissa oikeasta yläreunasta alaspäin kaksi 1890-luvun tapettimallia: ensimmäisenä uusioversio 1890-luvun tapettisuunnittelusta. Toisena Morrisin suunnittelutyylin mukainen tapetti "Priory Garden" (The foliage is reminiscent to "Larkspur" and the organization of the pattern, with a meander of foliage counterpointed by a grid of flowers, is like "Marigold," but this pattern has major and minor flowers set on the diamond points of a diaper pattern. The document colorway has soft, tertiary hues popular in the 1880s and early 1890s, when it was originally produced. It draws its inspiration from Morris without copying the master's work; it is a sophisticated design with its own character and integrity. Priory Garden was selected by Fred Holland Day for his father's bedchamber in the Norwood, Massachusetts, house). Kolmantena Morrisin 1875suunnittelema mattomalli Tulip & Lily" (Colors are a dark indigo ground with two greens, periwinkle, rose, coral and fawn. Tulip & Lily is one of the best known Arts & Crafts Movement carpets, and it is one of the only 19th century carpet designs to be kept in current production throughout the 20th century). <http://www.burrows.com/founders/house.html> (Viitattu 21.4.2010.)

Vasemmalla olevat kuvat esittävät tapetti- että mattomalleja (<http://www.burrows.com/index.html>, viitattu 20.4.2010), kauimmaisena vasemmalla The Arts and Crafts Movementin ruusuke/seppele: "In the style of the Arts & Crafts Movement from the early 1890s, this pattern adapts the common formality of large Neo-classical laurel wreaths with asymmetrical groupings of softly drawn leaves."

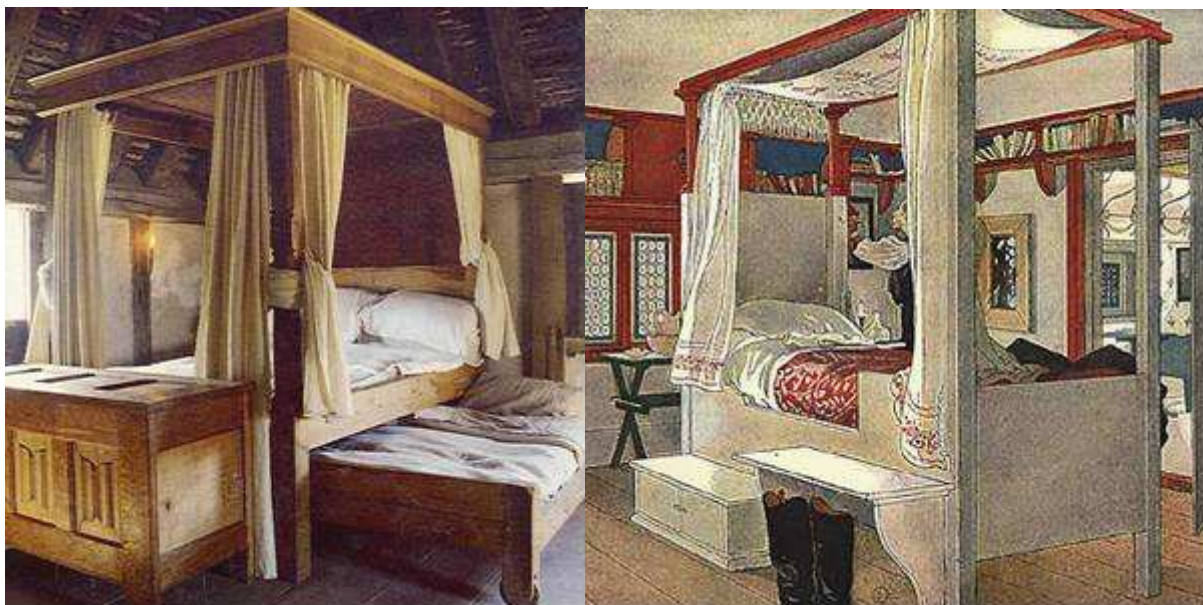
Kuvakollasi 1: Arts and Crafts -tyylisiä sisustusmateriaaleja

Alla tyypillisen 1880-luvun porvarillisen sisustuksen esi-merkki, jossa kuvatun tilan verhot ovat paksuja ja tummia, kaikki pinnat peitettyjä erilaisin koriste-esinein, tauluin tai tekstiilein. Oikealla alhaalla Larssonien kodin omaperäistä ja luovaa toteutusta: avaimenperät *Usch ja Dusch*.



Kuva 1: Ekwall Knut (1843–1912): *Frieriet*. Öljymaalauk.

Kuva 2: Avaimenperät, Carl Larsson-Gården.



Kuva 3. Keskiaikainen katossänky ja *Ett hem* -teoksen akvarelli Taiteilijan makuuhuone.



Kuva 4. ja 5.

Teoksessa *Elva Interiörer* esitellään Rydboholms Slott, jonka 1600-luvun värianalyysin mukainen piirros Kustaa Vasan huoneesta muistuttaa Sundbornin sisustusta sekä värivalintojen, koristeellisuuden että sisustuselementtien käytön suhteen¹⁷⁵⁷



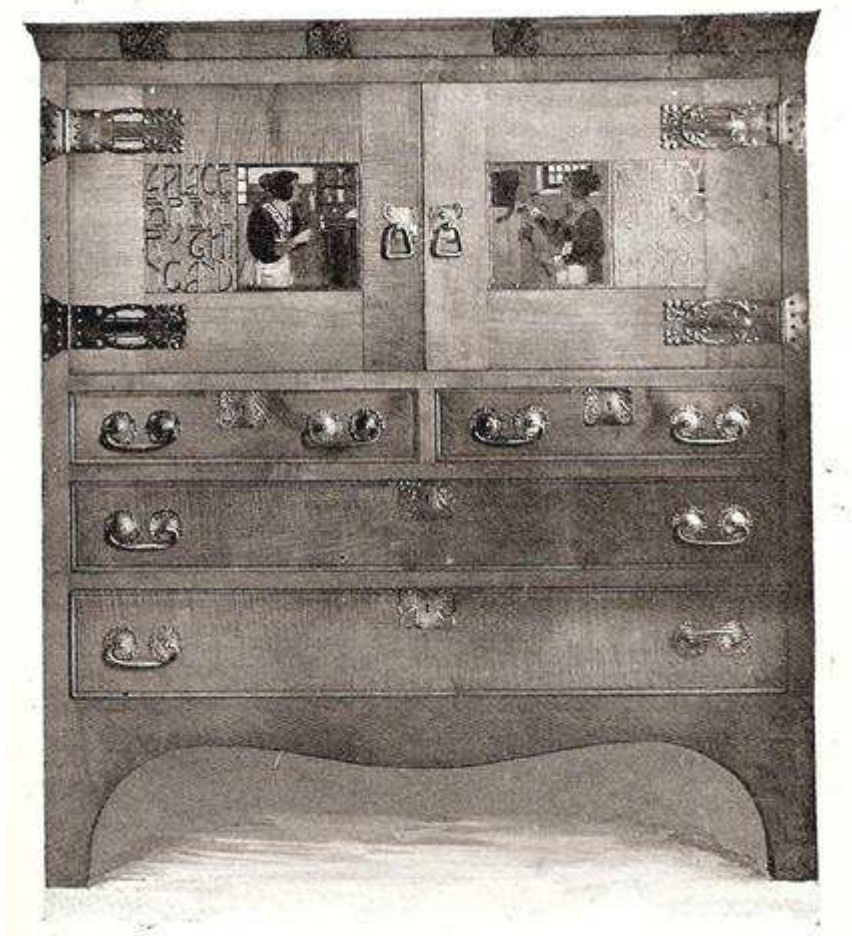
Kuva 6. ja 7.

Magnus Gabriel de la Gardien (1622–86) Karlbergin linnassa olevat paneelien koristelut muistuttavat Larssonienkodin koristemaalausta. Karinin muotokuva oikealla ja vasemmalla kaksi Rydboholmin linnan monista paneelimaalauksista.

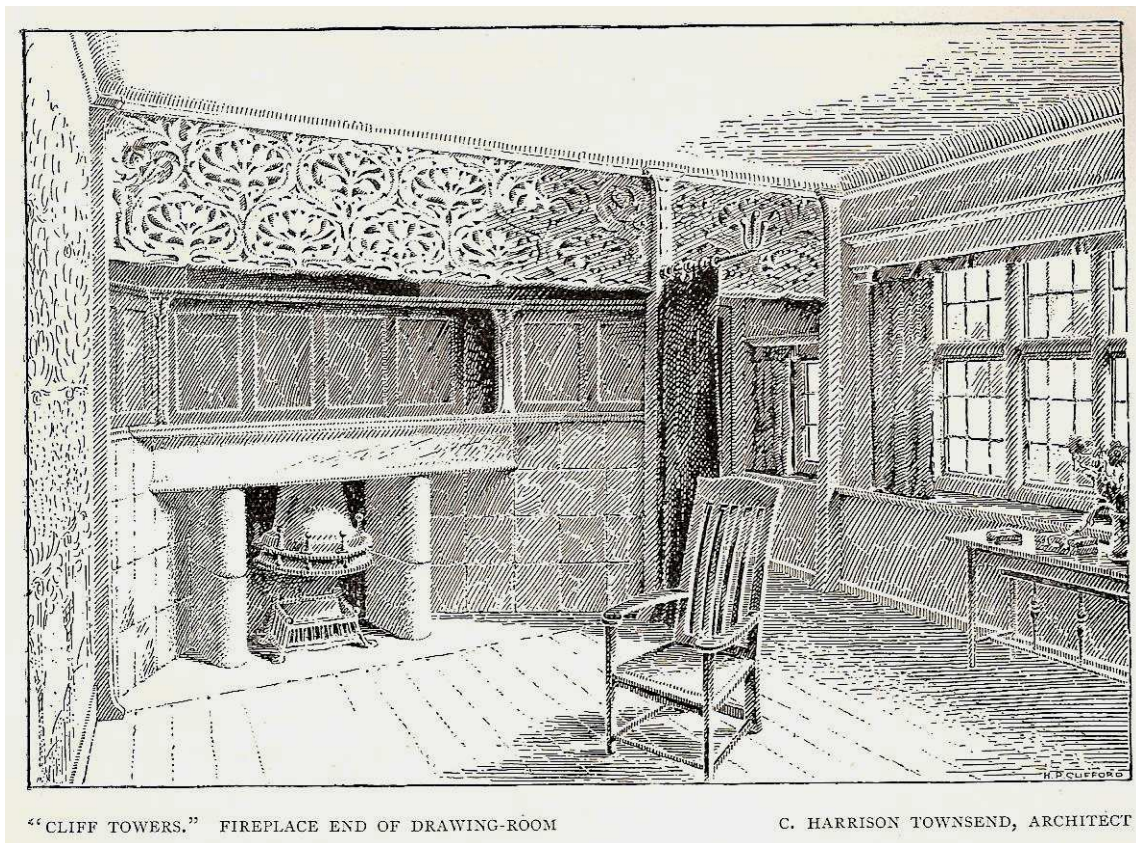
¹⁷⁵⁷ Byggförlaget 2000, 10–19.



Kuva 8: M.H.Baillie Scott
The Studio, Mars 1902, 91.



Kuva 9: Edgar Wood.
The Studio, September 1898, 285.



Kuva 10: *The Studio*, April 1898, 243.



Kuva 11. *The Studio*, April 1898, 173.

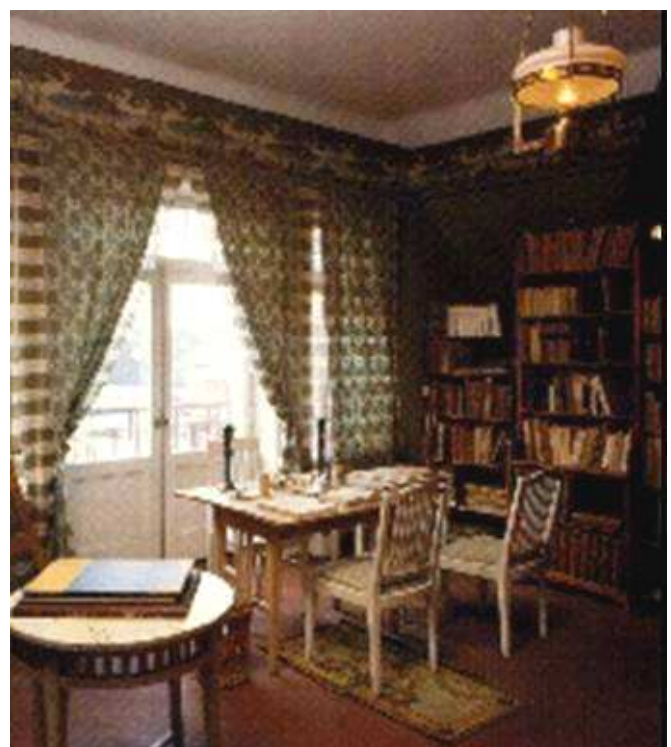


Kuva 12. M.H. Baillie Scott, Ruokasali Falkenwoodissa. Lähde: Stavenow-Hidemark 1999, 77.



Kuva 13. 1700-luvun linnan sisustusta, joka ruutukankaiseen ja värivalintoineen muistuttaa Larssonien salonkia.¹⁷⁵⁸

Kuva 14: Strinbergin kirjasto
<http://www.strindbergsmuseet.se/museet/biblioteket.html>



¹⁷⁵⁸ Stavenow-Hidemark 1999, 68.

Bolinders Mekaniska Verkstad



Kuva 11 ja 12.

Gjutjärnsspis, No 75, 252 3; 354 3, 1800-talets slut-1900-talets början
Historik i en katalog från 1910 finns Bolinders spis No 75 med. Enligt Johan
Åkerlund, boendes på Tyresö slott ska det vara en sådan som monterades där redan
1902.
Källa: Kersti Wikström, Nordiska museet.



Kuva 13.

Företaget grundades av bröderna Carl Gerhard (1813-1892) och Jean (1818-1899). De var väl förtrogna med både experiment och tillverkning av köksspisar av gjutjärn som pågått internationellt och i Sverige under tidigt 1800-tal. 21 juli 1845 ansökte de om patent "för af oss uppfunne flyttbara och fristående spisar" till Kommerskollegium. Deras spisar var försedda med fastsittande vattencistern och hade två ugnar, den ena för stekning och den andra var värmeugn. En innovation var att de skapat en värmeugn men också att man placerat skorstensröret nära eldstaden. Detta gör att röret snabbt värms upp och på så vis underlättat draget i spisen. Dessutom hade ett kommunikationsrör mellan stekugnen och skorstensröret skapats vilket innebar att os inte spreds utanför spisen. Till en början skapades tre olika modeller och försäljningen gick bra. Redan 1846 sålde man 116 stycken.



En köttkvarn är oumbärlig i ett välordnat kök. Bolinders köttkvarnar mala bäst och hålla längst.

Vid spisen

tillbringar husmodern en stor del av sin dag i omsorg om familjens materiella välfärd, och hon, om någon, uppskattar en förstklassig spis, som sparar hennes dyrbara tid och gör hennes arbete lättare.

Bolinders spisar äro sedan 80 år erkända för oöverträffad bränsleekonomi tack vare sina väl dimensionerade eldstäder och rökkanaler samt gediget material och utförande.

Den för varje ändamål lämpligaste spisen erhåller Ni från

BOLINDER'S

J. & C. G. BOLINDERS MEK. VERKST. A.-B., STOCKHOLM

Kuva 14.

Många beställde sina spisar med full uppsättning kokkärl av tackjärn eller koppar. I uppställningen ingick också en roterande kaffebrännare, en glödkorg att sätta ned i ett kokhål för snabbuppvärmning eller halstring, samt en nedsänkingsring för kaffekokning. Metoden att klä in benlösa spisars socklar med vitt kakel tycks slå igenom på 1870–80-talet. Bolinders tillhandahöll även kaklet. Dessa spisar var dock inte lämpliga för "restaurations-spisar" med kontinuerlig upphettning för att kaklet tenderade att spricka och ungsramar lossnade. Utifrån den här erfarenheten skapades speciella restaurationsspisar som kunde möta de höga kraven. Sådana spisar var ofta fristående i köken för att maximal arbetsyta skulle kunna nyttjas.

1895 synes det som om den första gasringen tillverkades. För restaurangkök fanns både fristående gashällar och gashäll sammanbyggd med vedspisen. En liten början som aviserade början till slutet för vedspisepoken. Jean skötte kontakter, annonser och kundgrupper. Carl Gerhard hade ansvaret för produktion. Företaget gick 1932 samman med Munktells Mekansiska Verkstads AB i Eskilstuna till Bolinder-Munktell, sedan 1950 dotterbolag till Volvo.

Efter brödernas död i slutet av 1800-talet togs företaget över av Erik August Bolinder. Vid 1906 ansåg man att lokalerna på Kungsholmen hade blivit för små. Då man köpte Kallhälls gård eftersom man ansåg Kallhäll i Järfälla hade bra kommunikationer då den låg vid järnvägen mot Västerås och p.g.a. sjövägen via Mälaren in till Stockholm. Produktionen i Kallhäll började 1909. Då tillverkades spisar och köttkvarnar samt gjutgods som transporterades sjövägen till fabriken på Kungsholmen. Bolinders hade 1900 anställda vid 1919.

Bolinderin yrityksen historia liittyy omalta osaltani väitöstutkimuksen aiheeseen. Asuin Kallhällissä vuosina 1997–2001. Tuolloin tapasin monia Suomesta Ruotsiin 1950-luvulla muuttaneita henkilöitä, jotka olivat asettuneet asumaan alueelle tullakseen töihin juuri Bolinderin tehtaalle. Osa Bolinderin teollisuustuotteiden valmistuksesta siirtyi Eskilstunaan, mutta tämä tuotanto oli keskittynyt traktoreihin ja suurempiin teollisuuskoneisiin. Kallhällin tehtaat tuottivat juuri Larssonin kodin keittiössä ollutta valurautahella-mallistoa sekä paistinpannoja, patoja, vohvelirautoja ja lihamyllyjä.

Lähde: Colling Teje: "De världsberömda vedspisarna från Boliders", Föreningen Stockholms företagsminnen. Årsmeddelande 1982. Nordiska museet. Sekä

http://carlotta.gotlib.goteborg.se/pls/carlotta/VisaPerson?pin_perMasidn=152454 (Viitattu 21.4.2010.)

Kuvalähde: Husmoderns Bok 1927, 97.



Fig. 6. Natten.

Kuva 15. Bertel Thorvaldsenin (1770–1844) *Natten*-relieffi.

Lähde: Nordisk Familjebok. B. XXVIII, Stockholm 1919

Joulukuvaus

Svenska Familj-Journalen 1877, 354, 358.

”En gänsande hvit duk, hemmavävd och af hemmaspunnet garn, breddes på bordet – det är döttrarna som duka. Hvita porslinsallrikar ställas omkring, och det grannt upptornade ´smörkaret´ och det qvarnsiktade brödet midt på bordet, derefter inbäres ett stort fat, på hvilket ligger ett kokt svinhufvud, med olika slags korf omkring. I fläsket är skuret ett kors – bruket är en kvarlefva sedan den katolska tiden – Så kommer den hvita lutfisken med sin doftande sås och sist i ett par hvita tennfat den ´kanelade´, i bara mjölk kokade, bohvetegröten... Julljusen tändas, ett för mor och ett för far.

...Maten är inne, till och med ´klenäten´, ifall någon orkar så långt. Allt husfolket samlas kring bordet. Bordsbönerna, tre till antalet, läsas högt af någon af de unga: alla läsa efter. Fadern börjar måltiden och de öfriga taga vid i tur och ordning. På fisken drickas skålar i hembrygdt öl ur de gamla familjbägaren. ... Efter skålarna komma grötrimmen; hvar och en skall visserligen rimma för gröten, men vill han inte så slipper han. Efter första skeden säger far: Denna gröt är kokt i mjölk, inte i vann, shaffa mig likare, den som kan! Mor fortsätter: Denna gröt är god till smak och vit till syn. Vi må tacka Gud för både mjölk och gryn. Mormor slipper,; hon vill inte. Älsta dottern gifver modern ett kärlekfullt ögonkast och säger i detsamma: Hvarhelst mitt bröd jag äta får uppnå Guds vida jord. Jag nog den hvita gröten minns på hemmets julebord. Mors ögon skimra vid de orden.”

”Efter måltiden utbäres maten, utom smöret, brödet och fläskfatet. Det kunde ju till äfventys inträffa, att någon ville hafva ännu en bit och – det är ju julafton! ... Så äter man äplen och nötter, samtalar, gissar gåtor, läser för sig sjelf i någon bok eller gör hvad man behagar.”

Umpionti

Idunin keittokirjasta vuodelta 1911

”Den vanliga apparaten utgöres av en sats *kortservglas* med tillhörande glaslock på ett ställ. För att locken skola lufttätt sluta till glasen, användas *gummiringar* samt dessutom särskilda lösa *stålfjädrar*, vilka fästas på en stång i ställets mitt och uppifrån tilltrycka locken. Stället placeras i en särskilt konstruerad kittel eller *steriliseringsgryta*, försedd med en termometer i skyddshylsa.

Förupphettning (s. k. förkokning). Lösa frukter, såsom jordgubbar hallon m.fl. pressas ihop under steriliseringen och flyta upp i glasets övre del, medan den övriga delen är fylld av lag. Detta kan förekommas genom s.k. förkokning d. v. s. förupphettning, som består däri, att frukten lägges antingen i en öppen gryta eller i konservglasen; den kalla sockerlagen påhålles, och frukten upphettas långsamt till 65 à 80° C., varefter den får kallna. Till *sockerlag* användes strö- eller toppsocker. Detta löses i varmt vatten eller kokas i vattnet, tills lagen är klar.

Glasens fyllande. Glasen fyllas med frukten, så mycket sockerlag påhålles, att den står över densamma, men glasen få ej fyllas ända upp utan blott till den fals, på vilken gummiringen lägges. Lagen bör påfyllas *långsamt*, för att luften skall hinna utpressas, och glasen få stå en stund och påfyllas sedan med mera lag, om så behöves. Gummiringar och lock påläggas, fjädrarna anbringas ovanpå locken och den fyllda apparaten ställes i grytan. Kallt eller ljumt vatten hålles i, tills det om möjligt står över locken på de översta glasen i apparaten, grytan sättes på elden och locket med termometern påsättes.

Steriliseringen. Dess ändamål är att genom upphettning döda de bakterier och svampar, som inkommit i glasen. I vissa fall dödas dessa redan vid en lägre temperatur, i fråga, om bär och frukter redan vid omkring 80° C, under det att vid grönsaker upphettningen bör ökas ända till 100° C. Under upphettningen pressas också luften ut ur glasen, vilket ses därav, att locken höja sig något trots fjädrarnas mottryck. När steriliseringen är skedd, lyftes grytan från spisen och locket avtages. Efter omkr. 5 min. lyftes apparaten långsamt ur vattnet och ställes på en dragfri plats. Sedan glasen kallnat, lossas fjädrarna. Glasen förvaras på ett torrt och svalt ställe och böra ofta tillses. Om något lock gått upp, omsteriliseras *frukt* vid 80° C under 10 min. och *grönsaker* vid 100° C. i 20-30 min.”

Östman 1911, 515–16.

Liite V: Vaatetus, Tekstiilit

Karinin suunnittelemaa tekstiilejä.



Kuva 1. Tuolin kudottu päällystekstiili, Gammelrummet. Lähde: Carl Larsson-Gården.



Kuva 2. Carlin makuuhuoneen tekstiilit, sängyssä Sundborns-viltti. Lähde: Carl Larsson-Gården.

Sundbornin viltti, joka on suunniteltu vuonna 1901.

Värit ovat valkoinen, oranssi, musta ja harmaa. Tarkoituksena oli, että kylän naiset näitä vilttejä kudottuaan, voisivat tienata niiden myymisellä muutaman lantin. Kuviossa on appelsiineja mustissa maljoissa.



Kuva 3. Ruokailuhuoneen tekstiilit. Sohvilla *Solros*-kudde. Lähde: Carl Larsson-Gården.



Kuva 4. *Kärlekens ros* -oviverho. Lähde: Carl Larsson-Gården.

Kuva 5. Kuva 6. Vasemmalla Karin ja Kersti Karinin suunnittelemissa vaatteissa (Larsson Carl: Karin och Kersti, Akvarelli Larssons 1902), oikealla Arts and Crafts -liikkeen ja Greenwayn vaatetusmalleja. Akvarellissa Lisbetillä on yllään Karinin tyyliin ominainen asu.¹⁷⁵⁹



¹⁷⁵⁹ Kuvat <http://www.reuels.com/reuels/media/do4/do41051-x.jpg> ja http://www.columbia.edu/itc/barnard/theater/kirkland/3136/Late_Victorian_Gallery/pages/30.1894.1.htm http://www.silverspejeln.se/suzanne/bilderbok_1/cc.html , Viitattu 3.4.2008.

Svenska folkdräkter. I. (Till art. Folkdräkt.)



Nordisk Familjebok, 2:a uppl. B. VIII.

Klichéer o. tryck: Wald. Zachrissons Boktryckeri A.B., Göteborg.

Kuva 7: Kansanasut. Lähde: Nordisk Familjebok 1908.

Svenska folkdräkter. II. (Till art. Folkdräkt.)



Nordisk Familjebok. 2:a uppl. B. VIII

Kläderna a. teckn. Wald. Zachrissons Boktryckeri A.B. Göteborg

Kuva 8. Kansanasut. Lähde: Nordisk Familjebok 1908.

Kuva 9. Alla toinen *Ett hem* -teoksesta poisjääneistä akvarelleista.



Kuva 10. Karinin nimipäivän juhlintaa 2 elokuuta vuonna 1905.



Perheen vaatetus- ja koristautumisinnostus näkyvät yllä olevasta kuvasta.
Lähde: Carl Larsson-Gården.

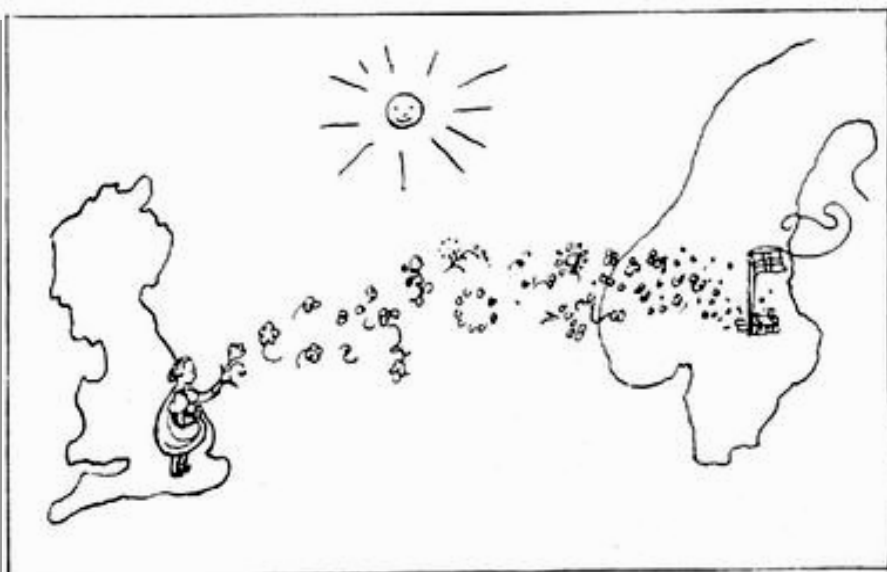
Liite VI: Kirjeet ja taide

Kirje 1.

Lisbethin kirje vanhemmilleen
Teoksessa *Andras Barn*, 1913.

Men från min dotter Lisbeth,
som nu är i en småstad nära London,
där hon är anställd såsom massös
och gymnast på ett *nursinghome*,
fick jag ett bref, ett bref som jag måste
delgifva er, barn.

Det är ett uttryck af barnakärlek,
och passar så obegripligt bra
in här i denna bok,
som just handlar om »andras barn».
Ja, ni må döma själfva.



Älskade Far!

Stora famnen. Tack. Lyckönskning och Gratulationer från Din Lisabetta! Det är tacksamhetsblomster jag kastar häröfvan!

Far, ack hvad jag är tacksam! Stackars de människor som måste dö innan de funnit lösningen på lifvets gåta. Tack, Far och Mor, för att ni lärt mig att det är Kärleken.

Har jag någonsin talat om att när jag var liten, var jag fullt och fast öfvertygad att jag egentligen var barn till några rysliga föräldrar (för jag trodde ej, att det skulle varit så oerhört svårt att vara snäll om jag varit Fars och Mors egen unge), och jag trodde att mina riktiga föräldrar kastat ut mig i smutsen på gatan, men att ni plockat upp mig däri-från för att rädda mig till ett lyckligare lif. Och den känslan att Far och Mor räddat mig från något rysligt var så stark, att jag ännu känner den — och tror på den.*

Ja, tack för att ni fångade in den säkert annars så olyckliga lilla själen, som sväfvade förbi Glasbruksgatan n:o 15 den 18 febr. 91, och lät den nyfödda lilla uppnäsan snusa in den — annars kanske lumpsamlaren litet längre ner på gatan hade lufvat till sig den, och då vet man ej hur det gått med »lifvets gåta»; för jag minnes mycket väl att barnen där nere verkade som om de ej haft en aning om dess lösning då; men kanske de fått lära litet därom från Fars taflor. I så fall tackar jag på deras vägnar — för de voro mina vänner!

Far! Ännu en gång stora famnen från din

LISBETH.

** Första gången jag förstod att jag var »Fars egen snorhyfvel» var en dag i en spårvagn, då en dam sa om mig: »är hon inte Carl Larsson upp i dagen!» Jag minns att jag blef så förtjust, så att jag brast ut i skratt. . .*

Kirje 2. Scholanderin kirje Carl Larssonille 8.5.1878.



Kuva 1. Larsson Carl: *Clair-Obscur*, 1877. Öljy kankaalle, 130 × 102.5 cm.

”Artisterna som råda för och betala konsten, utan dess målsmän äro äfven annat hyggligt och prosaiskt folk. Denna mäktiga afdelning inom både konstförening och inköpsnämnd begrep ej det fina i »clairobscuren» och ville ej hafva den. Konstnärerna åter, hvilka hafva under sina händer en skola, som måste ledas i en viss riktning, så framt något resultat skall vinnas, erkände nog det goda i arbetet, men funno detta vida öfvervuxet af omogenhetens tistel och behäftadt med ”chiquens” kardborrar, och därför köptes taflan ej. Det var ju icke något aldrig förr passeradt, utan tvärt om, gudnås, det vanligaste vid inköpen, 50 arbeten refuserade och 5 tagna – så går det till i världen.

Sedan kom »Spåkvinnan». Det var något helt annat igen, och många hörde jag hvilka – bland åskådarne – förstodo det arbetet bättre än det förra. Konstnärerna sade: »Han söker, han söker» –, men troligtvis tyckte de ej ännu att »han har funnit», och förmodligen funnos åter vid inköpet andra, som ansågos hafva »funnit bättre», efter taflan blef osåld.

Jag har intet att skaffa med dessa förhandlingar, ty åtskilligt annat har kommit på min lott att utreda och döma öfver, och jag erkänner, att min lust till inblandning i målareaffärer är ganska ringa.

leke desto mindre tager jag härvidlag saken såsom ganska klar. Vår skola håller på den naturalistiska riktningen, och fantasien har blifvit skickad till skamvrån, då den uppträder utan prägel af naturstudium. Här är icke en sådan flödande konstkälla, att smaken räcker till förmånga olika riktningar, och därför är naturligt, att de, som vilja slå in på en ovanlig väg, måste finna sig uti att atbida tiden, då de hunnit blifva förstådda. Så går det till öfverallt, huru skulle då kunna ske annorlunda i vår aflägsna, mörka vinkel?

Således, rasa icke mot andra ensamt; utan vänd en liten bit af raseriet mot eder själf, – eller ock haf tålamod till dess det som vill ut ur eder sprakande fantasi har hunnit kläda sig i en mer helgjuten dräkt. Vi här hemma äro ju mörkrets och Belials barn. men icke desto mindre har jag alltid förnummit att det jag, efter mitt okunniga sätt att i tysthet se, betraktat såsom förtjänstfullt och rätt förtjänt af erkännande äfven blifvit så uppfattadt af konstnärerna och att de med glädje lämnat sitt bifall och gifvit det till känna.

Lägg nu handen på hjärtat och svara, om de haft orätt uti att ej ännu jubla öfver de från eder sända arbetena. Jag spår att den dag kommer, då ni svarar nej.”



»egentligen intet annat än en modellstudie efter en tolf års pojke». Då han inte hade råd att hålla modell, målade han den nakne gossen efter gipsafgjutningar, som Börjeson lämnat kvar efter sig i ateliern. Han påbörjade äfven en »Medeltidsgycklare» – en skrattande ful pojke med en markatta på skuldran - som han först 1881 fullbordade. Skånbergs porträtt kom in på salongen. »Amor» (äfven kallad »Amor-Merkurius») ville han ha med på världsexpositionen, blott han kunde kuggga sig till en ram, fy hederligt kunde han ingenting göra utan måste skriva växlar och dylikt – tack vare vår Herre, som gett honom ett hederligt utseende. Och hur han bar sig åt måtte han ha lyckats, ty taflan kom verkligen med på expositionen.

Nordensvan 1928, Larsson ja Scholander.

Kuva 2. Larsson Carl: Amor Mercuris, 1878.
Öljy kankaalle 133,4x73,7 cm.



Kuva 3.
Ando Hiroshige (Japanese, 1797–1858):
Great Wave off Kanagawa, The Thirty-six Views of Mount Fuji (Detail)
Print (yoko oban), The Metropolitan Museum of Art.
http://www.tnm.go.jp/en/servlet/Con?pageId=B01&processId=01&event_id=2040

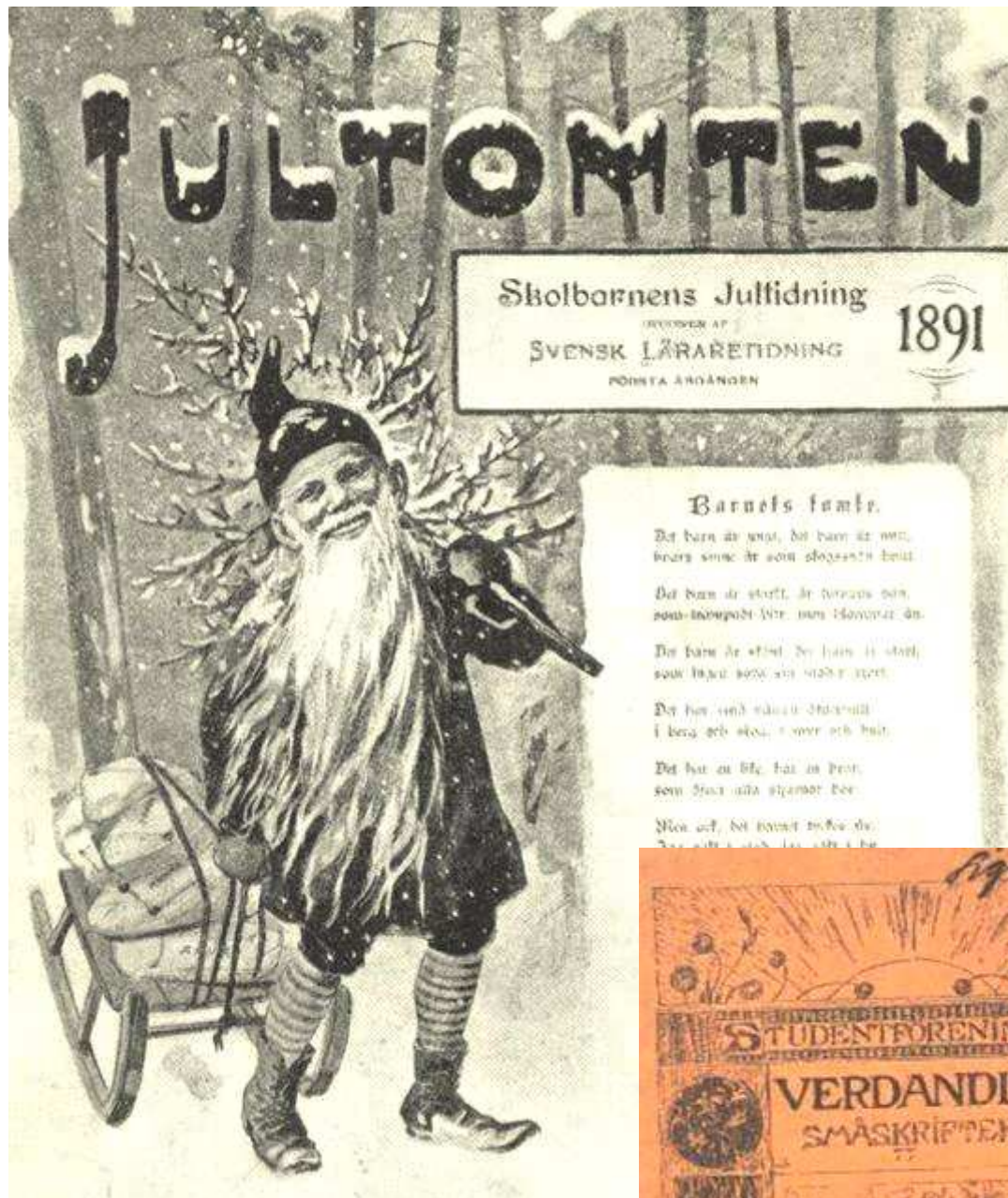
Japanilaisia 1800-luvun teosten osia, joissa esiintyy Larssoneille tyypillinen värienkäyttö tai muutokieli.

Kuva 4. Oikealla Kinryusan Temple at Asakusa.
Sarjasta *One Hundred Famous Views of Edo*,
Edo period (1615–1868), 1856.
http://www.metmuseum.org/toah/hd/jpon/ho_JP2519.htm



Kuva 5. Yllä osakuva japanilaisesta tussiviivankäytöstä.
Petrie-Rogers Gallery:

http://www.trocadero.com/petrierogers/catalog/Antiques:Regional_Art:Asian:Japanese:Woodblock_Prints.html



Kuva 6 ja Kuva 7.
 Kirjallisia julkaisuja:
 Yllä joululehti *Jultomten* ja
 oikealla Ellen Keyn *Verdandis*-lehdessä
 julkaisemat koti-ideaalia koskeneet esseeet.